

વર્ષ ૪ થુ] શ્રીકૃષ્ણાબ્દ ૫૧૩૬, ચેત્ર.

પુષ્ટિમત્તિસુધા.

ક્ર.સુ. ૧૧ શ્રીવલ્લાભાબ્દ ૪૩૬ અંક ૧.]

નાયમાત્મા મવચનેન લભ્યો ન મેધયા ન વહુના શ્રુતેન
યમેવૈપ વૃણતે તેન લભ્યસ્તસ્યૈષ આત્મા વૃણતે તત્તું સ્વામ્ ॥૧॥
નાહં વેદૈર્ન નપસા ન દાનેન ન ચેજ્યયા
શક્ય એવંચિધો દ્રષ્ટું દૃષ્ટ્વાનસિ માં યથા ॥ ૨ ॥
મત્તયા ત્વનન્યયા શક્યઃ અહમેવંચિધોઽર્જુન ।
જ્ઞાતુ દ્રષ્ટું ચ તત્ત્વેન મત્તેપું ચ પરંતપ્ ॥ ૩ ॥

તત્રી તથા પ્રકાશક

વારીજાલ નગીનદામ શાહ,

બી એ, એચ.એલ.બી., પરીત, હાઇકોર્ટ.

મુંબાઇ.

મોઝાવર-શ. ૨-૦-૦

છટક અકના ૧.૦-૪-૦

આવશ્યક નિવેદન.

- આ માસિક સંપત્તી સંપત્તિ પત્રવ્યવહાર પ્રકાશકને નામે કરવો.
- આ માસિક દરેક માસની કૃષ્ણ એકાદશીએ પ્રકટ થાય છે.
- આ માસિકમાં જાણવાને આવેલા લેખો લેવા ન લેવા તેમ જ તેમાં યોગ્ય સુધારોવધારો કરવો પ્રકાશકની ઇચ્છાધીન છે.
- શ્રીમદ્વત્સલાચાર્યજીના સિદ્ધાન્તાનુસાર જ લેખ લેવામાં આવશે.
- વર્ષનું નોંધાવર પ્રથમથી લેવામાં આવે છે.
- આ માસિકના પરિવર્તનમાં જેમના તરફથી માસિક વા પત્ર મલગે તેમને વગર નોંધાવરે આ માસિક મોકલવામાં આવશે.
- કોઈ પણ બાબતની ખબર મળાવવી હોય તો જવાબ સાર દિશ્વિ બિડવી, તે સિવાય જવાબ આપવામાં આવશે નહિ.
- આ માસિકમાં જાહેર ખબર જાણવા હોય કે હેન્ડલિંગ વહેંચાનવાં હોય તેમજે પ્રકાશકને જામનું અથવા મળનું.

પૃથ્વીભક્તિગદ્યાકાર્યાસય,
પ્રિન્સ સ્ટ્રીટ,
સુબ્રાહ્મ.

}

પ્રકાશક.

અનુક્રમણિકા.

વિષયો

લેખકો.

૧. માસિક...	...	...	વે. ગા. સ. ગજુપતિરામ કાલીદાસ શાસ્ત્રી.
૨. પ્રાચીન કાર્તિકો	...	...	" " ગ. રા. મધુગદાસ હરજીવનદાસ.
૩. વિદ્યાવરોગ	...	...	" " ગ. વિદગ.
૪. શ્રીમદ્ વત્સલાચાર્યજીનું જીવનચરિત્ર	...	...	" " મગધાચ ગજુપતિરામ શાસ્ત્રી એમ. એ.
૫. વિશ્વમિ	...	...	Mr. D. N. A. J. L. N. High Court Plaintiff.
૬. સ્વામિનીઆર્યનાદક	...	...	વે. રા. મ. અવલરામ શ્રીરંગ શાસ્ત્રી.
૭. પૃથ્વીભક્તિ	...	...	ગ. રા. નાનભાઈ નારાયણદાસ શાસ્ત્રી. એમ. એ. એ. એ. એ. એ. એ.
૮. નાચ વગ્ન	...	...	ગ. રા. રેઠા સાંકેચંદ મગધાચ
૯. સી સર્વચિત્ર	...	...	ગ. રા. સીમાચોચક
૧૦. આ નોંધ	...	...	પ્રકાશક
૧૧. નિર્દેશ	...	...	"

॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥

श्रीगोपेश्वरार्जकृता

॥ वादकथा ॥

विशेषैः प्राकृतैः गूढमप्राकृतविशेषवत् ।

अशेषोपानिपदेयं परं ब्रह्म वयं स्तुमः ॥१॥

निरस्य मतमासुरं श्रुतिशतैः सुतकैरापि

स्वकीयहरिवर्त्मना निजजनोद्धृतायुन्मनाः ॥

कृपाजलाधिराज्ञया व्रनपतेरिहावातरन्स

कोपि हरिवाक्पतिः स्फुरतु मे सदा सिद्धये ॥२॥

इह खलु निखिलनिगमस्मृतिपुराणादिप्रमाणगणप्रतिपादितपरमपुरुषार्थत्व-
पुरुषोत्तमभाक्तितत्त्वमत्यनीकसर्वालीकवादिप्रणीतमायावादमहातमिस्राविस्मंसनसहस्र-
किरणायितकरुणायितशालिश्रावल्लभाचार्याविर्भावितराद्धांतरहस्यरूपब्रह्मरूपनिरु-
पकमतिभटविघटनपटुतरश्रीमदस्मात्प्रचरणरचितानवद्यप्यथमालम्ब्य विरुद्धवादि-
व्युदस्तये वादकथा प्रस्तूयते,

प्राकृतधर्मानाश्रयमप्राकृतनिखिलधर्मरूपमिति ।

निगमप्रतिपाद्यं यत्तच्छुद्धं साकृति स्तौमि ॥

तत् ब्रह्म स्तौमि स्तुतिगोचरं करोमीत्यन्वयः, किंभूतं तत् ? प्राकृतधर्माणा-
मविद्याकल्पितानामनाश्रयभूतं, अप्राकृते ब्रह्मणि प्राकृतधर्माणामभावात्, भावे
दोषः क इति चेन्न, जीवतुल्यस्यैव तत्त्वात्, 'न तत्समश्चाभ्यविकश्च दृश्यत' इत्यादि-
श्रुतिभिस्तन्निषेधश्रवणात्, किंच, ते ह्यविद्याकल्पिता वाच्याः, एवं च सत्याविद्या
जीवाश्रिता तत्कल्पिता ब्रह्माश्रिता वा ? नाद्यः, असमानाश्रयधर्मकल्पने तस्याः
शक्त्यभावात् शक्तावातिमसद्भावाच्च, न द्वितीयः, परब्रह्मणि तदभावात्, 'एकस्यैव ममां-
शस्य जीवस्यैव महामते बंधोऽस्याविद्ययानादिर्विद्यया च तथेतर' इतिवाक्याच्च,
किंच, तस्याः सत्त्वमुतासत्त्वं तदसत्त्वं वा ? न प्रथमः, विकल्पासहत्वात्, तथाहि,
सा किं नित्या न वा ? नेतरः, अपसिद्धान्तापातात्, न प्रथमः, तथात्वे ब्रह्मणः
सकाशाग्नेद 'एकमेवे'त्यादिश्रुतिविगोवावतारात्, ततो भेदे तस्य भेदपूर्वकत्वानिय-
मेन तदभ्युपगमापत्तेः, अभावस्य प्रतियोगिप्रतिपत्त्यायतमतिप्रसक्तत्वात्, नन्वप्रा-

माणिको भेदोऽभ्युपगतो वाच्यतया न दोषमावहतीति चेन्न, तस्याप्यप्रामाणिकत्वेन वैपरीत्यमेव किं न स्यात् ? श्रुतिरेव तयोरभेदे मानमिति चेन्न, तथाभूतश्रुतेरनुपलम्भात्, अभेदोपि किमेकत्वमुत भेदाभावः ? प्रथमोपि सङ्ख्या वा धर्मान्तरो वा ? नोभौ, तत्रापि भेदाभेदविकल्पेनात्माश्रयानवस्थाद्यापातात्, अत एव नेतरोपि, न द्वितीयः, असतः कारणत्वनिराकरणेन ततो ब्रह्मधर्मानुत्पत्तिप्रसङ्गात्, नन्वस्तु तर्हि सदसद्विभक्षणत्वपक्षस्तृतीयः पूर्वयोर्दोषादिति चेन्न, तस्यास्तथाभावे मानाभावात्, सत्त्वासत्त्वव्यतिरिक्तस्यास्य व्यावृत्तेश्च, 'परस्परविरोधे हि न प्रकाशान्तरस्थिति'रिति न्यायात्, अपि च सानादिरूप सादिरभिधीयते ? नाद्यः, अनादित्वकल्पने मानाभावात्, नापरः, सादित्वस्य त्वन्मतेनङ्गीकारात्, नन्वेवं प्रपञ्चानुदयप्रसङ्गोऽविद्याकारणाभावादिति चेन्न, ब्रह्मण एव तदुत्पत्तेरुपपत्तेरिति चेन्न, कार्यकारणयोरैकजात्यभङ्गप्रसङ्गात्, प्रपञ्चरूपकार्यस्य तुच्छत्वेन तथाविधकारणावश्यम्भावात्, तथा च सिद्धान्तः कारणतयाऽविद्येति चेन्नैवं, जगतो भगवत्कार्यत्वाभ्युपगमात्, न च कार्यकारणयोरैकजात्याभावः, कार्यस्याक्षरात्मकत्वेनैकजातीयत्वाविरोधात्, कार्यकारणात्मता च 'सर्वं खल्विदं ब्रह्म' 'स हैतावानास' 'एतदात्म्यमिदं सर्वं' 'तत्सत्यं' पुरुष एवेदं सर्वं यद्भूतं यच्च भव्यं' यादिदं किञ्च तत्सत्यमित्याचक्षते' 'स आत्मानं स्वयमकुस्त' 'स चै सर्वमिदं जगत्' इत्यादिश्रुतिसहस्रसिद्धेत्यन्यत्र विस्तरः, वर्णितं चैतच्छ्रीमदौ चार्यचरणैः, 'तदेवैतत्प्रकारेण भवतीति श्रुतेर्भूत'मिति, किञ्च, प्रपञ्चब्रह्मणोरभेदं मनसि कृतैव 'तदनन्यत्वमारम्भणं शब्दादिभ्य' इति व्यासचरणाः सूत्रयाञ्चक्रुः, अत एव 'स राष्ट्रमभव' इत्यादिवैदिकप्रयोगाः सन्दृश्यन्ते, एतेन श्रुतितत्त्वसूत्रादिप्रमाणसहस्रमथनाकलयमाना जगदन्तर्गतभगवन्मूर्तिभजनाद्यसहमाना जगदसत्यामिति कथयमानाः प्रच्छन्ननास्तिका निरस्ता वेदितव्याः, नन्वेवं सत्यविधैव किं नाङ्गीक्रियते ? न, अनाद्यनिर्वचनीयतदनङ्गीकरणोपि भगवच्छक्त्यात्मकतदुररीकरणात्, न च तस्यास्तथात्वे मानाभावः, 'श्रिया पुष्ट्ये'ति वाक्यस्यैव प्रमाणत्वात्, न च भेदाभेदसत्त्वासत्त्वादिविकल्पावतारः, शक्तिशक्तिमदभिन्नभिन्नत्वयोः प्रमाणासिद्धत्वात्, अतः सिद्धं प्राकृतधर्मानाश्रयत्वं ब्रह्मणः, तथाचोक्तं 'अज्ञत्वं पारवश्यं च विधिभेदादिकं तथा तथा प्राकृतदेहत्वं देहत्यागादिकं तथा असुराणां विमोहाय दोषा विष्णोर्न हि कचि'दिति ।

नन्वेवं प्राकृताप्राकृतधर्माभावेन निर्धर्मके भजनाभाव इत्येवमाशङ्क्य समाधानमाहुः, अप्राकृताः प्रकृतिसम्बन्धशून्या आनन्दरूपाः धर्माः करचर-

णादयो रूपभूता यस्येति, ननु धर्माणां स्वरूपात्प्रकत्वमसम्भावे, विकल्पाम-
 इत्वात्, तथाहि, ब्रह्मधर्मास्ततो भिन्ना न वा ? नाद्यः, नित्यत्वेनाद्वैतश्रु-
 तिव्याकोपात्, किञ्च ब्रह्मणा संप्रं धर्माणां यो भेदः स किं तत्स्वरूपं आहोस्वि-
 दन्योन्याभाव उत वैधर्म्यमितरद्वा ? आद्येपि किमध्यक्षगम्यः प्रमाणान्तरणम्यो वा ?
 नाद्यः, प्रत्यक्षेण धर्मभेदग्रहे धर्मिणः प्रतियोगित्वेन धर्मान्तर्निवेशनेऽभेदावगाहनेन
 वैपरीत्यापत्तेः अनुयोगिनि प्रतियोग्यनिवेशने च स्वरूपभेदत्वस्य परिभाषितत्व-
 प्रसक्तेः, नित्यम्प्रतियोग्युपश्लिष्टस्यैव तस्य प्रमाणासिद्धत्वेन निष्प्रतियोगिके प्रमा-
 णानाविर्भावात्, अथ प्रतियोगिभूतब्रह्मनिरूपणीयं धर्माणां स्वरूपं भेद इत्युक्तौ
 नोक्तदोष इति चेन्न, विकल्पासहत्वात्, तथाहि, धर्मान्प्रति प्रतियोगित्वं ब्रह्मणः
 कश्चिद्धर्मो वा स्वरूपं वा ? नान्यः, तावतोर्थस्य ब्रह्मस्वरूपतया धर्माणां ब्रह्म-
 णश्चाभेदपर्यवसानप्रसङ्गात्, नापि प्रथमः, धर्मान्प्रति प्रतियोगित्वं यत्तस्य ब्रह्मधर्म-
 स्तेन तस्मिन् तत्त्ववेशादैक्यापत्तेः, किञ्च, धर्मस्य धर्मिसम्बन्धावश्यकत्वेन परम्परा-
 यामनवस्थितेस्तदसत्त्वेऽत्यापत्तेरप्यन्ततः स्वभावसम्बन्धस्वीकार्यतया धर्मधर्मिणोः
 परस्परस्वभाव प्रवेशेनाभेदस्यानिरस्यत्वात्, न द्वितीयः, अन्योन्याभावो यतोभिधे-
 यस्तस्योक्तरीत्या तत्स्वरूपान्तःपातात्, किञ्च, ब्रह्मधर्मान्योन्याभावस्य तत्तादा-
 त्म्यप्रतियोगिकत्वेन तत्प्रसिद्धावत्यन्तासत्प्रतियोगित्वदोषात्, तत्सिद्धौ च भेदा-
 शक्यत्वप्रसङ्गात्, नचात्यन्तासत्प्रतियोगिता न दोष इति वाच्यं, शशविषाणाद्य-
 भावस्यापि सुग्रहत्वापत्तेः, नापि तृतीयः, वैधर्म्यपक्षे क्वचित्च्छङ्खलाविश्रान्त्यनव-
 स्थित्यतनुभूत्यादीनामनुचरणीयत्वात्, तस्मिंस्तद्वद्गोकारे भेदस्यात्माश्रयत्वापत्तेश्च,
 नापि चतुर्थः, तस्यादर्शनात्, न द्वितीयः, धर्मत्वव्याघातात्, अभेदः किं भेदाभावे
 उक्तैकत्वमित्याद्युक्तविकल्पदोषव्याकुलत्वाच्च, अभेदे आधाराधेयभावानुपपत्तिरिति
 तु चिन्त्यं, घटाभावे घटाभाव इत्यत्रेव तदुपपत्तेः, एवं च सति धर्माणामेकाविज्ञानेन
 सर्वविज्ञानोपपत्तये प्रपञ्चतुल्ययोगक्षेमतया निर्धर्मकमेव ब्रह्म प्रतिपत्तव्यमिति चेदुच्यते
 सचिन्नालोकस्य तदाश्रयधर्मत्वेऽपि तद्रूपत्ववद्दर्माणां तदाश्रयत्वेऽपि तदात्मकत्वो-
 पपत्तेः, न च भेदपक्षोयाशङ्कावतारः, अद्वैतागमैरेव भेदस्य सारीकृतत्वात्, न चा-
 भेदकल्पोक्तविकल्पादिदोषः, तादात्म्यस्य प्रमाणासिद्धत्वात्, ननु तस्यापि धर्मा-
 न्तराकाङ्क्षायां अनवस्यागौरवं च स्यादिति चेन्न, धर्मान्तरस्य प्रमाणेन सिद्धावन-
 वस्थितेरदूषणत्वात्, असिद्धावाश्रयासिद्धेरापादनासम्भवात्, गौरवाभावाच्च, नन्वे-
 वमाश्रयाश्रयिभावानुपपत्तिरिति चेन्न, दत्तोत्तरत्वात्, न च भूर्यजन्यमालोकान्तरमेव

तत्र तद्रूपमित्तिवाच्यं, भेदकल्पने मानाभावाद्गौरवाच्च, तरणितेजसो भागवतत्वेन नित्यत्वाच्च, 'यदादित्यगतं तेज' इति वाक्यात्, अत एवैतदन्तर्निधाय 'प्रकाशाश्रयवद्वा तेजस्त्वा'दितिसूत्रितं सूत्रकारैः, तस्माद्ब्रह्मधर्मास्तद्विन्ना अभिन्नाश्चाभ्युपेयाः, 'परास्य शक्ति'रित्यादिभेदश्रुते 'रेकमेवे'त्याद्यभेदश्रुतेश्च, तथा चोभयविधश्रुतिबलेन तादृशमेव तद्वस्तुत्पत्तिसिद्धमुररीकरणीयमिति न पूर्वोक्तद्रूपगणनावकाशः, अत एव श्रीबल्लभाचार्यचरणैर्य आत्मनो दृश्यगुणेषु सन्निति व्यवस्यते स्वव्यतिरेकतोऽबुधः विनानुवादं न च तन्मनीषितं सम्यग्यतस्त्यक्तमुपाददत्पुमानि'त्यत्रात्मनो भगवतो दृश्येषु गुणेषु केशलोमनखरूपस्पर्शादिष्वेको गुणः स्वस्मात्सच्चिदानन्दात्मकभगवत्स्वरूपाव्यतिरेकतः, त्यन्लोपे पञ्चमी, तथा च व्यतिरेकं प्राप्यैव सन्, अन्यैकरसे ब्रह्मणि धिविधरूपभानं न स्यादिति यो व्यवस्यते सोऽबुधः, धर्मिग्राहकमानेन शुद्धस्यैव ब्रह्मणस्तथैवासिद्धेः, एतदेवाह विना इति, वस्तुन एव तथात्वादाकारदर्शनानन्तरं यो भक्तकृतः 'कराम्बुज'मित्यादिरूपो वादः सोऽनुवादस्तं विना तत्कराम्बुजादिकं स्वरूपव्यतिरिक्तत्वेन मनीषिते मनसा सत्त्वेनाकालितं न भवति, ननु प्राकृतेष्वपि भगवत्सम्बन्धात्सत्त्वोत्पत्त्या तथा प्रतीतौ न दोष इत्यत आह सम्यगिति, स यथा सैन्धवधनोऽनन्तरोवाहः कृत्स्नो रसघन एवायं अरे अयमात्मानंतरोवाहः कृत्स्नः प्रज्ञानघनः असंगो ह्ययं पुरुषः 'अथात आदेशो नेतिनेती'त्यादिश्रुतिविचारदशायां त्यक्तप्राकृतधर्ममुपाददद्भवतीत्यर्थः, तैः सह सम्बन्धे सति हि तेषु सत्त्वोत्पत्तिसम्भावनाप्रस्यैवासम्भवात्तदसम्भव इति भाव इत्येवं व्याचक्ष्णैरयमेवार्थः समर्थितः, अतः सिद्धमप्राकृतधर्मरूपत्वं ब्रह्मणः ।

ननु तथाप्यश्रौतमेतद्भविष्यतीत्याशङ्क्य परिहारमाहुः इति निगमप्रतिपाद्यमिति, इति अनेनोक्तेन प्रकारेण निगमैः वेदैः प्रतिपाद्यं निरूपणीयमित्यर्थः, निगमस्तु 'पराञ्चि खानि व्यतणत्स्वयंभूः' 'अदृश्यमग्राह्यं' 'न तत्र सूर्यो भाति' 'अपाणिपादो जवनो गृहीता पश्यत्यचक्षुः स शृणोत्यकर्णः' 'स होवाचेतद्वै तदक्षरं' गार्गि ब्राह्मणा अभिवदन्त्यस्थूलमनण्वह्रस्व'मित्यादि 'दिव्यो ह्यमूर्तः' पुरुषः स ब्राह्माभ्यंतरो ह्यजः अप्राणो ह्यमनाः शुभ्रः असङ्गो ह्ययं पुरुषः निष्कलं निष्क्रियं शान्तं निरवद्यं निरञ्जनं यतो वाचो निवर्तन्ते अप्राप्य मनसा सह कश्चिद्दीरः मत्स्यगान्मानमैक्षत् 'स ईक्षाञ्चक्रे' 'यतो वा इमानि भूतानि जायन्ते येन जातानि जीवन्ति यत्प्रयंत्यभिसंविशति' 'विश्वतश्चक्षुरुत विश्वतोमुखो विश्वतो बाहुरुत विश्वतस्पात् सम्बाहुभ्यां धमति संपतत्रैर्घावाभूमी जनयन् देव एकः सर्वकामः सर्वरसः 'यः सर्वज्ञः

सर्वशक्तिः परास्य शक्तिर्विविधैव श्रूयते स्वाभाविकीज्ञान बलक्रिया च 'मनसैवानुदृष्टव्य-
मित्यादिराकलनीयः तथाच सति नोक्तदोष इतिभावः, नन्वेवं धर्मप्रतिपादकतत्त्व-
तितीनिषेधकश्रुतीनां परस्परविरोधो दुष्परिहर इतिचेन्मैवं, ब्रह्मणि विशेषाणां विधि-
निषेधयोः प्रमाणसिद्धतस्य साधितत्वेन विरोधाभावात्, नचानेकागमैकवाक्यतया
सविशेषश्रुतेरप्रमाणत्वमितिवाच्यं, अवेदवाह्येन वेदप्रामाण्यस्य त्यक्तुमशक्यत्वात्,
विरोधपरिहारम्यान्यथासिद्धेऽपि, अपि च, श्रुतित्वाविशेषादन्यत्रापि तथात्वस्यावज-
नीयापातात्, किञ्च, विशेषाः किं कल्पिता न वा ? नाद्यः, कल्पितत्वासम्भवस्य प्रद-
र्शितत्वात्, तत्त्वेतदापादकवेदविप्रलम्भकत्वप्रसङ्गाच्च, नेतरः, ईशधर्माणामजन्यत्वस्य
शरणीकरणीयत्वात्, अन्यच्च कश्चन विरोधोमिधीयते धर्मविधिनिषेधयोः सहान-
वस्थानमितिचेन्न, आधारभेदेन विरुद्धयोरपि सहावस्थानदर्शनात्, आधाराभेदोपि
वक्तव्य इतिचेत्, वार्तमेतत्, अव्याप्यवृत्तितावादिमते संयोगादौ तथाप्यनुपपत्तेः,
देशाभेदेऽपि प्रकारभेदेन विरोधस्वीकारात्, नन्वव्याप्यवृत्तितानभ्युपगन्तुमते देशा-
भेदेन सहानवस्थानं तदभ्युपगन्तुमते प्रकाराभेदेन तद्विरोध इतिचेन्न, तत्किं
तद्द्वयावस्थानसाहित्यप्रतिक्षेपो वा तद्द्वयानवस्थानप्रतिक्षेपसाहित्यं वा ? न प्रथमः
तदुभयावस्थितिसाहित्यस्य प्रामित्यविषयतया प्रसिद्धप्रामित्यौगिकत्वापातात्, न
चेष्टापत्तिः, शशशृङ्गे प्रतिषेधेऽपि शशे शृङ्गप्रतिषेधात्प्रतोपगमेन प्रसिद्धप्रामित्यौगि-
कत्वकोटीकरणात्, नान्यः, तद्द्वयावस्थानसाहित्यसद्भावस्यैवोपपत्तेः, तद्द्वया-
भावयोस्तद्द्वयात्मकप्रौढ्यात्, अन्यथानवस्थाया दुर्निवारत्वात्, अस्तु वा यः
कश्चिद्विरोधः, तथापि नेहासौ, प्राकृतप्रतिषेधप्राकृतविधानाभ्यां तदयोगात्,
तत्सत्त्वेऽपि ब्रह्मणि विरुद्धसर्वधर्माश्रयत्वस्याश्रयणीयतया तस्यादोषत्वात्, नचात्र मा-
नाभावः; श्रुतिस्मृत्याद्यनेकतत्सत्त्वात्, तथाहि, 'आत्मा चारे श्रोतव्यो मन्तव्यः'
'यतो वाचो निवर्तन्ते' 'तदेजति तन्नैजति' अपाणिपादो जवन्नो ग्रहीता
पश्यत्यचक्षुः स शृणोत्यकर्णः' सर्वतः पाणिपादान्तं 'अणोरणीयान्महतो महीयान्
समो मशकेन समो नागेन' 'अस्थूलमहस्त्वमनग्वि त्यादि, अतः सुष्टुतामितिनिगम-
प्रतिपाद्यमिति ।

नन्वेवंसत्पन्यत्र विकारित्वदर्शनेनात्रापि तथात्वं स्यादित्याशङ्क्यामाहुः
शुद्धमिति अविकृतमित्यर्थः, सच्चिदानन्दरूपे ब्रह्मणि विकाराणामभावात् 'सत्यं
विज्ञानमानन्दं ब्रह्मे'तिश्रुतेः ।

तदेतत्सकलमन्तर्निधाय निष्कलितमाहुः साकृतीनि, साकारामित्यर्थः, नन्वा-

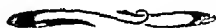
काराणां प्राकृतत्वादतथाभूते तस्मिन्ननवकाशात्तदलौकिकत्वोक्तौ मानाभावात्,
 गौरवात्, निराकारश्रुतिव्याकोपादुपासनार्थायाः साकारश्रुतेरौपाधिकतत्परत्वात्त-
 दानन्त्येनाद्वैतभङ्गात्सविशेषस्य साविद्याद्यालोकभास्यत्वव्यवहार्यत्वचाक्षुषत्वक्रि-
 यामयत्वादिनाऽब्रह्मतापातात्, तस्य चागमसूत्राद्यसम्मतत्वादिदमनुपपन्नमितिचेन्न,
 आकाराणामलौकिकत्वात्, न च प्रमाणाभावः शङ्क्यः, 'विश्वतश्चक्षुरुत विश्वतोमुखो
 विश्वतोवाहुरुतः विश्वतस्पात् 'सत्यं विज्ञानमानन्दं ब्रह्म' 'सर्वतः पाणिपादान्तं
 सर्वतोऽक्षिशिरोमुखं' 'आनन्दमात्रकरपादमुखोदरादिः' 'आनन्दमयोभ्यासा'दित्यादि-
 सहस्रप्रमाणसद्भावात्, प्रमाणवलात्तस्य तस्यातथात्वाच्च, निराकारश्रुतेरालौकिकत्व-
 दभाववत्ताप्युपपादनपरत्वेनाप्युपपत्तेरविरोधात्, अन्यथा साकारश्रुतेः का गतिरायुष्म
 नाध्यवसिता? यतस्तद्विरोधो न स्यात्, नाप्यन्यतरवाधो युक्तः, विनिगमनाविरहेण
 तत्र तस्य दुर्बलत्वात्, न चाद्वैतानुरोधेन सविशेषश्रुतिवाधः साधुरितिवाच्यं, अवा-
 येन गतौ सत्या वाधस्यान्याय्यत्वात्, अन्यथा सर्वशेन वेदप्रमाप्यमेपयात्, अथा-
 कारप्रतिपादिकाः श्रुतयस्तुरीयानिर्विशेषतदवगतये अविद्याकल्पिताकारवादिन्य उ-
 पासनार्थं चेति गतौ नोक्तदोषावतार इतिचेत्, अत्राहुः, निर्विशेषं स्वतो दुरवगम-
 मिति सविशेषस्य भावनामुकरत्वेन तस्मिन्निश्चिन्तितत्वे ततस्तत्प्रतिपात्तिरिति हित-
 वाभिप्रायः, सचायुक्तः, अन्योन्याश्रयात्, तथाहि, निर्विशेषतत्तिसद्वौ सविशेषश्रुते-
 स्तदर्थमवास्तवतत्परत्वसिद्धिस्तस्यां च सत्यां सेति, न च श्रुतिवलात्तस्मिद्धिरिति-
 वाच्यं, तस्यान्यत्रापि समानत्वात्, नन्वेवं निराकारव्यवहारस्योच्छेदः स्यादितिचेन्न,
 कृतिपयविशेषप्रतिषेधेन तदनुच्छेदस्य सम्भवात्, अनु निषेधार्थं विशेषानुवादो वेदेषु
 निषेधस्य निषेध्यप्रतिषेध्यधीनप्रतिपात्तिकत्वादित्यप्रत्यहमाविशेषतत्तिसिद्धिरितिचेन्मैवं,
 विकल्पासहत्वात्, तथाहि, अनुवादः किं श्रुतिसिद्धानामुत लोकासिद्धानां? न प्रथमः,
 तेषां निषेधानर्हत्वेनास्य नैरर्थक्यमसद्भावात्, अन्यथा सत्यत्वादयोपि ब्रह्मणि न सां-
 द्र्येयुः, तेषां तादात्म्यान्न कापि दाप इतिचेत्, इतरेषामपि तथात्वादेव न दोषलेशो-
 पीति परिभाषय, न द्वितीयः, विकल्पानुपपत्तेः, तथाहि, लोकसिद्ध्यावद्धमनुवादो
 यत्किञ्चिद्धर्ममनुवादो वा? नाद्यः, इष्टापादनात्, लोकप्रसिद्धानां दुःखित्वानी-
 शत्वादीनां अनुवादपूर्वकानिषेधसम्भवेप्यतथाभूतानां सर्वेश्वरत्वानन्दमयत्वादीनां
 तदयोगात्, अत एव च न द्वितीयः, यदप्यात्मौपासनाकथनात्तदर्थश्रुतिषु तदा-
 कारकथनमन्यथातदनुपपत्तेरिति परमार्थतत्तथात्वमितिमत्तं तदपि, आकाराणां
 पारमार्थिकत्वात्, अन्यथा तदुपासनायाः फलजनकत्वापत्तेः, २ यथाप्रपत्तोर्नादि-

तत्वाच्च, 'योन्यथा सन्तमात्मानमन्यथा प्रतिपद्यते किं तेन न कृतं पापं चौरैणात्मा-
 पहारिणे'त्यादिवाक्यात्, उपास्यावास्तवत्वे समस्तोपास्तिवचसाममामाण्यप्रसक्तेश्च,
 यस्तु कश्चिदवास्तवब्रह्मतत्त्वोपास्तेः फलास्तित्वं मण्यादिप्रभामण्डलतद्बुद्धिरूपसंवा-
 दिभ्रमदृष्टान्तेनाचष्टे, तदसत्, दृष्टान्तदार्ष्टान्तिकयोर्वैषम्यस्य स्पष्टतरत्वात्, दृष्टान्ते
 भ्रमादर्थक्रियासम्भवेऽपि दार्ष्टान्तिके श्रुतिपुराणवाक्यसन्दर्भैरुपास्यत्वप्रमिततया
 तदसम्भवात्, एतेन दारुशिलादिषु देवताभ्रमेण भजनात्फलं न भवेदित्यपि निरा-
 राकृतं, तत्रापि सत्यभगवत्स्वरूपोपासकानामेव फलदर्शनात्, निजविषये प्रमाया
 विपरीतबुद्धिबाधकत्वेन दारुशिलादिप्रमितिदशायां देवतात्वभ्रमस्य नाशितुमश-
 क्यत्वात्, नन्वेष्टुपासनानां नानाविधफलश्रवणेन ब्रह्मणोनन्तरूपताभ्युपगताव-
 द्वैतभङ्गो गौरवं च प्रसज्येतेति चेन्न, एकस्यैव भगवतो यहच्छया कार्यार्थमाविर्भा-
 वितविभिन्नानेकमूर्चित्वस्य प्रमाणमतिपन्नत्वेन तदनवकाशत्वात्, 'अतः परं नान्य-
 दणीयसं हि परात्परं यन्महतो महान्तं यदेकमव्यक्तमनन्तरूपं विश्वं पुराणं तमसः
 परस्ता'दिति श्रुतेः, तदेतदभाणि श्रीबल्लभाचार्यचरणैस्तत्त्वदीपनिबन्धे 'अनन्तमूर्तिं
 तद्ब्रह्म ह्यविभक्तं विभक्तिम'दिति, एतेन तदानन्त्येनाद्वैतभङ्गइति निराकृतं, यदापि
 सावित्राद्यालोकभाष्यत्वादिना सविशेषत्वेऽब्रह्मत्वापात इति आशङ्कितं, तन्मन्दं-
 सावित्राद्यालोकस्य भागवतत्वेन स्वेनावमतेन स्वाववमानाविरोधात्, 'यदादित्यगतं
 तेजो जगद्भासयतेखिलं यच्चन्द्रमसि यच्चाग्नौ तत्तेजो विद्दि मामक'मिति गीतावाक्यात्,
 सर्वव्यवहाराविषयत्वस्यापि भगवत्कृतस्याभ्युपेतव्यत्वात्, 'तं त्वोपासिपदं पुरुषं
 पृच्छामीत्या'दिश्रुतेः, 'प्रकाशवच्चैवैयर्थ्यात्' इति सूत्राच्च, व्यवहाराविषयता श्रुतेर्जीव-
 सामर्थ्येन तथात्वे तात्पर्यस्य वर्णनीयत्वाच्च, चाक्षुषत्वस्य च श्रुतिस्मृतिस्मृतिपुराणासि-
 द्धस्य प्रतिपेक्षुमशक्यत्वात्, तथाहि 'कश्चिद्दीरः मत्स्यगात्मानमैक्षदाष्टतचक्षुरमृतत्व-
 मिच्छन् ज्ञानप्रसादेन विश्रुद्धसत्त्वस्तवस्तु तं पश्यते निष्कलं ध्यायमानः' 'भक्त्या
 त्वनन्यया शक्य अहमेवाविधोऽस्तु ज्ञातुं दृष्ट च तत्त्वेन प्रवेष्टुं च परन्तप' अपिसंरा-
 धने प्रत्यक्षानमानाभ्यां' मृण्वन्ति गायन्ति गृणन्त्यभीक्ष्णशः स्मरन्ति नन्दन्ति तवोहितं
 जनाः त एव पश्यन्त्यचिरेण तावकं भवप्रवाहोपरमं पदाम्बुज'मित्यादि, नन्वेतेषां
 दृश्यत्वादिविधायकवाक्यानां 'पराश्चि स्त्रानि' 'अदृश्यमग्राहं' 'न चक्षुषा ग्रहते नापि
 वाचा न तत्र सूर्यो भाती'त्यादितन्निषेधकवाक्यैः समं विरोधादेकान्ततः कथमित्थं
 निर्णय इति चेन्नैवं, भगवत्सामर्थ्यजीवेन्द्रियसामर्थ्याभ्यां तादृश्यत्वादृश्यत्वयोः
 सम्भवेन वाक्यानां मिथोविरोधाभावात्, अतएव गीतायां 'मया प्रसन्नेन तवार्जुनेदं

स्वप्नं परं दर्शितमात्मयोगात् दिव्यं ददामि ते चक्षुः पश्य मे योगमैश्वर'मित्यादिना
 स्वसामर्थ्यादिनैव स्वदृश्यत्वमर्जुनं प्रति भगवानभिदधे एवं क्रियादिमत्त्वमपि, 'परास्य
 शक्तिर्द्विविधैव श्रूयते स्वाभाविकज्ञानबलक्रिया चे'त्यादिश्रुत्यनुरोधादवधारणीयं,
 एतेनागमसूत्राद्यसम्मतत्वं व्युदस्तं वेदितव्यं, अत एव सकलमहर्षिमण्डलीशिरोम-
 ण्डनायमानैर्व्यासचरणैः 'प्रकृतैतावत्त्वं हे प्रातिपति ततो ब्रवीति च भूयः' आनन्द-
 मयोभ्यासात् 'आह च तन्मात्र'मित्यादिमुत्रैरानन्दाकारत्वमेव ब्रह्मणो निरणायि,
 अतः सिद्धं साकृतित्वं ब्रह्मणः, एतेनोदीरितश्रुतिस्मृतिसूत्रपुराणमर्मानाभिज्ञा
 निर्धर्मकब्रह्मवादिनो भगवदादिष्टखण्डपरशुप्रमुखोपदिष्टपापण्डपद्धतिश्रद्धालवो नभी-
 ष्टभक्तिवर्त्मद्वेष्टारः शिष्टैः प्रत्यादेष्टव्याः, तस्मात्प्राकृतधर्मानधिकरणमनन्ताप्राकृतधर्म-
 निरूपिताधेयतानिरूपिताधारताशालिसामानाधिकरण्यानाधिकरणसकलधर्माधिकरणं
 सर्वभवनसमर्थं न्यायोपवृद्धितनिखिलवेदवदान्तवैद्यं साचिदानन्दाकारं तत्परब्रह्म
 पुरुषोत्तमाख्यं परमकाष्ठापन्नं स्तोमीतिपर्यवसितः श्लोकार्थो हृदयालुभिरार्यगृह्यः
 परिभाषनीय इत्यलमतिपल्लवितेन ॥

तातस्य नत्वा चरणाम्बुजं श्रीकल्याणरायस्य कपांपुराणेः ।
 ब्रह्मस्वरूपे स्वमतानुरूपां गापन्वरा वादकयामकापीत् ॥ १ ॥
 एतां समेतां सत्तर्कैः स्वसिद्धान्तानुसारिणीम् ।
 कृष्णान्तःकरणाः संतो मीमासन्तां मुहुर्मुहुः ॥ २ ॥

॥ इति श्रीगोपेश्वरविरचिता वादकथा संपूर्णा ॥

निकुंजके पद.

राज अति शोभित हैं नंदलाल ।
 श्वेत परदनी चंदन चर्चित उर शोभित वनमाल ॥ १ ॥
 ठाडे कमल फीरावत आपन मोही रही मजबाल ।
 सूरदास प्रभु सदा वीराजो गोवरधनधरलाल ॥ २ ॥
 भाईरी देखे हे गिरिधरण ।
 यासोकी कटि वन्योहैं पीछो राधाजुके सरन ॥ १ ॥
 अंग अंग बरगजा लाये स्वेतपागसीर ढरकन ।
 सूरदास प्रभु कहाँलो बरनु श्रीवैकुण्ठ नाँज करन ॥ २ ॥
 लाल सुम निंद यीछुर गर्द आज ।
 काहु काहा निश बहु सुख पाई सबइ भयो समाज ॥ १ ॥
 कुंजसदनमें क्रीडा कीनी चंदन चर्चित साज ।
 मागो मो उर भाल मरगजी उरझी तुम तन काज ॥ २ ॥
 ओर विवस्ता कहा कदा बरनों आवत मोहे लाज ।
 सूरदास प्रभु क्यों न कडे हे अधरन भवर समाज ॥ ३ ॥
 ग्यालन भूलीसी काहां डोलत ।
 बांह पकर बूझत हों तोकुं तू यहां कांहा डोलत ॥ १ ॥
 जानत हो नवघन मदमाती -तु जाय कोनही खोलत ।
 चतुर्भुजप्रभु गिरधरके रसमें प्रेम पगोसी बोलत ॥ २ ॥
 बिधाता एको विधि न बच्यो ।
 सयहीनको समसार राधिका चित दे ह्योई पच्यो ॥ १ ॥
 कमल मीन यंधुक शुक पीक सबको सचले सज्यो ।
 कृष्णदास प्रभु गिरधर आगे देखु भेट नच्यो ॥ २ ॥

॥ વિહંગાવલોક: ॥

શ્રીવલ્લાખ ૪૩૧ પહેલા બે ત્રણ સાન્નિધ્યધિક માસિક પ્રગટ થતા હતા તે વિશે નન્દકારની તૃતીય વૈષ્ણવપરિપદ પ્રસંગે ગ. બ. લક્ષ્મીલાલએ યાચેલા રિપોર્ટમાં જણાવ્યું હતું કે “ વૈષ્ણવો તરફથી બે ત્રણ માસિકો બહાર પડે છે પણ તે બહાર પાડનારને આચાર્ય-શ્રીના ત્રણેની સંપૂર્ણ માહિતી હોય એમ જો જો માસિક અમારા જોવામાં આવ્યા તે ઉપ-રથી જણાવું નથી. આચાર્યશ્રીના લેખોને આધારે વિષયો લખાતા હોય તો દરેક વિષય ઉપર આચાર્યશ્રીના શ્રે અભિપ્રાય છે તે જણાવવામાં આવે ” વૈષ્ણવ, વૈષ્ણવધર્મપ્રકાશ અને વૈષ્ણવ-માર્તંડ એ ત્રણ માસિક વિશે આ પ્રકારે અસન્તોષ પ્રકટ કરીને તે જ સદૈષ્ણવે તે પ્રસંગે બહાર કહ્યું હતું કે “ મિ. વાડીલાલ સાથેના પત્રવ્યવહાર ઉપરથી માત્રમ પડે છે એમણે પુષ્ટિભક્તિસુધા નામનું માસિક આવા પ્રકારના ધોરણ ઉપર આધાર રાખીને કાઢવાનો વિચાર કર્યો છે. “ દ્વિતીય વર્ષની પરિપદની કાર્યસાધક સભાએ શ્રીમદ્વૈષ્ણવપરિપદ તરફથી એક માસિક કાઢવાનો ઠરાવ કર્યો હતો તે વિશે ગ. પારેખે ઉદ્ગાર કાઢ્યા હતા કે “ તે કંગવ સારા લાગ્યે પાર પડ્યો છે, અને થોડાક દિવસમાં એકને બદલે બે માસિક આપણા હાથમાં આવશે પુષ્ટિભક્તિસુધા નામનું માસિક મિ વાડીલાલ નગીનદાસ ગાહ બી. એ. એલ્. એલ્. બી. ઇપાવરો, અને શ્રીગુણોધિનીજી નામનું માસિક રા. રા. મગનલાલ ગણુ-પતરામ શાસ્ત્રી એમ. એ. ઇપાવરો ” રા. બ. લક્ષ્મીલાલનું આ સર્વ કથન અતીવ વિચાર-પ્રચુર છે. શ્રીવલ્લાખ ૪૩૧ માં શ્રીગુણોધિનીજી અને પુષ્ટિભક્તિસુધાના પ્રાદુર્ભાવ પછી તન્ત જ વૈષ્ણવ અને વૈષ્ણવધર્મમાર્તંડ એ ઉભયે માસિક સ્વત જ બન્ધ પડી ગયા. હાલ માત્ર વૈષ્ણવધર્મપ્રકાશ નામનું માસિક યથાતથા ચાલે છે. જો બે માસિક બન્ધ પડી ગયા તેને સ્થાને બે ત્રણ માસ થયાં ‘ શુદ્ધાદ્વૈતસિદ્ધાન્ત અને પુષ્ટિમાર્ગ ’ નામનું માસિક સિનોરવાલા મગનલાલ જગન્નાથ શાસ્ત્રી તરફથી પ્રકટ થાય છે, તેને પણ ગ. બ. લક્ષ્મીલાલનું કથન પૂર્ણાંગે જ લાગુ પડે છે. શ્રીગુણોધિનીજી નામના માસિકમાં શાસ્ત્રીજીનો હાથ માત્ર આગ-લના ૭ જ માસ રહ્યો હતો. શ્રીગુણોધિનીજીના દશમસ્કન્ધના પ્રથમાધ્યાયમાં મિ. મગનલાલ શાસ્ત્રીની અનુવાદલેખી અને તે પછીના અધ્યાયના લાપાન્તરમાં તાત્ત્વ રૂપ છે. શ્રીગુણો-ધિનીજી અને પુષ્ટિભક્તિસુધા એ ઉભયે માસિકને પ્રથમ વર્ષે ગેઠ ખીમજી કુવરજી તરફથી આર્થિક સદાય મળતું હતું. ધનમદવિવશતાએ કરીને શ્રીગુણોધિનીજીના સુદૃઢગ્રામી શાસ્ત્રી-જીની સુક્તિ તો ક્યારની જ થયલી હતી, અને પ્રથમ વર્ષની સમાપ્તિમાં પુષ્ટિભક્તિસુધાને તે ગેઠ તરફથી મળતું આર્થિક સદાય પણ સ્વતન્ત્રતાને માટે લેવું બંધ કર્યું. આથી પુષ્ટિભક્તિ-સુધાના ઉત્કર્ષને માટે એક સરસ અવકાશ પ્રાપ્ત થયો રા વાડીલાલ, ગ. ધીરન્દ્રાવ અને ગાંધી એ ત્રણેના ઐક્યથી પુષ્ટિભક્તિસુધાને સિચિત સ્વતન્ત્રતા પ્રાપ્ત થઈ, અને હાલ ચાલતાં પુષ્ટિભક્તિસુધા, શ્રીગુણોધિનીજી, વૈષ્ણવધર્મપ્રકાશ અને શુદ્ધાદ્વૈતસિદ્ધાન્ત એ ચારે માસિકમાં આજે તો પ્રથમ સ્થાને પુષ્ટિભક્તિસુધા જ પ્રકાશ છે તે આ સ્વતન્ત્રતાને જ લીધે એ જો-દને અમારા આનન્દનો પાર રહેતો નથી.

આજે શ્રીમદ્વલ્લભાધીશ્વરની કૃપાથી પુષ્ટિભક્તિસુધાનો ચતુર્થ વર્ષમા પ્રવેશ થાય છે. પ્રથમ વર્ષમા અત્ર સ્થાનભોગવના શ્રીસુખોદિનીશ્વરથી પણ ઉત્તમોત્તમ સ્થાન ગત વર્ષત્રયમાત્રમા જ કેવી રીતિથી પ્રાપ્ત થયું એ વિષે કાંઈક વિશેષ વિચાર પણ અત્ર અસ્થાને નહિ લેખાય. આ ઉત્તમોત્તમસ્થાનાપત્ત માસિકના લેખકવર્ગ પ્રતિ જ દૃષ્ટિકોષ કરતા જણાય છે કે સમ્પ્રદાયના અધિષ્ઠાતા શ્રીવલ્લભાચાર્યના વચ્ચે ગણ્યતા મહાગણેશાથી તૃતીયપીઠાધીશ્વર તિલકાધાર્ય શ્રીબાલકૃષ્ણલાલજી અને તૃતીયપીઠના ઉપતિલકાધાર્ય શ્રીમજરત્નલાલજી તરફથી અન્થોત્તુ અને કામવનસ્થ સત્તમપીઠાધીશ્વર ચિ શ્રીમમુલાલજી, સુદામપુરીસ્થ શ્રીજીવનલાલજી અને નટપુરસ્થ શ્રીઅનિન્દલાલજી તરફથી આ માસિકને લેખોત્તુ સહાય, યદાપિ વિશેષ અપેક્ષિત છે તથાપિ, કવચિત્ કવચિત્ મનુ જાય છે. ત્રિગૃહ ભટ્ટ ગોવર્ધનલાલ, શીરકલિ ભટ્ટ મનદકિશોરજી અને મુળાધના મોટા મદિરના શાસ્ત્રી ભટ્ટ રેમાનાથ ઇત્યાદિ ભાટ વર્ગ આ માસિકને ચર્ચાપત્રદ્વારા સહાયદાન કરવાનું લક્ષ્યમા રાખે છે મહારાજોના આશ્રિત શાસ્ત્રીમા પણ વે શા. સં છગનલાલ અમરજી શાસ્ત્રી તો પ્રતિમાસ લાઠે ને લાંબ સત્સંચયના કરતા જ, અને વે શા સ કલ્યાણજી કાનજી શાસ્ત્રી પણ રત્નોત્સવ પગરા ઇત્યાદિ વિષયો આ માસિકમા જ ચર્ચે છે સ્વતન્ત્ર શાસ્ત્રીઓમા પણ વે શા સ. જ્ઞાનભક્તિવચોદ્યદ ગણ્યપતિરામ કાલીદાસ શાસ્ત્રી પ્રાચીન વાદઅન્થોના જીર્ણોદ્ધાર, વે શા સ. અવધરામ ભૂધરજી શાસ્ત્રી રસાત્મક અન્થોત્તુ લાપાન્તર અને વે ના સ. શાસ્ત્રી વસંતરામ હરિદ્રજી ભટ્ટ પ્રમેયરત્નાર્ણવ ઇત્યાદિતુ લાપાન્તર અને ક્યારામભાઈના કાવ્યની પ્રસિદ્ધિ પ્રભૂતિ સામ્પ્રદાયિક કાર્ય આ જ ઉત્તમોત્તમ માસિકદ્વારા કરે છે. વસ્તુતઃ વસન્તરામ શાસ્ત્રી જ આ માસિકના ઉપતન્ત્રી છે શ્રીસુખોદિનીશ્વરની પ્રસિદ્ધિમાથી વિનિવૃત્ત થયા પછી મિ શાસ્ત્રી શ્રીસુખોદિનીશ્વરજી આ માસિક પ્રતિ મમત્વ રાખે છે, અને સામ્પ્રદાયિક માસિકમા જ નહિ પરન્તુ ગુજરાતી લાપામા પ્રવર્તમાન માસિક માત્રમા આ માસિકને મુખ્ય સ્થાન સત્તર પ્રાપ્ત થાય એ સદુદ્દેશ્ય જ નિરન્તર પ્રયત્ન કરવામા સ્વકીય શાસ્ત્રિત્વ અને એમ. એ પદવીની કૃતકૃત્યતા માને છે એમણે કરેલા લાપાન્તર એમના જ નામથી અને એમના લાપણો એમના માગીના પુત્ર મગનલાલ નાગેશ્વર વ્યાસના નામથી આ માસિકમા પ્રસિદ્ધ થયા છે આ માસિકના મુખ્ય લેખક ગ્રેન્ડયુએટ જ છે આ વર્ષમા મિ ધીરજલાલ ગ્રજદાસ સાકલીઆ બી એ એલ એલ. બીના વિરમિના અનુવાદથી, અને તેથી પણ વિશેષ સ્વત રચેલી માર્કિક વાર્તાથી અપુષ્ટિભક્તિસુધાના કયા વાચકને વિનોદ સાધે વિજ્ઞાન પ્રાપ્ત નથી થતું ? શ્રીયુસાધજીના પત્રો, શ્રીહરિરાયજીની અષ્ટપદીઓ, આત્મવાદ ઇત્યાદિ સરકૃત અન્થોની પ્રસિદ્ધિથી, ઉપનિષદના અનુવાદથી સર્વોત્તમભાવ, શુદ્ધદૈત વિજ્ઞાન, મહાતુલાવી શ્રીગોપાલદાસજી ઇત્યાદિ સ્વતન્ત્ર લેખોથી અને લીલાવૈચિત્ર્યથી મિ. તેલીવાલાની આ માસિકની એવા સર્વ વાચકને સુપરિજ્ઞાત છે. શુદ્ધદૈત્યલવાદ નામના શીર્ષક નીચે મુદ્દમાણુ આગ્રહ નિમન્ધના યોગક પણ એ જ છે. સરકૃત વાચનારને સમૃદ્ધ, ગુર્જર વાચનારને ગુર્જર, અને આગ્રહલાપા વાચનારને આગ્રહ વિષયો પૂરા પાડવાનો સર્વ લાભ એ ત્રણ વર્ષથી એ જ લગવદીય વહે છે મિ. ગાંધીનુ શ્રી

૧. વલ્લભ શાસ્ત્રીની સદિથી મુદ્રિત લેખના યોગક આ પલિત જ છે

૨. નાનાવાલ કાલીદાસની સદિથી મુદ્રિત લેખકના યોગક આ શાસ્ત્રી જ છે

૩. આ વાર્તા સ્વતન્ત્ર પુસ્તકરૂપે પ્રયુક્ત પ્રસિદ્ધ થાય છે

યમુનાદિકતુ ભાષાન્તર અપૂર્વ છે, પણ શ્રીવિદ્-મણ્ડન^૩નું અપૂર્ણ છે. પુષ્ટિભક્તિ વિશે લેખ તેમને પ્રથમ વર્ષે પ્રારબ્ધો હતો તે આ માસિકમા સત્વર સમાપ્ત કરવાનો દૃઢ નિશ્ચય રા. ગાંધીએ કર્યો છે, ત્યારે ત્યારે રા. ગાંધી રાત્ર્યકાર્યમાથી પણ અવકાશ પ્રાપ્ત કરે છે, ત્યારે ત્યારે યથાશક્તિ સામગ્રાયિક અને વિશેષતઃ આ માસિકની સેવા કરવાનો સદ્વ્યવસ્થા કરે છે. પરમભાવુક^૪મિ. મનમોહનદાસ પણ ક્યારામભાષના અપ્રસિદ્ધ કાવ્યની પ્રસિદ્ધિદ્વારા અચિત્ આ માસિકને ઉપકાગ્મા નાખવાનું વિચારતા નથી સામગ્રત સ્થિતિમાથી સમગ્રદાયનો સમુદ્ધાર કરીને પ્રાકૃત સ્થિતિમા લાવવાને અર્થે ગ્રેડ્યુએટ વૈષ્ણવોએ સર્વ સાધે અથવા એકાન્ત ગ્રહીને પણ બહુ કર્તવ્ય છે. પ્રભુએ જે સદ્વિદ્યાનુ દાન કૃપા કરીને કર્યું, તેનો યિનિ-યોગ શ્રીપ્રભુચરણના સમગ્રદાયના ઉત્કથાર્થે અવશ્ય કર્તવ્ય છે 'આખા જગતમા ભગવદ્ભાવ મિદ્ધ કરવો એ જ્ઞાન અને ભક્તિની પરાદશા છે એ શીર્ષકનો મિ પટવારીનો લેખ આ માસિકમા જ પ્રસિદ્ધ થયો હતો, રાત્ર્યકાર્યમાથી અવકાશ મળે તો મહારાજ લાચબલ કેસ વિશે કાષ્ઠ લખીને વૈષ્ણુવસુદિ ઉપર ઉપકાર કરવાનું એમના લક્ષમાં છે રા. બ. લક્ષ્મણાજી જેવા મુસદ્દી લેખકે પણ 'ભોગ' 'શારીરિક ભાષ્ય ઉપર ડૉ. થિયોના કેટલાક વિચારો' અને હાલના વૈષ્ણુવ વાણીયાના પૂર્વજો જેવું હતા? એ ત્રણ લેખ આ માસિકમા પ્રસિદ્ધ કરીને અનેક કુતર્કનું નિવારણ કર્યું છે. પરમભક્ત બલદેવદાસ કીર્તનીઆજી, ભરચવાલા સુનીતાજ કીર્તનીઆજી, અને વૈ. મયુરદાસ હરજીવનદાસ અપ્રસિદ્ધ કીર્તનોની પ્રસિદ્ધિથી અને વૈ. ત્રિભુવનદાસ વી શાહ અને વૈ ત્રિભુવનદાસ રાવદાસ પ્રાસંગિક નવીન પદ્ધતી યોજનાથી વાચકોને આનંદનું દાન કરે છે. આ ઉપરાંત હર મોવર્ધનદામે સૂરદાસજીના ઐતિહાસી, વૈ રંગજીરાજાજી કેશવદાસે આચાર્યપરપરા વિશેના લેખથી, વૈ. વનમાલીદાસ શાહે પ્રથમ વિગ્નપિના વિવેચનથી, વૈ. નારણદામે સખેગ પ્રુત્તકાલયની નિયમાવલિથી, રાજવાલા શાહ મોહનલાલ મોતીચંદે વર્ષત્રયના વિષયોની અનુક્રમણિકાથી અને પરિપાના સેક્રેટરિઓએ અભિનન્દનપત્રની પ્રસિદ્ધિ ગ. વાડીવાલભાષને થોડા ઉપકારમા નાખ્યા નથી.

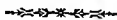
નડીઆદવાળા વૈ. ત્રિભુવનદાસ, ભરચવાલા વૈ. હરકીસનદાસ, પાટણવાળા મયુરદાસ માનચંદ અને આનંદવાલા વૈ ઉત્સવલાલભાઈ આર્થિક ઉન્નતિ માટે યથાવકાશ પ્રયત્ન કરે છે. આ મેવા ઉપરાંત ઉત્સવલાલભાઈએ તો યીચુસાધજીના શ્રીહરિગવજીના સ્તોત્રોનાં ભાષાન્તર કરીને મને 'મદામગલપત્ર'ના ગ્રામમિદ્ધ પગિચ્ય કરાવીને આ માસિકના વાચકોને પોતાના વિદ્યાવિનોદિવનો લાલ આપના રહે છે. સ્વનત્ર વાર્તા યોજના કુતર્તા પ્રાચીન ઝોત્રોનો અનુવાદ કરે તો વૈષ્ણુવોને એ ભાષકાજ બહુ લાભ પ્રાપ્ત થઈ શકે એમ છે.

સન્માસિકના વિજ્ઞાપર્યે લેખકોની નિયનના અને વાચકોની ઉદાગતા એ ઉભય મુખ્ય સાધન છે શ્રીમદ્ભાષાધીશના જ કૃપાકટાક્ષથી આ માસિકને મદારાજો, ભદ્રો, મદારાજના આશ્રિત શાસ્ત્રીઓ, સ્વનત્ર શાસ્ત્રીઓ, ગ્રેડ્યુએટ વૈષ્ણુવો અને મુસદ્દી વૈષ્ણુવો તરફથી એમ વિવિધ પ્રકારે નિયન અને ઉત્તમોત્તમ લેખ પ્રાપ્ત થાય છે, અને મિ ત્રિભુવનદાસ પી. શાહ દ્વારા વૈષ્ણુચતુષ્ટય તરફથી આ માસિકના પ્રસાર માટે સતત પ્રયત્ન થયો જાય છે, તેમ વિદ્વાનો તરફથી લેખ અને વૈષ્ણુવો તરફથી ઉદારતા આપુ મહેગે તો પુષ્ટિ-ભક્તિસુધાનો દિનપ્રતિદિન સમુદ્ધાર થયો જ એમ વિશ્વાસ રાખવાને કારણ મને છે, પ્રથમ

વર્ષના દાદશ અંક એ વર્ષમા સમાપ્ત કરવામા આવ્યા હતા, દ્વિતીય વર્ષમા માત્ર એ જ વખત એ અંકો ભેગા આપવામા આવ્યા હતા, અને તૃતીય વર્ષે ફક્ત એક જ વાર એ અંકો ભેગા આપવામા હતા, તેથી પુષ્ટિભક્તિમુધાનુ કાર્યતન્ત્ર પ્રતિવર્ષ સદ્ગતું જાય છે એમ દરેક વાચકની પ્રતીતિ થયા વિના રહેશે નહિ પ્રભુકૃપાથી આ વર્ષે કાર્યતન્ત્ર તેથી પણ વધારે નિયમિત થશે, અને દાદાપણુ જે અંક ભેગા આપવાનો પ્રસંગ આવશે નહિ એમ આશા રાખવામા આવે છે પુષ્ટિભક્તિમુધા કયે માર્ગે પ્રવહે છે તે પણ વિચારશીલ વાચકો યથાર્થ સમજી ગયા છે, તથાપિ અત્ર વિશેષ સ્પષ્ટ કરવામા આવે છે કે મહારાજને, ભદ્રેને, મહારાજનેના આશ્રિત ગાસ્ત્રીઓને, સ્વતન્ત્ર ગાસ્ત્રીઓને, ગ્રેડ્યુએટોને, મુસદ્દીઓને, અને અન્ય સર્વ પ્રકારના વૈષ્ણવોને, સદ્ગમમા ગુરુચાપનાપત્ર આચાર્યવશ્યોને અને શિષ્યગ્ધાનાપન શ્રીમાનુવીર્યવાન વિવેકવાન સમસ્ત વૈષ્ણવમાત્રને, શ્રીમદ્વલ્લાધીશ્વરના પરમવિશુદ્ધ સમ્પ્રદાયની નિરીક્ષા કરાવીને તે જ ઉત્કૃષ્ટાત્કૃષ્ટ માર્ગે વિચરવાનો સવિનય પરન્તુ સ્પષ્ટ શબ્દમા અને પ્રસિદ્ધિમા આ માસિક તરફથી સદામુદ્ધ કરવામા આવે છે. ગ્રન્થોના અવલોકનમા પણ અમારૂં આ જ દ્રષ્ટિબિન્દુ છે હીનતુ નિન્દન, મધ્યમ પ્રતિ ઉદાસીનતા, અને ઉત્તમતો ગગદ્વેષવિવર્તિત સપ્રેમ અગીકાર એ ઉત્તમોત્તમ નીતિને અવલખીને જ આ માસિકની સકલ પ્રવૃત્તિ થાય છે. વૈષ્ણવપરિપદ જે કાર્ય કરવાતુ છે તે જ કાર્ય આ માસિક ત્રણ વર્ષ થયા ઉત્સાહપૂર્વક કર્યા કરે છે, વૈષ્ણવપરિપદના હેતુઓનું પોષણ આ માસિકથી થાય છે, એમ વિવેકપૂર્વક મદ્દણુ કરવામા આવે તો કેટલાક તર્કથી વૈષ્ણવપરિપદની શિથિલતા વિશે ક્થન થાય છે તે નિર્મૂલક છે એમ સ્પષ્ટ પ્રતીત થશે. જે પ્રકારે ગત વર્ષત્રયમા મહારાજોની, વૈષ્ણવોની, અને શ્રીમદ્વૈષ્ણવપરિપદની મેવા આ માસિક કરી શક્યુ છે, તે જ પ્રકારે સામ્પ્રદાયિક ઉત્તરોત્તર અધિકાધિક સેવા કરવાનુ ઉત્સાહ-પૂર્ણ સામર્થ્ય શ્રીમત્પ્રભુચરણ મહામંગલ પુષ્ટિભક્તિમુધાને દાન કરે એમ સદૈન્ય પ્રાર્થના કરીને આ લેખનો ઉપસહાર કરવામા આવે છે

શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજીનું જીવનચરિત.

ભાષણકર્તા

ગોસ્વામિશ્રીખાલકૃષ્ણલાલજીમહારાજ કાંકરેલીવાલા.

તારદેવ ઉપર આવેલા શેઠ ચતુર્ભુજ મોરારજીના બગલામા સવત ૧૯૬૧ ના આષાઠ વદ અમાસને મંગલવાર તા. ૧-૮-૧૯૦૫ને દિવસે વૈષ્ણવભાષ્યોત્તો દખલ્યાભરેલો મેલાવડો કરવામા આવ્યો હતો, જે વખતે પ્રાતુજનોથી આખો હોલ ચિહાર ભરાઈ ગયો હતો.

શરૂઆતમા મિ. વિદુલ રામરામ દલાલની મુચનાથી મિ ઠાકોરદામ કેશવરામે જણાવ્યું કે “આચાર્ય રત્નશિરોમણિ તથા સભ્ય ગૃહસ્થો,

આપણે અત્ર શા માટે ભેગા થયા હીએ તે આમ ત્રણપત્રિકા ઉપરથી આપ સર્વને વિદિત થયું હશે. ગૃહસ્થો, ઇતિહાસ તરફ દૃષ્ટિ કરતા આપણને સ્પષ્ટ માલમ પડે છે કે સૃષ્ટિ ઉપર ચાલતા દરેક ધર્મ પ્રતિ તેના વિરોધીઓ તરફથી દોષને દોષ કારણને લીધે હુલા થતા આવ્યા છે. આ આર્યવર્તમા સનાતનધર્મરૂપી સિંહને પણ એવો અનુભવ વારવાર આવ્યો છે હાલમા કેટલાક આર્યમન્ય તરફથી એ સિંહ પ્રતિ તેની સુસ્તીનો લાભ લઇને અનેક આક્ષેપો કરવામા આવે છે. એવા હુલા એ સિંહના પ્રવર્તકો તરફથી વારવાર હકાવવામાં આવ્યા છે. પ્રવર્તકોની જેમ જેમ હીલચાલ વધતી જશે તેમ તેમ આર્યનામધારીઓ પોતાની ખરી રિથિતિનું અવલોકન કરી શકશે. કોઇ પણ ધર્મ, સપ્રદાય, વા આચાર્ય પ્રતિ આક્ષેપો કરવા પહેલા તે કરનારાઓએ તેના મૂલ્ય સિદ્ધાંતનો પ્રથમ અભ્યાસ કરવો જોઇએ, તેમ ન કરતા જેઓ આક્ષેપો કરવા તત્પર થાય છે, તેઓ સમગ્ર મનુષ્યોની દૃષ્ટિમા નિરર્થક વિવેચન કરનારા જેવા લાગે છે. ગૃહસ્થો, નીતિશાસ્ત્રમા પણ ઠહ્યું છે કે કોઇ પણ મનુષ્યે અન્યના દોષ કાઢવા પહેલા પોતાના ગુણ દોષનું અવલોકન કરવું જોઇએ, તેમ નહિ કરના જેઓ અન્યના દોષ પ્રતિ તર્કવિતર્ક દોડાવે છે તેઓ “ઝાડી સાસરે ન જાય, ને ઘેલીને શિખામણ દે” એ કહેવનમુજબ વર્તન કરે છે એમ કહેવામાં કંઇ પણ અનિશયોક્તિ કાઢેલી કહેવાશે નહિ. ગૃહસ્થો, ચાલતા સમય પા જમાનાને આર્ય જ્યોતિ શાસ્ત્રના સિદ્ધાંતમુજબ કલિયુગ તરીકે ઓળખવામા આવે છે. એ કલિયુગમાં લોકોની ધર્મ પ્રતિ મંદ ગતિને લીધે નાસ્તિકતાનો વધારો દિનપ્રતિદિન થતો જાય છે એવા સમયે નાસ્તિકોથી ચેતી ચાલવા પડિત શ્રીમદ્વાલજી ધર્મિષ્ઠ જનોને ભક્ષામણુ કી ગયા છે —

“વદ્યુ કલિનું ભક્ષ આજ માનો, ફરી ગયો ભૂતલ આ જમાનો,
જ્યા ત્યાં કરે નાસ્તિક દાજ ચેતો ! છુદ્ધિ બચાવે જ કદા ભલે તો ”

આનો અર્થ ખુદો છે એટલે તે સંબંધમાં બોલવાની જરૂર નથી. વધી પ્રાચીન ઋષિ-મુનિઓ ચાલતા કલિનાલમાં લોકોની ધર્મ પ્રતિ તેમ જ આચારવિચારદિની ચાલચલગત કેવી થશે તે વિષે ભવિષ્ય વાણી ભાષી ગયા છે કે “જના ઘટા નટા મટા કલિકાલ. પ્રમત્તિ ” અર્થાત્ અરેરે ! આ કલિકાલનો પ્રભાવ કેવો આવ્યો છે કે જનો (આર્ય પુત્રો) ખાનપાનાદિ આચારથી બદ થઇ નટ ધર્મ જવા લાગ્યા છે. આનો પ્રત્યક્ષ દાખલો હાલમાં

આપણી સમીપ હોવાથી તે સંબંધમાં કંઈ પણ બોલવું યોગ્ય નથી પરંતુ શુદ્ધરથો, શ્રુતિ-સ્મૃતિમાં કહ્યું છે કે “આહારનુદ્ધો મત્તનુદ્ધિ આચાર પરમો ધર્મ” આહારની શુદ્ધિથી અતઃક્રણની શુદ્ધિ થાય છે, અને અતઃક્રણની શુદ્ધિથી અચલ સ્વસ્વરૂપની સ્મૃતિ થવા લાગે છે. આચાર એ શ્રેષ્ઠ ધર્મ છે, અને એ આપણા શ્રીવલ્લભસપ્રદાયનો મૂલ સિદ્ધાંત છે, અને તે પ્રમાણે શ્રદ્ધા રાખીને વર્તવું, એ આપણા આર્થભાર્થજ્ઞોનું મૂલ કર્તવ્ય છે.”

શ્રીમદ્ગોસ્વામિશ્રીબાલકૃષ્ણસાલજીમહારાજજીનું લાપણું.^૧

મહારાજશ્રીએ શ્રીમદ્ભાગવતના પ્રથમ શ્લોક, દ્વારિકેશસ્વરૂપના ભાવનાત્મક શ્લોક, શ્રીમદ્વાચાર્યચરણ તેમ જ શ્રીવિદુહજ્ઞનાથજીના ધ્યાનનિરુપક શ્લોક વડે, શ્રીકૃષ્ણ, શ્રીદ્વારિકાનાથજી, શ્રીમદ્વાચાર્યવર્ધ તેમ જ શ્રીગોસ્વામિજીનું નમનાત્મક મંગલાચરણ કરીને પ્રારભમાં આજ્ઞા કરી કે “ત્રાય વેદાન્તશાસ્ત્રના અવર્તક સર્વે આચાર્ય દક્ષિણ દેશમાં પ્રકટ થયા છે. શ્રીવલ્લભ-આચાર્યજી પણ દક્ષિણ જનપદમાં જ પ્રકટ થયા હતા. એમનું મૂલ ગ્રામ “કુલકર”નામે હતું. વિષ્ણુસ્વામિપ્રદાયના શ્રીગોવિંદાચાર્યોનુગૃહીત શ્રીવલ્લભદીક્ષિત આચાર્ય થયા તે સોમયાજી હતા. તેમના પુત્ર યજ્ઞનારાયણદીક્ષિતના મોમયજ્ઞથી પ્રસન્ન થઈ પૂણે પુરોહિતમે પ્રકટ થઈને સ્વેચ્છાથી જ એવું વરપ્રદાન કર્યું કે “અમે તમારા શુદ્ધ કુલમાં પ્રકટ થઈને શુદ્ધ વૈદિક માર્ગ પ્રકટ કરીશું.” શ્રીયજ્ઞનારાયણદીક્ષિતના પુત્ર શિવાવતાર ગગાધરદીક્ષિત પણ તેવા જ વિદ્વાન મોમયાજી હતા. એમણે ગ્ઞેશા કેટલાક પ્રયોના નામ સામ્રાજિક અંધમાં ઘણી વાર જોવામાં આવે છે, પણ શોચનીય છે કે તે તે અંધો હાલ ઉપલબ્ધ નથી. ગગા-ધરજીના પુત્ર ગણપતિરૂપ ગણપતિદીક્ષિત યયા તે સમર્થ પડિત હતા, અને દક્ષિણ દેશમાં કેટલીક વાર તેમણે સભામાં વિજય પ્રાપ્ત કર્યો હતો. એમના પુત્ર શ્રીવલ્લભદીક્ષિત થયા તેમના પુત્ર શ્રીગોવિંદદીક્ષિત યયા, જેમના અંધો “લક્ષ્મીદીપ” આદિ નામથી સુપ્રસિદ્ધ છે

૧ આ લાપણું શાસ્ત્રીજીએ નિજ શુરુપુત્ર શ્રીબાલકૃષ્ણવાલજીને લેટ કર્યું છે

૨. શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજીના મૂલ પુરોહિ શ્રીવિષ્ણુસ્વામીના અનુયાયી કદાચિત હશે, પણ તેથી શ્રીવલ્લભાચાર્યજી સ્વતઃ પણ તામસથી વિષ્ણુસ્વામીના મનાનુયાયી હતા એ અનુમાન શ્રીમદ્વામિજીની નિજ કક્ષિતથી જ ચિકેદ છે (જુઓ શ્રીમદ્ભાગવતમુખોત્તરની ૩-૩૨-૩૭)

૩ શ્રીમદ્વલ્લભાધીરાની સાત પેઢી આ પ્રકારે છે. એમની અટક “ખંભ વઢીવાર” છે. શ્રીવલ્લભદીક્ષિત (વિષ્ણુસ્વામિમતવર્તિ શ્રીગોવિંદાચાર્યના શિષ્ય)

શ્રીયજ્ઞનારાયણદીક્ષિત (શ્રીયજ્ઞનારાયણવતાર)

શ્રીગગાધરદીક્ષિત (શ્રીશિવાવતાર)

શ્રીગણપતિદીક્ષિત (શ્રીગણેશાવતાર)

શ્રીવલ્લભદીક્ષિત.

શ્રીગોવિંદદીક્ષિત (લક્ષ્મીદીપ કલ્યાણના કર્તા)

શ્રીવલ્લભજી (શ્રીવસુદેવાવતાર).

શ્રીવલ્લભાચાર્યજી શ્રીવલ્લભાચાર્યજી

(શુદ્ધાદૈત અસવાદ અને નિર્ગુણમક્તિમાર્ગના પ્રવર્તક)

શ્રીગોવિન્દદક્ષિણના શ્રીલક્ષ્મણુદક્ષિત અને શ્રીજનાદનદક્ષિત એમ બે પુત્ર થયા. શ્રીલક્ષ્મણુદક્ષિત શ્રીવસુદેવનો અવતાર કહેવાય છે. કુલપુરોહિત વિષ્ણુદક્ષિતકારા યજ્ઞોપવીત પ્રાપ્ત કરીને અલ્પયર્થદિ ધર્મ મહણ કરીને, સમાવર્તન કરીને, વિદ્યાનગરના રાજપુરોહિત કાશ્યપ-ગોત્રી સુશર્મા આજ્ઞાથી યજ્ઞમાગાર નામની કન્યાનું પ્રાણપત્યવિધિથી પાણિગ્રહણ શ્રીલક્ષ્મણુ-ભટ્ટજીએ કર્યું શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યના પૂર્વ પુરોહો કુલકરનગરીમાં નિવાસ કરતા એમ પ્રથમ કહ્યું છે. શ્રીલક્ષ્મણુભટ્ટજીના સમયમા તે નગરમા ઉપડવ ચવાથી “કંકરવાન” ગ્રામમાં તેમણે સપત્નિકર નિવાસ કર્યો. શ્રીલક્ષ્મણુભટ્ટજીને રામકૃષ્ણ નામનો એક પુત્ર અને સુભદ્રા તેમ જ સરસ્વતીનામે બે કન્યા યજ્ઞમાગારથી યજ્ઞ આ બન્ને કન્યા જોડકાં હતાં. ત્યારપછી એક ગમચ દ્રનામક પુત્ર થયા. આ પુત્રપ્રસવ પછી યજ્ઞમાગાર ગયું રહેવા લાગ્યાં. પ્રતિગ્રા પ્રમાણે શ્રીપુરોહિતમનું પ્રાકટ્ય હજી થયું નહિ, તેથી શ્રીલક્ષ્મણુભટ્ટજીને ચિતા થતા, યજ્ઞમાગારની ગયું પ્રકૃતિમા સંતાનાસંભવથી તે ચિંતાનો ઉદ્વેગ થતા, શ્રીપુરોહિતમનું સ્મરણ સમાધિવડે કર્યું. સમાધિમા જ દ્વિતીય લગ્ન કરવાની આજ્ઞા થતાં, યજ્ઞાદિ ક્રિયામા કલત્ર ઉપયુક્ત થશે એમ નિશ્ચય કરીને, યજ્ઞમાગારની આજ્ઞા સંપાદન કરીને, તેની જ નાની, બહેન ઇલ્લમાગાર સાથે શ્રીલક્ષ્મણુભટ્ટજીએ લગ્ન કર્યું પૂર્વ પુરોહોએ હપ મોમયાગ કર્યા હતા. અવશિષ્ટ પાચ મોમયાગ સંપૂર્ણ કરીને રાત મોમયાગની સમાપ્તિનિમિત્તે કારીપ્રયાણ કરતા રસ્તામા ચપકારણ્યમા સગર્ભા ઇલ્લમાગારને ગર્ભસ્ત્રાવ થયો. સમીવૃક્ષની, હાલથી તે સાત માસના આમ ગર્ભનું અવેદન કર્યું, અને તે જ સમીવૃક્ષ નીચે તે ગર્ભને ધરીને દાંડી ગયા. ત્યાંથી પાછા ફરતા ઉક્ત ચપકારણ્યમાં આવતાં તે જ સમીવૃક્ષ આગલ અગ્નિના પુજ્યા એક સુદ બાલકના દર્શન થતા ઇલ્લમાગારએ પતિને પ્રાર્થના કરી કે “એ પુત્ર મારો છે.” શ્રીલક્ષ્મણુભટ્ટજીએ ઇલ્લમાગારજીના સ્તનમાંથી પપ્રપ્રસર પ્રત્યક્ષ જોવા હતા પણ આજ્ઞા કરી કે “એ પુત્ર તમારો હશે તો અગ્નિ તમને રસ્તો આપશે.” અગ્નિએ ઇલ્લમાગારજીને રસ્તો આપ્યો. આ પ્રમાણે કૃષ્ણાવતારવત્ર માહાત્મ્યજ્ઞાન કરાવીને “પ્રાકૃત શિશુ થયા.” માતૃચરણ કંપમાગારએ પોતાના હસ્તમાં હવે સનાત બાલકને લઈને સ્તનપાન કરાવ્યું, જે સમયનું ચિત્ર પણ સપ્રદાયમા સુપ્રસિદ્ધ છે.

શ્રીવલ્લભાચાર્યજીના પ્રાકટ્યનાં કારણ.

શ્રીવલ્લભાચાર્યના પ્રાકટ્ય પહેલાં શુદ્ધ વૈદિક માર્ગ માયાવાદીઓએ કબુલિત કરી નાખ્યો હતો. પ્રભને અત્યંત નિર્ગુણ માનીને, જીવને પૂર્ણ અલ્પ વ્યાપક માનીને, જગતને મિથ્યા માનીને ધર્મ અને જ્ઞાન ઉભયને વસ્તુત મિથ્યા માનીને, તત્ત્વનિષાદક નિગમાગમને પણ તે વાદીઓ મિથ્યા કહી રહ્યા હતા. વેદજનમિથ્યા એટલે પરમાર્થન તત્ત્વનિષાદિન દર્મ, જ્ઞાન ઉપાસના, સાખ્ય, યોગ, ભક્તિ સર્વ જ મિથ્યા એમ મિથ્યાવાદમા તેઓ સદા અભિનિવિષ્ટ ગ્રહેતા હતા. આ મિથ્યાવાદનું નિરાકરણ કરવું, શુદ્ધ વૈદિક માર્ગ પ્રકટ કરવો એક જ અન

૧. મુરતીથી ટપ્પિયોલિ લઈનેથી અમલનેર, અમલનેરથી ભુસાવડ, ભુસાવડથી નાતપોર, નાતપોરથી રાયપોર, અને રાયપોરથી રાણમ જઈને ત્રણચાર ગાડની અજલ કરવાથી શ્રીયપકારણ્ય જવાય છે. મુલાઈથી કલકતામેલમાં બેસવાથી સીરા જ રાયપોરપર્યંત જઈ રાજાય છે. રાયપોરમાં શ્રીનુસિ દલાલ મદારાજનું મંદિર છે. રાણમમાં શ્રીરાણવલોચનનામક ભગવાવતારનું મંદિર છે. ચંપારણ્યમાં ધર્મશાસ્ત્રની સજવડ પણ સારી છે. બુદ્ધે પણ પ્રથમ આ ચંપારણ્યમાં તપસ્તા કરી હતી.

સ્વરૂપત વિરુદ્ધસર્વધર્માશ્રયન્યાયે નર્ગુણ અને સગુણ પણ છે, તે જ બ્રહ્મથી અનન્ય જીવ તત્ત્વેવક હોવાથી અણુમાત્ર છે, તે જ બ્રહ્મનું આધિભૌતિક જગદ્ગૂપ પણ સત્ય છે, તે જ બ્રહ્મની જ્ઞાનક્રિયાદિ શક્તિ સત્ય હોવાથી કર્મમાર્ગ અને જ્ઞાનમાર્ગે ઉત્તરે સત્ય છે, બ્રહ્મનિશ્ચયિત વેદ પણ સત્ય હોવાથી કર્મ, જ્ઞાન, ઉપાસના, સામ્ય, યોગ, ભક્તિ સર્વ પરમાર્થત. મિથ્યા નહિ, પણ સત્ય છે એમ સમ્રમાણ્ય પ્રતિપાદન કરીને વૈદિક માર્ગનો પ્રચાર કરવો એ પ્રાકટયનુ પ્રથમ અથવા હીન પ્રયોજન છે. પ્રવાહમિશ્રિત પૌષ્ટિક જીવોનુ પૃથક્કરણ કરીને સ્વરૂપામૃત કરાવવું એ દ્વિતીય વા મધ્યમ પ્રયોજન છે, અને મર્યાદામિશ્રિત પૌષ્ટિક જીવોનુ પૃથક્કરણ કરીને ઉત્તમોત્તમ રસાસ્વાદ કરાવવો એ ઉત્તમ વા તૃતીય પ્રયોજન છે. શાસ્ત્રોક્ત છત્ત્ર પ્રયોજનોનો સમાવેશ આ ત્રણમાં જ કરી લેવો.

શ્રીવલ્લભાચાર્યજીનું સ્વરૂપ.

“ આચાર્ય મા વિજ્ઞાનયાત ” એ ભાગવત^૧લોકમાં ભગવાન સ્વતઃ શ્રીમુખથી જ પોતાનો અને આચાર્યનો સાક્ષાત્ અંગે ઉપદેશ કરે છે, અર્થાત્ આચાર્ય મારા જેવા છે એટલું જ નહિ પણ આચાર્ય શ્રીકૃષ્ણરૂપ જ છે. તે જ શ્લોકમાં શ્રીકૃષ્ણની અઢીકિકતા અને આચાર્યની લોકિકતા જોઇને કોઈ શંકા કરે તો શુકદેવજી વધારે નિરૂપણ કરે છે કે “નાવમન્યેત કર્હિંચિત્” “ કદાપિ તે (ભગવદભિન) આચાર્યનું અપમાન કરવું નહિ ” જીવત્ પ્રાકૃતરૂપ ધારણ કરે તથાપિ આચાર્ય પુરુષોત્તમ જ હોવાથી અપમાન ન કરવું, મર્ત્યજીવિથી તેની અસ્યા ન કરવી, કારણ કે શુરુ સર્વદેવમય છે ” જીહોગ્યોપનિષત્માં પણ આત્માનં વેદવાનર ડપાસ્તે ઇત્યાદિ પ્રતિપાદન છે, વૈશ્વાનર આત્મા છે, વ્યાપક છે, પુરુષોત્તમ છે, તે વૈકુંઠાદિ સર્વ લોકમાં અને આત્મજીવિદિ ચારે વર્ણમાં વ્યાપી રહ્યા છે, માટે સ્વરૂપજ્ઞાનનિષ્ઠ ભગવદીય તે વૈશ્વાનરની સેવા કરે છે. વેદ પરાક્ષત્રિય હોવાથી પરાક્ષ રીતિથી જ વૈશ્વાનરરાખ્દથી શ્રીવલ્લભાચાર્યનું જ પ્રતિપાદન કરે છે તથાપિ વેદમાં જ કવચિત્ સાક્ષાત્ પ્રતિપાદન પણ પ્રત્યક્ષ થાય છે. इन्द्रियायर्भर्त्तनोऽमन्द्रियाया वल्लभो वासुदेवઃ ઇત્યાદિ ઉપનિષત્તના વાક્યમાં પ્રત્યક્ષ “વલ્લભ” શબ્દ પણ પ્રસિદ્ધ છે. મુખ્યારવિદેવકે સિદ્ધાંતોનાં ઉપદેશ કરીને શબ્દથી જીવોનુ પરમ નિઝેયસ સિદ્ધ કરવું છે, તેથી શ્રીવલ્લભાચાર્ય પૂર્ણ પુરુષોત્તમ છતાં પણ શ્રીકૃષ્ણના મુખ્યાવતાર કહેવાય છે. અગ્નિ શ્રીકૃષ્ણનું મુખ છે, એમ તો મુક્તાદમિરજાયત શ્રુતિ સાક્ષાત્ જ ઉપદેશ છે. પ્રાણ્વણોડસ્યમુલ્લમાસીત તો એ અગ્નિ, કૃષ્ણમુખ, આત્મજીવે જીવન ઉપર પ્રકટશે એમ પણ પરાક્ષતાથી સંકેતે છે એ વિષયમાં સાંપ્રદાયિક ત્રણમાં અનેકાનેક પ્રમાણો દર્શિગોચર થાય છે, પણ તે સર્વનો અર્થ કરતા અત્ર વિષય અસમાપ્ત રહી જાય, માટે એટલેથી જ વિરામ પામુછું.

શ્રીવલ્લભાચાર્યજીની બાલકીડા.

પૂર્ણપુરુષોત્તમસ્વરૂપ, શ્રીકૃષ્ણસ્થ, શ્રીવલ્લભાચાર્યજી સન્મનુષ્યાકૃતિ સદ્બ્રાહ્મજીવનિ અગીકાર કરીને ધર્મજ્ઞાનિનો નિસ્તાર કરીને સન્માર્ગરચાપન કરવાને શ્રીલક્ષ્મણદીક્ષિતના વરામાં સવર્ણ ૧૫૩૫ના ચૈત્ર કૃષ્ણ ૧૧ને દિવસે જન્મ લેવા ઉપર પ્રકટ થયા. જેનુ એમનુ સ્વરૂપ અલૌકિક, તેવા તેમના ધર્મ પણ અપ્રમૃત જ છે. બાલકીડામાં સમાન્ય સાધારણ

૧. શ્રીમેદ્વલ્લભાચાર્યજીના સેવકો ૧૫૨૬ ને પ્રાકટય સ વત્ માને છે. કુરાદ જ્યોતિર્વિદ્ ને નિર્ણય આપે તે જ થાય છે.

પ્રાકૃત મમકારથી આ આચાર્ય કદાપિ ખેદ્યા નથી, ખેદમાં પણ શ્રીકૃષ્ણનાં જ રમકડાં અગી-
કાર કરતા ? કવચિત્ શ્રીલક્ષ્મણભટ્ટજી વ્યાખ્યાયાદિ કરતા હોય ત્યાં રિંગણુલીલા કરીને
શ્રીકૃષ્ણપ્રતારનું અનુસધાન કરાવતા, અને કવચિત્ તો વેદના મંત્રોના વ્યંચાર્ય પણ સ્પષ્ટ
કરી દેતા. આવી 'અપ્રાકૃત બાલલીલાથી નિરુદ્ધ માતાખિતા નંદ્યશોભાવત પોતાનું મહાભાગ્ય
માનીને પરમાનંદમાં અવગાહ કરતા

શ્રીવલ્લભાચાર્યજીનો બ્રહ્મચર્યાશ્રમ.

સવત્ ૧૫૪૮ના ચૈત્ર ગુક્લ દહીને દિવસે કાશીજીમાં શ્રીવલ્લભાચાર્યજીને પિતાએ
યજ્ઞોપવીત ધર્યું પિતાથી ગાયત્રીમંત્રોચ્ચારનું શ્રવણ કરીને, હજીમાગારજીની પ્રથમ ભિક્ષા
ગ્રહણ કરીને કુલપુરોહિત શ્રીવિષ્ણુવિતદીક્ષિતને ત્યાં નિવાસ કર્યો. સંભતીય બ્રાહ્મણને ત્યાંથી
ભિક્ષા પામીને, ગુરુને નિવેદન કરીને, ગુરુની પરિચર્યાપૂર્વક ભિક્ષાભોજન આદિ બ્રહ્મચર્યા-
શ્રમના સર્વ ધર્મ ઉપશિક્ષાર્ય પોતે પ્રકટ કર્યા. કૃષ્ણપણુવેદની તૈત્તિરીય શાખાના ગ્રંથો
પોતાના પિતાએ અધ્યાપન કરાવ્યા. અવશિષ્ટ પણ શાખાના ગ્રંથો બૃહસ્પતિના અવતાર
વિષ્ણુવિદ્ પામે અતિશીઘ્ર ભણ્યા બ્રહ્માવતાર ત્રિરમણ પાસે ઋગ્વેદ ભણ્યા. સાદીપનીના
અવતાર નારાયણદીક્ષિત પાસે સામવેદ તથા છ શાસ્ત્ર શીખ્યા. સરહસ્ય અથર્વવેદ પિતાજીએ જ
શિક્ષણ કરાવ્યો મધ્વસ પ્રદાયા આન્ત્ર માધવેન્દ્રયતિ પાસે ગીતા, ભાગવત, અને નારદપંચરાત્ર
એ ભાગવતશાસ્ત્રનું અધ્યયન કર્યું એ યતિ શાંકર્યમુનિના અવતાર હતા વેદાંત, ધર્મશાસ્ત્ર,
કાવ્ય, સાહિત્ય, અને કલા શ્રીલક્ષ્મણભટ્ટજીની જ પાઠશાલામાં શિષ્યાધ્યાપન સમયમાં ઉપસ્થિત
કરી લીધા. વેદબ્રાહ્મ નૈયાયિક, વૈશેષિક, જૈન, બૌદ્ધ, ચાર્વાક ઇત્યાદિ મતનું વાદવિવાદમાં જ
અધ્યયન કરી લીધું સવત્ ૧૫૪૬માં “ પત્રાવલબ્ધન ” નામનો ગ્રંથ નિર્માણ કરીને વૈદિક
વેદાંતસિદ્ધાંતના ઉદ્ધિમનો, શ્રીવિશ્વેશ્વરને સાક્ષી ગણીને, શ્રીમદાચાર્યજીએ ઉદ્ધોષ કર્યો
આ ગ્રંથ મુપ્રસિદ્ધ છે, પણ તે એટલો તો ગૂઢન છે કે ટીકા વિના સારાસારા વિદ્વાનોનો
પણ તેમાં પ્રવેશ થઈ શકતો નથી.

શ્રીવલ્લભાચાર્યજીની પરિક્રમા.

“ પત્રાવલબ્ધન ” ગ્રંથનું પત્ર કાશીવિશ્વેશ્વરમાં અવલબ્ધન કરીને ત્યાંના પદ્ધિતોને
સ્તવિધાથી સતુટ કર્યા પછી સવત્ ૧૫૪૮માં શ્રીમદાચાર્યજીએ પૃથ્વીપરિક્રમાનો પ્રારભ
કર્યો. તે શહેરમાં સવત્ ૧૫૪૬નાં ફાગણ વદ દહીને દિવસે શ્રીલક્ષ્મણભટ્ટજીએ શ્રીલક્ષ્મણ-
બાલાજીમાં પ્રાકૃત દેહનું વિસર્જન કરીને સાયુજ્યકલાર્ય લીલાંત પ્રવેશ કર્યો. પરિક્રમામાં હવે
કાંઈ પણ પ્રતિબંધ ન હોવાથી સં. ૧૫૪૮ના વૈશાખ કૃષ્ણ રત્ને દિવસે પરિક્રમાનો પ્રારંભ
થયો વિદ્યાનગરમાં કૃષ્ણદેવરાજાએ વૈદિક સિદ્ધાન્તનો નિર્ણય કરાવવાને ઋષ્યશૃંગના (શુગેરાના)

૧ આ સવત્ વિષે બેદાપોદ 'યઈ' રાકે છે.

૨. શીખરોત્તમજીનું મતબ્ધ એમ છે કે આ ગ્રંથ બાહ્યાવસ્થાનો નથી, પરંતુ પ્રૌઢાવસ્થાનો છે.

૩ રા. પટવારીએ આ ગ્રંથ દાહમાં જ પ્રસિદ્ધ કર્યો છે, એ ગ્રંથની ત્રણચાર સંસ્કૃતિ યથા પછી જ
સુવાચ્ય અવસ્થામાં આવી શકશે. અથ પ્રસિદ્ધ કરતી વખતે જ ભાષાતર કરવાની ત્વરામાં ગ્રંથ અને
ભાષાતર ઉભયની દુરવસ્થા થાય છે. શુન્વતી ભાષાતર પણ છે એમ જોઈને આદરે કવચાય છે, પણ પરિ-
નિરાસ થાય છે. સાપ્રદાયિક ગ્રંથોની પ્રતિદ્ધિમાં વાલ્મીક્યશુદ્ધિનો પરિત્યાગ કરીને પ્રથમ ગ્રંથો શુદ્ધ
મુદ્રિત થાય, ભાષાંતરકર્તા પણ તે શુદ્ધ સંસ્કૃત મુદ્રિત ગ્રંથની દરીક વાર બોળામાં બોલી આશ્વત્તિ કરે
ત્યારે જ ભાષાતર કરવાની યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરી શકે.

શાકર યતિવર નૃસિંહયતિ, માધ્વસંપ્રદાયી વ્યાસતીર્થ, રામાનુજસંપ્રદાયી હનુમદાચાર્ય, નિમ્બાર્ક-સંપ્રદાયી કેશવાચાર્ય ઇત્યાદિ અનેક પંડિતોને નિમત્રણ કરીને વાદશાલામાં વાદમારલ કરાવ્યો હતો. વૈષ્ણવાચાર્ય પ્રાય પરાસ્તવત્ થયા હતા તે જ દિવસે શ્રીમદાચાર્યજી વિદ્યાનગરમાં પધાર્યા. રાજ્યુરુ મામા તરફથી સલામો વૃત્તાંત સંખેદ શ્રવણ કરીને પરમેત્સાહયી બીજે દિવસે પોતે ત્યાં સાક્ષાત્ પધારવાનો નિશ્ચય કર્યો. પ્રાતઃકાલમાં વાદશાલામાં પધારતા તેજ પુજ્યથી ચક્રિત થઈને રાત્રીએ સન્મુખ આવીને કનકસિંહાસન ઉપર શ્રીવલ્લભાચાર્યજીને પધરાવ્યા દશ દિવસ માયાવાદી સાથે વાગ્યુદ્ધ કરીને, તે સર્વને પરાસ્ત કરીને, વૈષ્ણવ સિદ્ધાન્તનું મઠન કરીને, સર્વ વૈષ્ણવાચાર્યના સિદ્ધાન્તનું સામાન્ય સમર્થન કરીને, વિષ્ણુસ્વામિ^૧સિદ્ધાન્તનું સવિશેષ સ્થાપન કર્યું અવશિષ્ટ આઠ દિવસમાં સાખ્ય અને મીમાંસાની સમીક્ષા કરી. સર્વ આચાર્યોની સમક્ષ વાગીશત્વ પ્રકટ કરીને નિર્મલ કર્મમાર્ગ, શુદ્ધ જ્ઞાનમાર્ગ, અને નિરુપાધિ ભકિતમાર્ગનું^૨ સસ્થાપન કર્યું તેથી સર્વ આચાર્યોએ વિજયતિલક કરીને શ્રીવલ્લભાચાર્યજીને વિજયપત્ર^૩ સમર્પ્ય પોતાના સર્વ સશયની અત્યંત નિવૃત્તિ થઈજવાથી રાત્રીએ કનકાભિષેક કરાવ્યો. સમર્પેલી દક્ષિણામાંથી સત્ત્વ નિષ્ક્રમાત્રનો અંગીકાર કરીને, ગળને શરણે લઈને, તેણે આપેલા છત્ર ચામર ઇત્યાદિ આચાર્યચિહ્ન ગ્રહણ કરીને પાણુરગ વિટ્કલનાથ પધાર્યા. શ્રીચદ્રભાગસમીપ શ્રીમદાચાર્યજી પધાર્યા, એટલામાં શ્રીવિટ્કલનાથજી સામા પધાર્યા ઉભયે સાથે જ નિજ મંદિરમાં પધાર્યા શ્રીવિટ્કલનાથજી સેવાથી એટલા તો પ્રસન્ન થયા કે શ્રીમદાચાર્યજીને ત્યાં પુત્રરૂપે પ્રકટ થવાની આકાંક્ષા બતાવતા, શ્રીમદાચાર્યજીએ લગ્ન કરવાનું વચન આપ્યું. દક્ષિણના મુખ્ય તીર્થ સનાથ કરીને સ.૧૫૪૮ના શ્રાવણ વદ ૮ને દિવસે શ્રીમદાચાર્યજી મળ્યા પધાર્યા. સ.૧૫૪૮ના ફાલ્ગુન શુકલ ૧૧ને દિવસે શ્રીનાથજીએ ઝાઝપડમાં પાટોત્સવવિધયક આજ્ઞા કરી. તે જ વર્ષમાં શ્રાવણ શુકલ ૧૧ને દિવસે મધ્ય રાત્રિએ શ્રીનાથજીએ સાક્ષાત્^૪ પ્રકટ થઈને શ્રીમદ્દામ્રજીને બ્રહ્મસંબંધવિધયક આજ્ઞા કરી. તે જ સમયે શ્રીમદાચાર્યજીએ શ્રીનાથજીને પવિત્રા સમર્પણ કરીને મિત્રીભોગ ધરીને ભગવન્મુખશબ્દપ્રમાણાત્મક યુષ્ઠિમાર્ગ ભૂતલ ઉપર પ્રકટ કર્યો પૂર્વ, પશ્ચિમ, અને ઉત્તર દિશાના તીર્થ સનાથ કરીને સ.૧૫૫૪ના વૈશાખ શુકલ ૭ને દિવસે પ્રથમ પરિક્રમા સંપૂર્ણ કરી સ.૧૫૫૫ના ચૈત્ર સુદ ૨ને રવિવાર દ્વિતીય પરિક્રમાનો આરંભ કર્યો. ૭ વર્ષમાં તે પંચિક્રમા પણ પૂર્ણ કરી. ૫૯ી થોડે દિવસે તૃતીય પરિક્રમાનો આરંભ કરાવે, તે પણ ૭ વર્ષમાં સમાપ્ત કરીને, વાદિમાત્રની સર્વ શકા નિરાસ કરીને દશ દિશામાં દિવિજન્ય કર્યો.

શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજીનો ગૃહસ્થાશ્રમ.

શ્રીવિટ્કલનાથજીએ શ્રીમદાચાર્યજીને લગ્ન સખ ધી જે આગ્રહ કર્યો હતો તે સાર્થક હતો

- ૧ કારણકે તે સમયમાં ત્રણ સંજીવ વૈષ્ણવસંપ્રદાયમાં સંપ્રદાયને આશ્રયની વિશેષ આવશ્યકતા હતી
- ૨ વિષ્ણુસ્વામીના તામસ સંપ્રદાયથી ભિન્ન સ્વકીય નિર્જીવ સંપ્રદાયનું
૩. આ વિજયપત્રની શોધ શ્રીગોવર્ધનલાલજી નિલકાવિતે અવરચ કરવી બેઠાંએ
૪. વિષ્ણુસ્વામીની પરપરાના દુરાગ્રહી શોખરો જ્ઞાનમાં ભેડ કે શ્રીવલ્લભાચાર્યજીના સંપ્રદાયમાં અપાના અદાકાર અને બ્રહ્મસંબંધ એ ઉભયે મતનો ઉપદેશ શ્રીગોપાલોપાસક વિષ્ણુસ્વામીના મતમાં પણ પ્રચલિત ન હતો ? એ મતનું દાન શ્રીનાથજીએ શ્રીમદ્દામ્રજીને જ કર્યું છે, અન્યને નહિ. વિષ્ણુસ્વામિ મતમાં શ્રીગોપાલ મતનો પ્રચાર દશે, પણ બ્રહ્મસંબંધનો મત તો કેવલ શ્રીમદ્દામ્રજીએ જ પ્રકટ કર્યો.

આચાર્ય માત્ર અભ્યાસી જ રહે, અથવા માત્ર વાનપ્રસ્થ રહે, અથવા માત્ર સંન્યાસી રહે તો શાસ્ત્રોક્ત સર્વ આશ્રમધર્મનું પ્રતિપાદન થાય નહિ. આચાર્યના લક્ષણમાં જ આવિનોતિ તુ વેદાયાંઞ ઇલાદિથી વેદના અર્થનો સચ્ચ આ સમંતાત્ કરે, તે પ્રકારે આચરણ કરે, અને તે જ પ્રકારે ઇતરને આચરણ કરાવે, તે આચાર્ય એમ કહેવામા આવ્યું છે. વેદ અને તદ્દર્થ, માત્ર અભ્યાસ્ય, માત્ર વાનપ્રસ્થ, કે માત્ર સંન્યાસનો અંગીકાર બતાવતા નથી, પણ ચારે આશ્રમનો અંગીકાર પ્રતિપાદન કરે છે. ચાર આશ્રમમાંથી એકનો પણ આચરણદ્વારા અંગીકાર અવશિષ્ટ રહી જાય તો આચાર્યત્વ પણ એકદેશીય યર્થ જાય જ્યાસુધી આચાર્ય સર્વ આશ્રમનું આચરણ કરાવે વેદાર્થપ્રતિપાદન કરે નહિ ત્યાં સુધી બીજાઓને તે તે આશ્રમના આચરણનું જ્ઞાન યથાચોગ્ય થાય નહિ. “યદાવર્તતિ ઐઠ” શ્લોક પણ, એક પુરુષ જે આચરણ કરે તે જ આશ્રમનું આચરણ ઇતર પણ કરે એમ કહેલું છે એટલે ગુરુ ગૃહસ્થાશ્રમ-ધર્માચરણ ન કરે તો શિષ્ય પણ યથાચોગ્ય ગૃહસ્થાશ્રમનું આચરણ ન કરે. એમ થતા સર્વોપકારક ગૃહસ્થાશ્રમ વ્યર્થવત્ યર્થ જાય, માટે આચાર્ય જ પ્રથમ અવસ્થ ગૃહસ્થાશ્રમનો અંગીકાર કરવો જોઈએ, જેથી શિષ્ય પણ યથાધર્મ ગૃહસ્થાશ્રમનો સ્વીકાર કરે. શ્રીમદાચાર્ય-જીને સવિશેષ આના શ્રીવિદ્યુલ્લનાયજીએ કરી છે તેનું સ્વાસ્થ્ય માત્ર એ જ કે શિષ્યદ્વારા શ્રીવલ્લભાચાર્યજી વંશરુદ્ધિ કરીને ભક્તિમાર્ગનું આચરણ ન કરે, પણ પત્રદ્વારા જ વંશરુદ્ધિ કરીને ભક્તિમાર્ગનો પ્રચાર (પ્રકર્ષથી આચરણ) કરે. તેથી જ શ્રીસર્વોત્તમજીમા “મુવિ ભક્તિપ્રચારિકાકૃતે મ્યાન્વચકૃત” એવું શ્રીમદાચાર્યનું નામ વિરાજે છે, અર્થાત્ ભૂતકામા માત્ર ભક્તિપ્રચાર કરવાને જ શ્રીવલ્લભાચાર્યજી વંશરુદ્ધિ કરે છે.

કાશીનિવાસી મધુમંગલતી મહાલક્ષ્મી કન્યાનું પાણિગ્રહણ શ્રીવલ્લભાચાર્યજીએ આપાદ ગુહ્ય પચમીએ કર્યું. ચતુર્થ નિધિ શ્રીગોકુલનાથજી જે હાલ શ્રીગોકુલમાં વિરાજે છે તે સ્વરૂપ પણ એમને શુદ્ધગૃહમાથી પ્રાપ્ત થયું છે. સંવત ૧૫૬૭માં શ્રીગોપીનાથજીનું પ્રાકટ્યભાદ્રપદ કૃષ્ણ ૧૨ને દિવસે થયું ત્યાર પહેલા જ અક્ષરપુરમાં શ્રીમદાચાર્યજીએ નિવાસ કર્યો હતો. ૫૫૧ ૧૫૭૨માં ચરણદ્રિમા શ્રીવિદ્યુલ્લનાયજીનું પ્રાકટ્ય માર્ગશર્ષિક કૃષ્ણ નવમીને દિવસે થયું.

શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજીનો વાનપ્રસ્થ અને સંન્યાસાશ્રમ.

સંવત ૧૫૮૭ના વૈશાખ કૃષ્ણ ૧૨ને દિવસે શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજી પ્રયાગ પધાર્યા, ત્યારપહેલા શ્રીકૃષ્ણતી જે આઠા એમને યર્થ ચુકી હતી. પ્રથમ આઠા ગગાસાગરમાં યર્થ હતી તે દેહત્યાગ કરવા વિશે હતી. બીજી મધુવનમાં યર્થ તે દેશત્યાગવિષયક હતી ભાવી ઝોનેનું કલ્યાણ કરવાના હેતુથી પોતે તે જાને ભગવદ્વાનો આદર ન કર્યો. તૃતીય આઠા અન્નકંપુરમાં જ યતારથી અસમાપ્ત ગ્રંથ પણ તદ્દત્તજ જ રાખીને થીસુખોધિનીજીનો દશમઃકંષ સંપૂર્ણ કરી લઈને નિરોધલીલાનું વિવરણ કરીને શાસ્ત્રોક્ત હસરૂપ સંન્યાસ અંગીકાર કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. અક્ષરપુરથી પ્રયાગ પધારતા વાનપ્રસ્થાશ્રમ ધર્મનું આચરણ કરીને પ્રયાગમાં શ્રીનારાયણેન્દ્રનીયંસ્વામી પામે પ્રેમમત્રનું શ્રવણ કરીને સચિખામત્ર ત્રિહસંન્યાસનો આદર કર્યો. ઠર દિવસ હંસધર્મનું આચરણ કરીને, આઠ દિવસ પરમહંસ સંન્યાસના ધર્મ પ્રકટ

૧. વિષ્ણુસ્વામી, મા વ, અને રામાનંજ એ ત્રણ સગણ વૈષ્ણવસંપ્રદાયમા સંન્યાસી શિષ્ય આચાર્ય થઈ જાય છે, ત્યારે શ્રીમદ્વાલ્મીજીના નિર્ણય સંપ્રદાયમાં તદ્દત્ત પુત્રને જ આચાર્યત્વનો અધિકાર છે, એ પણ તારતમ્ય વિચારણીય છે.

કર્તા કાવિક, વાચિક અને માનસિક એમનિદક દંડ અહણ કરીને, તન્નિગેધ કરીને, કૌપીન-માત્ર ધારણ કરીને, મૌન અનશન અગીકાર કરીને, કાચીમા હનુમાનનાટ ઉપર વિરાજીને પૂર્યું લક્ષ્મીમાર્ગીય સંન્યાસીના ધર્મ પ્રકટ કર્યા આપાદશુકલદિતીયા ઉપરાંત તૃતીયાને ક્ષિપ્રે મધ્યાહ્ને શ્રીમદ્વાચાર્યજીએ મધ્યપ્રવાહમા પચાસન કરીને શ્રીમુખામિ પ્રકટ કરીને, સૂર્યકિરણ સાથે તેની એકતા કરીને, તેજ પુનઃસ્તાર કરીને, આસુર દષ્ટિનું આચ્છાદન કરીને, સૂર્યદાન વ્યાપિવૈકુઠમા પ્રવેશ કરીને, આસુરવ્યામોદ લીલા કરી.

આધ્યાસક લાપણુ.

શ્રીવલ્લભાચાર્યજીના આસુર વ્યામોદથી વૈષ્ણવોએ દૈવજીવોએ મોહ ન પામવું. શ્રીવલ્લભ-આપણું નિત્ય છે, કારણ કે ભગવાન અને તેનું મુખ નિત્ય છે. આજે પણ સાક્ષાત્ સર્વ-ધર્મસંહિત ધર્મી વરા અન્ય નિધિ અને પાદુકા એ ચાગ સ્વરૂપથી પ્રત્યક્ષ વિરાજે છે. એ ચારે સાક્ષાત્ ધર્મી છે, માટે એમને જે સામગ્રી આપણે ધરીએ છીએ તેને 'નૈવેદ્ય' ન કહેતા 'ભોગ' કહીએ છીએ. નિવચત્ત્વ દિત્ત 'નવચમ' પરતુ મુચ્ચત્ત્વ દિત્ત ભોગ જે માત્ર નિવેદન કરવામા આવે, જેનો સાક્ષાત્ અગીકાર કરવો વા ન કરવો પ્રભુની ઇચ્છા ઉપર છે એવું પરાક્ષ સમર્પણ 'નૈવેદ્ય' કહેવાય, પરતુ જેનું ભોજન કરવું જ પડે તે "ભોગ" સાક્ષાત્ ધર્મી હોવાથી જ એ ચારે સ્વરૂપે ભોગ અગીકાર કરીને લક્ષ્મીવત્તા સૂચવે છે.

શ્રીવલ્લભાચાર્યજીના જીવનચરિતનો ઉપસંહાર.

ઉપસંહાર કરતાં મહારાજશ્રીએ આજ્ઞા કરીકે શ્રીવલ્લભાચાર્યજીના ૮૪ વ્રથ,^૧ ૮૪ બેકક, ૮૪ મુખ્ય લક્ષ અને ૮૪ કથા છે. એ શ્રીમદ્વાચાર્યજીનું ચરિત એટલું તો વિસ્તીર્ણ છે કે કલાક દોઢ કલાકમા સંક્ષેપ ઉપરાંત વધારે કહી શકાય એમ નથી. આ ચરિતનું લાપણું કરતા, જે ઐતિહાસિક વૃત્ત આપ સર્વને વિખિત છે, તે મુકી દઈને જે તમે કદાપિ શ્રવણ ન કર્યું હોય તે જ વૃત્તાત શ્રવણ કરાવવા મેં વિશેષ લક્ષ રાખ્યું છે. શ્રીમદ્વાચાર્યજીએ જે જે ધર્મનું આચરણ કર્યું છે તે જ વર્ણાશ્રમધર્મપુર સર પુષ્ટિમળાદ સરણિકાથી ભગવદ્ધર્મનું દૃઢ આચરણ કરવા હું તમને સર્વને આગ્રહ કરું છું "

રા. રા. મગનલાલ, મ. રાજ્જી પમ. પ. જી. માપણનો સાર.

મહારાજશ્રીનું લાપણું સપૂર્ણ થયા પછી રા. રા. રાજ્જી મગનલાલે આજ્ઞાના વૈષ્ણુ-સમાગમથી સંતોષ બતાવીને, એવા જ સમાગમ વારંવાર થાય એમ આજ્ઞાના જણાવ્યા પછી, ખાસ એ વાત ઉપર સંમત વૈષ્ણુઓનું ધ્યાન આકર્ષ્યું હતું

મહારાજશ્રીએ શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજીના પુરોગતમત્તના એટલા બધા પ્રમાણે આખ્યા છે કે તેનું પિછપેયણું કરી નાખવાની આવશ્યકતા નથી. અમિ પુરોગતમનું મુખ છે, મુખથી જ રાખદારા અગીકાર થાય એ ઉપપત્તિ ઉપરાંત અમિ રાખદ અક્ર ધાતુથી સિદ્ધ થયેલો હોવાથી મતિ કરાવે, મગવન્નાતિ કરાવે, તે અમિ એમ એ રાખદની વ્યુત્પત્તિ છે, અર્થાત્

૧. આ ગ્રંથોમાથી જરૂરના નામ ગુજરાતી ત્રેસર્ગ અદ્રિવ શ્રીમદ્ભાગવતના ૧૧૭ રાજ્જીએ લખેલા ઉપોદ્દશનમા આખ્યા છે તે વિશ્વસનીય નથી શ્રીસર્વોત્તમજી અને તેની ટીકાના કર્તા પણ તેમાં શ્રીમદ્ભ-પ્રમુખને માનવામા આખ્યા છે ! આટલું બધું દેવપ્રદાન જ્ઞાન જીનાયજીના તિવકાવિત શ્રીગોવર્ધનરાવજીના આશ્રિત અને મદ્દવાલજીના કહેવાના રિખ્યને પ્રાય હોય છે

જીવને બ્રહ્મપર્યંત પરમ ફલ દશામાં ગતિ કરાવીને તે ફલપ્રાપ્તિ કરાવી એ કાર્ય અત્તિ વિના ઇતર કોઇ પણ કરી શકે એમ નથી. વેદમા અભિસૂક્તો વાચતા પણ અત્તિનુંજ આચાર્યત્વ ઉત્તરોત્તર સુદૃઢ થતુ જાય છે, એટલે રૂઢ, વાક્ય, રોપ પ્રભૃતિ આચાર્યથી અર્થાત્ જ ઉત્કર્ષ સિદ્ધ થાય છે. કેવલબ્યુતપતિ અને વૈદિક અભિવર્મનું સામ્ય, એટલાથી જ અટકવાનું નથી, પણ તેમના વાક્યપતિત્વથી પણ એ જ પર્યવસાન આવે છે જેટલા ઉપલબ્ધ થયો છે તેમા પણ ચમ્પદમાધુર્ય ઉપરાંત અર્થગાભીર્ય જોતા તેમનું શ્રુતિસંઘટન યુક્તિદાઢ્ય અને સ્થિર અનુભૂતિનો વિચાર કરતા ઇતર આચાર્યો તો થુ પરતુ શ્રીલક્ષ્મણુભટ્ટજી વિષ્ણુસ્વામી અને વ્યાસાદિ કરતા પણ તેમનો ઉત્કર્ષ સર્વત્ર પ્રવર્તે છે શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજી એવા ઉત્કૃષ્ટ આચાર્ય છે એમ આગ્રહથી ઘોષવામાં મારે એ જ કહેવાનું છે કે એમના સપ્રદાયોના લક્ષ્યાવધિ થયો સડે છે, તેનો જીર્ણોદ્ધાર કરીને તેનું અર્થજ્ઞાન લખને તમારા જન્મનું સાર્થક્ય કરો. તેવા અર્થોનું પઠનપાઠન આગ્રહપૂર્વક બન્યુ રહે તો માત્ર આ ભૂમિમા જ નહિ પણ સર્વત્ર આપણા ઉત્તમોત્તમ ધર્મની વિજયપતાકા પ્રવર્તે એમ છે.

ખીજી વાન મારે એ કહેવાની છે કે ન્યારથી શ્રીવલ્લભાચાર્યજીના જીવનચરિત્ર ઉપર લાપણુ આપવાનો નિશ્ચય થયો, ત્યારથી ગમે તે વખતે હું મહારાજજીથી ખાસે જતો હતો, ત્યારે શ્રીયદુનાયજીજી દિગ્વિજય^૧ લઈને તેનાં પત્રમાં અન્વેષણ કરતા જ એમનાં દર્શન થતાં આ ઉપરથી એમ માનવાને સળ્લ કારણ મલે છે કે જેટલી શિયિલતા છે તે આપણી છે જો આપણે આગ્રહથી આચાર્યોને પ્રાર્થના કરીએ તો આપણા તરફ ધર્મ બળવવામા તેઓ સર્વ બદ્ધપરિકર થાય સાત દિવસે, પદર દિવસે, મહિને પણ મુધાવર્ષણ બન્યુ રહે તો તેથી તમે સર્વ અમર બની જાઓ એમા સંદેહ નથી. પરંતુ હું ફરીથી જણાવુ છું કે વૈષ્ણવોએ જ આગ્રહ કરીને આચાર્યોને સ્વધર્મ પ્રવર્તાવવા બદ્ધપરિકર કરવાના છે. શ્રીબાલકૃષ્ણુલાલજીનું કાંઈ વિશેષ ઓલખાણુ કરાવી હું બેસી જમશ શ્રીવલ્લભાચાર્યજીનાં જીવનચરિત્ર સંપ્રદાયમાં અનેક છે, તેમાનું એક શ્રીવિદ્યલનાયજીના પદ પુત્ર શ્રીયદુનાયજીનું^૧ કરેલું કહેવાય છે. તે પ્રથ ‘યદુનાયવિજય’ નામથી પડિતોમાં પ્રસિદ્ધ છે તે ગમે તેમ હોય પરંતુ એ શ્રીજીસંપ્રદાયના પદ પુત્ર શ્રીયદુનાયજીના ખાસ વંશમા શ્રીબાલકૃષ્ણુલાલજી પ્રકટ થયા છે, તો ક્રમશઃ ખીજી પણ એવા અપૂર્વ અર્થોનું અવગાહન સ્વત કરીને, આતુ જ વાક્યસુધાપાન આપણને વારનાર જગવશે એમ પ્રચુર આકાંક્ષા બતાવીને હું બેસવાની આજ્ઞા માયુ છું.

શ્રીચાલકુળ્મળાલજી મહારાજાશ્રિત વેદશાસ્ત્રસંપન્ન શાસ્ત્રી

મનઃસુહૃતમનું માપણ.

મુલતાની પડિન ચેતનજામજીએ વિદ્યાશુદ્ધિ વાસ્તે નિરક્તનો મંત્ર લખી બતાવી ભક્તિદિ તરફ વૈષ્ણવોનું આકર્ષણ કર્યું, ત્યારબાદ શાસ્ત્રી મનસુખરામે કહ્યું કે

“ આજે જેટલું જ્ઞાન તમને આપવામા આવ્યું છે તે સમસ્ત યાદ રાખનાર ભાગ્યવાન નિરવ થોડા જ હશે, તોપણ તેનો સારાંશ જો દુકામા કહું તો તમે સર્વ સમજી શકો અને તેનું આચરણ પણ કરી શકો. શ્રીકૃષ્ણુદેવરાજાએ પ્રશ્ન કર્યો ત્યારે શ્રી વલ્લભાચાર્યજીએ

૧. આ સર્વ લાપણુ એ જ ત્રયના નવતીતરુપ છે.

જે એ શ્લોક આપ્યા કર્યા તે સમહરપ હોવાથી હું બોલુ છું, અને તેનું મનન કરી તે મુજબ દરેક વૈષ્ણવે વર્તેલું જોઈએ એવી ખારી ખાસ લક્ષ્યમણ છે. તે શ્લોક આ પ્રકારે છે.

દેવત્વેન યુરોરતુમહવન્નાત્ જાતા પ્રપત્તિર્યદા
 સ્વરૂપદ્વાદિ વિધાયેત્ પરજયન્ત્યેકાદરીના વ્રતમ્ ।
 ધર્મે માગવત્ ચરેત્ હરિકયામાચાર્યમક્ષાર્ચન
 પાપ તદ્દિમુલ્લાનર્નપિતમુજિ ચાન્યાશ્રય વર્જયેત્ ॥ ૧ ॥
 આશ્રિત્યાશ્રમધર્મમત્રમવતા સ્વેય પ્રજા રક્ષતા
 સેવ્ય શ્રીરમણ સદાહરિઝને કાર્યાધિકા સગતિ ।
 આજીવ્ય વિદુષા વિધાય જગતા યોગ્યાથ તે શિક્ષણે
 દીનાના દયયા નયેન વિનયે કીર્તિર્વિધેયાઽવલ્લા ॥ ૨ ॥

હે રાજન્ ! દેવ જીવ હોવાથી યુરના અનુમહવડે ન્યારથી શરણે આવવું ત્યારથી માલક ધારણ કરવી, તિલકમુદ્રા ધારણ કરવા, આર મુખ્ય જયતી, અને એકાદશીવત આચરણ કરવા ભાગવત ધર્મનું સેવન કરવું, હરિકથાનું સેવન કરવું, અને આચાર્ય તથા ભક્તોનું અર્ચન કરવું, પાપ, બહિર્મુખ અસમર્પિતવસ્તુભોજન અને અન્યાશ્રય એ સર્વનો ત્યાગ કરવો. હે રાજન્ ! તમારે આશ્રમ ધર્મનો આશ્રય રાખીને પ્રજાનું રક્ષણ કરતા રહેવું, ભક્તીપતિની સદા સેવા કરવી, હરિજન સાથે અધિક સગતિ રાખવી, પડિત લોકોનું સન્માન કરીને જગતને શિક્ષણ આપવામાં તેમનો વિનયોગ કરવો દીન ઉપર દયાથી નીતિથી અને વિનયથી અચલ યથા પ્રાપ્ત કરવું આ ધર્મ ખાસ ક્ષત્રિયોના છે, પરંતુ દરેક વર્ણના લોકોએ પોતપોતાને લાગુ પડતાં ભાગનું ગ્રહણ કરી તે મુજબ વર્તવાને પ્રયત્ન કરવો

સભાવિસર્જન.

ત્યારબાદ જ્યઃકૃષ્ણ બ્યાસ પ્રસંગોપાત શ્લોક બોલ્યા. બાદ એક ગિરિધરભાષા જેઠા-ભાઈએ પણ પુસ્તકોનો જીર્ણોદ્ધાર કરવાને ખાસ આગ્રહથી સૂચના કરીને મણિરત્નમાલાના શ્લોકથી દર્શાવ્યું કે અપાર સસાર સમુદ્રમાંથી યુરૂપા વિના તરવાનો અન્ય ઉપાય નથી. સમાપ્તિમાં એક ચતુર્ભુજ મોરારજીએ મહારાજશ્રીને વિજયતિથક ભાષા અને ધર્મ પછી સર્વ પડિતોને માલ્લા પહેરાવી દહતી ત્યારબાદ શ્રીવલ્લભાચાર્યજીની જ્ય બેલી સભા વિસર્જન થઈ દહતી ૩

૧. એક ગિરિધરભાઈના અવસાનપર્યંત તેમને પ્રાચીન સંસ્કૃત ગ્રંથો તરફ અભિરુચિ અને સાકર-મનમિત્ર વૈષ્ણવતા રહી

૨ આ સુગૃહીતનામધેય વૈષ્ણવવરનું રચાન મુંબઈમાં તો અઘાપિ કોઈએ પણ પૂર્વે જ નથી. એમના સુપુત્ર ચરણદાસરોડેને ભજવાન પિતાના પદ્યો જ ચાવવાની સન્મતિ આપે

૩. અદિ પર્યંતનું સકલ ભાષણ 'શ્રીવલ્લભાચાર્યજીનું જીવનચરિત્ર' એ શીર્ષકથી લેખણ રચ્યે પ્રસિદ્ધ થઈ ગયું છે, પરંતુ તે સર્વ અગ્રદિમય હોવાથી મૂલ ભાષણ યોગકને વંચાવીને અને તેમની ચોવાનીને પુનઃ પ્રસિદ્ધ કર્યું છે.

અથ સપ્તમી વિજ્ઞાપિતઃ ॥

શ્રીકૃષ્ણાય નમઃ ॥ હે સખિ, તું ધન્ય છે, પ્રતિદક્ષણ નવું નવું પ્રિયતા મુખકમલનું અ-
ધરામૃત, રાત્રિ દિવસ આનંદથી ક્ષણે ક્ષણે તું પાન કરે છે. કૃપાના સાગર, અતિસુંદર સ્થિત
યુક્ત મુખારવિંદવાલાં પ્રાણુપ્રિય તમારી સલામાં મુખચેનથી બેઠા બેઠા કોઈકવાર મને સલાવે
છે ખરા ? (૧)

હે સખિ, પ્રિયના મુખકમલના દર્શનને માટે ઉત્સુક ચિત્તવાલી છતાં આકુલ વ્યાકુલ
ચપલીનું એ પ્રાણુપ્રેષ્ઠ શુ કરો તે હું જાણતી નથી. (૨).

પ્રાણુનાચના વિયોગમા ડગલે ડગલે વિપતિ પડે છે, તે યોગ્યજ છે, તેથી આ વિયોગજ
મને યોગ્ય છે, ખીલું કાઢી યોગ્ય નથી. તે છતાં અત્યંત કૃપાથી ગોપીપતિ, શ્રીરાધાના હૃદયમણિ,
પોનાના મુખચન્દ્રનું દર્શન મને થોડા વખતમાં કરાવે. (૩).

હે સખિ, વિશેષ શુ કરું ? આ સ્થિતિમાં પાન્ય (હૃત) પણ વિધિકર્તા થઇ પડે છે. દુખ
દરિયામાં હું કુખી છું હું શુ કરું ? પ્રાણુપ્રિયજ માફ દારણુ છે. (૪)

હે સખિ, પ્રાણુપ્રિય આગલ કૃપાકરી કાંઈ મને પ્રીતિથી સંભારશે, તો તેજ ક્ષણે મને
માન સર્વ મનોરથ પ્રાપ્ત થશે, હું સત્ય કરું છું. (૫)

પરિજનની હાંસિ અને દ્રેપથી કુખી થયા છતાં આ ચિત્ત ઉત્સુક છે, અને પોનાનો
સ્વભાવ છોડતું નથી, એ યોગ્ય છે કે નહિ, તે અમને સમજ પડતી નથી. (૬).

હે સખિ, તારાથી જેટલું થાય એટલું તેં કર્યું, મારા ભાગ્યોદયનો કાલ આવશે ત્યારે
તે પોતે જ કૃપા કરશે. (૭).

નથી મારામા પરમ સૌહર્દ્ય, નથી ગતુચ્છ, નથી સુરતસંગ્રામકોચલ્ય, નથી ગધુર
વાણી, નથી કાઠી રસ, હે સખિ પ્રિયસંગમ તે કેમ થશે ? (૮)

રતિપતિના મગલ કલશો, આ કુચ કુબો, કામરસપૂર્ણે છતાં કમલાવરના કરકમલ
ના સ્પર્શ વગર જ્યાં થઇ જાય છે. (૯).

ભુદ્ધિ ગઈ, શુદ્ધિ ગઈ, સ્વપનિએ પણ જગતમાં વિરોધ (નિરોધ) કર્યો, હે સખિ, જેને
માટે શુર, પતિ, પુત્રોની લગ્નમને ઉચી મુકી, તેનો સગ જલદી ન થાય તો અરેરે ! મરણ
સિવાય બીજી કાંઈ પણ ગતિ હું જાણતી નથી. (૧૦)

નેત્રો બધ હોય તે સાફ, પણ અન્ય કાંઈના દર્શન અચ્ચતા નથી, અધોર અરણ્યમાં
રહેવું સાફ, પણ અન્યનો મેલાપ રચતો નથી. (૧૧).

લગવાનના ચરણકમલની રજમા જેની પ્રીતિ છે, તેને લાલે મૃત્યુ થાય પણ અન્યા-
અપ યુક્ત નથી હાથીપર સ્વારી કરનારને ગર્દલ અંચે નહિ જ. (૧૨).

હે ગોકુલના અનન્ય સ્વામિ, હે ગોકુલને અનન્ય કરનાર, હે દ્વાસિધો, મને તારા
ચરણ કમલની રજમા લે. (૧૩).

હે નાય, મારી કિશોર અવસ્થામાં તે પોતે જ કૃપા કરી હતી, તે કૃપાનું માત્ર આશા
રૂપી સતાની વૃદ્ધિ એજ ક્ષણ, કે કાંઈ સરકલ પ્રાપ્ત થશે, તે હું જાણતી નથી. હે સર્વ સા-
મર્થસંયુક્ત, હે વ્રજધિપ, હું તારી છું, તારી છું, તારી જ છું. (૧૪).

હે દયાનિધે, અમે જેવા છજીએ તેવા, પણ તુ મારો ત્યાગ કર નહિ, સર્વથા સર્વદા અમારી એજ વિશ્વસિ છે. (૧૫)

હે પ્રજેશ્વર, નાના કે મોટા અપરાધને લીધે તુ અમારો (તારા) સ્વકીયનો ત્યાગ કરે છે, ત્યારે હું શું કહું ? (૧૬).

અમે તારા જ છજીએ એ અમારો નિશ્ચય છે અને વળી તુ ભર્તા છે, એ પણ નિશ્ચય છે, અને હે પ્રભુ, તુ કાલ કર્મ અને સ્વભાવનો નિયંત્રા છે, એ પણ નિશ્ચય છે, માટે અમને કાલાદિથી દુઃખ થાય એ ઉચિત નથી. કદાચ અમે અપરાધ કર્યો હોય, તોપણ સેવકાની ઉપેક્ષા કરવી તને ઘટતી નથી. ઉપેક્ષાને લીધે જ કાલાદિ ભક્ષ કરે, નહિ તો ન જ કરે. જો કદાચ અમારી બહિર્મુખતાને લીધે કાલ વગેરેથી દુઃખ થતું હોય, તો બહિર્મુખતા તો અમને સ્વાભાવિક છે, એટલે તારી કૃપાથી જને, બીજી કોઈ રીતે નહિ જમ. અમે સ્વભાવથી જ દોષપૂર્ણ છીએ, એમ જાણીને જ તે અમારો અગીકાર કર્યો છે માટે (અમારા) દોષક્ષયની અપેક્ષા રાખવી એ તને કૃપાનુને ધરિત નથી તુ જે કાર્ય કરે છે તે તારા સ્વાભાવિક પ્રભુત્વને લીધે કરે છે, અપેક્ષાથી નહિ જ. (૧૭-૨૧).

સ્વકીય માનીને અમને દડ કરે, તો તે અમને છુટ જ છે. અમને પોતાના માનીને ગમે ત્યાં, ગમે તે વખતે, ગમે તે અમને કરવાની ઇચ્છા હોય તે ઇચ્છા પ્રમાણે જન્મે જન્મ અમને ભલે થાઓ હે પ્રજેશ્વર, મારી સર્વદા આ જ પ્રાર્થના છે કે હું ત્વદીય-તારો માઉ. તે અપેક્ષા દુઃખ હું સહન કરી શક્તો નથી, તો પણ હે પ્રભુ, હું એ જ પ્રાર્થના કરું છું કે જેમ અમારા અપરાધ ન થાય તેમ કરે. (૨૨-૨૪)

ઘટિ શ્રીવિહુલેશ્વરકૃતા સસમી વિશ્વસિ સમાસા.

શ્રીમત્પ્રમુચરણમણીતં શ્રીસ્વામિનીપ્રાર્થનાષ્ટકમ્.

યત્કરુણારસઘુષ્ટયા દ્વિદિ હરિમકલ્પકુરઃ સમુહસતિ ॥
તં વિદ્વલધિમુમનિશ પૂર્ણાનન્દાત્મકં વન્દે ॥ ૧ ॥

ભૂમિકા.

આ વિશ્વમા અનેકરા અન્યઆચાર્યોની અભિવ્યક્તિઓ ચમકી છે અને તે અભિવ્યક્તિઓમાં સધાવવળીય સપ્રદાયાદિકમા કૃષ્ણચૈતન્યાદિકોએ મુખ્ય શ્રીરાજેશ્વરી શ્રીસ્વામિનીને જ પ્રાધાન્યપદ આપ્યું છે, અને તેમના સ્વરૂપનું પણ વર્ણન કર્યું છે, અને નિદુઃખનાયક શ્રીકૃષ્ણમાં પ્રિયાજના પ્રેમનો ચિતાર પણ આપ્યો છે. ગીતગોવિંદાદિક જયદેવકૃત કાવ્યોમાં પણ પ્રિયાજના અપૂર્વરનેહનું સ્વરૂપ દર્શાવ્યું છે, પરંતુ જે અખંડ અને અભેદ સ્વાત્મક શુદ્ધનિર્ગુણ પ્રેમનું વર્ણન શ્રીવિદુવના આ અષ્ટક વધા અન્ય ગ્રંથોમા આપ્યું છે તેવા શુદ્ધ સુદ્ધિમાર્ગીય પ્રેમનું સ્વરૂપ અન્ય આચાર્યો તથા ભવજ્ઞત્યાદિક નાટ્યકારોથી અદ્યપિ પર્યંત

અપાયુ નથી. આ સ્વામિન્યષ્ટકમા શ્રીવિદ્યનાથજીએ તેમનું દાસ્યત્વ પ્રતિશ્લોકમા નિરૂપણ કર્યું છે. કારણ, વિનામહત્વાદરજોમિશેક એ વાક્યથી પુષ્ટિમાર્ગીય મહાન્ ભક્ત શ્રીસ્વામિની છે. અથવા તદ્દપ આચાર્યવર્ય શ્રીવલ્લભાધીશ્વર છે તેમના દાસ્ય તથા પાદરત્નલિપેકવિના આ માર્ગમા પ્રવેશ જ કઠિન છે. માટે જ શ્રીવિદ્યનાથે કૃપયતિ યદિ રાધા વાંચિતારોવવાયા. અર્થ—જ્યારે આ માર્ગમાં શ્રીસ્વામિની કૃપા કરે ત્યારે જ પુષ્ટિમાર્ગીય સમગ્ર બાધાઓ એટલે સાક્ષાત્ સ્વરૂપાનંદમા લાવવામુતાદિક રસભોગમા જે વિદ્વાં તે દૂર થઈ ભગવદ્લીલાંત પાત થાય છે આ સ્વામિન્યષ્ટકમાં પ્રાય સયોગશૃંગારનું જ વર્ણન ભગવદ્લીલાવિશિષ્ટ સ્વામિનીજીનું સર્વોત્કૃષ્ટત્વ આ અષ્ટકમા પ્રતિપાદન આપે કર્યું છે પુષ્ટિમાર્ગીય ઉત્તમાધિકારીને શુદ્ધપ્રેમનું વર્ણન આ સ્તોત્રમા જ સમજવાનું છે

રહસ્યં શ્રીરાધેત્યલિલનિગમાનામેવ ધનં
નિગૂઢં મદ્ધાણી જપતુ સતતં જ્ઞાતુ ન પરમ્ ॥

પ્રદોષે દગ્ધોષે પુલિનગમનાયાતિમધુરં

ચલત્તત્સ્યાશ્ચન્વચરણયુગમાસ્તાં મનસિ મે ॥ ૧ ॥

શ્લોકાર્થ—રહસ્યરૂપ અને અખિલનિગમના ધનરૂપ હોયની શુ તેમ લીલાસ્થાનમા પ્રકાશિત એવું રાધાઈત્યક્ષરરૂપને મારી વાણી સદા સર્વદા જપ કરે. ક્યારે પણ અન્ય રૂપાતરને નહિ લજ્જતા પ્યાનના વિષયમા નહિ લે. દષ્ટિના પ્રકાશને દુરનાર એવા સાયકાલમા શ્રીમધુનાપુલિનવિષે ગમન કરવામા અત્યંત મધુર જેમ હોય તેમ ચાલતુ એવુ સ્વામિનીજીનું ચપલચરણયુગલ માગ મનને વિષે સદા સર્વદા રહે.

ભાવાર્થપ્રકાશ—સકલ વેદશિરસ્થાનાપત ઉપનિષદો કહેવાય છે, અને ઉપનિષદુપા અર્થાત્ શ્રુતિરૂપા ગોપસીમંતનીયો કહેવાય છે. અર્થાત્ શ્રુતિરૂપા શ્રીગોપીજનોમા શુભ ધનરૂપ અને પ્રભુની સાથે શુભવિહારાદિ લીલામા પણ રહસ્યપણાથી રહેનાગ પૂર્વોક્ત લીલાવિશિષ્ટ સ્વામિનીના જપ કરવાની વાણીની આ પુષ્ટિમાર્ગમા આવશ્યકતા છે. જેના જપ કરવાથી સયોગ વિપ્રયોગથી:પુષ્ટ એવા પુષ્ટિમાર્ગીય શુદ્ધરસાત્મકલાવનું ઉદયન થાય છે. આ રસાત્મક પુષ્ટિમાર્ગમા નિકુન્જસ્થ રસાત્મકપ્રભુનો સળધ એ જ મુક્તિપન્થામ્ય છે. ક્યારે પ્રિયાજી સાયકાલરૂપ સ કેતમા શ્રીમધુનાપુલિનમા નવનિકુન્જાદિ કુન્જકુટીરમાં બિરાજતા સ્વપ્રાણોના સગમાર્થ ગમન કરે છે, ત્યારે પ્રિયતમના સન્માનાર્થ ચપલતાયુક્ત ચરણુદયની ગતિ કરે છે પૂર્વોક્ત લીલાવિશિષ્ટપ્રિયાજીના ચરણુયુગલ સદાસર્વદા મારા મનમા રહે એવી પ્રાર્થના આપ કરે છે અત્ર ગૂઢાલિસ વિધી પ્રતિક્ષણુ નિકુન્જસ્થ લીલારસસુપૂરિત શ્રીમદાચાર્યના ચરણુદયની પણ ભાવના ઉત્પન્ન છે, તે વિસ્મરણુ ન થવુ જોઈયે. સ્વામિનીવત્ સર્વલીલાનુભવ શ્રીમદાચાર્ય પણ કરે છે અને તદ્દપ છે એ સિદ્ધાંત પણ સ્મરણુમાં રાખવે.

પુષ્ટિભક્તિ.

(અનુસંધાન વર્ષ ૧ તુ પ્રથ ૧૦૫)

પરંતુ પુષ્ટિમાર્ગમા અદ્ય પણ કલેશ નથી, કારણ કે પુષ્ટિમાર્ગમા જે કાંઈ સાધન કરવામા આવે છે તે પ્રેમ અને સ્નેહથી જ કરવામા આવે છે. અત્ર ફલની અપેક્ષા નથી, પરંતુ સાધન જ ફલરૂપ છે. સાધન અને ફલ એક જ હોવાથી, સાધનમા કલેશનો અનુભવ થતો નથી, પરંતુ ફલનો જ અનુભવ થાય છે. ફલનો અનુભવ કરતાં જે આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે તેનો આનંદ સાધન સમયે પણ પ્રાપ્ત થાય છે.

જે કાર્ય પ્રેમ અને સ્નેહથી કરવામા આવે તેમા કલેશ સહજ જ નહિ પુષ્ટિમાર્ગમા સર્વ સાધન પણ ફલ જ હોવાથી તથા પ્રેમ અને સ્નેહથી કરવામા આવતા હોવાથી તેમા અન્ય પણ કલેશ થતો નથી. આ લોકમા પણ જે કાર્ય પ્રેમથી કરવામા આવે છે તેમા કલેશ થતો નથી. પતિવ્રતા સ્ત્રી પોતાના પતિના સુખના સર્વ સાધન કરવામા રાત્રિ દિવસ તત્પર રહે છે, આ કાર્ય તે નિરંતર પ્રેમથી જ કરે છે. તેથી તેને એ કાર્ય કરવામા કલેશ થતો નથી, અત્યુત આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે. તે જ પ્રમાણે માતાપિતાને પોતાના બાલકપર અતિશય પ્રેમ હોવાથી તેનું પાલન પ્રેમથી કરે છે તેથી બાલકનું પાલન કરવામા માતાને અને પિતાને કલેશ થતો નથી તે જ પ્રમાણે શ્રીપુરોત્તમની સેવામા પુષ્ટિભક્ત નિરંતર તત્પર રહે છે, પરંતુ તેમા તેને અદ્ય પણ કલેશ થતો નથી, અત્યુત અતિશય આનંદ જ પ્રાપ્ત થાય છે.

પૂર્વપક્ષ:—સ્ત્રી પતિની સેવા પોતાના સુખ માટે જ કરે છે. પતિની સેવા કરવાથી પતિ સતોષ પામે, અને પોતાને દુઃખ ન દેતા સુખી બને એ જ સ્ત્રીનો પતિની સેવા કરવા માં હેતુ રહેલો છે. તેથી સ્ત્રીને પોતાનું સુખ જ ઇષ્ટ છે. પોતાના સુખના સાધનરૂપ પતિની સેવામા મર્યાદા લક્ષ્ય પેઠે સર્વથા તેને કલેશ થાય છે. તે જ પ્રમાણે બાલક પુખ્ત ઉંમરનું થશે ત્યારે અમને પાળશે, અમારી સેવા કરશે એવી ઇચ્છાથી જ માતા અને પિતા તેનું પાલન કરે છે. તેથી બાલકનું પાલન કરવામા પણ માતા અને પિતાને પોતાનું સુખ જ ઇષ્ટ છે. પોતાના સુખના સાધનરૂપ બાલકનું પાલન કરવામા તેમને પણ કલેશ થાય છે. સ્ત્રીને પતિની સેવા કરવામા, અને માતા તથા પિતાને પુત્રનું પાલન કરવામા કલેશ થતો નથી તે પ્રમાણે પુષ્ટિભક્તને પણ પ્રભુની સેવા કરવામા કલેશ થતો નથી એમ કહેવાય નહિ.

સિદ્ધાન્ત:—પતિવ્રતા સ્ત્રી પોતાના સુખ માટે પતિની સેવા કરતી નથી. પતિ ઇચ્છા પ્રમાણે સ્ત્રીને કષ્ટ દે તો પણ પતિવ્રતા પોતાના પતિનું શુભ જ ઇષ્ટ છે, અને અત્ર તેના સુખના સાધન કરવામા તત્પર રહે છે. આ સાધન કરવામા તેને કલેશ થતો હોય તો પતિ દુઃખ દે તોપણ કલેશ સહન કરી તેના સુખના સાધન કરવામા તત્પર કેમ રહે? દુઃખ દેનાર પતિના સુખના સાધન કરવામા સ્વાર્થ શું? તે જ પ્રમાણે માતા અને પિતા સ્વાર્થથી પુત્રનું પાલન કરતા નથી. પુત્ર ભવિષ્યમા દુરાચારી થશે, પોતાને દુઃખ દેશે એમ નિપુણ જ્યોતિ શાસ્ત્રી પાસેથી ભવિષ્ય જાણે તોપણ માતા અને પિતા પુત્રનું પાલન કરતા અટકતા નથી. પુત્રનું પાલન કરતા કલેશ થતો હોય તો ભવિષ્યમા દુઃખ દેનાર પુત્રનું કલેશ વેડી પાલન કેમ કરે? વળી ભવિષ્યમા દુઃખ દેનાર પુત્રનું પાલન કરવામા સ્વાર્થ શું?

પૂર્વપક્ષ:-પતિ દુ ખ દેતો હોય તોપણ શાસ્ત્રમા પતિની મેવા કરવી એ સ્ત્રીનો ધર્મ કહેલો છે. તેથી શાસ્ત્રવિરુદ્ધ ચાલી પતિની સેવા ન કરે તો દોષ પ્રાપ્ત થાય એવી ભીતિથી સ્ત્રી પતિની મેવા કરે છે. દુ ખ દેનાર પતિની મેવા કરવામા સ્ત્રીને અવર્તાવનાર શાસ્ત્રની વિધિજ છે. તેજ પ્રમાણે પુત્રનું પાલન કરવાનો માતા પિતાનો ધર્મ હોવાથી, લવિધ્યમા દુ ખ દેનાર પુત્રનું પણ માતા પિતા પાલન કરે છે. શાસ્ત્રની વિધિ આ કાર્ય કરવામા પ્રવૃત્તિ કરાવે છે, અને વિધિ પ્રમાણે કાર્ય કરવામા મર્્યાદાલક્ષિત અને જ્ઞાનપ્રાપ્તિની પેઠે કલેશ રહેલો જ છે.

લાલ લગન.

રાગ ગરબી.

(મને મુખી ગમે માતે છેલ્લોરે એ રાહ)

- મને લાગી લગન લલિતલાલની રે
મધુર મુરલી હારે (૨) ધરનાર સુખકાર
હુઃખહાર રસવાર પામે પ્યાર મને. ૧
- રસરાસમે રસભર્યા જ્ઞાનમે રે
ઐયે નાથે હારે (૨) વૃદ્ધાવનમાંહ રસિલી ન્યાંહ
આનંદ ત્યાંહ લેદ છે ક્યાંહ મને. ૨
- નયને નિરખે નેહી નટવરછબી રે
રસરૂપ હારે (૨) જગજૂપ છબી અનૂપ
કામ કદરૂપ લવકૂપ તરે તદ્રૂપ મને. ૩
- કર્તા હર્તા સૃષ્ટિના છે પેઞ્જતા રે
નિર્જેલુ નાથ હારે (૨) નરાકાર અક્ષરપાર
શ્રુતિસાર મેતિ ઉચ્ચાર મને. ૪
- આધિદેવિક સૃષ્ટિ સધાવરે રે
સ્ત્રી વનિતા હારે (૨) વૃંદ હજાર બન્યા મોરાર
આનંદ અપાર પામે ન પાર મને ૫
- લહરીલાલ વિન લહરીને ગમે નહી રે
લવની માહ હારે (૨) સુખ છાય
નથી ક્યાય, હુઃખ ન્યાંય, કલેશ ત્યાય. મને. ૬

લીલાવૈચિત્ર્ય.

૧. અનન્ય મોટા મંદિરના ગોસ્વામી શ્રીગોકુલનાથજી મહારાજને તેમના લાજપાવાના યજોપવીતના આનંદજનક પ્રસંગે અમે જે વિનંતિ કરી હતી. તેના ઉપર રિવાજ પ્રમાણે લક્ષ અપાયા નથી. ધારવા પ્રમાણે અને ચાલી રહેલી કિંવદંતી ઉપરથી આ પ્રસંગે ઘણા આલોકો પધારે એવો સંભવ હતો, પરંતુ તે અસંભવમાં પડતાઇ ગયો છે. આથી અમારી કરેલી પ્રથમ અને તૃતીય સૂચનાનો મહારાજશ્રી તરફથી સર્વોચ્ચ આદર ન થઇ શકે એમ માનવામાં આવે તો પણ સામ્રાધિક પ્રાચીન અસ્કૃત પુસ્તકોની પ્રસિદ્ધિ થવા માટે એક કાચમનુ ફેડ ઉભું કરવાની અમારી સૂચના અમે નથી ધારતા કે અસાધ્ય અને અનાદરણીય કહેવામાં આવે યજોપવીતનો મહાન અને મગલ પ્રમુખ ચિરમરણીય થવા સાર અમે મહારાજશ્રીને આ નમ્ર સૂચનાઓ કરી હતી. મહારાજશ્રી પોતે વિવિધ વિદ્યાવિવાસી છે અને ખચિત જ શ્રીકૃષ્ણોપાધિની માફક આ પણ કાર્ય ઉપાડી લેશે અને સમગ્ર વલ્લભસ્ટ્રિ ઉપકાર કરશે, પણ આશ્ચર્ય છે કે આ શુભ પ્રસંગમાં મહારાજશ્રીએ આગ્રહ વાદના સ્વરો સિવાય અને અનેકમનમિચિત્ર એક માધ્ય વૈષ્ણવના ભાષણ સિવાય, ખીજો કોઇ પણ લાભ વૈષ્ણવોને આપ્યો હોય એમ અમારી જાણમાં નથી હા, 'જેને પાટલે બેઠા તેના ગીત ગાનારા' સ્વાર્થપરાયણ સ્માર્ત બ્રાહ્મણોને તો ૧ પ) તે વિના પ્રયાસે તપકો પડ્યો છે એવા લગભગ ૧૫૦) બ્રાહ્મણોને મહારાજશ્રીએ દ્વંધવાન કરી પ્રસન્ન કર્યા છે તે સિવાય સામ્રાધિક ઉત્તતિ કન્નાઈ કંઈ પણ અકાર્ય આ મહાન પ્રસંગમાં થયું નથી. પ્રભુ વિચિત્ર લીલાનુ તાત્પર્ય કોણ કહી શકે એમ છે ?

૨. સંખેડાથી લગવદર્મપરાયણ જોશી છગનલાલ દ્વિમતલાલ શ્રી મહાપ્રભુજીની સ્તુતિ દયારામભાઈએ કોઇ સ્થલે કરી છે કે નહિ એ વિષય પરત્વે એક લેખ લખી મોકલે છે, જેનો સાગ આ છે.

પરમ લગવદીય દયારામભાઈએ, અખડમડલાચાર્યચક્ર્યૂકામણિ, પુષ્ટિપથાચાર્ય શ્રીમદ્દેધાનરાધીશ્વર શ્રીમહાપ્રભુજીની સ્તુતિ અને તેમના સ્વારપતું વર્ણન અનેક સ્થલે કરેલું છે. તે સખધમાં હું કેટલાંક પ્રમાણ આપુ છું, તેથી તેનો નિશ્ચય થશે.

પરમભક્ત (માર્ગદિક) ટસિદ્ધ મહેતા શ્રી મહાપ્રભુજી પહેલા ચર્ચ ગયા છે, તે પણ લવિષ્ય વાણીદ્વારા આ પ્રમાણે કવે છે

શ્રીહરિ નરહરિ મૃંણુ કરણા કરી, રાખ્ય રાધાવર ચરણ શરણે,
 શોક મોહિ ગયા જન્મ સર્ગાં થયા, હુષ્ટ ચિતા કરી ઉદર ભરણે. ૧
 દેહપ્રાણાદિયાત કરણદારાધન, મોખીઆ સ્યામલ શરણ તાહારે
 જીવ વિદ્યા ધર્મ સર્વ ત્રીનાથ તુ, તુજ વિના અવર નહિ વસ્તુ માહારે ૨
 (માહારે) માત તુ તાત તું બાત તું બૂધરા, તુજ વિના અવર કોને ન જાણુ,
 દાસ હું નાથ તું એમ જાણી સદા, દાર બોડો તારા ગુણ વખાણુ. ૩
 શ્રીવજ્રલ શ્રીવિહુલ ભૂતલે પ્રકટીને, પુષ્ટિમાર્ગ જ વિરાદ કરશે,
 દેવી નિજ જીવને શરણ કોઇ આવગે, વિના સાધન તે ઉદ્ધાર કરશે. ૪

(માટે) શરણુ દો શ્રી હરિ દીન જાણી કરી, સર્વદા દાસને શરણુ ગણો,
ખેલુ કર જોડીને નરસૈયો વિનવે, નિત્ય પ્રતિ આવીને વદન દાખો.

૫

ભગવદીય દયારામભાષ્યે પણ ગાયુ છે કે—

“એરે મહાશુનુ મૂળ હરિ ધન્ય છે, કૃપા વિના સિદ્ધ ના પામે રે;
શ્રીવલ્લભશરણુ થકી પડે સહુ સહેલું રે, હૈવીજન પ્રતિ દયો ગાય રે.”

કવિત.

વદો શ્રી ગુરુ પાપ, આહે ફલ મોહી પાપ,
ખિના હિ કિયે ઉપાય, પાપ તાપ ભાજે હે.
ન્યાકી ખિન કમળા શ્રીહરિ હુ પ્રસન્ન નાહિ,
સાક્ષ દેનવારે શાસ્ત્ર અખ ભાં ખિરાજે હે
હરિ રો ગુરુ રાખે, ગુરુ રો હરિ ના,
ગુરુકૃપા અશ આગે, કોટિ યત્ન લાજે હે,
એરે શ્રીવલ્લભ ગુરુ તિનકો પ્રનામ કોટિ,
કહ દયો દાસ ન્યાકિ સિસ સદા ગાજે હે.
વલ્લભ તે દુર્લભ કહા સખહી ન્યાકિ હાથ.
જ ગલમે મગલ કરે બાબાશ્રી વિઠ્ઠલનાથ.

વળી પ્રબોધબાવની નામના ત્રયમા પણ દયારામભાષ કહે છે કે—

“તરસ્યો ખેદિ કૃપ જલ, પ્રકટ પીએ નહિ ગંગ;”
પ્રકટ પીએ નહિ ગંગ વરા શ્રીવલ્લભ કેરો,
પ્રકટ રૂપ સાક્ષર નિરખતા લાલ ધણેરો,
વણુ આધન એક શરણુ જતામા અભયજ આપે,
જે મેવે શ્રીકૃષ્ણ અચલ મજ મહલ સ્થાપે,
પાપે મન કુપયમા દયો કહે દુસ્સંગ,
તરસ્યો ખેદિ કૃપ જલ પ્રકટ પીએ નહિ ગંગ ૧.

વળી પ્રબધમા પણ કહે છે કે—

‘શ્રીગુરુદેવ, શ્રીમદ્વલ્લભવર, વાગધીશ, મહાપ્રભુ,
પુરુષોત્તમ, શ્રીગોસ્વામી વિદુલેશ’

પ્રસ્નોત્તરમાલા ત્રયમાં આદિમા પણ લખે છે કે—

ગુરુ શ્રીવલ્લભ પ્રભો, શ્રીવિઠ્ઠલશ્રીનાથ,
શ્રીમધુને મહારાણી ભુગ ધરીએ અમ શિર હાથ.

શ્રીવલ્લભાચાર્ય પ્રભો કૃપાન. શ્રીવિઠ્ઠલાનુગ્રહતઃશ્ચ નિત્યમ્ ॥ इत्यादि.

૩. રા. રા. જોશી છગનલાલભાઈ પામે ભક્ત કવિવર દયારામભાષના અપ્રસિદ્ધ કાવ્યોનો સારો જથ્થો છે એમ સાલજી છે, આશા છે કે તેઓ પોતાના વ્યતત્ર લેખ ઉપ-
રાંત દયારામભાષના ન છપાયલા કાવ્યો ‘પુષ્ટિભક્તિમુધા’માં પ્રસિદ્ધ કરીને વૈષ્ણવોને ભક્ત
કવિવરની રસિક વાણીનો સ્વાદ ચખાડશે.

અથાવલોકન.

શ્રીમદ્વાચાર્યવિજય અને તેમના સિદ્ધાન્ત, પ્રકાશક મણિલાલ હરિલાલ ચૌ-
કસી, વ્યવસ્થાપક 'પુષ્ટિપ્રથમવર્તક' કાશીવંશ, ઉમરેટ, વિનામૂલ્ય આપવામાં આવે છે.
ટપાલ ખર્ચ માટે ના આનાના રૂપે ખીડવા

'પુષ્ટિભક્તિસુધા'ના ચાલુ વર્ષના ૪૫૫ અંકના ટાઇટલ પેજ ઉપર જેને લગતી
જાહેર ખર્ચ પ્રકટ થઇ હતી, તે આ પુસ્તક છે. સમગ્ર પુસ્તકનું અવલોકન કરતા જણાય છે
કે શ્રીમદ્વાચાર્યજીના દિવ્ય ચરિત્રનો સાદી ભાષામાં સંક્ષેપમાં અનુવાદ કરવો અને તેમ કરીને
આ માર્ગથી વિમુખ થયલા અદ્ય કૃત્યવર્ણીવાલા માણસોને શ્રીમદ્વાચાર્યજીના ઉત્તમોત્તમ
સંચારિત્રના દિવ્યદશથી વાંકડાગાર કરવા, તેટલા માટે આ અર્પ અથવા યોજના છે.

શ્રીમદ્વાચાર્યજીના ચરિત્રને લગતા સરકૃત સાપ્રદાયિક ગ્રંથો અને ત્રજલાવાના ગ્રંથો
બધા છે, પરંતુ હજી સુધી સર્વોંશે માન્ય, વિરોધરહિત અને છતિહાસની યથાસ્થિત વિગત
ગુણ કરનાર ગ્રંથ અનુપલબ્ધ દશમાં છે. આ રીતિને અવલોકીને સદગત રા. બ. લાલુ-
ભાઈએ શ્રીમદ્વાચાર્યજી ઉપર અજવાળું પાડતા અનેક ગ્રંથોનો મગદૂ કરીને 'શ્રીમદ્વા-
લદિગ્નિગ્ન' નામે એક ગ્રંથ પ્રકટ કર્યો છે.

શ્રીમદ્વાચાર્યજીના ચરિત્ર જે લક્ષ્યબિંદુથી લખી શકાય છે. એ તો તેમને શ્રીપુરોષોત્તમના
મુખ્યમંત્રણ અગ્રિયે અને એક એમને ઉત્તમોત્તમ ધર્મોદ્ધારક, મહાત્મા, મનુષ્યરૂપ ગણીને.
પ્રાચીન ગ્રંથો પૂર્વ દૃષ્ટિબિંદુથી અને આધુનિક ગ્રંથો ઉત્તર દૃષ્ટિબિંદુથી નાસિતક અને
પરમતવાદાઓને અસર કરવાની લામસાએ રચાયા છે અને રચાતા જાય છે. આ નાનકડો
ગ્રંથ પણ તેવાજ આશયથી લખાયેલો જણાય છે ગ્રંથ સાદી ભાષામાં અને સંક્ષેપથી
શ્રીમદ્વાચાર્યજીના ચરિત્ર અવગ્રાપે છે ગુરૂને પાને લખવામાં આવ્યું છે કે 'એ પ્રમાણે ઇલકાળ
આપી સર્વેએ નમસ્કાર કર્યા.' લેખકે લખેલ સાકારણુ લીટીના ઇંકાને ક્યા પ્રાચીન સરકૃત
ગ્રંથોના આધાર છે એ લેખકે લખી જણાવશે તો આભારી થઈશું

છેવટે અમારી સર્વ અન્યપ્રકટકર્તાઓને નમ્ર સૂચના છે કે તેઓએ સપ્રદાય સંબંધમાં
જે કંઈ લખવું તે સ્વસિદ્ધિતા લક્ષ્યમાં રાખીને થવું ચોક્કસ લખવું, કારણ કે સપ્રદાયના
સિદ્ધિતા લક્ષ્યમાં રાખ્યા વિના લખવાથી એવો ઘોટાળો ઉભો થાય છે કે, તે વાચીને વાચકો
વિમાસણમાં પડી જાય છે. દણ્ડતરીકે આ પુસ્તકમાં ગુરૂને પાને 'જગત્ સત્ય છે' એ
સ્વસિદ્ધાન્ત રાખ્યો છે અને લગભગ ત્રણ ચાર ફેકાણે 'નશ્વર જગત્', 'માયિક જગત્' એવા
શબ્દો નશ્વરે પડે છે. અર્થે શાક્રા પ્રાહ્માયિક નશ્વર જગત્ એ શોકમાં જણાવ્યું છે કે જગત્
માયિક અને નશ્વર છે એમ શાક્રો કહે છે હવે આપણે જ જો જગતને માયિક અને
નશ્વર કહીએ તો પછી આપણામાં અને તેમનામાં તફાવત શો ? આશા છે કે લલિતમાં
પ્રકટ થનારા પુસ્તકમાં આવી ગંભીર ભૂલો લેખક નહિ કરે

નશ્વરત્વ, અંતઃકરણપ્રવોહ, જલમેદ, પંચપદાનિ, અને ચતુરશ્લોકી ગ્રંથો,
પ્રકાશક-ગુરૂસીદ્ધાસ લલુભાઈ શ્રીપુષ્ટિમાર્ગીય પુસ્તકાલયના મંત્રી, ધંધુકા, નોંધાવર ૩, ૦-૧-૦૦.

ધંધુદા પુષ્ટિમાર્ગીય પુસ્તકાલય તરફથી 'ઝ' સંતક અથમાનાનો આ બીજો મથુકો છે. આ પુસ્તકના લેખક ધરવાલાની હાથરેખના માસ્તર રા. રા. ગિરધર મૂળજીભાઈ શાહ છે. પુસ્તક 'ધણી જ સરસ ગુજરાતી' ભાષામાં 'સમગ્રજી સહિત' સાધારણ ભણેલા વૈષ્ણવો માટે છે. પહેલા પ્રકટ થયેલુ પુસ્તક શ્રીનૃસિંહલાલજી મહારાજ તરફથી બહાર પડેલા પુસ્તકને આધારે છે એમ લેખકે જણાવ્યું હતું, આમાં તેવો કશો ઉલ્લેખ જણાતો નથી. ભાષા સરસ છે, તેથી તેમાં લખવા પ્રમાણે 'સાધારણ ભણેલા વૈષ્ણવોને' તે ઉપયોગી થઈ પડે એમાં સંશય શો ? એકદર આ પુસ્તક કેટલેક દેશો સારૂ અપહીકરણ કરે છે. પહેલાંની માફક આ અથમા વધારે મુદ્રણાશુદ્ધિ નથી.

સ્વધર્મવર્ધક અને સંશયછેદક—પ્રકાશક વૈષ્ણવ હરિદાસ ઝવેરદાસ. આ પુસ્તકમાં માલા પ્રસંગનો સાર આપવામાં આવ્યો છે. સાદા ભાષામાં અને સીકસીક લખાયેલો છે. સંતોષકારક પ્રમાણે જણાતા નથી. મુદ્રણાશુદ્ધિ ધણી છે. આ પુસ્તકમાં કદી તિલકને માટે મહા પ્રવાસ કરનારા અને તેને માટે પડેલી અનેક આપત્તિઓ સહન કરનારા શ્રીચિટ્લાધીશ્વરના ત્રીય કુમાર શ્રીગોકુલનાયજીના ચિત્રણ સારૂ ધ્યાન ખેંચે છે. મૂલ્ય ૦-૪-૦ છે.

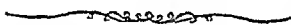
ગ્રાહકોને નિવેદન.

'પુષ્ટિભક્તિસુધા' નું નોંધાવર રૂ. ૨-૦-૦ છે, પરંતુ જેઓ ૪ થી વર્ષનું નોંધાવર વૈશાખ કૃષ્ણ ૧૧ પહેલાં મોકલી આવશે, તેમની પાસેથી ફક્ત રૂ. ૧-૮-૦ લેવામાં આવશે.

પુષ્ટિમાર્ગ ઉપર ચતા ગંભીર આક્ષેપો.

જવાબદાર કોણ ?

આક્ષેપ કરનારાઓ પોતેજ શું થોડા જવાબદાર છે ?

હકવામાં આવે છે કે પુષ્ટિમાર્ગમાં બમો જાવન, ચોરાશી વેળાવ, ઘોળ વગેરે સાધારણ ગ્રંથો સિવાય બીજા સમાધાન કરનારા ગ્રંથો ટ્યા છે? હશે તો છપાવતા નહિ હોય. છપાવતા હશે તો કમાવવા ખાતર ન અરચાય એટલી નોંધાવવાના હશે.

આ બધો વાનિવંશ અપરાધમાં મંડાવેલો છે એમ બધે ખ્યાલ જ નહોતો. અચકાઈ નહિ તેની અન્યાયો નિશ્ચય કરવા હોય તો રૂ. ૪-૦-૦ આજે માત્ર રૂ. ૫ આ નીચેને સુનામે મોકલો.

નિયમ પ્રમાણે ૧૯ ગ્રંથો કે જેમાં શ્રીમદ્ધર્માધીશ્વરના પોતા ગ્રંથોનું તાત્પર્ય વિસ્તારવાની મરજ મુજબની ભાષામાં આપવામાં આવ્યું છે તે ઉપરાંત મુદ્રા બચશે તો બીજા પક્ષ સુધી ગ્રંથો વિના મળે આપવામાં આવશે. છટક ગ્રંથો લેનારને પણ નોંધાવર વધારે ન થઈ પડે માટે છાપવાના ખર્ચના પ્રમાણમાં જ નોંધાવર રાખ્યું છે.

આ સિવાય આજ મુદ્દામાં છપાવતા અપરાધના દોષ પુસ્તકો સરતે ભાગે પુર્ણ પામ્યા.

આ અપરાધ ઉપર દોષ પણ મનના આલેખ કરવા પડેલા. અમારા પુસ્તકાલયના પુસ્તકોનું મન કરનાર અમે નિશ્ચયપૂર્વક વ્યાખ્યાનીએ છીએ કે તેથી તમારી ખાતિ સો ગાઉ દુર નામશે.

ત્રિભુવનનાથ પીતાંબરદાસ શાહ,

કે. શ્રી પુષ્ટિમાર્ગીય પુસ્તકાલય.

નદીઆદ.

વર્ષ ૪ થી] શ્રીકૃષ્ણભાઈ ૫૧૩૯, વૈશાખ

પુષ્ટિશક્તિસુધા.

ફેબ્રુ ૧૧ શ્રીકૃષ્ણભાઈ ૪૩૬. અંક ૨.]

નાયમાત્મા પ્રવચનેન લભ્યો ન મેષયા ન ચહુના શ્રુતેન
યમેવૈષ વૃણુતે તેન લભ્યસ્તસ્યૈષ આત્મા વૃણુતે તનું સ્વામ્ ॥ ૧ ॥
નાહં વેદૈર્ન તપસા ન દાનેન ન ચેઙ્ગયા
શક્ત્ય પર્વરિથો દ્રષ્ટું દૃષ્ટ્વાનસિ માં યથા ॥ ૨ ॥
મત્તયા ત્વનન્યયા શક્ત્યઃ અહમેર્વંચિથોઽનુન ।
જ્ઞાતુ દ્રષ્ટું ચ તત્ત્વેન પ્રવેદ્યું ચ પરંતપ ॥ ૩ ॥

તત્ત્વી તથા પ્રકાશક

વાલીલાલ મગીનદાસ શાહ,

બી.એ. એલ.એલ.બી., વકીલ, હાઈકોર્ટ,

મુંબઈ

નોંધાવત, શ. ૨-૦-૦

છટક આકાશ ૨-૦-૪-૦

આવશ્યક નિવેદન.

૧. આ માસિક સંબંધી સંપત્તિ પત્રવ્યવહાર પ્રકાશકને નામે કરવો
૨. આ માસિક ફરેક માસની મૃત્યુ એનદશીએ પ્રકટ થાય છે.
૩. આ માસિકમા છપાવવાને આવેલા લેખો, લેવા ન લેવા તેમ જ તેમાં થોડા સુધારોવધારો કરવા પ્રકાશકની પ્રત્યાધીન છે.
૪. શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજીના સિદ્ધાન્તાનુસાર જ લેખ લેવામા આવશે
૫. વર્ષનું મોઝાવર પ્રથમથી લેવામા આવે છે
૬. આ માસિકના પરિવર્તનમા જેમના તરફથી માસિક વા પત્ર મલશે તેમને વગર મોઝાવરે આ માસિક મોકલવામા આવશે.
૭. ટ્રાફ પછી આજ્ઞાતની ખમર મગાવવી હોય તો જવાબ માત્ર ટિકિટ ખિડવી, તે સિવાય જવાબ આપવામા આવશે નહિ
૮. આ માસિકમા જાહેર ખમર છપાવવી હોય કે દેખાડા વહેંચવા હોય તેમણે પ્રકાશકને લખવું અથવા 'મતવું.

પુષ્ટિભક્તિગ્રાહકાર્યોલય,
ત્રિન્નમ સ્ટ્રીટ.
મુંબાઈ.

}

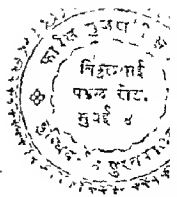
પ્રકાશક.

અનુક્રમણિકા.

વિષયો.

લેખકો.

૧. શ્રીદત્તિરામજીનાદૃષ્ટાંત	ગ. રા. મનમોહન તુલસીદાસ તેલીવાલા B, A.
૩. આરામનાર્મના કાવ્ય	પે. રા. મ. વમનગમ દરિદ્રાંત ગાંધી
૨. અપ્રસિદ્ધ ગુર્જર સાહિત્ય	" " " "
૪. પુષ્ટિભક્તિ	" " ગ. ગ. નાનુભાઈ નારાયણદાસ ગાંધી એમ. એ. એન. એલ. બી.
૫. લીલાવતિચંદ્ર	" " ગ. લીલાવતિચંદ્ર
૬. પ્રસિદ્ધ ચમત્ક નવીન પુસ્તક	પ્રકાશક.
૭. જેટનું પુસ્તક	" " "
૮. કમલિચારગાંધી	પે. રા. મ. વમનગમ દરિદ્રાંત ગાંધી

॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥

॥ श्रीहरिरायजीकृताष्टपदी ॥

(१७)

(श्रीरामेण गीयते.)

सुतवदनं भावयति यशोदा, खेलनजनितमनसि मोदा ॥
 सचिरालकततिसंघटितरुचिरं, सन्ततचिन्तितबालविनोदा ॥ १ ॥
 मीनसमानचपलीनजनयनं, केवलभावविभावनदीना ॥
 वरसलताकृतबाहुलतापरिरम्भणसमयविवेकविहीना ॥ २ ॥
 उभयरेखमतिमञ्जुलतिलकं, निव्विततदन्तरपरिगतचित्ता ॥
 लसदलकाहितकज्जलविन्दुं, वनमिर सद्गतविरहितवित्ता ॥ ३ ॥
 मृदुलकपोललोलकुण्डलयुगमतिशयभावनभावविभागा ॥
 गगनराजदरुणांशुसमानं, प्रकटितहृदयविलसदनुरागा ॥ ४ ॥
 वेषुवादविधिफुल्लनासिकं, सुन्दरतापरिलोकनमोहा ॥
 नासाभूपणमुक्तलालनं, चिरलब्धानन्दधुसन्दोहा ॥ ५ ॥
 अरुणाधेरफलनिर्जितविम्बं, निजकरकृतनवनीतसुभक्षा ॥
 सुन्दरतापातितजनदृष्टिं, गोरजसा बहुतरकृतरक्षा ॥ ६ ॥
 सहजनीलतमाचिबुकसुरुचिरं, चिरसञ्चितचेतसि भावा ॥
 आविर्भावितबालकलीलं, विरचितताततेतिविरावा ॥ ७ ॥
 श्रीवल्लभवरचरणावासे हरिदासेपि करोतु सदा ॥
 करुणामिति जानातु मदीयोयमिति हरे परवश्यहृदा ॥ ८ ॥

કવિવર દયારામભાઈનાં કાવ્ય.

રાગ, સૌરઠ.

મન તે મોહનથી શે નવ મહોય, તેને કાળે શિદ ચિત્ત પ્રેય. ટેક. ૧

જગમનમોહન મદન છે, મદનમનોહર કૃષ્ણ;
તે સંગે મન મોહીશ તો પૂર્ણ થશે સહુ તૃષ્ણ. ૨દ્રવ્ય જોઈ સહુકો દ્રવે તે દ્રવ્ય જેના અંશ;
તે કમલા મોહિત થઈ સહુ મોહન અવતંસ. ૩નારી નર ચિત્તચોર છે, નરનારીચિત્ત ચોર,
તે ખંનેનું મન હરે, નટવર નંદકિશોર. ૪જેને કશી ન કામના એવા જોગી જન;
તે મોહિત જેમા થયા સોંપ્યું તન મન ધન. ૫જેની રચના જોઇને મોહ પામે સહુ જન;
કરતામાં કમી કી રહે? હયા વિચારો મન. ૬મૂર્ખ તને કૃષ્ણ કહેતાં શું ખેસે નાણું?
મિથ્યા લવરી કરે મનમાની, નહિ તેનું કામ ઠેકાણું રે. મૂર્ખ. ૧દામનું કામ નહિ નહિ પરિશ્રમ, ગાતાં ગોવિંદ ગાણું;
દિયિત્ શ્રમ ને લાલ ઘણેરો, નહિ કોઈ એક સમણું^૧ રે. ૨ખાતો ના હોય તો નળજો કહું, તારે જોઈએ ળશેરનું ભાણું,
અથ્થા હરિ વદતા તને આલસ્ય આપે, લવ, ભટકણુ નિશર^૨ વાણું રે. ૩કો દહાડે તુને કોઠ થયું ના જે હું કૃષ્ણકીર્તન સુખ આણું;
ત્યારે તુંમા ને પશુમાં અંતર શાનો? અથ્થા તું તે પશુ પુરુષ^૩ વોણું^૪ રે, ૪પ્રભુ સ્મરણ વિના લવ ના તરાય તે હું નિશ્ચય કરીને રે જાણું;
જન દયો કહે હરિ લજ મન મારા, ફરી મલે ન આ ટાણું રે. ૫

૧ સમણુ-તુલ્ય-સરીખું.

૨ રાત્રી અને દવડો લવ ભટકણુ-સંસારમા લામનું જતરી ગણે છે અને કૃષ્ણ કહેનાં શરમાય છે.

૩ પુરુષ વોણું-પુણ્ય વિનાના પશુ સમાન છે.

મનોમતિસંવાદ.

શ્રીયુરુ ગોપીજનવલ્લભપદે શિર નામું,
 કૃપાદષ્ટિ-કરીને કરણાનિધિ લાલો સુખસામું;
 પ્રજોધ થવા મનને રચુ - મનોમતિસંવાદ;
 મન ગાયે હુઃખ મનતુ મતિ શુભ મતિ ઉત્તાદ સુભે। પ્રશ્નોત્તરે ૧
 મન કહે છે સુભ સુમતિ મારે હુઃખ છે મોટું;
 સમજી હું હરિલજન વિના વિષયસુખ જોટું,
 પણ નિશ્ચય જાનતું નથી કામ, દામ, મન જાય,
 કંઈ યદ્વાતદ્વા અને કેમ રીતે વળરાય ? મતિ કહે કેમ કરું ? ૨

મતિ-રે મન હું સમજી તું હુઃખીયો માટે રોય,
 પણ જ્યેનો ક્યાં પાર જન્મ સહુ જ્યેમા જોય,
 હજી તૃષ્ણા નથી તૂટતી ક્યારે ગોવિંદ ગાદશ ?
 લાલો લયો ન તોપિજો કર ચાટે શું ધરાધશ ? વિચારી જો હૃદે ૩

‘લાલજીભક્તસંવાદ’ પછી ભક્ત કવિવરનો આ બીજો સંવાદ અત્ર સંગ્રહ કરવામા આવે છે. પૂર્વ સંવાદવત આ સંવાદ પણ પુષ્ટિપથવિષયક તારતમ્યનું ઘોતન કરે છે. મન સુમતિ પાસે પોતાના હુજોને રડે છે, અને પોતાની અવ્યક્તતા કેમ કાણુમા આવે અને તુચ્છ, ક્ષણિક, સંસારવિષય સુખની લાલચ નષ્ટ થઇને નિત્ય નિસ્વાધસુખ કેમ મળે, જ્યેવી મતલબના પ્રશ્નો મતિને કરે છે, મતિ તેને યોગ્ય માર્ગ દર્શાવીને તેની મુઝવણીનો પરિહાર કરે છે. ભક્ત કવિનો આ ગ્રંથ અગ્નિત જ અસરકારક અને કવિના સુવિચારના, સમ્યગ્ચિન્તના દર્શાવક છે. આ ગ્રંથ મનનીય હોવાથી તેની વિષય કડીઓના અર્થ સાદી ભાષામા સમજાવ્યા છે.

શ્રીયુરુ અને ગોપીજનવલ્લભ શ્રીકૃષ્ણના ચરણને મસ્તક નમાવીને વિનંતિ કરું હું કે હે પ્રજો, કરણાનિધિ, કૃપાદષ્ટિ વડે મારી સામુ જુઓ મનને ઉત્કૃષ્ટ જોધ થવાને મનોમતિ-સંવાદ હું રચુ છું. તેમા જો વિષય આ આવશે મન ઉત્તાદ-યુરુ મતિ પાસે પોતાના હુખને રડશે તે પ્રશ્નોત્તર સાલજો. ૧.

મન કહે છે હે સુમતિ, હું જાણું છું કે હરિલજન વિના વિષયસુખ તે જોટું છે, પરંતુ હું અવ્યક્ત છું, નિશ્ચય નથી, કામ દામમા દોડી જાઉં છું જો હુખ મારે માથે સર્વથી જોટું આવી પડ્યું છે. એવું કંઈ યદ્વાતદ્વા-જેવું તેવું બની જાય છે હે મતિ, તો વળરાય શ્રીકૃષ્ણ કેમ અનુગ્રહ કરે જો તું કહે. તે પ્રમાણે હું કરીશ ૨.

મતિ કહે છે હે મન, તારી સનોવ્યથા હું સમજી. તું હુખી છે. તારી તૃષ્ણા તૂટતી થી તું ગોવિંદ ક્યારે ગાદશ ? ગોવિંદ ગાવના તારો સમય છે, તે નહિ માય તો પાછી ખસ્તાપશ લાણી ભરેલાં છે, અને તેથી વને સંવિધ થયો નહિ, તો હવે તું જ્યેમ માને છે કે હાથના આંગલા ચાટીને ધરાધશ ? ૩.

મન—હે મતિ મે લવસુખ નથી લોગવ્યું સારી રીતે,
માટે ત્યાંતુ ત્યાં ચિત્ત ચોટ્યું રહે છે નિત્યે,
સારી પેઠે લોગવું તો મન પામે શાંતિ,
પછી નિશદ્દિન હરિને લગ્ન થાય વિષયવદ્ધવાન્તિ. ૪

મતિ—રે મન તું ધારે છે તેમ કેમે નથી થાવું;
નિશદ્દિન એમા પચ્ચા જ છે રહ્યું તેને ધાવું;
ઇંદ્ર ચંદ્ર ગુરપત્નીથી રમ્યા ઘેર ઘણી નારુ;
યથાતિ સુતલૌવન રમ્યો તદ્દપિ ન તૃપ્તિ વિચાર. કલ્પના કાઢજે. ૫

મન—કહી મતિ સાચી વાત, તદ્દપિ નથી નિશંત વળતી;
હુધિત^૧ શ્વાનની પેર, મનસા ફેરે રઝળતી;
એ ઠા કટકો ક્યહું મળે, ખાય ક્યહું માર,
તદ્દપિ દેવ તને નહિ, ના માને ધિક્ષાગ; નફ્ટને લાજ શી ? ૬

મતિ—મન એનું એ કરતાં, તરફરૂંચું^૨ ચોખાણે;
મોંઘો મનુષ્યદેહ મળ્યો, ધિક એ રૂચિ આણે,
આ અવસર આ શરીરે, કૃષ્ણલગ્નન અધિકાર;
સૂકર હુછર ખર ઊંટ અજ, વિષયલોગ તૈયાર; ચેત લાજ કૃષ્ણને. ૭

મન—મતિ, લય વિવેકથી પણ, મન હરિમા નથી ઠરતું,
વિષયથકી બહુ ચલને, જેએ નથી નિસરતું;
નિસરે તો કાઢે ન શું ? નથી વહાણું કલ્યાણ;

મન કહે છે હે મતિ, હું વિષયસુખ સારી પેઠે નથી લોગવી રહ્યો. મારું ચિત્ત ત્યાંને ત્યાં ચોટ્યું રહે છે. વિષયસુખ સારી પેઠે લોગવી રહ્યા પછી રાતદિવસ હરિને લગ્ન. પછી વિષયવાદા પદાર્થની વાન્તિ ઉતરી ચક્ર જસો. ૪.

અરે મન, તારું ધાર્યું કંઈ થવાનું નથી નિશદ્દિન વિષયોમા પચ્ચા છીએ, તત્સુખવાલ-સામાં લચ્ચા છીએ વધી તેને જ ધાવાનું બાકી રહ્યું હોય એમ લાગે છે. ૧. શ્રીને વિષયસુખ લોગવીને શાત ચવાની ઇચ્છા અપુષ્પવત્ છે. કવિગણી નુલથી પણ કહે છે કે 'બૂઝે ન કામ અગ્નિ તુલસી કહુ વિષયભોગ બહુ ધૂન તો.' ઇંદ્ર અવગુરુ ગૌતમપત્નીથી ઘેર ઘણી સ્ત્રીઓ છતાં લોલાયો, ચંદ્ર બૃહસ્પતિની-રવગુરુની સ્ત્રીમા આસક્ત થયો, યથાતિરાગ પોનાના પુત્રની મુવાવચ્ચા માગી લઇને વિષયવદ્ધ પડ્યો, આવી રીતે દેવ ગણજાતાઓએ ગોચાં ખાધા છે હસિને પામ્યા નથી તો તુ કોણ ? આ ગૃહ ધ્વનિ છે ૫.

૧. બૂખ્યા કુતંગ માફક મારી હુદ્દિ રઝળતી ફેરે છે.

૨. ચાર ખાણ-જરાયુજ, અજ્ઞ, સ્વેદજ અને ઉદ્ભિદજ. મનુષ્ય, પશુ વગેરે જરાયુજ. નક્ષિ વગેરે અંડજ. માકથ, મચ્છર વગેરે સ્વેદજ, શ્વપ્ત વગેરે ઉદ્ભિદજ.

નાક કાપીને અપશુકન, કરે જગતમા કોણ ? પરાધીન શુ કરે ? ૮
મતિ—હે મન મનનો એ જ સ્વભાવ, વિષયમાં જાય;
 પણ તનને તો રખાજ, ઝિગાડ ઘણો નવ થાય,
 વિકળ થાય તો થાવા દે, હરિ ભજ રાખી ધીર,
 વિના ચઢાવ્યે કામઠી, કેમ કરી વાગે તીર ? અહ્યે ચિત્ત શુ થાય ? ૯
મન—સદા વિષયનું ધ્યાન, અતકાળે પણ થાશે,
 મરણે યા મતિ સા મતિ. જીવ અધોગતિ જાશે,
 વિષયની બ્રહ્મા ભલી, કે તલખી મરવું સાર,
 કહે બુદ્ધિ કસ્યાણુ ક્યમ, સુઝે નહિ નિસ્તાર, યુ થવણી ૧૦
મતિ—સાબળ મન ચિત્ત વશ કરવાનો એક ઉપાય,
 જેવી સગત કરે મન તેવું થઈ જાય,
 વિષયી જનનો સગ તો, મન બગડ્યાનો કામ;
 સુસગથી મન શુચિ રહે, ભજન ગમે ઘનસ્થામ, કરી જો પારખુ. ૧૧
મન—સુણ બુદ્ધિ હું જેમું છું, નિત્ય હસ્તિનમા,
 ત્યાં લગી સુણ પ્રબોધ, ત્યાં ઉપજે નહિ મનમા,
 હઠીને અળગો ગયો, ત્યાં વળી તેનું તેહ,
 કુંભરમજ્જનન્યાય એ, નહિ ઉરાડે ખેહ, કર્યું તે ના કર્યું. ૧૨
મતિ—કરતાં સિદ્ધ ઉપાય, હરિપાદોદકક્ષીર પિયે,
 હરિપ્રસાદ, હરિ ગાય, અવિધા તો ટળે;
 એમ કદૈ મન નિત્ય પ્રતિ, લાગે હરિ શુ રંગ,
 મન રાખવું હરિચરિતમા, ફરે તણ દુસ્સગ, હઠે મને કમેકમે. ૧૩
 ઘણા કાળનો રોગ, જાય નહિ થોડે દાડે,
 પણ ન રહે પરિણામે, કદા સમૂળો કાઢાડે,
 વણુ સત્સગ ન હરિકૃપા, કૃપા વણુ ન સત્સગ,
 નિજ કરવો જેને હરિ, ત્યાં મગ રંગ અલગ, મૂળ સહુ હરિકૃપી. ૧૪

૧ હ ધણો પ્રયાસ કરે છું પણ થોકુ પણ વિષયથી પાછુ હઠેતુ નથી પાછુ હઠેતુ
 હાય તો કહેવન છે કે નાક કાપીને જગતમા અપશુકન કોણ કરે ?

૨ શરીરને શુદ્ધ કર

૩ અંતકાલે જેવી મતિ તેવી તે જીવની ગતિ થાય છે

૪. નિસ્તાર—છેડો

૫ ગુજની—ગુપ્ત.

૬. શુદ્ધ.

૭ ઉપદેશ

૮. હાથીનું નાહાવું જેમ નિર્ધક છે તેમ

૯. ભગવતકૃપા સર્વનું સુખ છે.

મન—તું કહે છે 'ધી ! મન યોડે યોડે વશ થાય;
તે કહેવાની વાત પડ્યા બહુ યોગી રાય,
કૌશિક સૌભરિ પરાશર, ઐકલશૃંગી આદિ;
સદા સુસંગી વિરાગી, ધ્રુવશા શિવ બ્રહ્મવાદી, વહવાયા વિષયથી. ૧૫

મતિ—સાંભળ મન 'નવયોગી (એ), વિષયવાસના દહી છે;
ઉર વશિયા ચિરાતીત, તદ્દપિ શુક માત કહી છે;
'કુમારદત્ત, કપીશ, સુરઝપિ, બૃશુંડીજીને સ્કંધ,
ગરુડ, અજની આદિ નહિ' સ્વપ્ને કામસંબંધ, કર્યું વશ મનને. ૧૬

મન--હે મતિ મન ઇત્યાદિ થયું, વશ નથી નિજ જોરે,
પ્રભુ નિજ લહી નિજગણે, કાઢ્યા માયાથી કોરે,
એમ અવિદ્યાસર્પની, ટાળે હરિ શી વાર;
નિજબલ ક્યમે ના જાળે, એવો વેગ અપાર, જીવનું જોર શું? ૧૭

મતિ—સુષુ મન, ભક્તિ વિના પ્રભુને, અતિમિય દો છે નહિ;
હરિના થઈ હરિ ભજે, અવિદ્યા કદા હમે નહિ;
ભજતા અતિ હરિ ઉર વસે, પ્રકટ પછી નહિ ખાપ;
જેમ ન અડે 'રસના ચીકટ, અખંડ અગ્નિ પ્રતાપ વડાની વાત શી. ૧૮

મન--હે મેધા, મે વાત, વડાની પડતી મૂઝી,
પણ કહે હું કેમ કરું, વિકલ હું જાણી ચુકી,
મનુષ્યદેહ ન ભજાય હરિ, અજાડ તે સંતાપ;
મન ન વિષયથી નીકળે, કાલ ચઢાવ્યું આપ, લાલું કય જીવેતથી ૧૯

મતિ—લાખ વાતની વાત કહું, મન સાંભળ સાચી,
કૃષ્ણનામ રટ અચળ, વાત સહુ જાણી કાચી,

૧. હે શુદ્ધિ !

૨ સૌભરી નામના એક ઋષિ અનત સમય સુધી તપ કરીને પણ આખરે રાજા માંધાના પાગે જઈને તેની કન્યા વરવાની પેનાની કૃપા જાહેર કરવા લાગ્યા

૩ જે ઋષિ વેશ્યાથી લુબ્ધ થયા હતા.

૪. બ્રહ્મા સ્વપુત્રી પાછળ, શિવ બીલડી પાછળ, બીજા બ્રહ્મવાદીઓ પણ વિષયથી નવાયા છે તેમા લખટાયા છે.

૫ જનક રાજાને ઘેર રહેલા નવ યોગીઓએ વિષયવાસના કેમ બાળી છે ?

૬ દત્તાત્રેય, હનુમાન, નારદ, બૃશુંડી ઋષિ, કાર્તિક.

૭. જેમ જીભ ઉપર ચીકટ અડતી નથી.

૮. શુદ્ધિ.

૯ કાગે ધનુષ ચઢવ્યું કય દેશજીવેત થયા ખગીઆ આખ્યાં.

ચિત્ત ચ ચળ, ધન, મદન, આદિ શોષ થઈ ધીર;
સહજે સર્વ સુખ થઈ જશે હુખ અચિર કાલ પણ કંપશે ૨૦
હરિ ભજતાં ઉર અમલ, કદી જો થાય ન તારૂ,
તો પછી એનું એ કરજે, માનીશ ન મારું;
સિંહ વસ્યો જે વનમાં, ત્યાં ક્યમ વસે શિયાળ ?
વિષય અદ્ય સુખ, હુઃખ ઘણુ, સુખનિધિ ભજ ગોપાળ,
હોય હરિ પામવા ૨૧

મન—મતિ એક સુખ પ્રનોત્તર કર બહુ સદેહ રહે છે,
કામક્રેદિ^૧ ક્યમ પાપ અતિશે સહુ કોઈ કહે છે ?
હુખ કોઈને થાતું નથી, ણને રહે પ્રસન્ન,
દોષ ન જોતાં છે ક્યો, ક્યમ નિદે સહુ જન હરિ પણ ના મળે ૨૨

મતિ—સુષુ મન એનું હાર્દ, નિઃસદેહ કહું તુજને,
વેદશાસ્ત્ર શોધે એ, નિર્ણય મર્યો સુજને,
વિષયો મન પરવશ અતિ, સદા કશુ નહિ ભાન,
માટે મહા અપરાધ એ, ભાવે નહિ ભગવાન, કામ ઉર રામ નહી ૨૩

મન—મતિ, તે તુમ્હ વિષય સુખ કહ્યું, હવા નહિ માણ;
પણ તેમ મન ધનથી ન ખમે, અતિશે લપટાણું,
શા માટે કહે દ્રવ્ય વણુ, કશુ ન નિખજે કામ,
તેને તજવું કેમ ણને ? સસારીનું ધામ, ૨૪

મતિ—મન એ વાત ખરી પણ, વિવેક વણુ હુખદાઈ,
મે આણ્યું હું લાવીશ, ધન માર તજ ભાઈ,
દે છે લે છે હરિ લહે, મનથી હર્ષ ન શોય,
રીતે ઉઘમ રાખવો, સહજ લાલ સંતોષ, પ્રાપ્ત સમ ખરથ સદા. ૨૫
ધન મેળવવું કઠિણ, કઠિણ અતિ રક્ષણુ તેનું,
વૃદ્ધિ વિત્ત ત્યમ લોલ વૃદ્ધિ, લક્ષણુ છે એનું;
લોભે શોભા સહુ ઘટે, જઘપિ શુણુ ભયર;
ધનમા અનર્થ પંચ દશ, શિશુગીતા વિસ્તાર, નામ કહું તેહના. ૨૬
હિંસા, દલ, મૃધા^૨, ચોરી, સ્પર્ધા અતિહરિજન,
કામ, ક્રોધ, મદ, ગર્વ, લોદ, બહુ વૈર્ય રહે મન,

૧. કામક્રેદિ

૨. મૃધા, અસલ, હરિજનની અનિ સ્પર્ધા કરવી

અવિધાસ, પરસ્પરીરતિ, ઘત રમણ મધુપાન;
ઇત્યાદિક અનર્થ ઘણા, લજન ન રુચિ ભગવાન;

વિષથી તેમ ધની પણ. ૨૭

ન્યાં લગી ધનમા મન, ત્યાં લગી લય ચિત્ત ચિંતા;

ત્રાસ, શોક, નિત્ય વિકલ, ધનાઢ્ય સુખવંતા,

ન હોય તેથી મળી ટળે, તે દુઃખનો નહીં પાર;

પ્રકટ કર્યા તે પોષણે, ધનસત્થ ધિક્કાર; સર્પ થાવું મરી. ૨૮

સહજે સહુ સુખ મળે, કૃપા કરી દે વૃજરાણો;

જો તેની ઇચ્છા નથી, મસહુ મિથ્યા જાણો,

માટે તણ સહુ કલ્પના, હરિ ભણએ નિશ્ચિંત;

દુર્લભ અવસર જાય છે, લોભતણો નથી અંત, પછી પડતાઇશ તું ૨૯

મન-હે મેધા, તેવાત સત્ય, કહી મુજ મન આવી,

નામસંગ વળી કાંધ, કરવું દે મુને બતાવી,

સમૂલ અવિધા સહજમાં, ટળે પ્રભુ પ્રિય થાય,

આજી કપટ પડે નહીં, એવો સિદ્ધ ઉપાય; બતાવી દે મુને. ૩૦

મતિ-સુષુ તે રસિકવર જેવો, ઉપાય પૂછ્યો મૂજને,

ઉપનિષત્સિદ્ધાંત કહું, થોડામાં તુજને;

અનાયાસ મને વશ રહે, પ્રપથ પ્રીતિ જાય,

પ્રેમલક્ષણા લક્ષિત દૃઢ હિરિની સઘ થાય, 'સાગ ૧'અનપાયિની.૩૧

શરણાગતિ ૧ કૃષ્ણનામ, હરિચરિત્ર ગાવું;

બની આવે તે ટેહલ, કૃષ્ણ જન ન્યાં ત્યા ધાવું;

હરિપ્રસાદ હરિપદમૃત, તે વણ અન્ય ન લોગ,

બહુ રહવું દુઃખસગથી, સઘ ટળે ભવરોગ, દયા પ્રીતમ મળે. ૩૨

આ મનોમતિસંવાદ સર્વ કાઇને પ્રિય લાગે,

કરી વિચાર વાંચે તો, સઘળા સદેહ લાગે,

વિષય વિત્તથી મન હઠે, હરિશું લાગ ૨ગ,

દયારામ નાટક રચ્યું, ભવ દુઃખ થવા ભંગ; સાર સિદ્ધાંતનો. ૩૩

અપ્રસિદ્ધ સાંપ્રદાયિક ગુર્જર સાહિત્ય.^૧

- શ્રીવૃન્દાવનચંદ્ર કુંજમા હુલે શોભતા રે;
જેવા આબ્યા નજવધૂવૃન્દ તેના મન લોભતા રે. ૧
- વામ ભાગે પરમાનંદ શ્રીવૃષભાન તણી સુતા;
શોભે પાસે શ્રીનંદનદ જાણે કુંચનલતા રે. ૨
- શી શોભા કહુ હુ આજ હિંડોલાના સાજની રે;
વિશ્વકર્માએ સુકી કાજ હાંકી રચી રંગ રાજની રે. ૩
- મરકત મરુઆ^૨ માંહુ પટુલી ઘનસારની રે;
યુગલ સ્થંભ યોનાના લર કંચનના તારની રે. ૪
- ત્યહાં વિવિધ પ્રકાર પવન આવે છે સુગંધ ભર્યા રે;
લઇ હિંડોલો કરી મન સ્યામ વિહૃલ કર્યા રે. ૫
- કહો! મહારા પ્રાણુલવન હલુરા ઘાહુ ધુમડી રે,
આજ પામી નવલો દિન આનંદ આવે ઉમડી રે. ૬
- ધુમરડી નવ રાજે નારી કહાન કહે કામની સાંભલો રે;
હવે જાણ્યો તમારો પાર છે કાઈ મનમા આમલો રે. ૭
- સુણી વહાલાં કેરા વચન સ્યામાને લાગ્યા સોહામણાં રે;
થઈ માહોમાહુ પ્રસન્ન અરસપરસ લે ભામણા રે. ૮
- રાખી મન માહે વાત સ્યામાણના મન તણી રે,
લીધી ધુમરડી પાંચ સાત સ્યામાને બીહામણા રે. ૯
- ત્યહાં નીલાળર ખસી જાય દત ગ્રહી રાજે કામની રે;
દેખી વૃન્દવધુ આશ્ચર્ય થાય લીલા શ્રીધનસ્યામની રે. ૧૦
- હિંડોલો રાજો નાથ સાથ હસે સહુ મજાતણો રે;
લઇ કંઠે મેડ્યો હાથ સ્યામે મન આનંદ ઘણો રે. ૧૧
- નહિ જોહું તમ શું આજ પ્રેમ તમારો જાણીઓ રે,
નવ આવે તમને લાજ દેખે સહીયર સમાણીઓ રે. ૧૨
- સુણી સ્યામા કેરા જોલ રાખ્યો હિંડોલો શ્રીહરિ રે;
જહુ એને પ્રેમ અતુલ્ય અવનવી ત્યહા લીલા કરી રે. ૧૩
- ગોપીજન મન આનંદ સ્ત્રી જન તો લહે અવતર્યા રે;
દીડી લીલા આનંદ કદ મનવાછિત કારજ સચી રે. ૧૪
- સદા બિરાજો શ્રી સ્યામ સ્યામા કુંજના ધામમાં રે;
શ્રીવહ્નિ સુતનું નામ નિત્ય પ્રત્ય આઠે ભામમાં રે; ૧૫
- જીએ કલ ન પડે શાશું એક જેમ જલ ખાહાર મીનને રે;
કૃપા કીજે રાખી ટેક ગિરિરાજ કુંવર દીનને રે. ૧૬

પુષ્ટિમાર્ગિકે.

(અનુસધાન ગયા અકના પૃષ્ઠ ૨૮ થી.)

સિદ્ધાન્ત:-વિધિ પ્રમાણે જ કાર્ય કરવામા કલેશ થાય પરંતુ પ્રેમથી કાર્ય કરવામા આવે તેમા કલેશ સંભવતો નથી પુષ્ટિભક્ત પ્રભુના શ્રવણ આદિ પ્રેમ અને સ્નેહથી જ કરે છે, વિધિને લીધે કરતા નથી. તેથી જ ભગવાન ભાષ્યકાર શ્રીમદ્ભુભાષ્યમા તૃતીયાધ્યાયના તૃતીય પાદના યોગણુત્રીસમા સૂત્ર પર ભાષ્યમાં પુષ્ટિભક્તના વિષયમા ‘અત્ર શ્રવણાદિકર્માણિ ફલરૂપમેવ । સ્નેહેર્નય ક્રિયમાણત્વાત્ર વિધિવિવચ - ।’ ‘અહિ શ્રવણ વિગેરે પણ ફલરૂપ છે સ્નેહથી જ કરાતા હોવાથી વિધિના વિષય નથી’ એમ સ્પષ્ટ કહે છે. સર્વ સ્ત્રી અને માતા પિતા શાસ્ત્રની વિધિ જાણતા નથી, તો પણ દુઃખ દેનાર પતિની મેવા અને ભવિષ્યમા દુઃખ દેનાર બાલકનું પાલન કરે છે. આ રથજે તેઓ વિધિને લીધે સેવા અથવા પાલન કરે છે એમ કહી શકાય નહિ, કારણ કે વિધિનું તેમને જ્ઞાન જ નથી. તેમ જ તેમને સ્વાર્થ પણ નથી તેથી માત્ર પ્રેમથી જ તેઓ એમ કરે છે. તેમા તેમને અલ્પ પણ કલેશ થતો નથી. તે જ પ્રમાણે પુષ્ટિભક્ત કેવલ સ્નેહને જ લીધે પ્રભુની સેવા કરે છે તેથી તેને અલ્પ પણ કલેશ થતો નથી પ્રત્યુત આનંદ જ થાય છે કારણ કે પુષ્ટિમાર્ગમા સાધન અને ફલ એક જ છે. તેથી સાધન કરતા પણ પુષ્ટિભક્ત ફલનું આનંદન કરે છે. તેથી પુષ્ટિમાર્ગમા કલેશ ન હોવાથી અને અન્ય સર્વ માર્ગ કિલ્લ હોવાથી પુષ્ટિમાર્ગ સર્વ માર્ગથી ઉત્તમ છે.

પાતમયામાવાત્ ॥ ૨ ॥

વળી અન્ય સર્વ માર્ગમા પતન થવાનો ભય છે, પરંતુ પુષ્ટિભક્તને પતન થવાનો કદાપિ ભય થતો નથી, તેથી પણ પુષ્ટિમાર્ગ અન્ય સર્વ માર્ગથી ઉત્તમ છે.

પ્રથમ કર્મમાર્ગમા પતનનો ભય છે તે જોઈએ. કર્મમાર્ગ અતિશય કિલ્લ છે તે આપણે પ્રથમ જોઈએ. આવા કલેશ વેદી કર્મ કરીએ તો પણ તેમા અલ્પ પણ દોષ થાય તો સર્વ અર્થનો અનર્થ યદ્દ જાય, અને કર્મ કરનારને ફલ ન મળે એટલું જ નહિ, પરંતુ અનિષ્ટ પ્રાપ્ત થાય. વૃત્રાસુરના દૃષ્ટાન્તથી આ સિદ્ધ થાય છે. ત્વષ્ટાના પુત્ર વિશ્વરૂપનો હૃદ્રે ગિરચ્છેદ કર્યો તેથી અતિશય ક્રોધિત યદ્દ ત્વષ્ટાએ ઇન્દ્રનો વધ કરનાર પુત્ર પ્રાપ્ત થાય એવા હેતુથી હોમ કર્યો. “ઇન્દ્રરાત્રો વિવર્ષસ્વ” હે ઇન્દ્રના શત્રુ, અર્થાત્ ઇન્દ્રને શાસન કરનાર, વૃદ્ધિ પામ ” એ પ્રમાણે હોમ કર્યો એટલે અગ્નિમાથી વૃત્રાસુરની ઉત્પત્તિ યદ્દ; પરંતુ “ઇન્દ્રરાત્રો” શબ્દનો ભરાબર ઉચ્ચાર ન થવાથી ઇન્દ્રસ્વ મત્રુ એટલે ઇન્દ્રનો શત્રુ અથવા ઇન્દ્રને શાસન કરનાર એવો અર્થ ન થતાં ઇન્દ્રઃ મત્રુર્વસ્વ એટલે ઇન્દ્ર જેનો શત્રુ છે અથવા ઇન્દ્ર જેને શાસન કરનાર છે એવો અર્થ થયો અને તેથી વૃત્રાસુરે ઇન્દ્રનો વધ કર્યો નહિ, પ્રત્યુત હૃદ્રે વૃત્રાસુરના પ્રાણ હર્યા. આ પ્રમાણે ત્વષ્ટાએ કરેલા હોમમા માત્ર ‘ઇન્દ્રરાત્રો’ શબ્દનો ઉચ્ચાર ભરાબર ન થવાથી અર્થાત્ ‘રાત્રો’ અવયવ પર સ્વર આવવાને બદલે ‘ઇન્દ્ર’ અવયવ પર સ્વર આવવાથી તત્પરંપસમાસને સ્થાને બહુવ્રીહિ સમાસ થયો અને તેથી ઉપર જણાવ્યું તેમ અર્થ વિરૂદ્ધ જ થઈ ગયો. તેથી ત્વષ્ટાની ઇચ્છા પરિપૂર્ણ ન થઈ એટલું જ નહિ, પરંતુ તેથી ઇચ્છાથી વિરૂદ્ધ કાર્ય થયું. તેથી કર્મમાર્ગમા જ્યાં ઉચ્ચાર કરવામાં ભેદ થાય તો પણ હૃદ્રે

પ્રાપ્ત થતી નથી, એટલું જ નહિ પરંતુ અનિષ્ટ પ્રાપ્ત થાય છે તેથી કર્મમાર્ગમા પાત થવાનો અતિશય લય છે.

પૂર્વપક્ષ-કર્મમાર્ગમા કર્મ કરવામાં બેદ થાય, અર્થાત્ સખલન થાય તો હૃદપ્રાપ્તિ ન થાય અને અનિષ્ટ પ્રાપ્ત થાય એ સત્ય, પરંતુ આ માર્ગમાં કવચિત્ જ એ પ્રમાણે સખલન થાય છે સખલન થવાના દૃષ્ટાંત થોડા જ પ્રાપ્ત થશે, અને એથી વિરુદ્ધ ઘણા કર્મો અથથી ઇતિ સુધી અવ્ય પણ સખલન વિના સખલન થાય છે, અને નિર્દિષ્ટ ફલ પ્રાપ્ત થાય છે, કારણ કે કર્મમાર્ગ અતિશય સુકર છે તેથી આ માર્ગમા સખલનની ભીતિ નથી અને તેથી હૃદ પ્રાપ્તિ ન થવાની તેમ જ અનિષ્ટની ભીતિ નથી.

સિદ્ધાન્ત:-એ સત્ય નથી, કારણ કે કર્મમાર્ગ સુકર નથી પરંતુ અતિશય ગહન અને કઠિન છે. કર્મમાર્ગ અતિશય કિલ્લ છે એમ પ્રથમ અમે દર્શાવ્યું છે, તે જ પ્રમાણે કર્મમાર્ગ અતિશય કઠિન અને ગહન છે શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા પણ “ કર્મ શુ ? અકર્મ શુ ? અદ્વિ કવિઓ પણ મોહ પામેલા છે કારણ કે કર્મથી પણ સાવધ રહેવાનું છે, વિકર્મથી સાવધ રહેવાનું છે અને અકર્મથી સાવધ રહેવાનું છે કર્મની ગતિ ગહન છે” અધ્યાય ૪-૧૧-૧૭. એ પ્રમાણે કર્મની ગહનતાનું નિરૂપણ કરે છે. કર્મમાર્ગમા યાત્રુ સાવધ રહેવાનું છે, સખલન થવાની અને તેથી હૃદપ્રાપ્તિ અને અનિષ્ટપ્રાપ્તિની પદપદ ભીતિ છે તેથી કર્મમાર્ગમાં પાત થવાનો અતિશય લય રહે છે.

કર્મમાર્ગવત્ જ્ઞાનમાર્ગમા પણ પતનનો લય છે આપદ ન હોય તેવે સમયે જ્ઞાનીઓ પણ જો વિહિનનો ત્યાગ કરે અને અવિહિનનું આચરણ કરે તો તેમનું ચિત્ત મશીન થાય, અને તેથી જ્ઞાન તિરોહિત થાય શ્રીમદ્ભગવાદ્ ૩-૪-૨૭ વળી અસત્ તરોથી પણ જ્ઞાનનો વિપ્લવ થાય છે અને તે તિરોહિત થાય છે એમ શ્રીમદ્ભગવાદ્ તના દ્વિતીય સ્કંધમા નિરૂપણ કરેલું છે “ તે ભગવતી દેવી મહામાયા જ્ઞાનીઓના ચિત્તોને પણ બલથી આકર્ષી મોહને અર્પણ કરે છે ” એ માર્કડપુરાણનું વાક્ય પણ જ્ઞાનીઓના પાત થાય છે એમ ઉપદેશ કરે છે. તેથી જ્ઞાનીઓનું જ્ઞાન રહેવાનો સભવ નથી અર્થાત્ જ્ઞાનીઓને પણ પતનલય રહે છે.

કર્મ અને જ્ઞાનમાર્ગની પેઠે ભક્તિમાર્ગમા પાત થવાનો લય નથી. મર્યાદાભક્તિમાર્ગમા મુક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે પરંતુ કર્મ અને જ્ઞાનમાર્ગવત્ પતનલય નથી આ માર્ગમા પાતન થાય એ માટે બે દોષથી સાવધ રહેવાનું છે. વેદનિન્દા અને અધર્મ આચરણ એ બે દોષથી સાવધ રહેવું જોઈએ મર્યાદા ભક્તિમાર્ગમા પાત થવાનો લય નથી. વેદનિન્દા અને અધર્મ આચરણ એ બે દોષ ન થાય તો પાત થવાનો અવ્ય પણ લય નથી. જો આ બે દોષ થાય તો પણ કર્મમાર્ગ અને જ્ઞાનમાર્ગવત્ પાત થતો નથી અર્થાત્ નરકપ્રાપ્તિ થતી નથી. પરંતુ માત્ર હીનયોનિમા જન્મ થાય છે, અને આ હીનયોનિમા અવતાર લીધા પછી પણ પૂર્વના સસ્કારથી ભક્તિ કરી મુક્તિ પ્રાપ્ત કરે છે. ૧તત્વદીપનિગ્રંથ ૨-૨૧૩-૧૨૪. તેથી મર્યાદામાર્ગમાં પાત થવાનો લય નથી, પરંતુ વેદનિન્દા અને અધર્મઆચરણ થાય તો જો કે નરકપાત થતો નથી, તો પણ હીનયોનિમા અવતાર થાય છે. તેથી કર્મમાર્ગ અને જ્ઞાનમાર્ગ કરતા મર્યાદા ભક્તિમાં પાત થવાનો લય અતિ ન્યૂન છે.

૧ અગ્રાપિ વેદનદાયામવર્મકરણાત્પથા । નરકે ન ભવત્પાત રિત્તુ હીનેષુ જાયતે ॥૨૧૩॥
પૂર્વસંસ્કારગતસ્તત્ર મજ્જન્મુચ્યેત જન્મમિ

પુષ્ટિમાર્ગમા પાત થવાનો અર્થ પણ ભય નથી કારણ કે જે અનન્યભક્તો ભગવાનનું ચિંતન કરી તેમની સેવા કરે છે તેવા નિત્ય ભગવદનુકૂલ ભક્તોનું યોગક્ષેમ ભગવાન પોતે જ કરે છે. ૧(શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા ૯-૨૨) ભગવાનની દૈવી શુભમયી માયા તરવી કઠિન છે પરંતુ જે માત્ર ભગવાનની જ ભક્તિ કરે છે તેવા પુષ્ટિભક્તો આ માયા તરી બન્ય છે ૨શ્રીમદ્-ભગવદ્ગીતા ૭-૧૪) તેથી તેવા ભક્તોને આપદનો અથવા પાત થવાનો અર્થ પણ ભય નથી. સર્વનો ત્યાગ કરી અનન્યભાવથી માત્ર શ્રીકૃષ્ણચંદ્રમા જ ચિત્ત રાખે તેવા પુષ્ટિભક્તોનું શ્રીકૃષ્ણ દેવ સાથે શીઘ્ર જ સાયુજ્ય નિશ્ચિત ફલ છે (ચેતસ્વદ ૨. ૨૧૫) પુષ્ટિભક્તિનું ફલ શીઘ્ર જ સાયુજ્ય છે. તેથી પુષ્ટિભક્તિનો પાત સભવતો નથી. કારણ કે જે પાતની સંભાવના હોય તો સાયુજ્ય શીઘ્ર કેવી રીતે થઈ શકે ? શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાના અષ્ટાદશ અધ્યાયમા શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર અર્જુનને સર્વ ધર્મોનો ત્યાગ કરી પોતાને એકલાને શરણે આવવાનો પુષ્ટિમાર્ગીય ઉપદેશ કરે છે અને જણાવે છે કે “હું તને સર્વ પાપોમાથી મુક્ત કરીશ શોક કર નહિ. ૧૮.૬૬ તે ઉપરથી પણ સ્પષ્ટ સમજાય છે કે જે માણસ પુષ્ટિભક્તિનો અગીકાર કરે છે તેને સર્વ પાપોમાથી પ્રભુ પોતે જ મુક્ત કરે છે. મોચક સ્વભાવવાળા મુકુદ પોતાનું અનન્ય ભજન કરનાર પુષ્ટિભક્તોને સર્વપાપોમાથી પોતે જ મુક્ત કરે છે તો પછી તેઓનો પાત કેમ સંભવે ? ઉત્તમ પુષ્ટિભક્તોનો ત્યાગ કરવાની ભગવાનની પોતાની ઇચ્છા અથવા વૃત્તિ થતી જ નથી. તેઓ સ્ત્રી, ધર, પુત્ર, બાધુ, ગ્રાણુ, વિત્ત, આલોક અને પરલોકનો ત્યાગ કરી ભગવાનને શરણે ગયા હોય એવા ઉત્તમ પુષ્ટિભક્તોનો ત્યાગ કરવાની ભગવાનની ઇચ્છા અથવા વૃત્તિ કેમ થઈ શકે ? તેથી પુષ્ટિભક્તોનો પાત સભવતો જ નથી. પુષ્ટિમાર્ગમા પાત થવાનો અર્થ પણ ભય નથી, અને તે સર્વ પ્રકારે મુક્તિ આપનાર છે તેથી સર્વમાર્ગોથી પુષ્ટિમાર્ગ ઉત્તમ છે એમ તત્ત્વદીપ નિબંધમા ભગ-મુખારવિદ્વરવરપ શ્રીમદ્ધ્યાનરાચાર્ય સ્વત કહે છે. (૨. ૨૦) ૧

ફલાત્કુષ્ટત્વાચ્ચ ॥ ૩ ॥

પુષ્ટિમાર્ગ અન્ય સર્વમાર્ગોથી ઉત્તમ છે, કારણ કે અન્ય સર્વમાર્ગના ફલ કરતા પુષ્ટિ-માર્ગીય ફલ ઉત્તમ છે

પુષ્ટિમાર્ગીય ફલ અન્ય સર્વમાર્ગના ફલ કરતા ઉત્તમ છે એ સિદ્ધ કરવા પ્રથમ કર્મમાર્ગનું ફલ શું છે તે જોઈએ. કર્મમાર્ગના ફલનું નિરૂપણ ભગવાન વેદવ્યાસે વેદાન્તસત્રના ચતુર્થ ક્ષાધ્યાયના પ્રથમ પાદના પ્રથમ સૂત્ર “આવૃત્તિરસક્રુપરેણાત્”થી કરેલું છે કર્મજ્ઞાન અને ભક્તિના સ્વરૂપનું નિરૂપણ તૃતીયાધ્યાયમા કરેલું છે ને ચતુર્થ અધ્યાયમા તેઓના ફલનું નિરૂપણ કરે છે તેમાં પ્રથમ “આવૃત્તિરસક્રુપરેણાત્” મત્ર કર્મમાર્ગના ફલનું નિરૂપણ કરવા યોજાયું છે તેથી કર્મમાર્ગનું ફલ આવૃત્તિ અથવા પુનર્જન્મ છે, અને તે પણ અસકૃત્ અર્થાત્ વારંવાર. તેથી વારંવાર પુનર્જન્મ

- ૧ અનન્યાશ્ચિયન્તો મા યે જના પર્યુપાસંતે । તેષા નિત્યાભિયુક્તાના યોગેક્ષમ વ્રહ્મામ્યહમ્ ॥
- ૨ દૈવી દેવેષા ગુણમયી મમ માયા દુરત્યયા । મામેવ યે પ્રપચન્તે માયામેતા તરતિ તે ॥
- ૩ સર્વત્યાગેડનન્યમાયે કૃષ્ણમાર્ત્રકમાનસે । માયુર્જય કૃષ્ણદેવેન શીઘ્રમેવ ધ્રુવ ફલમ્ ॥
- ૪ સર્વધર્માન્પરિત્યજ્ય મામેક શરણ વ્રજ । અહ ત્વા સર્વપાપેભ્યો મોક્ષાયિષ્યામિ મા શુચ ॥
૫. યે શારાગારપુત્રાક્ષત્રાણા-વિત્તમિમ પરમ્ । દિત્વા મા શરણ યાતા કય તાત્સ્યકુમુત્સદે ॥
૬. માર્ગોડય સર્વમાર્ગાનામુત્તમ પરિકીર્તિત । યસ્મિન્પાતભય નાસ્તિ મોચક સર્વથા યત ॥

એ કર્મમાર્ગનું ફલ છે, કારણ કે વારંવાર શ્રુતિઓમા તેવો ઉપદેશ કરેલો છે. મત્રમાં “ અસકલ ” પદ છે એ ‘ આત્મિક ’ અને ‘ ઉપદેશાત્ ’ ઉભય પદસાથે સખધ ધરાવે છે તેથી ‘ વારંવાર પુનર્જન્મ ’ એ કર્મમાર્ગનું ફલ છે, કારણ કે શ્રુતિઓમા એવો ‘ વારંવાર ઉપદેશ ’ કરેલો છે એવો આ મત્રનો અર્થ છે. ‘ આ અર્થ ’ ને કાઢ કરે છે તે કર્મનો અંત પામીને તે લોકમાથી પુન આ લોકમા કર્મ માટે આવે છે ’ વિગેરે શ્રુતિઓ તેવો ઉપદેશ કરે છે ખીજા મત્ર ‘ તિદ્વાચ ’ થી કર્મમાર્ગનું પુનર્જન્મ કલ છે તેનો ખીજો હેતુ કહે છે. તિદ્વાચ અનુમાન વેદનું અનુમાન કરાવનાર સ્મૃતિ હોવાથી તે તિદ્વાચ કહેવાય છે, તેથી સ્મૃતિઓથી પણ એવો આ મત્રનો અર્થ થાય છે, અર્થાત્ સ્મૃતિઓ પણ તેવો જ ઉપદેશ કરે છે ‘ તથા વિદ્યા બ્રહ્મનાર મોક્ષપાન કરનાર પાપમાથી પવિત્ર થયેલા યજોવટે માત્ર યજ્ઞન કરી સ્વર્ગલોકની પ્રાર્થના કરે છે તેઓ પવિત્ર સ્વર્ગલોક પ્રાપ્ત કરી સ્વર્ગમા દિવ્ય દેવોના ભોગ ભોગવે છે. તેઓ નો વિશાલ સ્વર્ગલોકનો ભોગ કરી પુણ્ય ક્ષીણ થાય હારે મર્ત્યલોકમાં પ્રવેશ કરે છે. આ પ્રમાણે ત્રી ધર્મ અનુસાર કામની ઇચ્છા રાખનાર ગમન અને આગમન પ્રાપ્ત કરે છે શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા ૬-૨૦-૨૧. તેથી યજ વિગેરે કર્મનું ફલ પુનર્જન્મ જ છે. યજ વિગેરે કર્મોનું ફલ પુનર્જન્મ થાય એમા કાંઈ આશ્ચર્ય પણ નથી. કારણ કે યજ વિગેરે કર્મ કરવાથી સ્વર્ગની પ્રાપ્તિ થાય સ્વર્ગમા કામ ભોગ ઇચ્છા પ્રમાણે યજ કરનાર કર્મમાર્ગીય હવ ભોગવે છે તેથી તેના ભોગમા વિશેષ આસક્તિ થતી જાય છે ભોગ ભોગવવાથી ભોગની અભિલાષા તૃપ્ત થતી નથી, પરંતુ અગ્નિમા ધૃત હોમવાથી જેમ અગ્નિ વધારે પ્રદીપ્ત થાય છે તેમ ભોગથી ભોગની અભિલાષા વધારે દૃઢ થાય છે. આ પ્રમાણે ભોગમાં આસક્તિ થવાથી પુણ્ય ક્ષીણ થાય ત્યારે સ્વર્ગમાથી પુન કર્મમાર્ગીય હવને આ લોકમા અવતરેતું પડે તેમા કાંઈ આશ્ચર્ય નથી. તેથી જ આવા કર્મમાર્ગીય કર્મનિગ્ત હોવાને શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતામા ‘ વેદવાદરત ’ ‘ અનિષક્રિય ’ કહેવા છે ‘ અન્મ (કાંઈ) નથી ’ એવી તેઓની વાણી માત્ર પ્રુષિતા છે પરંતુ ફલમાં નથી ભોગ અને ઐશ્વર્ય અર્થે ને ધણી અમુક ક્રિયાઓ તેઓ કરે છે તેનું ફલ માત્ર જન્મ અર્થાત્ પુનર્જન્મ અને કર્મ છે જેઓના ચિત્ત ક્રિયાઓ દરમ્મ કરેલા છે તેવા ભોગ અને ઐશ્વર્યમા આસક્તિ રાખેલા કર્મમાર્ગીય હોવાની વ્યવસાયાત્મિકા શુદ્ધિ સમાધિમા રહેતી નથી તેથી કર્મમાર્ગનું ફલ પુનર્જન્મ જ છે. એમ સિદ્ધ થાય છે પુનર્જન્મ છૂટ નથી, પરંતુ અનિષ્ટ છે તેથી કર્મમાર્ગનું ફલ અનિષ્ટ છે એમ સિદ્ધ થાય છે.

૧ પ્રાપ્ત્યાન્ત કર્મણસ્તસ્ય ચત્ક્રિયેદ જગેત્યયમ્ । તસ્માલ્લોકાતુનરેત્યર્મ લોકાય કર્મણે ॥

૨ ત્રિવિદ્યા મા સોમયા પૂતપાપા વર્તરિદ્ધા સ્વર્ગંતિ પ્રાર્થવન્તે ।

તે પુણ્યમામાય સુરેન્દ્રલોકમશન્તિ દિવ્યાન્દિવ દેવભોગાન્ ॥

તે ત મુક્તવા સ્વર્ગગોકે વિગ્રાલ ક્ષીણ પુણ્યે મર્ત્યલોકે વિશન્તિ ।

અથ ત્રયીધર્મમનુપ્રપન્ના ગતાગતિ તામકામા લભન્તે ॥

૩ યામિમા પુષ્પિતા યાચ પ્રસન્નત્યપિચક્ષિત । ચેદન્નદરતા પાર્થ નાન્યદસ્તીતિ વાદિન ॥

કામાત્માન સ્વર્ગપરા જન્મરમણપ્રદામ્ । ત્રિવિદ્યાવિગેષનહર્ષા ભોગૈશ્વર્યગતિ પ્રીતિ ॥

ભોગૈશ્વર્યપ્રેસક્તાના તથાપદ્મતચેતસામ્ । વ્યવસાયાત્મિકા શુદ્ધિ સમાધા ન વિધીયતે ॥

ઉપોદ્ઘાત.

સૃષ્ટિમા પ્રકટ થઈને સર્વ મનુષ્યને પુરુષાર્થસિદ્ધ કરવાની ઇચ્છા થાય છે. ભારત-વર્ષના મહાન ઋષિઓએ અર્થનું ધર્મ, અર્થ, લભ અને મોક્ષ એ ચતુર્ધા વર્ગીકરણ કર્યું. આમા પછી ધર્મ અને મોક્ષ એ બન્નેનું આધ્યાત્મિક વિશેષ છે. આ ત્યારે પુરુષાર્થ પુરુષ સંપાદન કરે એ વાસ્તે અર્થસામર્થ્યયુક્ત પ્રભુએ સ્વનિશ્ચાસરૂપ વેદ પ્રકટ કર્યા. વેદના સામાન્યશ એ વિભાગ થયા. પૂર્વકાંડ અથવા ધર્મકાંડથી પુરુષ ધર્મ સિદ્ધ કરે છે અને ધર્મ—યજ્ઞમા પ્રકટ થતા યજ્ઞનારામણના સ્વરૂપના અનુભવથી પ્રભુની ક્રિયાશક્તિનો સાક્ષાત્કાર કરે છે. ઉત્તરકાંડ અથવા જ્ઞાનકાંડથી પુરુષ મોક્ષ સિદ્ધ કરે છે, અને બ્રહ્મા પ્રકટ થતી પ્રભુની જ્ઞાનશક્તિનો સાક્ષાત્કાર કરે છે. આ પ્રકારે જ સર્વ આર્ય ધર્મશ્રેણીને દુષ્પાલાય અને સુખ પ્રાપ્ત થાય તેવા ઉદ્દેશથી અર્થસમર્થ ભગવાને નિજની શ્વામરૂપ વેદ પ્રકટ કર્યા. વેદ એ ભગવાનનું મનોમય સ્વરૂપ છે. નિર્જુણ અર્થાત્ પ્રાકૃતધર્મમાત્રથી રહિત અને સર્વ અલૌકિક ધર્મયુક્ત પરમાત્માની સ્વરૂપાત્મક અનેક શક્તિઓમાં—ક્રિયાશક્તિઓમા ક્રિયાશક્તિ અને જ્ઞાનશક્તિ એ બે મુખ્ય છે. આ બે શક્તિમાં ક્રિયાશક્તિને આગળ દરી પરમાત્મા ને લીધા કરે છે તે કર્મ કહેવાય છે અને તેથી વેદના પૂર્વકાંડમા કર્મસ્વરૂપે ભગવાનની આ ક્રિયાશક્તિના મહાત્મ્યનું વર્ણન કરેલું છે. એ જ પ્રમાણે ઉત્તરકાંડમા બ્રહ્મસ્વરૂપે પરમાત્માની જ્ઞાનશક્તિનું મહાત્મ્ય વર્ણવેલું છે. આવા જ્ઞાનક્રિયા-શક્તિયુક્ત પરમાત્માના મહાત્મ્યજ્ઞાનપૂર્વક અગ્નિહોત્રાદિ પ્રાકૃતવૈકૃત યજ્ઞ કરવામા આવતા, અને તેથી યજ્ઞપુરુષ પરમાત્માની અભિભક્તિ થતી તે જ પ્રકારે શ્રવણ મનન નિદિધ્યાસનરૂપ અંતરંગ અને શમદમાદિ બહિરંગવડે ચિત્ત અત્યંત શુદ્ધ થતા નિજસ્વરૂપના અનુભવપૂર્વક સ્વયંપ્રકાશ બ્રહ્મા લય થતો, અથવા ઉત્તમાધિકારીને તો ‘બ્રહ્મવિદ્યાત્રોતિ પરમ્’ યુતિમા, બતાવેલા પ્રકારે પુરુષોત્તમપ્રાપ્તિની સ્વરૂપયોગ્યતા યજ્ઞને ભગવદનુભૂતથી પુરુષોત્તમની પછી પ્રાપ્તિ થતી. એ જ પુરુષોત્તમપ્રાપ્તિનો પ્રકાર ‘મ્મોઽૈ સ’ ઇત્યાદિ યુતિમાં પણ પ્રસિદ્ધ છે.

આર્ય ધર્મશ્રેણીને ઉપનયનસંસ્કાર થયા પછી સ્વાધ્યાય કરવો પડતો, અને સ્વાધ્યાયમાં વેદના પ્રવચન ઉપરાત તેના છ અંગનું અધ્યયન કરાવવામા આવતું. સાગ વેદનું અધ્યયન ચર્ચ રજા પછી સાગ વેદનો પૂર્વોક્ત અર્થ ગુરુમુખથી જ શ્રવણ કરવામા આવતો ગુરુ પાસે આ પ્રકારે ને વેદ અને વેદાર્થનો સ્વાધ્યાય કરવામા આવતો તેની સંપૂર્ણ રચિતિ ઉત્તમાધિકારીને રહી શકતી, પરંતુ હીન અને મધ્યમ અધિકારીને વેદાર્થમાં ત્યારે સદેહ થતો ત્યારે છ અંગવડે પણ તેનો નિર્જુલ અશક્ય થતો ગયો. પ્રાચીન કાવમાં આવી કંઈ ઉપાધિ આવી પડતી ત્યારે તપનો આશ્રય કરવામા આવતો, પરંતુ કાલે કરીને તપશ્ચર્યા પણ દુર્લભ થઈ ગઈ, અને વેદાર્થમા સદેહ, દિનપ્રતિદિન વધવા માડ્યા—વેદાર્થમા સદેહની નિવૃત્તિ થયા વિના વેદાર્થનું અનુજ્ઞાન કઠિન થઈ પડ્યું, અને યથોક્ત અનુજ્ઞાનના અભાવે પૂર્વોક્ત બે મુખ્ય પુરુષાર્થનો સંભવ ન્યૂનતર થવા લાગ્યો.

આવી સસ્થામા વેદાર્થનિર્જુલ શાસ્ત્રની આવશ્યકતા લાગવા માડી, અને તેથી હરિએ નિઃસ્વાનસ્વરૂપ શ્રીવેદવ્યાસને જૂના ઉપર પ્રકટાવીને સદેહનિવૃત્તિપૂર્વક વેદાર્થનિર્જુલ બ્રહ્મચર

યોગ્યતા. ઉત્તરકાંડનો નિર્ણય શ્રીવેદવ્યાસે સ્વતઃ કર્યો, અને પૂર્વકાંડનો એવો જ નિર્ણય સ્વ-
શિષ્ય જૈમિનિ પાસે કરાવ્યો. આ પ્રકારે ઉલ્લેખકાંડની સદેહનિવારક અને તદ્દ્વારા અર્થનિ-
ર્ણાયક એવી પૂર્વ અને ઉત્તરમીમાસાનો પ્રાદુર્ભાવ થયો, અને તપશ્ચર્યાતુ સ્થાન હરિની આ-
જ્ઞાથી પ્રકટ થયેલી બ્રહ્મમીમાસાને અને પૂર્વમીમાસાને પણ પ્રાપ્ત થયું, અર્થાત્ ત્રેવર્ણિક
ચરુકુલમા સ્વાધ્યાય કરીને પોતાના ગૃહગ્રંથાથમનો આરભ કરે, ત્યારે તે પરમ ઉપકારક આ-
શ્રમની અનેકાનેક વિચિત્ર અવૃત્તિઓમા પૂર્વપ્રાપ્ત વેદાર્થતુ વિસ્મરણ થતા વેદાર્થમા સદેહ થાય,
ત્યારે તેની નિવૃત્તિ કરવાને તપશ્ચર્યાદિ સાધન દુર્લભ હોવાને લીધે આ ઉલ્લેખમીમાસારૂપ
વિચારશાસ્ત્રને સાધનરૂપે આગમ કરીને વિચારથી જ તપશ્ચર્યાવત્ સર્વ સદેહ નિવૃત્ત થતા
ભગવદ્દેખાથી પરમપુરુષાર્થની પણ પ્રાપ્તિ મુક્તિ થઈ ગઈ, ઉત્તરમાધિકારીને વેદાર્થ દહ કરવાને
અને મધ્યમ અને હીન અધિકારીને સશયનિનારણ્યપૂર્વક વેદાર્થ દહ કરવાને ઉલ્લેખ વિચારશા-
સ્ત્રની આવશ્યકતા પ્રકટ થાય છે.

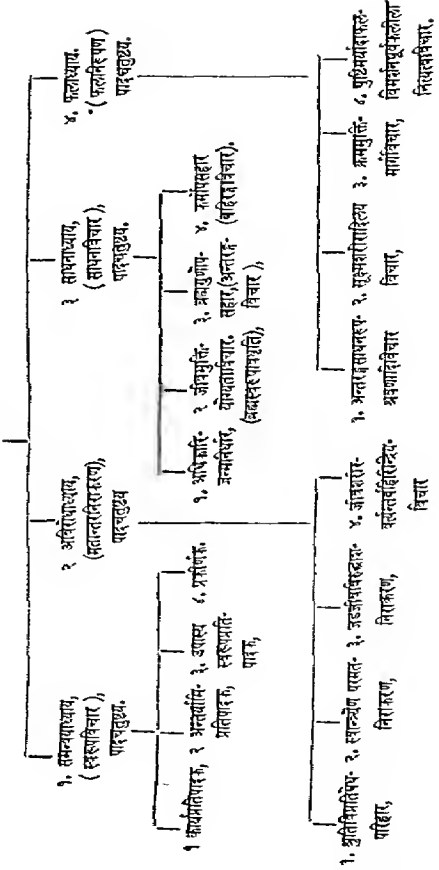
અત્ર બ્રહ્મમીમાસા પ્રસ્તુત હોવાથી તેનું જ વિશેષ વિવેચન ઉપયોગી છે. આ બ્રહ્મ-
વિચારશાસ્ત્ર અનેક અભિધાનથી પ્રસિદ્ધ છે કેટલાક એને ‘બ્રહ્મસૂત્ર’ કહે છે, કેટલાક
‘વેદાંતસૂત્ર’ કહે છે, કેટલાક ‘ઉત્તરમીમાસા’ કહે છે, કેટલાક ‘વ્યાસસૂત્ર’ કહે છે,
કેટલાક ‘બ્રહ્મમીમાસા’ કહે છે, કેટલાક ‘તત્ત્વમત્ર’ કહે છે, કેટલાક ‘શારીરકસૂત્ર’ કહે
છે, કેટલાક ‘શારીરકમીમાસા’ કહે છે અને કેટલાક ‘ઔપનિષદ મીમાસા’ પણ કહે છે.
આ સર્વ નામ સાર્થક જ છે. માર્ગની વિસ્મૃતિ થાય ત્યારે સૂત્રનું માર્ગસૂચકત્વ અત્ર તેમ
અન્યત્ર પણ પ્રસિદ્ધ છે. વેદાર્થરૂપ બ્રહ્મમા સદેહ થાય તે નિવારણ કરનાર વેદાનુકૂલ આ
બ્રહ્મવિચાર છે, તેથી એને ‘બ્રહ્મસૂત્ર’ કહેવામા આવે છે વેદાન્ત એટલે ઉપનિષદ તેમાં
સદેહ થાય ત્યારે તેનું નિવારણ કરનાર આ શાસ્ત્ર છે, તેથી એને ‘વેદાન્તસૂત્ર’ પણ કહે
છે વેદનું તત્ત્વ નિર્ણય કરી આપે છે, તેથી શ્રીમદ્વિદ્યેશ્વરાચાર્યાદિ આ શાસ્ત્રને ‘તત્ત્વસૂત્ર’
કહે છે વેદના ઉત્તરકાંડના અર્થનો વિચાર આ શાસ્ત્રમા મુખ્ય હોવાથી એને ‘ઉત્તરમીમાસા’
કહેવામા આવે છે શ્રીબાદરાયણ વેદવ્યાસદ્વારા આ સૂત્ર પ્રકટ થયા એથી એને ‘વ્યાસસૂત્ર’
અથવા ‘બાદરાયણસૂત્ર’ કહેવામા આવે છે બ્રહ્મનો વિચાર આ શાસ્ત્રમા હોવાથી એને
‘બ્રહ્મમીમાસા’ કહે છે શારીર જે પરમાત્મા, તત્ત્વજંઘી વિચાર આ શાસ્ત્રમા હોવાથી,
એને ‘શારીરકસૂત્ર’ અથવા ‘શારીરકમીમાસા’ પણ કહે છે. ઉપનિષદના તાત્પર્યનો વિચાર
આ શાસ્ત્રમા હોવાથી એને ‘ઔપનિષદ મીમાસા’ કહે છે પરમજ્ઞાપિ બાદરાયણપ્રણીત આ
મત્તે હોવાથી એને પારમાર્થ સૂત્ર કહે છે અને આ શાસ્ત્રમા ચાર અધ્યાય હોવાથી એને
‘ચતુર્વર્ણી’ પણ કહે છે

વિચારપ્રધાન આ બ્રહ્મસૂત્રના ચાર અધ્યાય છે. પ્રથમ અધ્યાયને સમન્વયાધ્યાય કહે
છે, કારણ કે એમા સ્વરૂપપ્રતિપાદક સદિષ્ય વેદાંત વાક્યોનો નિર્ણય કરીને તે વાક્યો
બ્રહ્મપર જ છે એમ નિર્ણય કરીને સુદૃઢ અન્યથા કર્યો છે. દ્વિતીયાધ્યાયને અવિરોધાધ્યાય
કહે છે, કારણ કે તેમા મતાન્તરનો નિરાસ કરીને તેઓ તરફથી આદિષ્ટ વિરોધ દુર કર્યો
છે. તૃતીયાધ્યાયને સાધનાધ્યાય કહે છે, કારણ કે તેમા ઉપનિષદનો બોધકતાપ્રકારપૂર્વક
તદુક્તસાધન પ્રતિપાદકવાક્યના સદેહનો નિર્ણય કર્યો છે. ક્ષદ્વપ્રતિપાદક વેદાંતવાક્યના સદેહનું
નિરાકરણ ચતુર્થાધ્યાયમા કર્યું છે તેથી તેને ક્ષમાધ્યાય કહે છે આ પ્રકારે સમન્વય,

અવિરોધ, સાધન અને ફલ એ ચાર અધ્યાય આ મીમાંસામાં છે. પ્રત્યેક અધ્યાયના ચાર પાદ છે, અને પ્રત્યેક પાદમાં અમુક અધિકરણો છે. પ્રાચીન ઋષિઓએ અધિકરણનું લક્ષણ નીચે પ્રમાણે આપ્યું છે. ‘વિષયો વિશયઐવ પૂર્વપક્ષસ્તથોત્તરમ્ સંગતિઐતિ પંચાંગં શાસ્ત્રિઽધિકરણં સ્મૃતમ્’ ॥ ઉપનિષદના જે વાક્યમાં સદેહ હોય છે તેને વિષય-વાક્ય કહેવામાં આવે છે. પ્રથમ વિષયવાક્યનો ઉપન્યાસ કરવામાં આવે છે, અને તેમાં શો સદેહ છે તે કહેવામાં આવે છે. વિશય-સદેહનો નિર્ણય કરતાં તેમાંથી એક પક્ષનું ગ્રહણ કરવામાં આવે છે અને પછીથી તે પક્ષને પૂર્વ ઉત્તર પક્ષ વડે શિથિલ કરવામાં આવે છે. પૂર્વ પક્ષને શિથિલ કરી નાખ્યા પછી ઉત્તર પક્ષનો સમાધાન કરીને સદિગ્ધ ઉપનિષદ વાક્યનો અર્થ સુદર રીતે યોજીને સંગતિ આપવામાં આવે છે ઉપનિષદ વગેરેના જે વાક્યમાં સદેહ થાય તેને વિષયવાક્ય કહેવામાં આવે છે. સદેહને વિષય કહેવામાં આવે છે, પ્રથમ પક્ષને પૂર્વ પક્ષ અને દ્વિતીયને ઉત્તર પક્ષ કહે છે, સુદર અર્થની યોજનાને સંગતિ કહે છે, અર્થાત્ પ્રત્યેક અધિકરણમાં વિષય, વિશય, પૂર્વ પક્ષ, ઉત્તરપક્ષ અને સંગતિ એમ પાંચ પારિભાષિક ઝંજ હોય છે. કવચિત્ એક જ સૂત્રનું અધિકરણ હોય છે, તો કવચિત્ અનેક સૂત્રનું પણ અધિકરણ હોય છે. અમુક સૂત્રસંખ્યા દરેક અધિકરણમાં હોવી જ નોંધએ એમ કાંઈ નથી. અધિકરણના પાંચ અંગ સૂત્રમાં કવચિત્ સ્પષ્ટ પણે હોતા નથી, પરંતુ વેદાધ્યયન ક્યાં પછી આ શાસ્ત્રનો પ્રારંભ કરનારને તે પાંચ અંગની સ્મૃતિ યદ્યં નય એવી આ મીમાંસાની રચના છે. આ સ્થલે સૂત્રનો અર્થ પણ સ્પષ્ટ કરી લઈશું. સૂત્ર શબ્દનો સામાન્ય અર્થ તો પ્રથમ કહી ગયા છીએ તેનું સ્મરણ કરાવીએ છીએ કે સદેહ થતા સદેહની નિવૃત્તિને સૂચવે તેનું નામ સૂત્ર હવે શાસ્ત્રીય રીતે સૂત્ર શબ્દનો વિચાર કરીએ. સૂત્ર હમેશા ધણા જ ટૂંકા હોય છે. આવશ્યક ઉપરાત વિશેષ શબ્દ તેમાં હોતા નથી, તો પણ મૂત્ર નિ સંદિગ્ધ જ અર્થ સૂચવે છે સૂત્રમાં અક્ષર અને શબ્દ બંને સ્વરૂપ હોય છે. સર્વ પ્રકારે તે સારભૂત હોય છે, એટલું જ નહિ પણ મૂત્ર વિષયોમુખ્ય હોય છે એટલે અમુક દેશમાં અમુક કાલમાં તેમાંથી વિવિધ અર્થ નિષ્પન્ન થાય છે. મૂત્રમાં શબ્દ કે અર્થનો દોષ હોતો નથી.

આ ગ્રંથસૂત્ર ઉપર અનેક લાખો યવલા છે. લાખ્યનું લક્ષણ ઋષિઓએ આ પ્રમાણે આપ્યું છે ‘સૂત્રાર્થો વર્ણયતે યજ્ઞ વાગ્ધ્યૈ સૂત્રાનુસારિભિઃ । સ્વપદાનિ ચ વર્ણયન્તે ભાષ્યં ભાષ્યવિદો વિદુઃ ॥ સૂત્રાનુસારી વાક્યોવરે ન્યા સૂત્રાર્થનું’ વર્ણન હોય અને ન્યા સ્વપદોની પણ વિવૃત્તિ હોય તેવા ગ્રંથને લાખ્ય કહે છે, અર્થાત્ જે લાખ્ય સૂત્રના અર્થને અક્ષરશઃ અનુસરે તે જ ગ્રંથ ‘લાખ્ય’ સંગ્રાને યોગ્ય છે આ ગ્રંથસૂત્ર ઉપર ઉપગ્રંથ મુખ્ય લાખ્યો નીચે પ્રકારે છે શાકર, રામાનુજ, શંકર, માધ્વ, લાસકર, નિબાર્ક, મિત્ર, અને વાલ્મી. આપણો ઉદ્દેશ અત્ર આ સર્વ લાખ્યના ભાષ્યન્તર કરવાનો નથી, પરંતુ આ સર્વ લાખ્ય-કારિનાં લાખ્યાનુસાર કેવલ સૂત્રનો જ અર્થ નિરૂપણ કરીશું. વિવેચક વાચકને તે ઉપરથી સ્પષ્ટ પ્રતીત થશે કે એ સર્વ લાખ્યકારોમાં કયા લાખ્યકાર સૂત્રાક્ષરને વિશેષ અનુસરીને ગ્રંથ અર્થ યોજી આપે છે. સર્વ લાખ્યકારોના મત પ્રમાણે મૂત્રનો અર્થનિર્ણય થશે, તેથી શ્રી-કૃષ્ણદ્વૈપાયન વ્યાસના મતે વેદાર્થનું શુ તાત્પર્ય છે તે પણ અધિકારીને સ્પષ્ટરશે અને સૂત્રા-ક્ષરના અર્થનિર્ણયથી કયું લાખ્ય વ્યાસસ્થાને વિશેષ અનુસરે છે તે પણ સ્પષ્ટ થશે

न्याससूत्र.

आद्याध्यायादिमपादाधिकरणनिर्धार.

ब्रह्मसूत्र.

समन्ययाख्याय.

प्रथम पाद

(कार्यप्रतिपादक.)

अधिकरणसङ्ख्या-१० सूत्रसङ्ख्या-३०

१. विज्ञाना-	२. जन्माद्य-	३. समन्यया-	४. ईक्षन्-	५. आनन्दमया-	६. अन्तस्तद-	७. आकाशस्त-	८. प्राणाधि-	९. ज्योतिधर-	१०. भ्रतुगमा-
विज्ञान,	विज्ञान,	विज्ञान,	विज्ञान,	विज्ञान,	मोक्षिगण,	स्विकारविज्ञान,	कारण,	जातिभरण,	विज्ञान.
सूत्र १	सूत्र १	सूत्र १	सूत्र ७	सूत्र ८	सूत्र ३	सूत्र १	सूत्र १	सूत्र ४	सूत्र ४

બ્રહ્મવિચારશાસ્ત્ર.

રૂપાપીયૂપસમ્પૂર્ણે સરસ્યુદ્ભૂતમદ્ભુતમ્ ॥

શ્રીમદાચાર્યપાદાબ્જે સમાશ્રયતુ મન્મનઃ ॥ ૧ ॥

તાવન્નાપ્યાણિ ચેદન્તે ધ્વષ્ટોતા દ્વ લે નિશિ ॥

યાવન્નામ્યુદિતઃ શ્રીમદણુભાગ્યવિભાકરઃ ॥ ૨ ॥

ઉદ્ગોપન્તીતરાચાર્યકૌશિકાસ્તાવદુન્મુલાઃ ॥

યાવન્નાવિરભૂત શ્રીમદ્બ્રહ્માચાર્યમાસ્કર ॥ ૩ ॥

અથાતો બ્રહ્મજિજ્ઞાસા ॥૧॥ (૧-૧-૧)

પદવિશ્લેષ—અથ, અત, બ્રહ્મજિજ્ઞાસા.

પદાર્થ—અથ-આરભાય છે અત-એટલા માટે બ્રહ્મજિજ્ઞાસા-બ્રહ્મસબ્ધી યાવન્માત્ર વિષયનો વિચાર.

સમુદિતાર્થ—કર્મ વગેરે કરતા પણ બ્રહ્મજ્ઞાન પરમ પુન્યાર્થનું સાધક છે ' એટલા માટે ' વેદાર્થરૂપ ' બ્રહ્મસબ્ધી યાવન્માત્ર વિષયનો ' વેદાનુકૂલ ' વિચાર ' આરભાય છે '.

ધિવેચન—મુક્તાદાર્થના સુગમ વિશદીકરણથી અત્ર પચાગયુક્ત અધિકરણરચના આ પ્રમાણે ક્ષિત થાય છે

વિષય—ઉપનિષદનો શ્રુત્યનુસારી વિચાર એ આ જ્ઞાસાધિકરણનો વિષય છે બ્રહ્મ વેદના અર્થરૂપ છે, વેદાર્થવિચાર કરતા બ્રહ્મવિચાર સદગ્ને જ થઈ શકે એમ છે, માટે શ્રુતિ અને તદ્દનુગામિની યુક્તિના સાહાય્યથી વેદાર્થરૂપ બ્રહ્મના વિચારરૂપ આ નિખિલ બ્રહ્મભીમાસાશાસ્ત્રની કર્તવ્યતાનું સમર્થન આ પ્રથમ અધિકરણમાં કરવામાં આવે છે

સંશય—વેદાત-ઉપનિષદનો વિચાર આરંભવો કે નહિ ? વેદાર્થરૂપ બ્રહ્મનો વિચાર કર્તવ્ય છે કે નહિ ? આ સંશય છે.

પૂર્વપક્ષ—વેદાતના સ્વતંત્ર વિચારની કંઈ પણ આવશ્યકતા નથી, એ પૂર્વપક્ષ છે. શિક્ષા વગેરે જ અગતી જ વેદાર્થનિશ્ચયની સલાવના છે, તેથી આ સ્વતંત્ર બ્રહ્મવિચારશાસ્ત્રની આવશ્યકતા સિદ્ધ થતી નથી. વેદાર્થરૂપ બ્રહ્મ અચિન્ત્યાનન્તરાક્રિતમત્ર અને સર્વભવન-સમર્થ છે, એટલે તે બ્રહ્મમાં વિરોધ જ અસંભવિત છે. મર્ત્યા અવિરૂદ્ધ બ્રહ્મની વિચિત્રિત્સા કરતાં વિરૂદ્ધ ભાસતાં શ્રુતિવાક્યોનો સમન્વય પણ અનાયાસે જ થશે. બ્રહ્મજ્ઞાનાર્થ આથી પણ વધારે હ્રસ્વ થતી હોય તો શ્રુતિ તપ આચરવાની આજ્ઞા આપીને જ વિરમે છે, સ્વતંત્રવિચાર કરવાનો ઉપદેશ કરતી નથી, માટે બ્રહ્મવિષયક આ સ્વતંત્ર વિચારશાસ્ત્રની આવશ્યકતાને ઉપર્યુક્ત હેતુઓ શિથિલ કરે છે

ઉત્તરપક્ષ અથવા સિદ્ધાન્ત—વેદાર્થવિચાર કરતા મદ અને મધ્યમ અધિકારીને અવસ્ય સદેહ ઉત્પન્ન થાય છે જ, તેની નિવૃત્તિમાટે આ શ્રુત્યનુસારિણી ભીમાસા અથવા

વિચારશાસ્ત્રની અતીવ આવશ્યકતા છે, એ સિદ્ધાંત છે. વિરહ પ્રતીયમાન થતા એવાં અનેક શાસ્ત્રોથી વૈદિક પદાર્થનિર્ણયમા સાંકર્ષ્ય પ્રાપ્ત થાય છે, તેનો પરિહાર કરી શકે એટલું શિક્ષાદિ પડગતું સામર્થ્ય નથી. સર્વશાસ્ત્રપરિશીલનજન્ય સંદેહમાત્રનો નિરાસ કરીને વેદાર્થનું સ્પષ્ટ ઉદીપન કરવાનું સામર્થ્ય શિક્ષાદિમા કેમ હોંધ શકે ? જેણે વેદાર્થનો નિશ્ચય કરેલો છે એવા ઉત્તમ અધિકારીને તો આ મીમાંસાશાસ્ત્ર નિશ્ચયદ્વતા કરવાને પણ ઉપયુક્ત થયે જ, મદ અને મધ્યમ અધિકારીના તો સંદેહનિરાસ અને નિશ્ચયદ્વતા એ બન્ને અર્થો આ મીમાંસાશાસ્ત્રથી સરશે. તપવડે બ્રહ્મવિગ્નિરાસ કરવાની શ્રુતિની આશ્રાનુ પરિપાતન આવા વિપરીત કલિકાલમાં સર્વોચ્ચે થવું ધણ જ અશક્ય છે, માટે આ વેદાનુકૂલ વિચારશાસ્ત્રની ઉપયુક્તતામાં લેતા પણ ન્યૂનતા નહિ આવે વિશેષ, સંહિતાપદ્ધતિની સંદેહનિવૃત્તિને માટે જેમ શિષ્ટ સુરગો પ્રાતિશાખ્યસૂત્રોનો ઉપયોગ કરે છે, તેમ વેદોર્ધસંશયનિવારણમા આ બ્રહ્મમીમાંસાશાસ્ત્રનું શરણુ ગ્રહણ કરવું અપ્રમાણુ નહિ જ ગણાય.

સદ્ગતિ—પૂર્વપક્ષ વિચારયુક્ત નથી, અને ઉત્તરપક્ષ બલવત્તર છે, માટે આ મીમાંસાશાસ્ત્રનો પ્રારબ્ધ શીબ્યાસહજે અત્યાવશ્યક માન્યો, અને આ વિચારશાસ્ત્રનું અવતરણ કરવામા ઇચ્છા કરી એ સંગતિ છે.

પરમતોપન્યાસ—

ઉપર પ્રમાણે સ્વમતનિર્ધાર કરાવીને જેટલું સ્વમતનું બ્રહ્મસત્તાનુસારિત્વ છે, તેટલું ઇતર મતનું નથી એમ જણાવવાના ઉદ્દેશથી ઇતર આપ્યકારોના મતનો પણ સંક્ષિપ્ત અનુવાદ કરવામાં આવે છે.

ધીર્ધીરામાનુચાર્યકૃતસૂત્રવ્યાખ્યાન—

સૂત્રાક્ષરાર્થ—અર્થ—સારપછી, અત એ હેતુથી. મજ્ઞગિજ્ઞાતા-બ્રહ્મને જાણુવાની ઇચ્છા. સમુદિતાર્થ—કર્મનું જ્ઞાન થયા ‘પછી’ કર્મ અર્થ અને અસ્થિતર છે ‘એ હેતુથી’ ‘બ્રહ્મ’ એટલે અસંખ્યકલ્યાણુશુભુશુ પુરોત્તમરૂપ બ્રહ્મ તેને જાણુવાની ઇચ્છા (કરવી.)

ધીર્ધીરનિમ્બાર્કાચાર્યકૃતસૂત્રવ્યાખ્યાન—

સૂત્રાક્ષરાર્થ—ઉપર પ્રમાણે, મીમાંસાજ્ઞાપ્યવત્

સમુદિતાર્થ—ધર્મમીમાંસાશાસ્ત્રના જ્ઞાન ‘પછી’ કર્મકલ્પ દાય છે અને બ્રહ્મજ્ઞાનકલ્પ અદાય છે ‘એ હેતુથી’ ભગવદ્ગુપ્તા ભેદવચાની ઇચ્છા ગમનારા મુમુક્ષુએ અનંત અને અચિન્ત્ય એવાં સ્વરૂપ, ગુણ, શક્તિ વગેરેથી બૃહત્તમ ‘બ્રહ્મ’ એટલે સ્વલક્ષ્મીકાંત પુરોત્તમ, તદ્વિષયક જ્ઞાનની ઇચ્છા સંપાદન કરી

ધીર્ધીરમજ્ઞવાચાર્યકૃતસૂત્રવ્યાખ્યાન—

સૂત્રાક્ષરાર્થ—અર્થ—સંગઘાટક, અધિકારાર્થક અને આનંતવાર્થ. ઇતર સર્વપૂર્વવત્.

૧. ‘પૂર્વવૃત્તાત્ત્વમંગાનાદનન્તર તત્ત્વ એતોર્મેઞ્ઞ જ્ઞાતયમિત્યુક્ત મત્તિ.’ મમાનુજમાધ્ય
૨. બૃહત્તમો યો રમારાન્ત પુરોત્તમો મજ્ઞસદ્ધામિષેયન્તદ્વિષયિકા મિજ્ઞાતા સમ્પાદનયિ-
ત્યાદિ. વેદાન્તપારિજાતમીમાંસાધ્ય નિમ્બાર્કમાધ્ય.

૩. અપ્રત્યક્ષો મજ્ઞાત્યોપિજ્ઞાતનન્તર્યોર્ધવ. માજ્ઞમાધ્ય.

સમુદિતાર્થ—કર્મના જ્ઞાન પછી. ‘નારાયણની-કૃપા વિના મોક્ષ યતો નથી અને નારાયણનો અત્યંત અનુબ્રહ્મ જ્ઞાન વિના અસાધ્ય છે માટે બ્રહ્મ એટલે વિષ્ણુરૂપ બ્રહ્મ, તેને જાણવાની ઇચ્છા (કરવી).

માસ્કરાચાર્યકૃત સૂત્રવ્યાખ્યાન—

સૂત્રાક્ષરાર્થ—ઉપર પ્રમાણે.

સમુદિતાર્થ—ધર્મના જ્ઞાન ‘પછી’ કર્મ ક્ષયિ છે, ‘એ હેતુથી’ બ્રહ્મ એટલે ઇશ્વર, તેને જાણવાની ઇચ્છા કરવી.

વિજ્ઞાનભિશ્વકૃતસૂત્રવ્યાખ્યાન—

સૂત્રાક્ષરાર્થ—અથ-આરંભાય છે. અતઃ ‘અહિથી’ મહાજિજ્ઞાસા બ્રહ્મનો વિચાર.

સમુદિતાર્થ—‘અહિથી’, આરંભથી આરંભીને ‘બ્રહ્મશબ્દના અર્થનો વિચાર’ ‘આરંભાય છે’

શશ્વરાચાર્યકૃત સૂત્રવ્યાખ્યાન—

સૂત્રાક્ષરાર્થ—અથ પછી. અતઃ એ હેતુથી. મહાજિજ્ઞાસા-બ્રહ્મને જાણવાની ઇચ્છા.

સમુદિતાર્થ—નિત્ય અને અનિત્ય વસ્તુનો વિવેક, રામદમાદિ સંપત્તિ, આ લોક અને પરલોકના ફલના ઉપભોગમાં વૈરાગ્ય અને મુમુક્ષુત્વ એ ચારે સાધન થયા પછી, અગ્નિહોત્ર વગેરે કર્મોનું ફલ અનિત્ય છે અને બ્રહ્મજ્ઞાનનું ફલ અનંત છે ‘એ હેતુથી’ બ્રહ્મને જાણવાની ઇચ્છા કરવી

પરમુખનિરીક્ષક રામાનુજમતંતરકર એક દેશી શૈવનું પણ જાખ્ય હાલમાં છપાયેલું છે, એમ ખબર મળી છે, પરંતુ તે હજી સુધી મને મળ્યું નથી, માટે તેના મતનો અનુવાદ અત્ર દૃષ્ટિપથ નહિ થાય. આ વ્યાખ્યાનો વિના બ્રહ્મભીમાસા ઉપર જીજ્ઞા ધણું વ્યાખ્યાનો છે, પરંતુ મુખ્ય વ્યાખ્યાનોનો જ અત્ર સાર આપવામાં આવ્યો છે. હવે ઉપન્યસત પરમતનું નિરીક્ષણ અને સ્વમતનું શ્રેય પ્રતિપાદન કરવામાં આવે છે

વિજ્ઞાનભિશ્વ સિવાય સર્વ વ્યાખ્યાનકારો અગ્રશબ્દનો અર્થ ‘ત્યારપછી’ એમ કરે છે. મધ્વાચાર્ય અર્થત્રય ખતાનીને પણ અવયંબન તો આનંતર્યર્થનું જ કરે છે. અગ્રશબ્દનો ‘ત્યારપછી’ એવો અર્થ કરવામાં ‘કેના પછી’ એ આકાક્ષા થાય છે. આ આકાક્ષાની પરિપૂર્તિમાં શરૂ કરાચાર્ય સિવાય સર્વ વ્યાખ્યાતાઓ ‘ધર્મના જ્ઞાન પછી’ પૂર્વભીમાસાદર્શનથી થયેલા કર્મના જ્ઞાન પછી એવો અર્થ કરે છે, જે અર્થને સૂત્રના અક્ષરમાથી સમતિ મળતી નથી, અને જે કલ્પના કરવા માટે અનર્થ તર્કનું આશ્રયણ કરવું પડે છે પૂર્વભીમાસા વેદના કર્મવિષયક પૂર્વભાગનો વિચાર કરવામાં ઉપયુક્ત છે, અને બ્રહ્મભીમાસા વેદના ઉત્તરભાગરૂપ ઉપનિષદનો વિચાર કરવામાં સાધનશૂન્ય છે, પૂર્વોત્તરકાગ્રતમક વેદના અધ્યયન પછી જ ઉલ્લય

૪. યતો નારાયણપ્રમાદમૃતે ન મોક્ષ, ન ચ જ્ઞાન વિનાયર્થપ્રસાદ, અતો મહાજિજ્ઞાસા કર્તવ્યા. માધ્વભાષ્ય

૧ તસ્માત્પૂર્વવૃત્તાદર્મવાનાદનન્તઃ મહાજિજ્ઞાસતિયુક્તમ્ । માસ્કરાભાષ્યમ્.

૨. ૬૬ મૂત્રમાગ્ન્યં પ્રાધાન્યેન મહાગ્નિચાર, તત્ચક્ષાલમસ્માભિ ક્રિયત ઇતિ. મિશ્વરભાષ્યમ્.

મીમાંસાના પરિશીલનમાં યોગ્યતા છે, એમાં વૈમત્ય નથી. મીમાંસા વેદાર્થના સંદેહનું િ
 દરેકુમાન કરે છે, કર્મજ્ઞાન અથવા બ્રહ્મજ્ઞાન, કર્મશાસ્ત્રાક્ષાત્કાર અથવા બ્રહ્મશાસ્ત્ર
 કાવવાનું એકે મીમાંસામાં સામર્થ્ય નથી ક્રોધ અધિકારી - એવો જ હોય કે તેણે વેદાન
 ઉપનિષદનું અધ્યયન પ્રથમ કરેલું હોય અને પૂર્વકાંતનું અધ્યયન કર્યું જ ન-હોય તે શું :
 બ્રહ્મમીમાંસાના શબ્દાર્થ માટે પણ અધિકારી ન કહેવાય ? અર્થાત્ ધર્મમીમાંસા પછી જ આ
 મીમાંસાનું પરિશીલન કેમ યાય ? ધર્મવિચારની આદ્યતામાં પ્રમાણ શું ? આ નૈસર્ગિક વિચાર
 અને વેદવિચાર કરોતિ એ સુતિથી ઉપનિષદનું જ્ઞાન કર્મોપયોગિ હોવાથી ધર્મમીમા
 પછી અર્થાત્ કર્મજ્ઞાન પછી આ બ્રહ્મમીમાંસાનો અધિકાર છે એ છતર વ્યાખ્યાતાઓનું :
 ઉપપન્ન લાગતું નથી, માટે જ 'કર્મજ્ઞાન પછી' એવા અર્થને હૃદયમાં સ્થાન આપીને કર્મ
 અવશબ્દનો આન્તર્યાય પણ સુકિતસદ્ નથી. કર્મોદિષ્ટનું સ્વર્ગાદિ અધુવ ફલ છે, માટે
 પૂર્વવૃત્ત હેતુ નથી એમ માનનારા શંકરાચાર્યજી કહે છે કે શમદમાદિ સાધનસંપત્તિ થ
 પછી બ્રહ્મજ્ઞાસા કરવી, પરંતુ તે પણ વિચારચાર નથી, કેમ કે શમદમાદિનો બ્રહ્મ
 પહેલા સંલવ જ નથી. પહેલા ઉપનિષદ્વર્ણની મીમાંસા કરીને બ્રહ્મ જ પરમ પુરુષાર્થ છે
 જાણવું જોઈએ, અને યાગાદિ બ્રહ્મજ્ઞાનના અંગ હોવાથી બ્રહ્મજ્ઞાનાર્થ તે કરવા જોઈએ એ
 નિર્ધારીને, તે પ્રમાણે આચરીને ચિત્તશુદ્ધિ થયા પછી, શમદમાદિ સાધનસંપત્તિ પ્રાપ્ત થ
 શકે છે, આવી રીતે સાધનસંપત્તિ હુપ્રાપ્ત છે, અને તે મદ્યા પહેલાં તે બ્રહ્મમીમાંસા
 કરવાની અતીવ આવશ્યકતા છે, તેથી સાધનસંપત્તિ થયા પછી બ્રહ્મજ્ઞાસા કરવી, :
 શિવાપરાવતારનું કહેવું સમજસ જણાતું નથી. સિદ્ધાંતમાં અવશબ્દનો અધિકારાર્થ ન
 નિર્દુષ્ટ છે.

સૂત્રસ્ય દ્વિતીય પદ અત્ શબ્દનો અર્થ એ હેતુથી એમ પચમ્યર્થ કરનારાઓમાં
 શંકરાચાર્ય સિવાય સર્વ લાખ્યકારો અત્ શબ્દનો આશય આ પ્રમાણે નિર્ધારે છે. 'આ' દેશ
 સુખકારક છે, સુલિપ્ત છે, 'એ હેતુથી' તેમાં વસુ' છુ.' અત્ સ્વવાસમાં હેતુ દેશનું લેમત્વ
 અને સુલિપ્ત છે. આ દૃષ્ટિને જ અનુસરીને પ્રસ્તુતમાં પણ 'એ હેતુથી' બ્રહ્મજ્ઞાસા
 કરવી' એ અક્ષરાર્થ એમ જ ચોતન કરે છે કે, બ્રહ્મને જાણવાની ઇચ્છામાં પૂર્વવૃત્ત કર્મજ્ઞાન
 હેતુ જોઈએ. કર્મના દાયિ સ્વરૂપનો પછીથી નિશ્ચય યાય છે 'એ હેતુથી' બ્રહ્મજ્ઞાસા કર્તવ્ય
 છે. આ સર્વ ઉપપાદન કિંચિદ્ અને અસંગત છે અવશબ્દના 'કર્મજ્ઞાન પછી' એ અર્થના
 ખંડનથી આ કિલ્લ આગવનું પણ અસૌજન્ય વિગદ કરવાનું રહેતું નથી. વિજ્ઞાનલિપ્ત અત્
 શબ્દનો 'આ સૂત્રથી આરંભીને' એવો અર્થ કરે છે તે કેવલ કંપનાધાર હોવાથી અપ્રમાણ
 છે સિદ્ધાંતમાં અત્ શબ્દનો 'કર્મોદિષ્ટ કરતા બ્રહ્મજ્ઞાન જ પુરુષાર્થસાધક છે, માટે, બ્રહ્મજ્ઞાનને
 માટે' એ સંગત અને સુકિતસદ્ અર્થ જ પ્રાપ્ત છે

વ્રજાજિનાસારાશબ્દનો અર્થ કરવામાં વિજ્ઞાનલિપ્ત વિના સર્વ વ્યાખ્યાતાઓ એક જ
 સમાસનું સમાચયણ કરીને 'બ્રહ્મને જાણવાની ઇચ્છા' એવો અર્થ કરે છે. બ્રહ્મશબ્દથી
 'પુરુષોત્તમ' લેવા એમ રામાનુજચાર્યનું મત છે. આ પુરુષોત્તમ તે પુષ્ટિમાર્ગના આનંદાત્મક

પુરુષોત્તમથી લુપ્ત છે, એમ અવધારવું નિઃશ્ચય અને મધ્ય બ્રહ્મશબ્દથી લક્ષ્મીકાંત વિષ્ણુને સમજે છે ભાસ્કર ઇશ્વરને અવધારે છે. સામ્ય અને ઉપનિષદનું સાકર્ય કરવાનો પ્રયાસ કરનાર સિદ્ધાંત બ્રહ્મ પણ વિવક્ષ્ય છે. શંકરાચાર્યનું બ્રહ્મ ગૌણ શબ્દ (એકિતગ) નથી, પણ પ્રધાન નિર્ગુણ (ચીદ) છે. હજાસા શબ્દનો અર્થ કરવામા સિદ્ધ સિવાય જે સર્વ એકમત યથા છે તે હજાસાનો અર્થ 'નળુવાની ઇચ્છા' કરે છે આ અર્થ કરવાથી સત્ત્વ અપૂર્ણતાનો આરોપ થાય છે, અને કર્તવ્યા (કરવી) એ શબ્દનો અધ્યાહાર કરવાની વિટંબનાનું અવલબન કરવું પડે છે. આવું મોટું દોષવત્તન ધારણ કરવામા સર્વ તત્પર યથા છે, એ આશ્ચર્ય છે. સિદ્ધને કષ્ટ સત્ય માગે જણાયો હોય એમ સમજાય છે, તરણ કે તે હજાસાશબ્દનો વિચાર અર્થ કરે છે. બ્રહ્મને નળુવાની ઇચ્છા એવો અર્થ કરવામા આવ્યો છે, તે અર્થ પણ વિચારહીન છે. માત્ર બ્રહ્મને જ નળુવાની ઇચ્છાની પ્રતિજ્ઞા કરી, તો પછી બ્રહ્મ વિના છતર વિષયો અત્ર ચર્ચવા જ ન જોઈએ, શ્રીમદ્ધાસજી ચર્ચે છે તો ખરા, માટે માત્ર 'બ્રહ્મને નળુવાની ઇચ્છા' એવો અર્થ ન કરતા 'બ્રહ્મસત્ય'થી યાવન્માત્ર વિષયનો વિચાર એવો અર્થ લેવો ઉપપત્તિપૂર્વક છે ભાસ્કરનો 'બ્રહ્મશબ્દાર્થનો વિચાર' એ અર્થ કલ્પિત છે સિદ્ધાંતમા વેદના અર્થમા યતા સંદેહોનું નિરાકરણ કરીને વેદનું શાબ્દિકાન જ આ મીમાંસા કરાવી આપે છે, બ્રહ્મ વેદના અર્થરૂપ છે, માટે તેના વિચારની પ્રતિજ્ઞા પણ યોગ્ય છે, એ એ ભાવાર્થ પ્રકાશે છે.

લીલાવૈચિત્ર્ય.

સ્માર્ત અને વૈષ્ણવો વચ્ચે ઉડેલા ચિરસમયાવલંબી વિરોધમા નદુરબારનું પ્રકરણ પણ કેટલેક અંશે હેતુબૂત હતું, એ સર્વને વિદિત જ છે. કેટલાક બ્રાહ્મણોએ તિલકકંઠીનો સ્વીકાર કર્યો અને તેથી તેમના સન્મતીય બ્રાહ્મણોએ પોતાના કહેવાતા જગદ્ગુરુની આજ્ઞા પ્રમાણે તેઓનો યાતિબિહિષ્કાર કર્યો. આ ઇતિહાસ લગભગ પાંચ વર્ષ થતા આવ્યા, પરંતુ કષ્ટપણ સમાધાન થયું ન હતું. હાલમા સદ્ગૃહસ્થોના મળેતા પત્ર ઉપરથી જણાય છે કે, તે વિરોધનું હાલ એક બાહોશ સખજજ વૈષ્ણવને હાથે - સાત્વન થયું છે બ્રાહ્મણો અને વૈષ્ણવો એમ બંનેએ મળીને ત્યાના સખજજ અને ચંદ્રમાછના ધરના સેવક રા. રા. મુકુન્દરાયજીને તટસ્થ નિમ્ત્રા હતા, અને તેઓ આ વિષયપરત્વે જે નિર્ણય આપે તે માનવા ઇચ્છું હતું સખજજ સાહેબ પાસે બંને પક્ષે આ પ્રમાણે વિગત રજૂ કરી બ્રાહ્મણોએ એમ કહ્યું કે "જે ચાર બ્રાહ્મણોનો અમે યાતિ બિહિષ્કાર કર્યો છે, તેનું કારણ તેઓ યાતિસમક્ષ અપશબ્દ યોગ્યા હતા તે છે" વૈષ્ણવોએ એમ દલીલ કરી કે ચાર બ્રાહ્મણોને કદાચિત્તલ્લ લેવા બદલ યાતિબિહિષ્કારની શિક્ષા કરી છે. ઉલ્લેખની આ વિગત સાલળીને બંને વચ્ચે સમાધાન કરવાની ઇચ્છાએ સખજજ સાહેબે પોતાને ઘેર સત્ત્વ બ્રાહ્મણોને ભોળન આપવા તેડાવ્યા અને તે સમયે બિહિષ્કૃત બ્રાહ્મણોને પણ પડિતમા બેસાડીને સુકોદો સંભળાવ્યો કે "હવે વ્યતીત થયેલું સર્વ વિસ્મરિને ઉલ્લેખપક્ષે પૂર્વવત્ પોતાનો બ્યવહાર શરૂ કરવો." આ પ્રમાણે એક વખતે જે વિરોધ ગંભીર સ્વરૂપ લીધું

હતું તે વિરોધ અતુળે પતિતો ઘડિ. સ્વયમેવ પ્રજામ્યતિ એ ન્યાયે શાંત થયો છે. અચિત જ તે યોગ્ય થયેલું ગણાશે.

આ ઉપરથી શં. માધવાતીર્થે ખાસ ધડો લેવો ધટે છે, અને સંસ્કૃતવ્યવસ્થા વિશાલ ક્ષેત્ર મુકીને અન્ય માર્ગે વિચરવાનું તેમણે બંધ કરવું એ અમારી તેમને સૂચના છે. કહી નિવડેનો સ્વીકાર કરનાર મુગોગ્ય આહાલુચતુષ્ટયનો આવેશથી બદ્ધિધાર કરનાર જ્ઞાનિ-જનોએ સમયને અનુસરીને સમાધાન માર્ગ ઉપર આવવાની જે હિમત બતાવી છે, તેથી તેઓને ધન્યવાદ આપીએ છીએ અને હવેથી તેઓએ સ્વહિત વિચારીને ડાઘ દિન-રાત્રુના ભોગ થતાં પહેલાં લાભો વિચાર કરવો. આ ઝગડાના સમાધાનની કોશિષ કરીને સારૂ પરિણામ લાવનાર સખજન શ. મુકુંદરાયભાઈ અને બોજન વગેરેનું ખર્ચ ઉઠાવનાર અને અન્ય પ્રયાસ કરનાર શ. ગોરધનદાસ શંભુદાસને પણ ધન્યવાદ ધટે છે.

પ્રકટ થયેલું નહું પુસ્તક.

શ્રીમદ્વિજયપરિચય તરફથી પ્રકટ થતી શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યશ્રવણભાણાના આ પંચમ અંક છે, તેના તૃતીયપીઠના બૃતપૂર્વ અધીશ્વર શ્રીમજ્જપણુજી મહારાજના મેવક શ્રીદ્વારકાધીશના મુખીબાણ, નાગર બ્રાહ્મણ, પરમભગવદીય શ્રી શ્રી નિર્ભયશમ ભટ્ટ છે અથનું નામ અધિકરણસંગ્રહ છે આ અંકમા શ્રીમદ્વલ્લભાધીશ્વરવિરચિત અલ્પભાષ્યના અધિકરણોનો સફમ અને સરસ સંસ્કૃત ભાષામા સાર આપ્યો છે. આના મનનથી અલ્પ ભાષ્યમા પ્રવેશ સુગમ થાય છે. નિશેષમાં એ અંકકાર વિષ્ણુસ્વામિપરંપરા ઉપર સારો પ્રકાશ પાડે છે, અને તેને માટે સક્ષિપ્ત પણ એક સચોટ ઉપોદ્ધાત લખે છે. વિષ્ણુસ્વામિ પરંપરાનો આગ્રહ કરનારાઓએ આ અંક એકવાર અવરખ વાચવો, એમ અમારી સૂચના છે. અંક ઉપર સરસ સંસ્કૃતમા એક પ્રસ્તાવના શાસ્ત્રી વસંતગમે લખી છે તેમા ને અંકકારના આશયને વિશેષ વિશદ કર્યા છે આ અંકમાલા તરફથી જે યશો પ્રકટ થાય તેનો દરેક સદ્ગુરુસ્થે અને પુણિમાર્ગીય પુસ્તકાલયે સંગ્રહ કરીને આ અંકમાતાને ઉત્તેજન આપવું.

લેટનું પુસ્તક.

જેઓ આતુ વર્ષનું નોજાવર સત્તર મોઢથી આપશે, તેઓને શ્રી સુસાધિજ્ઞના મેવક શ્રીશ્રીમુગ્ધીશ્વરદામે રચેલું શાણ્ડિલ્પમક્તિદ્વગ્નમાપ્ય ગુજરાતી ભાષાતર સાથે લેટ આપવામા આવશે. પુસ્તક નિર્ણય સાગર પ્રેક્ષમાં ઉત્તમ રીતે છપાય છે.

સ્વધર્મના મુખ્ય સિદ્ધાન્તો.

૧. જગત્ સત્ય છે.
૨. જગત્, હવ, અત્યામી, અક્ષર દત્તાદિના નિમિત્ત અને ઉપાદાન કારણ શુદ્ધ નિર્ગુણ બ્રહ્મ કૃષ્ણ પરમાત્મા જ છે.
૩. હવે અવિદ્યાથી કુપેયો અહન્તામમતાત્મક સમાર મિથ્યા છે
૪. હવે આણુ છે, શદ્દ નિર્ગુણ બ્રહ્મનો અશ છે, વ્યાપક નથી
૫. પદ્મજા પુરોહિતમ કૃષ્ણનું ધામ અક્ષરબ્રહ્મ ગણિતાનંદ છે.
૬. સર્વોપરિ વેદાદિ શાસ્ત્રે પ્રતિપાદિત પરમકાષ્ટપત્ર વસ્તુ શ્રીકૃષ્ણ જ છે
૭. કૃષ્ણની મેવા એ જ અશ હવનો ધર્મ છે, એટલે વચ્ચુત સ્વધર્મ કૃષ્ણમેવા જ છે.
૮. આત્મનિવેદન અને પ્રભુપ્રપત્તિ વિના અન્ય વિશ્વધર્મ હોઇ શકે જ નહીં

GRATIS.

The 'Suddhādwaita Philosophy' or 'System of Vallabhāchārya' by Mr Mulchandra T Telivala, B A., will be posted to any gentleman applying to—

Humam Street,
Bombay, 1

ISHVARIDAS TRICHUVANDAS VARMAVANDAS SETHI

વધે ૪ યુ] શ્રીકૃષ્ણજી ૫૧૩૯, ૪૫૪૦

पुष्टिक्षत्तिसुधा.

ଶ୍ରୀ ୧୧ ଶ୍ରୀରାମାୟଣ ଧର୍ମ, ଅଂଶ ୩]

नायमान्मा प्रवचनेन लभ्यो न मया न बहुना श्रुतेन
यमेव दृष्टुते तेन लभ्यस्तस्यैव आत्मा दृष्टुते तनुं स्वाम् ॥१॥
नाहं वेदैर्न तपसा न दानेन न चेज्यया
शाय एविविधो द्रष्टुं दृष्टवानमि मां यथा ॥ २ ॥
भक्त्या त्वत्तुल्यया शक्यः अहमेवविधोऽश्रुतेन ।
ज्ञातुं द्रष्टुं च तत्त्वेन प्रवेष्टुं च परंतप ॥ ३ ॥

तंत्रों तैयों प्रदायक

वादीसंज्ञ नंगीनदमि शास्त्र.

બી.એ. એફ.એચ.બી. 'પગીસ', 'દાદા' કેડી

३०५५

મોજાવરે મ. ૨-૦-૦

225 245-11 2. 0-2-0.

આવશ્યક નિવેદન.

૧. આ માસિક સંપત્તી સમગ્રો પત્રવ્યવહાર પ્રકાશકને નામે કરવો.
૨. આ માસિક દરેક માસેની કૃપ્યુ એકાદશીએ પ્રકટ થાય છે.
૩. આ માસિકમાં છપાવવાને આવેલા લેખો લેવા ન લેવા તેમ જ તેમાં ચોચા સુધારોવધારો કરવો, પ્રકાશકની ધ્વજાધીન છે.
૪. શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યના સિદ્ધાન્તાનુસાર જ લેખ લેવામાં આવશે.
૫. વર્ષનું મોઝાવર પ્રથમથી લેવામાં આવે છે.
૬. આ માસિકના પરિવર્તનમાં જેમના તરફથી માસિક વા પત્ર મલશે તેમને વગર મોઝાવરે આ માસિક મોકલવામાં આવશે.
૭. ઓમ પાણી બાબતની ખબર મળાવવી હોય તો જવાબને સાર દિકિટ બિહારી, તે સિવાય જવાબ આપવામાં આવશે નહિ.
૮. આ માસિકમાં જાહેર ખચર છપાવવી હોય કે હેન્ડબિલ વહેંચાવવા હોય તેમણે પ્રકાશકને લખવું અથવા મલરું.

પુષ્ટિભક્તિસંધામાર્ચાલય,
મિન્મેય સ્ટ્રીટ,
મુંબાઈ.

}

પ્રકાશક.

અનુક્રમણિકા.

વિષયો.

લેખકો.

૧	સ્વારામજાઈના કાવ્ય.	...	...	વે. શા સુ વેસંતનામ દગિન્ધુ શાસ્ત્રી.
૨	સ્વમાર્ગરહસ્યનિરખણ	...	...	રા. ગ. ધીરજલાલ નમદાસ આદિકૃષ્ણા, B. A ; LL B.
૩	અટમી વિતમિ ..	..	..	" " "
૪	સર્વોત્તમગ્નોય ...	...	...	પ્રકાશક
૫	સાંપ્રદાયિક ચુર્જા સાદિન્ય.	...	...	રા. ગ. જોડાલાલ જોડાલાલ
૬	પ્રાકટયોત્સવ ...	...	...	રા. રા. જમનાલાલ રતનચંદ કાન્નગી
૭	ત્રીશાંતિચિન્ત્ય ...	...	...	ગ. લીલાલોચન.
૮	મીઠાગદિત્ત ...	...	...	પ્રકાશક
૯	Suddhadvaita Brahmananda.			Mr. M. T. Tehvada B A.

પ્રારામભાઈનાં કાવ્ય. ગ્રીષ્મઋતુવર્ણન.

ગ્રીષ્મ વિષમ આવી અલિ, કહે પ્રભાવતી કન્યા;
નાથ ન આવ્યા હજી, હશે મારો એવડો શો અન્યાય ? ૧
એક જવાલા હૃદયે વિરહની, બાહ્ય આતપ બીજ;
આશ ઉગરવાની ટલી, ગઈ નખશિખ સીજ. ૨
વીજન કોટિ કારંજથી, મુજ તાપ ન જાય,
તપ્ત તેલ જેમ જલ મલે, ભડકો તેમ અતિ થાય. ૩
અપ શુભાષ મલયાગરે, મુને શીતલતા તેવી,
દાદુર છાયા ફલિફળા, સુખદાયક જેવી. ૪
ચંદ્રકિરણ ચિત્ત ના ઠરે, ચોખાઈ વિષજ્વાલા,
ચક્ષુઃશ્રવા સરખી સખી, ઉર પ્રસૂનની માલા. ૫
લૂ વાયે સહુ લોકો કહે, વણુ જાણે મર્મ;
નિઃશ્વાસ મૂકે કે વિરહિણી, દુઃખ પામીને પરમ. ૬

૧. પ્રભાવતીની કન્યા ગ્રીષ્મામિનીજી કહે છે કે હું સખી, વિષમ-સંતાપકારક ગ્રીષ્મ ઋતુ તો આવી પહોંચી, પરંતુ હજી સુધી નાથ તો પધાર્યા નથી મારો એવો તે શો અન્યાય થયો છે ? એવો કયો અપરાધ કયો છે ?

૨. એક તો હૃદયમાં વિરહની જ્વાલા સળગી રહી છે, તેમાં વળી બહારની તાપની જ્વાલા બેગી થવા લાગી, અર્થાત્ અંદર અને બહાર તાપોત્પાદક સામગ્રી જ એકઠી થઈ છે હવે મારી ઉગરવાની આશા ટળી છે, કારણ કે નખથી શિખ સુધી હું સીજ ગઈ છું, એટલે બે જાતના તાપથી બંધાર્ધ ગઈ છું.

૩. કહેશે પ્રજ્ઞા કંઈવાચી કે કહેશે પ્રજ્ઞાચારી કંઈ આશ તાપ' શસાવતી આશા ઉલ્લસતી નથી ઉલટુ તેવા બાહ્ય ઉપચારોથી તો જેમ તપેલા તેલમાં જલમિંદુ નાખવાથી ભડકો થાય છે તેમ વિરહજ્વાલા વધારે ગંભીર સ્વરૂપ પકડે છે.

૪. દાદુરે દેહકાને જેવી નાગની ફેણની છાયા સુખદાયક છે તેવી જલ, અને મલયાગિરિનું ચંદન મને શીતલતા ઉપજાવે છે. અર્થાત્ દેહકાને નાગની ફેણ જેટલી ત્રાસજનક છે તેટલી જ દરેક વસ્તુની શીતલતા મને ત્રાસદાયક થઈ પડે છે.

૫. શશિકિરણથી પણ ચિત્ત ઠરતું નથી, કેમકે તે ચોતગ્રં વિષની જ્વાલા જ પ્રમાટે છે. વક્ષ સ્થલ ઉપર રહેલી પુષ્પમાલા ચક્ષુશ્રવા-સર્પ સરખી લાગે છે.

૬. લોકો કહે છે કે નિદાવમાં લૂ વાય છે, પણ તે લોકો મર્મ જાણ્યા વિના કહે છે. વાસ્તવિક લૂ વાતી નથી, પરંતુ કોઈ વિરહિણી વનિતા અત્યંત દુખનો-વિરહનો અનુભવ કરીને ઉષ્ણ નિઃશ્વાસ મૂકે છે. ઉષ્ણ વાયુ ઉપર વિરહિણિ શ્વાસની ઉત્પ્રેક્ષા.

સર્વ નવાણુ સુદી ગયાં, સુજ તાપબલેથી;
 ઉદધિ અધિક તે કારણ કહું, મારા અશ્રુ મલેથી. ૭
 વૃક્ષ વેલ સહુ શુંધે તે, લક્ષી કૃશ માઈ તન;
 અર્ધ જવાસા ફૂલીઆ, સુખ શોકે પ્રસન્ન. ૮
 કહેતાં પ્રેમસમાધિ થઈ, થયું તદ્દવ મન;
 ભાવાત્મક પિયુ કૃષ્ણના, થયાં સ્ફુટ દર્શન. ૯
 વિરલા હાલે કેા એ મર્મને, એ વિરહ ભિન્ન જાતિ;
 જેમ હુહારની સાણુશી, શીતલ ક્ષણ તાતી. ૧૦
 પરમ પુનીત તટ નર્મદા, ચંડીપુર આવાસ;
 જ્ઞાતિ નાગર સઠેઢરે, કવિ કૃષ્ણના દાસ. ૧૧
 દયારામ પડ્ ઝતુ કથી, સ્વામવિરહને વ્યાજ,
 રાધાકૃષ્ણ એકરૂપ છે, લીલા ભક્તને કાજ. ૧૨

શ્લોક.

રાધાકૃષ્ણસ્વરૂપ એક નિશ્ચે સ દેહ નથી સર્વથા,
 કાયા છાયાવત્ સ યોગ નિત્ય છે ને અર્થ શબ્દે યથા;

૭. મારા વિરહતાપના બલથી બધા નવાણુ-સ્નાનાવાસ સુકાષ્ઠ ગયા. ત્યારે સમુદ્ર કેમ વધ્યો ? તેનું કારણ કહું છું. મારા અશ્રુ તેમા ભળ્યા એટલે સમુદ્ર વધ્યો.

૮. વૃક્ષ, વેલી વગેરે મારા શુધ્ધ શરીર જોઈને સુકાષ્ઠ ગયા. અર્ધ-આકડા અને જ્વાળા કેમ પ્રકૃષ્ઠ રહે છે ? મારી સપત્નીના સુખથી આ ટૂંકની નોટમા એક સાક્ષર મન્યે અર્ધ શબ્દનો સૂર્ય અર્થ કરે છે ! સૂર્ય ખીલતો કેમ હશે અને જ્વાલાની સાથે તેનું કયા અશમા સામ્ય હશે, એ તો તે લેખકનું રસિક હૃદય જ જાણે ! આવા રસજોને જ ઉદ્દેશને સિમિ મા લિલ એ ઉકિત પ્રાદુર્ભવી છે.

૯. આ પ્રમાણે કહેતાં પ્રેમની સમાધિ થઈ અને સર્વોત્તમભાવે મન કૃષ્ણમય થઈ ગયું, અને તેમ યથાર્થા લોકવેદાતીત, અક્ષરાધિપ, રસાનંદાત્મક નદનદન પ્રાણેશ શ્રીકૃષ્ણના રજુટ દર્શન થયા.

૧૦. એ વિરહ જુદી જ જાતનો છે, તેના મર્મને વિરલા જ જાણે છે. જેમ હુહારની સાણુશી પલ્લમા ઉંચું અને પલ્લમાં શીતલ અને છે તેવા પ્રકારનો આ વિરહ છે.

૧૧. ૧૨. પરમ પવિત્ર નર્મદાજતા તટ ઉપર ચાણોદ ગામના રહેવાસી, જ્ઞાતિએ સઠેઢરા નાગર, કૃષ્ણના દાસ, કવિ દયારામે શ્રીસ્વામસુન્દરના વિરહના વ્યાજે પડ્ ઝતુનું વર્ણન કર્યું છે. વાસ્તવિક ગદ્યા અને કૃષ્ણમા સ્વરૂપ પશુ બેદ નથી, માત્ર ભક્ત માટે જ તેરી લીલા કરે છે.

સર્વેશ્વર સર્વાત્મ તર્ક મહિમા ક્રીડા વિચિત્રા ગતિ,
વેદાદિક્રને અગમ્યરૂપ એ છે પ્રાપ્ત એક પ્રેમે કરી. ૧૩
માલિની.

રતિ સહ ઋતુ ગાશે પાપસ તાપ બશે,
સુમતિ ઉર ભરાશે કૃષ્ણ શું પ્રેમ યાશે;
સફલ જ ચિત્ત-ચહાશે વિદ્ય સર્વે પલાશે,
પરમ હર્ષ છાશે સ્નેહરસ પી ને પાશે. ૧૪

॥ સ્વમાર્ગરહસ્યનિરૂપણમ્ ॥

“રસો વૈ સ્વ” એ શ્રુતિથી પ્રભુ રસરૂપ નિરૂપણ કરાયલા છે. રસ જેવો સ્વરાશ્રમા સિદ્ધ કરેલો છે તેવો માનવો રસ બે પ્રકારનો છે. પહેલો સયોગ અને પછી વિપ્રયોગ. સયોગમા ક્રિયા મુખ્ય છે, તેમા રસના ઉદ્ભોધને માટે ભાવો નિરૂપણ કરેલા છે વિપ્રયોગનુ ક્રિયા વગરનું કેવલ સ્વરૂપ પણ ભાવાત્મક જ છે. ભાવની પ્રાપ્તિ, તે જ એ વિપ્રયોગની પ્રાપ્તિ, બીજી કોઈ નહિ એ વિપ્રયોગભાવ પ્રથમના દેહને (ભૌતિક દેહને) સર્વત નિવૃત્ત કરી (કાઠી નાખીને) સર્વ સામર્થ્યવાન નતન દેહ કરે છે. શ્રીપ્રભુના વક્ષલ શ્રીવક્ષભાચાર્ય-જીએ સર્વ પ્રયોગમા કહ્યું છે કે પ્રભુના વિપ્રયોગનો અનુભવ કોઈ પણ અડચણ વગર થયા કરે તેનું નામ નિરોધ, પ્રપચનુ (જગતનુ) રમરણ હમેશા થયા કરવાથી નિરોધમા વિરોધ આવે છે. દશમસ્કંધીય નિરોધલીલાના રમરણ વડે ગુણગાન કરવાથી એ વિરોધ જતો રહે છે, એટલે પ્રપચની વિસ્મૃતિ યાય છે. માત્ર દીનતાભાવથી જ ભાવની પ્રાપ્તિ (સંગતિ) સુલભ યાય છે પ્રહ્લાદિને પણ જે ભાવ દુર્લભ છે તે ભાવ આવા જીવોને કેમ પ્રાપ્ત થશે એવી ચિંતાથી કૃપાલુ ભગવાને પોતાનુ સુખારવિદ પ્રકટ કર્યું. એ સુખારવિદ્સૂચી શ્રીમહાપ્રભુજીના આશ્રયથી અદિ ઘણુ અર્ધ સર્વને વિરહતાપનો સંભવ છે વિરહ-તાપથી સર્વથા સર્વનો પરિત્યાગ થશે, સર્વનો પરિત્યાગ થયે ખરેખર પ્રપચનુ (જગતનુ) વિરમરણ થશે, જગતની વિસ્મૃતિ થયેથી પ્રભુપર આસક્તિ સર્વથા થશે. એ આસક્તિમાથી

૧૩. રાધાકૃષ્ણસ્વરૂપ એક જ છે એમ નિશ્ચયથી સમજવુ, એમા કોઈપણ જાતનો સ-દેહ પડતો નથી દેહ અને તેની છાયાનો સયોગ જેમ નિત્ય છે, વળી અર્થ રાખેથી ભુદો નથી, તેમ શ્રીરાધાકૃષ્ણનુ સૈક્ય જ છે પ્રભુ સર્વેશ્વર છે, સર્વના આત્મા છે, તર્કનો મહિમા ત્યાજ આવી વિરામ પામે છે, ક્રીડા-લીલા, ગતિ સર્વ વિચિત્ર જ છે. વેદાદિક્રને તે સ્વરૂપની ગમ નથી તેની પ્રાપ્તિ માત્ર પ્રેમથી જ યાય છે બીજા બધા સાધનો નિર્મલ છે.

૧૪. આ ઋતુવર્ણન પ્રેમસાથે જે પુરુષ ગાશે, તેના પાપ અને સંતાપ બન્ને બશે, હૃદયમા સુમતિ સ્થાન કરશે, અને શ્રીકૃષ્ણથી પ્રેમ યાશે ચિત્તમાં જે ચાહના થશે તે પણ સફલ જ થવાની, સર્વ વિદ્યા પલાયન કરવાના અને પરમ હર્ષની છાઇ ખવાઈ જશે. આ વ જે મનુષ્ય પ્રેમરસનુ પાન કરીને બીજાને પાશે તેને થશે.

વ્યસન થાય તો પછી શુ બાકી રહ્યું ? પ્રભુના એવી અત્યંત દુર્લભ રીતિ પ્રાપ્ત થઈ નથી તેથી જ સર્વ પ્રતિબંધ પશુ નરે છે, માટે સુષુપ્તિમાને શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજીનો આશ્રય કરવો તેથી શ્રીમહાપ્રભુજીના આશ્રયવાન સાધનરહિત અનન્ય મનુષ્યોએ સર્વદા સર્વભાવથી તેઓ જ સેવા કરવી

॥ ઇતિ શ્રીહરિદાસવિરચિતં સ્વમાર્ગરહસ્યનિરૂપણ સમાપ્તમ ॥

॥ અથ અષ્ટમી વિશિષ્ઠિઃ ॥

શ્રીકૃષ્ણાય નમઃ ॥ હે પ્રજ્ઞરાજ, અમારા અપરાધ પશુ ગણવા ન જોઈએ, કારણ કે તને તો ઐશ્વર્ય સ્વાભાવિક છે, અને અમે ક્ષુદ્ર છીએ. (૧).

અમે ત્વદીય (તારા) છીએ એ અમારું અતુલ મહાભાગ્ય છે, પણ અમે તારી સમીપ રહીએ છીએ છતાં અરેરે ! તારી વિલાસયુક્ત દૃષ્ટિના દર્શન ન થાય એ હમણાં અમે અમારું મોટું અભાગ્ય માનીએ છીએ. વધારે કહેવાથી શું ? તું અમારું સર્વસ્વ છે, પણ હું ગોવિંદ, તું માને ત્યારેને ? (૨)

ગોપુલપતિએ અમારા સર્વનો અંગીકાર કર્યો છે, જો કે અમે અન્યાયી છીએ, તે છતાં તે દયાસિંધુ અમારો ત્યાગ કરશે નહિ. (૩).

મારા કૃત્યોથી મને ભય લાગે છે, પશુ શું કરું ? તોપણ અમારું શરણ પશુ એ જ છે, એટલે ભય પશુ નથી જ. (૪).

જેમ અમે તદીય (તેના જ) છીએ, તેમ તે પશુ સ્વભાવથી જ અમારો પ્રભુ છે, તેથી અમને આ લોક માં પરલોકની ચિંતા નથી (૫).

જેટલું કાર્ય અમારી પાસે કરાવવાની છત્ષા હશે તેટલું કરાવીને અમને શીદ્ર (જલદી) પ્રભુ સમીપ આપીશો, માટે તમારે મિત્રતા કરવી નહિ, અમે સર્વ રીતે પ્રભુને પ્રિય છીએ. (૬) હું સંતોષીશો, માટે તમારે મિત્રતા કરવી નહિ, અમે સર્વ રીતે પ્રભુને પ્રિય છીએ. (૬) કારણ કે હું, અમે અગ્નાની છીએ, પણ તું તો જાણે છે કે "એમનું સર્વસ્વ હું છું."

અહીં સ્વત સર્વકર્તા છે. (૭).

એવા પ્રાપ્તિ જનથી ચયલા અપરાધના સમૂહ દામ્ના કરવા એ તો જોતે માત્ર વિતાદ છે, નહીં આ અંગીકાર પશુ નિત્ય જ છે. કહો, એની બરાબરી કાણ કરી શકશે ? (૮).

અમારું અંગીકાર પશુ નિત્ય જ છે. કહો, એની બરાબરી કાણ કરી શકશે ? (૮) નથી વિદિત મને વેદાધ્યયનનું બલ, નથી યજ્ઞનું બલ, નથી તપનું બલ, નથી યોગમન્ય બલ, કાંઈ કે જા ભક્તિનું બલ, નથી જ્ઞાનનું બલ, કે નથી બીજું કાંઈ પણ બલ, પણ આજે તારી ત્યારે તારી કૃપાદૃષ્ટિ થશે, તે જ મારું બલ છે (૯).

તારી કૃપાવિનયોને લીધે પહેલાં મેં કાલાદિકને તુચ્છકારી કાઢ્યા હતા, તે વૈરનું સ્મરણ કરીને જે અધરાત્રીને હમણાં તેઓ દુઃખ દે છે (૧૦) શીલ છે તે (દવે) પાતળાં પેચાર કરે એ જ આશ્ચર્ય ! (૧૧).

‘કાંઈ કામામિત્રી તપ્ત ચયલાએ મારી આગલ કર્યું છે તે સાંભળ’, એમ યાદવ વીરને જાણને કરે. (૧૨).

શશી(ચંદ્ર)ની શીતલતા તારી કૃપાદષ્ટિથી જ ચમકી હું માનું છું. જો એમ ન હોય તો તારા ગયા પછી હમણા એના કિરણો પ્રચલતાપવાલા કેમ છે ? (૧૩)

હે પ્રિય, તારી અધરસુધાના પાન વડે તારા મુખકમલની શોભા આગલ શશી તુલ્ય થઈ ગયો હતો, પણ હવે તે વૈર સંભારીને કામાગ્નિ (ચંદ્ર) પોતાના અગ્નિ જેવા કિરણોથી (મારા હૃદયને) બાલવાને દુનાય છે. (૧૪).

સર્વ પ્રતિબંધ નિવારણ કરનાર રાધા જો કૃપા કરે તો પુષ્ટિ અને મર્ધાદામા ખીજી શુ અમને બાકી રહ્યું ? વધી જો સુંદર હાસ્યથી પ્રકાશિત શોભાયુક્ત ઉત્તમ દત્તરૂપી મણિની પકિતવડે કાષ્ઠક વચનામૃત (મારી સાથે) કોષ્ઠ પણ રીતે કરે તો મુક્તિરૂપી છિપાણીનું પણ પછી શુ પ્રયોજન ? (૧૫).

હે મજેશ, સીરનના (રાધાના) હાસ્યની તારા આખા શરીરપર પડતી પ્રભાથી (સત્યયુગ) તેના સુખનથી (ત્રેતાયુગ), તેના પ્રતિબિંબોથી (દ્વાપરયુગ) અને તેના કટાક્ષથી (કલિયુગ) કાણુક્ષણમા તુ ચતુર્થુંગના રૂપો ધારણ કરે છે. (૧૬).

તું ધમ્મર છે, હું હુદ્ર તારું શુ ગુણગાન કરે ? હે હરિ, હે કૃષ્ણ, જેવો તું છે એવાને હું નમસ્કાર કરે છું (૧૭)

હે સખિ, આનંદથી નંદાદિના ઉત્સવમા લાડ લગવેલો એવો કોષ્ઠ શોભાની પરાકાષ્ટ-રૂપ કામદેવથી સર્વ દિશાઓને વિધી નાખે છે. (૧૮).

તારું મુખારવિંદ અધરના રાગથી અને અંજનથી દેહોપ્પમાન છે, અને સુંદર નાસિકાની ઉપર મુક્તાકલના બાણચાકુ છે. તેની સરખામણીમાં જ તું ગોપીયુ ભક્ષકરૂપી મોતી ઉપર ધારણ કરે છે (૧૯).

હે મજાબૂપણિ, તારૂ આ સ્વરૂપ અતિસુંદર, નીલ મેઘમાથી નિકલતી વીજલીનો મદ હરનાર છે. તે નાય સદા એની સરખામણીમાં પીન દુદ્ધ જ ધા અને હૃદયની ઉપર ધારણ કરે છે. (૨૦).

પહેલા વર્ધાન્નતુના સમયમા વિરહમા મેઘ ન હોવાથી અતિતપ્ત હું એક પગલુ પણ ચાલી શકતી ન હતી ત્યારે હવે મેઘ છે અને વળી કૃપાશક્તિ પણ સર્વ છે, માટે ઝટઝટ તેના નિજગૃહમાં મને લઈ જા (૨૧)

નાથ અનુદૂલ યતા સર્વ અનુદૂલ યથ જાય છે, તે પ્રતિદૂલ યતા સર્વ પ્રતિદૂલ યથ જાય છે. (૨૨)

જો પ્રિય સખીજન પોતે મારાપર કૃપા કરે તો માણસ સામે યાય તેની એક ક્ષણ પણ દરકાર કરે નહિ મનોરથરૂપી લતાના આશ્રય એવા એ મજાવધૂથી વિટલાયલા હોવાથી મુજ દાસીનું શરણ સદા મજાધિપતિ જ થાઓ. (૨૩).

હે સખિ, હમણા એવી કોષ્ઠક છે કે જેના પ્રાણુ શ્રીવજ્રેશ્વર હોય, અને જે શ્રી નંદ-લાલની મુરલિકાથી ચચલ યયલા ચિત્તનું સમાધાન કરે ? (૨૪)

એ કોષ્ઠ પ્રકટ અનુભવવતી છે, કે પર્વતનો નવીન અકુર છે, કે કોષ્ઠ અત્યંત ઉત્કૃષ્ટ પદ છે ? તે નિશ્ચય યથ શકતો નથી. (૨૫)

॥ ઇતિ શ્રીવિદુલેશ્વરકૃતા અપ્રમી વિગમિઃ સમાપ્તા ॥

॥ ધીરુષ્ણાય નમઃ ॥

॥ શ્રીગોપીજનવલ્લભાય નમઃ ॥

॥ સર્વોત્તમસ્તોત્રમ્ ॥

ભૂમિકા સર્વોત્તમસ્તોત્રના ઋષિ, દૃષ્ટા અથવા લૌકિક ભાગામાં કહીએ તો પ્રકટ-
જ્ઞાતી શ્રીમદ્ભિક્ષુમાર શ્રીવિદ્યનાથજી શ્રીગુસામજી છે. સર્વોત્તમસ્તોત્રના નિકુન્જરથ શ્રીમદ્દામ-
ભુજના તે સ્થલીમા નિત્ય ગિરાજતા એકસો ને આઠ નામ છે. દૈવિજ્ઞેનો વાણીદારા ઉદ્ધાર
કરવાને શ્રીહરિજીએ જૂતલ પર આચાર્યશ્રીને પધરાવ્યા. આચાર્યશ્રીએ અત્ર પધારીને અનેક
સુખોધિન્યાદિ અંગમણિ પ્રકટ કર્યા. ઉક્ત આચાર્યશ્રીના અંગરનોતો નિજ વૈષ્ણુવજનને સુખોધ
યાય એ હેતુથી આ સર્વોત્તમસ્તોત્ર શ્રીગુસામજીએ પ્રકટ કર્યું છે. સર્વોત્તમસ્તોત્રનો જપપાઠ
કરવાથી આચાર્યશ્રીની વાણી સુખોધ થાય છે, સાક્ષાદ્ ભક્તિયોગમાં જે જે પ્રતિબંધ હોય
તેનો સમૂલ વિનાશ થાય છે, અને શ્રીહરિજીના સાક્ષાદ્ અધરામૃતાસ્વાદની સિદ્ધિ થાય છે.
વસ્તુતઃ શ્રીસર્વોત્તમસ્તોત્ર કંપવૃક્ષસમાન સર્વ મનોરથ સિદ્ધ કરવાનું સામર્થ્ય ધરાવે છે, તો
પણુ વૈષ્ણુઓએ તેનો વિનિયોગ લૌકિકવૈદિક કાર્યમાં ન કરતાં કેવલ ઉપર કયા પ્રમાણે
સાક્ષાદ્ ભક્તિયોગમાં આવતા પ્રતિબંધનો નાશ કરવામા જ કરવો. જેવી રીતે ઉપનયન
અસ્કાર થયા પછી ગાયત્રીના જપપાઠ ન કરે તો તે દિન માત્ર દિનભાસ ધર્મ જાપ છે
તેવી જ રીતે પુણ્યમાર્ગીય વૈષ્ણુવ પણુ શ્રીસર્વોત્તમજીનો જપપાઠ ન કરે તો તેને ભગવદ્ભક્તી
રૂઝિ ન થાય, તેથી વૈષ્ણુઓએ અવશ્ય આ સ્તોત્રનો જપપાઠ કરવો.

શ્રીસર્વોત્તમસ્તોત્રની ઉપર શ્રીગોરવામિત્રાલોકની અનેક દીકાઓ છે પણુ અધુના મારી
પાગે કેવલ ૭ દીકા છે, જેના આશય પ્રમાણે અત્ર પરમધ્યાનુ શ્રીગુસામજીની કૃપાજ્ઞાથી
ભાષાતર આપવામા આવે છે ઉક્ત દીકાઓ નીચે પ્રમાણે છે ૧ શ્રીગોપીજનાથજીકૃત,
૨ શ્રીચુનાથજીકૃત, ૩ શ્રીગોપેશ્વરજીકૃત, ૪ શ્રીહરિરાયજીકૃત, ૫ શ્રીવલ્લભજીકૃત, અને ૬ શ્રીહર-
કેશજીકૃત આ ઉપરાંત કાંઈ ગોરવામિત્રાલોક જ વા વૈષ્ણુવ પાસે અન્ય દીકા હશે અને તે
અમને મોકલી આપવાની કૃપા કરશે તો તે દીકાઓનો આશય પણુ આ ભાષાંતરમાં
લેવામા આવશે.

વૈષ્ણુવજનને શ્રીમદ્દાચાર્યચરણનું સ્વરૂપ સમજતુ અત્યાવશ્યક હોવાથી આ ભાષાંતર
અત્ર પ્રકટ કરવામા આવે છે. શ્રીમદ્દામ્ભુજની કૃપાથી આવી મોહમયી નગરીની અદર પણુ
શ્રીસર્વોત્તમજી, શ્રીસુખોધિનીજી, શ્રીઅલ્પભાષ્ય આદિ સાંખિક, રસિક અને સ્વસિક્ષાતદર્શક
અયોની કયા શાસ્ત્રી મગનજાલભાઈ પોતાના ઘેર કરીને વૈષ્ણુવજનને જે અત્રબ્ય લાભ નિલ
આપે છે તેનો દેશીપરદેશી સર્વ વૈષ્ણુઓને પણુ લાભ મહે એવા શુભ હેતુથી જ આ
ભાષાંતર અત્ર આપવામાં આવે છે. તેમા જે કાંઈ હોય આવે તે માટે વૈષ્ણુઓ મને ક્ષમા
કરશે, અને કાંઈ પણુ હૃદયમાં ધારણ કરવા જેવી વ્રાત આવે તો તે માટે શ્રીગુસામજી,
ઉપર્યુક્ત દીકાકારો તથા તે સર્વનો સ્પષ્ટ આશય મને સમજવનાર શાસ્ત્રીજીનો ઉપકાર
માનશે.

સર્વ દીકાકારો સ્તોત્રના વિવરણની પહેલા મંગલાચરણ કરે છે તેનું ભાષાંતર તેઓશ્રીની દીનતા બતાવવાને અત્ર પ્રથમ આપવામા આવે છે.

શ્રીગોકુલનાથજી ત્રણ શ્લોકવડે મંગલાચરણ કરે છે કે ઐહિક અને આધુનિક અર્થને આપવાવાલા પિતૃચરણક્રમલને નમન કરીને, તેઓશ્રીએ પ્રકટ કરેલા આચાર્યશ્રીનાં નામોનું યથામતિ વિવરણ કરીશ. (૧). તે નામોની સ્તવ (મારા પોતાના બલથી) વિરૂતિ કરવામા જો કે હું અથોચ જ છું તોપણ સ્વીયપણાથી જ (હું પોતાનો છું એમ ગણીને જ) મારા ઉપર કૃપા કરીને યોગ્યતાનું (આપશ્રી) દાન કરશે. (૨) આ પ્રકારના વિશ્વાસથી જ મારી (આ કાર્યમા) પ્રવૃત્તિ થઈ છે, બીજા કોઈ કારણથી નહિ, એટલા માટે સર્વાર્થસિદ્ધિ માટે તેઓશ્રી જ મારું કારણ છે (૩) શ્રીરધુનાથજી એ શ્લોકવડે મંગલાચરણ કરે છે કે જેઓશ્રીની કૃપાદષ્ટિનું આલબન કરીને ધરણી અધારા કૃપામાંના દેહકાઓ સસારસાગર સમ્યક્ પ્રકારે તરી ગયા તે શ્રીવલ્લભના આત્મજ (પુત્ર, શ્રીચંદ્રજીને) વંદન કરું છું. (૧) જીવોનો ઉદ્ધાર કરવાની ઇચ્છાવાલા જે શ્રીવલ્લભ અભિધાનથી પ્રકટ થયા, તેઓશ્રીના એકસોને આઠ નામનું યથામતિ નિર્વચન કરું છું. (૨) શ્રીગોપેન્દ્રજી ત્રણ શ્લોકવડે મંગલાચરણ કરે છે કે જેઓશ્રીની પ્રવૃદ્ધિ પામતા કૃપાભોષિનું એક બિંદુ પણ સંસ્પર્શ કરે તો રસાબ્ધિમા ડૂબતો પણ તપે છે, તે શ્રીમનદ્રપ્રભુને હું વંદન કરું છું (અર્થાત્ વિપ્રયોગાવતાર શ્રીમદ્દાપ્રભુજી પોતાના કૃપાબિંદુથી સયોગમા પણ વિપ્રયોગનું દાન કરે છે). (૧). ત્રજપતિની નવીન કેલિના ભાવસ્વરૂપ, સુલક્ષિત ગતિવાલા શ્રીરાધિકાજીના સાધનમા આસક્ત ચિત્તવાલા (શ્રીચંદ્રજી શ્રીચંદ્રાવલીજી) તેઓશ્રીના (ત્રજપતિની) ઉભય રસ (સયોગ, વિપ્રયોગ) લીલાનંદસદૌહથી પૂર્ણ, સુવેશ (સુકેશ), શ્રીવિદ્યેશ મારું સર્વસ્વ યાઓ. (૨) જેઓશ્રીના ભક્તથી સ્વમાર્ગનું ફલ સિદ્ધ થાય એમ જે ઉક્તિ થઈ, તે એક રૂપ શ્રીઅર્ચન અને તેના કુમારને પ્રણામ કરું છું. (૩). શ્રીદ્વિરાચજી ચાર શ્લોકવડે મંગલાચરણ કરે છે કે જે આચાર્યશ્રીના ચરણક્રમલની રજના ખ્યાનથી ધનથી ગોપિકાપતિ પતિપણાનો સ્વીકાર કરે છે તે આચાર્યશ્રીની હું નિરતર સ્તુતિ કરું છું. (૧) સાધનવિના કૃષ્ણદર્શનભાવૈકસિદ્ધિનું દાન કરનાર શ્રીવિદ્યેશચરણક્રમલરજની પ્રાપ્તિ માટે સ્તુતિ કરું છું (૨). તદીયના બલથી (અર્થાત્ શ્રીચંદ્રાજીના બલથી જ) તેઓશ્રીના ભાવમાં આસક્ત ચિત્તથી, સર્વોત્તમની ભાવૈકવિરૂતિ મારાથી સ્ફુટ કરાય છે. (અથવા તેઓશ્રીના ભાવમાઆસક્ત જેનું ચિત્ત છે એવો હું સર્વોત્તમની ભાવૈકવિરૂતિ તદીયના બલથી સ્ફુટ કરું છું (૨). તેનો (સર્વોત્તમનો) ભાવ જાણવો જ દુર્લભ છે તો પછી તેના કથનની તો શી વાત? તો પણ હું સ્વીય છું એમ સ્મરણ કરીને સ્વયં (આપ) મને (ભાવ) જણાવશે (૪). શ્રીવલ્લભજી એક શ્લોકવડે મંગલાચરણ કરે છે કે અનન્યશરણ શ્રીમદ્દચાર્યજીના ઉભય ચરમક્રમલને નમન કરીને તેઓશ્રીના અનુમદથી તેઓશ્રીના નામથી વિરૂતિ કરું છું. (૧) શ્રીદ્વારકેશજી એક શ્લોકવડે મંગલાચરણ કરે છે કે નિજગુરુ શ્રીવલ્લભ, શ્રીવિદ્યને, પ્રિય શ્રીગોવર્ધનેશને, સમ (સાત) સ્વરૂપયુક્ત શ્રીમત્ નવનીતભોજનપરને (શ્રીનવનીતપ્રિયાજીને) શ્રીમદ્ અભિલક્ષિતત્રિભંગને, અને શ્રીરાધિકા સ્વામિનીને નમન કરીને નિશ્ચયે અતિસરસ સર્વોત્તમસ્તોત્રનું હું વિવરણ કરું છું. (૧)

અથ થીસર્વોત્તમપ્રારંભ

શ્રીમત્પ્રભુચરણ આદિમા સકલ શિષ્યાચારપ્રમાણે મંગલાચરણ કરે છે. શ્રીમત્પ્રભુચરણ આચાર્યશ્રીના અઘૌકિક નામ પ્રકટ કરવાને અને તેઓશ્રીનું સ્વરૂપ અને તેમના પ્રાકટ્યને હેતુ કથાને કેવલ આચાર્યશ્રીને જ પ્રકટ કરેલા ભક્તિમાર્ગમા પ્રતિપાદિત સર્વ શ્રુતિ શ્રી-ભાગવત ગીતાદિ અનેક અઘૌકિક-પ્રમાણસિદ્ધ પૂર્વોક્ત પ્રમેયમૂલભૂત સાક્ષાત્પુરુષોત્તમસ્વરૂપની સર્વના મૂલરૂપે સ્તુતિ કરે છે.

શ્રીમાન્ અગ્નિહુમાર પોતાને જ શ્રીમદ્ધ્યાચાર્યચરણના અખિલ માહાત્મ્યની અભિશ્રા છે એમ જણાવવાને અને નિ સાધન દીન હૈવજનનો ઉદ્ધાર કરવાને શ્રીમદ્ધ્યાચાર્યચરણના માહાત્મ્યને પ્રતિપાદન કરનારા એકસોને આઠ નામવડે તેઓશ્રીની સ્તુતિ કરે છે. તેમા પ્રથમ આત્મોત્તમ સર્વોત્તમ કહેતાં લોકવેદાતીત, લોકવેદના કરતાં પણ ઉત્તમ પેલે પાર, હોવાથી, તેવી જ લોકવેદાતીત પુરુષોત્તમાખ્ય વસ્તુને નિર્દેશ કરીને મંગલાચરણ કરે છે. શ્રીમદ્ધ્યાચાર્યચરણના અઘૌકિક નામેનું નિરૂપણ કરતાં પહેલા, તેઓનું સ્વરૂપ પણ તેવું જ અઘૌકિક આનંદરૂપ છે એમ સ્વીય જનને જ્ઞાન કરાવવાને તે અઘૌકિકપૂર્ણગુણ આનંદમાત્રસ્વરૂપ સાક્ષાત્પુરુષોત્તમ બ્રહ્મની પરમમંગલરૂપે શ્રીમત્પ્રભુચરણ સ્તુતિ કરે છે. પરમદયાલુ શ્રીમદ્વલ્લભનંદન, પોતાના જનને શ્રીમદ્ધ્યાચાર્યની વાણી દુર્બોધ યથ કલેશ યથો તે સહન કરી ન શકવાથી, તેઓશ્રીની વાણી સુબોધ યાય તેટલા માટે તેના ઉપાયભૂત તેઓશ્રીના નામ કહેતાં, શાસ્ત્રાર્થબોધનપૂર્વક મંગલાચરણ કરે છે.

અત્ર મય નિર્વિઘ્ન પૂર્ણ યાય તે માટે કાષ્ઠ મંગલાચરણ નથી, કારણકે તેમા (મય પ્રકટ કરવામા) કાલાદિ પણ વિઘ્ન કરવાને સમર્થ નથી, પરંતુ એતાદશ (મહાપ્રભુશ) સ્વરૂપ પ્રકટ કરીને સ્વીયજન ઉપર મહત્તી દયા કરી છે એમ જતાવવાને સ્તુતિ કરે છે.

પ્રાકૃતઘર્માનામ્રયમપ્રાકૃતનિખિલધર્મેરૂપમિતિ ।

નિગમપ્રતિપાદ્યં યત્તચ્છુદ્ધં સાકૃતિ સ્તૌમિ ॥ ૧ ॥

શબ્દાર્થ—પ્રાકૃત ધર્મના અનાશ્રય અપ્રાકૃતનિખિલધર્મરૂપ એમ નિગમ-પ્રતિપાદ્ય શુદ્ધ સાકૃતિ જે છે તેને સ્તુતું છું.

વિવેચન—પ્રાકૃત ધર્મ એટલે પ્રકૃતિજન્ય સત્વાદિ ધર્મ, અથવા પ્રાકૃત એટલે લૌકિક કામક્રોધાદિ ધર્મ, અથવા જાયતે, અસ્તિ, વર્ષતે ઇત્યાદિ, ૫૬ વિકાર ક્ષુધા, (ભુખ) પિપાસા વગેરે અથવા બ્રહ્મ આ સર્વ પ્રાકૃત ધર્મનો આધાર નથી, અર્થાત્ બ્રહ્મમાં કોઇ પણ અંશે પ્રાકૃત ધર્મનો સંબંધ નથી. પ્રાકૃત સકલ ધર્મનો નિરોધ કરવાથી પ્રતિપાદ્ય સ્વરૂપ નિર્વર્મક હશે એ શક્યનો નિરાસ કરવા અપ્રાકૃતનિખિલધર્મરૂપ પદની યોજના છે. પ્રાકૃત, અને અપ્રાકૃત એમ બે પ્રકારના પદાર્થ સ્વીકારેલા હોવાથી ઈશ્વરમાં પ્રાકૃત ધર્મનો નિરોધ છે તો પણ ઈશ્વર અઘૌકિક અખિલ ધર્મવાન છે એ અવિરુદ્ધ છે. અપ્રાકૃત એટલે અઘૌકિક, અશ્યાયિયુક્ત, પ્રકૃતિના સંબંધથી રહિત, આનંદમય, નિખિલ એટલે સર્વ ધર્મરૂપ એટલે ધર્માત્મક એટલે અઘૌકિક સર્વધર્મરૂપ, અથવા અપ્રાકૃત એટલે પ્રાકૃતથી ભિન્ન છતાં પ્રાકૃતના સદશ. લોકવસ્તુ લૌલાર્કવ્ય એ ન્યાયે અપ્રાકૃત અઘૌકિક ધર્મ પણ પ્રાકૃત, લૌકિકવત્ છે, તથાપિ પ્રાકૃતમા ક્ષપતા છે, અપ્રાકૃતમા પૂર્ણતા છે, પ્રાકૃત નિરાનંદ છે, અપ્રાકૃત

સાનદ છે, પ્રાકૃત નિરાકાર છે અને અપ્રાકૃત સાધાર છે અથવા અપ્રાકૃત. એટલે અલૌકિક આનંદમય ઐશ્વર્યોદિ સકલ ધર્મ અને રૂપ જોના છે તે, અર્થાત્ ઈશ્વરના સકલધર્મ, અનૌકિક છે, અને ધર્મ અને ધર્મોના અભેદ હોવાથી વસ્તુતઃ ઈશ્વર સકલધર્મોદિધર્મોત્તમ છે. શ્રુતિ પશુ એમ જ પ્રતિપાદન કરે છે કે તે બ્રહ્મ, ઈશ્વર, ભગવાન, પુરુષોત્તમ, કૃષ્ણ રસ-રૂપ છે, સર્વકામ છે, સર્વગન્ધ છે, સર્વરસ છે આ શ્રુતિમાં ધર્મ અને ધર્મોના અભેદ જ પતાવ્યો છે, છતાં ભેદ માનવામા આવે તો દ્વિતાપત્તિ થાય, અને સર્વથા નિર્વર્તક માનીએ તો ઉપચી તથા (જોના વિશ્વતઃ સર્વ ટેકાણે ચક્ષુ છે, સર્વ ટેકાણે પાણિ અને પાંદવાલો છે, જે સર્વજ્ઞ છે, સર્વશક્તિ છે. સર્વનો રક્ષક, ભરણુપોષણ કરવાવાલો છે છતાં જે રક્ષાય છે, જેનું ભરણુપોષણ થાય છે, (અર્થાત્ ઈશ્વર વિશ્વભર છે છતાં ભકતોથી ભરણુપોષણ થાય છે, ભકતોને ત્યાં માગીને પણ આરોગે છે) દૃષ્ટ્યાદિ શ્રુતિનો પણ વિશેષ આવે તેમ જ ધર્મોને માધિક મિથ્યા માનવાથી શ્રુતિના મુખ્યાર્થનો બાધ થાય છે, તેથી ધર્મો અને ધર્મ તદૂપ છે, તેમનો અભેદ છે અથવા અલૌકિક સકલ ધર્મ અને દેહેદિયાદિ રૂપ જોનાં છે તે, અર્થાત્ ઈશ્વરમાં સકલ અલૌકિક ધર્મ છે તથા ઈશ્વરનાં દેહેદિયાદિ પ્રભૃતિ રૂપ પણ સ્વરૂપની માફક જ આનંદમય છે. લૌકિક શરીરની ખેડ, આત્મા અને અનાત્મા, જડ અને ચેતન પ્રભૃતિ ભેદ ઈશ્વરના સ્વરૂપમા નથી. ઈશ્વરનો આત્મા અને દેહ આપણી ખેડ લુપ્ત નથી. ઈશ્વરના ધર્મ અનૌકિક આનંદમય છે તેમ જ દેહ, ઇદ્રિય, પ્રાણ, અતકરણ આદિ પણ અલૌકિક આનંદમય છે. નિજ શ્રીઅગમાં લૌકિકવત્ અસ્થિ, માસ મન્નન નથી, એમ એટલે એ પ્રકારે, પરંતુ આનંદ જ છે. ઉપરોક્ત પ્રાકૃત ધર્મના અનાદ્ય અને અપ્રાકૃત નિખિન ધર્મરૂપ એ પ્રકારે નિગમપ્રતિપાદ્ય એટલે અપ્રાકૃત ધર્મધર્મિરૂપથી બ્રહ્મને જાણીએ તેવા વેદ, પ્રતિપાદન કરવા ગોમ્ય વડે શુદ્ધ એટલે સર્વદોષરહિત, નિર્મલ, આનંદમય, માયાવાદિદ્વાત શ્રાવણ અશુદ્ધ માયાશબ્દ નહિ સાદૃશ્ય એટલે આકાર તા વિમલ સહિત. અત્ર આત્મનિ કેવલ આનંદમાત્ર જ છે. શ્રુતિ પણ આત્મા કરે છે કે 'આનંદ બ્રહ્મણો રૂપ' 'અન્યોતર આત્માનંદમય', 'આત્માશરીરં બ્રહ્મ' 'આનંદમાત્રકરપાદમુલોદરાદિ' 'ય યોષોતરદિલ્યે હિરણ્યમય પુરુષ તેથી સિદ્ધ થાય છે કે પ્રભુના દેહ, ઇદ્રિય પ્રાણ, અતકરણાદિ આનંદરૂપ જ છે તેમા અન્યયાભાસ કેવલ મૂઠ આસુરોને જ થાય છે, અને તેથી ભગવાન સ્વમુખથી શ્રીગીતાશ્રમા આત્મા કરે છે કે માનુષી તનુ પારણ કરેલું હોવાથી ઉત્તમ અચિંત્ય ભાવને ન જાણતાં, મૂઠ આસુરાદિ મારી અવગા કરે છે. જે એટલે અનિર્વચનીય બ્રહ્મ, ઈશ્વર વેદ-પ્રતિપાદ્ય છે તેમ જ અનિર્વચનીય છે. 'યતો વાચો વિવર્તન્તે' 'આનંદ બ્રહ્મણો વિદ્વાન્' ઇત્યાદિ શ્રુતિ પણ તેમ જ પ્રતિપાદન કરે છે, અર્થાત્ બ્રહ્મ વચન વડે શ્રુતિએ પણ પ્રતિપાદન કરવું અશક્ય છે, બ્રહ્મ કેવલ અનુભવૈક-વેષ છે. છે અસ્થિત પદ અધ્યાહાર્ય છે યદસ્તિ તત્. તેને એટલે ઉપર કહ્યા તેવા સર્વધર્મવિશિષ્ટને સ્તવુ છું એટલે મારા સ્તુતિનો વિષય કમ છું. સ્તવુ છું એમ કહીને આગલ મયમાં ઉક્ત સ્વરૂપની પૃથક્ સ્તુતિ પ્રશુચરણ કરતા.

૧. રમો વૈ મ સર્વકામ, સર્વગન્ધ, સર્વરસ-દૃષ્ટ્યાદિ

વિશ્વતઃશ્રુ, સર્વતઃ ણિપાદાન્ત, ય સર્વતઃ સર્વશક્તિ, મર્તા સન્ પ્રિયમાણઃ

અવજાનંતિ માં મૂઢા માનુષીં તનુમાભિતમ્ ।

પરં ભાવમ જાનન્તો મમ ભૂત મહેશ્વરમ્ ॥ ૯

નથી, અને કેવલ આચાર્યશ્રીનાં નામ પ્રતિપાદન કરે છે, તેથી ઉક્તધર્મવિશિષ્ટ પરમજ્ઞાપત્ત સ્વરૂપ શ્રીમદ્વાચાર્યચરણુ છે એમ જણાવ્યું. પૂર્વોક્ત સર્વધર્મવિશિષ્ટ વસ્તુ, બ્રહ્મ, ઈશ્વર પરમાત્મા, ભગવાન, પુરુષોત્તમ, કૃષ્ણ અને શ્રીમદ્વાચાર્યચરણુનો અન્વેષ હોવાથી આચાર્યશ્રીના નામવર્ણુનથી તે સ્વરૂપની જ સ્તુતિસંપન્ન થઈ, માટે તે સ્વરૂપની સ્તુતિ કરું છું અથવા તેને સ્તવુ છું એમ શ્રીમદ્વાચાર્ય કહ્યું છે તે યોગ્ય જ છે. પહેલા સ્તુતિની પ્રતિજ્ઞા કરીને આગળ નામવડે સ્તુતિ કરે છે.

નિષ્કર્ષાર્થ:—પ્રકૃતિજન્ય સર્વાદિ પ્રાકૃત લૌકિક ધર્મ જેનો આશ્રય કરતા નથી, અથવા જેમના વિષે નથી, અથવા પ્રાકૃત ધર્મના સંબંધ માત્રથી જે રહિત છે તેને અને અપ્રાકૃત અલૌકિક સકલ ધર્મરૂપ અથવા અલૌકિક આનંદમય સર્વ ધર્મ અને દેહેન્દ્રિયાદિરૂપ જેના છે તેને એ પ્રકારે જે નિગમપ્રતિપાદ્ય અને અનિર્વચનીય છે તે શુદ્ધ સામૃતિ, આનંદપ્રકૃતિ-સહિત બ્રહ્મ પરમાત્મા, પુરુષોત્તમ, કૃષ્ણ અને તેનાથી અભિન્ન શ્રીમદ્વાચાર્યચરણુને મારી સ્તુતિનો વિષય કરું છું ૧.

સ્વીકાર.

‘પુણ્યભક્તિસુધા’ના પરિવર્તનમાં નીચેનાં સામાજિક, પાક્ષિક, માસિક અને ત્રિમાસિક પત્રો આવે છે, જેનો માનપૂર્વક સ્વીકાર કરીએ છીએ.

સામાજિક—ગુજરાતીપત્ર, આર્યપ્રકાશ, કારોનેશન એક્સપ્રેસ, પાક્ષિક—આર્યસુધારક. માસિક—શ્રીસુખોદિનીજી, વૈષ્ણવધર્મપ્રકાશ, વસંત, જ્ઞાનસુધા, જૈન સ્વેતાશ્રી કાન્દર-સ હેરદાસ, વિવેચક, વાર્તાવારિણિ, વૈશ્યપત્રિકા, શુદ્ધાદ્વૈતસિદ્ધાંત અને પુણ્યમાર્ગ, જીવિકપ્રકાશ, સાહિત્ય, મહામંડલ મેગેઝીન અથવા નિગમાગમ્યદ્રિકા. ત્રિમાસિક—દશાશાસપત્રિકા.

નિયંદન.

કેટલાક ગ્રાહકોના આગ્રહથી આ વર્ષે પણ જન્માષ્ટમી સુધીમાં નોંધાવર મોકલી આપનાર પાસેથી માત્ર રૂપીઓ દોઢ જ લેવાનો નિયમ રાખ્યો છે.

વિશેષ.

વૈષ્ણવપરિષદ તરફથી પ્રકટ થતાં પુસ્તકો સંગ્રહે આ અંકનું ટાઇટલ પેજનું ત્રીજું પૃષ્ઠ જુઓ.

સાંપ્રદાયિક ગુર્જર સાહિત્ય.

શ્રીમહાપ્રભુજનું ઘોળ.

જેને શ્રીવદ્ધભરાયા;

વેદે તે લેહ સકલ ગાયા, નિજજન એ રસમાં નાથા. ૧ જેને.

પાવન કરવાને પ્રીતિ, પ્રકટ કરી વેદતાંત્રી રીતિ,

પડિત લીધા સૌ છતી. ૨ જેને.

વાહ કયો કાશીમાંહે, શૈવી સર્વ મત્યા ત્યાંહે,

છત્યા ખલવંત ખાહે. ૩ જેને.

દક્ષિણ દેશ વિજય કીધો, માયામત ચૂર્ણ કીધો;

શત મણ સુવર્ણ નવ લીધો. ૪ જેને.

ઓડછા દેશ આનંદ કીધો, ઉત્તર દેવીએ લીધો,

સેવામાર્ગ સાધ્ય કીધો. ૫ જેને.

છત્યા પુરુષોત્તમપુરી, માયાવાદી રહ્યા ઝૂરી;

એક ન નમ્યો આસુરી. ૬ જેને.

ખીજો દેશ અનેક ફરીઆ, દેવી ચરણમાં ધરિઆ;

માધવદાસ કહે અધમ તરીઆ. ૭ જેને.

શ્રીવિઠ્ઠલેશરાયજનું ઘોળ.

શ્રીવિઠ્ઠલેશરાય શોભે ઘણું દે, જલધનતનવાને, હાંહારિ;

સૂરસુતાના સંગમાં, છળિ નાહિ સમાને, હાંહારિ. ૧

સ્વરૂપ જોઈ વ્યાકુલ થઈ દે, તન શુદ્ધજુદ્ધ ભુલી;

નેનકમલ અતિરસ ભર્યા દે, જોઈ અંગોઅંગ ફૂલી; ૨

પુલતનુ કેશ આવી રહ્યા દે, જાણે અલિસુત વાર;

બ્રહ્મી કમાને ખાણુ છતીયાં દે, મન લલચુ માઈ, ૩

હસ્ત કમલ કટિપર મસે, જોઈ મનમય લાજે;

લકત સહેત જણાવતા; મહાસુખ સમાજે; ૪

શું વર્ણવું સુકુમારિકા દે, છળિરૂપ અગાધા,

અરસપરસ દિધિ મલી દે; જોઈ રીઝ્યાં શ્રીરાધા; ૫

શ્રીયગુનાનિકટ તટને વિશે રે, જોઈ અંબુજ કૂદ્યો;
 પરમચતુર કિરણિસુતા, મન માન જ ભૂલ્યાં,
 હસત લસત મન્મથદશન, જોઈ લહેર ચડે છે;
 કુચખીચ અંબુજ લહેરે, કામની પટ અડે છે.
 નામ શેષ નિશદ્ધિન જપે રે, કોઈ પાર ન પામે;
 નિજજન નિજરસ લોભતારે; રાજો નિજ ધામે.

શ્રીદારિકાનાંથજનું ઘોળ.

સખીરે આજ દીકારે, કુજભુવન વ્રજચંદ્રને.
 શ્રીદારિકાનાંથજ મનોહર ખ્યારા,
 કે નહ યશોમતિ કેરા લોચન તારા,
 કે પ્રેમરસ પાયા વ્રજસુદરીને ન્યારા,
 સખીરે હુતો કુંજધામ ગઈ હતી પહોલી;
 દીકારે મેતો રાધિકા પરમ અલખેલી;
 કે વાત કરે સંગ લલિતા સાહેલી.
 રાધા ખ્યારી શૃંગાર સજે છે ઘણા ત્યાંહે,
 શ્યામ આવ્યા ખગર ના રહી પલભાહે,
 નેત્રકમલ મીંચ્યા તેથી વ્યાકુલ થાયે.
 ખ્યારી પૂછે કોણે નેત્ર મીંચ્યાં મારાં આવી,
 ત્યારે સામે બેઠું કરે યંસુરી બળવી,
 ભુલત ચાર જોઈ મૂરત મન લાવી.
 માન મૂકી મન થકી પ્રીત ઘણી કીધી;
 ત્યારે શ્યામે રાધા ખ્યારી અંક લરી લીધી;
 કૃપાની કટાક્ષે શેન સહચરીને દીધી.
 કુજ ખેલ કરે રંગ રતિ પૂરા,
 કોઈ કલામહિ નથી એક અધૂરા;
 કુદે ઉન્મદ રસ થકી ઘણા સૂરા.
 ઝાલરધ જોઈ સખી સુખ ઘણુ પામી,
 કે વિનતિ કરું છું સદા શિર નામી;
 દર્શન દેને નિજજન કેરા સ્વામી.

ધોળ.

કેસે કેસે નાચે મોરલીયાં વાલો (૨) એ ત્યારો હમારો,
 ખીન મૃદંગ તાલ મોર ઉપંગ ચંગ રાધા રંગીલીકો સંગ લીયો. ૧
 લલિતા વિશાખા રાધા સહચરી, શ્રીયમુના ચંદ્રાવલીકો નેનનકો તારો. ૨
 કોઈ ગાવે કોઈ ભાવ જતાએ; સળહીકે ધીચ અનેઓ ત્યારે. ૩
 તા ઘિલાગ (૨) તાતાતા ઘે ઘે હુમક (૨) નાચે પેજનીયા વાલો. ૪

પ્રાકટ્યોત્સવ.

નગરકૃત્રામા સ્થપાયના “ શેક ચતુમત ત્યેજનદ પુષ્ટિમાર્ગિય પુસ્તકાલય ” તરફથી ગત ચેત્ર કૃષ્ણ એકાદશીએ શ્રીમદ્ભલાધીશ્વરનો પ્રાકટ્યોત્સવ ધણી જ ધામધુમથી કરવામાં આવ્યો હતો. પવનપતાકા અને શ્રીચન્દ્રમો વિજયંતેતમા વગેરે વાકયોથી પરિવદ્ધ બાહારથી અલંકૃત કર્યું હતુ સભાતયની અંદર પુષ્પમાળાથી સુકત પ્રભુલીલાદર્શક ચિત્રો અને ‘સુંદર પીઠવાઇઓ, શ્રીમદ્દયાર્પના ચિત્રછ વગેરે અલૌકિકેતાનુ લાન કરાવના હતા. સંખ્યાસમયે ૬૥ વાગે સભાસ્થાન વૈષ્ણવોથી પૂરું ભરાઇ ગયુ હતુ.

-ત્યારબાદ સભાનું કાર્ય આરંભવામાં આવના પ્રસિદ્ધ વૈષ્ણુન ધનનમત્ત ઠક્કરે સુપ્રસિદ્ધ વૈદરાજ ગોસ્વામી બાલકાના અધિકારી રા. રા. પીતાબરદાસ સ્વામિદાસને તે સભાનું બ્યાવહારિક પ્રમુખપદ સ્વીકારવાની સૂચના કરી અને રા. મૂલચંદ્રમત આસનમહે તેને અનુમોદન આપ્યા બાદ પ્રમુખે સ્વસ્થાન લીધુ હતુ. કાર્યક્રમાનુસાર વૈષ્ણુવક્રુમારોએ સુંદર સ્વરથી શ્રીગોપિકાગીતનું ગાન કરીને પ્રેક્ષકવર્ગને આનંદમગ્ન કર્યો હતો. ત્યારબાદ સદ્ગુરુ પુન્તકાલયના ઝોન સેક્રેટરિ રા. રા. આત્મારામ વીરભાનુએ રિપોર્ટ વાચના નજીવુ કે ‘ભારતવર્ષમા ચોતરફ ધાર્મિક નજીત પ્રસરવા લાગી છે, સ્થલેસ્થલે પુષ્ટિમાર્ગિય પુસ્તકાલયો સ્થપાતાં જાય છે, સંસ્કૃત અધ્યયન, સ્વધર્મનો ઉપદેશ વગેરે સત્કાર્ય વૃદ્ધિગત થતાં જાય છે. આવા સમયમા સિંધના વૈષ્ણુવો પાછળ પડે તે ઠીક કહેવાય નહિ. આજના વાતાવરણમા ઉછરતી અને લવિષ્યની પ્રજા શુદ્ધ વૈદિક ધર્મથી અલગ ન થાય અને ધર્મભાસમાં ન ફસાય એવા ઉદ્દેશથી આવાં પુસ્તકાલયો સ્થાપવાની યોગી આવશ્યકતા નથી આ પુસ્તકાલયનો ચતુર્થ વાર્ષિકોત્સવ છે. આ સરયા તરફથી વગલગ ૫૧ નાનામોટા વૈષ્ણુવો અને બાલકો શ્રીમદ્દયાર્પચરણનિર્મિત ગ્રંથો અને ગીતા વગેરેનુ અધ્યયન કરે છે. કોઇ વેલાએ ધર્મસંબંધી બ્યાખ્યાનો પણ આપવામા આવે છે. પુન્તકાલયના મકાનમા યાત્રાએ આવેલા વૈષ્ણુવોને પણ ઉતરવા દેવામા આવે છે ’ ત્યારપછી તેઓએ પોતાના ભાષણનો ઉપસહાર કરતા પુસ્તકાલયને તનમન અને ધનથી મદદ કરનારાઓનો અને સલાધ્યક્ષ અને આનુગચુનો ઉપકાર માન્યો હતો.

વૈષ્ણુવ ચતુર્ભુજદાસ ગંગારામ ત્રીકેદાસે આચાર્યોપાસના વિષે વિવેચન કરતાં નજીવુ કે ‘ત્યારે ઝેરછ રાજ્યમાં ચારે તરફથી નિઘ કર્મ કરનારાઓનું જય વધુ હતું અને

વૈદિક ધર્મરૂપી નૌકા અર્ચુધાર યજ્ઞ પડી હતી, ત્યારે તેના કટકારક સમયમાં તે નૌકાને બચાવનાર દૈવી શ્રવેનો ઉદ્ધાર કરનાર સરસ્વતી વગેરે ભક્તશિરોમણિઓના હૃદયમાં શ્રીકૃષ્ણ પ્રેમભક્તિના રૂપાર ઉદ્ધારનાર, પરમ ઉદાર, ભારતવર્ષના ભૂપત્યુરૂપ શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યનો પ્રાદુર્ભાવ થયો હતો. એવા આચાર્યની ભક્તિ વિના દરેક આર્યને ગૃહસ્થાશ્રમ ખર્ચિત જ સ્મશાન-ભૂમિસદૃશ છે. આચાર્ય એટલે પ્રસ્થાનચતુષ્ટયની એકવાક્યતા કરીને નિઃસાધન શ્રેણીનો સ્વરૂપાખલથી ઉદ્ધાર કરે તે. એવા આચાર્યના ચરણકમલમાં દૃઢ અનુરાગ, એનું નામ આચાર્યપાસના. ઉત્તમક્ષણુવાન આચાર્ય જો જાતલ ઉપર પ્રકટ થયા હોય તો તે શ્રીમદ્-વલ્લભાધીપર જ છે. તેમના ચરણમાં અનુરાગ રહેવાથી શ્રવણ સર્વ અર્થો સિદ્ધ થાય છે. શ્રીમદ્વાચાર્યચરણે ઉપદેશલા શુદ્ધ સંભાર્ગમાથી નીકળીને આચારબ્રહ્મ મતના આડંબરથી પ્રાતઃશુદ્ધિ યજ્ઞને પોતાનું અને ભવિષ્યની પ્રજાનું અકલ્યાણ સાધવા આજ્ઞાલ કેટલાક અમારા જ વૈષ્ણવબંધુઓ નીકળ્યા છે તે અતિખેદકારક છે. આચાર્યચરણનું સ્વરૂપ નિત્ય છે. સ્વાશ્રિત જનોના હૃદયપ્રદેશમાં બિરાજીને સ્વરૂપાખલથી તેઓનો ઉદ્ધાર કરવાને તેઓ સમર્થ છે, મૂક ને વાચાલ અને પંથુને ગતિમાન બતાવવાનું સામર્થ્ય તેઓશ્રીમાં જ છે. ઉપસંહારમાં એટલું જ જણાવવું બસ થશે કે હે સદ્ગૃહસ્થો ! તમે પોતે, તમારા બાલકો, તમારા પરિવાર વગેરે દુષ્ટ કલિની છાયાવાન અવૈદિક શ્રદ્ધાવાતક આસુરી શ્રવેના જપાટાથી બંધીને સ્વધર્મપરાયણ થાઓ, અને શ્રીમદ્વૈષ્ણવનાચાર્ય વાકપતિની એવા કરીતે પોતાનો ઉદ્ધાર કરવા તરફ લક્ષ્ય આપો.

ત્યારપછી રા. રા. વૈષ્ણવ જ્ઞાનદ હીરાનદે “સદ્વિદ્યા” ઉપર બોલતાં જણાવ્યું કે ‘મનુષ્યનું પરમ કર્તવ્ય બૌદ્ધિકિક પ્રવૃત્તિને આદર એ છે. મનુષ્ય-લૌકિક પ્રવૃત્તિ કરવામાં જેટલી આમકિત રાખે છે તેથી પણ વધારે આસકિત રાખીને ન્યાં સુધી-અલૌકિકિક પ્રવૃત્તિમાં પ્રવૃત્ત થતો નથી ત્યાં સુધી તેને મનુષ્ય જ કહેવાય નહિ. વિદ્યા એ પ્રકારની છે, ૧. લૌકિક અને ૨. અલૌકિક. લૌકિક વિદ્યાનું ફલ નાશવત્ છે જ્યારે ‘અલૌકિક’ વિદ્યાનું ફલ ચિરકાલ-પર્યંત નિત્ય મલે છે. જગતમાં લૌકિક વિદ્યાની પ્રવૃત્તિ એટલી બધી વધી પડી છે કે પોતાને ચતુર અને વિદ્વાન માનતા પુરુષો પણ તેમાં જ મસ્ત બન્યા છે. અલૌકિક બ્રહ્મવિદ્યા તરફ તે લોકોની દષ્ટિનું આકર્ષણ ચતુ નથી બ્રહ્મવિદ્યાભવનો પિનદ્ધકપાટ થવાના પરિણામે આવા દુષ્કાલો વગેરેથી જનસમૂહ પીડાય છે. સદ્વિદ્યાનું સ્વરૂપ સમર્થતા પહેલાં અવિદ્યાનું સ્વરૂપ સમજવું ઠીક થઈ પડશે. અવિદ્યા પાંચ પ્રકારની છે, ૧. દેહાધ્યાસ, ૨. પ્રાણાધ્યાસ, ૩. અત કરણાધ્યાસ, ૪. ઇન્દ્રિયાધ્યાસ, અને ૫. સ્વરૂપવિસ્મૃતિ. આ પચસર્વો અવિદ્યાની નિવૃત્તિ પણ પાંચ પ્રકારની વિદ્યાથી જ થાય છે. શ્રીમદ્વાક્ય તેનાં પર્વો આ પ્રમાણે ઉપદેશ છે, ૧. સાંખ્ય, (આત્મ-અનાત્મવિવેક), ૨. યોગ, (ચિત્તવૃત્તિનિરોધ), ૩. વૈશાખ્ય, (પ્રત્યક્ષના પદાર્થમાં અનાસકિત), ૪. જ્ઞાન, અને ૫. કેશવકીર્તન’ ઉપસંહારમાં તેમણે જણાવ્યું કે ‘આપ સર્વ વૈષ્ણવોને અહતામમતાત્મક સંસારનો નાશ કરવા હોય તો વૈષ્ણવ વાકપતિના ચરણકમલો દૃઢ સશ્રવ કરો અને તેઓશ્રીએ ઉપદિષ્ટ માર્ગનું ચચાર્ય સ્વરૂપે સમજીને કૃતાર્થતા સંપાદન કરો’

ત્યારબાદ રા. રા. વૈષ્ણવ મૂલજમલ મમુમલે “વૈષ્ણવકર્તવ્ય” ઉપર બોલતાં જણાવ્યું કે ‘વૈષ્ણવ એટલે સદ્વાનદ પૂર્ણપુરુષોત્તમની સાથે સબંધ બાધનાર. વૈષ્ણવોના કર્તવ્યોને નિર્દેશ શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાના ૧૨-૧૬ અધ્યાયમાં છે. જે કર્તવ્ય કરનાથી દેહાદિ શુદ્ધ થાય

અને હું આનંદ પ્રકટ થાય તે જ કનવ્ય, કતવ્ય ચાર પ્રકારનાં છે. ૧ સર્વ પ્રકારની ક્રોધ-રતાનું સહન કરવું, ૨. વસ્તુમાત્રને શ્રીકૃષ્ણનું રૂપાંતર સમજવી, ૩. યથાશક્તિ વશુશ્રમ ધર્મપાલન અને વિધર્મનો ત્યાગ, ૪. ઇદ્રિયાત્રયનો નિગ્રહ. આ કર્તવ્ય બાજુ છે. આંતર કર્તવ્ય તો મુખ્ય ભાવપુષ્ટ લગવત્સેવા જ છે. આ લોક અને પરલોકનાં સુખોની આશાઓને દૂર કરીને પ્રભુસ્વરૂપમાં આસક્ત થવું, તેમાં ચિત્તને ખરાવવું એ સેવાનું સ્વરૂપ છે. સેવા પણ બે પ્રકારની છે, નામસેવા અને રૂપસેવા. બન્ને પ્રકારની સેવા કરીએ તો જ સેવા પૂર્ણ થયેલી કહેવાય નહિ તો ન્યૂન જ કહેવાય. આજકાલ સ્વરૂપસેવા ઉપર જ વિશેષ ધ્યાન આપવામાં આવે છે, નામસેવારૂપ ગ્રંથસેવનનો અભાવ જોવામાં આવે છે, તેથી જ લગવત્સ-રૂપનો પણ યથાર્થ અનુભવ થતો નથી. નામ અને રૂપસેવામાં દષ્ટાંતર કુંભનદાસ છે.

ત્યારપછી મિ. સુદરદાસે “શ્રીમદ્ભગવત્” ઉપર કહેતાં જણાવ્યું કે ‘ધર્મસંબધી મહાન સુધારો કરનારા, આર્ય અને અનાર્ય સર્વ પ્રજા પોતાનું શ્રેય આવા કલિકાલમાં પણ સાંધી શકે એવા માર્ગનું દર્શન કરાવનારા, પંડિતશિવોમ્મણિ, પાંખડ મતનું ખંડન કરનાર શ્રીમદ્ભગવાદાર્યજીનો પ્રાદુર્ભાવ વિક્રમસવત્ ૧૫૩૫ માં થયો હતો. તે વખતની ભારત વર્ષની રાજકીય, સામાજિક અને ધાર્મિક સ્થિતિ એવી તો કંઠાડી હતી કે તેનું વર્ણન કરતાં ખેદમાં હુણવું પડે. ચોતરફ રાજકીય ઉચ્છ્વસાચલો, ધર્મઘાતિ, અધાધુધી વગેરેથી ભારતવર્ષ આક્રાંત હતું. આવા કંઠાર સમયમાં પણ ધર્મભાવનાને ચેતન કરીને ધર્મનું વાર્તાવિક શુદ્ધ સ્વરૂપ બતાવીને નિસાધનોનો ઉદાર કરનાર શ્રીમદ્ભગવાદાર્યજી જ હતા. ત્યારપછી તેઓએ શ્રીમદ્ભગવાદાર્યજીના આશ્રમમનુષ્યનો ઇલાન કહીને તેઓશ્રીએ સ્થાપેલો ઉત્કૃષ્ટ-તૃષ્ટ બ્રહ્મવાદ અને ભક્તિમાર્ગની દિગ્વિજય બતાવીને વિદ્વાનગરના છેલ્લા આર્ય રાજા કૃષ્ણદેવની વિદ્રુપરિષદમાં મેલવેલો મહાન વિજય વગેરે સર્વ અસરકારક રીતે વર્ણવીને છેવટે આચાર્ય-સશ્રયથી જ સર્વ અર્થે સિદ્ધ થશે’ એમ જણાવ્યું હતું.

આ સમય ઉપર શાસ્ત્રી પરમાનંદદાસજી “બ્રહ્મસંબધ” ઉપર વિખ્યાત ભાષણ આપવાનાં હતા, પરંતુ સમય ધણો યદ્ય ગયલો હોવાથી, તેનો ટૂંકામાં સાર કહેવા હતો, સર્વ શાસ્ત્રોનો સાર બ્રહ્મસંબધ જ છે. બ્રહ્મસંબધ વિના મનુષ્યના સર્વ દોષ નિવૃત્ત થતા નથી. શ્રીકૃષ્ણજીએ સાક્ષાત્ પ્રકટ થઈને શ્રીમદ્ભગવાદે બ્રહ્મસંબધ દીક્ષા આપી છે, અને તેઓશ્રીએ કહ્યું કરીને અનેક લગવદીઓને બ્રહ્મસંબધ કરાવીને તાર્યા છે.

ઉપસહારમાં વ્યાવહારિક પ્રમુખે સર્વ ઉપરિચિત વિષયોની સિદ્ધાંતલેખન્યાયે સમાલોચના કરીને જણાવ્યું કે ‘શાસ્ત્રી પરમાનંદજી સમયાભાવને લઈને બ્રહ્મસંબધ ઉપર વિસ્તારથી કહી શક્યા નથી એ ખેદકારક છે. એ વિષય અતિગહન છે’ છેવટે એ વિષય ઉપર બે રસિક દણ્ડો આપીને પ્રમુખ સાહેબે સિદ્ધ કરી બતાવ્યું કે બ્રહ્મસંબધદીક્ષા વિનાનો માણસ જન્મમરણના ચક્રમાં પડે છે. તેના વિના માણસની શુદ્ધિ થતી જ નથી, તેના વિના માણસ પિશાચવત્ જીવગી ગણાય છે.

ત્યારબાદ પ્રમુખે આ પુસ્તકલેખના પ્રવર્તકોનો ઉત્સાહ જોઈને પોતાનો હર્ષજનકાર કર્યો હતો તત્પર્યાત્ પકન કરતા વિદ્યાર્થીઓને ઉપયોગી થયો પારિતોષિકરૂપે આપવામાં આવ્યા હતા. છેવટે શ્રીમદ્ભગવાદાર્યજીના જયધોષની સાથે સભા વિસર્જન થઈ હતી.

લીલાવૈચિત્ર્ય.

શ્રીવક્ષભકુલનો છેલ્લો ૩૦ વર્ષનો જ્ઞાતિવિષયક ઇતિહાસ જાણવા યોગ્ય હોવાથી અત્ર આપવામાં આવે છે. સામાન્યતઃ ભટ્ટવર્ગે બાલકોના ઉત્કર્ષથી અને પોતાની ન્યૂનતાથી ભસ્માન્નશક્તિ હુતાશનની પેઠે અંતઃપ્રદોષ રહે છે. અત્યાર સુધીમાં જ્ઞાતિમાં થયેલા કાલાહલોમાં દીર્ઘદષ્ટિથી જોતાં કેટલોક અંશે ભટ્ટવર્ગની પરાકર્ષસહિષ્ણુતા હેતુબૂત છે એમ જણાય છે. પં. ગદ્દલાલજીએ પરપરાવિષયક અને ઉત્સવવિષયક નિર્મલ ચર્ચા ઉત્પન્ન કરીને અને કેટલાક બાલકોને પોતાના પક્ષમાં લઈને ભેદ પડ્યો હતો. તે સમયે શ્રીનાથદાર અને કાટા એમ બન્ને પ્રબલ પક્ષ પડ્યા. તેવામાં લોકપ્રિય અને સુપ્રસિદ્ધ ધીમદ્દૈર્ય શદ્ધિવકીનંદનલાલજીએ સમયાનુસાર સાપ્રદાયિક મર્યાદાનો ભંગ કર્યો એટલે તેઓશ્રીને જ્ઞાતિઅહિંસૃત કરવામાં આવ્યા. તે વખતે દાઉડવાલા શ્રીવિદ્યેશજી પોતાના પુત્ર શ્રીવક્ષભલાલજી મટિ જે કન્યા લાવેલા તે મારે કંઈ શક રહેવાથી તેઓશ્રી પણ જ્ઞાતિઅહિંસૃત જ હતા આ પરિસ્થિતિમાં પુષ્ટિમાર્ગના પ્રચારરક્ષિ શ્રીનૃસિંહલાલજીમહારાજે રાજનગરવાલા શ્રીમજરાયજી મહારાજને વિનંતિ કરીને જ્ઞાતિઅહિંસૃત બાલકો સાથે મુકો વ્યવહાર શરૂ કરાવ્યો. આ પ્રમાણે કેટલોક સમય વ્યતીત થતાં કાટાના પક્ષના ધુરધર બાલકો લીલાપ્રવિષ્ટ થયા તે કારણે તે પક્ષ ગિયિલ થઈ ગયો, અને સર્વ બાલકો ૨ નાથદારના પક્ષમાં ભલી ગયા. તે સમયે પણ શ્રીવિદ્યેશજીનું ગૃહ અને શદ્ધિવકીનંદનલાલજીનું ગૃહ તો અહિંસૃત જ હતું.

છેલ્લા બે વર્ષ થયાં એક નવીન જ કલહ ઉભો થયો છે. અત્યંત બુદ્ધિમન્દિરના ગદ્દારાજ શ્રીગોકુલનાથજીના માતુલ ઉપર અભક્ષ્યભક્ષણનો આરોપ મુકીને જ્ઞાતિના અગ્રેસરોએ કાલાહલ મચાવી મુક્યો, અને તેને પરિણામે શ્રીનાથદારાનો પક્ષ ઊઠ્યો અને અમુક સમયસુધી શ્રીગોકુલનાથજીનું ગૃહ જ્ઞાતિભિન્ન રહ્યું. હાલમાં શ્રીનાથદારાધીશે એવો નિર્ણય આપ્યો કે 'સદ્ગુણ લાલજી પોતાના ઉપર આવી પડેલા આરોપની અસત્યતા પ્રકટ કરવા શ્રીનાથજીનાં ચિત્રણ અને શ્રીયમુનાજીલ હસ્તમાં લખેને પ્રતિજ્ઞા કરે તો તેમને જ્ઞાતિમાં લઈ લેવા.' લાલાજીમહારાજને આ વાત અતિરુચિર લાગ્યાથી શ્રીનાથદારાધીશે સમક્ષ ઉપર્યુક્ત-રીતે અનુસરનામાં વિશ્વળ કરવો યોગ્ય લાગ્યો નહિ. શ્રીનાથદારાધીશે તાર મારફતે તેમની સાથે વ્યવહાર શરૂ કરવા આજ્ઞા કરી. તેનું પરિપાલન, પહેલાં જેમણે શ્રીગોકુલનાથજી સાથેના સંસર્ગથી પોતાની સર્વ અપરસ કાઢી હતી અને તેમના સામા પક્ષમાં ભલવાનું ઉચિત માન્ય હતું તે જ મહારાજ શ્રીજીવનેરાતનુજ શ્રીરણુજીલાલજીએ, કર્યું. આ અવસરમાં શ્રીગોકુલનાથજીને ત્યાં યજોપવીતપ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો. શ્રીનાથદારાધીશની આજ્ઞા થયા છતાં પણ જુજ બાલકોએ જ તેમાં ભાગ લીધો હતો. શ્રીનાથદારાધીરાજના આ નિર્ણયને લઈને

૧. કેટલાકો એમ પણ મંદે છે કે તેઓ શ્રીબાલદેવજીલાલજીના માનુષી સાથે ભલી ગયા તેથી જ્ઞાતિભદાર થયા.

૨. અત્ર કેટલુંક સૂચન આવરયક છે. નાથદારાના પક્ષમાં લખવા ઇચ્છનાર બાલકો પાસે અમુક ફાવેલા ઉપર સદિ લેવામાં આવે છે. તેમાં વિપ્લુરવામિપરપરાં અને સ્વદિષ્પનીનો સ્વીકાર કરવાનો પણ નિયમ છે, જે નિયમને અંત કરણથી અસ્વીકાર્ય બનવા છતાં બાલકોને સદિ કરવા પડે છે. !

૩. શ્રીનાથદારાધીશે એ હકમ પ્રકટ કર્યો-પરંતુ પોતે તો તેમની સાથેના વ્યવહારથી દૂર રહ્યા છે એમ કહેવય થયું છે !

કેટલાક બાલકોએ એઓશ્રીને એવું વિગ્રહિપત્ર લખ્યું કે 'જેવો નિર્ણય લાલાજીને માટે પ્રકટ કર્યો તેવો જ નિર્ણય શ્રદ્ધિવક્રીનંદનલાલજીના અને શ્રીવિદ્યલેશજીના ગૃહ માટે કેમ ન કરવો ?' તેઓશ્રી તરફથી કંઈ સંતોષકારક ખુલાસો ન મળતાં રાજનગરવાળા શ્રીમધુસૂદનલાલજી મહારાજને સર્વવિધાવિસારદ શ્રદ્ધિવક્રીનંદનલાલજીના અગ્રણીત્વ નીચે એક નવો પક્ષ સ્થાપ્યો છે, અને શ્રીવિદ્યલેશજીના ગૃહમાં બિરાજતા શ્રીદ્વારિકેશજી અને શ્રીવાગીશલાલજી સાથે સર્વ વ્યવહાર પ્રારંભ્યો છે. આ ઉપરથી હાલમાં ફક્ત બેજ પક્ષ રહ્યા છે. જો કે કેટલાક બાલકો હજુસુધી એકે પક્ષમાં મડ્યા નથી, પરંતુ તે અમુક પક્ષમાં મડ્યા સિવાય રહેશે નહિ અમે ઇચ્છીએ છીએ કે બે પક્ષ મટીને એક જ પક્ષ અવલોકવાનો પ્રસંગ સત્વર પ્રાપ્ત થાય

અત્ય લગવર્ધ્મપરાયણ શેઠ ત્રિભુવનદાસજીએ એક વેલાએ શાસ્ત્રીજી મગનલાલભાઈને સાપ્રદાયિક કીર્તનકારોના અલાવસંબંધે સૂચના કરી હતી કે, જો કોઈ પણ ભાવુક સાપ્રદાયિક કીર્તનો શિખે અને શીખવે તો તેને યથામેળબળનતી મદદ કરવા હું તત્પર છું. ખચિત, પ્રાચીન શ્રદ્ધિથી યથાસમય નિયમપુરસ્કર સારા કીર્તન કરનારાઓનો હાલમાં અભાવ જ છે. હાલમાં કીર્તનનો રાગ હોય કંઈ અને ગવાતો હોય કંઈ એવી સ્થિતિ થઈ પડી છે. યવન ગર્વયાઓના કર્ણકટુ અને રાગરવશપચ્છેદક સ્વરોનું અનુકરણ કરવામાં જ આજકાલના કેટલાક ઉછરતા કીર્તનકારોએ અને તેની જ કદર બૂજવામાં તેના જ મહારાજશ્રીઓએ કર્તવ્યપરાયણતા માની છે !

પરંતુ હવે તો એક એવો માર્ગ પ્રકટ થયો છે, કે કીર્તનીઆઓની જરૂર જ પડે નહિ ! ફોનોગ્રાફની એજ સિવાલો 'શુજરાતી'માં જાહેર ખપ્પર આપે છે કે મુખાધના મોટા મંદિરના કીર્તનીઆ મારફતે તૈયાર કરવામાં આવેલી સમયસમયના કીર્તનોની પ્લેટો અમારે ત્યાંમલે છે હવે કીર્તનીઆની જરૂર શી ? શ્રીઠાકુરજી સમક્ષ તે તે સમયે ફોનોગ્રાફ ધરી દેવું ! ! પખાવજ કે કીર્તનીઆ રાખવાનું ખરય પણ નહિ ! એક પંથ બીર દો કાજ ! ! ધીરધીરે પખો પણ વિદ્યુત્તોજ રાખવો ! વિદ્યુદીપો તો ક્યારનાએ પ્રવેશ્યા છે આનુ યશે ત્યારે જ કાલપ્રમાદરૂપા દેહચિત્તાદયોષ્ણત સર્વયા મક્ષયિષ્યન્તિ એ શ્રીમુખવચન અત્યંત સચ્ચ યશે. પ્રભુની અનવગાહ લીલાનો પાર કાણ પામે છે ?

વર્તમાન સમય સાકર્મ્યનો છે વર્ણુમા સાકર્મ્ય, ધર્મમા સાકર્મ્ય, આશ્રમમા સાકર્મ્ય, મતમા સાકર્મ્ય, સર્વ સ્થલે સાકર્મ્યને સાકર્મ્ય જ પ્રસરતું જાય છે. સકરતાપ્રિય પુરુષો પણ વૃદ્ધિ પામતા જાય છે. સમય એવો આવી પહોંચ્યો છે કે જનસમૂહનો મોટો ભાગ સકરતાનેજ વધાવી લે છે ! સકરતાના મિશ્રણ વિનાનું કોઈ પણ શુદ્ધ મત આ સમયના માણસોને ચલવત યર્થ પડે છે.

આવી રીતે વિશાલતમ પુષ્ટિમાર્ગમાની પણ કેટલીક વ્યક્તિઓ ઉપર્યુક્ત સકરતાનો આશ્રય લેવા લાગી છે. ભલે સ્વમતનો સ્વર્જવાસ યાઓ, ભલે સ્વસિદ્ધાંતો ઉપર સમુદ્ર ફરી વહે, પરંતુ અમારી પ્રતિજ્ઞા ક્યાં છે ? બધા લોકો અમને માન આપે એવો માર્ગ ક્યા છે ? ધર્મઃ પ્રયાતુ પાતાલ કુર્લ વિલયમૃચ્છતુ ગૌરવ રૌરવ વાતુ જઠર ત્વેકમસ્તુ ન । અમારો

સ્વાય કેમ સધાય ? આવા મહિન વિચારરૂપિ તિમિરથી આધુનિકાનું મન વિચારમૂઢ થયું છે. પરમતસહિષ્ણુતાપગાના પ્રવાહમાં ‘સ્વસિદ્ધતાપગા’ ને જોડી દબને ધર્મનાશાત્મક ક્ષારો દબિને શરણ કરવામાં સ્વહીનતા નયનગોચર થતી નથી ! પ્રભુલીલા વિચિત્ર છે ! !

દ્વાલમાં મુખાધર્મ એક શંકરાચાર્યજી આવ્યા છે. આ શંકરાચાર્ય આપણા મશહૂર શં માધવાતીર્થ જેવા નથી તેઓ તો કહે છે કે ‘પુષ્ટિમાર્ગ વૈદિક છે, સહસ્ત્ર પ્રમાણેસિં ઉસકી વૈદિકતા મેં પ્રતિપાદન કર સકતા હું છ’ વાચકો આશ્ચર્ય પામશે કે એક અરૈદિક માયાવાદપ્રસારક આચાર્યની ગાદી ઉપરના આચાર્ય આવે. અભિપ્રાય પ્રકટ કેમ કરતા હશે ? સામાનાધિકરણ્ય હિ તેજસ્તિમિરયો કુત તિમિરનુ-અધકારનુ-અને તેજનું ઐક્ય કેમ થાય ? માયાવાદતિમિર બ્રહ્માદર્શન તેજને કેમ સહન કરી શકશે ? અચિત, સ્વમાર્ગની ઉપર જેને લેશ પણ મમત્વ હશે તેને તો ઉપરના વિચારો પ્રાપ્ત થશે, પરંતુ જેઓ માત્ર પ્રતિ-ધાના જ પૂનરી છે, પ્રતિધાને અધીન યર્ષ પોતાની પરમકર્તવ્યપરાયણતાને સ્વાર્થાગ્નિમાં હોમવા તત્પર બને છે, તેઓના મનમાં આવા શુભ વિચારાકુરો ક્યાથી ?

ન્યેષ્ઠ માસના એક સપ્તાહમાં ઉપર્યુક્ત શંકરાચાર્ય એક બ્યાખ્યાનમાલા યોજી હતી તેમાં અત્યંત ગૃહસ્થવર્ગ પણ જોડાયો હતો. ભાષણકર્તાઓ પ્રતિદિન વિવિધ મતના આવતા હતા. આ સનાતની (!) સભામાં અમને ખૂણે ખોચરે કાંઈ સ્થલ મક્કી જાય તો અમારી વૈદિકતા ઉપર-લોકો સંશય લાવે નહિ એવા કે પછી પોતાની પ્રસિદ્ધિના ઉદ્દેશથી એતન્માર્ગીય કહેવાતી બે વ્યક્તિઓ પણ આને લાભ લેવા ચૂકી ન હતી. સદ્ભાગ્યે સ્વકીય ‘શુદ્ધાદૈતસિદ્ધતાપગિતતા’ નો આવિષ્કાર કરવામાં તત્પર બનેલી વ્યક્તિનો લાભ માત્ર ૫૦ સખ્યાના મનુષ્યોએ જ લીધો હતો ! તેમાં એતન્માર્ગીયો અને આગેવાન ગૃહસ્થો તો સાલ-લવા પ્રમાણે આવ્યા જ ન હતા ! બીજી કાવ્યવિખ્યાત વ્યક્તિના બ્યાખ્યાનને દિવસે કાંઈ સ્માર્ત વ્યક્તિએ કાલાહલ મચાવી મૂક્યો હતો. આ પ્રમાણે શંકરાચાર્યના કહેવાથી પોતાના મતની ઈષ્ટતા માનનારી વ્યક્તિઓએ એતન્માર્ગને હાનિ પહોંચાડી છે કે તેની પ્રતિષ્ઠા વધારી છે એ વિચારવાનું અમે વાચકવર્ગને જ સોંપીએ છીએ.

અગસરાથી એક વૈષ્ણવ લખી જણાવે છે કે “પારમાર્થિક કાર્યને માટે જનધૃતિ તથા પોરબંદરનિવાસી શેઠસાહેબ અતુર્ભુજ શિવજીભાઈ કુમાર અમરાવાલા સાહેબના લગ્નપ્રસંગે અત્ર આવતા અત્રત્ય વૈષ્ણવ શાલાનું કામ જોઈ શાળાને એક વરસ સુધી માસિક રૂ. ૧૦)ની મદદ આપવા જાહેર કર્યું છે, અને શાલાનું કામ જોઈ વિશેષ વૃદ્ધિ પામશે તો વિશેષ મદદ આપવા વચન આપેલું છે. વળી જુનાગઢનિવાસી વકીલ રતનશી માધવજીએ પોતાના પુત્રના લગ્નની ખુશાલીમાં શાલાના વિદ્યાર્થીઓને રૂ. ૧૦)નું છનામ વહેંચ્યું, અને રૂ. ૫) શાલાફંડમાં આપ્યા. રા. માલેકચંદ ભૂરાભાઈએ નીતિધૂર્ધમાલાના પંદર પુસ્તકો ભેટ આપેલા છે. જૈન બધુઓએ ધર્મની વૃદ્ધિને અર્થે ટૂંક ટૂંકાણે જૈન શાળાઓ ખોલેલી છે ત્યારે વૈષ્ણવ ધર્મની વૃદ્ધિને અર્થે અમે ન ભૂતતા હોઈએ તો આવી એકાદ બે જ સંસ્થા છે એ સું થોડું શોચનીય છે ! વૈષ્ણવ બધુઓએ શેઠસાહેબ અતુર્ભુજભાઈને પગલે, ચાલી આવી સંસ્થાની વૃદ્ધિને અર્થે યત્નશીલ થવું ઘટે છે.”

Suddhadwaita-Brahma-Vada.

STAVARTAS OF BRAHMAN

The conception of Brahman in general has been set forth in the foregoing pages, we now proceed to deal with the varying conceptions under which Brahman is described by different sages to whom it revealed itself. The numerous and varying attributes and forms, with which Brahman is described by different sages, do not lead us to believe that in each case the sage describes not the same Brahman. It is to the highest glory of Indian genius that in the immense diversity of numerous conceptions it can perceive a way by which not only the conflict is avoided, but a whole and harmonious conception of Brahman answering to all the different descriptions is met with. Thus where an European scholar stands bewildered, the devout Indian sees not only no conflict, but finds a satisfactory way, in which all the diverse passages describe one and the same Brahman. Nay the Indian philosophers believe that all the Upanishads teach one and the same Brahman, the difference in description varies with the degree of the individual sage's revelation. Again among Indian philosophers the method of harmonising the diverse conceptions of Brahman varies very considerably. Sankara divides the texts of the Upanishads into two classes, one referring to the Higher Brahman and the other to the Lower One. Where Vedic passages present a negative conception, it is supposed to refer to Higher Brahman, while passages describing Brahman as possessed of positive attributes are supposed to describe the Lower one. The conception of a personal God-like Isvarā, Creator, etc., refers to the Lower Brahman, which owes its existence to the Sadāsāt Maya—the indescribable illusion. With the removal of Maya the Lower Brahman drops into a non-entity, and, it then ceases to exist. With Isvarā ceases also the conflict of the negative conception with the positive conception. To Sankara, as he is under the spell of Buddhism, the completely negative conception appeals the most. By subordinating the affirmative Śruti to negative ones, he works out the so-called ekavakyatā—unity of the conflicting Vedic passages. The merits or drawbacks whatever of this method have been suggested

before Ramanuja and Madhva do not find a satisfactory way to get out of this difficulty. They studiously reject the two Brahman and not unfrequently twist the wording of the holy texts. With them the pure advaita of the Upanishads results in dvaita. In this point Sankara seems to have decided advantages over these two philosophers. But the only great drawback in his case is that his is an imaginary distinction. It is not supported by the authority of the learned Vyasa. In order to show that it is countenanced by the sutras of Vyasa attention is drawn to sutras like 2-1-13, where by the use of the word 'Lokavat,' it is urged, Vyasa directly hints at the Vyavahara and Paramartha stages, and through them to two Brahman. But this is far from convincing. The truth is that when the case is quite clear, Vyasa simply says 'Lokavat' 'as in the world.' The case is so apparent that Vyasa does not see it necessary to point at any particular examples, like Pata, Kehira, Ahikundala, etc. Again the word 'Lokavat' is used to illustrate what Vyasa wants to propound in that particular sutra, and it is only the sectarian zeal that sees in it a shadow of support to the so-called theory of Vyavahara and Paramartha stages. The right way of looking at Brahman is to banish, from one's mind, the ideas of rationation independent of Vedic texts, and to accept Brahman as it is described in the Upanishads. Rightly says Sankara that this Sastra is not based on reasoning as such. It is a pity that Sankara in his zeal for Mayavada forgets his own true words. The right way to understand Brahman is, to see it as Vyasa does in 2-1-27¹ and 3-2-27. In these sutras Vyasa teaches the Viruddhadharma-sayatva of Brahman. He accepts Brahman to be unchangeable and impartite and still the material cause of the universe on the authority of the Vedic texts, that is, Brahman is possessed of even contradictory attributes. The same principle when applied to the Vedic passages solves the difficulty without the least twist. Vedic passages whether negative like 'It is not so' or affirmative like 'The omniscient, the almighty' describe the same Brahman. The conception of Brahman varies with the individual revelation of each sage. Thus sages² describe the different aspects-swarupa:

1. श्रुतेस्तु सद्मूलत्वात् । उभयव्यपदेशादद्विबुद्धत्वात् ।

2. एक सत् विप्रा बहुधा वदन्ति ।

of the one and the same Brahman. To evince its supreme glory and greatness, the highest Brahman becomes revealed even in contradictions. The Brahman becomes manifest as simple and complex, one and infinite. Though it cannot be compared with anything in the world, still one cannot say that Brahman is not that thing. Unequal to anything in the world, it is equal to a gnat or an elephant. Brahman being everything, even contradiction is Brahman. The narrow standard of the undeveloped reason wanting in divine perception is not to be resorted to in its case. With this end in view Vyasa plans the first chapter of his *Brahma Mimansa*, and teaches that *Jyotih*, *Prana*, *Vaiswanara*, and like words are names of Brahman. Their primary significance is that of the supreme deity, but by *Saktisankocha*—limitation of the power to express the full sense, viz., Brahman,—they have ceased to signify the highest divinity in the world at large, and now these words are understood to signify a variety of objects. To put it clearly, the words like *Jyotih*, *Prana*, *Vayu*, though they are used in the world, as the names of the elements of nature, signify in *Brahma-Mimansa*, the highest divinity. Thus it is that by showing each and every word to mean the supreme Brahman, Vyasa clearly sets forth the highest truth taught in the famous sentence of the *Chandogya*, 'verily all this is Brahman.' By showing the *Sarva-rupatva* of Brahman in the first pada its *Adheyatva* in the second, *Adharatva* in the third and finally discarding the Vedic claims of *Prakriti* of the *Sankhya* in the fourth, Vyasa works out his *Samanvaya*-unanimity of all the Vedic passages in signifying the highest principle Brahman. Hence words like *Antaryamin*, *Prana*, *Jyotih*, *Vaiswanara*, *Bhuvan*, *Akshara*, *Akasa*, *Avyakta*, *Sukshma Dahara*, *Prasakta*, *Setu*, *Vidharana*, *Apahatapapman*, though meaning something else elsewhere, express the highest divinity Brahman in *Brahmamimansa*. As Brahman is *Satchidananda*—these varying conceptions are classified according as *sat*-portion or *chit*-portion or *ananda*-portion is prominent. The conception in which *sat*-portion or *chit*-portion or *ananda*-portion is prominent is technically known as *Adhi-Bhantika* or *Adhyatmika* or *Adhidaivika* respectively. *Jagat*, in which *sat*-portion is prominent, is the *Adhi-Bhantika* *swarupa* of Brahman, *Akshara*, in which *chit*-portion is prominent, is the *Adhyatmika* *swarupa* of

Brahman, and Purushottama in which ananda-portion is prominent, is the Adhidaivika swarupa of Brahman. Hence in this part only the different swarupas of the same Brahman are mentioned. These swarupas are non-separable and non-dual from the Supreme Nirguna Brahman. A brief account of these swarupas will be suitable to close the section of Brahman.

Jagat-**Universe**—which we see around us is the Adhahautika swarupa of Brahman. In it the sat-portion of Brahman is manifest while the chit-portion and the ananda-portion are non-manifest. Hence Jagat is non-dual from Brahman. The non-duality¹ of the cause Brahman and effect Jagat is taught by Vyasa in 2-1-14. The Universe and Brahman are non-dual on account of words like arambhana, etc. The ananyatva does not mean the unreality of the Universe. Non-duality is a relation, and so it cannot exist between Sankara's existing Brahman and non-existing Universe. The Universe² is a form of Brahman. Brahman developed itself into the Universe form for its eternal sport, without itself undergoing the least change. It should³ not be urged that there would be a confusion between enjoyer and enjoyed on account of the non-duality, for we see in the world that though both are non-dual developments of gold, the Kataka does neither become Kundala nor Kundala Kataka. The variety of effects though the cause is the same is too apparent in the world. The reader's attention will be drawn to this subject further on when we come to describe the Avakrita Parinama Vada.

Akshara is the Adhyatmika swarupa of Brahman. Akshara is that form of Brahman having resorted to which the Supreme Lord became Purusha⁴ and Prakriti. All the negative Srutis describe this Akshara. Non-dual as is akshara from Purushottama, in it the ananda-portion is measured—Gamtananda, while Purushottama is bliss unlimited. By the will of the supreme Brahman, some anand-portion becomes⁵ non-manifest,

1. तदनन्यत्वमात्रमनस्यैव ।

2. तदेतत्प्रकारेण भवतीति श्रुतेर्मतम् । मिद्वान्तं मुक्तावली ।

3. मोक्षप्राप्तयेत्येवमात्रं न्यान्लोक्यत्वं ।

4. प्रकृतिः पुरुषधर्मो यस्योत्पत्तिरुच्यते ।

यदपि समधिष्ठाय तदक्षरमुदीर्यते ॥

5. इयमेवमनन्ता ।

as it were when this swarupa is known as Akshara. Basing the sutra on the Ananda-Mimansa Vyasa teaches this. Akshara is Brahman itself. It is far above the human soul. It is greater than Prakriti and Purusha for both of them develop out of it. It is all-pervading¹, all-light, chit-pradhana. It is niranjana, nirakara, nirvishesha, etc. Infinite are the forms of Nirguna Brahman, but it is the Akshara swarupa that a Jnanin tries to reach. When a Jnanin worships Brahman internally, this Akshara becomes manifest in his heart as antaryamin and he achieves what is known as Sadyomukti—emancipation without any perambulation and enters pada of Brahma. The emancipation of Sisupala is to be explained in the same light. It should not be supposed that the Jnanin does not reach Brahman for Akshara is also a form of Parmatma. Just as a river mingles with an ocean losing name and form, and becomes tadrupa (ocean) so the Jnanin loses name and form and becomes Akshara-rupa. This is the highest fruit that the Suddhadwaita Jnanin achieves.

To a Bhakta however the Akshara swarupa becomes manifest as an abode, 'Vyapi Vaikuntha' of Purushottama in which the Purushottama has his abode. It is Dahara in which Sadananda becomes manifest to the Akshara Bhakta. The words like Vyoman, Akasa in the Vedas, and Dhaman in the Geeta are the various forms under which akshara is mentioned as the abode of Purushottama. In the

आनन्दारातिरोभाव सत्त्वमात्रेण तत्र हि ।

मुख्यजीवस्ततः प्रोक्तः सृष्टीच्छायादगो हंरिः ॥

इच्छामात्रातिरोभाव तस्याप्युपचर्यते ।

ब्रह्मकूटस्थावक्तादिशब्दैर्वाच्यो निरन्तरम् ॥

सर्वावरणयुक्तानि तस्मिन्मण्डानि कोटिशः ।

मूलाविच्छेदरूपेण तदाधारतया स्थितः ॥

प्रभुत्वेन हरे स्फूर्तो लोकत्वेन तदुद्भवः ।

अन्तर्याम्यवतारादिरूपे पादत्वमस्य हि ॥

इसाकित्वकथने पुच्छत्व परमात्मनः ।

तदुपासनया ज्ञातव्यं परमात्मत्वमस्य हि ॥

ज्ञानमार्गेणैवेतदेव सेव्यम् * * * * ॥ तत्त्वदीप. 2, 14, 103

The perusal of Vallabhacharya's own commentary and Avarana Bhanga of Purushottamaji on this portion will be interesting to those who want to enter into further details on this point.

1 व्यापक रूप अद्वैत ब्रह्म के तन्मेधय कहेवाय आर्थः यथ अपिकारी शुनिर्गत ते माहे सत्यं यथ वहीभाष्यान.

Brahmananda Valli Akshara Brahman is described as the Tail of Anandamaya Purushottama. The Anandamaya is described as Hansa and akshara Brahman as its tail, rightly so, because the Hansas and like birds sit on their tails. Sankara's interpretation of this passage in conjunction with the anandamayadhikarana is an example of the horrible twist that that commentator often gives to the sacred writings.

Purushottama is Adhidarvika swarupa of Brahman. This is Anandarupa. It is the Highest Divinity. It is beyond akshara which serves as his abode, when the loving devotees like maids of Gokula or Narada experience the highest bliss. He is greater than kshara and akshara and so known as Purushottama in the loka and the veda Akshara¹ is his Dhaman

These three swarupas of Brahman are beautifully illustrated by Vallabhacharya in his Siddhanta Muktavali on the analogy of the Ganges². The waters of the river correspond to Jagat, Sakta to Akshara and the deity to Krishna, another name for Purushottama. The great poet and Bhakta Dayaram³ also compares Purushottama with the moon, and akshara with the moon light. This means that the highest divinity—Purushottama—who is to be attained through loving devotion alone, becomes 'He'—that is—a personal God—who can be approached by the humblest through pure love. The grace of the supreme Lord is so great that for the sake of the loving devotee He does not become manifest before him as all-pervading, but as atmarati, atmakrida, atmanithuna, atmananda. He is Rasa-ananda-bliss, attained through self-sacrificing love alone. He⁴ is beyond maya, prakriti, time, space in fact everything that is earthly

* यस्मात् क्षरमतीतोऽहमक्षरादपि चोत्तमः ।

अतोऽस्मि लोके वेदे प्रथितं पुरुषोत्तमं ॥ गीता.

Manila's blind zeal for Mayavada does not even hesitate to twist this clear meaning of the verse.

1. अय्यत्तोऽभूगमित्युक्तस्तमाहु परमायति यद् यत्वा न निवर्तन्ते तद् धाम परम मम. । गीता

2. यथा जलं तथा सर्वं यथा शक्ता तथा बृहत् ।

यथा देवी तथा कृष्णः ॥ सिद्धान्तमुक्तावली

3. वभारा तो ददि सरे रे अभास तो ददि अरे ॥ २५५,

वभो रीजो चाद्विपी रे अभो रीजो अद्विपी रे. इयारामभाई.

4. न यत्र माया, न यत्र कालो, etc Bhagavata.

શ્રીમદ્દલભાગ્યાર્યઅથરત્નમાલા.

આ અથમાલાનાં અત્યાર સુધીના પાંચ સ્તોત્રો પ્રકટ થઈ ગયા છે, અને જો રત્નો મુદ્રિત થાય છે પ્રકટ થયલા અથરત્નો કિંવિધવક છે અને તેનું નોંધાવર થુ છે વગેરે અત્ર નિશ્ચાવવામાં આવે છે.

૧. ગાયત્રીભાગ્ય—દ્વિગ્ભાવને પરમપ્રેષ્ઠ ગાયત્રી મંત્રનો ગૂઢ આશય આ અથમા છે. શ્રીમદ્દલભાગ્યાર્યરણુ, શ્રીમત્રપ્રભુચરણુ. અને વિદહેચરી શ્રી પુરુષોત્તમજીની સમ્પત્તિ દીકાઓ અને તે મર્ચનો ગુર્જર ભાષામાં અનુવાદ શાસ્ત્રીજી મનસાવભાષ્યે આડેક વર્ષ ઉપર કર્યો હતો. તેનું નોંધાવર માત્ર પોસ્ટજ સાથે દોઢ આનો છે. (અથમ આશ્રિતી નક્કો યદ્ય રહેવાથી તેની બીજું આશ્રિત સાત મરેજ દીકાઓ સાથે નિર્ણયસાગર ત્રેમમાં છપાય છે.)

૨. શ્રીમદ્દમગવદ્ગીતા, તત્ત્વરૂપાવિસદિહતા આ અથમા શ્રીમદ્દલભાગ્યાર્યરત્ન તત્ત્વદીપ અને ન્યાસારૂપ, શ્રીપ્રભુચરણુતત્ત્વ ન્યાસારૂપદીકા અને શ્રીપુરુષોત્તમજીના ન્યાસારૂપ દેશદીકાવિચરણુ વગેરે સરસ્વત સાદિત્ય સાથે શ્રીચંદ્રભટ્ટજી સમગ્ર ગીતાદીકા પણ છે. ગીતામનતરગિણી સિવાયનું એકમાર્ગીય સર્વ ગીતાસાદિત્ય આ અથમા છે. નોંધાવર રૂ. ૦-૮-૦ પોસ્ટજ ૦-૧-૬.

૩. શ્રીમદ્દગ્રંથાનગ્નનાકર—દશદિગતવિજયી પદ્મિન્યવર શ્રી પુરુષોત્તમજીએ ગમે છે આ અથમાં અનેક મતમનારોના નિર્દેશન સહિત સામદાયિક મતવ્ય સુવિરત્ત અને સંપ્રમાણ નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે આ અથદુર્ગપ્રેષ્ઠ અને વિદહેસગીઓના માનને પણ મર્ચન કરનારો છે. અથ મંદરૂત ભાષામાં છે. નોંધાવર રૂ. ૦-૮-૦ પોસ્ટજ રૂ. ૦-૧-૦.

૪. શ્રીમદ્દલભાગ્યાર્યચરિત—આ અથ શ્રીગુણપ્રજ્ઞના મેવક શ્રીમુક્તીધરદાસજીએ રચ્યો છે શ્રીમદ્દલભાગ્યાર્યના નિવ્ય ચરિતનું સગ્ર સમ્પૂર્ણ ભાષામાં વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે આ અથ ત્રાવળગરની વાયવરીમાંથી ભા. મા. ને. ભ. પં. ગૂઢલાલાજીના શિષ્ય નિદુર્ગપ્રેષ્ઠ ઉત્તરાથી મળાવેલો હતો. આનું નોંધાવર માત્ર રૂ. ૦-૧-૬ પોસ્ટજ સાથે.

૫. અધિકરણસંગ્રહ—આ અથના કેવી દુર્વીચીકાના બૂતપૂર્વ અધીશ્વર શ્રીમત્રજીના મદારાગના મેવક શ્રીદાગ્રાધીજીના મુખ્યાજી, નામર બ્રાહ્મણ, પરમભગવદીય શ્રી. ગાનિર્ભયરત્ન ભટ્ટ છે, આ અથમાં શ્રીમદ્દલભાગ્યાર્યવિગિનિત અભ્યુભાષ્યના અધિકરણોનો સક્ષમ અને મગ્ય સરસ્વત ભાષામાં સાર આપ્યો છે આના મનનથી અભ્યુભાષ્યમાં પ્રવેશ સુખમ થાય છે વિશેષમાં અથગત વિષ્ણુસ્વામિપરંપરાથી વિરુદ્ધ સાગ્ર પ્રકાશ પાડે છે, અને તેને માટે સહિત પણ એક સ્વેદ ઉષ્ણાત લખે છે વિષ્ણુસ્વામિપરંપરાનો આશ્રદ કરનારોઓએ આ અથ એકવાર અવરથ વાચવો, એમ અપારી સૂચના છે અથ ઉપર સરવ મરેજતમાં એક પ્રસ્તાવના શાસ્ત્રી વસંતરામે લખી છે, તેમાં તે અથકારના આશયને વિશેષ વિશદ કર્યો છે નોંધાવર માત્ર રૂ. ૦-૪-૬ પોસ્ટજ સાથે.

આ અથમાના તરફથી જે અથો પ્રકટ થાય તેનો દરેક સદગૃહસ્થ અને પુણ્યમાર્ગીય પુસ્તકાલયે મદદ કરીને આ અથમાને ઉત્તેજન આપવું જોઈએ.

શ્રીકૃષ્ણસ્તુ ભગવાન્સ્તવયમ્.

મનુષ્યનું કર્તવ્ય અને ધર્મજ્ઞાસા.

લેખક—ધીરજલાલ ત્રવણસ સાંકલીઆ બી. એ, એલ એલ બી.

વકીલ-હાઇકોર્ટ.

“પુણ્યલક્ષ્મિમુખા” મા ત્રણ વર્ષ થયા આવતો આ લેખ વેંચુલોએ આનંદથી વાંચ્યો છે, અને તેને સામટો છપાવી પ્રસિદ્ધ કરવાની ઘણી માગણી થવાથી અમે તે કામ માથે લીધું છે, અને મુદ્રણ વધાવવા સાથે તે છપાવવાનું કામ ચાલુ છે, અને તે જુલાઈ આખરમા છપાઈ બહાર પડશે. આ જમાનાના સુવર્ણોને, તેમ જ અર્ધ વિચારશીલ સત્જનોને, વેંચુલોને, અને ધર્મ સમજવાની હઠ્ઠાવાળા ઐત્યુએટોને આ લેખ ઘણું જ ઉપયોગી છે. ધર્મની વિવિધ બાબતોની શકાનું સતોષકારક રીતે સમાધાન આ લેખથી થાય છે, અને વાર્તાની મનહર શૈલીથી, અને સવાદની ચિત્તાકર્ષક, રીતિથી લખાયેલો આ લેખ સર્વેને આનંદ સાથે શુદ્ધજ્ઞાન સંગ્રહાથી આપે છે એ લેખમા ધર્મ, ધર્મના મૂલ તત્ત્વો, કર્તવ્ય, ભક્તિ, પુણ્ય, પ્રેમ, શ્રદ્ધા, વિષય, વગેરે સર્વ બાબતોનું અનુપમ વર્ણન કર્યું છે, અને સર્વ બાબતોનું સમાધાન મનગમતી મુદ્દિથી તેમ જ ઉપાનયક, પ્રદ્યમ્બો, ગીતા અને પુણ્યોના પ્રમાણેથી કરવામા આવ્યું છે. મુદર પાકા બાઈન્ડીંગવાળો આશરે રૂપ૦ (રૂબી ૧૨ પેણ) પૃષ્ઠો ૩૫, સર્વેને વાચવા લાયક, સ ગ્રંથ કરવા લાયક તેમ જ ભેટ આપવા લાયક થશે. આગળથી પેમા ગોકુલી નામ નોધાવી ગ્રાહક યનાજ પાને કિંમત માત્ર ૮)આના. જુલાઈ આખર મુદ્રી માત્ર, નામ નોધાવી ગ્રાહક યનાજ પાને ૧૦ આના, પાછળથી ૧૨) આના.

ત્રિભોવનદાસ ચીતાંખરદાસ શાહ.

મંત્રી પુણ્યમાર્ગીય પુસ્તકાલય

નડીઆદ.

वर्ष ४ यु] श्रीकृष्णार्ज ५६३६, आपा६

पुष्टिभक्तिसुधा.

अंश ११, श्रीवत्सला०६ ४३६, अंक ४.]

नायमात्मा प्रवचनेन लभ्यो न मेधया न बहुना श्रुतेन
यमेवैष वृणुते तेन लभ्यस्तस्यैष आत्मा वृणुते तनुं स्वाम् ॥१॥

नाहं वेदैर्न तपसा न दानेन न चेज्यया
शक्य एवेविधो द्रष्टुं दृष्टवानसि मां यथा ॥ २ ॥

भक्त्या त्वनन्यया शक्यः अहमेवेविधोऽर्जुन ।

ज्ञातुं द्रष्टुं च तत्त्वेन प्रवेष्टुं च परंतप ॥ ३ ॥

तयो नया प्रकाशः

वाडीलाल, नगीनदास शाह,

जी.अ. अ.अ.अ.जी. वडाप, हाउस ६

मुंबाई

अ. १०००

नोवाबर ३१ २०००

छटक अंकना-३ ०-४-०

આવશ્યક નિવેદન.

- ૧ આ માસિક સંબંધી સંઘલો પત્રવ્યવહાર પ્રકાશકને નામે કરવો.
- ૨ આ માસિક દરેક માસની કૃષ્ણ એકાદશીએ પ્રકટ થાય છે
૩. આ માસિકમા છપાવવાને આવેલા લેખો લેવા ન લેવા તેમ જ તેમા ગોચ-
સુધારોવધારો કરવો પ્રકાશકની ઇચ્છાધીન છે.
૪. શ્રીમદ્વલ્લભાર્યજીના સિદ્ધાન્તાનુસાર જ લેખ લેવામા આવશે.
- ૫ વર્ષનું નોંધાવર પ્રથમથી લેવામા આવે છે
- ૬ આ માસિકના પરિવર્તનમા જેમના તરફથી માસિક વા પત્ર મહાશે તેમને વગર-
નોંધાવરે આ માસિક મોકલવામા આવશે.
૭. કોઈ પણ આખતની ખબર મગાવવી હોય તો જવાબને સાર ટિકિટ બિડવી, તે
સિવાય જવાબ આપવામા આવશે નહિ
- ૮ આ માસિકમા જાહેર ખબર છપાવવી હોય કે હેન્ડબિલ વહેંચાવવાં હોય તેમણે
પ્રકાશકને લખવું અથવા મલવું

પુષ્ટિશક્તિમુધાકાર્યાલય,
પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ,
મુંબાઈ.

}

પ્રકાશક.

અનુક્રમણિકા.

વિષયો.

લેખકો.

૧. શ્રીયુ સાહજીના પત્રો	વે શા સ ગણુપતિરામ કાલીદાસ શાસ્ત્રી.
૨ દયાગમલાઈના કાવ્ય. : ...	વે શા. સં. વસતરામ દરિદ્રજી શાસ્ત્રી.
૬. શ્રીદગિરાયજી ઉપર પત્ર	" " "
૪ નિવહાણિતશ્રીને વિનતિપત્ર... ..	મ શ. મુલચંદ્ર પુલસીદાસ તેલીવાલા B. A.
૫ રનિપત્ર... ..	Mr. D B A., L L B.

High Court Pleader

૬. શ્રી સ્વામિનીપ્રાર્થના'ટક	વે શા. સં. અવવરામ ભૂધરજી શાસ્ત્રી.
૭. લીલાઈચિન્મ	રા લીલાલોચક.

॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥
॥ श्रीमद्विठ्ठलेश्वराणां पत्राणि ॥

(१)

॥ श्रीगोपीजनवल्लभाय नमः ॥
अजनिरजनिः प्रादुर्भूतं तमो विजना दिश-
स्त्वमसि चतुरा चाहं सद्भाभिलाषवती मुहुः ।
तदापि तु यदमाप्तिः प्रेष्ठस्य मे सुविचारितं
प्रियसखि परीरम्भारम्भे विधेरविधेयता ॥१॥
त्वत्तो नान्यामहं पश्ये राधावाधावरोधिनीम् ।
तत् त्वं यथैव मत्प्रमाणो मिलत्येव तथा कुरु ॥२॥

स्वास्ति श्रीमच्छ्रीगोवर्धनोद्धरणधीरचरणसेवकेषु श्रीकृष्णदासरामदासकेशव-
दासमाधवदासगौतमदासभगवद्दासराधवदासलक्ष्मणयादवदासखनूनरसिंहदास-
गोपालदासश्रीमताखीलप्रभृतिषु विठ्ठलानां कुशलवार्ताभिज्ञापकोषं लेखः ॥

भद्रमिदं, भावत्कमाशास्त्रहे । गृहोपविष्टे भगवत्यहमागच्छन् स्थितः तदा
सत्यभामाया विवाहवार्तापस्थिता तेनागमनमधुनैव नाभूत् । माधेयदिवि विवाहो
भविष्यति । तदा तदनन्तरं भाव्यं चेन्नविष्यति । मया आगन्तव्यम् । अन्योन्यं
प्रीत्या सेवा कर्तव्या । पुरुषोत्तमादयः कुशलिनः । काशीश्वरेषु रघुनन्दने च
नतयो निवेदनीयाः । किमधिकं ?

श्रीगोपीजनवल्लभाय नमः मार्ग-वदि १३ मधुरामल्लानां नतयः ॥

त्वदीयमधुसूक्तिभिर्ब्रजजनेशसद्भाशया

मनोजशरपीडिता कथमापि स्थिता मेसवः ।

अतः परमये यदि मियतमाद्भसद्भो भवे-

त्तदैव मम जीवितं विरहितादशाहीकरम् ॥१॥

॥ इति श्रीमत्प्रभुचरणश्रीविठ्ठलेश्वराणां पत्रम् ॥

(२)

॥ श्रीगोपीजनवल्लभाय नमः ॥

स्वास्ति श्रीगिरिधरादिप्वाशिपः । शमिह, भावत्कं तदाशास्त्रहे । मदागमा-

नानन्तरं कथं स्थितो गिरिधरः ? कदा किं गृहीतवान्न वा ? रात्रौ च किं वृत्तं ?
 उपचारविशेषः कः कृतः ? निद्रा सम्पन्ना ? पूर्ववन्नैर्वल्याभावोस्ति ज्वराभावश्च ?
 विद्याधरः किं वदति ? स्वामिदास आगतो न वा ? आगत्य वा किमुक्तवान् ?
 किं कृतवानित्यादि सर्वं लेखनीयम् । भृगुवारे दिवावृत्तान्तः सर्वोपि रात्रिवृत्ता-
 न्तश्च । अस्मिन् पर्याये मदृदि भयं चिन्ता चातिशयेन जायते । सेवानन्तरं तत्रागमने
 भद्रासांमुख्यमग्रे च शनिवासः इति दिन २ स्थीयते तथा विधेयम् । भोगसामग्री
 सम्पत् दृष्ट्वा देया । यथाशक्ति सर्वे भोगा निर्वाह्याः । चतुर्थमहरे भक्षिकामार्जनार्थं
 कश्चिन्नियोज्यः । यदि यमुनाजलनिर्वाहः सेवकैर्भवति तदा तथैव कार्यम् । परं
 त्वतिक्रमेण न कार्यम् । मत्स्वामिनः कोमलस्वभावात् । अन्यच्च, यवनादयो भग-
 वद्द्वारे आगच्छन्ति तदा यथापूर्वकं भाषणमिलनप्रसादादिकं कार्यं, यद्यपि हार्दं
 न भवति तथापि वाह्यतोपि कार्यम् । सावधानैः सदा परस्परं सस्नेहैस्वर्दिष्टिभिः
 भगवत्सेवापरैः स्थेयम् । चिन्ता कापि न कार्या । अहं यथा शीघ्रं दर्शनं प्राप्नोमि
 तथा विधेमम् । प्रत्यहं भगवत्स्वधिकं किं लिखामि ? स्वभाग्योदये शीघ्रमेवाग-
 मिष्यामि । चिन्ता कापि न कार्या । पत्रं मुहुः प्रेषणीयम् । तत्रत्यः सर्वः समा-
 चारो लेखनीयः । हरिवंशस्य नतयः । अत्राहं दुग्धं बहु पिबामि । रामदासः
 पायसादिकं सर्वं गृह्णातु । दुग्धोदनप्रसादो कृष्णदासस्यापि मध्ये मध्ये देयः ।
 सर्वैः कृष्णदासस्याज्ञायां स्थातव्यम् । मर्यादायां सर्वे स्थेयम् ।

इति श्रीयत्प्रभुचरणश्रीविट्टलेश्वराणां पत्रम् ॥

(३)

॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥ स्वस्ति श्रीविट्टलढीक्षितानां गिरिधरश्रीगोविन्दशाल-
 कृष्णश्रीविट्टलभरघुनाथपदुनाथचन्द्रायाममुरलीधरकल्याणरायगोकुलोत्सवद्वारकेश्वरा-
 दिपुत्रादिभिः । शमिह, भवदीयं भद्रं सततमाशास्महे । प्रभुमेवा सम्पत् कर्तव्या ।
 भोगादिविषयको विचारः साधनतया कर्तव्यः । सेवकाः सर्वे यथा मर्यादां न
 त्यजन्ति तथा कार्यम् । स्थलविचारं कृत्वा यदुनाथगृहं कारणीयम् । अत्रत्यः
 समाचारः सर्वथम्पादिमुखाच्छ्रोतव्यः । तत्रापि वीरचरराजस्य पूर्वापेक्षया भूयसी
 प्रपत्तिर्दृष्टव्या । रायपुरुषोत्तमस्यापि तथैव प्रपत्तिर्दृष्टा वीरवरेणोक्तमस्ति 'यद्यं
 सदाज्ञापत्रं गिरिधरा यथा लिखन्ति तथा भवद्रिलेखनीयम्' इति । तेन यद्यत्याव-
 द्यपकं कार्यं भवति तदा तथा लेखनीयम् । अपरञ्च, गोविन्दभट्टादिभिर्मत्तमैः
 समागमनार्थं भूपानाग्रहः कृतः । उष्णकाले पाकजः ऋद्धो भविष्यतीति तत्र मया

बहुधा निषिद्धास्तथापि स्वाग्रहेण वासुदेवः सङ्गे समागच्छति । तत्र वासुदेवमा-
तुरनुज्ञा न गृहीतास्तीति मन्मनसि खेदो भवति सङ्कोचस्तत्र ममाशङ्क्यतया मया
वासुदेवो नीयते । तेन भवद्भिस्तन्यातुः समाधानं कार्यम् । भवद्भिश्चिन्ता न कार्या ।
शीघ्रमेवागमिष्यामः । श्रीगोकुलनाथोऽस्माकमैहिकं पारलौकिकं च स्वयमेव जा-
तोस्तीति किमस्माकं विचारणीयमस्ति ? अहोरात्रे सेवका अन्तर्बहिश्च सावधानाः
स्थापनीयाः । किमधिकं ? फाल्गुन शुदि १ । यमुनादिषु वैकंटादिष्वाशिपः ।
गोविन्दभट्टगणेशभट्टौ रायपुरोत्तमवीरवरराजयोनिनिकटे सप्तदि तिष्ठतः ॥

इति श्रीविट्ठलनाथानां पत्रम् ॥

(४)

श्रीकृष्णाय नमः । स्वस्ति श्रीगोवर्धननाथपादपद्मरागेषु श्रीकृष्णदास-
रामदासग्वालभट्टनरसिंहदासयादवदासराघवदासगोपीनाथदासकेशवदासमाधव-
दाससन्तदासदरिदामगोपालदासस्वामिदासमनालालदासभीष्मगोवर्धनधारिदास
अजयादामोददाससधूकुम्भनाप्रभृतिषु श्रीविट्ठलानामाशिपां कोटिः । भद्रमिह ।
भावत्कं सततमाशास्महे । अपरञ्च, सेवा सम्यक् कार्या ॥ ग्वालभट्टः
सम्यक् शाकादिसेवां करोतीति श्रुतं तेन सन्तोषो जातः । सम्यक् शिक्षणीयश्च ।
अग्रे व्यञ्जनादिकं यथा भवति तथा विधेयम् । भोगसामग्र्यादि सम्यक् दृष्ट्वा
देयम् । यथाशक्ति सर्वे भोगा निर्वाह्याः । चतुर्थप्रहरे मल्लिकामार्जनार्थं कथिन्नि-
योज्यः । यदि यमुनाजलनिर्वाहः सेवकैर्भवति तदा तथैव कार्यम् । परं त्वति-
कष्टेन न कार्यम् । मत्स्वामिनः कोमलस्वभावत्वात् । अन्यच्च, यवनादयो भग-
वद्वरि आगच्छन्ति तथा यथापूर्वं भाषणमिलनप्रसादादिकं कार्यम् । यद्यपि हार्दं
न भवति, तथापि बाह्यतोऽपि कार्यम् । सावधानैः सदा परस्परं सस्नेहैरबहि-
र्दृष्टिभिः भगवत्सेवापरैः स्थेयम् । चिन्ता कापि न कार्या । गोकुलजीवनः सर्व
भद्रमेव करिष्यति । अहं यथा शीघ्रं दर्शनं प्राप्नोमि तथा विप्रेयं प्रत्यहम् । भव-
त्स्वधिकं किं लिखामि ? स्वभाग्योदये शीघ्रमेवाममिष्यामि । चिन्ता कापि न
कार्या । पत्रं मुहुः प्रेषणीयम् । तत्रत्यसमाचारो लेखनीयः । हरिवंशस्य ननयः ।
अत्राहं दुग्धं बहु पिबामि । रामदासः पायसादिकं सर्वं गृह्णातु । दुग्धोदनप्रसादः
कृष्णदासस्यापि देयः । सर्वैः कृष्णदासस्यांशयां स्यात्तव्यम् । मर्यादायां सर्वैः
स्थेयम् ।

॥ श्रीविट्ठलानां पत्रं सम्पूर्णम् ॥

દયારામભાઈનાં કાવ્ય.

વર્ષાઋતુવર્ણન.

શ્રીગુરુ વહ્નિદેવના પદ પ્રભુમું સુરંગ,	
તથા શ્રીવિઠ્ઠલ શ્રીગોપીજનવહ્નિ સ ગે.	૧
દો સુમનીયા શુભ ગિરા અતિ આનંદકારી,	
પડ્ઋતુ વિરહ વર્ણન કરું કાંઈ શ્રીમજનારી.	૨
શ્રીરાધા કહે સુણો સખિ લલિતાદિ વિશાખા,	
આવી વર્ષાશ્રી મૃધા હવે અમર અલિલાધા.	૩
આ ઋતુમા જ કરી પરી હરિનંદકુમાર;	
તો શી હવે હણતાં મને પલ મારને વાર.	૪
આળ્યું કટક ને આ કટકટી મનમથ પથ વ્યોમ,	
સુણી ચોપદાર પોકાર એ કેટલી તેડે છે લોમ.	૫
એ ના ગગન ગડગડે મનોલવના નિશાન;	
ચપલા ના જરી ધ્વજ ફરફરે જોઈ થરહરે પ્રાણ.	૬
ગાન કરે પિક અપ્સરા દે દાદુર કરતાલ;	
સાજ અવર દિવ જો વદે સુણો મદનભૂપાલ.	૭

૧. શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા ચરણને અત્યંત સ્નેહથી પ્રભુમું છુ. અને સાથે જ શ્રીગુરુસાધુજી અને શ્રીગોપીજનપ્રાણેશને પણ પ્રભુમું છુ.

૨. અત્યંત આનંદકારી સારી છુદ્ધિ અને શુભ વાણી મને પ્રભુ આપો, કે જેથી શ્રીસ્વામિનીજીના પદ્મઋતુમાં યનારા વિરહતુ હું કાંઈ વર્ણન કરું.

૩ શ્રીસ્વામિનીજી કહે છે કે હે લલિતા પ્રભૂતિ સખીઓ, હે વિશાખા, વર્ષાઋતુની શ્રી-શોભા હવે આવી પહોંચી, વર્ષાની શોભા છવરાઈ રહેવા લાગી, હવે આપણી આશા મિથ્યા છે, પરંતુ તે અમર છે, માટે કંઈ હરકત નથી

૪. નંદનનપ્રભુએ મને આ ઋતુમા જ દૂર કરી છે દૂર ચપલી મને મારતા કામદેવને હવે પલની પણ વાર શી યત્નાની ?

૫. આકાશ-વાદલ કામદેવના માર્ગે યમને ગર્જના કરતું કટક-પર્વતના નિતંબ ભાગ ઉપર આવ્યું તેનો પોકાર સાભળીને તેનો ચોપદાર મોર તેને પૃથ્વી ઉપર તેડે છે કટકનો 'સેના' અર્થ એક ટીકાકારે કયો છે તે સંશ્લિષ્ટ છે.

૬. એ આકાશ ગડગડતું નથી, પણ કામદેવના નિશાને ગડગડે છે ! વિજલીચમકતી નથી, પણ કામદેવનો જરીતો વાવટો ફરકે છે. જેને જોઈને મારા પ્રાણ કંપે છે !

૭. કાપલશ્પ અપ્સરાઓ ગાન ગાય છે દેડકાઓ કરતાલ વગડે છે અને બીજા પક્ષીઓ જે બોલે છે, તે સુર પૂરવાના સાજ છે હે સખીઓ, સાભલો, ખચિત જ આ કામરાજ વિના બીજા કાંઈ દોષજ નહિ

છલવા મને રમર ને રચી એ અભા વિપરીત,
 પ્રિયતમવર્ણુ વિચત કર્યું જાણે ધનુ પટપીત. ૮
 મુક્તમાલ બદ્ધકિત અબ્ર ગોઘણિ લાવે,
 ચાતક પિયુ પિયુ કહી સખિ મને પ્રતીત ઉપજાવે. ૯
 પડી જડી ને આ શરતણી નહિ એ અંબુદધારા;
 સુસવાટા સાંઝ એ સમીરના લેશે વૈ અસુ મારા. ૧૦
 પહેર્યા નીલાંબર ને ધરા લહી પ્રિયરસ માતી,
 ઇંદ્રગોપના એ ચુદડી ચિરમાં રગ રાતી. ૧૧
 વલગી વૃક્ષ નેને વેલડી મારી બેલડી તૂટી,
 કૃષ્ણ વિના લખી મુખ સખિ લીધુ કંઈપે લૂટી. ૧૨
 હરિસંગે હિ ઝેલે હોંચતી સિંચતી દગ્ બ્યારે;
 મુખધરી લઈ સમાસ્તા કચ કેશવ ત્યારે. ૧૩
 માન શિક્ષા તું રક્ષા તજ હે આલિ હક રખે લેતી;
 મુજ મદ્યે વિરહ અમર થશે માટે કહું મુઘ નેતિ. ૧૪

૮. મને છેતરવાને કામદેવે વળી આકાશમાં કંઈ ઓર જ તરેહની કપટજાલ રચી છે. આખા આકાશને મારા પ્રાણેશના વર્ણુ સરખુ સ્થામ કર્યું છે અને રગબેરંગી ધનુષથી જાણે પીતાંબર પહેરાવ્યું હોયને શુ એમ લાગે છે

૯. શ્વેત બગલાઓની દાર મોતીની માલા સરખી લાગે છે. વાદલાં ગાયની છબિ લાગે છે હે સખિ, ચાતક પણ 'પિયુ પિયુ' કહીને મને વિશ્વાસ ઉપજાવે છે. અર્થાત્ કામદેવ આવું કરીને મને પોતાની પાસે બોલાવે છે.

૧૦. આ વર્ણાદની ધારા નથી, પણ કામદેવના બાણોની જડી પડે છે. વાયુના સુસવાટા નથી, પણ સાગ આબુદ્ધના છે. ખચિત, તે મારા પ્રાણુ લેશે.

૧૧. પૃથ્વીએ નીલાંબર પહેર્યા છે તે ને પ્રિય-મેધના રસથી-જલથી મત્ત થઈ છે. એ ચુદડી વળી ચિરમાં પણ ઇંદ્રગોપના (એટલે ઈંદ્રના મેવના સપ્તાકાલે પ્રલવાના-ગોપના-ગ્રામના) રંગે રાતી-લાલ જની છે. આનો સ્પષ્ટ અર્થ ન સમજવાથી એક લેખકે દાસવેલા કદપનાના તુરંગો નેવા નેવા છે !

૧૨. લતા-વૈલ વૃક્ષને વળગી પડી છે, પણ કૃષ્ણ વિના મારી બેલડી તૂટી છે મારું બેલી કાઢ નથી. હે સખિ, તુ લક્ષીને ને, તો તને જાણશે કે મારું મુખ કામે લૂટી લીધું છે.

૧૩. બ્યારે પ્રભુ સાથે-ત્રિલોકાધીશ સાથે હિ ઝેલે હોંચતી, બ્યારે દષ્ટિને સિંચતી પ્રભુના સ્વરૂપમાં રિયર કરતી, ત્યારે મારા મુખ ઉપર આવેલા કેશને કેશવ સમાસ્તા. અર્થાત્ મુખ ઉપરથી ખસેડતા.

૧૪. હે સખિ, મારું રક્ષણ છોડી દે. મારી શિક્ષા માન. ખાલી હક ન લે. મને પ્રભુ તરફથી મલેશે વિપ્રયોગ અમર થશે, માટે કહું છું તે સાલજ અને તું મારે વાસ્તે કંઈ ન કર.

શાદૂલ.

જાણીને ઘન ગર્જા દુઃખ મુજને તન ત્યાગ્યું પંચાનને,
મારો ચિત્તચક્રોર કલેશ અચુર આણી ઉદારી રહે,
પ્રાવૃત્ત પાવકથી અધિક મુજને દે કષ્ટ વાહાલા વિનો,
નિર્દય નંદકિશોર ચોરી ચિત્તને માણે મધુપુરીમાં. ૧૫

આલિની.

ઘન તેમ ઘનશ્યામ એ કર્યું એક કામ,
તમ વિરહ અગાધા મુગ્ધ કરી જગત્ રાધા;
નિશદિત કો ન જાણે ઉભય એક જ પ્રમાણે,
સખી અહીં સમજાવે કોક લવને ખતાવે. ૧૬

પ્રવોધવાવની.

કુણ્ડલીલા.

‘શ્રીશુર ગોવિંદ સ્મરતાં સકલ મનોરથ સિદ્ધ,
સકલ મનોરથ સિદ્ધ થાય શુભ છુદ્ધિ પ્રકાશે;
મહાભંગલ આનંદ હોય દુઃખ દુષ્કૃત નાશે;
જગત ઉપાણે જટિત રચિત આ મનઃપ્રવોધિની;
રાધાવરરતિકરણી પ્રીતિ પ્રપચનિરોધિની.’

૧૫. ધનગર્જનાથી ચતાવધતા મારા દુખને જાણીને (ધનનો પ્રતીકાર કરવામાં અશક્ત) સિદ્ધે થરીરે ત્યજ્યુ. સિદ્ધ જેવા કૂર પ્રાણિને દયા આવી પણ પ્રભુને ન આવી. મારો ચિત્તચક્રોર કલેશ લાવીને ઉદાસ રજા કરે છે. વહાલા વિનો વર્ષાઋતુ અક્ષિથી પણ વધારે કષ્ટ દે છે—આવે છે આટલું ખતા નંદકિશોર તો માફ ચિત્ત ચોરીને નિર્દય થઇને મધુપુરીમાં માણે છે, મોજશોખ ભોગવે છે.

૧૬. ધન—મેઘ જેવો છે તેવા જ મેઘના સરખા શ્યામ પ્રભુ છે. બન્નેએ સખીને એક કાર્ય કરવા માંડ્યું છે શ્રીકૃષ્ણ વિરહથી રાધાજીને મુગ્ધ કરે છે ત્યારે મેઘ અધકારથી જગતને મોહ પમાડે છે. નિશદિત કોઇ કષ્ટ સમજતું નથી. બન્ને એક જ રીતે પોતાનું કાર્ય કરે છે. હવે સખી રાધિકાજીને સમજાવે છે અને ચક્રવાકપદ્મીના સંસારને દેખાડે છે. રાત્રિ ખતા ચક્રવાક અને તેની સ્ત્રી વચ્ચે અનિશય વિરહવિભાવસુ પ્રકટે છે, એ પ્રસિદ્ધ છે સવાર થતાં જોમ બન્ને પક્ષીઓ મળે છે તેમ તમને પણ પ્રિય મદશે.

*આ પ્રથમાં ભક્ત દરેકને આવન કહેવોતોના ભક્તિમાર્ગનાં તરવો સમજાવવામાં ઉપયોગ કર્યો છે. પ્રથમ કહેવન મુકીને તેનો તાત્પર્યોર્થ ભક્તિમાર્ગનાં ઉતારવાનું કૌશલ્ય આ દરેક સિવાય અન્ય કોઇ પણ ચુર્નર દરેકને કરેલું જણાતું નથી.

૧. જગત્પ્રાધી આસક્તિ ઉઠાવીને રાધાવરમા પ્રીતિ કરાવનારી.

નિરોધ કરવા ચિત્તને દૃષ્ટે કથન આ કીધ,
'શ્રીગુરુ ગોવિંદ સ્મરતાં, સકલ મનોરથ સિદ્ધ.

૧

'તરસ્યો ખોદે કૂપ જલ પ્રકટ પીએ નહિ ગંગ,'
પ્રકટ પીએ નહિ ગંગ વંશ શ્રીવલ્લભ કેરો;
પ્રકટરૂપ પરબ્રહ્મ નિરખતાં લાભ ઘણેરો;
વિન સાધન એક શરણુ જતામાં અલય જ આપે;
જો સેવે શ્રીકૃષ્ણ અચલ મનમંડલ સ્થાપે;
સ્થાપે મન કુપંથમા દૃષ્ટો કહે હુ-સંગ;
'તરસ્યો ખોદે કૂપ જલ પ્રકટ પીએ નહીં ગંગ'

૨

'જતું ન જાણ્યું નાગરી મૂસલ પૂજા માય,'
મૂસલ પૂજા માંય અનુગ્રહ અતિશય કીધો,
લજન માટ લગવત દયા મનુષ્યદેહ કીધો,
તે તે ખોયો વ્યર્થ અર્થ સાચો ના સાધ્યો;
ઇન્દ્રિયપોષણ કર્યું ન ઈશ્વર સણ આરાધ્યો;
આરાધ્યો ઈશ્વર નહિ જનમારામાં ક્યાંય,
'જતું ન જાણ્યું નાગરી મૂસલ પૂજા માય.'

૩

'પારસમણિને વાટકે ભટજી માગે લિખ,'
ભટજી માગે લિખ નામ ત્રિતામણિ હરિતું;
સકલ મનોરથ સહજ, સિદ્ધ ઔપધ નથી કરિતું;
તે તજી કૂટે કઠિન યોગ તપ મત મખ^૨ દીક્ષા;
ત્યાગી^૩ નવનીત તક^૪ શુક્લ લે જાંધી પરીક્ષા,
પરીક્ષા ન ચોતા કને સુતિ ન ખાચો શિખ;
'પારસમણિને વાટકે ભટજી માગે લિખ.'

૪

'ગાંગડતું જ પલાણીએ ઉંટ તણી એ રીત',
ઉંટ તણી એ રીત જીવ જડ સમો ન જાણે;
પીયૂષ^૫ આવિર્ય પાણુ,^૬ પાનમા આળસ આણે;
માટે કસી કલેવર ભય ઘર આલસ ખોઈ;
દયા લળવો કૃષ્ણ ગ્રેમી તો વિરલા કોઈ,

૧. બધા મનોરથ સહજમાં સરે છે. હરિતું નામ એવું ઔપધ છે કે જેમાં કરી પા-
ળવાની પણ નથી હોતી. ૨. મત ૩. માખણ ૪. જાસ ૫. ઉંટને ગાંગડવાનો સ્વભાવ જ
છે, માટે તે ગાંગડતું હોય તો પણ તેને પલાણીએ ૬. અમૃત, ૭. હાથમાં

કોઈ સમય મનથી ન રટયા, રસના હરિ ધરી પ્રીત;
'ગાંગડતું જ પલાણીએ ઉઠ તણી એ રીત.'

૫

'સ્મશાન મોહકમાં ઝપડા ઇલાયચીનો સ્વાદ,' ?
ઇલાયચીનો સ્વાદ કુટુબ વોર્યું દુઃખ દરિયો,
વટદયો ભૂખ્યો રહ્યો અર્થ એક નવ સરિયો;
કલેશ કૂટ દિન જાય, પલક પરવાર ન ત્યાંથી,
પેટ પાપથી ભરે લગ્ન સુખ તેને ક્યાંથી;
ક્યાંથી સુખ સસારમાં સત્ય વચન સુખ વાદ,
'સ્મશાન મોહકમાં ઝપડા ઇલાયચીનો સ્વાદ.' ?

૬

'લકડ લાડુ ખાય ના ખાય બેહુ પસ્તાય,'
ખાય બેહુ પસ્તાય, રહે જુહસ્થી પસ્તાતો,
અરે ! હાય ! શીદ પરણ્યો નહિ તો ગોવિંદ ગાતો;
પેરે કુંવારો બલે કેમ હું પત્ની પામું,
નથી કોઈનો વાંક કૃષ્ણ માયા શિર નામું;
નામું શિશ દયાનિધે ભક્તિ દો સુખ થાય;
'લકડ લાડુ ખાય ના ખાય બેહુ પસ્તાય'

૭

'વિવેકથી બન્ને રહે દોણીને વળી દ્વધ,'
દોણીને વળી દ્વધ ધરધણી ગોવિંદ જાણો;
સેવો સર્વ સમર્પી જન થઈ સહુ સુખ માણો;
સહજ લાભ સંતોષ દયા સધળે નામરતા;
શુર સંત હરિતુલ્ય ભજન દદ આપ અકર્તા,
કર્તા હરિ સાક્ષી થઈ રહે જુહસ્થ વિબુધ,
'વિવેકથી બન્ને રહે દોણીને વળી દ્વધ.'

૮

'કદા ખાપના ખાપને, રહતા ન આવે પાર,'
રહતાં ન આવે પાર કૂટ સહુ અલગી ઠેલી,
દયા સ્મર શ્રીકૃષ્ણ સદા જે સાચો બેલી;
જેથી સહુ દુઃખ જાય સકલ સુખ જેથી સુલભ;
ખગડ્યું સુધરી જાય, કામના કશી ન દુર્લભ;
દુર્લભ મનુષ્યદેહ છે, રટ નટવર નિરધાર,
'કદા ખાપના ખાપને રહતાં ન આવે પાર.'

૯

‘હાટા મારે ખાળમાં રહે ઉઘાડાં દ્વાર;’
રહે ઉઘાડાં દ્વાર, ખરચ દોડી થણું લેખે;
આવરદા વહી જાય, અમૂલ્ય તે નવ દેખે,
ટલે મલે બહુ વાર, દામ મનશું લલચાવે;
સ્થામ સ્વેત એ ચોર, ચોરશે તે નહીં આવે;
આવે નહીં સંભાલ તે રે જડા દયા ગમાર;
‘હાટા મારે ખાળમાં રહ્યા ઉઘાડાં દ્વાર.’

૧૦

‘લંકા પામ્યો લૂટવા, મૂસલ આબું હાથ,’
મૂસલ આબું હાથ જન્મ જન હરિપદ લહિયે,
સહજ નામ શ્રીકૃષ્ણ સ્મરતાં નિર્ભય થઇયે,
એ અવસરમા દયા ચામ દામે ચિત્ત જોડયું;
સતસંજ લગવંત લજન દુર્લભ મુખ છોડયું;
છોડયું હેત ન કુટુંબથી જન્મ જન્મ જે સાથ;
‘લંકા પામ્યો લૂટવા મૂસલ આબું હાથ.’

૧૧

‘કૂંપે પડે મથાલચી સહુનું ટાલે તમ,’
સહુનું ટાલે તમ, શુરુ થઇ જ્ઞાન બતાવે,
ચુડિત અર્થ ઇતિહાસ, આપ મન એક ન લાવે,
સણબંશુર તન જાગે કહે ન તું ખલ જાગે,
દયા શુ અમર થયો લયું રાખે મન ‘કાગે’;
કહે ભક્ત થઈ ભવ સકલ તુને ન તારી ગમ,
‘કૂંપે પડે મથાલચી સહુનું ટાલે તમ.’

૧૨

‘સો મણુ તેલથી શું સર્ચું, રહ્યું અધારૂં ઘોર;’
રહ્યું અધારૂં ઘોર ચતુર્દશ વિદ્યા લાણિઓ,
ગાનકલા, રતિકલા શૂર પણ તું અગ્રણીઓ,
‘કરણ પ્રબોધપ્રવીણ સકલ શુભસાગર ચતુર;
રૂપવંત, કવિ, અસર દયા સહુ જોવા આતુર;
આતુર થઈ ફલ સર્વનું, લાગ્યા ન નદકિશોર;
‘સો મણુ તેલથી શું સર્ચું રહ્યું અધારૂં ઘોર.’

૧૩

‘રંડાપણુ તો રોકડું એવાતન ઉધાર,’
એવાતન ઉધાર તુને કદી એ ચિત્ત ચિતા,

ક્યા ફરી સુખ આ વિષય ભક્ત થઈ શે લગવતા;
તે સદેહ રાખ્ય, શિરોમણિ સહુ સુખ હરિપદ;
તે ક્યાં આ તો વિધા-માન સઘળે સહજે સઘ
સઘ મળે સઘળે દયા તેથી હિત ધિક્કાર,
'રંડાપણુ તો રૂંકડું' એવાતન ઉધાર. ' ૧૪

'દળનારીના દિકરા ગુલાબરાયણ નામ,'
ગુલાબરાયણ નામ લજન લવલેશ ન કરવું;
મહાનુભાવ હરિભક્ત સમોવડ ઠગડું ભરવું;
અતિ ઠાલો અહંકાર વિનાશુણુ મનથી મોટા;
ભક્તવેશ પાખડ, દયા સાચા કે ખોટા;
ખોટા નિજ સમજે નહિ, હરિ જય ઉધમ ઠામ,
'દળનારીના દીકરા ગુલાબરાયણ નામ.' ૧૫

'ઘણું ઘરાંનો પ્રાણુલો^૧ ભૂખ્યો રહે નિદાન,'
ભૂખ્યો રહે નિદાન એક આશરો નહિ જેને,
લજે દેવ દયા વિશ અમારો કો કે તેને;
દયા ન આવે હેત કોઈને તેને જોઈ,
ઓલંલો^૨ આસંગો^૩ તેનો સહે ન કોઈ,
કોઈ એક પણુ નિશ્ચે લલો ભૂરિ ક્યહાં લગવાન;
'ઘણા ઘરાંનો પ્રાણુલો ભૂખ્યો રહે નિદાન.' ૧૬

'શ્વાન પુરુષ ગ્રહી કોઈ પણુ પડિયું સાગર પાર ?'
પોડિયું સાગર પાર દેવ કોઈક ખલહીના;
ખહુ પ્રયાત ફલ તુરુષ દે, કો રાચે રતિ બીણા;
સેવ દેવ-દેવેશ દયા ટાલે ભવ રૂજને,^૪
શું કરશે સુર ન્યાલ શીખારી તુજને,
તુજને જો અછલ નથી, પૂછ લલા કો ચાર,
'શ્વાનપુરુષ ગ્રહી કોઈપણુ, પડિયું સાગર પાર.' ? ૧૭

તે રચનાથી રાચીએ, જે રચના ચિત્તચોર,
જે રચના ચિત્તચોર, કરે ઘેલા ગુણસાગર,
દયા વિચારો હૃદે, હશે કેવા હરિનાગર;
સર્વ તણને પ્રીત, કરો તે સાથે સાચી;

જે ચહાશે તે થશે વાત કંઈ નહીં રે કાચી,
કાચી વસ્ત કશી ન્યહાં સહુ જીગતીનુ જોર,
'તે રચનાથી રાચીએ જે રચના ચિત્તચોર.'

૧૮

'જીવે અધવચ મુમના નહીં હિંદુ નહિ તુર્ક;'
નહીં હિંદુ નહિ તુર્ક નહીં એકામા પૂરો,
રામ બજે રહેમાન સાકર સોમલ ચૂરો;
જગત ના ગાંઠે લાકત પડે નહીં સુખ એકામું;
ફેકટ દયા ફળેત ગને ક્યમ તુલસી સોનુ;
'સોને રેકયું મુક્તિપદ તુલસી રેકયું નર્ક;
'જીવે અધવચ મુમના નહિ હિંદુ નહિ તુર્ક.'

૧૯

'ઈદ્રવાયહું ઉપર લહું ભીતર લાજા હોય,'
ભીતર લાજા હોય દૂર દુનિયાં સુખ સાર,
પૂછી જોજે પડ્યા જો ન તું માને માઈ,
શોભીતો સંસાર જાણીએ મહાસુખ એને;
અતર એવી આગ હોય કહેવાય ન કેને;
કેને કહે લાજી મરે દયા હુદેમા રોય;
'ઈદ્રવાયહું ઉપર લહું ભીતર લાજા હોય.'

૨૦

'ઘાટે બેશી ગાંઠડી માથે મૂકે મૂઢ;'
માથે મૂકે મૂઢ શેઠ સમર્થ શિર શ્રીજી;
શકટ શ્યાનની પેર રહો શિર ચિંતા બીજી;
તુજ કીધુ શું થયું વ્યર્થ ક્રોડે અજ્ઞાની;
કર્તા હર્તા કૃષ્ણ દુઃખ મિથ્યા લે માની;
માની ફરે દયા મૃધા ગતિ સમજે નહિ મૂઢ;
'ઘાટે બેશી ગાંઠડી માથે મૂકે મૂઢ.'

૨૧

'તાર અચાનક તૂટશે જગત તણે તું જાણ,'
જગત તણે તું જાણ અચાનક થાશે જાણ;
સદા સર્વદા સાવધ રો ન પડે પરતાવું;
રૂકિમણીરમણ હૃદયમા રાખી સુખ નામ ન મેલો,
કામ અવર બેગાર આવશ્યક આન્યું ઠેલો,
ઠેલ દયા માથે પડયું હરિનિષ્ઠ હિત કયહું ન આણ,
'તાર અચાનક તૂટશે જગત તણે તું જાણ.'

૨૨

(અપૂર્ણ.)

શ્રીહરિરાયજી ઉપર પત્ર.

શુદ્ધપુષ્ટિનું મર્મ સમજવામા અદિતીય વિદ્વાન શ્રીહરિરાયચરણ ઉપર ઢાંઢ રાજ્યએ લખેલો પત્ર અમને મળ્યો છે. આ પત્ર આશરે સવત ૧૭૪૨ની સાલમાં લખાયેલો હોય એમ લાગે છે. તે જોવાને તેવા જ અત્ર આપવામા આવે છે. બાષા શુભરાતી છે, પણ બાલબોધ લિપિમાં તે લખેલો છે.

સ્વસ્તિ શ્રીમત્પુરવંખણોપરસ્થિતાનાં સકલસદ્ગુણગણલદ્ધકૃતશ્રૌતસ્મૃતિ-કર્માનુષ્ઠાનતત્પરહરિચરણસ્મર(૧)ણાસક્તાચિત્તદ્વિજીવન્મુક્તસકલશાસ્ત્રવિશારદ-પંડિતવર્યમીમાંસાધુરંધરપરમભક્તજનવલ્લભગોસ્વામિશ્રીશ્રીશ્રીશ્રીશ્રીમત્હરિરાયા-ણાં ચરણસરોર(દે?)પુ—

વંશાલયસ્થમહારાજાધિરાજમહારાવલશ્રીમત્કુસલમિંહજિત્કૃતાઃ કોટિશો ન-તિપરંપરાઃ કૃપાકટાક્ષેણાઙ્ગીકરણીયાઃ । અત્ર શ્રીમ.....કૃપયા ભવત્કૃપયા ચ શમાસ્તિ । ભવતાં પ્રતિદિનમનવરતમ(૧)મેધમાનં તદાશાસ્ત્રહો ગોચરશ્ચ (અપરશ્ચ?) રાજ, અમારે વડા છો, ઠાકુર છો, સદાઈ અમને જેવી કૃપા રાખો છો તથા વિશેષે રાપ(સ્વ?)વી, દિવ(સ?)મધ્યે વાર એક અમારું શુભચિંતન રાજે ક(દ?)બું, જેણે અમારે આનંદ થાપ, સુમે(દે?)પુ કિમધિકં ? મિતિ આ. શુ. ૧. સં ૪૨ વર્ષે ૬૬૬૬૬૬૬૬૬ કેરી ૪ પુ(પૂ?)જ્યને મોકલી છે તે સંભાલી લેજો, કૃપાપત્ર પાછું વેગુ લેવજો, જે દીઠે આનંદ રૂપજે ।

૬ ૫ આ મહારાજાસખધી અને તેના સામ્રદાયિક સંબંધ વિષે ઇતિહાસને ઢાંઢ અમને જણાવશે તો આભારી થઈશું. ઉપનંત્રી.

તિલકાયિતશ્રીને વિનતિપત્ર.

હાલમા શુદ્ધાદૈત બ્રહ્મવાદ અને પુષ્ટિમાર્ગના અધિપતિ સમસ્ત વૈષ્ણવોના પૂજ્ય અને શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજીના શ્રીમદ્ગોપીનાથજીના શ્રીમદ્ગોસ્વામિપ્રભુચરણના સાક્ષાત્ પ્રતિનિધિ શ્રીનાથદ્વારાધીશ શ્રીમદ્ગોસ્વામી તિલકાયિતશ્રીગોવર્ધનલાલજી સ્વ/ચિ. હાલબાવા શ્રીદામોદર-લાલજીસહ અત્ર પધારેલા હોવાથી સર્વત્ર આનન્દ પ્રસરી રહ્યો છે. મહારાજશ્રીની વૈષ્ણવો-તરફ અતિશય લાગણી છે તેનું દર્શન જ્યારે પોતે પધાર્યા ત્યારે સ્વતઃ કરાવ્યું હતું પોતે પધાર્યા ત્યારે વર્ષાદ મુસલમાન વર્ષવા માંડ્યો, તો પણ પોતે બધ ગાડીમાં બિરાજે તો દર્શને આવેલા વૈષ્ણવોને દર્શનનો લાભ ન મળે એ મહારાજશ્રીને અનિષ્ટ હોવાથી પોતે આખે રસ્તે વર્ષાદમાં જાનતા અને વૈષ્ણવોને દર્શનથી આનન્દ આપતા મોરીબંદરથી તે મોરારઆગસુધી પધાર્યા હતા. પુષ્ટિમાર્ગના ૬૦ લાખ વૈષ્ણવોનું શ્રેય અદ્યત. એઓશ્રીના હાથમાં છે. એઓશ્રી વિચારે

તો ક્ષણભરમા અધોગતિએ પ્રાપ્ત થયલા અને સર્વત્ર નિહિત પુષ્ટિમાર્ગનું સહજ કલ્યાણ કરી શકે. વૈષ્ણવોનું કલ્યાણ કોઈ પ્રકારે થાય તો સારુ એવી એઓશ્રીની પણ ઇચ્છા છે, અને પડિત ગટ્ટલાલાજીપામેથી વિદ્યાગ્રહણ કરેલ હોવાથી વિદ્યાની કદર સારી રીતે કરી શકે એમ છે. આવા કાષ્ઠક ઉદ્દેશથી નીચેની કેટલીક વિનિતિઓ મહારાજશ્રીને કરવામાં આવે છે.

૧. પ્રથમ તો કાર્ય અન્યસંગ્રહનું છે. શુદ્ધાદિત બ્રહ્મવાદ અને પુષ્ટિમાર્ગવિષયક સર્વ ગ્રંથોનો સંગ્રહ કરવો. પ્રાચીન સરસ્વતીભંડારોમા આ પુસ્તકો સડે છે સાથી તેમને મુક્ત કરી ન્યા એમનું રક્ષણ થઈ શકે અને ન્યાથી એનો લાભ કોઈ વિદ્વાન લઈ શકે એવી યોજના યોજવી નોંધએ, મહારાજશ્રીના વિદ્યાગુરુ ભા. મા. વે. ભ. પ. ગટ્ટલાલાજી પણ બહુ ખેડથી સ્વકૃત નિખંધની પ્રસ્તાવનામા જણાવે છે કે સાપ્રદાયિક સર્વ ગ્રંથો યમદેવતાના હસ્તમા પડ્યા છે. નવું સાહિત્ય યોજવાની શક્તિ તો પ્રભુ જેને દાન કરે તેનાથી જ થઈ શકે, પરંતુ પ્રાચીન સાહિત્ય જેવું હોય તેનું રક્ષણ કરવાનું કાર્ય તો સામાન્ય લોકોથી પણ થઈ શકે સર્વ પ્રાચીન હસ્તલિખિત ગ્રંથોના એક એવો સંગ્રહ હોવો નોંધએ કે જે માથી કોઈ પણ વિદ્વાન, તેનો લાભ લેવો હોય તો, લઈ શકે આ કાર્ય મહારાજશ્રીથી જ ઉત્તમ રીતે થઈ શકે. સાપ્રદાયિક સર્વ ગ્રંથો વિશેષે કરીને મહારાજોના સરસ્વતીભંડારોમાં ભિગાળે છે અને કેટલાક ભટ્ટોના ઘરોમા બિરાળે છે આ સર્વના અધિપતિ પોતે હોવાથી અને મુખ્ય ધામના સ્વામી પણ હોવાથી પોતાના ત્યાગ અને અન્ય ગૌરવામીઓના ત્યાગ સર્વ ગ્રંથો આગામત્રથી પ્રાપ્ત કરી શકે એમ છે જે વૈષ્ણવોને ત્યાં એ ગ્રંથો બિરાળે છે તે પણ મહારાજશ્રીની આજ્ઞાનું ઉત્સાહન કરી શકે એમ નથી એ સર્વ ગ્રંથોને ઉત્તમ રૂપે લખાવીને અને તેને વિદ્વાનો પાસે શોધાવીને એક સેન્દ્રલ લાયકેરિમા મૂકવા નોંધએ, અને તે પુસ્તકાલયનું સિસ્ટ પણ એવું ચોક્કસ થવું નોંધએ કે પુસ્તક સુગમતાથી જડે અને વ્યવસ્થા પણ એવી નિયત હોવી નોંધએ કે ત્યાંથી કોઈ વિદ્વાનને એ પુસ્તક નોંધવું હોય તો તેને ઉતારવી અપાય, અથવા તો એને વાચવા નોંધવું હોય તો અચુક સરતે તેને વાચવા આપી શકાય. આ કાર્ય વિશેષ અગત્યનું છે, કારણ કે પુસ્તકોની પ્રાપ્તિ સુગમ ન હોય તો મુદ્રણાદિ વા ભાષાન્તર કાર્ય કોઈ પણ રીતે થઈ શકે નહિ. પ્રત્યેક ગ્રંથની જેટલી મલે તેટલી પ્રતો એ સંગ્રહરચનામા મૂકવી નોંધએ. જેથી મુદ્રણ કરતી વખતે શોધનકાર્ય ઉત્તમ રીતે થઈ શકે. આનું પુસ્તકાલય મુખ્યમાં અથવા તો રાજનગરમા કે એવે બીજે કોઈ પણ અનુકૂલ સ્થલે રાખવું નોંધએ, અને સમયાનુસાર એવા જ પુસ્તકાલયો અન્ય શહેરોમા સ્થાપવા નોંધએ, પ્રત્યેક મોટા શહેરમા એવી કમિટિ સ્થાપવી નોંધએ કે જે આ કાર્ય કરી શકે, અને તેમ કરવામા જે યોજના યોજવી નોંધએ તે ચોજી શકે. આવા સર્વ પુસ્તકાલયો મહારાજશ્રીની આજ્ઞાનુસાર વર્તન રાખીને અન્યરક્ષણનું જ કાર્ય ઉત્તમ રીતે બળવે

૨. આ પ્રકારે અન્યસંગ્રહ અને અન્યસંગ્રહણની યોજના થયા પછી એ અન્યસંગ્રહોમાંથી યોગ્યતાનુસાર ગ્રંથોને પસંદ કરીને તે ગ્રંથોને ક્રમશઃ દરેક પુસ્તકાલયની કમિટિએ ચૂંટી કાઢેલા ગ્રંથોને યોગ્ય વિદ્વાનને એડિટ કરવા (છાપવા) સોંપવા. દરેક પુસ્તકાલયે પરસ્પર વ્યવહાર રાખવો, જેથી જે ગ્રંથ એક પુસ્તકાલયમા ન હોય તે અન્યમાથી મલી આવે. પુસ્તકપ્રસિદ્ધિને વાસ્તે યોગ્યપીય દેશોમા જેવી રીતે સોસાયટિઓ સ્થાપાઈને પોતાનું કાર્ય ઉત્તમ રીતે છાપાવે છે તેવી જ રીતે આ કમિટિએ અન્યમુદ્રણનું કાર્ય આરંભવું નોંધએ.

અન્યના શુદ્ધ મુદ્રણના અભાવમા અન્યકારના આશયનો અનર્થ થાય છે, અને તદ્વારા ભા-
પાન્તર સ્થનામને યોગ્ય થતુ નથી. શૃંગેરીમઠના શકરાચાર્યે જેવી રીતે સ્વસાપ્રદાયિક અન્યોને
ઉત્તમ રીતે છપાવેલા છે તેવી રીતે શ્રીમાન્ તિલકાધિતે શ્રીમદ્વાચાર્યજીના અન્યોને ઉત્તમ રીતે
છપાવવાની યોજના યોજવી જોઈએ.

૩. આ કાર્ય સ્વરૂપ સમયમા અને ઉત્તમ રીતે પાર પડે તેવાસ્તે પ્રથમ તો એક ઉત્તમ
મુદ્રણાલય સ્થાપતુ જોઈએ, મુદ્રણાલયની યોજના કઠિન હાગે તો નિર્ણયસાગરજેના
ઉત્તમ પ્રેસ સાથે એવી યોજના કરવી જોઈએ કે પૂર્ણ સગવડથી સાપ્રદાયિક અન્યો ત્વરાથી
છાપી શકાય આ કાર્યમા દ્રવ્યની અતિશય અપેક્ષા છે, તેથી એક આર્થરુદ્ધાર ગૃહસ્થોની
કમિટિ નીમીને તેની મારફત દ્રવ્યસંચય કરાવવો જોઈએ. શ્રીમાન્ તિલકાધિતે સ્વતઃ પશુ
યથાયોગ્ય દ્રવ્યનું સાહાય્ય કરીને અન્ય ગોસ્વામીઓને તેમ કરવા પ્રેરવા જોઈએ અન્યસમૂહ
અને દ્રવ્યસંચય યથા પછી એક સાપ્રદાયિક વિદ્વાનોની કમિટિ બોલાવીને તેમાના પ્રત્યેકને
યથારથિ એકેક અન્ય મુદ્રણ કરવાને સોંપવો જોઈએ. આ પ્રકારે ન્યારે અન્યનુ શુદ્ધ મુદ્રણ
થાય ત્યાર પછી તેના ભાષાન્તરની પશુ તેવી જ યોજના યોજવી જોઈએ શુન્દરાતીપ્રેસના
ભાગવતનુ ભાષાન્તર, જે કે શ્રીમાન્ તિલકાધિત શ્રીગોવર્ધનલાલજીને અર્પણ થયુ છે, અને
તેથી વૈષ્ણવો યથાતથા વાંચે છે, છતાં પશુ એ ભાષાન્તર પ્રાય શ્રીધરસ્વામીને અનુસરીને
થયહુ હોવાથી, અને શ્રીમદ્વાચાર્યજી અને શ્રીધરસ્વામીના મતે ભાગવતાર્થ અત્યંત ભિન્ન
હોવાથી, શ્રીમદ્વાચાર્યજીના ઉત્તમોત્તમ દષ્ટિમિન્દુથી એ ભાષાન્તર વૈષ્ણવોને લાભપ્રદ
થણી શકાય નહિ, તેથી શ્રીમદ્ભાગવતનુ શ્રીસુભોધિનીજી અને શ્રીમાલપ્રભોધિનીજીને અનુસાર
ભાષાન્તર કરાવીને 'સસ્તા સાહિત્ય'ના ભાગવતજીની માફક સ્વરૂપ મૂલ્યથી કાંઇ વૈષ્ણવ પ્રાપ્ત
કરી શકે તેમ યોજના કરવી જોઈએ. શ્રીમદ્ભાગવદ્ગીતામા પશુ એ જ પદ્ધતિનું અનુસરણ
કરવુ જોઈએ. આ ઉપરાંત શ્રીમતપુરુષોત્તમજીના ઉપનિષદ્ભાષ્યો પ્રાપ્ત કરીને તેનું મુદ્રણ
કરાવીને તેના ભાષાન્તરની યોજના થાય તો તે પશુ લાભપ્રદ જ થાય આ જમાનો
ઉપનિષદ્જનો છે, તેથી આ કાર્ય જેમ ત્વરાથી થાય તેમ સારુ.

૪. તતોત્સવનિર્ણયસંબંધમા અનિષ્ટ કલહ સપ્રદાયમા પ્રતિવર્ષ પ્રકટે છે તો તેનો
તિરોભાવ કરવાનો ઉત્તમ ઉપાય માત્ર એટલો જ હોઈ શકે કે સાપ્રદાયિક સર્વ નિર્ણય-
અન્યોનુ મુદ્રણ કરાવતુ શ્રવણમા આવ્યુ છે કે શ્રીગોવર્ધનલાલજીની પશુ ઇચ્છા છે કે સર્વ
નિર્ણયઅન્યોને મુદ્રિત કરવા. આ ઇચ્છા અતિશય શુભ છે, અને મહારાજશ્રીની ઇચ્છાના
કાર્યરૂપે પ્રકટ દર્શન જેમ અને તેમ જલદીથી થાય તેમા જ સપ્રદાયનો લાભ સ્પષ્ટવારો.

૫. વિષ્ણુસ્વામિપર પરાવિધયમા પશુ તિલકાધિત મહારાજશ્રીનુ કર્તવ્ય વિશેષ છે
નિખંધની ઇતિશ્રીમા વિષ્ણુસ્વામીનું નામ દષ્ટિગોચર થાય છે, ન્યારે શ્રીસુભોધિનીતુનીયસ્કંધમા
વિષ્ણુસ્વામીને તામસ કહીને પોતાને તેનાથી જૂદા ગણે છે તો આ ઉલ્લયમા કોને વિશેષ
માન ધટે છે ? નીમાન્ તિલકાધિતકને જે કાંઇ વિદ્યાનગરના કૃષ્ણદેવરાજનનો તામસેષ હોય
તો તેની પશુ સોંપ કરીને તેને પ્રસિદ્ધ કરવો જોઈએ, જેથી ભવ્ય કલહને પ્રયોજન ન મલે.

૬. વૈષ્ણવોના બાલકાર્મા બાલપણથી જ ધર્મના અને નીતિના ઉત્તમ સંસ્કારો પડે
તેવી સરસ ભાળમા વાર્તાની ચોપડીઓની સીરિઝ (અન્યમાલા) યોજાવવી જોઈએ એ ચોપડીઓ

વૈષ્ણવોના ભક્તોના, મહારાજોના, મહાભારત, રામાયણ, ભાગવતાદિ ઉત્તમોત્તમ આખ્યાનોના ઉતારા કરીને જ્ઞાનસાથે ગમ્મત આપે, અને બાલકોને રુચે એવી સરસ વાર્તારૂપે યોજાવવી જોઈએ, જેથી બાલકોના કુમલ મનઉપર સારા સરકાર પડે. આ ઉપરાંત મોટા માણસોને રુચે તેવી વાર્તાઓ રચાવીને શુદ્ધાદૈત ધ્વજવાદ અને પુણિમાર્ગતુ જ્ઞાન આપવું જોઈએ. જેવી રીતે ચદ્રકાન્ત માયાવાદનું શિક્ષણ આપે છે તેવી જ રીતે આ આખ્યાયિકાઓ મોટા માણસોને ધ્વજવાદનું જ્ઞાન આપે તેવી યોજાવવી જોઈએ.

૭ આ ઉપરાંત કોલેજમાં ભણતા વૈષ્ણવ વિદ્યાર્થીઓને સારુ એક બોર્ડિંગ હાઉસ સ્થાપવું જોઈએ જે વૈષ્ણવ યુવકો આ બોર્ડિંગના લાભ લે તેમને ચાર વર્ષના ઉત્તરોત્તર અધિક કક્ષાની ચાર પરીક્ષાઓ સાપ્રદાયિક વિષયોમાં અપાવવાની ગોઠવણ કરવી જોઈએ આમ થવાથી સપ્રદાયમાં શુદ્ધ વિચારકો અને લેખકોની સંખ્યામાં પણ વધારો થશે.

૮ કોલેજ સ્થાપવાની વાત હવામાં ઉડે છે, આમાં કેટલું સાચું છે તે હાલ કહી શકાતું નથી, પરંતુ જો આવું કાંઈ થતું હોય તો તે ઉત્તમ જ છે આર્ટ્સ કોલેજ સ્થાપવા કરતાં બનારસ સંસ્કૃત કોલેજના જેવી શ્રીમદ્વક્ત્રભાષાર્થસંસ્કૃતકોલેજ સ્થાપાય તો વધારે સારું. આ કોલેજમાં સાપ્રદાયિક સાહિત્યનો જ મુખ્ય ઉપદેશ હોવાથી સાપ્રદાયિક વિદ્વાનોની સંખ્યા વધશે, અને તેથી સપ્રદાયના આચાર અને વિચારની યત્ની અધોગતિ અટકશે.

૯ આ વિનિતિઓ ઉપરાંત આચારમાં કરવાનું ઘણું છે, પ્રત્યેક મંદિરના મુખ્યાલયો તો સપ્રદાયનું જ્ઞાન ધરાવના જ હોવા જોઈએ મંદિરોમાં અને મહારાજોની આસપાસ મૂર્ખ મનુષ્ય રહે તેના કરતાં વિદ્યાવિનયસંપન્ન મનુષ્યો રહે તો સપ્રદાયનો ઉત્કર્ષ સહજ થાય એક ગોસ્વામી જો વિચાર કરે તો હજારો વૈષ્ણવોનું કન્યાણું કરી શકે એમ છે હજુ લોકો મહારાજોને અત્યંત માનથી જુવે છે, અને મહારાજોની આજ્ઞાનું પાલન કરવામાં સ્વ-કર્તવ્યની સફલતા માને છે તેથી મહારાજોએ અને વિશેષે કરીને શ્રીમાન તિલકાચિતે વૈષ્ણવોને જેમ અને તેમ પોતાના સદાચારથી અને સદ્વિચારથી સન્માર્ગે દોરવા જોઈએ પોતાના બાલકોને વિદ્યાવિનયસંપન્ન કરવા જોઈએ, કારણ કે એમને હાથે હજારો વૈષ્ણવોનું કન્યાણું રહેલું છે, મહારાજોએ સ્વબાલકોને પોતાની પામે રાખ્યા હતા બનારસ સંસ્કૃતકોલેજમાં અથવા પોતાની ખાસ સ્થાપેલી કોલેજમાં અમુક વર્ષોનુકૂળ વિદ્યાનું પ્રદણ કરાવવું જોઈએ, આમ કરવાથી ઉભય પક્ષને લાભ થશે

૧૦ આ વિનિતિ મહારાજશ્રીને સંદુહેસથી કરી છે, અને પ્રભુપ્રતિ પ્રાર્થના છે કે આમાંથી ટૂલ નહિ અને ટૂલની પાખંડી પ્રભુ તિલકાચિત શ્રીમાનગોવર્ધનતાલધ્વજપાને કરાવે

૧.રતિપથ.

સર્વે પ્રાણિમાત્રના હૃદયમાં પ્રભુનો વાસ છે, અને આપણા હૃદયમાં પણ પ્રભુ બિરાજે છે એ વાત જાણતા છતાં પણ આપણે આપણા અંત કર્ણની તરફ દષ્ટિ કરતા નથી, તેમાં નિત્ય બિરાજમાન પ્રભુનાં દર્શન કરતા નથી, દર્શન કરવા પ્રયત્ન પણ કરતા નથી, તે પ્રભુની સેવામાં પ્રાણુ ઇન્દ્રિયની સહિત તત્પર રહેતા નથી, એ આશ્ચર્યકારક નથી? હુનિયામાં એવી ક્યા વસ્તુ છે કે જે પ્રભુ કરતા વધારે ઉત્તમ હોય? અને પ્રભુ જ આપણા આત્માના પણ આત્મા-પરમાત્મા-હોવાથી એના કરતા વધારે પ્રિય પણ શું હોઈ શકે? આ સરલ વાત એક વાર બરાબર લક્ષમાં આવે અને તેનું સદાસર્વદા સ્મરણ રહે તો આ જીવ આ ઉત્તમ અને પ્રિય પ્રભુને છોડી બીજી કોઈ વસ્તુ તરફ દષ્ટિ કરે ખરો?

આમ છતાં વસ્તુસ્થિતિ ઉલટી જ છે સદૃશ મનુષ્યોમાંથી કોઈક જ પ્રભુના શ્રવણ, દર્શન, કીર્તન કરવા પ્રયત્ન કરે છે, અને એવા સહસ્ત્રોમાંથી પણ કોઈક જ પ્રભુને તત્વતઃ જાણે છે. ભૂતલપરના સર્વ ધર્મો આ સ્થિતિ સુધારવાનો પ્રયત્ન કરે છે, અને લિંગલિંગ રચિના મનુષ્યો લિન્ગ લિન્ગ ધર્મો તરફ આકર્ષાય છે. કેટલાએક ધર્મો ક્રિયાપ્રધાન હોય છે, કેટલાએક જ્ઞાનપ્રધાન હોય છે, અને કેટલાએક ભક્તિપ્રધાન હોય છે ભક્તિપ્રધાન ધર્મોમાં પણ કેટલાએક સ્વાર્થી એટલે પોતાને સસારના ત્રિવિધ તાપમાંથી મુક્તિ મલવાના સ્વાર્થી માટે જ-પ્રભુની ભક્તિ કરવાનું કહે છે, અને કેટલાએક, જીવનો સહજ સ્વાભાવિક ધર્મ જ પ્રભુની સેવા કરવાનો છે, મુક્તિ મળ્યા પછી પણ પ્રભુસેવા એ જ ઉત્તમ ફલ છે, મુક્તિ જીવો જ ઉત્તમ પ્રભુસેવા કરી શકે એમ સૂચવે છે

પુષ્ટિમાર્ગ એ છેલ્લા પ્રકારનો ભક્તિમાર્ગ છે. પુષ્ટિ એટલે લગવાનું અનુગ્રહ, ભગવાનના અનુગ્રહથી જ આપણું સર્વતં પોષણ થાય ત્યારે આપણે પુષ્ટિમાર્ગમાં આવ્યા એમ કહેવાય. આ માર્ગ 'નિસાધન' કહેવાય છે, પણ એ શબ્દનો અર્થ નિગૂઢ છે, એનો ખરો અર્થ એ જ છે કે આ માર્ગ ક્રિયાપ્રધાન અથવા જ્ઞાનપ્રધાન અથવા સ્વાર્થી-મુક્તિસાધક-ભક્તિપ્રધાન નથી, આ માર્ગ ક્ષણાત્મક પ્રેમપ્રધાન છે, અને સંસારના કોઈ પણ અનુભવીએ કબુલ કરવું પડશે કે પ્રેમ એ સર્વ સાધનમાં ઉત્તમ છે, અને જોઈએ તે સમયે, જોઈએ તેટલું કંઈ વેડી, માનવાનને તિલાંજલિ આપી, જોઈએ તે વસ્તુ પ્રેમી પ્રાપ્ત કરી આપે છે, અને પ્રત્યુપકારની ઇચ્છા કરતો નથી, એટલું જ નહિ, પણ જો પોતાનો હૃદયપ્રેમ સાચા પ્રેમસિવાય બીજા કોઈ પ્રત્યુપકારની વાત કરે તો વજવાતજેવું દુઃખ થાય છે. એ અસલ દુઃખનું કારણ પણ સ્પષ્ટ છે. જેમ પ્રેમ સર્વોત્તમ સખલ સાધન છે, તેમ સર્વોત્તમ ફલ પણ પ્રેમ જ છે, અને એવા સર્વોત્તમ સાધનથી કરેલા કાર્યનો અદ્ભુત પ્રેમ સિવાય બીજો શા હોઈ શકે? બીજો કોઈ પણ પ્રત્યુપકાર પ્રેમની ગરજ સારી શકે જ નહિ.

પ્રેમ આતુ ઉત્તમ સાધન અને ફલ હોવાને લીધે ચિત્તને સસાગના વિવિધ પ્રકારના વિષયોની આસક્તિમાંથી છોડવી તેને પ્રભુપરત્વે યોગ્યતામાં અતિ ઉપયોગિ યર્ધ પડે છે તેમાં પણ આ કલિના સમયમાં ન્યારે યજ્ઞયાગ, જપનપ, જ્ઞાનવૈરાગ્ય વગેરે મર્વ સાધન લગ-

ભગ નષ્ટપ્રાય અને અશક્ત થઈ ગયા છે, અને પ્રાત કાલથી રાત્રિપર્યંત મનુષ્યો વિવિધ પ્રકારની દોષધામમાં મગ્યા છે, અને ધૃતિર છે ખરો કે નહિ તેનો પણ વિચાર કરવાનો વખત મક્કતો નથી (અને કેટલાકને તો જરૂર પણ જણાતી નથી), તેવા વખતમાં એવા વિષયોમાં રચીપચી રહેવા જીવના ઉદ્ધારને માટે પ્રેમ જે કાર્ય કરી શકે છે તે બીજી કોઈ સાધન કરી શકતું નથી. સામાન્યતઃ પ્રેમી જન કોઈ સુંદર કામલ દેખાતી વ્યક્તિતરફ આકર્ષાય છે, આ વ્યક્તિમાં તેને સર્વોત્તમતાના દર્શન થાય છે અને બીજી સર્વ રીતે અધ થઈ તેને જ લગે છે, બીજા સર્વ વિષયો તેને તુચ્છ અને શુષ્ક લાગે છે. આમ પ્રેમ તેને બીજી સર્વ વસ્તુતરફ વૈરાગ્ય અને એક વ્યક્તિતરફ અલગ અનુરાગનો પાઠ શિખવે છે, અને મર્દની માફક ભટકતી ચિત્તરસિને એક વ્યક્તિમાં ગ્રિયર કરે છે. પણ પ્રેમના લીલા-પીલા સુંદર કિરણોથી રળાયલી આ વ્યક્તિનું ખરું, હાડયામહુ, -તુચ્છ સ્વરૂપ-પ્રેમીને કોઈક વાર પણ માલમ પડી જ આવે છે, ત્યારે ત્યાંથી નિરાશ થયલા આ પ્રેમીનું હૃદય પ્રેમને માટે વલખા મારે છે, આખો સસાર તો એને તુચ્છ હતો જ, તે હવે એને ખારો લાગે છે, અને એ દવલે છે, એ એકલવાયો, વહીસો અને દીન થઈ જાય છે, અને સર્વત્ર અધકારસિવાય બીજી કોઈ દેખતો નથી.

બાહ્ય વસ્તુમાં પછાડા મારી થકિલા આવા જીવને આવે વખતે જે કોઈ યોગ્ય શુરુ મક્કી આવે, અને એના કર્ણુદ્ધાર હૃદયમાં મત્ર મુકે કે 'તારા પ્રેમને યોગ્ય અતૌકિક સર્વ-સૌહર્દ્યમુક્ત સર્વસમર્થ પ્રભુ તારા આત્માની સાથે તારી હૃદયગુહામાં જ ખિરાળે છે, અત્યાર સુધી તું તેને વિસરી બાહ્ય વસ્તુમાં પ્રેમની અપેક્ષા રાખતો હતો તે ભુલ હતી, હવે અત-ર્કુષ્ઠ દષ્ટિ કરી તેના મરણ્યુકમયમાં તારું માયુ મુક, તારું સર્વસ્વ તેને અર્પણ કર, અને તેની સેવામાં તત્પર રહે' ત્યારે એને સ્મૃતિ થઈ, સહસ્ર વર્ષો થયા બ્રહ્મમાંથી બ્યુચ્ચરણ પામેલો તે હવે ખાણે બ્રહ્મસંબંધ પામે છે, એવા અનન્ય થયલા જીવાત્માપર કૃપા કરી પ્રભુ એના હૃદયમાંથી પ્રકટ થઈ એને દર્શન દે છે, અને તેના તનુને વરે છે, -પોતાના રમણસ્થાનતરીકે પસંદ કરે છે પણ જ્યાંસુધી આની અનન્યતા ચતી નથી, ત્યાંસુધી પ્રવચનથી, ભુદ્ધિથી, બહુત તથાથી, અથવા એવા કોઈ પણ પ્રકારથી પ્રભુ મક્કતા નથી, તેથી જ શ્રુતિ કહે છે કે,

નાયમાત્મા પ્રવચ્ચનેનં લભ્યો ન મેધયા ન વહુના શ્રુતેન ।

યમેવૈષ વૃણુતે તેન લભ્યસ્તસ્યૈષ આત્મા વૃણુતે તનું સ્વામ્ ॥

આના કરતા વિશેષ સુંદર પરમ ફલ શુ હોઈ શકે 'માત્ર સસારના ત્રિવિધ તાપથી મુક્ત થનામાં-એવી મુક્તિ મેલવવામાં-કોઈ ખરો અર્થ સરતો નથી, પણ જ્યારે જીવ મુક્ત થઈ સત્ય, જ્ઞાન, આનંદમય-સન્નિવિદ્યાનંદમય-અન્તરે આવે છે, પોતાની હૃદયગુહામાં ગિરા જમાન પ્રભુના દર્શન કરે છે, ત્યારે એ વિષક્ષિત પ્રભુની સાથે સર્વ કામ ભોગવે છે, -આ જ જીવનો પરમ આનંદ છે, પરમ ફલ છે, અને તેનું જ વર્ણન કરતા શ્રુતિ કહે છે કે સત્ય જ્ઞાન અન્તઃ પ્રદા યો યદ નિદિતં ગુહાયામ્ પરમે વ્યોમન્ સોડશ્ચુતે મર્વાન્ કામાન્ સહ વ્રજ્ઞના વિપક્ષિતા ।

નિષ્કામતાની સહુદય વાયકને આવો ધર્મ ઉત્તરોત્તમ લાગ્યા વગર રહે જ નહિ, તો પણ જો જીવ આવા શુદ્ધ પ્રેમમાં જઈ શકે નહિ, અને જેનું મન ધૃતિર તે શુ, જીવ તે શુ, જગત્ તે શુ એવા એવા પ્રશ્નોના ઉત્તર શોધતું હોય તેને માટે શુદ્ધદૈત બ્રહ્મવાદ પ્રતિપાદન કરનાર પણ પુષ્કલ અથો વિલભાન છે 'શુદ્ધદૈતસિદ્ધતમાર્તંડ' નામનો સંસ્કૃત

અથ ગુજરાતી ભાષાંતરસહિત છપાયેલો છે, અને તે અથના ઉપોદ્ધાતમા શાસ્ત્રી મગનલાલ ગણપતિરામે શુદ્ધદૈત સિદ્ધાંતપર એક મુદ્દાસર વિસ્તૃત લેખ લખ્યો છે, જેમાથી થોડું વાચે ધણું મહે તેમ છે.

અન્ય માર્ગો અથવા ધર્મોપર અથવા કોઈ કોઈ વ્યક્તિઓપર જે દીકા કરવામા આવી છે, તે શુદ્ધ બુદ્ધિથી કરવામા આવી છે. બહાને અત્યંત નિર્ધર્મક, જીવને આભાસ અથવા પ્રતિબિંબ અને જગતને મિથ્યા માનવાથી બધું શુન્ય જેવું થઈ જાય છે, બુદ્ધિ એ કણ્ઠક કરતી નથી અને હૃદયને સતોષ થતો નથી એથી તદ્દન ઉલટું બહાને સર્વધર્મોપેત, જીવને બહાનો અશ, અને જગતને બહારૂપ માનવાથી ચિત્તને શાંતિ અને હૃદયને સતોષ થાય છે સર્વ બહામય હોવાથી અદ્વૈતભગ અને દ્વૈતાપત્તિની કાંઈ પણ શકા રહેતી નથી શ્રુતિ, ગીતા, બ્રહ્મસૂત્ર અને શ્રીમદ્ભાગવત આ સરલ અને હૃદયગમ સિદ્ધાંતને સર્વત્ર પુણિ આપે છે, અને એ સર્વ શાસ્ત્રોના અર્થ યોજવામા લક્ષણ અથવા મિથ્યા તર્ક કરવા પડતા નથી, શાસ્ત્રો મિથ્યા થઈ જતા નથી, અને પ્રેમ, ભક્તિ વગેરે સર્વે પોતપોતાના યોગ્ય સ્થાનમા શોભી રહે છે

સર્વત્ર ભગવાંસ્તુત્યઃ સર્વદોષવિવાર્જિતઃ ।

ક્રોડાર્થમનુકુર્વન્દિ સર્વત્રેવ વિરાજતે ॥

ગુપ્તાનંદા યતો જીવા નિરાનંદં જગદ્ધતઃ ।

પૂર્ણાનંદો હરિસ્તસ્માજ્ઞાવૈ સેવ્ય સુખાર્થિભિઃ ॥

શ્રુતિગીતા ૬-૭૥

અર્થ-સર્વદોષવિવર્જિત ભગવાન સર્વત્ર સ્તુતિ કરવાયોગ્ય છે ક્રીડાને અર્થે સર્વને અનુસરીને સર્વત્ર પોતે શોભી રહે છે-બિરાજે છે. જીવો શુભાનંદ છે, જગત નિરાનંદ છે, અને હરિ પૂર્ણાનંદ છે, તેથી મુખ્યાર્થી જીવોએ હરિની સેવા કરવી

આ સર્વનું વિસ્તારપૂર્વક વિવેચન આ માર્ગના સુબોધિની, આજીભાષ્ય, વિદ્વતઅંકન, નિબંધ, પોદ્દશ અથ અને અન્ય અથોમાથી વાંચી લેવા વાચકને વિજ્ઞાપના કરવામાં આવે છે.

સ્વામિનીપ્રાર્થનાટક.

અમન્દપ્રેમાદ્રંપ્રિયકરતલં કુંકુમમિપાત્

કુચદંત્રે વક્ષસ્યપિ ચ દધતી ચારુ સતતમ્ ॥

કૃપાં કુર્યાદ્રાધા મયિ રુચિરહેમાદ્રિશિખરોદિત-

પ્રાવૃષ્ણેઘસ્મરહરહરા ચૂચુકમિપાત્ ॥ ૨ ॥

શ્લોકાર્થઃ—અતિપ્રેમથી આર્દ્રતાયુક્ત પ્રિય અતએવ સુદર મૃદુ સ્નિગ્ધ કરતલને કુંકુમના મિપથી નિરંતર કુચદંત્રે વિષે તથા વક્ષસ્યલને વિષે ધારણ કરનાર અને ત્રિચર હેમાદ્રિના શિખરમા આવિર્ભૂત વર્ષાઋતુના સ્વામનેષના ગર્વને હરનાર સ્વપ્રિયતમને સ્તનાઅભાગના મિપથી પૂર્વોક્ત નીલાણુદવત સ્વામ પ્રભુને હૃદય પ્રદેશમા હરણુ કરનારા એટલે ધારણુ કરનારા પ્રિયાજી મારે વિષે નિરંતર કૃપા કરો, એમ આપ અભિલાષા કરે છે.

ભાષાર્થઃ—પૂર્વોક્ત અલૌકિક પ્રમેયસિદ્ધાંત શ્રીભાગવતરાસપચાધ્યાત્મ્યાદિકના શ્રીસુબોધિનીજમા શ્રીમદ્વાચાર્યે સુનિપુણતાથી પ્રતિપાદિત છે. પૂર્વોક્ત પ્રમેયની અધિકારિણી પુણિમાર્ગીય શ્રીવલ્લભીય સદૃષ્ટિ જ છે, તેના માટે જ આ પ્રમેયનું ઉદ્ધાટન છે, તે વિસ્મરણ

ન થવું જોઈએ. હવે શ્લોકનો લાવાઈ વિચારીએ. ક્યારે કાલિ દીપુલિનમાં નવનિકુંજાદિ સંકેતસ્થાનમાં કોટિકંઠર્પણાવણ્ય સ્વપ્રિયતમના ચુદ્ધ અને રિનગ્ધ કેસરચંદનચુકત કરમલ ને સ્વકીય હૃદય પ્રદેશમાં તાપશાલ્ય ધારણ કરીને અગણિતાનંદને પ્રાપ્ત થાય છે, એટલું જ નહિ પરંતુ સ્વકીય હૃદયપ્રદેશમાં મુખ્ય લાગમાં સ્થામતા દેખીને પણ નીલાચુદ-સ્થામ પ્રભુને જ હૃદયમાં ધારણ કરવાનું અનુસંધાન નિલ કરે છે, અર્થાત્ સાક્ષાત્ સ્વપ્રિયતમના નિત્ય સબંધવાલા પ્રિયાણ છે એ સિદ્ધાન્ત અત્ર નિષ્પન્ન થયો છે. અહાહા! આ પુષ્ટિમાર્ગીય સ્નેહમયોદ્ધા કેવી છે કે, જ્યાં રાત્રિદિવસ પ્રભુની જ ઝખના થયા કરે છે. અન્ય આહાપ, અન્યધ્યાન, અન્યગાન, સર્વનું જ્યાં વિસ્મરણ છે અને પ્રભુના સબંધની જ જ્યાં મુખ્યતા છે, પૂર્વોક્ત સિદ્ધાન્ત હૃદયગમ કળ્યા માટે સ્નામિનીજની કૃપાભિલાષા આપ કરે છે પ્રિયાણ નિત્યનિકુંજાદિકમાં રાત્રિમાં સ્વપ્રિયતમની સાથે રમણાદિક સગમરસનો અનુભવ કરીને પણ પ્રાતકાલમાં પ્રભુને મિયાતરથી એકાંતમાં મળીને આમત્રણ કરીને સમયાનુસાર સ્વકીય ભુવનમાં પદ્યશૈલીને વિવિધ વર્ણસમુક્ત સામગ્રી અંગીકાર કરાવે છે, મુખ્ય ભોગ સામગ્રી મહાન લક્ષ્મી પ્રિયાણની જ પ્રમુ અંગીકાર કરે છે એ સિદ્ધાન્ત આપ આ શ્લોકમાં પ્રકટ કરે છે

લીલાવૈચિત્ર્ય.

ગત અર્કમાં અમે જણાવી ગયા છીએ કે હાલમાં સુંગાઈમાં કરવીરપીઠના એક કહેવાતા શાંકરાચાર્ય આવ્યા છે આટલાં વર્ષસુધી આ શાંકરાચાર્ય પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યા ન હતા, તેમનો કરવીરમઠ પણ લોકોથી અજાત હતો, પરંતુ થોડા સમય થયા તેઓ અને તેઓના મઠ એટલા બધા પ્રસિદ્ધ થાય છે કે તેસ બધે કંઈને કંઈ પ્રતિદિન પ્રત્યેક વર્તમાનપત્રમાં આવ્યા વિના રહેતું નથી આ ઉપરથી જણાય છે કે આ શાંકરાચાર્યજી આપણા લોકપ્રિય ગોસ્વામી શ્રદ્ધિવર્ધનજીના વાલજીની પેઠે લોકપ્રિયતા મેલવવાનો માર્ગ સારી પેઠે નિરખી શક્યા છે તેઓ શાંકરાચાર્ય માધવાતીર્થની માફક જનુચેતસ્ત્વ અને પરમનાસહિષ્ણુત્વ (!) દેખાડના નથી તેઓના અપ્પક્ષપણાની નીચે કોઈ પણ અન્યમતાવલખી સંમતનું સ્થાપન કરી જાય અને તેમના મતનું ઉત્થાપન (!) કરી જાય તો તેઓ છછણી પડતા નથી, પરંતુ ‘ચાલીકે બે ગનકી તરેહ કબી ધંધર ઝૂકતા હય કબી ઉધર’ એ ન્યાયને અનુસરે છે વળી ‘જેમેકા તેસે મિચે’ એ કહેવત પ્રમાણે પ્રતિજ્ઞાના પ્રેમીઓ તેમને મળી પણ જાય છે.

જ્યેષ્ઠ માસમાં એક દિવસે ઉપસુંકત શાંકરાચાર્યજી અત્યંત મોટા મંદિરમાં મહારાજશ્રીની સાથે મેલન અને શ્રીકાકુરજના ફર્શન કરવા ગયા હતા. શયનાર્તિનો સમય હતો. મંદિરના ચોકમાં આસનનો નિયમ ન હોવાથી મહારાજશ્રીગોકુલનાથજી અને શાંકરાચાર્યજી નીચે જ

૧ ગોસ્વામી શ્રીગોકુલનાથજીમહારાજની આ યુક્તિ દૂરદૃષ્ટિવર્તુમૂલ્યન કરતી હતી. આવા સમયે કેટલાક આચાર્ય પોતાનો દરજ્જો લેવાને અન્ય અનધિકારીને ઉચ્ચ આસન આપીને પોતાની પીઠરાગના બનાવે છે, તેના કરતા આ યુક્તિ નિઃસંશય પ્રદ સનીય કહેવાશે.

ઉપવિષ્ટ થયા હતા દર્શન ખુલતી વેલાએ શંકરાચાર્યજીએ એક સુપર્યુમુદ્રિકા^૧ અને શ્રીકૃષ્ણ શ્રીકાકુરજીસમક્ષ ધર્યું હતુ, અને કેટલીક સમયોચિત વ્યાકરણવિષયક વાતચિત કર્યા પછી તેઓએ રજા લીધી^૨ હતી

અમારા જાણુવા પ્રમાણે ઉપરનો બનાવ આ વિશ્વમી સદીનો એક આશ્ચર્યકારક અને અજૂતપૂર્વ છે આથી સ પ્રદાયને શુ લાલ થયો એ કંઈ અમારાથી સમજાતુ નથી કહેવામા આવે છે કે એક માયાવાદનો આગ્રહી આપણા મંદિરમા આવીને શ્રીકાકુરજીસમક્ષ ભેટ ધરે અને દડવન પ્રણિપાત કરે એ શુ સ્વરૂપ ઉપમર્દ છે ? આનો ઉત્તર એટલો જ છે કે આ શંકરાચાર્ય કંઈ ચાર મઠમાના મુખ્ય મઠના અધિષ્ઠાતા નથી. જેમ ગુજરાતમાં ધોલકામા એક શંકરાચાર્ય છે, તેમ આ છે. આ શંકરાચાર્યને એક ચુરત માયાવાદી સ્માર્ત કદી પણ માન આપશે નહિ તેવા શંકરાચાર્યપામે પોતાના મતનું સમર્થન કરીને તેમના મતનું નિરસન કરીને ગર્વિષ્ઠ થયુ અને કૃતકૃલતા માની લેવી એના જેવી બીજી કોઇ પણ ભ્રાન્તિ નથી આ તો પ્રત્યનીક અસલ કારના દદાતસરજી છે. બલવાન શત્રુનુ તો કાંઈ પણ કરી શકવાની પોતાનામા શક્તિ હોય નહિ એટલે તેના પક્ષના કોઈ નિર્બલઉપર પરાક્રમ કરવુ એને કોઈ પરાક્રમ કહેશે નહિ, બલવાન આધવતીર્યના ‘અડબડ આક્ષેપોને સંહારનાર સુદર્શન શક્તિ’ શંખામા સુખેથી રાચન કરતી હોય, તે વાપરવાની કહો કે બહારથી પણ બતાવવાની શ્રિ મતનો અભાવ હોય ત્યા પ્રત્યનીક સિવાય કોનો પાક બજવાય ?

હવે અમે સાપ્રદાયિક દૃષ્ટિથી જોઇએ છીએ. શંકરાચાર્યને, હાથમા દડ ધારણ કરી આવનાર એક રાક્ષધારીને, મંદિરમા પ્રવેશ કરાવેલો એ સ પ્રદાયાચારને સમત છે કે નહિ ? સત્તિસ્તન્નાનમાર્તંડમા સર્ગત. ભા મા વે લ પડિત ગદ્ગાલજી કહે છે કે ‘ત્રિપુન્ડ્ર-સ્ત્રાક્ષમાત્રપારિણુ સ્વરીક્ષાદુગપ્રાદિષ્વેવાસ્પૃશ્યત્વપ્રમત્તયો દોષા સિધ્યન્તિ’ ત્રિપુન્ડ્ર અને રાક્ષમાત્રને ધારણ કરનારા સૈનદીક્ષાના દુરાગ્રહીઓમા જ અસ્પૃશ્યત્વ પગેરે દોષ સિદ્ધ થાય છે, અર્થાત્ તેવાઓનો સ્પર્શ પણ કરવો નહિ અને નેવાઓને જોઈને પણ સ્નાન કરવુ. પડિત ગદ્ગાલજી પ્રતિજ્ઞા અને લોકપ્રિયતાને વિવશ થઈને જાહેરમા કોઈકોઈવાર સત્ય પ્રકટ કરના અચકાતા, પરંતુ લખવામા તો બે ત્રણ અપવાદ ત્યજીને બહુ જ ચોક્કસ લખના, એમા તો કંઈ સંગમ નથી. આશ્ચર્યની વાત છે કે હાલમા તેમના શિષ્યનરીકે અપવાની લાલસા રાખતા, તેમના

૧ શ્રીકાકુરજીસમક્ષ ગોસ્વામિબાદકોસિવાય અન્ન વૈષ્ણવ વા અવૈષ્ણવ ભેટ ધરી રાકે કે નહિ? એનો ખુનામો કોઈ અભિયુક્ત કરતો ?

૨. એક પત્રકારે એનું છાપી માર્યું હતું કે શંકરાચાર્યે મંદિરમા જઈ શ્રીકાકુરજીની ‘પૂજા’ કરી ! રાસ્ત્રીય મનનજાનભાઈ એ તેના ઉપર શ્રીકાકુરજીનાયજી બાવાનુ વાન બે ચુ દણ, પરંતુ રિવાજપ્રમાણે લક્ષ અપાઈ નથી

૩ પ્રત્યનીક ચલત્ત શત્રો પક્ષે પરાક્રમ — ‘બલવાન શત્રુના પક્ષમા પરાક્રમ બતાવતુ એ પ્રત્યનીક અસંકાર છે’

ઉપર થતા સત્ય આલેખોથી પણ ફફડી ઉઠીને ગુરુભક્તિની પરિસ્થિતિમાં દેખાડવામાં જ સ્વ કર્તવ્ય માનતા, કેટલાક 'ભટ્ટો સર્વવિધેય કરવા તૈયાર થયા છે ! !

અત્ય એક તિથરા ભટ્ટે “પુષ્ટિમાર્ગીય આચાર્યપરંપરા” નામનું સ્વસ્થ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કર્યું હતું. તેમાં વિષ્ણુસ્વામીની નિર્મૂલ પરંપરાની ‘નેત્રિનિમીલનપૂર્વક’ મન્યૂત હિમાયત કરી તે હિમાયત નહિ સ્વીકારનાર સમર્થ મોરવામિબાલકા, શ્રીકૃષ્ણવાલા, શ્રીનૃસિંહલાલજી મહારાજ અને ભગવદ્ગાંધીનિષ્ઠાત શાસ્ત્રીજી મનવાલઉપર ‘વચન પુરોષોના વર્ષાદ વર્ષા-વવામાં’ આલેખો હતા, તેમાં કદાચ ન હોવાથી તેનું કંઈ પણ ઉત્તર ન આપતા મૌન જ ધારણ કરવાનું શાસ્ત્રીજીએ ઉચિત માન્યું હતું. પરંતુ શ્રીનૃસિંહલાલજીમહારાજના પરમ ઝાણી શાસ્ત્રી સદ્ગત છમનલાલજીએ એ પુસ્તકની સમ્યક્તાપૂર્વક સૂક્ષ્મ સમીક્ષા કરીને એક લેખ શ્રીનૃસિંહલાલજી મહારાજના આત્મજ શ્રીગોવર્ધનલાલજી મહારાજ-ઉપર મોકલી આપ્યો હતો. તેમાં કેટલીક વિશેષ સૂચના લખીને ઉક્ત મહારાજશ્રીના શાસ્ત્રીજી કૃત્યાણુલભાર્થએ એ લેખ આ માસિકમાં પ્રકટ કરવા મોકલી નામ પ્રકટ કરવાની ના પાડી હતી તે પ્રમાણે એ લેખને આ માસિકમાં સ્થાન મળ્યા પછી તે જ ‘તિથરા ભટ્ટ’ના કોઈ અનુયાયીએ હેડબિલ્ડારા જ પ્રત્યુત્તર આપવા પ્રયત્ન કર્યો હતો તેમાં વાગ્વિગ્લાપનવિના કંઈ પણ ન હોવાથી તેને ઉત્તર આપવાનું મારી વાલવામાં આવ્યું હતું પરંતુ તે ‘તિથરાભટ્ટ’જીની શાસ્ત્રાર્થ કરવાની ઇચ્છાને તૃપ્ત કરવાને શાસ્ત્રીજી મનવાલભાર્થએ ‘આહવાનનો અગીકાર’ એ શીર્ષકનીચે એક લેખ આ માસિકમાં જ પ્રકટ કરાવ્યો હતો, જેનો જવાબ ભગભગ બે વર્ષ થયા ‘તિથરાભટ્ટ’ કે તેના અનુયાયી તરફથી આપવામાં આવ્યો નથી ! અર્થાત ‘સુદપર નકાબ દેકે નકાબપોસ બન ગયો’ ! પરિસ્થિતિ એવી છતા હાલમાં એ ‘તિથરાભટ્ટ’ એક સ્થલે એવું જાપી માર્યું છે કે આ પુસ્તકના જવાબમાં અત્યાર સુધી યદ્વાતદ્વા લખ્યા સિવાય કોઈએ કંઈ પણ લખ્યું નથી. સદર્દુ ‘તિથરાભટ્ટ’ જી એટલું લખીને જ નથી બેસી રહેતા, પરંતુ લખે છે કે ‘એ પુસ્તકમાંની દલીલો વાંચીને મોટા મોટા વક્તવો અને મૅરિસ્ટરોના દાત ખાટા થઈ જાય છે, તેઓ પોતાની આગલીઓ દાત નીચે દબાવે છે.’ આવી ખાટી આમલીજેવી દલિલોના પ્રકટકર્તા કોણ ? ‘વેદિ કાવ્યરત્નાકરજી.’ વાદ રે કાવ્યરત્નના આ-કરજી ! ધન્ય છે, તમારી શુદ્ધિને ! ! સદર્દુ ‘તિથરાભટ્ટ’ જેવાતેવા નથી, એટલે બહુ ખિતાબી જણાય છે ! ! નામની આગલ અને પાછલ પાપા માઇલના (!) ખિતાબો જોડે છે આટલેથી સતોર્થ ન પામતા બીજા પણ ખિતાબો કેમ નથી જોડતા ? આજના સમયમાં કોણ કોને પૂછે છે ?

૧ શ્રીગુરુપરમાર્થ ઉપર હનુમંતાર, પ્રાચ્ય તેના જ ઉપર વાગ્વિગ્લાપ કરનાર, ભટ્ટવર્જની શી રિયતિ છે તે સ બ ધે વિસ્તારપૂર્વક હતિદાસ લખવામાં આવશે શ્રીગુરુવિતોપજીનો ધર્મશાસ્ત્ર ક્ષ ક્ષામાં મૂકે છે તે પણ બતાવવામાં આવશે

એક હિન્દી કવિ એક સ્થલે કહે છે કે—

કર નકલ ઓરકો સદા સ્વનામ ચપાકે,
રસ દેના હટપટ ગ્રન્થસમૂહ છપાકે,
યદિ કોઈ કુછ પ્રતિકૂલ કહે છલ પાકે,
કરના દગ્ લોહિત યથા પ્રસૂન જપાકે,
મિથ્યાસ્તુતિ કરકે કવિ ન આપ અઘાતે,
કવિરાજ આપકે ચરિત ન જાને જાતે.

સર્વ સાહિત્યનીકાની અકર્ણુધાર દશામા આ દેશમા ચાતુર્ભાસ્યના મહાકાવ્ય પેઠે કવિઓ ઉલ્લાસી બન્ય છે. કોષ્ટ શીઘ્રકવિ, કોષ્ટ વલી શીઘ્રકવીશ્વર, કોષ્ટ કવિકુલકમલભારકર વગેરે મનમાનતી પદ્મીઓ પોતે અથવા તો પોતાના ઉપકારભારનીયે દયાપાત્ર પામેથી પણ ધારણ કરી લે છે. સર્વલવનસમર્થ પ્રભુની અનંત અને વિચિત્ર લીલા અગાધ છે !

જેમને જેમના ‘સ્નેહીબધુ’ઓએ ‘દયાનંદનો ખિતાબ’ આપેલો, અને તેથી જે-ઓએ ‘તેનો નિર્ણય લોકસમતિથી કરાવવા માટે’ ‘પુષ્ટિભક્તિસુધા’નો આશ્રય લીધેલો તેવા એક માયુર ભટ્ટે ગીતાતાત્પર્યનો ગુજરાતી ભાષામા અનુવાદ કર્યો છે ! અત્ર તેનું પરીક્ષણ કરવાનું સ્થલ નથી, પણ તેમા એક સ્થલે જે અકાલભાર્ય થયું છે તેનું જ ‘તાત્પર્ય’ અત્ર ઉધાકુ પાડવામા આવશે. મૂલ ગીતાતાત્પર્ય ગ્રંથ શાસ્ત્રીજી મમ્મલાલભાઈએ ગીતાના સંસ્કૃત સાહિત્યનું મુદ્રણ કરતી વેળાએ દશેક વર્ષ ઉપર પ્રકટ કર્યો હતો તેમા એક સ્થલે—एवं स-
न्दर्षपतिता એ સ્થલે સન્દર્ષપતિતા એમ રહી ગયલું હતું, તે જ અર્થનો શાસ્ત્રીજીએ ન્યારે ગુજરાતીમા અનુવાદ કરીને આ માસિકમા છપાવ્યો ત્યારે મૂલ શુદ્ધ સન્દર્ષ એ પાઠે જ સ્વીકારીને ભાષાતર કર્યું હતું, આટલું જતા તે માયુર ભટ્ટ આક્ષેપ કરે છે કે “મિ. મગ-
નલાલ શાસ્ત્રી એમ જે ‘સન્દર્ષ’ એવો પાઠ ફેરવે છે, તે ચિન્ત્ય છે.” આ માયુર ભટ્ટનાં જીદ્દિલવ અને વિચારશીલતાને માટે શુ કહેવું એની અમને સમજણ પડતી નથી. જે માયુર ભટ્ટ ‘પુષ્ટિમાર્ગ’ને બદલે ‘યુટીમાર્ગ’ અને પુષ્ટિમાર્ગ લખે છે અને વલી ‘પડિત’મા ખપવાનો દાવો કરે છે, અને સાથે જ અન્યની ભૂલ દર્શાવવાનું ડહાપણ પણ ડાળે છે તેમને તે અમારે ‘નમસ્કાર’ કરવા કે કંટકન્યાયે પ્રયત્ન કરવા ? એટલો હજી ઉપકાર માનવાનો છે તે ભટ્ટ મહાશયે શાસ્ત્રીજીના અનુવાદમાથી કંઈ ભૂલ અતાવી નથી ! હે સદ્ગત તૈવતદેવ કુચલ . . . અન્ત સારીપલોકનન્યસનિના ચૂર્ણીકૃત નારમના !

સામાન્યતઃ ભટ્ટવર્ગની સંપ્રદાયમાં ઉચ્ચ કક્ષામા ગણુના નથી થતી. એક વૈષ્ણવને જેટલા અધિકારો મળ્યા છે તેટલા ભટ્ટોને કદાપિ મળ્યા નથી. શિષ્યાત્વાર તો એવો છે કે ભટ્ટ-વર્ગને મેવામાં પણ દાખલ ન કરવા. પરંતુ તે સમય હાલમા પલટાઈ ગયો છે ! ભટ્ટવર્ગ-પણ ધીરેધીરે સેવામા દાખલ થવા લાગ્યો છે ! ભટ્ટમતાવલ્લખી એક મહારાજશ્રીએ અત્યાર સુધીમાં કોષ્ટ પણ બાલકે નહિ આપેલા એવા અધિકારો ભટ્ટવર્ગને પ્રદાન કર્યા છે ભટ્ટવર્ગ-વિષે વૈષ્ણવોની કેવી માન્યતા છે તે આ દર્શાવતી આબેહુબ જણાશે. દઢ આગ્રહી સદ્ગત

મઠ ચદારામજી, જેમણે શ્રીગોકુલચંદ્રમાજીને અત્ર પધરાવવા માટે શ્રદ્ધિવક્રીનંદનલાલજી મહારાજને ચદવાડી આપી હતી તેઓ, એક દિવસ મહાપ્રસાદ લેવા બેઠા હતા, તે વખતે ત્યાંથી કોઈ ભટ્ટ પસાર થયા એટલે પોતે પાતલઉપરથી ઉઠી ગયા, અને પુનઃ નવો મહાપ્રસાદ મંગાવીને લેવા બેઠા. અર્થાત્ શ્રેષ્ઠ વૈષ્ણવો ભટ્ટજીને તેવા જ માનતા મહારાજશ્રીઓ ભલે સાતિશિષ્ટાચારને વશ થઈને માન આપે પરંતુ વૈષ્ણવો તો તેમની મૂર્તિ જોઈને જ ચાંદ્રા કરશે. લગભગ બસો વૈષ્ણવોને ભટ્ટજીને ત્યાં જમવાબદલ પ્રાયશ્ચિત્ત કરાવવાનો દાખસો પશુ મોલુદ છે, છતાં જે મહારાજશ્રીઓ ભટ્ટજીને નવા અધિકારો આપે છે, તે સાંપ્રદાયિક આચારથી વિરુદ્ધ જ છે.

થોડા સમય પછી શ્રાવણમાસનો પ્રારંભ થયે ત્રિતિવર્ષ અત્યંત વૈષ્ણવ ગૃહસ્થો તરફથી ભૂલેશ્વર અને બાણુધનાથઉપર જેમ ધીના બગલાઓ ચણુવામાં આવે છે, તેમ આ વર્ષ પણ થયો, એમાં કંઈ સંશય નથી તેમાં શોકની વાત એટલી છે કે દર સોમવારે ધીના બગલા બનાવી નામના મેલવવાને ઇચ્છતા ગૃહસ્થોના પ્રકટ થઈ નામો જ્યારે અમે જોઈએ છીએ ત્યારે તે વૈષ્ણવ ગૃહસ્થો વિના જોવામાં નથી આવતા. જેઓના પૂર્વજો દૃઢ આગ્રહી હતા તેઓ હાલ પ્રકૃતિવશ થઈ ગયા છે અમને ખબર છે કે પરમભગવદ્દાય ચતુર્ભુજ મોરારજી ભૂલેશ્વર અને બાણુધનાથના દ્રસ્ટી હતા, પરંતુ તેના પગથીઆ ઉપર કોઈ પણ દિવસે પગ મૂક્યો ન હતો. એવું અનન્યત્વ આજકાલ પ્રાય લુપ્તપ્રાય બન્યું છે મહાદેવઉપર જે ધીના બગલાઓ ચણવવામાં આવે છે, તે ધીમાં અમુક પ્રકારનું વિષ નાખવામાં આવે છે, કારણ કે વિપસિવાય એમાંનું દ્રવ્ય તિરોજૂત થતું નથી, અને પછીથી તે ધીના બગલાઓ સમુદ્રમાં નખાય છે, અને કહેવાય છે કે તે વિષમય ધૃત અનેક માછલાઓને લલચાવી પ્રાણુધાતક નિવડે છે. આટલું બધું પુણ્ય (1) આપણા ભારીઆ ગૃહસ્થો હુંદવા લાગ્યા છે. તેમાં પણ જ્યારે અમે તેવા હજારો રૂપીઆ હોમનારા ગૃહસ્થોને ગીતાપાઠશાલાના સગી અને ગીતાના રંગી તરીકે સાલસીએ છીએ ત્યારે અપાર ખેદ થાય છે કામેસ્તેસ્તેહંતજ્ઞાના અને અનન્યાચિન્તયન્તો મા વગેરે શ્રીમુખચાક્રો શું એઓ નજરે નિહાલતા નથી? આવા ધોર અન્યાશ્રમથી બચવાનો ઉપદેશ શું અત્ર પધારેલા તિલકાયિતશ્રી નહિ કરે? શું સર્વ-વિધવજ થશે? પ્રમોરિચ્છા વલીયસી.

શાસ્ત્રીજી મગલાલે કામવનવાવા શ્રીગોકુલવાજીના અધ્યક્ષપણુનીએ કરેલા ભાષણમાં બીજે દિવસે સિવરાત્રિ હોવાથી તેના પ્રતનો સ્પષ્ટ નિર્ણય કર્યો હતો, જે કે તેથી કટલાક ભૂલેશ્વરીઆ ઉદરભરીઓ, સમ્રાધના કહેવાતા આપણા ભટ્ટજીને પોતાનો ચુસ્સો બહાર પાડવાની ન્યૂનતા રાખતા ન હતા, પરંતુ તેથી, તેના ઉદરપરાયણોના ભયથી, સત્ય-ગોપન કરવાની કંઈ પણ જરૂર નથી અપ્રિયત્વાપિ તથ્યસ્ય શ્રોતા વક્તા ચ દુર્લભ.

‘પુણિલકિતસુધા’ના ગયા અકમા અમે શ્રીલલ્લકુલનો ૩૦ વર્ષનો સાતિવિષયક ઇતિહાસ લખ્યો હતો તેમાં લખેલી હકીકત ક્યોંકશ્ચિક્ષા મઠી હતી તે વિષય ઉપર ‘ધર્મન્યાય’

એ નામનો ૬ પાનાનો લેખ દાખલે આ મામિકની ઓદિસમાં પોસ્ટદ્વારા મોકલી આપ્યો છે. સાલવ્યુ છે કે તે દરેક મહારાજશ્રીઉપર પહોં ગયો છે. તેમાં લેખકનું નામ તો ઠીક, પણ જે તે પ્રેસમાં છપાયો હશે તે પ્રેસનું નામ પણ ગેપ થયેલું છે ! છતાં પાનાની નીચેની લગભગ પાંચ લાઇનો શ્રી લીધેલી લાગે છે ! આ લેખ તેની સ્થિતિ તપાસતા અમને અવિશ્વાસપાત્ર જણાયો હતો, પરંતુ બ્યારે અમે તે વાંચ્યો અને તેને લગતી તપાસ કરી ત્યારે જણાયું કે તે લેખ શ્રીદેવજીનંદનલાલજીના કોષ્ટ સેવકે, અને તે પંજુ મુળઠના જ ગૃહસ્થે છપાવ્યો છે ! આમાની કેટલીક જાણવા યોગ્ય હકીકત નીચે આપીએ છીએ.

કામવનમાં કોષ્ટ સાચેરા બ્રાહ્મણ ઉપર ધૂત્રપાન અને મઘપાન વગેરે આરોપો મૂકીને તેને અને તેની સ્ત્રીને શાંતિબાહાર કર્યાં. પતિ જેવા આચરણવાલો હતા તેવી જ તેની સ્ત્રી પણ હતી આ જાતિબહાર સાચેરીને અને તેની માને પોતાના ધરમાં રાખવાથી રહી રામલાલાજીઉપર 'તેના સસર્ગનો અભિગ્રાપ મુકીને તેમનો શાંતિબહાર કર્યો, આ ઉપરથી જણાય છે કે શ્રીગોકુલનાથજીના મામાઉપર જેણે મઘપાન વગેરે કર્યું છે તેના સસર્ગનો આરોપ મુકાયો હતો. અમે અલક્ષ્યલક્ષણના આરોપ, મુકાયાનું જે સાલવ્યુ તે, આની સાથે સરખાવતા બરાબર લાગતું નથી. અમે અદરના ભેદો શું છે તે જાણતા નથી. સત્ય હકીકત લાગતાવલગતા તરફથી મલતા અમે પ્રસિદ્ધ કરીશું. આ લટછનો જ પક્ષ શ્રીગોકુલનાથજીએ લીધો, તેથી શાંતિમાં કોલાહલ શરૂ થયો, અને પક્ષો પડ્યા. છેવટે અત્ર પધારેલા તિલકાગિતશ્રીને અમારી નમ્ર વિનંતિ છે કે આવા ઝઘડાઓને શાંત કરીને, સર્વ શાંતિને એકત્ર કરીને, દુરાગ્રહને રામાવીને, પોતાની શાંતિપ્રિયતા પ્રકટ કરીને, પોતાનું અત્ર પધારવું યાદગાર બનાવવું.

ગોસ્વામી શ્રીદેવજીનંદનલાલજીમહારાજ હાલમાં અત્યંત વ્યાધિગ્રસ્ત છે. થોડા સમય પહેલાં તો અત્રે એટલે સુધી અફવા ફેલાઈ હતી કે તેઓશ્રીએ લીલા કરી પરંતુ પછલથી તે અફવા અસત્ય કરી અને હાલમાં મહારાજશ્રીની પ્રકૃતિ દિનપ્રતિદિન સુધરતી જાય છે, એમ ખબર મળી છે, જે સાલલીને અમને અત્યંત આનંદ થયો છે. મહારાજશ્રી જબીર બિમારી ભોગવીને ઉઠ્યા છે એમાં તો શક નથી, ચાટે અમારી તેઓશ્રીને નમ્ર પ્રાર્થના છે કે હવેથી તેઓએ સપ્રદાયઉપર કેટલોક ઉપકાર કરવા ઉઘુક્ત થવું. આપશ્રીની સમૃદ્ધિ અસાધારણ છે, તેમાંથી ફક્ત સોમો ભાગ પણ જે તેઓશ્રી પ્રભુની નામસેવામાં અર્પે તો સપ્રદાયઉપર મોટો ઉપકાર થાય. આશા છે કે વૃદ્ધાવસ્થામાં તેઓશ્રી આવું કંઈ કાર્ય કરીને પોતાનું નામ યાચ્ચન્દ્રાદીવાકરો રમરણીય કરશે

પુણિભાર્ગિયામાં અને મુખ્યત્વે તેના હિતરાત્રીઓમાં બલાકટાનંદનું નામ લાગ્યે જ અજ્ઞાત રહ્યું હશે તેણે આ માર્ગઉપર નીચ દુમલો કરનારા ત્રણ પુસ્તકો હિન્દીમાં લખ્યાં છે, જે ગૃહભેદિ છે પહેલાં શ્રીનાથદ્વારામાં અને કાકરોલીમાં વર્ષોસુધી તેણે પડીઆ ચાટ્યા છે. કોષ્ટ બાળ્યતમાં વાધો ઉઠવાથી તેને 'પાણીયુ' મધ્યુ, એટલે પછી તેણે યદ્વાતદ્વા લખી માર્યું છે. આ ત્રણ પુસ્તકો એવી તો નીચ લાખામાં લખાયેલાં છે કે તેના લેખકની સમ્ય-

રિતતાવિષે અનિર્વાય સશયો ઉદ્ભવે છે. સ્વામી બલ્લાકટના આ ત્રણ પુસ્તકોનું ભાષાતર મુબારકમા અમુકતરફથી છપાઈને બહાર પડવાની વાત આજથી બે વર્ષ ઉપર પ્રસિદ્ધ થઈ હતી. તે વિષે ચાપતા ઉપાયો લેવા માટે અત્યંત કેટલાક મૃદુરૂપોએ પ્રયત્ન કર્યો હતો. શ્રીકૃષ્ણ-નંદનલાલજીમાટે આ પુસ્તકમાં ધણુ અસંખ્ય લખાણુ હોવાથી તેમના અનુયાયી શેઠ કાનજી-લાલ વગેરે તે બાબતની સલાહ લેવા શાસ્ત્રીજી મગનલાલભાઈપાસે ગયા હતા શાસ્ત્રીજીએ કહ્યું કે 'તે પુસ્તકમાં શ્રીનાથજીના સંબંધે જે ચિતરવામાં આવ્યું છે તે કેવલ નીચ અને દૂષભુદ્ધિથી લખાયું છે, માટે તેથી વૈષ્ણવોની લાગણી અતિશય દુઃખાય છે' એ દલિલ કરીને મુબારકના ના પોલિસ કમિશનર પાસે જઈને તે પુસ્તક અહિં ન આવે તેમ મત્ન કરવો અને સાથે જ શ્રીનાથજીનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ શું છે તે બતાવવા એક વિસ્તારપૂર્વક અને સચોટ લેખ પ્રકટ કરવો.' શાસ્ત્રીજીની સલાહનો શેઠ અમલ થયો તે અમને પછીથી જણાયું ન હતું. આપણા મનુષ્યો આરભ્યર હોય છે, તેથી કોઈ અગ્રેસર થાય અને તેને યશ મહે એમ હોય તો તેના કાર્યને તોડી પાડીને પોતે યશભોગી થવાની ધૂનમાં બીજો સાર્વજનિક હિતને હાનિ પહોંચાડે છે. હાલમાં સ્વામી બલ્લાકટની ચોપડીઓનું શુદ્ધતાની ભાષાતર બહાર પડ્યું છે અને આંત્ર મક્ત વહેવાયું છે, તે પણ તિલકાચિત્રશ્રીની પધરામણીને દિવસે જ ! આવા ઉછરતી પ્રજાને ભ્રમમાં નાખનારા શ્રદ્ધાવાતક પુસ્તકોના પ્રસારને અસાધારણ બન ધરાવતી વૈષ્ણુવચ્છિ મૈત્ર ધરીને જોઈ રહે એ થોડું ખેદકારક નથી. ખરી વાત છે કે આજકાલ દુનિયામાં પોતાના માણસોને જ હાથવવામાં પોતાની શક્તિનો દુરુપયોગ કરવામાં આવે છે, અને પરકીયના હુમલાઓસામે તો 'મુંહપર નહાવ દેતે હૈ' થાલી ઉકિતનું જ અનુસરણ થાય છે ! પ્રભુલીલા વિચિત્ર છે ! !

ચાતુ સાલમાં જનિપુરાના શ્રીમદ્ભુમહારાજના મંદિરસંબંધે એક કેસ દેઠ પ્રિવિ કાઉન્સિલ સુધી પહોંચ્યો હતો ! શ્રીમદ્ભુ મહારાજ લીલાપ્રવિષ્ટ થયા પછી, તેમના બેટી-જીના પુત્ર ભટ્ટમોહનલાલજીએ તે મંદિરઉપર પોતાનો હક્ક સિદ્ધ કરવા આચાલયનો આ-શય લીધો હતો. પ્રતિવાદીતરીકે હાલમાં અત્ર પધારેલા ગોસ્વામિધુર ધર તિલકાચિત્રશ્રી-ગોવર્ધનલાલજીમહારાજ હતા. ભટ્ટમોહનલાલજીએ અહિંની દરેક કોર્ટમાં પાછા પડ્યા પછી આ મુકદ્દમે પ્રિવિ કાઉન્સિલમાં પહોંચાડ્યો હતો ત્યાં પણ છેવટે તેઓનો પરાજય જ થયો છે અને પ્રતિવાદીનું ખર્ચ પણ તેમણે જ આપતું એવો કાઉન્સિલતરફથી હુકમ થયો છે, આ કેસની અદર કેટલા પૈસા બરબાદ થયા હશે એનો ખ્યાલ વૈષ્ણવોએ કરવાનો છે, અને સમજવાનું છે કે પોતે પોતાના પ્રમાસથી ઉપાર્જન કરીને શ્રીપ્રભુસેવામાં અંગીકાર થવાને માટે આપેલા વિચ્છેદ ક્યા રથાન મહે છે અને તેના કોણ અંગીકાર કરે છે ? શું વૈષ્ણવો પોતે આવા વિષયમાં આપ્તમિયામણા ચાતુ જ રાખી સ્વધર્મેઉપર પાણી જ ફેરવશે ?

આ કેસમાંનું પ્રિવિ કાઉન્સિલનું જજમેન્ટ હમણાં જ બહાર પડ્યું છે. તેમાંના કેટલાક ફકરા ખાસ અગત્યના હોવાથી અમે નીચે આપીએ છીએ તે ઉપરથી જણાશે કે કેટલાક અર્વાચીન વૈષ્ણવોને જેઓ બ્રહ્મસંબંધ આપદામાં પોતાનો અધિકાર છે એમ માનીને, બ્રહ્મ-સંબંધ આપીને, પોતાનું જૂઠું જીવન સમર્થવિદ્રોહના પાતકપ્રકારમાં ફસવા ચલાય છે,

જાહેર થયું છે કે શ્રીતિલકાચિત, અત્રેના નરનારાયણના મંદિરમા પધાર્યા હતા અને ત્યાં પધારીને આર્તિ ઉતારીને એવા વચનામૃત કર્યા કે ‘આ મૂર્તિમાં હું ખરેખર’ પુષ્ટિસ્વરૂપ જોઈ છું !’ હવે એક દિવસ મહારાજશ્રીએ સોમવારે ભૂલેશ્વરની આર્તિ પણ ઉતારવી અને શનિવારે તેની સામેના હનુમાનની પણ આર્તિ ઉતારીને પુષ્ટિસ્વરૂપ જોવું. હજુ પણ કાલકા-દેવી અને મમ્માદેવી મ્હી ન જાય માટે તેની પણ સુલાકાત લઈ લેવી અને ‘પુષ્ટ’ બનવી દેવા. આમ કર્યાથીજ પુષ્ટિમાર્ગનું સ્થાપન (૧) થશે, અને પોતાની તિલકાચિતતા પણ વધારે દાખી નિકલશે (૧) દરેક દ્વારે શિવશિવ શિવાના કલકલ !! પ્રભુશીલા વિચિત્ર છે !

તિલકાચિત શ્રીગોવર્ધનલાલજીના ચિ. દામોદરલાલજીનું માપણ.

મુખ્યમા પ્રખ્યાત થયલા માધવજાગમા લાલજાવા શ્રીદામોદરલાલનું વ્યાખ્યાન ‘સ-પ્રદાય અને શરણાગતિ’ એ વિષયઉપર તા. ૨૦ બુલાઇને રવિવારે સાયકાલે થયું હતું આ વ્યાખ્યાનસમયે નિમન્ત્રણપત્રે મોકલવામા આવ્યા હતા તેથી નિમન્ત્રિત સજ્જનો માત્ર આ લાપણુનો લાલ લેવાને લાગ્યેશાલી થયા હતા આજ કારણુને લીધે ગત એકાદશીના વ્યાખ્યાનની માફક વૈષ્ણુવોનો મોટો સમૂહ ન હતો, તેમ ઘોઘાટ પણ ન હતો, અને તદુપરાંત મહારાજશ્રી તથા લાલજાવાનું આસન ગતવ્યાખ્યાનની માફક જમીનપર નહિ હોતા સિંહાસન ઉપર હતું, તેથી નિમન્ત્રિત સજ્જનોના નેત્ર તથા કર્ણ ગતવ્યાખ્યાનની માફક નિષ્ફલ નહિ થતા સફલ થયા હતા આ વ્યાખ્યાન બહુ શાન્તિથી હાજર રહેલા ગૃહસ્થોથી સાલવી શકાય એમ હતું. આ સર્વ લાલનું કારણુ રા રા શેકે ત્રિભુવનનાસની સુવ્યવસ્થા જ છે

વૈષ્ણુવો પ્રાય મહારાજશ્રીના વચનામૃત શ્રવણ કરવાને સર્વદા આતુર હોય છે. ગત વ્યાખ્યાનમા કંઈ નહિ સંલક્ષ્યાથી અને આ વ્યાખ્યાનમા નિમન્ત્રણ નહિ મનવાથી અત્યંત કોઈ વૈષ્ણુવનું મન નિરાશ ન થાય, તેમ પરદેશમા વસના વૈષ્ણુવોને મહારાજશ્રીના વ્યાખ્યાનના કોષ્ઠક શબ્દોનું જ્ઞાન થાય એવા ઉદ્દેશથી નીચે એએશીના વ્યાખ્યાનોનો સાર આપવામા આવે છે, મહારાજશ્રીના વચનામૃતનું શ્રવણ કરવામા વૈષ્ણુવોનું અહોભાગ્ય છે માટે.

વ્યાખ્યાનનો વિષય ઉપર કલાપ્રમાણે ‘સપ્રદાય અને શરણાગતિ’ હતો. અથમ ‘સપ્રદાય’ શબ્દનું વિવેચન કરવામા આવ્યું હતું કલિયુગમા સર્વ દુષ્કર્મ પ હોવાથી ગંકરા-આર્યકૃત ‘ગોવિંદાષ્ટક’મા કલા પ્રમાણે જરામરણુમાથી મુક્ત થવાને છવે ઈશ્વરનું લગ્ન કરવું. ઈશ્વરને શરણે જવામા અમુક મર્થોદામા રહેવું જોઈએ, અમુક સપ્રદાયમા રહેવું જોઈએ, નહિ તો ‘સપ્રદાયવિહીન મત્રો અને ક્રિયાઓ નિર્થક છે’ ઇલાદિ શાસ્ત્રવાક્યનો બાધ આવે. આ પ્રકારે સપ્રદાયની આવશ્યકતા દર્શાવી સપ્રદાય અને પથનું તારતમ્ય એક બે દષ્ટાન્તોથી સૂચવ્યું હતું. ગંગા જેવી નિત્યનદી એ સપ્રદાયજેવી છે, જ્યારે વર્ષાઋતુમા પ્રકટ થતા અને ત્યારપછી તિરોભાવ પામના અનિત્ય ઝરા એ પથરૂં છે. ગંગાદષ્ટાન્તથી સપ્રદાયની અવિચ્છિન્નતા-નિત્યતા-દર્શાવી, એટલે પુરુષોત્તમથી પ્રારંભીને વિષ્ણુસ્વામી વગેરે-દ્વારા પ્રાપ્ત થયલી શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજીની પરંપરા એ જ સપ્રદાયનું નિત્યત્વ સૂચવે છે. આ

વિષ્ણુસ્વામી દ્રવિડદેશીય છે. શ્રીપુરુષોત્તમે શિવને ઉપદેશ કર્યો, શિવે નારદને, એમ કેટલાક આચાર્યો પંચી વિષ્ણુસ્વામીએ એ ઉપદેશ પ્રાપ્ત કર્યો, આ જ ઉપદેશ શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજીને પ્રાપ્ત થયો, અને તેના જ પોતે સ્વપ્ન-દોષો વિસ્તાર કર્યો. શિવના આચાર્યત્વવાસ્તે કહેવામા આવ્યું કે 'શિવજી કહે તે કરવું નહિ પરંતુ કહે તે કરવું,' અર્થાત્ શિવજીની માફક ભરમ-રસાક્ષ ધારણ ન કરવા, પરંતુ 'વૈષ્ણવાના યથા શમુ' એ વાક્યપ્રમાણે શિવજી વૈષ્ણવ હોવાથી એ કહે તેમ કરવું, આથી જ ચતુર્થસ્કંધમા પ્રોક્ત રુદ્રગીતપ્રમાણે શિવદ્વારા પ્રાપ્ત ઉપદેશનું મહત્ત્વ શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજીએ સ્વીકાર્યું છે. વધી પધપુરાણનું વાક્ય ટાકીને ચાર સપ્રદાયની અવ્યવસ્થા કરી હતી શ્રી, રુદ્ર, સનક, અને મારકેતિને અનુસાર હાલ રામાનુજ, વાલ્મીકી, નિબાઈ અને માધ્વ એમ ચાર સપ્રદાયો છે, તેમા 'રુદ્રસપ્રદાય' શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજીનો છે, અર્થાત્ હા મા વે લ પ. ગદ્ગુણવક્રત મ્લોકમા દર્શાવેલી પરપરાપ્રમાણે શ્રીમદ્વાચાર્યજીનો સપ્રદાય નિલ છે, અવિચ્છિન્ન છે, અને તદ્દ્વારા પ્રાપ્ત સર્વ મન્ત્ર ક્રિયા વગેરે સંસ્કૃત છે એમ અમ્, પ્ર, અને નામ એમ સપ્રદાયની વ્યુત્પત્તિથી સ્પષ્ટ. અમ્ એટલે પરપરાથી સારી રીતે, પ્ર એટલે પ્રકૃષ્ટ, અને દામ એટલે દાન, એટલે ચારી રીતે ઉત્તમ દાન અથવા તે દાન કરી શકે તે 'સપ્રદાય'

આ પ્રકારે સપ્રદાયનો નિર્ણય કરી મહારાજશ્રીનું વ્યાખ્યાન 'શરણાગતિ' શબ્દનું પ્રત્યય કરવાને પ્રાર્થુ સપ્રદાયપ્રાપ્ત ગુરુદ્વારા પ્રભુને શરણે જીવે જલુ એ જરૂરનું છે. 'વર્ણાશ્રમવ્રતા' ક્રત્યાદિ શ્રીમદ્વાચાર્યપ્રોક્ત નિબંધવાક્યથી વર્ણાશ્રમધર્મનું વિધિપ્રમાણ આચરણ કરવાનું દર્શાવીને અન્તમા વર્ણાશ્રમધર્મના પાંચજુપૂર્વક શરણના ઉપદેશ માટે શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાના 'સર્વધર્માન્ પરિત્યજ્ય' એ વાક્યનો ઉપન્યાસ કરવામા આવ્યો હતો. ગીતાના ઉક્ત મ્લોકમા સર્વધર્મના ત્યાગપૂર્વક પ્રભુએ શરણે જવાનો ઉપદેશ કર્યો છે એમ સ્પષ્ટ અર્થ લાગે તો પણ તે વાસ્તવ અર્થ નથી, કારણ કે આચાર્યજીના વાક્યાનુસાર વર્ણાશ્રમના ધર્મનું તો અવશ્ય પાલન કરવું જ જોઈએ આ ઉપરાંત કાષ્ઠ ફલસંબંધનો વિશેષ દર્શાવી ઉક્ત મ્લોકમા શરણાગતિનો ઉપદેશ છે તે સર્વધર્મના ત્યાગપૂર્વક નહિ પણ સર્વવર્ણાશ્રમ-ધર્મના આચરણપૂર્વક શરણાગતિનો છે એમ ઉપસંહાર કરવામા આવ્યો હતો.

લાપણ સમાપ્ત થતા અત્રસ્થ બ્રહ્મદિરના શાસ્ત્રી (સાહિત્યાચાર્ય ૧) પ. રમાનાથજીએ એ વ્યાખ્યાનનો સાર નિવેદન કર્યો હતો વૈષ્ણુવોની ઉપર મહારાજશ્રીનો અત્યન્ત અનુગ્રહ થયો હતો, અને એમના તથા વૈષ્ણુવોના પરમ ભાગ્યોદય થયા હતા એમ બહુ પ્રથમપૂર્વક જણાવી પોતે આસનારૂઢ થયા હતા.

અન્તે રા રા ત્રિભુવનમસજીએ મહારાજશ્રીનો અને વૈષ્ણુવોનો ઉપકાર માનીને અને પુન આવો લાભ વૈષ્ણુવોને અપાવાગે એમ આશા આપીને મહારાજશ્રી તિત્તકાધિત શ્રીગો-વર્ધનનાથજીને, લાલખાવા ચિ શ્રીદામોદરલાલજીને, તથા પાછલથી પધારેલા મોટા મદિરવાલા શ્રીગોકુલનાથજીના ચિ લાલખાવાને પ્રત્યાદિ દુસમ અને માલાદય સર્મ્મીને સભાને વિસર્જન કરી હતી. સભાવિસર્જન થયા પછી મહારાજશ્રી તિત્તકાધિત અને લાલખાવા બંન્ધારે સ્થનિ-વાસસ્થાનપર મોટરકારમા બિરાજીને પધારવાની તૈયારીમા હતા ત્યારે બ્રહ્મદિરવાલા શ્રીમ-દ્ગોસ્વામી શ્રીગોકુલનાથજી મહારાજ પધાર્યો હતા.

આ સલામા આસરે બમે વૈષ્ણવો હશે. મહારાજોના આશ્રિત માયુર અને ગોકુલસ્થ ભટ્ટો પણ હાજર હતા. માયુર ભટ્ટો વૈષ્ણવોના અગ્રે મહારાજશ્રીસન્મુખ જમીન ઉપર બેઠા હતા, જ્યારે ગોકુલસ્થ ભટ્ટો ઉચ્ચાસનઉપર મહારાજશ્રીના ચરણકમલસન્મુખ બિરાજ્યા હતા.

આ પ્રકારે ઉક્ત સભાનું યથામતિ વર્ણન કર્યું છે જે લેખિકાને અત્યંત દર્શન વા અવલુ નથી થયું, તેમને તો આ શબ્દચિત્રથી સર્વ કલ્પના કરી લેવી શ્રેયસ્કર થઈ પડશે.

હવે અમે ઉક્ત વ્યાખ્યાનવિષે એ શબ્દ કહીને વિરમીશું. પ્રથમ તો, ચિ. લાલબાવાનું વ્યાખ્યાન લગભગ એક કલાક ચાલ્યું હતું તે ઉપરથી અને લાલબાવાના અવચન કરવાના ઉત્સાહઉપરથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે જે આ ચિ. લાલબાવાને યથાયોગ્ય શિક્ષણ આપનામા આવે, અને પોતે સિદ્ધસુત છે એમ જે અનુભવ દ્વારાવર્મા આવે, તો એઓશ્રીને હાથે કાષ્ઠક વૈષ્ણવોના ભાગ્યોદય થઈ શકે ખીલું આ વ્યાખ્યાન મહારાજશ્રીની નિજ કૃતિ હોવાના અસંભવને લીધે એ કૃતિ કાષ્ઠ નિર્મળાશ્રિત ભદ્રની વા માત્રીની હોય એમ નિશ્ચય થાય છે. એ કોની કૃતિ છે એ શોધવાને કલ્પના દોડાવવાની જરૂર નથી આજથી આશરે પચીસ વર્ષઉપર જ્યારે તિલકાયિતશ્રી અહિં પધારેલા સારે આવી જ રીતિનું અને આવા જ આશયનું પદ્ધિત ગદ્યલાલજીપ્રેરિત વા રચિત વ્યાખ્યાનનો સ્વમુખે ઉપદેશ કર્યો હતો તેમ, અહિં લાલબાવાશ્રીએ નિર્મળાશ્રિત કાષ્ઠક ભદ્રાચિત વ્યાખ્યાનનો સ્વમુખે ઉચ્ચાર કર્યો હોય એમ લાગે છે આ કારણથી ઉક્ત વ્યાખ્યાનનું અવલોકન અમે નિર્દોષ અને ઉત્સાહી લાન-બાવાના વચનામૃતતરીકે નહિ કરીએ, પરંતુ એઓશ્રીના દ્વારા સ્વમન્નવ્યનું સમર્થન કરનાર યદ્યપ્યનની જ રચનાનું અવલોકન કરવાને પ્રત્યક્ષ થઈશું લાલબાવાશ્રીએ આચાર્યના સર્વ ગ્રન્થોનું અધ્યયન નહિ કરેલું હોવાથી આ નાની વચે નિશ્ચયપર આવવું અશક્ય હોવાથી નિર્મળાશ્રિત ભદ્ર શાસ્ત્રીના મતને અનુસરી હોય એ જોટલું સ્વાભાવિક છે તેટલું જ નિર્દોષ છે. અગ્રે આશા રાખીએ છીએ કે ચિ. લાલબાવા શ્રીમદ્વાચાર્યપ્રશીત ગ્રન્થોનું સ્વતઃ અધ્યયન કરે, અને આવા વ્યાખ્યાન સદૈવ આપીને વૈષ્ણવોનું નિરંતર દુઃખાણ કરે એમ કરવામાં અપેક્ષિત સામર્થ્યનું શ્રીનાથજી એઓશ્રીને શીઘ્ર દાન કરે એમ એ જ પ્રભુને પ્રાર્થનિ અસ્તુત અવલોકનકાર્ય આરંભીશું.

૧. સસારમા સર્વ દુઃખમય છે તેને વારતે 'મજ્ઞ ગોવિન્દમ્' એ માયાવાદીના મ્તો-ત્રનો ઉપન્યાય કર્યો તેનું શું કારણ તે સમજાતું નથી શું નિજ સપ્રદાયમા વૈરાગ્યબોધક એવું કંઈ પણ સ્તોત્ર નથી? શ્રીગદ્ગાપ્રબુજના, શ્રીગુઆહજના, શ્રીગોકુલેશના, શ્રીહરિરાયજના અનેક સ્તોત્રો છે તેમા એવાં વૈરાગ્યબોધક પદો નથી? તેનો ઉપન્યાસ વૈષ્ણવોને સંસારની દુઃખમયતાનો નિશ્ચય દરાવવાને સમર્થ ન હતો? કે તે ભદ્રશાસ્ત્રીને તેવા વાક્યોના અસ્તિત્વનું જ વિશ્વાસ ન હતું? વસ્તુતઃ પુષ્ટિમાર્ગમા 'આ સસાર દુઃખમય છે' એમ કહેવા કરતાં 'સર્વ અહંતામમતા પ્રભુને સમર્પિત પ્રભુને શરણ જનુ એજ ઉત્તમ સાધન છે' એમ કહ્યું હોત તો વધારે સારૂ થાત.

૨. 'સંપ્રદાય' અને 'પય' (પયિન) એ એ શબ્દરચ્ચેના તારતમ્ય ઉપર બહુ ભાર દેવામાં આવ્યો હતો. આ તારતમ્ય સપ્રદાયના ગોસ્વામિકૃત કાષ્ઠ પણ ગ્રન્થમાં ખપ્પટ કરેલું છે? અને જે કરેલું નથી તો શા આધારથી અહિં આટલો બધો ભાર દેવાની જરૂર પડી?

વહી, સામ્રદાયિક અન્યોમા શ્રીમદ્વાચાર્યજીપ્રકટિત માર્ગને 'પથ' સના શુ ધુરધર ગોસ્વા-
મિબાતકોએ નથી અર્પી ? સસ્કૃત ભાષામા 'સંપ્રદાય,' 'પથ,' 'માર્ગ' ઇત્યાદિ શબ્દો
એકર્થ જ નથી ? ગુજરાતી ભાષામા 'પથ' હવકો ગણાય છે, તેમ સસ્કૃતમા પણ 'સંપ્રદાય'
શબ્દ કરતા 'પથ' 'માર્ગ' ઇત્યાદિ શબ્દો હવકા લેખાય છે ખરા કે ? શ્રીમદ્વાચાર્યજીપ્રકટિત
માર્ગને મત, પથ, વા સંપ્રદાય ઇત્યાદિ ગમે તે સંગ્રાથી ઓલખવામા આવે તેમા એમની
ન્યૂનતા ખતી નથી સત્ય ગૌરવવાલુ હોય તો તે સર્વદા તેવું જ રહે છે 'રતિપથ ઉદિતો
દેવજીવાવનાર્યમ' એ શ્રીમાન પુરુષોત્તમજીની ઉક્તિનુ વિસ્મરણ પણ આ મિથ્યા તારતમ્યના
સ્પષ્ટીકરણના ઉત્સાહમા થયું હોય એમ લાગે છે.

૩ પદ્મપુરાણનુ વાક્ય ટાકીને ત્રી, રૂદ્ર, મનક અને મારુતિને અનુસાર રામાનુજ, વાલ્મી,
નિષ્યાદ અને માધ્વ એમ ચાર સંપ્રદાય ગણાવ્યા હતા તે સામ્રદાયિક કોષક અન્યને આધારે
કે સ્વકલ્પનાથી ? શ્રીમદ્ભાગવતના તૃતીયસ્કંધમા કપિવ્રજા ઉપદેશમા 'મક્તિયોગ ચતુર્વિધમ્'
ઉપર વ્યાખ્યા કરતા શ્રીમદ્વાચાર્યજી સ્વત નીચે પ્રમાણે ચાર સંપ્રદાયની ગણના કરે છે.
(૧) તામસ વિષ્ણુસ્વામી, (૨) રાજસ માધ્વ, (૩) સાત્ત્વિક રામાનુજ અને (૪) નિર્ગુણ પોતે
(શ્રીમદ્વાચાર્યજી) આ શ્રીમદ્વાચાર્યજીપ્રકટિત ચાર સંપ્રદાયની ગણના ઉપર્યુક્ત ગણનાની સાથે કેમ
સમત થાય એ ભટ્ટશાસ્ત્રી સમજાવશે ખરા ? ઉક્ત ગણનાઓમા વિરોધ તો સ્પષ્ટ છે. વિષ્ણુ-
સ્વામીની પરપરા શ્રીમદ્વાચાર્યજીએ ક્યા સ્વીકારી છે તે જણાવશે ? પુરુષોત્તમ, રૂદ્ર, ઇત્યાદિથી
ઉતરતી વિષ્ણુસ્વામીની પરપરાને આચાર્યજીએ સ્વીકારી છે તેને વાસ્તે 'યદુવિજય' નામના કોષક
બનાવડી અન્યનો જ ઉપન્યાસ કર્યો હતો, પણ ઉક્ત અન્યનો શ્રીમદ્વાચાર્યજીના વાક્ય સાથેનો
વિરોધ કેમ પરિહાર થાય એ ભટ્ટશાસ્ત્રી સમજાવશે ? ઉક્ત યદુવિજય અન્યનો કોષ પણ
પ્રાચીન અન્યમા ઉપન્યાસ કરેલો બતાવશે ખરા ? વસ્તુતઃ શ્રીસુષોધિનીજીમા વિષ્ણુસ્વામીથી
શ્રીમદ્વાચાર્યજી પોતાને પૃથક્ ગણે છે, તેથી વિષ્ણુસ્વામીની પરપરા શ્રીમદ્વાચાર્યજીઉપર આરો-
પવી અમને તો પાપક્રમ્ય ધાન્ટ્ય લાગે છે. વિષ્ણુસ્વામિપરંપરાની વિરુદ્ધમા આ પત્રિકામા
બહુ બહુ કહેતામા આવ્યું છે એટલે વિશેષ વિસ્તારની જરૂર અત્ર નથી

૪. શરણાગતિના ઉપદેશસમયે વર્ણાશ્રમધર્મને બહુ આગ્રહ કરવામા આવ્યો હતો
'સર્વધર્મોન્ પરિત્યજ્ય' એ શ્રીકૃષ્ણવાક્યના અર્થનો પણ સંકોચ કરવામા શુ પ્રયોજન હશે તે
તો વ્યાખ્યાનના પ્રેરક જ જાણે વસ્તુતઃ વર્ણાશ્રમધર્મ દેહધર્મ હોવાથી બહારના છે,
ન્યારે ભક્તિ, સેવા ઇત્યાદિ આત્મધર્મ હોવાથી આંતર છે આંતર ભગવદર્મ નતિષ્ઠ છે
તેથી તેનાથી અવિરુદ્ધ ચર્ચાને વર્ણાશ્રમધર્મ બહારના ધર્મનું પાલન કરવું એ સામ્રદાયિક આશય-
પ્રમાણે મનાતી અને પવાતી મર્યાદા છે. આનું વિસ્મરણ વ્યાખ્યાનના શોભકને કેમ થયું ?
કદાચિત્ત્ર અંચદર્શનનો જ અભાવ તો નહિ હોય ?

૫ વચ્ચ ગુરુદ્વારા શ્રીમદ્વાચાર્યજીને શરણે જવું અને તેમની કૃપાથી પ્રભુ જીવને શરણે લે
છે એ જ તત્ત્વ છે. જીવનો ધર્મ છે કે પ્રભુને શરણે જવું શ્રીમદ્વાચાર્યજીને શરણે રહીને
પ્રભુને શરણે જવામાં જ પરમ કસ્યાજી છે આ ઉક્તિ જ અખિત વ્યાખ્યાનમા સર્વોંશે માન્ય
કરી શકાય અન્યત્ સર્વ અકાળાકાલ અપ્રમત્તપ્રસંગજેનું લાગે છે.

૬ આ લખ્યા પછી જણવામા આવ્યું કે શ્રીમદ્ગોકુલનાયજીએ તિલકાચિતશ્રીના

પદાર્થો પછી 'ભક્તિ' એ વિષય ઉપર હાજર રહેલા વૈષ્ણવોને સદ્બોધ આપ્યો હતો. પ્રલય-સમયે ભગવાન મુકુન્દરૂપે એકલા ખેલે છે, અને ખેલવાની ઇચ્છામાં દ્વિતીયની ઇચ્છા કરે છે, અને તેની સાથે સૃષ્ટિઆરંભ થાય છે. આ પ્રકારે આરંભ કરીને વ્યાખ્યાનનો અંત ભક્તિમાં કર્યો હતો. ભક્તિ જ જીવનમૂલ્ય છે એમ સમગ્રનું હતું, અને ઉમેર્યું હતું કે અનન્ય ભક્તિ એ ઉત્તમ છે. અન્યત્ર કિમપ્યુક્ત પર તત્સ્યાતુપરોગિત્વાન્નાનૂચતે ।

૭ ઉપસહારમાં એટલું જ વક્તવ્ય રહે છે કે ચિ શ્રીલાલઆવાએ જે પરિશ્રમ ભક્ત-હિતાર્થે કર્યો તે કેટલિશ ધન્યવાદસ્પદ જ છે, શુદ્ધ પુષ્ટિમાર્ગમાં માર્ગાન્તરનું વિભિન્ન અર્થ-દગ્ધ પંડિત તરફથી બુદ્ધિપૂર્વક કરવામાં આવે છે તે સ્પષ્ટ જણાય છે. આવા પંડિતોથી ચતા સાધ્યોનો નિરોધ કરવાનું સામર્થ્ય ત્રિગોવર્ધનનાથજી જ ચિ શ્રીલાલઆવાને અધ્યાવ-ગાહનદ્વારા દાન કર્યું. એજ અર્થઘટના સમાપ્તિમાં કરવાની રહે છે સદસાવધિ અર્ધદગ્ધ માયાવી પંડિતોના કુતર્કથી પણ શ્રીમદાચાર્યચરણની તૃતીય સ્કંધીય શ્રીમુખોદિનીનું પંડિતને આધ આવી શકવાનો નથી. તિલકાયિત ત્રિગોવર્ધનદાસજીએ પણ લક્ષ આપીને જોતું જોઈએ કે ભાટ પંડિતમન્ય શ્રીમદાચાર્યચરણના વિશુદ્ધ સિદ્ધાન્તને દ્વંધ્ય આપવાનો પ્રયત્ન કરી પુત્રપરપરાનો ન્યકાર કરીને વેદાંતભટ્ટાચાર્ય પરંપરાની ઘટના કરી શકે નહિ પુત્રપરપરા જ વશ્યને હિતાવહ છે. ભટ્ટોને આચાર્ય થતું છે, તેથી જ શિષ્યપરંપરાપોષક વિષ્ણુસ્વામીની પરંપરા કટખી છે.

ભટ્ટજીએ પ્રેરિત વિષ્ણુસ્વામિપરપરા તિલકાયિતશ્રીને તથા ચિ. લાલઆવાને ઇષ્ટ હોય તો તેને શ્રીમદાચાર્યચરણના વાક્યોથી સુસિદ્ધ કરવી જોઈએ, આ જમાનો બુદ્ધિબલનો છે. બા-બાવાકય પ્રમાણુ' એ રીતિને કાંઈ પણ આચાર્યશ્રીના ગ્રંથોના પરિચયવાયો મનુષ્ય અતુસરી શકે એમ નથી વિષ્ણુસ્વામિપરપરા માનવાના અને મનાવવાના ઉત્સાહમાં બે શ્રીમદાચાર્યજીની ઉક્તિ ઉપર હરતાલ મારીને પણ તે પરંપરાનો સ્વીકાર કરવો હોય તો તે મદારાજશ્રીને પણ ધન્ય છે શ્રીમદાચાર્યના ગ્રંથોથી પરિચિત કાંઈ પણ વૈષ્ણવ આપના એ વાક્યનો બુદ્ધિ-પૂર્વક અન્તઃકરણથી સ્વીકાર આ જમાનામાં કરી શકે એમ નથી. મદારાજશ્રીનું કેવલ વચ નામનું છે અને તે શ્રીમદાચાર્યજીના પ્રત્યક્ષ આચાર્યથી વિરહ છે કે નહિ તેનો વિચાર કર્યાવિના સ્વીકાર માત્ર અર્ધ શ્રદ્ધાજન્ય અથવા સ્વાર્થપરાયણ લોકો જ કરી શકે નિરતૃષ્ઠી કાંઈ પણ બુદ્ધિમાન વાચક જોને શ્રીમદાચાર્યજીને વાસ્તે સદાજ પણ માન છે તે તો માણ કંઈ આવે તો પણ એનો સ્વીકાર કરી શકે નહિ. વધી આ પરંપરાનો સ્વીકાર ન કરવામાં આવે તો મન અને દિયાની નિષ્ફલતાનો ભય દર્શાવવામાં આવ્યો હતો, પરંતુ એ ભય અમને તો કાંપનિદ જ લાગે છે, શ્રીમદાચાર્યજીઉપર અમને સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે, એઓશ્રીના વાક્ય અમને વેદવત્ પ્રમાણુ છે, અને ત્યારે સ્વન જ સિદ્ધાન્તરહસ્યમાં ભગવદ્વાતાનું ધ્યન કરે છે તો તે આજાનુચાર જ સર્વદોષોની નિર્લક્ષિ યર્ષાબ્ધ છે સપ્રદાયનો (અર્થે) સામાન્ય નિયમ આ સપ્રદાયને લાગુ પડતો નથી પુષ્ટિમાર્ગમાં તો શબ્દે આવેલા સર્વ જીવોનું જોખમ શ્રીમદા-ચાર્યજી પોતાને શિર લે છે. આ સપ્રદાય તો સર્વભૂર્મન્ય છે પૌરાણિક ચાર સપ્રદાયમાં એની ગણના ન થાય તો અમને કદા ન્યૂનતા નથી લાગતી એટલું જ નહિ પણ એમાં જ મોટું માન સમજીએ છીએ.

સ્વધર્મના મુખ્ય સિદ્ધાન્તો.

૧ જગત્ સત્ય છે

૨ જગત્, જીવ, અતેયોમી, અક્ષર દેહ્યાદિના નિમિત્ત અને ઉપાદાન કારણ શુદ્ધ નિર્ગુણ બ્રહ્મ મુખ્યપરમાત્મા જ છે

૩ જીવે અવિદ્યાથી કર્મોલ્લે અદ્વન્તામમતાત્મક સંસાર મિથ્યા છે

૪. જીવ આજી છે, શુદ્ધ નિર્ગુણ બ્રહ્મનો અંશ છે, વ્યાપક નથી

૫. પરબ્રહ્મ પુરષોત્તમ મુખ્યતુ ધામ અક્ષરબ્રહ્મ ગણિતાનંદ છે.

૬ સર્વોપરિ વેદાદિ શાસ્ત્રે પ્રતિપાદિત પરમશાશ્વત વસ્તુ શ્રીમુખ્ય જ છે

૭. મુખ્યતી સેવા એ જ અંશ જીવનો ધર્મ છે, એટલે વસ્તુતઃ સ્વધર્મ મુખ્યસેવા જ છે

૮ આત્મનિવેદન અને પ્રભુપ્રપત્તિ વિના અન્ય વિધિધર્મ હોઈ શકે જ નહીં

GRATIS.

The 'Suddhidwanta Philosophy' or 'System of Vallabhacharya' by Mr. Mulchandra T. Telvala, B A, will be posted to any gentleman applying to

Humam Street,
Bombay, 1.

ISHVARDAS TRIBHUVANDAS VARJEEVANDAS SETK.

શ્રીકૃષ્ણસ્તુ મગવાન્સ્વયમ્.

મનુષ્યનું કર્તવ્ય અને ધર્મજ્ઞાસા.

લેખક—ધીરજલાલ નગદાસ સાંકલીઆ બી. એ., એલ એલ બી.

વકીલ—હાઇકોર્ટ.

“ પુષ્પિલક્ષિસુધા ” મા ત્રણ વર્ષ થયા આવતો આ લેખ વૈષ્ણવોએ આનંદથી વાંચ્યો છે, અને તેને સામટો છપાવી પ્રસિદ્ધ કરવાની ઘણી માગણી થવાથી અમે તે કામ માથે લીધું છે, અને આશરે દસ દિવસમાં પ્રંથ બહાર પડ્યો, આ જમાનાના યુવાનોને, તેમ જ સર્વ વિચારશીલ સજ્જનોને, વૈષ્ણવોને, અને ધર્મ સમજવાની ઇચ્છાવાળા ગ્રેજ્યુએટોને આ લેખ ઘણો જ ઉપયોગી છે. ધર્મની વિવિધ બાબતોની શંકાનું સતોષકારક રીતે સમાધાન આ લેખથી થાય છે, અને વાર્તાની મનહર શૈલીથી, અને સવાદની ચિત્તાકર્ષક રીતિથી લખાયેલો આ લેખ સર્વેને આનંદ સાથે શુદ્ધજ્ઞાન સેરલેતાથી આપે છે. એ લેખમાં ધર્મ ધર્મનાં મૂલ તત્ત્વો, કર્તવ્ય, લક્ષિત, પુષ્પિ, પ્રેમ, શૃંગાર, વિષય વગેરે સર્વ બાબતોનું અનુપમ વર્ણન કર્યું છે, અને સર્વ બાબતોનું સમાધાન મનગમતી, યુક્તિથી તેમ જ ઉપનિષદ, પ્રહાસનો, ગીતા અને પુરાણોના પ્રમાણથી કરવામાં આવ્યું છે, સુંદર પાકા બાઈન્ડીંગવાળો આશરે રૂપ ૦ (ડેમી ૧૨ ચેલ) પૃષ્ઠનો પ્રથમ સર્વેને વાચવા લાયક, સગ્રહ કરવા લાયક તેમ જ લેટ આપવા લાયક થશે. આગળથી પૈસા મોકલી નામ નોધાવી ગ્રાહક થનાર પાસે કિંમત માત્ર ૮) આના, આગસ્ટની દસમી તારીખ સુધી માત્ર નામ નોધાવી ગ્રાહક થનાર પાસે ૧૦ આના, પાછળથી ૧૨) આના.

ત્રિભોવનદાસ પીતાંબરદાસ શાહ.

મંત્રી પુષ્પિમાર્ગીય પુસ્તકાલય.

નડીઆદ.

તા. ૬. આ લેખની માગણી ઘણી હોવાથી અને પ્રત માત્ર ૧૦૦૦) હોવાથી જેના નામ પહેલા નોધાવો, તેને જ કમચાર આ પ્રથમ આપવામાં આવશે.

આવશ્યક નિવેદન.

- આ માસિક સખધી મધ્યે પત્રવ્યવસ્થાર પ્રકાશકને નામે કરવો.
- આ માસિક દરેક માસની મુખ્ય એકાદશીએ પ્રકટ થાય છે.
- આ માસિકમા છપાવવાને આવેલા લેખો લેવા ન લેવા તેમ જ તેમા થોડા સુધારાવધાગે કરવો પ્રકાશકની હુજૂરધીન છે.
- શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજીના મિદ્ધાન્તાનુસાર જ લેખ લેવામા આવશે.
- વર્ષનુ નોંધાવર પ્રથમથી લેવામા આવે છે.
- આ માસિકના પરિવર્તનમા જેમના તરફથી માસિક વા પત્ર મલશે તેમને વગર નોંધાવર આ માસિક મોકલવામા આવશે.
- કોઈ પણ બાબતની ખતર મનાવવી હોય તો જવાબને સાર ટિફ્ટ મિકટી, તે સિવાય જવાબ આપવામા આવશે નહિ.
- આ માસિકમા જાહેર ખતર છપાવવી હોય કે હેન્ડલિંગ વહેંચાવવા હોય તેમણે પ્રકાશકને લખવુ અથવા મલવુ.

પ્રિન્સિપલ યુધાધર્મીલય,
મિન્સેસ સ્ટ્રીટ,
મુંબાઈ.

}

પ્રકાશક.

અનુક્રમણિકા.

વિષયો.

લેખકો.

૧. શ્રીયુ સાર્વજનિક પત્રો	...	...	વે. શા સ મણુપતિરામ કાલીદાસ શાસ્ત્રી.
૨. શ્રીમદ્વાપ્તશિક્ષા	...	...	...
૩. શ્રીસર્વોત્તમજી વિશે શ્રીગોવિન્દસ્વામિજીત પત્રો.	...	...	...
૪. શ્રીસર્વોત્તમજીતોત્તમ	...	...	...
૫. પ્રબોધમાવની	...	...	વે. શા બ. વર્મનરામ હનિમુખ શાસ્ત્રી.
૬. પ્રવિલક્ષિત	...	...	રા. રા નાનુભાઈ નાગપણ્ડાસ ગાધી.
			M A., LL B.
૭. જ્ઞાવાદ અને માયાવાદ.	...	...	પ્રકાશક.
૮. મન્વાવલોકન	...	...	"
૯. જાહેર ખતરો	...	...	"
૧૦. લીલાલોચન	...	...	૨૧ લીલાલોચન.
૧૧. જમનેદ.	...	...	રા ય. હ શાસ્ત્રી,
૧૨. શ્રીદરિયાવજીત માર્ગસ્વરૂપનિર્ણય.	...	...	Mr. D. B. A. LL. B
			High Court Pleader.
૧૩. નરસિંહમહેતા	...	...	રા ડમોઈવાલા
૧૪. ગોસ્વામીશ્રી શ્રીદેવકીનંદનજીનો લીલાખેડો.	...	...	રા. લીલાલોચન

॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥

॥ श्रीमद्विठ्ठलेश्वराणां पत्राणि ॥

(५)

स्वस्ति श्रीविठ्ठलदीक्षितानां गिरिधरस्य च श्रीगोविन्दबालकृष्णश्रीवल्लभ-
रघुनाथयदुनाथचनइयामेषु गिरिधरस्य च भवतां पुत्रेष्वशिषः । शमिह, भावत्क-
माशास्महे । टोढाग्रामपर्यन्तं श्रीगोकुलनाथेन कुशलेन समानीताः स्मोत्रैव दोलो-
त्सवश्च कारितः । गिरिधरविपयिष्यस्मद्विपयिणी च कापि चिन्ता न कार्या ।
श्रीगोवर्धनेन एवावितास्ति । उभयत्रापि सेवा सम्यक् कार्या कारणीया च । स्वदेह-
रक्षा सर्वैः प्रकारैः कार्या । सेवकाः स्वस्वमर्यादायां च रक्षणीयाः । बालकानां
रक्षा सर्वैः प्रकारैः कार्या । यद् द्रव्यमागमिष्यति तन्मध्ये तत्कालानुरूपव्ययोपयोगि
यावद्भवति तावत्स्थापयित्वा शेषेणावश्यमृणशोधनं कार्यम् । व्ययश्च सावधान-
तया करणीयः । निशि यामिकाः सावधानाः स्थापनीयाः । इतः प्रेषितोऽश्वो गोवि-
न्दभट्टेभ्यो दत्तोऽस्त्यस्माभिस्तं विक्रीय तद् द्रव्यं तैर्ग्राह्यम् । पत्रं मुहुः प्रेषणीयम् । तत्र-
त्यसर्वापि वृत्तान्तो लेखनीयः । गिरिधरापत्यानां विशेषतः कुशलं लेख्यम् । चिन्ता
कापि न कार्या । श्रीगोवर्धननायोऽस्मत्कुलपतिरस्माद्विदमेव करिष्यति । चैत्रवादि
४ । गोविन्दभट्टेषु गणेशभट्टेषु बामुदेवभट्टेषु चाशिषः । पदकृद्गोविन्ददासेषु भगव-
त्स्मरणं वाच्यम् । मदनसिंहादिषु कृष्णदासादिष्वाशिषो वाच्याः । बामुदेवभट्टेशेन
गन्तव्यं पुरोहितशृङ्गात् । वेङ्कटभट्टतिषु कृष्णरायादिष्वाशिषः ।

(६)

(श्रीनवनीतमियमयुरानाथद्वारकानाथगोवर्धनधरविठ्ठलेश्वरमदनमोहनगोवर्ध-
नधरनवनीतमियचरणारविन्देषु अनुचरस्य प्रणतयो निवेदनीयाः ।)

स्वस्ति श्रीमज्जपेष्ठभ्रातृचरणकमलेषु यथीयसो विठ्ठलस्य प्रणामकोटिनिवेद-
कोयं पत्रदूतः । शमिह, भावत्कमाशासे । अहं भगवदाज्ञया रासोत्सवपर्यन्तं श्रीगोव-
र्धनधरणचरणारविन्दनिकटे स्थितोऽस्मि । हरिद्वारं मत्वाज्ञा न जातेति न गतम् ।
अत्र ममास्वास्थ्यं बहु जातमासीत् । उपवासदशकं कृतम् । अधुना भगवत्कृपया
श्रीमत्कृपया च नैरुष्यं जातमस्ति । कापि चिन्ता न कार्या । अक्का अम्मा अत्ता-
चरणेषु नतयः । अक्का यथा दुःखं न करोति ममास्वास्थ्यं श्रुत्वा तादृक् कर्तव्यम् ।
भवतापि कापि चिन्ता न कार्या मम, भगवति सर्वत्र । यादवेन्द्रपुरीषु ब्रह्मानन्देषु

दीक्षितेषु हरिहरनागनाथचूडादिषु नमस्काराः । विष्णुदासादिष्वाशिषः । अत्रत्य-
वैष्णवानां नतयः ।

निर्भरं क्रीडतोरालि मुदा कुञ्जे विवाससोः ।
अन्योन्यस्य प्रभैवासीदन्योन्यमुचितांशुकम् ॥ १ ॥
॥ श्रीमत्प्रभुचरणश्रीविट्ठलेश्वराणां पत्रम् ॥

(७)

॥ श्रीगोपीजनवल्लभाय नमः ॥
किं ब्रवाणि ? सखि प्रेष्टविरहानलदाहिता ।
जीवामीत्येतदेवालं निरपत्रपतास्पदम् ॥ १ ॥
सखे तल्लेखनीयं त्वयातियत्नेन राधिकानाथः ।
किं कृपयिष्यिष्यथवा मनोरथेनैव जन्मनिर्वाहः ॥ २ ॥
गोवर्धननाथचरणकमलयोर्नतयो निवेदनीयाः ॥
॥ इति श्रीविट्ठलनाथानां पत्रम् ॥

(८)

॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥
(भवत्सु सदाशिषः ।)
भवन्तः स्नेहवशतो मच्छरीरव्यवस्थितिम् ।
जानन्तोपि न जानन्ति तच्चूचिततरं हि वः ॥ १ ॥
यथा नर्तयति स्वामी वस्तुतस्त्वपराधिनम् ।
मां तथाहं तु नृत्यामि शृशं किष्टोस्मि तेन हि ॥ २ ॥
त्रपावैराग्यराहित्याद् भवदार्तिजिहीर्षया ।
पुनस्तत्रागतविच्छां करोमि स्नेहयन्त्रितः ॥ ३ ॥
परं तदनु रूपं मच्छरीरं नैव वर्तते ।
तथापि यदि पञ्चभ्यां किञ्चित् स्वास्थ्यं भविष्यति ॥ ४ ॥
तदा समागमिष्यामि दुःखं मा कुरुत प्रियाः ।
सर्वांशे गोकुलाधीशशरणा एव सर्वतः ॥ ५ ॥
अतो न चिन्ता कर्तव्या भवद्भिः कृष्णसात्कृतैः ॥ ६ ॥
॥ श्रीकृष्णः शरणं मम ॥

॥ इति श्रीविट्ठलनाथानां पत्रम् ॥

(९)

स्वस्ति श्रीविठ्ठलदीक्षितानां धर्मसीसिंह(?)वैष्णवेषु सायणाकृष्णदासादि-
पद्माशिषः । शमिह, भावत्कृमाशास्महे । तुह्यारे समाचार तुह्यारे पत्रते पाये ।

ऐहिके परलोके च सर्वथा शरणं हरिः ।

सम्पत्स्वपि सदानन्दः शरणं हरिरेव हि ॥१॥

किमधिकं ? गोविन्दद्विवेदिषुत्रकृष्णदासस्य व्यावहारिकी चिन्ता न कार्या ।
यादवपण्डितेषु कृष्णस्मरणम् । हरिजीभाईलादिपद्माशिषः ॥

॥ इति श्रीविठ्ठलनाथानां पत्रम् ॥

(१०)

॥ श्रीगोपीजनवल्लभाय नमः ॥

स्वस्ति श्रीविठ्ठलदीक्षितानां गिरिधरगोविन्दबालकृष्णश्रीवल्लभरघुनाथपदुनाथ-
धनश्यामेषु गिरिधरस्य च भवत्पुत्रेषु चाशिषः । शमिह, भावत्कं कुलमाशास्महे ।
उभयत्र सेवा सम्यक् कार्या । भोगादौ वैष्णवानां विश्वासो न कार्यः । मध्येमध्ये
मनोहरभोगोपि कार्यः । एतदर्थं गृहे दुग्धासम्भवेऽन्यतोऽप्यानाय्य कार्यः । अपरञ्च,
सर्वे परिगृहीताः स्मो गोकुलस्वामिना वयम् ।

न त्यक्ष्यति दयासिन्धुरस्मानन्यायिनोपि हि ॥ १ ॥

स्वकृत्या भीर्भवत्येव तथापि करवाणि किम् ?

तथापि गतिरस्माकं स एवेति न भीरपि ॥ २ ॥

यथा वयं तदीयाः स्वस्तथा सोपि निसर्गतः ।

अस्मत्प्रभुरतो चिन्ता नैहिके पारलौकिके ॥ ३ ॥

चिकीर्षितं कारयित्वा शीघ्रमानेप्यति प्रभुः ।

अस्मानतो न चिन्ता वः कार्या सर्वात्मना मियाः ॥ ४ ॥

एतेषामहमेवास्मि सर्वस्वमिति सुन्दरः ।

जानात्यस्माकमज्ञानेप्यतः कर्ता स्वतोऽखिलम् ॥ ५ ॥

ज्येष्ठे मासि प्रभुरस्मानानेप्यति । कापि चिन्ता न कार्या । पत्रं मुहुः प्रेव-
णीयम् । दोलोत्सव उत्तरानक्षत्रेऽरुणोदयसमये कार्यः । पदवस्त्राणि भेषितानि
सन्ति । वैष्णवा मर्यादायां स्थापनीयाः । देशकालानुसारेण सावधानतया स्थे-
यम् । श्रीगोविन्दः कामपि चिन्तां मा करोतु । श्रीगोकुलनाथः सर्वं कुशलं करि-
ष्यति । श्रीरत्नदासमोक्तं तु सत्यामिति ज्ञेयम् । स्वयां रीत्या प्रभुस्तथोक्तवान् ।

पुनः प्रश्ने प्रवाहरीत्योक्तवानिति । किमधिकं ?

॥ श्रीविठ्ठलदीक्षितानां पत्रम् ॥

(११)

॥ श्रीगोपीजनवल्लभाय नमः ॥

स्वस्ति श्रीविठ्ठलदीक्षितानां नागजीप्रभृतिष्वाशिपः । शमिह, भावत्कमा-
शास्महे ।

सत्ततं गोपिकार्थीशपदाम्भोजं सुभावितम् ।

हृदि कार्यं तदीयत्वं तत एव फलिष्यति ॥ १ ॥

निवेदितात्मभिन्नेषु सदैदासीन्यमाचरेत् ।

मावाहिकास्तेपि चेत् स्फुरूपेक्षैवोचिता तदा ॥ २ ॥

पुरुषोत्तमात् कुशलतः समागताः स्मः । गिरिधरादयः कुशलिनः ।
किमधिकं ? श्रीकृष्णः शरणं मम । शुभं भवतु ।

॥ श्रीविठ्ठलनाथानां पत्रम् ॥

(१२)

स्वस्ति श्रीविठ्ठलनाथदीक्षितानां गोपीनाथभट्टेष्वाशिपः । शमिह, भाव-
त्कमाशास्महे । अपरञ्च, ना वृत्तान्तं हरिवंशुच्चपेदिहुण्डी प्रविष्ट मामनु नीष्ट
कुशलमुन्नइ । हरिराम गोवर्धनु लुलिस्मे उन्नार । भ्रातृवियोगजनितदुःखं चेत्य
वल्लु । भगवदिच्छाधीनमता मरिनाड । विवेकिनि गोविन्दभट्ट वासुदेवभट्टादि-
कुशलमुन्नार । कार्यमैर्नैवे गिरं वच्चेदिदि । किमधिकं ? शिवावच्चिनाडु वानि दी-
यति ऐय्येड टवेऽहं चानि ।

॥ इति श्रीमत्प्रभूणां पत्रम् ॥

(१३)

॥ श्रीगोपीजनवल्लभाय नमः ॥

अधिरजनिविनेदमरोदितभ्रममरोदितसकलाङ्गशैथिल्योदितनिद्राभरनिर्भर-
निष्पीडनविस्मृतशीतादेरप्युपस्थुन्निद्रतादशोदितप्रियाप्रणयभरस्मृतशीतनिरसनप-
टुतल्पादुत्थानसामयिकं तूलकञ्चुकं शीघ्रं मेपणीयम् । विलम्बो न कार्यः ।
यदाकुलालिकुलमुखगलदमन्दसौन्दर्यमरन्दपानमदानिर्वचनीयाचितमधुपट्टतानि व्रं-
जरत्नानां तानि कुसुमानि मेपितानि भवद्भिः सर्वैर्ग्राह्याणि । किं० कु० । भवत्सु
सदाशिपः ॥

॥ इति श्रीविठ्ठलानां पत्रम् ॥

(१४)

॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥

गिरिच्छत्रेण दृक्पातचामरैः स्नेहवारिभिः ।

केवलं स्वीयताराज्येऽभ्यपिञ्चद् व्रजमीश्वरः ॥ १ ॥

नानाधीनत्वमैश्वर्याद् दीनताधीनता परम् ।

तत्रापि त्वत्कृपा हेतुरेवं सर्वं त्वमेव नः ॥ २ ॥

व्रजतरुणीकुचकनकाचलोपमर्दं पुलकितोन्नतता ।

तनुता तदनुपमर्दं चित्रैषा ते कथा नाथ ॥ ३ ॥

उपमा नयने प्राप्तुमायान्त्योजनपिच्छिलात् ।

तदात्स्वलन्त्यः श्रीराधेऽपतन्दासारणवे कवेः ॥ ४ ॥

कलिन्दकन्यकाकूले कूले कनकशशिनिः ।

अस्ति सर्वेन्द्रियास्वाद्यं ब्रह्मामृतमनावृतम् ॥ ५ ॥

प्रायः प्राणैः सहैवायं प्रयास्यति मनोरथः ।

ते प्रया यदि तत्संगादहमप्याप्त तादृशः ॥ ६ ॥

पशुपराजमुदुर्ललितः सुतो व्रजवधूजनजीवनीमत्पि ।

व्रजनिकुञ्जविहारमनाः स्वयं प्रसभमाश्वसनेन हि वञ्चिताः ॥ ७ ॥

॥ इति श्रीमद्विठ्ठलेश्वराणां पत्रम् ॥

श्रीमहाप्रभुशिक्षा.

प्रथम तो अन्याअथ न करेनो. सय आशुभात्रविपर दया राखनी सदा प्रसन्न रहेनो कोध न करेनो कोध हे सो याजान-अवरप हे. जहाँ कोध रहे तहा धर्मादिक न रहे सेवकि विने ओकाअ मन राखनो श्रीठाकुरछडी रसोछको यथाशक्ति अधान करे सेवकछे अपराध छेणे तो छु कोध न करे. सगरी सही रहेनो लगवदीयमेो सायेही रहेनो. कोधदुर्ययन छहे सो सय सही रहेनो श्रीठाकुरछडी सेवा अपने धर्म छे मेो साक्षात् पुरोहितम जल्थीके करे, स्वरपके विने अन्याआप न करे गृहस्थाश्रम मेो लगन-कार्यार्थ जननो गृहाशक्ति न करे. सजनसो नअ होयके रहे वैष्णवभावकी निदान करनी. तृष्णा बोरी करनी सदैव अपने मनमे' लय राखनो, जे भति मोसो कछु अपराध होय आवे. राजसेनाको लाव सदैव जननो बीदा हे सो अपने हृदये' नित्य करीके जनननी अपनी देह हे मेो अनित्य करीके जनननी असाह वैष्णवमेो भिबीके बेनो. लगनस्वरूप,

आ शेष प्राचीन स पत्र १८३६ बैशाख वद ११ ना रोज वतारेवा अथ वपरथी वतरावने पाठसुअय वैष्णव केशवबाब ईश्वरदासे पुष्टिमज्जिमुधामां प्रसिद्ध करवा मोहनी आप्ते छे

ભગવદીયસ્વરૂપમે' ભેદબુદ્ધિ ન કરતી ચિત્ત રિથર રાખતો. મન સર્વથા ડગાવતો નહિ જ્યાં ભગવદીય હોય ત્યાં ચાલકે જાતો. દર્શનકો આશ્રય ન કરતો. જે શ્રીકૃષ્ણકે દર્શનકો આશ્રય કરે તો આત્મીય બુદ્ધિ હોય. ભક્તિકે વિશે ખરો મમત્વ રાખતો. ભગવદીયકે દેહ અઘોષિકે કરી જાનને અસમર્પિત વસ્તુ સર્વથા ન લેતી, જે અસમર્પિત વસ્તુ લે તો આત્મીય બુદ્ધિ હોય. અપને યથાશ્રમ ઉદ્યમ કરતો. યથાલાભ સંતોષ કરતો. પ્રસાદ થોરોસો લેતો. નિદ્રા થોરી કરતી. આશ્રય ન કરતો. સમયકે સમય શ્રીકૃષ્ણકે કાર્ય કરતો. શ્રીકૃષ્ણકે કાર્ય અપને હાથસોં કરતો, ઝોર કાઢતો ન કહેતો, ન કરાવતો. દેહકે વિશે મુખ થોરો કરતો. વિષયતે ભગવદાવિર્ભાવમે' અંતરાય જાનતો. અતઃકૃષ્ણ વિષયમે રહે તો શ્રીકૃષ્ણકે આવિર્ભાવ કષ્ટ ન હોય. જ્યાં બહિર્મુખ લોક ખેર હોય ત્યાં જોડતો નહિ. અવૈષ્ણુકો મળ ન કરતો. શ્રીભાગવત ઝોર ભગવદીય વિશે સદા મન રાખતો, ધનમે અંતર ન રાખતો એવાકે વિશે અંગ અંગ સ્વસ્વરૂપ લાવ કરીકે રહેતો. ચિત્તકે ચરણારવિદ્વિશે ગાખતો. ધીરજ ન છોડે. ભગવદીયસો સદા દીનતાદીમે' રહેતો અપની ખાઈ આપતું ન કરતી. દાસભાવ લીધેલી રહેતો. જા વૈષ્ણવકે અન્યાશ્રય અન્ય ઉપાસના હોય તાસોં કમળ ન મિલતો, પાકે ઘરકો કષ્ટ ન લેતો. સેના-સમય મહાસય્યકે નિષ્ઠ રહેતો. જ્યાં શ્રીકૃષ્ણકે અનોસર હોય ત્યાં થોડીસી ફર રહેતો બહિર્મુખમે સલાખ ન કરતો. રમોછ એક જ કાલુષી ન કરતી સેના મનમે બુદ્ધિમે કરતી પાખંડ ન કરતો, પાખંડ કરે તો બહિર્મુખ હોય. શ્રીકૃષ્ણકે ઉત્તમતે ઉત્તમ સામગ્રી હોય મો સમર્પીએ. નૂતન વસ્તુ આવે સો તુરં શ્રીકૃષ્ણકે સમર્પતી. થહેલો ભગવત્તેયા, પાછે ભગવદ્વાર્તા. સેવા, કથા, ભગવદીયનમે મિલાપ, તાપાળે ઉદ્ધાર્ય લૈકિક અવધાર સજા કરતો, મોઢે અપને હૃદયમે' શ્રીકૃષ્ણકે સ્મરણ કરત રહે. સખડી અનસખડી સજા બની લાતીમે જાતે. આચાર સખડી જાનતો. સામગ્રીમે' મનસ્થિર રાખતો. શ્રીકૃષ્ણકે સખીય મન ચલાવતો નહિ. ઉત્સવકે દિન આનંદસો ઉત્સવ કરતો. ખડો લૈકિક કાર્ય હોય તોડુ પ્રથમ તો ઉત્સવ કરતો, વૈષ્ણવમે આરા માગતી. ઝોરડું જે કષ્ટ ખર્ચ કરતો હોય મો શ્રીકૃષ્ણકે દ્વિષિય હોયકે ખર્ચ કરે. જે કરે મો શ્રીકૃષ્ણકે અર્ચ કરે, અપને દેહાર્ય ન કરે, જે અન્યવિનિયોગ કરે તો શ્રીકૃષ્ણકે બહિર્મુખ હોય. નિવેદની વૈષ્ણવ સ્થિત હોય તામે આનંદ જાનતો નામધારીમે મર્પાદાપૂર્વક રહેતો. સદાસર્વદા ભગવદીયનકી ટહેવ કરતી ભગવદીયનકે સગ માર્ગ લીધે રહેતો શ્રીકૃષ્ણકે સેવામે' સ્વપ્નમાવસખપ પિતા અર્પણુકો પ્રવેશ ન કરત રહેતો અર્પણુકો શ્રીકૃષ્ણકે તથા અપની ટહલ દરવા-વતી નહિ જે જે વસ્તુ શ્રીમહાપ્રભુજને પ્રકટ કરી દે મો મો વસ્તુ ઉત્સવમે શ્રીકૃષ્ણકે સમર્પતી મર્પાદા ઉપધન કરતી નહિ. શ્રીભાગવતકો પાઠ નિત્ય કરતો, ઝોર શીશુઓધિની-લુકા ખાગવત સુને શ્રીઆચાર્યકે શ્રીગુણકે મંથકો પાઠ કરે. અવૈષ્ણવસોં કથા ન સુને. ઝોર જે કાર્તન આવન હોય તો શ્રીકૃષ્ણકે સુનાવે. યદ સર્વ વાન પ્રથિહન હે, અપને મનમે નિશ્ચય કરીકે ગાખતી, વઢો પિંગાર નિત્ય કરે તો સજ સૂનિ હોય. ઝોર શ્રીઆ-ચાર્યકે મંથ સુને તથા પાઠ કરે ઝોર રાધોત્તમકો પાઠ નિત્ય નિયમસો કરે, મન રિથર ગાખીકે કરે, તો શ્રીઆચાર્યકો સ્વાપ મદ્યમે આવે, તમ સકલ કલ્યાણ હોય

હનિ શિક્ષા સંજુન.

॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥

श्रीसर्वोत्तमजी विषे श्रीगोविंदस्वामिकृत पदो.^१

राग भैरव.

प्राकृतधर्परहित अप्राकृतनिखिलधर्मसहित साकार ।

निगमनिरूपित शुद्ध पुरुषोत्तम स्वदनानल श्रीवल्लभ अवतार ॥ १ ॥

स्तुति करो सदानंद पद सेवो मुजश श्रवण करो गुणगान ।

चित्तमें चिंतन करो रनादिन सुबोधिनी अरु वचनामृतपान ॥ २ ॥

करुणा करी कलि प्रकट भए भविन होत न दैवी जन उछार ।

श्रीविट्ठल निजपद नौका हे गोविंद उतारो भवसागर पार ॥ ३ ॥ १ ॥

राग विमास.

^१विदुषजनदाष्टि कलिकालमहातिमिरने ^२निगमनवनीतको हार्द न लखो ।

ब्रह्म साकारको भेद जाने बिना आसुरावेशते विरुद्ध हि कह्यो ॥ १ ॥

भूमिमें जीव मतिहीन बैकुण्ठकी बातकी कहा कहा मंद कैसे जु जाने ।

ब्रह्म साकारको रूप जाने बिना मूढ़ अति अज्ञान जु माने ॥ २ ॥

तस्य संपत्ति ताति नहि होत हैं उग्र माहात्म्य कोन पार पावें ।

श्रीविट्ठलपदकमलरजधन गोविंद जनहरिवर्दन ^३वद्वि गुण गावें ॥ ३ ॥ २ ॥

राग रामग्री.

जब श्रीहरि भई यह इच्छा निज महिमा ^४प्रकटवे काज ।

ब्रजपतिवर्दन ^५अनल आनंदमय तब प्रकट कीये वारूपति ^६द्विनराज ॥ १ ॥

सो स्वरूप प्रकट्यो भूतलमें विद्यानिधि विदुषशिरताज ।

^७दरशपरश आनंद उपज्यो उर ^८तीनों सुवन रहें सब गाज ॥ २ ॥

दैवी जन सब करत बघाई चिंता गई सवनकी ^९भाज ।

कहत गोविंद यह गान करो नित्य बाल वृद्ध सब जेरि समाज ॥ ३ ॥

१ आ पदं पुस्तक पाठ्यनिवासी वैष्णव आर्षि केशवदास छिन्नरक्षस तत्काली अभने मध्य छे, तेमा सर्वोत्तमजना प्रथम श्लोक विषे पद छे ते सर्वोत्तमजना आचार्यर साथे साथे आप्पवाम् आवरो २ भुआनि ३ रात्रिद्विस. ४ बिना ५ विद्वान् ६ अधिपति. ७ वेद ८ भुज ९ अग्नि हरिवदन वद्वि, हरिना भुआनि, ओठवे श्रीमहाप्रभुछ १० प्रकट करवाने ११ भुज १२ अग्नि. १३ द्विन ओठवे आशु, तेमा वतम १४ विद्वान्ना शिरोभस्त्रि १५ इशान तथा २५श्या १६ नखे खस १७ नदासी.

સર્વોત્તમસ્તોત્ર.

(અનુસંધાન અંક ૩ પૃષ્ઠ ૬૬.)

ભગવાનનું ઉપર્યુક્ત ધર્મેવિશિષ્ટ સ્વરૂપ શું આપજી જાણે છે ? શું અન્ય વિદ્વાનેઃ જાણતા નથી ? અન્ય વિદ્વાનો તે સ્વરૂપને જાણતા હોત તો શામાટે તે સ્વરૂપનું કોઇ પણ ટેકાણે તેઓએ અઘાવધિ પ્રતિપાદન કર્યું નથી ? આપે પ્રથમ શ્લોકમા પ્રતિપાદન કર્યું તેવું જ પુરોત્તમનું સ્વરૂપ વેદપ્રતિપાદન જ છે તો એતાતુલકાલપર્યંત આ પ્રકારે તેના માહાત્મ્યનું કોઇ પણ વેદવિજ્ઞાતાએ કોઇ પણ ટેકાણે કેમ વર્ણન કર્યું નથી ? તેથી ઉલટું વિદ્વાનો અઘરા સ્વરૂપને નિગાહર અને નિર્ગુણ કેમ પ્રતિપાદન કરે છે ? આ સર્વ સંદેહના સમાધાન માટે શ્રીગુણાધિપ દ્વિતીય શ્લોક આજ્ઞા કરે છે —

કલિકાલતમદહ્યદદિત્વાદ્વિદુષામપિ ।

સંપ્રત્યવિષયસ્તસ્ય માહાત્મ્યં સમભૂદ્ભુવિ ॥૨॥

ગાઢાર્થઃ—કલિકાલતમશ્ચતદદિત્વથી વિદ્વાનોને પણ સપ્રતિ ભૂતકાલે તેનું માહાત્મ્ય સમ્યક્ અવિપાદ થયું. (૨).

વિવેચનઃ—કલિકાલતમશ્ચતદદિત્વથી, કલિકાલજન્ય-કલિકાલથી થતા, તમન્વડે-પ્રકાશપ્રતિબંધક અધકારવડે-અજ્ઞાનવડે, ચારેકારથી આવૃત-આચ્છાદિત-લક્ષ્મી ગર્ભ છે દૃષ્ટિ-એટલે પ્રમાણુત કરણાદિ જેમની તેમના ભાવને પામેલા હોવાથી, અર્થાત્ પ્રમાણુત કરણાદિ કલિકાલનમવડે આચ્છાદિત ધર્મ જવાથી, તેના વિદ્વાનોને પણ, જેઓએ વેદશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કર્યો છે અને વેદના જ્ઞાતા છે તેના અર્થોદાભાગોક્ત સંપૂર્ણ જ્ઞાનવાનને પણ, સપ્રતિ હમણા, કલિકાલમા, ભગવાનના અનવતારસમયમાં, સાક્ષાદ્ ભગવાન જૂનવ ઉપર પ્રકટ ધર્મ પાછા અંતર્ધાન થયા સારથી તે અસાર સુધી, શ્રીમદ્ધાર્મચરણ પ્રકટ થયા સાસુધી, ભૂતકાલ ઉપર-બૂલોકમા, તેનું-પુરોત્તમાખ્ય વસ્તુનું (પુરોત્તમનું), માહાત્મ્ય, સમ્યક્ શ્રુત્યુક્ત પ્રકારે, અવિષય અપ્રત્યક્ક થયું. કલિ અધકારરૂપ છે તેથી જેવી રીતે છતે નેત્રે ચતુષ્માનને પણ અધકારમા વસ્તુનું યાયાત્મ્યજ્ઞાન થતું નથી તેવી રીતે જ્ઞાનદૃષ્ટિ હોવા છતાં વિદ્વાનોને પણ કલિકાલના અધકારમાં તે પુરોત્તમાખ્ય વસ્તુનું યથાર્થ એટલે નિગમ અને તેના ફલરૂપ ભગવત જ્ઞાન દૃષ્ટિગોચર ન થયું.

હુનિ, સૂત્ર, ગીતા તથા શ્રીમદ્ભાગવત ભગવાનનું માહાત્મ્ય પ્રતિપાદન કરીને કહે છે કે ‘સોનામય’ તેણે (પુરોત્તમે) કામના કરી, ‘પુદ્ગલ ઘેર’ પુરવ જ આ એટલે પુરોત્તમ જગત છે ‘આનંદાદ્યેષ’ આનંદમાથી જ આ સર્વનો પ્રાદુર્ભાવ વગેરે છે. ‘જન્માણસ્ય’ આના (પુરોત્તમ) જગતના જન્મોદિ અન્તથી છે, ‘અહ ત્વંત્ય પ્રમય’ હું સર્વનો પ્રભવ હું હંત્યાદિવાક્યપ્રતિપાદ (માર્થાદિક) માહાત્મ્ય, તથા પ્રજામા લક્ષ્યાધીનતાએ લીલા અને યજ્ઞ ધર્મ (પ્રભુતા) જગત્ત્વ હોવા છતાં હાલ જેનો જ્ઞાનાનુદય છે અને નિસાધનને રૂપ છે એ (પાણિક) માહાત્મ્ય, એમ બે પ્રકારનું માહાત્મ્ય, હાલમાં અનવતારસમયે અપ્રગટ થયું

એકમા-એ ઉપર્યુક્ત જગત્કર્તાના મર્યાદામાહાત્મ્યમા-સર્વ જગત્મા મિથ્યાત્વની કલ્પના, અને બીજામાં-પુષ્ટિમાહાત્મ્યમા-પ્રભુમા અને તેની લીલામાં પ્રાકૃતત્વ તથા લૌકિકત્વની કલ્પના કરવામા આવી, અને તેથી જન્મે પ્રકારનું માહાત્મ્ય અપ્રત્યક્ષ થયુ. ' પ્રભુ જગત્ના કર્તા છે, જગદ્રૂપ છે, સર્વરૂપ છે, સર્વના પ્રભવ છે, પ્રલય છે ' કલ્યાણિવડે પ્રભુનું માહાત્મ્ય સારિજ કહેવાય કે જ્યારે આ સર્વ જગત્ વગેરે સત્ય હોય, પરંતુ તે સર્વ જો મિથ્યા હોય તો તેમા પ્રભુનું શુ માહાત્મ્ય કહેવાય ? મિથ્યા વસ્તુ કરવામા કરવાપણુ જ શુ ? માટે જગત્ને-વિશ્વને-મિથ્યા કહેનારા વસ્તુત પ્રભુના માહાત્મ્યનો નાશ કરે છે તથા ઉપર્યુક્ત ઉપનિષદ્ સૂત્ર તથા ગીતાના વાક્યની હત્યા કરે છે. તેમ જ ભગવાને અવતાર ધારણ કરીને અનેક લીલા કરીને પોતાના કૃપાજલે-સ્વરૂપમલે-સ્વીય ભક્તોનો, જેમને ભગવાન સિવાય કાંઈ પણ સાધન યા ઈષ્ટિના વસ્તુ ન હતી તેમનો, ઉદ્ધાર કરી ઉત્તમોત્તમ ફલદાન કર્યું તે પુષ્ટિમાર્ગીય ભગવાનને પ્રાકૃત-લૌકિક-પુરુષ મણુવામા આવે અને તેની લીલાને લૌકિક-પ્રાકૃત-ગણી કાઢી હસી કાઢવામા આવે, તેની મરફરી કરવામા આવે, તો પછી તેવાઓને ભગવાનનું માહાત્મ્ય કયાથી સમજાય ? માટે જ કલિકાલમા માયાવાદાદિમતાભિનિવેશથી વિદ્વાનોની બુદ્ધિ પણ દુષિત થઈ અને તેથી વેદ, ગીતા, સૂત્ર તથા ભાગવતનો સત્યાર્થ તેઓને નહિ સુઝવાથી તેનું માહાત્મ્ય કાંઈ પણ વિદ્વાને પ્રતિપાદન કર્યું નથી. જો કલિકાલથી જ વિદ્વાનોને અજ્ઞાન થયું હોય તો અન્ય (સસ, ત્રેતા અને દ્વાપર) યુગોમા સર્વને જ્ઞાન થયું જોઈએ, કારણ કે તે યુગોમા વિદ્વાનો સર્વજ્ઞ હતા, તો પણ તે પ્રમાણે, આપે ભગવાનનું માહાત્મ્ય પ્રતિપાદન કર્યું તે પ્રમાણે, એનાવત્પર્યંત (આજ સુધી) સાક્ષ્યવામા આવ્યું નથી, તો પછી આપના કહેવામા શું પ્રમાણ ? એમ જો વાઢી ચકા કરે તો સમાધાન નીચે પ્રમાણે કરવામા આવે છે ભગવાને પહેલાં પણ આતુ લીલાવિસિષ્ટ જ્ઞાનદમાત્રકરપાદયુષોદરાદિરૂપ સ્વસ્તરૂપ કૃતાદિયુગમાં નહિ પણ કલિકાલની આદિમાં જ પ્રકટ કર્યું હતું, કારણ કે કૃતાદિ યુગમાં સાધનની જ સુખ્યતા હતી, અને પુરપોત્તમની વિભૂતિરૂપ તત્સામ્યફલ હતું, અને અહિં કલિકાલમાં સાક્ષાત્ પુરપોત્તમ જ ફલરૂપ છે, જે (પુરપોત્તમ) સાધનવડે અસાધ્ય હોવાથી, કૃતાદિ યુગમા પુરપોત્તમની વિભૂતિ અને તે વિભૂતિનું માહાત્મ્ય પ્રકટે તથા કલિકાલમા પુરપોત્તમ અને તેનું માહાત્મ્ય પ્રકટે એ ઉપપન્ન છે. કલિકાલમા લીલાસમયે સાધનથી નહિ પણ પોતાના સાક્ષાત્સ્વરૂપજલવડે જ સ્વીયજનવિશે સર્વ સ્વમાહાત્મ્ય પ્રકટ કર્યું, તેથી, તે માહાત્મ્ય કેવલ સ્વપ્રમેયજલસાધ્ય હોવાથી, કૃતાદિ યુગમા પ્રભુનું પ્રાકૃત્ય ન હોવાથી, સ્વપ્રમેય એટલે સ્વરૂપજલ અનાવરણ્ય હોવાથી, કૃતાદિયુગમા કાંઈ આગવ પણ તે માહાત્મ્ય પ્રકટ ન થયું. કૃતાદિ યુગમા સર્વની પ્રતિ મર્યાદામર્ગોક્ત સાધનમા જ હતી, અને જો કે મર્યાદામર્ગોક્ત સાધનથી મુકત્યાદિ ફલ યાચ છે તોપણ આથી-સાક્ષાત્ સ્વરૂપસાધ્યથી-તે મુક્યાદિ ન્યૂન જ છે. પોતાના જૂતલ ઉપર પ્રાકૃત્ય પછી પણ અનવતારસમયમા નિજ સર્વ માહાત્મ્ય કલિમા સર્વને અવિપય થયું, અર્થાત્ શ્રીમદાચાર્યચરણના પ્રાદુર્ભાવસમયે જ સ્વ માહાત્મ્યનું જ્ઞાન થયું, બીજા સમયે નહિ પ્રભુ જૂતલમા આસુરવ્યામોહલીલા કરીને નિજ નિત્ય લીલામા પધાર્યા ત્યારથી જ મર્યાદામર્ગોક્ત સર્પૂજ્ઞાનવાન વિદ્વાનેને પણ કલિકાલધકાર-અજ્ઞાન દૃષ્ટિ યઈ જવાથી પૂર્વસાધિત જ્ઞાન પણ જતું રહ્યું, અને તેથી હાલમાં, શ્રીમદાચાર્ય-

ચરણના પ્રાકટ્યસુધી, સાક્ષાત્ પૃથ્વીપુરગોતમનુ માહાત્મ્ય ભૂતલ ઉપર સર્વને અવિપય થયું. 'ભૂતલ' ઉપર કહેવાનું કારણ એ છે કે કલિયુગની પ્રવૃત્તિ ભૂતલમા જ છે, અન્ય લોકમા નથી, તેથી તદ્દતિરિક્ત ભગવદ્દેશસ્થિતને સ્વમાહાત્મ્ય જ્ઞાનગોચર છે. અન્ય લોકમા બ્રહ્મા, શિવ, સનક, શુકાદિને તો પ્રભુનું માહાત્મ્ય સદૈવ પ્રત્યક્ષ છે. વધી 'ભૂમિ'પદવડે એમ પણ મૂલ્યન કર્યું કે ભૂમિ ભકત છે, અને પ્રભુના પ્રાકટ્યસમયે શ્રીકૃષ્ણના ચરણકમલના સનધવડે સર્વદા સદસા આર્દ્ર રહેતી, અને અધુના તદ્દલાવે ભૂમિને પણ દુઃખ છે. જેમ પ્રભુના પ્રાકટ્યથી ભૂમિના દુઃખની નિવૃત્તિ થઈ તેમ આચાર્યશ્રીના પ્રાકટ્યથી પણ ભૂમિના દુઃખની નિવૃત્તિ થઈ છે, અને તેથી જ શ્રીમત્પ્રભુચરણ આગમ 'ભૂમિમાગમ' એમ આચાર્યશ્રીનુ નામ ધરે છે 'સમમૃત' મા ઉપસર્ગનો અર્થ 'સમ્યક્' એટલે 'શ્રુત્યુક્ત પ્રકારથી' એમ થાય છે, અમૃત એમ ભૂતકાલના રૂપવડે બહુ કાલ થયાનું સૂચવે છે અવતારસમાપ્ત્યનન્તર જ કાલનો પ્રભાવ થયો, અને ત્યારથી કે અભારસુધી પ્રભુનુ શ્રુત્યુક્ત માહાત્મ્ય કોઈ પણ વિદ્વાને પ્રત્યક્ષ થયુ નહિ.

નિષ્કર્ષાર્થ:—વેદવિદ્ વિદ્વાનોની જ્ઞાનદષ્ટિ પણ કલિકાલના અધકારથી (માયાવાદાદિ-મતાભિનિવેશવડે) આશ્રત-દૂષિત-યઈ જવાથી સંપ્રતિ ભૂતલ ઉપર તેઓને પુરગોતમનુ શ્રુત્યુક્ત માહાત્મ્ય જ્ઞાનગોચર થયુ નહિ.

આપનુ પણ પ્રાકટ્ય ભૂતલ ઉપર હોવાથી તાપક વિના આપને જ તે માહાત્મ્યનું જ્ઞાન રૂપ થયુ એમ કોઈ આગમ કરે તો તેના નિરાસ માટે શ્રીપ્રભુચરણ તૃતીય શ્લોક આજ્ઞા કરે છે.

દયયા નિજમાહાત્મ્યં કરિષ્યન્ પ્રકટં હરિ ।

વાળ્યા યદા તદા સ્વાસ્થ્યં પ્રાદુર્ભૂત ચકાર હિ (હ) ॥ ૩ ॥

ગમ્ધાર્થ:—દયાવડે નિજ માહાત્મ્ય વાણીદ્વારા પ્રકટ કરવાની ઇચ્છાવાનુ જ્યારે હરિ (યયા) ત્યારે સ્વાસ્થ્યને નિશ્ચય પ્રાદુર્ભૂત કર્યું (૩)

વિવેચન:—દયાવડે નિરૂપધિ સ્વકીયજનના દુઃખને દૂર કરવાની ઇચ્છાવડે, નિજ માહાત્મ્ય સ્વકીય પુણિમાર્ગીય લીલારસમાહાત્મ્ય, વાણીદ્વારા સ્વચચનદ્વારા, સ્વકીયને વિષે પ્રકટ કરવાની ઇચ્છાવાનુ હરિ સદૈવ બહરણુશીલ ભગવાન થયા, ત્યારે સર્વશુભોપેનકાલે-ફલકાલે, સ્વાસ્થ્યને પોતાના પુરગોતમના જ જ્ઞાનદમાત્રાધિદેવિકાન્નિરૂપ મુખને પ્રાદુર્ભૂત કર્યું પ્રકટ કર્યું. ઉપર્યુક્ત શ્લોકમા પ્રતિપાદન કરવામા આગ્યુ તે પ્રકારે માયાવાદાદિમતાભિ-નિવેશથી વિદ્વાનોની શુદ્ધિ પણ દૂર્ણિત થઈ, વેદ, ગીતા, વ્યાસસૂત્ર તથા શ્રીમદ્ભાગવતના શુદ્ધ અર્થના જ્ઞાનનો સર્વને અભાવ થયો, અને તેથી મર્યાદાપુણિમેદથી ઉત્તરવિષય રૂપનો અભાવ થવાથી દેવી નૃષિ અમૃતાર્થ થઈ, ત્યારે ભગવાનને દયાર નિરૂપધિ કૃષ્ણ, આત્મી. સ્ત્રીય જનને સ્વસ્થરૂપસપ્રાપ્તિના અભાવે જે તાપ થયો તે તાપદૂરીકરણની ઇચ્છા દીનતાત્સવ્યથી પ્રભુને પ્રથમ થઈ, અર્થાત્ પ્રભુને પ્રથમ સ્વેચ્છાથી ભક્ત વિશે દયા, નિરૂપધિ કરણ, થઈ દયાથી આ કાર્ય થયુ છે એમ કહીને તે વિના કદાપિ પણ અન્યથા આ કાર્ય યને નહિ એમ પણ સૂચન કર્યું, અર્થાત્ નિરૂપધિ કૃષ્ણથી જ આચાર્યચન્નુનું પ્રાકટ્ય હોવાથી વેદ નથા શ્રીભાગવતના શ્રીમદ્વાચાર્યોક્ત અર્થના જ્ઞાન તથા

અનુદાનથી દેરી ઊભેને અવ્યભિચાર, નિશ્ચય, અપવાદ વિના, ફક્ત યશ એમ પણ સૂચન કર્યું.

આ પ્રકારે સ્વકીય જન ઉપર અથમ હરિને નિરૂપણ કરાવ્યા થઈ, અને તેથી જ પૂર્વોક્ત પુણ્ડરીકાચુલવિશિષ્ટ નિજ માહાત્મ્ય વાણીદારા, કથનદારા, અમારા (શ્રીપ્રભુચરણાદિ) વિશે પ્રકટ કરવાની અને સ્વરૂપાન દનુ જ દાન કરવાની જ્યારે ઇચ્છા થઈ ત્યારે સ્વાસ્થ્યને પ્રકટ કર્યું નિજ માહાત્મ્ય એટલે સાક્ષાત્ પ્રરોગાતમસંબધિ લોકવેદપ્રસિદ્ધ તથા તદ્દતીત-લોકવેદથી પણ અગમ્ય-કેવલ નિજ અતરંગ ભક્તના અનુભવગમ્ય-માહાત્મ્ય અથવા 'નિજમાહાત્મ્ય' એટલે શ્રીમત્પ્રભુચરણપૂત સાક્ષાદ્ વૃદ્ધવનીય ગમ્ય માહાત્મ્ય, અથવા 'નિજમાહાત્મ્ય' એટલે નિજ જે સ્વકીય તેમના વિશે રમણરૂપ માહાત્મ્ય, અથવા 'નિજમાહાત્મ્ય' એટલે નિજેનું સ્વકીયજનોનું માહાત્મ્ય, તેમને પ્રકટ કરીને અને પોતે પોતાના માહાત્મ્યસહિત પ્રકટ થઈને રમણરૂપ માહાત્મ્ય અથવા નિજ એટલે વ્રજવાસિનીઓ તેમના વિષેનું માહાત્મ્ય એટલે સ્વાચાર્યસરૂપ માહાત્મ્ય, વાણીદારા એટલે વેદ, ગીતા, તત્ત્વસૂત્ર, શ્રીભાગવતના અર્થના યથારિત કથનદારા, નિજ સ્વકીય આધિદેવિક સાક્ષાદ્ વાણીદારા પ્રકટ કરવાની ઇચ્છાવાનુ એટલે પ્રયત્ન કરવાની ઇચ્છાવાનુ, અર્થાત્ સ્વકીય વિશે સ્વમાહાત્મ્ય પ્રકટ કરીને તે સ્વરૂપના દાનપૂર્વક સેવા કરાવવાની ઇચ્છાવાનુ જ્યારે એટલે મગન સર્વગુણુકુલ ફલસમયે હરિ એટલે સર્વ-દુઃખહરણશીલ ભગવાન, અત્ર 'હરિ' પદ ભગવાન સ્વતઃ સર્વાર્થપૂર્ણ છે તથાપિ આ પ્રકારે નિજ માહાત્મ્ય પ્રકટ કરવાની તેમને ઇચ્છા થાય છે એમ પ્રયોજન સ્પષ્ટ છે. હરિ એટલે નિરૂપણ સર્વદુઃખહર્તા, સ્વકીયતા સર્વ દુઃખનું નિરૂપણ હરણુકર્તા જે હરિ સ્વાસ્થ્યને પ્રકટ ન કરે તો સર્વ સ્વકીયને એન-આર્ગીય માહાત્મ્યના અગ્નોનરો દુઃખ થાય અને તેથી પોતાનું હરિત્વ (દુઃખ હરવાપણ) જ ન થાય તેથી, સ્વહરિત્વ સિદ્ધ કરવાને વાસ્તે, જ. આ પ્રકારે કર્યું, અર્થાત્ સ્વકીયતા દુઃખ હરણુ કરવાનો હરિનો સમાવ જ છે, અને તેથી જ સ્વાસ્થ્યને પ્રકટ કર્યું, એ જણાવવાને 'હરિ' પદ મૂક્યું છે પૂર્વે ગજના દુઃખનું નિવારણ કરવાથી જેવી રીતે 'હરિ' નામ પ્રકટ થયું તેવી રીતે અહિં પણ નિજસ્વરૂપદર્શનાન-નત્ર તે ભાવને આમ થયેલી વ્રજસીમતિનીઓ ગજગામિની થઈ અને તે રસ આમ ન થવાથી તાપરત થઈ, અર્થાત્ દુઃખસિદ્ધિમા મગન થઈ, અને વિયોગગ્રાહવડે (મગરવડે) પદ્મઘર્ષ ગજેન્દ્ર મોક્ષમા એક જ ગજ હતો અને અહિં તો ઘણી ગજગામિની છે, તેથી ઉદ્ધાર ન કરે તો તે યશ (ગજને ઉદ્ધાર કરાવેપ હરિનામસાર્થપ્રકૃત યશ) પણ નારા પામે, માટે સર્વનો ઉદ્ધાર કરવાની ઇચ્છાવાનુ થયા એમ પણ 'હરિ'પદનો ભાવ છે ત્યાં હાથી હતો અને હસ્તિ નીઓ છે, તેથી અવશ્ય ઉદ્ધાર કરવો જોઈએ, અને તેટલા માટે જ શ્રીમદ્વાચાર્યચરણે આજ્ઞા કરી છે કે 'અત્ર સ્ત્રીઓનો વિશેષત ઉદ્ધાર છે,' આમ ન હોય તો ગોપીજનો મનમુદ્ગ્ધ ગોવંદ મોકુલ્લ વૃજિનાર્ણવાત્ 'શૃંગ્ગના-પ્રભુના વિરહ તાપના-સમુદ્રમાં મગન ગોકુલનો, હે ગોવિંદ, ઉદ્ધાર કરો' એમ કહત નહિ, અર્થાત્ સ્વાવતારથીવાસમયે પણ પ્રભુએ ગોપીજનરૂપ કરિણીઓનો તાપસમુદ્રમાંથી વિરહગ્રાહના પન્દરમાથી ઉદ્ધાર કર્યો અને પોતાની હરિસન્ના સિદ્ધ કરી હતી. પોતાનું નામ જ 'હરિ' છે, તેથી સ્વકીયતાં દુઃખનું નિરૂપણ, કાંઈ પણ પ્રયોજન કે અપેક્ષા સિવાય, હરણુ કરવું તે સ્વસ્વભાવ જ છે એમ 'હરિ'પદ વડે સૂચન કયુ સ્વાસ્થ્ય એટલે સ્વમુખરૂપ સ્વમુખાધિષ્ઠતા સાક્ષાત્ પૂર્ણપ્રરોગાતમનું લીલાગ્સવિશિષ્ટ

આસ્ય, અર્થાત્ વાસ્તા (વાણીના) અધિષ્ઠાનરૂપ અગ્નૌદિક આનંદમય અગ્નિરૂપ શ્રીમદ્વાય-
વિગ્રહ. અત્ર કેવલ 'આસ્ય' (મુખ) એમ પદ યોગ્યું હોત તો ચાલત, છતાં સ્વાસ્થ્ય (સ્વ-
મુખ) એમ સ્વવિશિષ્ટપદ યોગ્યું છે તેથી એમ મૂલ્યન થાય છે કે આચાર્યશ્રી સ્વ એટલે
સાક્ષાત્ પૂર્ણ પુરોત્તમતું જ નિજ મુખારવિંદ છે અંશકસાદિતુ નહિ સ્વપદ મુકવાથી
અંશકસાદિના અવતારવત્ પોતાના અનન્ત ધર્મોમાથી કોઇક ધર્મને આચાર્યશ્રીના
અવતારરૂપે મોક્ષદા હશે એ સંકલ્પે નિરાસ થાય છે. સ્વાવતારસ્વીકાસમયે પશુ
ગોપીજનની પ્રાર્થનાથી પ્રકટ થવાની ઇચ્છા થઈ ત્યારે કયા સ્વરૂપથી ત્યારે પ્રકટ થવું
એમ પોતે વિચાર કર્યો ત્યારે નિજલક્ષ્ય વ્રજવાસિનીઓનું તે કાર્ય માટે અસામર્થ્ય લાગ્યું,
તેથી સ્વાસ્થ્યને (સ્વમુખને), પોતાના મધ્યમા પુરોત્તમસ્વીકાસ્થસ્વરૂપમા મુખરૂપ મૂલ્યન
સ્વરૂપને, જે પોતાનો પશુ તાપ દૂર કરે છે તે સ્વરૂપને, પ્રકટ કર્યું આ માર્ગમા મુખની જ
ઉત્તમતા હોવાથી એમ કહ્યું છે. અત્ર પ્રથમ મુખનું જ દર્શન છે અને તેની જ મુખ્યતા છે
એ પુષ્ટિ શ્રુતિ-શ્રુતિરૂપાનો-અભિપ્રાય છે, અને તેનું અણગ્વતા કલ્પમદ્ મોક્ષદા વેણુગીતમા
પ્રતિપાદન કર્યું છે. વધી 'આદ્ય' કહીને 'સ્વ'પદ યોગ્યવાનો આશય આ પશુ છે. ભગવાન
સ્વાસ્થ્યના સ્વામિનીજીને વિશે માને છે, અન્યત્ર નહિ, અને તે સિદ્ધાન્તનું શ્રીપ્રભુચરણે કવચિત્
પ્રતિપાદન કર્યું છે. વધી વ્રતવ્રતેદમાસ વ્રતવ્રત્ત્વ મન્વ્રતે રાંચ (હે રાધે હું તારે વાસ્તે પ્રકટ
થયો હું અને તું મારે માટે પ્રકટ છે) ઇત્યાદિથી શ્રીસ્વામિનીજીનું પશુ મુખ આચાર્યશ્રી
છે, તેથી આચાર્યશ્રીવિશે ઉભયરૂપની (શ્રીકાકુરજીની તથા શ્રીસ્વામીનીજીની) સ્થિતિ છે,
આચાર્યશ્રી ઉભયરૂપાત્મક હોવાથી ઉભય રૂપના તાપને દૂર કરે છે, (અર્થાત્ આચાર્યશ્રી
ભગવાન તથા સ્વામિનીજીના, ભક્તના, તાપને દૂર કરે છે. આચાર્યશ્રીનું વસ્તુન
પ્રાકટ્ય ઉભય સ્વરૂપના તાપદૂરીકરણાર્થ જ છે એમ 'હિ' સૂચને છે. આચાર્યશ્રીનું આ
પ્રકારે વિગ્ધનાપમાથી તાપાત્મક પ્રાકટ્ય હોવાથી તેમને અગ્નિરૂપ કહેવામાં આવે છે, પરંતુ
વસ્તુન તેમા અગ્નિરૂપના નથી. સ્વીયજનને વિગ્ધતાપના દાનવડે તદ્ભાવ પ્રકટ કરવાની
ઇચ્છાથી અગ્નિરૂપ કહેવાય છે, અને તે જ સિદ્ધાન્તનું શ્રીપ્રભુચરણે વણભાષ્ટકમા દ્યન કરતાં
આસા કરી છે કે 'અમિત્ય વર્ણિત' 'વન્તુત્ત કૃષ્ણ દ્ય' (અગ્નિનાનું વર્ણન કર્યું છે, પણ
વન્તુન કૃષ્ણ જ છે) 'પ્રાદુર્ભૂત' ચકાર' એમ મૂલ્યમા કહ્યું છે, તેમા 'પ્રાદુર્ભૂત' શબ્દવડે

ત્યમાં પ્રભુની અભિલાષા છે આથી સિદ્ધ થાય છે કે નિજ માહાત્મ્યનું જ્ઞાન આચાર્યસાધ્ય જ છે. પોતાનું સ્વસ્થ પોતે જ પ્રકાર કરે છે. જેવી રીતે નિજ શુભ ઉદ્ધુદ્ધ રસાત્મક સ્વરૂપ વર્ણપીઠ સ્તોત્રકવચે પ્રકટ કર્યું, તેવી જ રીતે શ્રીમદ્ધ્યાયરણ્યની વાણી વેણુનાદરૂપ હોવાથી નિજ માહાત્મ્ય તથા સ્વરૂપ સ્વકીયજન વિશે પ્રકટ કરીને તે સ્વરૂપનું જ્ઞાન સ્વકીયને કર્યું હિ એટલે યુક્ત એમ પણ અર્થ થાય છે, ઉપર્યુક્ત વાત યુક્ત છે, અર્થાત્ તાદશ, આચાર્યશ્રીના તેરા સ્વાસ્થરૂપ જેના, સ્વરૂપ રિના સ્વીયનું તાપજનિત ગમજીઅજાનનિત દુષ્ટને દૂર કરવાનું સામર્થ્ય હોઈ શકે જ નહિ, અથવા હરિપણ્ડાથી, ભક્તના દુષ્ટ દૂર કરવાના સ્વભાવથી, સ્વારથને પ્રકટ ન કરત તો સાક્ષાદ્ ભક્તિમાર્ગીય માહાત્મ્યના પ્રાકટ્યના અભાવે સ્વીય જનોને સર્વ પુરુષાર્થની સિદ્ધિ ન થાત, આ સર્વ સૂચનાર્થ જ 'હિ' પદ મૂલમાં કહ્યું છે.

'હિ' ને બદલે 'હ' એમ પણ પાઠ છે 'હ'નો અર્થ 'પ્રસિદ્ધ' થાય છે, અર્થાત્ આ વાત પ્રસિદ્ધ છે, કારણ કે ભક્તોને આચાર્યશ્રીના તેવા સ્વરૂપનો અનુભવ થાય છે સ્વકીયને અર્થે કૃપાથી જ આ પ્રકારે અલૌકિકકરણ છે, પ્રભુનું અત્યંત ભક્તપરત્વ પ્રસિદ્ધ છે એ સૂચવવાને 'હ' પદ ધર્યું આ સ્તોત્રમાં પોતાને એટલે શ્રીમદ્ધ્યરણ્યને ફલમાર્ગીય માહાત્મ્ય-જ્ઞાનમાં સ્વાસ્થના પ્રાકટ્યરૂપ અસાધારણ હેતુ કહ્યો, અર્થાત્ ભગવત ઉપર કલિકાલમાં અનવતારદશામાં સર્વને નિજ માહાત્મ્ય અવિષય થયું, પરંતુ શ્રીમદ્ધ્યરણ્યને ભૂતલ ઉપર અને કલિકાલમાં અનવતારસમયે તે માહાત્મ્ય પણ પ્રત્યક્ષ થયું, જેનું પ્રથમ સ્તોત્રમાં પ્રતિપાદન થઈ ગયું છે, તેનો અસાધારણ હેતુ સ્વાસ્થપ્રાકટ્ય છે. સ્વારથના પ્રાકટ્યથી, તેની કૃપાથી, પોતાને જ્ઞાન છે અને બીજાઓને અજ્ઞાન છે એમ પણ સિદ્ધ થયું, તેમાં કોઈ પણ અનુપપત્તિ ન રહી આ સર્વથી સ્પષ્ટ થયું કે આચાર્યશ્રીના સ્વરૂપમલવડે જ ઈદિશકીલાવિશિષ્ટ થયું છે, અન્યથા નહિ, એમ સર્વમાહાત્મ્યજ્ઞાન અમને થયું.

નિષ્કર્ષાર્થ — નિજ માહાત્મ્યના અજ્ઞાનથી નિજ દેરી સૃષ્ટિને અકૃતાર્થ જોઈને સ્વ-કીયનાં દુષ્ટદરણ્યથી લગવાનું દયા આવી, તેથી વાણીદારા નિજ માહાત્મ્ય પ્રકટ કરવાની ઇચ્છા થઈ, ત્યારે વાણીના અધિજ્ઞાન સ્વમુખારવિંદને આચાર્યવિગ્રહરૂપે ભૂતલ ઉપર પ્રકટ કર્યું શ્રીવલ્લભાવતાર વાણીદાગ ઉદ્ધાર કરવાને છે, તેથી શ્રીકૃષ્ણાવતારમાં સ્વરૂપ મુખ્ય હતું અને અધુના વાણી મુખ્ય છે. પણ ખેદની વાત છે કે વૈષ્ણવો આચાર્યશ્રીની વાણીની લેશ પણ દરકાર કરતા નથી, અધુના આચાર્યશ્રીની વાણીની, જે સાક્ષાત્ પ્રભુના સ્વરૂપ કરતા પણ વસ્તુતઃ વિશેષ ફલદાયિની છે તેની, સર્વ ગોસ્વામિઆલોકો તથા વૈષ્ણવો તરફથી ઉપેક્ષા-અવગણના-કરવામાં આવે છે. વૈષ્ણવો, એતો, તમારે તમારો ઉદ્ધાર કરવાની અભિલાષા હોય તો ગોસ્વામિઆલોકોને પ્રાર્થના કરીને આચાર્યશ્રીનાં પુસ્તકોનું શ્રવણ કરો, તેને પ્રસિદ્ધ કરાવો, તેનાં ભાષાંતર કરાવો, તેને વાચો, મનન કરો ખાસ ધ્યાનમાં રાખો, કે પ્રભુની ઇચ્છા હોય સ્વરૂપથી ઉદ્ધાર કરવાની નથી, પણ વાણીથી છે, તેથી તે વાણીને સમજો અને તદનુસાર વર્તો

આ પ્રકારે ભગવતપરત્વે શ્રેષ્ઠ સ્તોત્રનો અર્થ કહ્યો, હવે આચાર્યપરત્વે સ્તોત્રાર્થ કહેવાય છે

શ્રીમદ્બ્રહ્મસૂત્ર આચાર્યશ્રીના અલૌકિક નામ પ્રકટ કરવાને આચાર્યસ્વરૂપના પ્રાકટ્યને હેતુ, સ્વીયાતિરિક્તને આચાર્યસ્વરૂપના અજ્ઞાનનો હેતુ અને સ્વીયને આચાર્ય-સ્વરૂપના જ્ઞાનનો હેતુ કથવાને આચાર્યસ્વરૂપનું વર્ણન કરે છે. પ્રથમ શ્લોકનો અર્થ પૂર્વવત્ જ છે. જે કે આચાર્યને ઉદેશીને આચાર્યસ્વરૂપ નિગમમા પ્રતિપાદિત હોય એમ શ્રવણ થવું નથી, તોપણ આચાર્ય સાક્ષાત્ પુરુષોત્તમના સુખારવિન્દના અધિષ્ઠાતા હોવાથી, સાક્ષાત્ પુરુષોત્તમના અખિલ ધર્મવાન્ હોવાથી, અને પુરુષોત્તમ સાકાર આનંદમય છે એમ શ્રુતિપ્રતિપાદ હોવાથી, આચાર્ય પણ તેવા પુરુષોત્તમના આસ્થ હોવાથી, આચાર્યશ્રી પણ શ્રુતિપ્રતિપાદ છે એમ જણાવવાને 'નિગમપ્રતિપાદ' પદ ધર્મ 'નિગમપ્રતિપાદ જ તે શુદ્ધ અને સાદૃશ્યને મત્તુ છું' આ પ્રકારે આચાર્યનું શ્રુતિપ્રતિપાદત્વ નિરૂપણ કરીને તેઓશ્રીની સ્તુતિની, સ્તામિ સ્તુતિ કરું છું, એમ કહીને પ્રતિજ્ઞા કરે છે. હવે શંકા થાય કે આપે નિરૂપણ કર્યા તેવા ધર્મયુક્ત આચાર્યસ્વરૂપ કેમ અન્ય શાસ્ત્રવિત્ કોઇ પણ પડિતોએ પ્રતિપાદન કર્યું નથી? તેના સમાધાન માટે દ્વિતીય શ્લોક આજ્ઞા કરે છે દ્વિતીય શ્લોકનો અર્થ પૂર્વ પ્રકારે જ પણ શ્રીમદ્વાચાર્યપરત્વે છે. હવે આચાર્યના સ્વરૂપનું પોતાને-શ્રીયુક્તિ-જ્ઞાન થવામા હેતુ તૃતીય શ્લોકવડે કહે છે. એનો પણ અર્થ પૂર્વવત્ જ છે. અત્ર પણ શ્રીયુક્તિ-સિદ્ધવત્ આચાર્યશ્રીનું પુરુષોત્તમાભ્યપણું કથન કરે છે, તેનો આશય આ પ્રકારે છે. ભગવાન્ની આજ્ઞાથી શ્રીભાગવતના ગૂઢાર્થના પિવરણના આરંભમાં આચાર્યશ્રી જ 'અર્થ ત્વ વિવેચિતુ' શ્લોકમા પોતાના સિવાય અન્યને શ્રીભાગવતના ગૂઢાર્થનું અજ્ઞાન છે એમ આજ્ઞા કરે છે. જ્ઞાન હોવામા પોતે વાદ્ધપિ વૈશ્વાનર છે એમ કહીને, પોતામાં સાક્ષાત્ પુરુષોત્તમના સુખારવિદનું અધિષ્ઠાતૃત્વ પણ નિરૂપણ કર્યું. અને તેમ કરવામા હેતુ પણ છે. શ્રીભાગવત દ્વાદશ અગ્નિપ્રણાલી પુરુષોત્તમરૂપ છે, પુરુષોત્તમસ્વરૂપ પુરુષોત્તમને જ ગમ્ય છે અન્યને નહિ, તેથી, શ્રીભાગવત પુરુષોત્તમરૂપ હોવાથી, તેનું જ્ઞાન પુરુષોત્તમને જ હોય અન્યને નહિ. ગીતામા પણ અર્જુને કહ્યું છે કે નહિ તે મગવત્ મ્યાત્તિ વિદુર્દેવા ન દાનવા સ્વયમેવાત્મનાત્માન વેત્ય ત્વં પુરુષોત્તમ 'હે ભગવન્ - આપની વ્યક્તિ દેવ કે દાનવ જણાતા નથી, આપ પોતે જ આત્માવડે આત્માને જણો છો, કારણ કે પુરુષોત્તમ છો.' આચાર્યશ્રી પુરુષોત્તમના સ્વરૂપનું નિરૂપણ કરે છે, અને તે નિરૂપણ વારૂપ હોવાથી શ્રીભાગવતના જ અર્થનું નિરૂપણ કરે છે, વાણી આસ્થમા-સુખમાં-જ હોવાથી આચાર્યશ્રી આગમ્ય-સુખરૂપ-છે એમ જણાવવાને સ્વામ્ય પ્રાદુર્ભૂત ચત્તાર દિ એમ કહ્યું.

પ્રબોધવાવની.

(અનુસંધાન ૫૪ ૮૫ થી ચાલુ)

‘રંગનાં ચટકા હોય છે, કુંડાં કમહું ન હોય;’
કુંડાં કમહું ન હોય, સમજ આણે મનમાંથી;
કાલ હતુ ક્યાં આજ, આજ તે કાલે ક્યાંથી,
સહજ મન્યુ સતોષ-આણી અવિનાશી ભજ્યે.
ક્ષણભંગુર તન દયા, મોહ માયા દુઃખ તજ્યે,
તજ્યે ‘અર્લક ટેવતે, અતિમા સુખ નહિ કેવલ,
‘રંગના ચટકા હોય છે, કુંડાં કમહું ન હોય.’

૨૩

‘નહિ ત્રણમાં નહિ તેરમાં, નહિ છપનને મેળ,’
નહિ છપનને મેળ, હવો તુ જલ નકામો,
મેળે મોટો યજ્ઞ, પડે થીલ સડુના સામો,
હાકે શ્વાન સમાન, કહે ક્યા મોત અણુધને,
તદપિ નહિ વૈરાગ્ય, હરિથી હેત ન તુજને,
તુજને દયા ન તે ગણે, તારે ભાવે બેળ,
‘નહિ ત્રણમાં નહિ તેરમાં, નહિ છપનને મેળ.’

૨૪

‘અજગર ભાસે અગશિયુ, મરણુ ભાસે મોર,’
મરણુ ભાસે મોર, ભેર હરિ માયા કેફ,
સૌ જાણે વિષ વિપય, કેહ ક્ષણભંગુર ઉદ્ધ,
કૃષ્ણ કર્ણ સહુ યાય, અદ્ભુત મિથ્યા જાણે,
હરિ ભજને ભવતરણ કથે આચરણે ન આણે,
ન આણે આચરણે દયા, દામોદર અકાર;
‘અજગર ભાસે અગશિયુ, મરણુ ભાસે મોર.’

૨૫

‘હરિ રજને પર્વત કરે પર્વતને રજ તોલ,
પર્વતને રજતોલ, ચવાનું હોય મટાડે,
ના ચવાનું કરે, ઉદ્ધથી અગ્નિ કહાડે,
કરે ચહાય તેતુ અસંભવ, અતર્ક્ય ને અઘ્ય,
શરણાગતનું ઉલટ-સુલટ કરવાને સમર્થ,
સમર્થ સહુ વાતે દયા, ધન્ય છે, શ્રુતિબોલ;
‘હરિ રજને પર્વત કરે, પર્વતને રજતોલ’

૨૬

‘વાટયા તે વહેવા ખરા, શોયે કે સતોષ,’
શોયે કે સતોષ, કર્ણ ભોગન્યુ સાયુ;

પુણ્ય પાપ ફલ સુખ દુઃખ સાય ન કોથી કાસુ;
હરિ ચઢાય તો શક્તી કટક, સમૂહ મટારે;
પણુ તે ત્યારે દયા, કૃષ્ણથી ચિત્ત ન કહાડે;
કહાડે ચિત્ત, સધળું ખરૂં સુકૃત કરી કે દોષ,
'વાદયા તે વહેવાં ખરાં, શોએ કે સતોષ'

૨૧૭

'હરિ સર્વ સાફ કરે, મર્મ ન જાણે જીવ,'
મર્મ ન જાણે જીવ, માટે ગુણ માને અવગુણ;
ગ્રહવા દે નહિ વ્યાસ, જાતને તુર્ત રોય પણ.
કંઠ ગાઢ થઇ કઠિન, ગાત સુતની લગાવે;
પણુ જેમ અરિ નથી અંબ, સમજ વિન સુત દુઃખ લાવે,
લાવે દુઃખ તેમ તું દયા, શ્રીજી ધારે 'શિવ,
'હરિ સર્વ સાફ કરે, મર્મ ન જાણે જીવ'

૨૮

'વેચી ઉપ ઉગરો, મેજે લે શીદ મૂઢ' ?
મેજે લે શીદ મૂઢ, ચિત્ત પરખતી પ્રેતા;
ઠાંકયું ખીકણુ યશે, પાર નહિ આવે રેતા;
'દશન સાલ જેમ જીલ, જીવ તેને નહિ ત્યાગે,
કરતા કોટિ પ્રપત્ન, મન માધવ નહિ લાગે;
લાગે નહિ મન કોઈમાં, દયા મોહ આશઢ,
'વેચી ઉપ ઉગરો, મેજે લે શીદ મૂઢ' ?

૨૯

'કાઠી કણુ સંચય કરે, તેતર તેને ખાય,'
તેતર તેને ખાય, ફરી થમ બહુ ધન આણે;
નવ ખરચે નવ ખાય, પ્રાણુ પ્રભુ પૈસો જાણે;
પણુ કહું દયા લવિખ્ય, જીવ જર માટે જાશે,
કે મૂકાને મરતા, જનમ સર્પનો ઘરો;
થશે સફલ હરિસંબંધે, તો તો નહિ પમ્તાય,
'કાઠી કણુ સંચય કરે, તેતર તેને ખાય.'

૩૦

'વિના કામતું જરકતુ, ધોખો આવે ઘેર,'
ધોખો આવે ઘેર, લટ જન દેહે છૂટી,
રત્ન અમૂલ્યક કૃષ્ણનામ શે નવ લે લૂગી, ?
મોધો અવસર ફરી, દયા આ ક્યાયકી તારે,
તે સમયે તું કંઈ વીણી શીદ ધર મારે;
મારે ધર મૂર્ખાંજી, સમજે તો સુખ લહેર;
'વિના કામતું જરકતુ, ધોખો આવે ઘેર.'

૩૧

‘ નદી નાવ સયોગ છે, કોનુ છે નહિ કોઈ, ’
કોનુ છે નહિ કોઈ કહો ક્યાથી આળ્યુ, ?
જેમ આળ્યુ તેમ જશે, કર્મ સયોગ મેલળ્યુ;
સહુથી હળી મળી રહેવું વેર વાહાલ ન કરવું,
જન્મ મરણ જન્નલ વધે તે મરે કરવું,
કરવું કયા પ્રપચથી, પ્રભુ પ્રીતે સુખ હોય,
નદી નાવ સયોગ છે, કોનુ છે નહિ કોઈ

૩૨

‘ હરખી અજ લીલુ ચરે, કસાઈ બાધ્યો બાર, ’
કસાઈ બાધ્યો બાર, વિષય સુખ તેમ તુ માણે.
ગોળપાપડી ગરદની, એ તુ નન જાણે,
ચેત કયા હરિ સમર્થ આવશે કાળ પલકમા,
મનમણિ ગુણ ગોપાલ, પ્રાપ્ત લે વિણત ઝનકમા,
ઝલકારામા ઝપટ લજ, છવ વટલતો વાર,
‘ હરખી અજ લીલુ ચરે, કસાઈ બાધ્યો બાર. ’

૩૩

‘ ખોદે ખાડો તે પડે, સત્ય અનાદિ વાત ’,
સત્ય અનાદિ વાત, ધાત નવ કોને કરીએ,
કો કોઈનો સગો ન, પર મેહેલાં નિજ મારીએ,
લલુ કરે લલુ ચાય, કયા તેમ તે પશુ જાણે,
ખતે વાત બતાવી, મન લાવે તે માણે,
માણો સુખ સતસગ હરિ, છડો કર્મ કુળત;
‘ ખોદે ખાડો તે પડે, સત્ય અનાદિ વાત ’

૩૪

‘ ગણીએ નહિ જો દુનણી, પાટુ મારે ગાય ’,
પાટુ મારે ગાય, દુનિ પશુ સતસગ કરીએ,
પોપણ એ કલાણ, કપનર દદ ચિત ધરીએ,
એથી અધિકુ કોઈ, નથી સાધન હરિ મવત,
કયા ન અવર ઉપાય, ચિત ચચલતા ટલવા,
ટલવા આવાગમનરજ, એ ઔપધ સુખદાય,
‘ ગણીએ નહિ જો દુનણી, પાટુ મારે ગાય ’

૩૫

‘ ચચુ દીધી જે ધણી, તેજ આપશે ચેણુ. ’
તે જ આપશે ચેણુ, અવર જે ઇચ્છા તે પશુ,
કયા સેવ થીકુંણુ, અધ નિશ્ચિત ગાને ગુણુ;
રિશ્તભર વજપાલ, કેમ તે દાસ દુખવશે, ?
જેને નહિ વિશ્વાસ, ત્રાલ દુખ તે અનુભવશે,
અનુભવશે સુખ સદુ વિધે, જેને દદ સમજેણુ,
‘ ચચુ દીધી જે ધણી, તેજ આપશે ચેણુ. ’

૩૬

‘જે કુદ્યુ તે કુલશે’ સત્ય ઉખાણો એક; ૩૭
 સત્ય ઉખાણો એક ગર્વ કે વાત ન કરીએ;
 રૂપ, દ્રવ્ય, શુભ, મતિ, ગર્વ કે વાતે કરીએ; ^૧
 દીનગધુ, મધુમદન, બદ્ધે બે વખાણે;
 ત્યાં લગી અણ અહમ્મર, કયા હરિ કયા ન આણે;
 આણે કરણા તે સમે, નિર્જલ નિસદેહ;
 ‘જે કુદ્યુ તે કુલશે, સત્ય ઉખાણો એક.’

‘દરમાં પેસે પાધરો, વાકો’ સધલે વ્યાલ ^૨
 વાકો સધલે વ્યાલ, હરિયુ સુધા રહીએ;
 મનથી સાત્યો મનસુઓ ન રહે તેમ લકીએ.
 ટેકા ટેકા વચન કહે, પણ રંકે કલંકા,
 કયા ત્રિભગીલાલ, હરે વાકાથી વાંકા,
 વાંકપણું તન તો નમે, મન સુધું ગોપાલ,
 ‘દરમાં પેસે પાધરો, વાકો સધલે વ્યાલ.’ ૩૮

‘લેણ કુદારા તો નમે, દદ ખીલાતુ જોર;’
 દદ ખીલાતુ જોર, હોઠ તેની નવ કરીએ;
 હરિવપ્રભથી રીત, અરીતે સધલે ડરીએ,
 નૃસિંહ મેહેતો ટેડસગ બેઠા ભલી ભાતે,
 માતે નિંદા કરી, ટેડપણ પામ્યા જાતે;
 જાતે ગમ્યું કરે કયા, જો વશ નદકિજોર,
 ‘લેણ કુદારા તો નમે, દદ ખીલાતુ જોર.’ ૩૯

કર્ણ કીજીએ રીતનું, વચન વગાનું સત્ય;
 વચન વગાનું સત્ય, ચંપચ અમત રા’કરે જમીઆ,
 જગન્નાથ પંડિત, ચંપનગ સાથે રમીઆ,
 પીંડુ સીમું રા’કરે, તે કૃતિ કહે ક્યાં યાત્રી;
 નાણા પંડિત બાવન સીડી, ગંગ અદાત્રી;
 અદાવે ભૂકુડી ચુ ચયુ, કયા ન સમર્થ જગ;
 ‘કર્ણ કીજીએ રીતનું, વચન વગાનું સત્ય’ ૪૦

‘જે સમજે બગડી ગયુ, ભવિ’ય હતું એમ જાણ;’
 ભવિધ્ય હતું એમ જાણ, શાય કરશે નહિ તેનો;
 તેની ચિંતા વ્યર્થ, ઉપાય ત્વો નહિ જોતો,
 તદપિ દ્વિંદર ન જાય, શુભ હરિનું લે સહેલુ,
 જાણ અમલો વલુરૂં, સડુ સુધરે પપ પહેલુ;

પહેલુ સમજીને કર્યું, કયા તદપિ દુષ્ણ ન આગુ
'જે સહજે બગરી ગયું, ભનિયું હતું એમ માનું.'

૪૧

'માખ્યાથી મરવું બહુ, માગે મોટી હાન,'
માગે મોટી હાન, મુરામન માન મટાડે;
શ્રદ્ધા પ્રીતિ જન્ય, સર્વ ગુણુમા રજ પાડે.
કયાં યદપિ દારિદ્ર્ય, તદપિ હરિ આગે રહેવું,
હરિ પ્રેરક સદુ જગત્, કોઈને પડે ન કહેવું;
કહેવું તદપિ ફલ નહિ, હરિ ઇચ્છા વશ જાણું.
'માખ્યાથી મરવું બહુ, માગે મોટી હાન'

૪૨

'હરિ વિશ્વાસ હજુર છે, અવિશ્વાસથી દૂર'
અવિશ્વાસથી દૂર કયા વિશ્વાસે રહેવું,
અર્ધવાદ નહિ કદા, કૃષ્ણનું નિશ્ચય લેવું.
વ્યર્થ પડ્યું બ્રહ્માત્મ, નિશાત્મર પ્રતીત દારી,
અનાવૃષ્ટિ પશુ ચાતક, વિશ્વાસે લે વારિ,
વારિ ચાતક જોઈને, રાખ ભરોસો ઉર,
'હરિ વિશ્વાસ હજુર છે, અવિશ્વાસથી દૂર'

૪૩

'મંત્ર તણે વશ દેવતા, ભક્તિવશ ભગવત,'
ભક્તિવશ ભગવત, કરો સાધન કોઈ કાઠિ,
હરિ નવ આવે હાથ, શક્તિ આસક્તિ મોટી,
પણ તે મનવી દુર્લભ, સુલભ સત્સંગથી,
સુસંગ પણ ત્યા ફલે, દીનતા હોય મન સગથી
સત્ય કયા શીશુ પ્રિયે, શ્રુતિ સ્મૃતિ કહે સત્ય
'મંત્ર તણે વશ દેવતા, ભક્તિવશ ભગવત'

૪૪

'સુખ દુષ્ણ હરિના હાથમા, કહેવા માત્ર પ્રવાસ,'
કહેવા માત્ર પ્રવાસ, કોણુ દુષ્ણ મૃત્યુ માગે,
સહજ મલે તેમ સુખ પણ, સમજે ભટકણુ ભાગે,
નિજ બચવા, સુત હણુતા, કૃત શ્રમ આડો આડો,
તે હિરણ્યકશિપુ સઘ મુઝો સુત વાલ ન વાકો,
વાકો પાયો મૂલથી, કયા ન જો હરિનાસ,
'સુખ દુષ્ણ હરિના હાથમા, કહેવા માત્ર પ્રવાસ'

૪૫

'દલતા દલતા બુકીયે, તે જ લાલ પરમાણુ,'
તે જ લાલ પ્રમાણુ, હાન છે એમ વિચારો;
કયા યશે દદ મન, કયામ સમરે નિસ્તારો,

તે દિન તો નથી થવો, વિપયમાં ચિત્ત તો જાશે,
તેવામાં હરિ સમર્થ, કામ તારૂં તો થાશે,
થાશે તૃપ્તિ તે વિદ્યુત્ત મન પણ જન્મતા તેમ જાણુ;
'દક્ષતા દક્ષતાં શુક્રીએ, તે જ લાભ પ્રમાણુ.'

૪૬

'ન્યહા ગોલ લા ખોલને, ન્યહા ખોળ લા ગોળ,'
ન્યહાં ખોળ લાં ગોળ સમઝ બાધી જડ લાવે,
કહે બ્રહ્મને જીવ, જીવને બ્રહ્મ કરાવે,
તેનું કયા કસ્યાણુ, સદા મન લઈયું ગુલામી;
તુ તો રહે હરિદાસ દયા શ્રીજી લે સ્વામી;
સ્વામી પદ શુ જીવને 'નાતરિયામા ધોળ,'
'ન્યહા ગોલ લા ખોળને, ન્યહાં ખોળ લાં ગોળ'

૪૭

'સાગર ખારો છે સદા, અચરજ મીડી લહેર,
અચરજ મીડી લહેર, રાખ સમજણુ એ જ વિધિ-
સ્વાભાવિક સર્વદા, જીવ સદુ દુષ્ટ દોષનિધિ;
કિં ચિત્ કયાએક સદ્ગુણુ, ત્યાં હરિ હસ્ત જાણુવો:
દયા દોષ સર્વત્ર જ, ત્યાં ગો દોષ આણુવો ?
આણુવો ન અવગણુ કમટું, ગુણુ લખી કરવી મહેર,
'સાગર ખારો છે સદા, અચરજ મીડી લહેર.'

૪૮

'પણુ ધરયાથી નીકલે, અદનથી પણુ આગ;
અદનથી પણુ આગ, એ સમજ લેવો;
દુર્જન હો વા સર્જન, કોઈનો અંત ન જોવો,
થોડામાં છે સાર, પરે આગે પરતાવું;
દયા ન સુધરે જગડયું ધરથી, સમજી જાવુ:
જાવું હાડ ન કોઈથી હડ સાહસથી ભાગ;
'પણુ ધરયાથી નીકળે, અદનથી પણુ આગ.'

૪૯

'લક્ષ વાતની વાતનો, થોડામાં કહું સાર'
થોડામાં કહું સાર, ધર્મમણિ પતિત્રત જાણો;
પ્રીત પ્રતીતિ દૈન્ય, તોય સત્યતા પ્રમાણો,
સહજે પરઉપકાર, દયા સદુ સુદૃઢ સાગર,
ભક્તદ્રોહ, વિશ્વાસઘાત અધમણિ' લે નાગર:
નાગર નટવર મેલવે, સત્સંગતે નિરધાર;
'લક્ષ વાતની વાતનો, થોડામાં કહું સાર.'

૫૦

'ગજ પગલામાં સર્વનાં પગલા જાણો જેન,'
પગલાં જો જેન, સર્વ કારણુ સર્વોત્તમ;

શ્રીમદ્ગોપીજનવલ્લભ પૂર્ણ પુરયોત્તમ,
નિરાકાર સાકાર, સકલ ઉત્પત્તિ તેમાંથી,
નિગમ ન પામ્યા પાર, ગતિ જીજ્ઞાસે કયાથી ?
કયાથી ગમ સમજ દયા, એ વણ સહુમા એવ,
'ગજ પગલામા સર્વના, પગલા જાણો ગેજ'

૫૧

'હરી હરી એ કહું છું, સાચો યહ ભજ કૃષ્ણ',
સાચો યહ ભજ કૃષ્ણ, સુખી કર સહુ દેહ ધારી,
દયા ભણુ ને ચાચ, શીખ માની લે મારી,
જાવન કુઠલીએ કરી, નિજ મન શિક્ષા દીધી,
દયારામ દ્વિજ કૃષ્ણલાસ આ રચના કીધી,
કીધી ચુરકરણા યદી પૂર્ણ યહ મન તૃષ્ણ,
'હરી હરી એ કહું છું, સાચો યહ ભજ કૃષ્ણ'

૫૨

પુષ્ટિમત્તિ.

(અનુસધાન ૫૩ ૪૫ થી આનુ.)

પૂર્વપક્ષ—કર્મનુ ફલ આટલિ અથવા પુનર્જન્મ કહેા છે, પરંતુ જ્ઞાન અને ભક્તિથી પણ કાઢ એવ યહ શકે તેમ નથી જ્ઞાન અને ભક્તિનુ ફલ અનાવૃત્તિ કહેા છે તે અનાવૃત્તિ અમર શબ્દ પેઠે અતવાળી છે. દેવોને અમર અથવા મૃત્યુ ના પામે તેવા કહીએ છીએ તે માત્ર તેઓનું આયુષ્ય અધિક છે તેથી જ, પરંતુ તેઓના આયુષ્યનો અંત જ નથી એવો તેનો ભાવાર્થ નથી. તે જ પ્રમાણે જ્ઞાન અને ભક્તિનું કલ અનાવૃત્તિ કહેા તો તે અનાવૃત્તિ પણ અતવાળી જ છે, અર્થાત્ અમુક સમય પછી પુનઃ જ્ઞાની અને ભક્તોની પણ આવૃત્તિ થવાની જ, કારણ કે પૂર્વે તેઓને પણ નિયત કર્મ દત્તા એમ તમે પણ અગીકાર કરો છો. વૃદ્ધિ પામવું એ જ કર્મનો સ્વભાવ છે અને એ સ્વભાવનું ઉલ્લંઘન યહ શકે નહિ તેથી જ્ઞાની અને ભક્તોના પણ કર્મ વૃદ્ધિ પામવાના, અને તેથી તેમના ફલનો અનુભવ કરવો પડે. તેઓની અનાવૃત્તિ અંતરહિત હોય તો તેમ યહ શકે નહિ તેથી અનાવૃત્તિ પણ અતવાળી જ હોવી જોઇએ

વળી કર્મ વિના કાંઈ ચઈ શકે તેમ નથી. જ્ઞાન અને ભક્તિથી અનાવૃત્તિ અથવા મુક્તિ પ્રાપ્ત યહ શકે એમ નથી, કારણ કે 'ય જ્ઞાન વિદુ વિગેરે શુતિથી બ્રહ્મજ્ઞાન થાય ત્યારે અનાવૃત્તિ અથવા મુક્તિ પ્રાપ્ત થાય પરંતુ 'વતો વાવો નિવર્તન્તેઽપ્રાપ્ય મનમા મહ પ્રવૃત્તો ન દિ ગૃહતે' વગેરે શુતિઓથી બ્રહ્મજ્ઞાનનો જ અસંભવ છે. બ્રહ્મજ્ઞાન ન હોય તો અનાવૃત્તિ અથવા મુક્તિ કયાથી સભવે ? તેથી જ ભક્તિથી પણ અનાવૃત્તિ સિદ્ધ થતી નથી, કારણ કે ભક્તિ 'માહાત્મ્યજ્ઞાનપૂર્વે સુદૃઢ સર્વત્ર અધિક રસેહ' હોવાથી, જ્ઞાનનો અસંભવ હોવાથી તેનો પણ અસંભવ જ છે તેથી જ્ઞાન અને ભક્તિથી પણ અનાવૃત્તિ સિદ્ધ થતી નથી, અર્થાત્ જ્ઞાની અને ભક્તોની પણ આવૃત્તિ થાય છે જ ત્યારે તે કારણથી કર્મનુ જ ફલ અનિષ્ટ છે એમ કહેવું ઉચિત નથી

સિદ્ધાન્ત—એમ નથી, અહમ્મા અશુદ્ધત્વ અતિમહત્ત્વ વિગેરે ધર્મોક્તિએમ છે તેમ જ સર્વાત્મત્વ ધર્મ પશુ છે. “યે આત્મનિ તિષ્ઠન્” વિગેરે શ્રુતિઓ અહમ્મા આત્મા તરીકે જ નિરૂપણ કરે છે, તેથી અહમ્મા સર્વાત્મત્વ ધર્મ પશુ છે. અહમ્ સર્વ ધર્મોના આશ્રય છે. તેથી જે જે ધર્મને આગળ કરી અહમ્ લીલા કરે છે તે તે કાર્ય તે તે સમયે થાય છે. આ પ્રમાણે હોવાથી જે જે પુરુષમા ત્યારે તેના આત્મા તરીકે લીલા કરે છે ત્યારે તેને પોતાની પ્રાપ્તિ માટે અનુકૂલ પ્રયત્નવાળો કરી પોતાની પ્રાપ્તિ કરાવે છે. કર્મના સ્વભાવનું ઉલ્લંઘન યદ્ય શકે નહિ એમ તમે કહ્યું, પરંતુ એ દોષ પશુ અહિં નથી, કારણકે અન્ન પચાવવા માટે ઔષધ લીધું હોય તેથી અશુભની શુદ્ધિ થતી નથી, પરંતુ તે દૂર થાય છે. વળી પ્રાણ હણ્યું કરવાના સ્વભાવવાળા સર્પનું વિષ પશુ તેને ઉતારવામા કૃશક મંત્ર વિગેરેથી દૂર થતું નથી એમ પશુ કહેવાય નહિ. તે જ પ્રમાણે ભગવાનને અર્પણ કરેલું અને ભગવદર્થ કરેલું કર્મ કર્મોના નાશ કરતું નથી એમ પશુ કહી શકાય નહિ. તેથી જ શ્રીમદ્ભાગવતના એકાદશ અધ્યાયમા ‘વેદ ઔષધની પેઠે કર્મોના નાશ કરવા કર્મનું વિધાન કરે છે’ એમ યોગેશ્વરનું વાક્ય છે. તેથી કર્મોના શુદ્ધિ પામવાનો સ્વભાવ ઉલ્લંઘન યદ્ય ન શકે એવો હોવાથી કર્મ વિના કોઈને ચાલે તેમ નથી, એમ કહી શકાય નહિ તેથી જ્ઞાન અને ભક્તિથી પ્રાપ્ત થતી આનાશ્ચિતિ અતવાળી જ છે એમ કહી શકાય નહિ. પરંતુ કર્મનું ફક્ત પુનર્જન્મ જ છે એમ પ્રથમ સિદ્ધ કરેલું છે. તેથી દેવક કર્મનું ફક્ત છૂટ નથી અત્યુત અનિષ્ટ જ છે.

આ પ્રમાણે કર્મમાર્ગના ફક્તો નિર્ણય કરી જ્ઞાનમાર્ગના ફક્ત નિરીક્ષણ કરીએ. જ્ઞાનનું પણ અનાશ્ચિતિ અથવા ભગવાનમા લય થાય છે. આ જ્ઞાન શુદ્ધાદૈતીય બ્રહ્મજ્ઞાન છે. જગતને અસત્ય અને અનીશ્વર માનનાર બ્રાત લોકોનું મિથ્યાજ્ઞાન માત્ર મોહ ઉત્પન્ન કરે છે, અને તેનું ફક્ત અધમગતિ જ છે. આ લોકમાં દેવ અને આસુર એવા બે પ્રકારના પ્રાણીઓ પ્રજાએ સર્જતા છે. તેમાં આસુરી પ્રાણીઓ જગતને અસત્ય, અપ્રતિષ્ઠ અને અનીશ્વર માને છે, અને પોતાના તથા અન્યના દેહમા રહેલા પ્રભુનો દ્વેષ કરે છે અને ઈર્ષ્યા કરે છે. આવા દ્વેષ કરનાર દૂર અશુભ અપ્રમ નશોને પ્રભુ નિરંતર આસુરી જ યોનિમા નાખે છે, અને તે મર્યાદા જન્મેજન્મ આસુરી યોનિમા અવતરી, પ્રભુને પ્રાપ્ત કર્યા વિના જ અધમ ગતિ પામે છે એમ રાક્ષસ દેવદેવ વિશ્વનિષંકા ભગવાન શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર પોતે જ અર્જુનને કહે છે. તેથી મિથ્યા બ્રાત આસુરી જીવોના જ્ઞાનનું ફક્ત અનાશ્ચિતિ અથવા લય નથી, પરંતુ અધમ ગતિ જ છે એમ કહી શકાય પશુ સંશય નથી. તેથી અહિં જે જ્ઞાનના ફક્ત નિરૂપણ કરવામા આવ્યું છે તે આ આસુરી જીવોના જ્ઞાનમાનનું ફક્ત નથી પરંતુ શુદ્ધાદૈતીય યવાર્થ જ્ઞાનનું જ ફક્ત છે.

• દ્વૈ મૃતમર્ગો તોક્તેડસ્મિન્દેવ યેમુગ મ્વ ન

અમન્યમપ્રતિષ્ઠ તે જગદાહરનોશ્રમ

મામાન્મપરદેહેનુ પ્રદિપન્તો ડમ્યસૂયતા ।

તાનહ દિપત મુગન્મમારેપુ નમ્યમાન ।

ક્ષિપામ્યજ્ઞમનુમાનાસુરિષ્ટેષ યોનિષુ ॥

આમુગ યોનિમાયવા મુદા જન્મનિ જન્મનિ ।

મામપ્રાપ્તેષ કાન્તેય તતો યાન્ત્યધમા ગતિમ્ ॥

મ ગો ૧૬-૬-૨૦.

આ ઉત્તમ શુદ્ધાદ્વિતીય જ્ઞાનનું ફલ અક્ષરપ્રાપ્તિ છે. અક્ષર ભગવદ્વામ છે. (તે) અવ્યક્તને અક્ષર કહે છે, તેને પરમ ગતિ કહે છે, જેને પ્રાપ્ત કરી આવૃત્તિ થતી નથી તે માટે પરમ ધામ છે. આ અક્ષર અથવા ભગવદ્વામની પ્રાપ્તિ એ જ્ઞાનનું ફલ છે એમ 'અત્મેતિ તૂપગચ્છન્તિ પ્રાહ્યાન્તિ ચ' બ્રહ્મસૂત્ર ૪-૧-૩ સૂત્રથી કહેલું છે. 'ઈતિ' શબ્દ હેતુ માટે યોજેલો છે. ભગવાન સર્વ જીવોના આત્મા છે તેથી આત્મા તરીકે જ્ઞાનીઓ ભગવાન પાને ભય છે (ઉપગચ્છન્તિ), અર્થાત્ અક્ષરમા જ પ્રવેશ કરે છે.^૧ આ પ્રમાણે અક્ષરપ્રાપ્તિ થયા પછી જ્ઞાનીઓની પુનરાવૃત્તિ થતી નથી. આ પ્રાપ્તિ લયરૂપા છે જેમ સૂંઘવનો કટકા જલમા નાખવામા આવે તો તે ગળા ભય છે, અને જલમા તેનો લય થાય છે, તેમ જ્ઞાનીઓનો બ્રહ્મમા લય થાય છે જેમ નદીઓ પોતાના નામ તથા રૂપ તથા સમુદ્રમા પ્રવેશ કરે છે અને તેઓને સમુદ્રમા લય થાય છે તેમ જ્ઞાનીઓનો બ્રહ્મમા લય થાય છે. જ્ઞાનીઓ પોતાનો સઘાત અથવા દેહ, ઇન્દ્રિય, અત કરણ વિગેરે તથા બ્રહ્મમાં લય પામે છે.^૨ આ લય મોક્ષ કહેવાય છે. આવી રીતે મુક્ત થએલા જ્ઞાનીઓ પોતાના આત્માથી બહારસેનો સ્વાદ ગ્રહણ કરે છે અથવા પોતાના સ્વરૂપથી બ્રહ્માનંદનો અનુભવ કરે છે.

શકુન્તલાના મત પ્રમાણે જીવનો અહભાવ અથવા અહમર્થ નષ્ટ થાય છે, અર્થાત્ જીવનો જ નાશ થાય છે. આ મત પ્રમાણે જીવના સ્વરૂપનો જ નાશ થયો સ્વરૂપનો જ નાશ એ જ મોક્ષ એમ આ મત પ્રમાણે થયું આવા પ્રકારનો મોક્ષ કોઈને ઈષ્ટ હોઈ શકે જ નહિ. મોક્ષ આવો હોય તો મોક્ષની ક્યાની પ્રત્યાવનાની ગૃધથી જ દરેક જીવ નાસતો ફરે ! અહિ જ્ઞાનથી જે મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય એમ કહ્યું તે આ કહેવાતા મોક્ષથી ભિન્ન છે એમ સ્પષ્ટ જ છે. શકુન્તલાના મતમા મોક્ષના અહમર્થ અથવા સ્વરૂપનો નાશ થાય છે, તેને કોઈપણ પ્રકારનું જ્ઞાન રહેતું નથી અહિ જીવના સ્વરૂપનો નાશ થતો નથી, પરંતુ તેનો બ્રહ્મમા લય થાય છે, અને તે સ્વરૂપથી બ્રહ્માનંદનો અનુભવ કરે છે. સુખ અને દુઃખ ઉભયનો અલંતાભાવ અર્થાત્ સુખ અને દુઃખનો સંભવ જ ન રહે ત્યારે મોક્ષ થયો, એવું મોક્ષનું સ્વરૂપ પણ ઈષ્ટ નથી, કારણકે જો એવો મોક્ષ હોય તો કાયર આલસ્ય પુરુષોને જ તે ઈષ્ટ ગણાય. મોક્ષ શન્ય નથી, પણ ધન છે મોક્ષ નન્ય હોય તો તે માત્ર કાયર પુરુષોને જ ઈષ્ટ હોય સર્વ અને મોક્ષમા બેદ એ છે કે સર્વ પ્રાપ્ત થયા પછી પોતાના પુણ્ય ફીણ થાય ત્યાં સુધી સુખ ભોગવ્યા પછી પુન ભૂતલ પર પાત થાય છે, પરંતુ મોક્ષમા નિરંતર બ્રહ્માનંદનો અનુભવ થાય છે. મોક્ષ પ્રાપ્ત થયા પછી પુનર્જન્મ થતો નથી. સ્વર્ગમા જે વૈભવ અથવા સુખ મળે છે તે હલકા પ્રકારનું છે, મોક્ષમા બ્રહ્માનંદનો અનુભવ થાય છે. જો મોક્ષમા સુખ અને દુઃખની અત્યંત નિવૃત્તિ હોય, અને જીવના અહમર્થ અથવા સ્વરૂપનો પણ નાશ થતો હોય તો મોક્ષ કોઈ પણ પ્રકારે ઈષ્ટ ગણાય નહિ.

જ્ઞાનીઓને મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે. તેઓ પોતાના સ્વરૂપથી બ્રહ્માનંદનો અનુભવ કરે છે આ જ્ઞાનમાર્ગનું ફલ છે. આ મુક્તિ સાત્ત્વિક છે 'તત્ત્વાત્મજાયતે જ્ઞાનમ્' વાક્યથી જ્ઞાનમાત્ર સચુણ છે તેથી જ્ઞાનમાર્ગથી પ્રાપ્ત થતો મોક્ષ પણ સાત્ત્વિક જ છે અને જ્ઞાનમાર્ગ અને અક્ષરમાર્ગ એક જ છે તેનું ફલ સાત્ત્વિકી મુક્તિ છે.

૧ અવ્યક્તોઽક્ષર ફલુક્તમાહુ પરમા ગતિમ્ ।

૨ પ્રાપ્ય ન નિવર્તન્તે તદ્વામ પમ મમ ।

૧ અણુભાષ્ય ૪-૧-૩ ૨ તત્ત્વતીપનિબંધ. ૧-૫૩ પ્રકાશ, ૩ Consciousness

‘બ્રહ્મવાદ અને માયાવાદ.

આપના વાદને ‘માયાવાદ’ નામ કેમ આપવામા આવ્યું છે એ આપનો પ્રશ્ન છે. તેમા વક્તવ્ય એટલું જ છે કે બ્રહ્મને મુખ્ય કારણ માનવાને બદલે તમે વાસ્તવિક રીતે આ જડજીવાત્મક જગતનું મુખ્ય કારણ માયાને જ માનો છો, અને તે સાથે માયાને શુદ્ધ બ્રહ્મનો વાસ્તવ ધર્મ કહેતા નથી, અથવા બ્રહ્મથી અલિપ્ત પણ કહી શકતા નથી. આવી શુદ્ધ બ્રહ્મથી લિપ્ત અને ખડ જોતા સૃષ્ટિના મુખ્ય કારણરૂપ માયા તમે માનતા હોવાથી ‘બ્રહ્મવાદ’ ન કહેતાં ‘માયાવાદ’ કહેવું એ જ તમારા મત માટે યુક્ત કહેવાય. પ્રયોજન તરીકે-દારણ તરીકે-જગતનું મુખ્ય કારણ અમારા વાદમા લીલા હોવાથી અમારો વાદ ‘લીલાવાદ’ છે, અને તેથી ‘બ્રહ્મવાદ’ નથી એમ તમે કહી શકો તેમ નથી, કારણકે લીલા એ તો શુદ્ધ બ્રહ્મનો સ્વાભિન્ન ધર્મ જ છે, બ્રહ્મસ્વભાવ છે. બ્રહ્મની લીલા, બ્રહ્મની માયા, બ્રહ્મની શક્તિ, એમ જ અમે તો હમેશા કહીએ છીએ ધર્મ વિનાનો ધર્મો જ વેદાન્તમા ગ્રાહ્ય નથી ગુણગુણી, ધર્મધર્મી, તેમ જ માયા અને માયાને વા અઘૌઠિક શક્તિને દારણ કરનાર માયાવી, એ પણ લિપ્ત નથી, ધર્મ વિનાનો ધર્મો જ વસ્તુતઃ અશક્ય છે બ્રહ્મમા અઘૌઠિક શક્તિ વા અપ્રાકૃત ગુણો માનવાથી અમાગ સિદ્ધાન્તમા દ્વેત આવી જતું નથી. વેદાન્તમા ગુણ અને ગુણી વગેરે એક જ છે, એવો ભેદ તો નૈયાયિક વગેરે હોય તે જ માનસિક પૃથક્કરણને લિપ્ત વસ્તુરૂપે કરે છે. ન્યા ધર્મી હોય ત્યા જ ધર્મ જણાય છે, ધર્મની સ્વતંત્ર અવસ્થિતિ જ નથી, એવી સ્વતંત્ર ઉપવર્ણિય થતી નથી તેથી જ વ્યાસજીએ ‘માતે ચાંપલચે’ સૂત્ર યોજ્યું, અને જાનેની અનન્યતા સિદ્ધ કરી આપી આ સૂત્રનું કથન માત્ર વ્યવહારમા તકરારને આતર માની લીધું છે એમ કહેવું ગોઝા નથી, કારણ કે વ્યાવહારિક સત્ય અને પારમાર્થિક સત્ય અને વહી શાસ્ત્રી સત્ય એવા ત્ર્યોક્ષકપિત ભેદ તો તમારે એકલાને જ માન્ય છે. શ્રુતિસૂત્રોનો અસરજ ખેચતાણ કરીને અર્થ કરનારને જ તેની જરૂર પડે છે તરતાર્યે વાદ થાય તેમા વહી વ્યાવહારિકાદિ ત્રણ સત્ય કેવાં ? સત્ય તો એક જ હોય અમુક સૂત્રો વ્યવહારદૃષ્ટિથી જ્ઞાન આપે છે અને બીજા વાસ્તવિક જ્ઞાન આપે છે એ વાત સૂત્રમાથી કે પુતિમાંથી એક પણ સ્થલે બતાવી શકાય એમ નથી. ઉપનિષદમા ન્યા પરા અને અપરા વિદ્યાનો

૧. ઉક્ત લેખના પ્રયોજક શાસ્ત્રીજી મન્નલાલના પરમરનેહી રા દરિયાવ નેશીસનદાસ વાકારી બી. એ. છે. આજથી દસ વર્ષ ઉપર રા. મન્નલાલદાસજીએ શુદ્ધદ્વેતસિદ્ધાન્તપ્રદીપનામક ગ્રંથ પ્રકટ કર્યો હતો. તે ગ્રંથમા રા. હીરાલાલ મન્નજીનજીસાં ઓફને કેટલીક શકાઓ ઉદ્ભવી હતી. એ શકાઓનું સમાધાન આ લેખમા સમર્થ રીતે કરેલું છે, અને તેની સાથે જ કેટલાક અગ્રેષે રા ઓફે કર્યા હતા તેમનો પણ પરિહાર કર્યો છે. લેખકે શ્રુતિ, યુક્તિ, અને અનુભવ સર્વેના યથાથાન્ય ઉપયોગ કરીને બ્રહ્મવાદ અને માયાવાદની વચ્ચે શું તારતમ્ય છે તે સ્પષ્ટ કરી આપ્યું છે, અને તદ્દ્વારા બ્રહ્મવાદ વિષે સર્વવૈજ્ઞાની ઉત્તમતા દર્શાવી છે. આ લેખ બહુ સમય યથા અપ્રસિદ્ધ દશામા હતો, તથાપિ એની ઉપયોજિતાને વિચાર કરી અત્ર પ્રસિદ્ધ કરવાનું હચિત ધાર્યું છે. પ્રકૃતી વિચિત્ર લીલાનું જ્ઞાન આ લેખકના વિષયમા પણ યાય છે, કારણ કે આટલું બધું પાણિય દોષા છતાં માત્ર આ લેખ લખીને જ લેખકે સ્વકૃતાર્થતા માની છે. આ લેખથી સર્વ સુદ્ધિમાન વાચકને બ્રહ્મવાદ અને માયાવાદનું તારતમ્ય સ્પષ્ટ રીતે સ્ફુરશે, અને ભવિષ્યમા ઉભય યતના સંબંધને અવકાશ અદ્ય રહેશે એમ આશા રાખવામા આવે છે.

નિર્દેશ છે, ત્યાંજે વ્યવહાર અને પરમાર્થદશાની ગચ પશુ નથી, ત્યાં તો દારવિધાને હીન કહી છે, અને અક્ષરવિધાને તેથી ઉત્તમ કહીને પુરુષ જે અક્ષરથી પર છે તેની વિધાને સર્વથી શ્રેષ્ઠ સૂચકીને ગીતાના પદરમાં અધ્યાય સાથે એકવાક્યતા સિદ્ધ કરી છે. શ્રુતિસૂત્રમાં વ્યવહારપરમાર્થનો નિર્દેશ કોઈ સ્થલે નથી, અને તે છતાં સરસતાથી શ્રુતિસ્મૃતિમાં જેવું બહુ કહેલું છે તેથીજ સર્વ સૂત્રાદિકનો અર્થ સ્પષ્ટ થઈ શકતો હોય તો પછી તમારી elaborate interpretationની પરિભાષાનો આગીકાર ખીજાને કરવાની કંઈ જરૂર નથી. એમાં કંઈ અમને તમારા સિદ્ધાન્તની (માયાવાદની) પ્રાદતા જણાતી નથી, પણ એટાને ખરૂં કરવાની શૈલી માત્ર પ્રતીત થાય છે. ભલે તમે ‘અમે બહુ ઉંડુ સમજીએ છીએ અને ખીજા સમજતા નથી’ એમ ગિથ્યાભિમાનમાં ધૂમો પણ જરા વિચાર કરતો કે ‘માયાને’ વા ‘પ્રકૃતિને’ ‘અહમ્ની’ એમ સ્પષ્ટ વચન છે વણી બ્રહ્મધર્મ-પ્રકૃતિ-સ્વભાવ એ યોગી, અને પરમાત્મા તેમાં ખીજા ધારણ કરનાર પિતા છે, અધ્યક્ષ છે, સૂત્રધાર છે, અર્થાત્ પ્રકૃતિના પણ ઈશ્વર છે, અને ઈશ્વર હોવાથી જ પ્રકૃતિમાંથી-સ્વસ્વભાવમાંથી-સર્વ વિશ્વનું જન્મ-આવિર્ભાવ કરાવે છે. ખીજામદાન કરે છે તેથી પોતેજ સવિતા પણ કહેવાય છે. આ સર્વનો પોતાની પ્રકૃતિમાંથી-સ્વસ્વભાવથીજ-સવિતા જન્મ કરાવે છે, છતાં પણ એ પોતાનો લીલાસ્વ સહજ સ્વભાવ હોવાથી બ્રહ્મને પોતાને તેનું બંધન નથી, કારણ કે તેની લીલા માત્ર ઉદાસીનવત્ છે. બ્રહ્મ આત્મારામ છે, પૂર્ણકામ છે, તેથી તે લીલામાં પોતાને કોઈ પણ રીતનો સંગ નથી સંગ નથી એટલે બંધન નથી, બંધન નથી એટલેજ સર્વ કર્મમાત્ર શુણ્ણ પણ નથી, શાળ્યાર્થ જ જરા જોશો તો જણાશે કે શુણ્ણશબ્દનો અર્થ જ બંધન છે, ભગવાનના ધર્મો બંધનસ્વ નથી માટે જ તે શુણ્ણ કહેવાના નથી, માટેજ સંધર્મક પણ ભગવાન નિર્બુદ્ધ છે જરા ભગવદ્ગીતાના નવમાં તથા અષ્ટાદશા અધ્યાય ફરીથી વાચતો સચણ બ્રહ્મને ઈશ્વર કહેવા એ જ માયાવાદની ‘absurdity’ છે જે શુણ્ણવાન છે, બંધનવાન છે તેને ઈશ્વર કેમ કહેવાય ? સચણ ઈશ્વર ! જે બદ છે તે અધર્મવાન કેમ કહેવાય ? વાહ રે પ્રાદ સિદ્ધાન્ત ! તમારા પ્રાદ બુદ્ધિબલને પણ ધન્ય છે ! તમારી પરિભાષાને પણ ધન્ય છે ! તમારા વેદમાત્ર નિરૂદ્ધધર્મશ્રવણે પણ ધન્ય છે ! ઈશ્વરનું મોહાત્મ્ય ભુલી જઈ માયાના ઉપનેત્રથી સર્વ વસ્તુ જોનારને શણનૃગ વિના ખીજા તત્ત્વ ક્યાથી જડે ? અને માયા પણ કેવી ? કપોલકલ્પિત ! માયાને વેદ વગેરેમાં દેવતાઓની વા અસુરોની અચિન્ત્ય શક્તિના અર્થસ્થે વર્ણવેલાં છે એમ સર્વ પાશ્ચાત્ય અને અત્યંત વિદ્વાનો પણ કહે છે, પણ શાસ્ત્રની માયા તો શુ છે તે શંકરજી જાણે !

(અપૂર્ણ)

અન્યાવલોકન.

૧ પોદ્ધપ્રગ્ન—શુદ્ધરાત્રી ભાષાન્તર સાથે અનુવાદ શાસ્ત્રી ચિમનલાલ દુરિશ કર ભટ્ટ, બોરસદ પ્રકાશક અને ઉત્તેજક શાસ્ત્રી મણિશંકર ભાદશંકર, પેટલાદ, અને પુરાણી ત્રિભુવનભાઈ મોતીરામ, બોરસદ મુદ્ર ૩. ૦-૧૨-૦૦.

મીઠાઈઆનરાયચરણપ્રકાશિત પોદ્ધપ્રગ્નથી કોઈ પુષ્ટિમાર્ગીય ભાષ્ય જ અજ દશે. ધણા વૈજ્ઞેવો તેનો નિલ પ્રેમથી પાઠ કરે છે. એમાં જે ગભીર તાત્પર્ય સમાયલું જણાય.

છે, પ્રત્યક્ષરે જે જે સૂક્ષ્મ સિદ્ધાન્ત દર્શિગોચર થાય છે, તે તેના પાઠમાત્રથી નહિ પરંતુ તેનું મનન કરવાથી, અને શ્રીમદ્વાચાર્યચરણના દૃઢ આશ્રયથી તેના અર્થનું રસોટન કરનારા અન્ય તેમના વંશ્યોના વિવરણથી જ સમગ્ર થયે છે. સ્વાભાવિક રીતે શ્રીમદ્વાપ્તુજની પ્રત્યેક કૃતિ ઉપરથી અતીવ સરસ જણાય છે, પરંતુ તેનું તાત્પર્ય કેટલું ગહન છે, એને પરિચય તે અથના અભ્યાસીઓને જ થાય છે. પોડશત્રય ઉપર ધ્યાન સંસ્કૃત સાહિત્ય છે. પ્રત્યેક અથ ઉપર લગભગ ૧૦-૧૨ દીકાઓ ઉપલબ્ધ થાય છે. આ સર્વ સંસ્કૃત દીકાઓ મેલતીને તેનું શુદ્ધ મુદ્રણ કરવામા આવે તો સાપ્રદાયિક સાહિત્યના એક ભાગની મહોટી સેવા બળવેલી ગણાય સંસ્કૃત દીકાઓ અને તેના ગુર્જરભાવાદ સાથે પોડશત્રયની સેવા બળવવાનું માન સદ્ગત શીલકવિવર^૧ શાસ્ત્રી શ્યામજીલાલને ધટે છે. તેઓએ શ્રીયમુનાટક, શ્રીવાલ્મીક્ય, શ્રી સિદ્ધાન્તમુક્તાવલી એ ત્રણે અથોનો સંસ્કૃત સાહિત્ય અને ગુર્જરભાષામા અનુવાદ, શ્રીનાથદ્વાગ-ધીશના આશ્રયથી પ્રકટ કરવા માડ્યો હતો. તેઓ પરલોકપાન્થ યથા પત્રી એ કાર્ય અટકા ગયું છે. ત્રીલાલમણિજીવાલા શ્રીવિદ્યેશ્વરાયજી મહારાજ પણ અત્ર પોડશત્રયનું વ્યાખ્યાન કરતા, તે સાબલીને તેમના કેટલાક સેવકો તે વ્યાખ્યાન લખી લઇને મુદ્રણ કરાવતા, પણ પોડશે અથ ઉપર તેઓનું વ્યાખ્યાન મુદ્રિત થયેલું અમારી જાણમા નથી, તેઓ તો એકએક પૃથક્ પૃથક્ અથ દીકાઓના આધારે સવિસ્તર પ્રકટ કરતા. સંસ્કૃત સાહિત્યનું મુદ્રણ તો તેમાં થતું જ ન હતું. ગોસ્વામિકૃષ્ણકમલવિભાકર નીતૃસિદ્ધલાલજીમહારાજે પણ સદત શાસ્ત્રીજી છગનલાલજીના સહાયથી પોડશત્રયનો જનભાષામા સદમ, અપેક્ષિત તાત્પર્યને રજૂ કરનાર, અનુવાદ પ્રકટ કર્યો હતો. એક દૃષ્ટિ પોડશત્રયના અભ્યાસીઓને આ જ અથ ઉપયોગી થઈ પડે છે. આવી રીતે ખીન્નજો તરફથી પણ પોડશત્રયનો ગુર્જરભાષામા સદમ અનુવાદ પ્રસિદ્ધ થયેલો છે. સદત શાસ્ત્રીજી છગન-લાલજીએ 'પુણિમાર્ગપ્રકાશ'નામક માસિકમાં પોડશત્રયનો ઉપલબ્ધ થયેલી દીકાઓને આધારે સવિસ્તર અનુવાદ પ્રારંભ્યો હતા. લગભગ ૮-૧૦ અથ સુધી તેઓ પહોંચ્યા હતા. શ્રીનૃસિંહલાલજીએ આસુરવ્યાગ્રોહ કર્યો, અને તેથી માસિક બંધ પડ્યું, એટલે તેઓનું કાર્ય અપૂર્ણ રહી ગયું તેને પણ કેટલોક સમય વ્યતીત થયો. પોડશત્રય જેવા મુખ્ય અથોનું તાત્પર્ય જાણવાની ધણાઓને ઇચ્છાસા થઈ. તે ઇચ્છાસાને તૃપ્ત કરવાનું કાર્ય નરીઆદવાલા ભગવદીય ત્રિભુવનદાસ પીતામ્બરદાસ શાહે ઉપાડી લીધું. શાસ્ત્રીજી છગનલાલજીએ પ્રવટ કરેલા અથોનું મુદ્રણ પ્રારંભ્યું. લુદાલુદા પુસ્તકરૂપે તેઓએ એકએક અથ પ્રકટ કરવા માડ્યો જેટલા અથ છપાયલા હતા તેઓનો ઝીણોદાર થઈ ગયો, પણ પછી શાસ્ત્રીજીએ અવનિષ્ટ અથો લખવાની સમપાલાલને કારણે ના પાડ્યાથી તે કાર્યમા હાલ વસંતરામરાજાશ્રી ગોળ્લયા છે. માત્ર ચાર અથો જ હવે અવરજિટ રહ્યા છે આવી રીતે પોડશત્રયસંબંધે દિગ્દર્શન કરાવ્યા પત્રી અભિપ્રાયાર્થ મહેલા પ્રસ્તુત પુસ્તકનું અવલોકન કાર્ય પ્રારંભીયું.

આ અનુવાદકર્તાથી પુણિલકિતસુધાના કેવલ વાચકો અપરિચિત તો નહિ જ હોય. 'પુણિ-સુધાકર' નામના અથના કર્તાતરિકે તેઓ જાણીતા થયા છે. અથની પ્રસ્તાવનામા જાણીતા પ્રમાણે 'શાસ્ત્રી છગનલાલના લેખને માન્ય આપીને' આ અનુવાદ પ્રવર્ત્યો હોય એમ જણાય

૧ ૫ ગદ્યલાલજી એક સમયે કવિ દત્તા એમાં કોઈ જો મત નથી, આ શાસ્ત્રી તેમના સિખ દવા તેઓ પણ સંસ્કૃત સાહિત્ય ઉપર મહેન્ટા કાણુ ધરાવતા. આજના યોગ કવિઓ જેવા ન દત્તા આજકાલ તો ૫. ગદ્યલાલજીના સિખને નામે થણા કવિઓ કુદી નીકળ્યા છે !

છે. વક્ષી કરાચીપુષ્ટિમાર્ગીયપુસ્તકાલયના - શાસ્ત્રીદુર્લભજીએ પણ 'આ અથોતુ ભાષાંતર કરવામા મદદ કરીને' કૃતીને 'આભારી' બનાવ્યા છે. "મુખ્યાંશ ભાષાલાલ છગનલાલના "હૃદયોદ્ધાર" પણ કવચિત્ ઉદ્યુમ્બાન થતા ભાવુક વૈષ્ણુઓનું લક્ષ્ય ખેંચે છે. શ્રીયમુનાયકથી અથોતો પ્રારંભ કરવામાં આવ્યો છે, પ્રથમ મૂલ શ્લોક આપીને પંડીથી તેના અશ્વસાર્ય આપવામા આવ્યો છે. આ સ્થલે શાસ્ત્રીજી છગનલાલજીની માફક સામ્વયવર્ત્ય આપવામા આવ્યો હોત તો 'ભાવસયુક્ત વૈષ્ણુવો' અને 'છાત્રવર્ગ' 'પુસ્તો લાભ' કદાપિ લઈ શકત. દ્વિતીય આવૃત્તિમાં અથકાર તેમ કરશે એવી અમારી સૂચના છે. વધી દરેક અથને અતે તેના સક્ષમમા સાર પણ નો આપવામા આવશે તો તેથી ધણો લાભ થશે અશ્વસાર્ય અને વિવેચન તદ્દન સાદી ગુર્જર ભાષામા હોવાથી સાધારણ વૈષ્ણુવો તેના લાભ સારી પેઠે લઈ શકે એમ છે. કોઇ કોઇ સ્થલે ટીકાકારોના અપેક્ષિત ભાવનું ઉદ્દેશન ઉપયુક્ત થઈ પડ્યું છે. તેમની લેખનશૈલી કેટલી સરલ છે, તેને માટે આ ઉન્નય ઉપયુક્ત થઈ પડશે

‘મૂલમ્-લોકાર્થી ચેદ્વજેત્ કૃષ્ણં ક્ષિપ્તો ભવતિ સર્વથા ।

ક્ષિપ્તોપિ ચેદ્વજેત્કૃષ્ણં લોકો નયતિ સર્વથા ॥ ૧૬ ॥

અર્થ—લૌકિક કામનાની ઇચ્છાવાળા થઈ ને ભગવાનને ભજે તો નક્કી હુન્મી થાય છે, અને લોકથી વિરક્ત થઈ, સ સારને છોડી અહંતામમતા વગરનો થઈ શ્રીકૃષ્ણને ભજે તો નક્કી સર્વ રીતે લોક એટલે સ સાર નાશ પામે છે.

વિવેચન—આ શ્લોકમા દનિષ્ઠ અધિકારીનું વર્ણન કરે છે. જે લૌકિક પદાર્થની હિંમ્મ્મ સાખી અથવા પુત્ર-કુલનાદિતી મતલબવાળો થઈ શ્રીકૃષ્ણની સેવા કરે તો તે લોકાર્થી કહેવાય છે આ લોકાર્થી માણસને ભગવાનનો ભગ્નનાનન્દ મળતો નથી પરંતુ છેવટે ક્લેશવાળો થાય છે. દ્રવ્યની હિંમ્મ્મથી સેવા કરે તો તે પણ દનિષ્ઠ અધિકારી છે વળી દેવને ઉદ્દેશી દ્રવ્ય લે અને તેના ઉપર દેવદ્રવ્યની બુદ્ધિ ન રાખે અને પોતાના મોગરોખમા વાપરે તે દેવલક કહેવાય છે. તે શાસ્ત્રમાં દલકો છે.

ઉપર પ્રમાણે જોતા જણાય છે કે અન્યકારની રીતી એક દરે હીક છે પ્રત્યેક મનુષ્યના હૃદયમા વિવેચનથી શ્લોકાર્યનું સ્થાપન કરવાને અને શ્રીમદ્ધાર્મચરણની વાણીના તોત્પર્યનું દર્શન કરાવવાને કેટલેક અંશે આ તરજુમાકારે પ્રયત્ન કર્યો છે, એમ કહેવામાં અનિશયોક્તિ નથી. પૂર્વના અધિા લુની શુભરાતીમા લખાયલા છે અને આ તરજુમો ચાતુ સમયની બોલાતી ભાષામા લખાયેલો હોવાથી સામાન્ય વર્ગની તો પસંદગીને પાત્ર થઈ પડશે. છેલ્લે એટલું જ જણાવવું બસ યશે કે આ અંથને વાચીને કોઇ પણ વાચકના મનમા તરજુમા કર્નાના સફલ પ્રયાસ રિપે સંશય ઉદ્ભવશે નહિ આ સર્વનું કારણ અસાર સુધીમા પ્રકટ થયલા અનુવાદમાત્રનો કાર્ષક અભ્યાસ અને તેમાથી અપેક્ષિત ભાગનું તારણ કરવાની અને સામાન્ય લોકઉદ્દય સમજવાની હીકીક શક્તિ જ છે. ગુર્જર અનુવાદમાત્રના તારણ કરીને ખ્યાતિપ્રાપ્તિથી ગાસીઓ કાઢક આગવ વધે તો પિષ્ટપેયણુ અટકે અને સ પ્રદાયને વિશેષ લાભ થાય

આ અંથમા મુદ્રણાશુદ્ધિ 'પુષ્ટિસુધાકર' જેટલી નથી, તો એ પણ ધણું સ્થલે તેવી અશુદ્ધિ રહી છે. કોઇક સ્થલે શ્લોકના પદાર્થનું જ તિરોધાન થઈ ગયું છે આશા છે કે

અનુવાદક હવેથી મુદ્રણ ઉપર ખાસ ધ્યાન આપશે મુદ્રણાશુદ્ધિ ધણી રહેવાથી અથ શિષ્ટા-
રને ખાતર થતો નથી, અને પ્રવિવિધુઓને ઉધે રસ્તે દોરે છે, એ અનુવાદકને સમજવવાની
વધારે આવશ્યકતા અંમે જોતા નથી.

૨. ભક્તિમાર્ગનું રહસ્ય—પ્રસિદ્ધ કરનાર મૂલ્ય નાથજી કોઠારી બીજે બોધપાઠો,
મુખાઈ નં. ૨. મૂલ્ય તોળાવર ૩. ૦-૫-૦ આ માસિકતા ગ્રાહકો માટે ખાસ ત્રણ આના
ગોસ્વામી શ્રીઆલકૃષ્ણલાલજી, શ્રીઅનિરુદ્ધલાલજી, શ્રીકૃત્તિવાલાલજી વગેરે પાસે મળ-
લાલ શાસ્ત્રીએ કંગવેલા ભાષણોનો સંગ્રહ આ ગ્રંથમાં કરવામાં આવ્યો છે. બધા યજ્ઞને
નવ ભાષણોનો સંગ્રહ આ ગ્રંથમાં છે. આ ભાષણોથી સપ્રદાયનું રહસ્ય, ભક્તિમાર્ગનું
સ્વરૂપ, શુદ્ધ પુષ્ટિભક્તિ, વૈષ્ણવોનું કર્તવ્ય વગેરે વિષયો સ્પષ્ટ સમજાય છે. જે શાસ્ત્રીએ
આ ભાષણો યોગ્યતાં છે તેની પામે ગ્રંથ ન વચાવવાથી મુદ્રણાશુદ્ધિ ધણી છે, પરંતુ તે
લક્ષમાં નહિ લેતાં તેમણે તાત્પર્ય સમજવા ઇચ્છનારાઓએ અને થોડાંક ભાષણોનો એક સાથે
સંગ્રહ કરવા ઇચ્છનારાઓએ આ ગ્રંથ સંગ્રહ છે. રા. રા. શાસ્ત્રીના ભાષણ માટે પ્રતાપના
પોતે લખી ન નાખના તેમની જ પામે લખાતી હોત તો સંગ્રહ વિશેષ ઉપયોગી થાત

શ્રીયશોદાચેટોર્જી મહારાજકૃત કાવ્ય—છપાવીને પ્રસિદ્ધ કરનાર શ્રીમદ્ગોસ્વામી
શ્રીઅનિરુદ્ધલાલજી મહારાજશ્રીની આશ્રિત મુરત વૈષ્ણવધર્મપ્રસારક મહાશી. મજવાનું
ટકાણું—મોટામદિર, સુરત, અને શાહ હીંદાભાઈ હરિવંશભદ્રાસ એન્ડ સન્સ, દાલખાદેરી
રોડ, મુખાઈ તોળાવર ૩. ૦-૮-૦.

આ પુસ્તક ગોસ્વામીશ્રી ડ શ્રીઅનિરુદ્ધલાલજી મહારાજે સુપ્રસિદ્ધ ભગવદ્ધર્મપરાયણ
ગેઠ નાનાભાઈ શેનાભાઈ મારફતે અવલોકનાર્ય મોકલાવ્યું છે. સભલાય છે કે આ પુસ્તકની
આવકમાંથી ખર્ચ પાદ કરના જે કાંઈ વધશે તે ધર્મધર્મમાં વપરાશે

શ્રીયગોદામેરીજી ગોસ્વામી શ્રીયદુનાથજી મહારાજના બેરીજી દનાં. પ્રવૃત્ત પુસ્તકમાં
તેમનું સક્ષિપ્ત જીવનચરિત્ર આપવામાં આવ્યું છે, તે ઉપરથી જાણાય છે કે તેઓશ્રીને
ખાખાવગ્યાથી જ મેવા ઉપર નિગીમ લાવ દુનો. સ્વપ્નમેવાઅનિરિક્ત સમયમાં ભગવ-
દ્વિપ્રયોગનો અનુભવ કરતાં હોય તેમ અજીટ સખા વગેરે મદાનુભાવીઓનાં ભાવગય કીર્તનો
સ્વીને ગાતા દના મધ્યમાવસ્થામાં પણ મુખ્યત્વે શ્રીમેવામાં પોતાનો સર્વ સમય વ્યતીત
કરનાં અને બીજા કાર્યો ગોણ રીતે કરતાં. પોતે એટલા બધાં ચતુર દનાં કે વચોટક
અનુભવી વહુઓને પણ એમની સમનિની જરૂર પડતી. એઓશ્રીએ શ્રીયમુનાજીનાં પ્રાકટ્યના
ધવસ જનાવ્યા છે, તે ઉપરથી તુરીયથિયા શ્રીયમુનાજી ઉપરની તેમની આસક્તિ કેટલી બધી
દની તે સ્પષ્ટ જણાય છે. શ્રીયમુનાજીના પ્રાકટ્ય વિશે તેમજ એવા તો ભાવો પ્રકટ કર્યા
છે કે એવા ભાવો દાલના બાલકોમાં દાલએ પ્રકટ કર્યા નથી. આ ઉપરથી વૈષ્ણવો તેઓશ્રીને
યમુનાજીના અપગનનાર તરીકે માને છે. જુદાવસ્થામાં તેઓશ્રી કાંઈ કાંઈ વેલાએ ટેરામાં
ગિરાજને પોતાની વિદ્વતાનો લાજ આપતા, બાખ્યાન કરના, અને સાપ્રદાયિક ગ્રંથોનું તારનમ્ય
સમજાવતા. ત્યારબાદ ગોસ્વામીશ્રી ડ શ્રીમદ્વાલજી મહારાજે લીલા વિસ્તારી, પંડીથી
યેણ જ સમયમાં લાલજાવાથી અનિરુદ્ધલાલજીને બાખ્યાવસ્થામાં જ મુજીને તેમનાં માતૃશ્રી
લીલાવશ થયાં. આવી અવસ્થામાં પાટજીલાં શ્રીમાજીમહારાજ મુગનમાં પધાર્યા અને ત્યા

પધારીતે સખ્ય વૈષ્ણુવોની મઝલી નિમીને મોટા મહોત્સવ કરીને લાલખાવાથીને શ્રીયશોદા-
એટીએને સોખ્યા.

શ્રીભેટીજીમહારાજકૃત પદ કેટલાક ભગવદીયો ગાતા હતા, તે સુરતની 'વૈષ્ણુધર્મ-
પ્રસારકમંડલી'એ સાલત્યાં એટલે તેઓએ લાલખાવાથીને તે સર્વ ધવલ-કીર્તનો આપવા,
તથા છપાવવાની આજ્ઞા કરવા, વિનતિ કરી લાલખાવાથીએ કૃપા કરીને તે સર્વ પદો
ગ્રાધી આપ્યા. તે સર્વનો સમ્રહ કરીને શુદ્ધ સ્વરૂપે લખવાનો પ્રયાસ વૈષ્ણુજીમનાદાસ
ગુજાબદાસ ગાંધીએ કર્યો, અને તેને મુદ્રણ કરવામાં અપેક્ષિત દ્રવ્યસાહાય્ય પરમ ભગવ-
દીય શેઠ નાનાભાઈ ઘેનાભાઈએ આપ્યું તેથી તેમનો મહોટો ઉપકાર થયો છે.

આ કાવ્યમાં બધા યદને ૨૨૬ પદો છે. કોઇ ગુર્જરગિરામાં છે, તો કોઇ વ્રજભાષાને
સેવે છે, અને કોઇ હિંદીને પુનીત કરે છે. બાપા સરલ અને પ્રાસાદિક છે. પદે પદે રતેહ
અને હંડા હૃદયની લાગણી પ્રકટી નીકરે છે. આનંદરસાત્મક નંદનંદનપ્રજ્વળ સ્વરૂપ
અનુભવમાં આવે તેમ વર્ણવ્યું છે. 'પ્રભુ વિગ્દધર્માશ્રય આપ એમાં સશય તે મનમાં ન
આણીએ' વગેરે પદોમાં આપનિવદ સ્વસિદ્ધિતા પણ દર્શિગોચર થાય છે સર્વ પદોમાં અપૂર્વ
લક્ષિભાવ ઝનકી રહ્યો છે જેમ સાકરનો સ્વાદ અનુભવૈક ગમ્ય છે, તેમ આ કાવ્યનો
આસ્વાદ વાચવાથી જ જણાશે. દરેક પદની અન્તે આપ નિજજન એવી સલા લખે છે
છેવટે એટલું જ કહેવાનું રહે છે કે દરેક લાલુક વૈષ્ણુવે આ પુસ્તકનો સમ્રહ કરવો.

પદ કેવાં દીનતામય છે તે આ પદથી જ જણાશે.

(રાગ, બિહાગ.)

જય જય જય જય જય શ્રીસદ્મણુનંદના, પ્રાણુપતિ પ્રાણુનંદન દતે અધિક હો;
કરત હું વિનતિ કોટિ વદના.

આપ નિજ રવામિની વિરહરસ પ્રેમમય, રહત સયોગરસ રાસ મુખકે દના,
કરત રસકી વર્ષા દાસદાસી વિગે, લગન નહિ દેત મન ઐર કહું કંદના. ૧

મૂઠ મતિમંદ મહામોહમે' ફસી રહ્યો, કરત પાપડ મન અધિક છત્ત જંદના;
દેખ સય જગતકો નામ રસના રતત, કૃત્ય નહિ દેખીએ મેટો દુખ દંદના. ૨

ચેડી માગત ચરણકમલકી હદે રહે, જેસે પ્રિય વાસુદિ મલ્લયગિરિચંદના,
લુપ્ધ મકરંદ અલિસુત કહું ડગત નહિ, કહત નિજજન દેહો ચેડી આનંદના. ૩

૪. શ્રીગાયત્રીમાખ્યમાપાન્તર, અનુવાદક મહિપાત્ર બાલ્યરાય દિવેદી, કપડવણ્ણ
મૂલ્ય-અમૂલ્ય.

ઉપરનું પુસ્તક તેના અનુવાદક તરફથી અભિપ્રાયાર્થ મળ્યું છે.

અંથના પ્રારંભમાં શ્રીગાયત્રી દેવીનું ચિત્ર આપવામાં આવ્યું છે. ચિત્રમાં દેવી પાંચ
મુખથી અને દશ હસ્તથી વિરાજે છે. જેવું ચિત્ર આલેખેલું છે, તેના ભાવવદા મામાણિક
પત્રો તેની નીચે અથરા તો બીજા પત્રમાં મૂકીને તેના સ્વરૂપનું વિચારીકરણ કરવામાં આવ્યું
હોત તો હીક થઈ પડત. પત્રીથી 'પુસ્તકદાનના ફલ' માટે અન્વાદિ આર્થ અંથનાં વાક્યોના

શુભરભાષામાં અનુવાદ નગરે પડે છે આર્થ અથવાથી પુસ્તકદાનનું મહાદક્ષ નિર્ધારીને અંધકાર આજના સમય માટે ગોઠાડનાર દર્શાવે છે, અને પુસ્તકદાન નથી થતું માટે 'ભારતવર્ષની દુર્દશા' યર્ષ છે એમ જણાવે છે. છેવટે બિંદુ અપ્ખંડાનદે 'સસ્તા સાહિત્યવર્ધક' મારફતે હિંદુસ્થાનની દુર્દશા દૂર કરી નાખી હોય તેમ તેના જોડે ધર્મવીરત્વ અન્ય ગોચર વિદ્વાનોમાં પ્રકટ થવાની 'સર્વેશ્વરને પ્રાર્થના' કરે છે. આ પંતી આપણા મુખસિદ્ધ 'શુભરાતી'વાલા કૈલાસ-વાસી મિ ઇચ્છારામનો ફોટો મુકીને તેને પ્રેમાજ્ઞા આપનામાં આવી છે. તેમાં રા. ઇચ્છારામના 'વિગિષ્ટ અને તેજસ્વી' હૃવનનો પરિચય કરાવ્યો છે. જો કે અંધકાર મિ ઇચ્છારામની 'પૂજ્યતા અને વાત્સલ્યનો અમૃત્ય લાભ દુર્ભાગ્ય લીધે' 'બરાબર રીતે પામી શક્યા નથી, એટલું જ નહિ પણ તે સદ્ગતને નગરે પણ નીકાલીને અંધકારે પોતાના 'અર્થચતુરે કૃતાર્થ' કર્યા નથી, છતાં પણ તેઓ 'તે દિવ્ય પુરપના સ્મરણને આ લાપાંતરવડે કૃતચતારથી અંકિત કરી કાંઈક અંગે કૃતાર્થ થયા' છે ! પંતીથી અંધકાર પ્રસ્તાવના લખે છે, તેમાં ગાયત્રીની અત્યાવશ્યકતા દર્શાવીને તેનાથી જુદી જુદી દૃષ્ટિએ કેવા લાભો મળે છે, તેનું વિવેચન કરીને જે વિષય ઉપર આ અથમાં 'વિશેષે લક્ષ આપ્યું છે' તેનો નિર્દેશ કર્યો છે. 'ગાયત્રીનો અધિકાર અને અધિકારી' એવા શીર્ષક નીચે લખાયલી ૧૫ લીટીમાં તે વિષય સંમધે કંઈ સ્પષ્ટીકરણ જોવામાં આવતું નથી. 'પુસ્તકના અતર્ગા શ્રીવત્સલાચાર્યકૃત ભાષ્ય આપવાનું અંધકારે 'ગોચર' ધારીને 'દૂર દૂર રાખનારી અનેકતાની એક નાની દિવાલ જમીનદોસ્ત યર્ષ' પડવાની આગા દર્શાવી છે પંતીથી અંધકાર 'મનુષ્યહૃવનનું પરમ રહસ્ય' બે લીટીમાં ખતાવી દે છે. તે રહસ્ય સાવધાનતાથી સાબતવાજેનું છે. લખે છે કે 'મનુષ્ય હૃવનનું પરમ રહસ્ય હૃવનહૃવનનું ઐક્ય જ છે, સકલ શાસ્ત્રોનું પરમ લક્ષ પણ તે જ છે, તે પ્રમાણે ગાયત્રીમંત્રનું તો તે ઐક્યમાં જ-તે અભેદમાં જ-પર્યવસિત થાય છે' અંધકારનું આ 'મનુષ્યહૃવનનું પરમ રહસ્ય' તેમને જ મુજારક હો ! અંધકાર 'પોતાના મત પ્રમાણે કે જગતના શુર યર્ષ બોરેલાના મન પ્રમાણે તે 'રહસ્ય' રેલાયું છે એમ લખન તો હીક પડન, પરંતુ તે રહસ્યના કુદરાનમાં 'સકલ શાસ્ત્ર' અને ગાયત્રીદિવાને સંડોવવાને સાહસ કર્યું. તે અક્ષર્ય છે અંધકારને પુણીએ છીએ આપે દેટલાં શાસ્ત્રો જોયાં ? કયા શાસ્ત્રમાં સપૂણ અરો તે રહસ્ય જંપડી નિકલેલું તમે નગરે નિહા'યું ? તેમ જ ગાયત્રીના કયા અક્ષરમાંથી તેનું 'પરમ રહસ્ય' લખુડી નિકલે છે ? આ પ્રશ્નનું સતોષકારક સમાધાન અંધકાર કરશે તો અંગે આભારી યર્ષયું. પંતી. અંધકાર ગ્રંથમાં મોટી અન્ય મનુષ્યની પ્રતિકૃતિ મારેનો ખુલામો દરે છે અને છેવટે લખે છે કે "ઉપર કહ્યું તેમ ગાયત્રીમંત્રનો આધ્યાત્મિક અર્થ સમજવા માટે તો શ્રીમંજીકરાચાર્યના રચેલાં ભાષ્યો જ ઉત્તમોત્તમ છે." આ દૃષ્ટિ સંકુચિત નથી, પણ માહલો મુખી પહેલેલી સુવિસ્તૃત છે. બીજાને સંકુચિત દૃષ્ટિવાદો કહેવા, અને પોને ભલે એક ચુકામાં જ આકાશતત્ત્વ સમાયલું માને, તેની દલી અડચણ નહિ. અંધકારના આ દાક્ષિણ્યથી અમને કંઈ આશ્ચર્ય થતું નથી, દુનીઆમાં મહોટા ગજાનાઓએ પણ તેવાં જ ગોયાં ખાધા છે, માટે અમારે તેમના ઉપર ગુસ્સો દરવાનું કાઢ્યું નથી. દુનીઆ એમ જ ચાલે છે !

૧. આવા અધોમા પ્રાપ્ત મનુષ્યનાં ગુણગાન કરવા એ ઠીક મદદતા થવાનાર યર્ષ પડે છે.

૨. ગાયત્રી ઉપર આપ કરાચાર્યનું ભાષ્ય છે ? અમાર તે વિશે ખુશસો કરવા શ્રમ લેશે ?

ઉપર પ્રમાણે સુખમય બાધીને અચકારે અચની શરઆત કરી છે. શાસ્ત્રાનંદસરસ્વતીકૃત ગાયત્રીભાષ્ય મૂલ સંસ્કૃતમાં આપ્યું છે. પંડીથી ગુર્જરભાષામાં ગાયત્રીમાહાત્મ્ય, ગાયત્રીદીક્ષા, લોભની મિત્રીવિકા, અને શ્રીમદ્ભલાયાર્થવિરચિત ગાયત્રીવિવરણ આપ્યું છે. શ્રીમદ્ભાગ્યાર્થ-અરણ્યપ્રશ્ન ગાયત્રીભાષ્યનો ભાવાર્થ જણાવનાર ‘દ્વિગ્જરાજસુધા’ એ શીર્ષક નીચે શાસ્ત્રીજી મનલાલભાઈએ જે લેખ પ્રકટ કર્યો છે, તેમના છુટાછવાયાં વાક્યોનો સંગ્રહ છેલ્લા નિર્દિષ્ટ વિષયમાં કર્યો છે તે સંગ્રહના છપાવવા કોઈ અનુવાદકે શાસ્ત્રીજી મનલાલભાઈ ઉપર અભિપ્રાયાર્થ મોકલી આપ્યા હતા, પરંતુ પોતાના લેખનું તેમાં ઉત્કૃષ્ટતાત્વ જણાવવાથી તેમણે તેને માટે અભિપ્રાય લખવાનું ઉચિત ધાર્યું ન હતું. અમને તેઓએ એટલું જણાવ્યું હતું કે જે વાક્યોનો ખાત્ર ઉપન્યાસ કરવો જોઈએ તેનો કર્યો નથી, પણ અમુક વાક્યોનો જ અને તે પણ અશુદ્ધ કર્યો છે, જેથી અર્થભંગ પણ થવાનો સભવ રહે છે. આચાર્યની વાત છે કે અનુવાદકે શાસ્ત્રીજીના લેખના જ શબ્દોની તફકથી કરેલી હોવા છતાં તે વાતનો કોઈ પણ ટુકણે નિર્દોષ સરખો કર્યો નથી? અનુવાદકની કૃતતાતાનું સચ્ચ અર્થથી વધારે હોઈ શકે? પંડી અન્યકાર શ્રીનાયજનુ ચિત્ર આપીને, તેથી વૈષ્ણવ બ્રાહ્મણોને મોઢાં કરીને, બ્રહ્મવાદવિરુદ્ધ ગાયત્રીકલ્પનું મૂલ સંસ્કૃતમાં આપે છે. પંડીથી ગાયત્રીમંત્રનું વિશેષ વિવેચન આપવામાં આવ્યું છે. ‘વેદાકલ્પમર્મપ્રકાશ’ ઉપરથી મનશાસ્ત્રનો લેખ લેવામાં આવ્યો છે. આર્યનાસુભાષિત સમાપ્ત થયા પંડી પહેરગીરના ધોષા જેવો દડા હાથમાં લઇને, મસ્તક ઉપર ભિક્ષાપાત્ર મુકીને, એક હાથમાં કમડનું ધારણ કરીને, ઉભેલા બ્રહ્મલીન (?) મહાત્મા પૂર્ણાનંદજીની પ્રતિકૃતિ આપવામાં આવી છે. છેવટે કેટલીક કવિતાઓ આપી છે, અને અંતે સમાપ્ત કર્યો છે. અતિમમાં વિવિધજનોના આ પુસ્તક માટે આવેલા અભિપ્રાયો આપ્યા છે, અને પટવારીસાહેબ જેવાઓએ પણ આમાં મદદ આપી છે, એમ ખુશી સાથે જણાવવામાં આવ્યું છે !

છેવટે અમારે લખવાનું કે અનુવાદકે અને પ્રયોજકે જે ઉદ્દેશથી આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કર્યું છે, તે ઉદ્દેશ સફળ થશે કે કેમ એ તો સંશયમ્ભવ જ છે. જો કે એઓનો ઉત્સાહ, ગાયત્રી ઉપરનો પ્રેમ, પ્રશ્નસાપાત્ર જ છે, ગાયત્રીની સેવા બળવવાની તેમની ઉત્કટ આકાંક્ષા આદરણીય જ છે, પરંતુ તેમાં જે રૂઢિએ કાર્ય થયું જોઈએ તે રૂઢિએ નથી થયું એ ખેદકારક છે. ગાયત્રી ઉપર જે જે મહાન આચાર્યોએ જે કંઈ લખ્યું હોય તે મૂલ શુદ્ધ સ્વરૂપમાં જાપીને, નિષ્પક્ષપાત રીતે તેનું શુદ્ધ ભાષાન્તર કરીને, પોતાનું જન્મજેન્ટ પ્રસિદ્ધ કરીને, ‘તટસ્થતા’નો ડોળ કરવાનું ત્યજવાથી, કાર્ય યશસ્વિ નિવડે છે. મહાન આચાર્યોનાં, અને તો ગાયત્ર્યર્થભૂત અન્ય દેવોનાં પણ, ચિત્રો આપવા. લૌકિક ચિત્રો આવાં પુસ્તકોમાં હોવાથી તો લોકોને બદલે હાનિ વિશેષ થાય છે.

નહેર ખખર વગેરે.

૧. દીનતા આશ્રયનાં પદ સંગ્રહ—જપાત્રી પ્રસિદ્ધ કરનાર શ્રી પાટણ પુણિમાર્ગીય નાનવર્ધક વૈષ્ણુન સભાના મંત્રી પરી. મયુરદાસ માનચંદ, મુ પાટણ નોઝવર ૨. ૧૯૧૮.

૧ માત્ર બ્યાહનિયોનો અર્થ લઈને જ વિચાર પામ્યા છે. ગાયત્રીનો શ્રીવદ્ભલાયાર્થકૃત અર્થ મિ દ્વિવેદીએ આપ્યો જ નથી. વધી ગાયત્રીકલ્પ આ સંગ્રહમાં અપ્રમાણ છે, તેથી આ અન્ય કેવલ સમાર્પનો જ ઉપયોગી થઈ પડશે, એટલે ‘દૂર દૂર રાખનારી અનેકતાની એક નાની દિવાલ’ આ પુસ્તકથી પડી ભાગવાની જોતિ નથી રહેતી.

ઉપરના અન્યમા અષ્ટ સખાઓના ભાવોદ્દીપક પદોનો સંગ્રહ કરવામા આવ્યો છે. સર્વ પદો ધણું રસિક છે, તેનું વર્ણન કરવાની કંઈ જરૂર નથી જેઓ નિરંતર તેનું રહન કર્યો કરે છે, તે તે રસના ચાતા છેજ. આ પુસ્તકનો સર્વ વૈષ્ણવોએ સંગ્રહ કરવો.

૨. પોદગ્રન્થભાવાર્થ.

ગોસ્વામિની શ્રીરાધાવલ્લભદાસજીની આજ્ઞાથી ‘આચીનપુસ્તકપ્રસારકમંડલી’ તરફથી ઉપરનું પુસ્તક બહાર પડ્યું છે. તેમા પોદગ્ર અન્યના ભાવાર્થો કવિતામાં સરસ રાગમય વાણીમા ઉતાર્યા છે સ્વમાર્ગથી સિદ્ધાંતથી ભરપૂર છે મોહાવર ૩. ૦૧

મલવાનું દેકાણું—વેસજી નથુ મીસી.

રાજકોટ (કાઠિયાવાડ.)

૩. ભાગ્યોદય—દર મામે પ્રકટ થાય છે, કદ ૪૦ પૃષ્ઠનું જતા લવાજમ માત્ર ૩. ૧૫ છે. પ્રકાશક રા. ગ. જોહાલાલ દેવશર દેવે.

મલવાનું રચક—ભાગ્યોદય ઓફિસ—અમદાવાદ.

ઉપરના માસિકમા જનસમુદાયના સામાજિક હિતના વિષયો સરસ શુર્જર ભાષામાં અર્થવામા આવે છે વડોદરાવાસા નૃસિંહભાઈસ્થાપિત શ્રેષ્ઠ સાધક અધિકારિવર્ગના હિતાર્થે તેમના જ દક્ષિણિન્દુથી ધાર્મિક વિષયો અર્થાય છે, જે તેમના અનુવાચીઓને ઉપયોગી થઈ પડે એવા છે. છેલ્લા છઠ્ઠા અકથી મહાનુ વૈદક ગ્રન્થ ચરકસંહિતાનું શુર્જર ભાષામાં ભાષાંતર શરૂ થયેલું જણાય છે, જે વૈદકના, પુરાતન આર્ય વૈદકશાસ્ત્રના, ઇત્યાદિઓને પણ ઉપયોગી થઈ પડશે.

લીલાવૈચિત્ર્ય.

જાનામિ ધર્મે ન ચ મે પ્રવૃત્તિઃ

જાનામ્પરધર્મ ન ચ મે નિવૃત્તિઃ ।

કેનાપિ દેવેન હૃદિ સ્થિતેન

યથા નિયુક્તોઽસ્મિ તથા કરોમિ ॥

આ શ્લોક દાકીને એના નીચે પ્રમાણે ત્રણ અર્થ આપાદના વસન્તમાં એક સદગૃહસ્થે કર્યા છે. આ શ્લોક દુર્યોધનનો ઉચ્ચારેલો છે.

૧. દુર્યોધને કરેલો ખોટો અર્થ—

‘ધર્મ શું તે હું જાણુ છું, જતાં મારાથી એમાં પ્રવૃત્ત થઈ શકાતું નથી, અધર્મ શું તે પણ જાણુ છું જ્યાં તેમાથી મારાથી નિવૃત્ત થવાનું નથી, (કેમકે) હૃદયમાં રહેલો જાક અમર્ય દેવ મને જેમ પ્રેરે છે તેમ હું કરું છું.’ આ પ્રમાણે અર્થ કરી નીચે પ્રમાણે અનુમાન કરે છે. ‘ધર્મકૃત્ય ના કરવા માટે તેમ જ અધર્મકૃત્ય કરવા માટે જોનાની જગ્યામદારી અન્તર્યામી પ્રેરનાર દેવની જ છે.’

૨. ખરા અર્થ—

‘હું ધર્મ જાણું છું, પણ તે તરફની મારી પ્રવૃત્તિ તે મારી પોતાની નથી; અને અધર્મ જાણું છું, પણ તેનાથી નિવૃત્તિ થાઉં છું તે નિવૃત્તિ મારી પોતાની નથી; જે છે તે મને પ્રેરનાર દેવની પ્રવૃત્તિનિવૃત્તિ છે; કેમકે એ હૃદયરિચત દેવ પ્રેરે છે તેમ હું કહું છું.’ આ પ્રકારે અર્થ કરીને ઉમેરે છે કે ‘આ અર્થમાં મનુષ્ય કેવલ સ્વેચ્છાહીન બુદ્ધિહીન પુતલુ બને છે, તેથી’ અગ્નિથી તૃતીય અર્થ આપવામાં આવે છે. ‘૩ ધર્મ શું તે હું જાણું છું, પરંતુ તે તરફની મારી પ્રવૃત્તિ તે મારી પ્રવૃત્તિ નથી, કેવલ મારા ઇચ્છાબલથી હું તે કૃત્ય કહું છું એમ નથી, તેમ જ અધર્મ શું તે હું જાણું છું, પરંતુ તે કૃત્ય તરફથી હું નિવૃત્તિ થાઉં છું તે મારી નિવૃત્તિ નથી, કેવલ પોતાના ઇચ્છાબલથી હું પાપ કરના અટકું છું એમ નથી, (ત્યારે કોના ઇચ્છાબલથી આ બને છે ? તે કહે છે—) મારા હૃદયમાં રહેલો કોઈ અગમ્ય દેવ છે તે જેમ મને પ્રેરે છે તેમ હું કહું છું, અર્થાત્ એની ઇચ્છાના બલથી હું પુણ્ય કરવાને પ્રવૃત્તિ થાઉં છું તે પાપથી નિવૃત્તિ થાઉં છું.’

પાછલા બે અર્થ બહુ પાડિયથી ઉપખંડેલા હોવાથી શ્લોકમાં નહિ એવા ઘણા શબ્દોનો અપમાદાર કરીને અર્થ કરવો પડ્યો છે એ તો આપાતત વાચકને સ્પષ્ટ થાય છે આમ કરવાના પ્રયોજનની શોધ કરતા માત્રમ પડે છે કે ચર્યાપત્રીને જીવને કોઈ પણ પ્રકારે સ્વકર્મના બંધમાંથી મુક્ત કરવો જ નથી. હૃદયરિચત પ્રેરે છે એ વાત ખરી, પરંતુ તેથી જીવની જોખમદારી નષ્ટ થતી નથી. પોતે પ્રાર્થનાસમાજ હોવાથી ‘જ્યારે કૃતબ્ધ-અર્ક્ષતબ્ધનો પ્રસંગ આવે ત્યારે પ્રભુની પ્રાર્થના કરી તેની ઇચ્છા સમજી સ્વેચ્છાનો તેની ઇચ્છા જોડે સંયોગ કરી આચરણુ જીવે કરવું’ એવો ફલિતાર્થ સૂચવ્યો છે ધર્મ અને અધર્મમાં મનુષ્ય પ્રવૃત્તિ કરે અને તેની જોખમદારી ઇશ્વરને માથે નાખે તો તેમ કરવામાં મનુષ્ય સ્વેચ્છાહીન બુદ્ધિહીન પુતલુ બને છે, પરંતુ મનુષ્ય પુતલુ નથી, એમના મતે જીવ ઇશ્વરથી અત્યંત રૂંધદ છે, તેથી તે અનુમાન એમને પોતાને રચ્યુ નથી.

સ્વમન્તવ્યના આરોપણુ સિવાય આમાં બહુ તર્ર હોય એમ સમજાતું નથી. આ શ્લોકનો ઉચ્ચાર કરીને જ તદુક્ત અર્થનો દુર્યોધને ‘દુરુપયોગ’ કર્યો હોય એ એ શ્લોકના સ્પષ્ટ અર્થથી વિપરીત લાગે છે દુર્યોધન કહે છે કે—‘ધર્મ જાણું છું અને (તેમાં) પ્રવૃત્તિ નથી, અધર્મ જાણું છું અને (તેમાંથી) નિવૃત્તિ નથી (આ પ્રકારે ધર્મ તથા અધર્મનું પોતાને જ્ઞાન હોવા છતાં તેમાં પ્રવૃત્તિ તથા નિવૃત્તિ કેમ થતી નથી ત્યારે કહે છે કે—) હૃદયમાં બિરાગતા કોઈ એક દેવથી જેમ નિયુક્ત થાઉં છું તેમ કહું છું’ અતઃ જ્યારે હોવાથી વાચકને હોય એમ પણ લાગે છે ‘ધર્મ જાણું છું અને (તેમાં) પ્રવૃત્તિ નથી (તે પણ) જાણું છું’ છતાં આ પ્રકારે શ્લોકનો યથાસૂચ્ય છે આમાંથી દુર્યોધને આ સિદ્ધાન્તનો દુરુપયોગ કર્યો એમ માની લઈને અતિપાડિયવોતક ચર્ચા કરવી તેના કરતા શ્લોકના અર્થને જ અનુસરીને જે તાત્પર્ય નીકળે તે જ પ્રકરણ કરવું યુક્ત છે સર્વને વિદિત જ છે કે મહાઅધર્મી પુરુષને પણ કોઈ સમય એવો આવે છે કે જ્યારે તેને પોતાનું યથાર્થ સ્વરૂપ સ્ફુરે છે, ‘તેમ દુર્યોધનને અદિ સ્વસ્વરૂપની અધમતા સ્ફુરે છે,’ અને તે કહે છે કે ધર્મમાં પ્રવૃત્તિ અને અધર્મમાંથી નિવૃત્તિ એ ધર્મ તથા અધર્મના જ્ઞાનમાત્રથી

મની નથી. પ્રવૃત્તિ અને નિવૃત્તિ ઉભયનું મૂળ હૃદયસ્થિત દૈવેચ્છા જ અથવા હૃદયરેચ્છા જ છે. હૃદયની ઉદ્ધાર કરવાની ઇચ્છા હોય તો ધર્મનાં પ્રવૃત્તિ યાપ અને અવર્તમાથી નિવૃત્તિ યાપ, અને હૃદયની અધ પાત્ર કરવાની ઇચ્છા હોય તો ધર્મનાં નિવૃત્તિ યાપ અને અવર્તમા પ્રવૃત્તિ યાપ મુખ્ય કર્તૃત્વ જીવનું નથી, પરંતુ પરમાત્માનું જ છે. સ્વચીકાનું વૈચિત્ર્ય અખણિત સતત રહે તેને વાસ્તે પ્રભુ પ્રત્યેક જીવના હૃદયમાં બિરાજીને સ્વચ્ચનુસાર પ્રવૃત્તિનિવૃત્તિ કરાવે છે શ્રુતિ પણ કહે છે કે 'एव उ एव साधु कर्म कारयति वमंस्तं लोकस्य उचिनापति हत्यादि.' તાત્પર્ય કે જીવે ધર્મ અને અધર્મની પ્રવૃત્તિનિવૃત્તિ પોતાની છે (એટલે 'શક્ટનો ભાર જેમ જ્ઞાન તાણે') એમ નહિ માનતા સર્વ પ્રવૃત્તિ અને નિવૃત્તિનું પરમ કારણ પોતે નથી પણ પ્રભુ જ છે એમ માની, અહતામમતાનો ત્યાગ કરી, પ્રભુ જે પ્રકારે પ્રેરે તે પ્રકારે આચરીને કૃતાર્થ થવું પોતાની ઇચ્છા પ્રભુની ઇચ્છાથી નિત્ય છે એમ માની સ્વેચ્છાનો પ્રભુની ઇચ્છા જોડે સંયોગ કરવો એ અહતાવાન પુરોગો જ કરી શકે, જો કે તેમાં પણ વસ્તુત પ્રભુની જ ઇચ્છા પ્રવર્તે. પ્રભુની ઇચ્છા અનુસરવામાં જ સ્વેચ્છા-હીન કે શુદ્ધિહીન 'પુતલુ' નહિ અને, કારણ કે પ્રભુ જ તેને શુદ્ધિ અને સ્વેચ્છાનું, પુનઃ જન્મ-વીને નવાવવાને (જુદ, See ચાલ્ક), માન કરશે ગીતાનો સ્તોત્ર પણ આ જ તાત્પર્યનું સમર્થન કરે છે. કોઇ પણ રીતે પ્રભુનું મૂળ પ્રેરકત્વ અને તદ્વારા કર્તૃત્વ ખડિન થવાનું નથી જ્યાં સુધી જીવને અહતામમતા છે ત્યાં સુધી પોતાના ધર્મ-અધર્મની જવાબદારી રહે છે, પણ જ્યાં અહતામમતા છૂટે અને હૃદયસ્થિત પ્રભુ જ પોતાને પ્રેરે છે એમ અનુભવ કરે તો 'ખંજી જવાબદારી ક્યાં રહી?' હૃદયસ્થિત પ્રભુની પ્રેરણાપ્રમાણે આચરનાર મનુષ્યના પાપ અને પુણ્ય પાપત્વ અને પુણ્યત્વથી જ રહિત થાય છે, એ ક્યાં થતો અટકે છે, નિષ્કર્મી થાય છે, અને નિષ્કર્મી થવાથી જ જવાબદારી હવામાં ઉડી જાય છે, જીઓ, પગાતુ તાત્તે, જગત્તે ડગલ્લે હ્યાદિ વેદાન્તસૂત્ર.

કદાચિત્ સ્ત્રોત્રમાંથી ક્ષણિત થતુ આનું તાત્પર્ય દુર્યોધનને પોતાને શાન્ત ચિત્તપ્રતિષ્ઠા પ્રસંગે થયું હોય અને તેથી ઉક્ત સ્ત્રોત્રનો ઉચ્ચાર ક્યાં હોય એ જોટલું સ્વાભાવિક લાગે છે, તેટલું એ સિદ્ધાન્તનો એણે દુરુપયોગ કર્યો અને તેથી ઉક્ત સ્ત્રોત્રના સ્પષ્ટ સિદ્ધાન્તનો અનાદર કરી અન્ય સિદ્ધાન્ત ઉપજાવવાને ઉચ્ચાર ક્યાં હોય એ સ્વભાવિક લાગવું નથી. ઉપર્યુક્ત સિદ્ધાન્ત જે દુર્યોધનને ક્વચિત્ સ્ત્રુગોં તેતુ જ અનુસરણ હમેશાં એણે કર્યું છે, એનું કહેવાનો અર્થ આશય નથી, એવો પણ પવન તો એને વાયવો ખરો !

આ લખ્યા ખંજી ઉક્ત સ્ત્રોત્રનો અર્થ નીચે પ્રમાણે કરવાની સમજના એક મિત્રે કરી છે. ઉક્ત સ્ત્રોત્રમાં 'જ' ને દેહલોદીપક-ન્યાયથી ઉક્ષેપની સાથે લેવાથી એવો અર્થ નીકળે છે કે 'ધર્મ દે જાણ્યો નથી તેથી તેમાં મારી પ્રવૃત્તિ નથી' 'અધર્મ જાણ્યો નથી તેથી તેમાંથી મને નિવૃત્તિ નથી, હ્યાદિ' આ પ્રમાણેના અર્થમાં દુર્યોધનનું ચાક્ર્ય જ પ્રકટ થાય છે.

પ્ર. બ. સુના જન વર્ણના અનિમ અર્થમાં અત્યંત શીમદ્વેશસ્વામિથીગોવર્ધનવાચ-જના જામાતા ગોપલચરિત્રગ્રંથ ગોવર્ધનરામજી પ્રકટ કરેલા 'વંદ્યસ્તોત્ર'નામક લેખની સમીક્ષા કરવામાં આવી હતી તેનો આશય ખ્યા એટલો જ હતો કે નિધગ્રંથજીએ

પોતાના લેખમાં 'શ્રીવલ્લભગોસ્વામીના શુદ્ધ મેવાસીકર્પાર્થક સિદ્ધાંતઉપર નિર્ણયમ્'નું પ્ર-
ભૃતિમૃતકતા આરોપવાની ધુણ્ડા' ન કરી હોત અને ઇતિહાસની દૃષ્ટિથી અને ખીન
આસપાસના સયોગો જોઈને 'શ્રીવલ્લભગોસ્વામીના સિદ્ધાંતને ઇતર પશુ સ્વમાર્ગાય પ્ર-
માણોથી પોષ્યો હોત તો ભટ્ટજીના મન સાથે દુર્ભાગ્યે શ્રીવલ્લભગોસ્વામીના શુદ્ધ સિદ્ધાંતની
અવગણના આ પ્રસંગે કરવામાં આવી તેમ થાત નહિ.' આ ઉપરથી જાણીએ કે અમારો
ઉદ્દેશ તિથરાભટ્ટે શોધી કાઢેલા સિદ્ધાંતોને વગોવવાનો ન હતો, પરંતુ તેમણે જે પદ્ધતિ
સ્વીકારી તે નહિ સ્વીકારના કેવલ સાંપ્રદાયિક અને પ્રામાણિક નહિતુ જ અવગણન કર્યું હોત
તો તેમની રિયતિ અમહામ અને બેદરદાર ન થઈ પડત.

ઉપરના જ્ઞાતાન્તને લગભગ એ માસ થઈ ગયા પછી તે જ તિથરાભટ્ટે આ માસિન્તી
એકિસમાં તેમના મનનું ખંડન કરનાર અથુરાભાથી કાઢ્યે તેમની સામે પ્રકટ કરેલો
લેખ જોવા માટે મોકલ્યો હતો. તે પછી થોડા જ સમયમાં તે 'તિથરાભટ્ટજી' તરફથી કે
તેમના કાંઈ નવા અવતાર તરફથી અથવા કાંઈ તેમના આશ્રિત તરફથી, નનામુ હેરળિન
બહાર પડ્યું હતું. નામકામ વગરનું, અરે પ્રેસનું પણ નામ જેમ થી ગેપ થયતું એવું, હેરળિન
જોઈને અમને ધણુ આશ્ચર્ય થયું જાણીએ કે લીલાલોચક દેરજિતો કંતર સહિ ધણો
સમય થયા દેખ કરે છે, પરંતુ તેની સામે મેલનમાં પડી શકતી નથી, દેવજિતો ભટ્ટજીમાં
દેખ કરવા નીકલતા તે સહિ પોતાના કુલને કલક લાગવાના કે ગમે તેવા ભયથી ટુપાની
નાસની ફરે છે. સમજ નામકામ છુપાવીને 'મુખપર નકામ' ઈતિ કહી કરે છે.

સનાતનધર્મીભિમાની 'તિથરાભટ્ટ'નો સમાલોચક કહે છે 'લીલાલોચક સહિ અનાનન
ધર્મની અદર રહી શ્રમ રીતે પુણિમાર્ગને આર્યસમાજ કરતાં પણ સરસ અનાનયા માટે ચલ
કરે છે.' સમાલોચકની આ સમજણ કયાંથી ઉદ્ભવી એનો વિચાર કરવાની જરૂર નથી
તેને એટલુંએ જ્ઞાન નથી કે લીલાલોચક નહિ કહેવાતા અને સવામે અનિયન સનાતનધર્મનો
નથી, પણ શ્રીમદ્ભગવાદ્યાર્વના માર્ગને 'સર્વોશે' વગી રહેનારી છે, અદર નીને શ્રમ રીતે
પુણિમાર્ગનું કાણું નિકદન કરે છે એ હવે દુનિયાની સમજાબહાર નથી, આર્યસમાજથી
પણ આ માર્ગને આટલો બધો કાણું નિહાપાત્ર બનાવે છે એ દુનિયા સારી પેઢે સમજે છે
એકાદી સમાલોચકને અને એલે જ કરીએ છીએ કે લીલાલોચક નહિએ પુણિમાર્ગથી કેવા
અંશમાં વિરુદ્ધ તખ્તું તે બતાવી આપવું લીલાલોચક નહિએ કયે રૂપને આચાર્યોની નિહા
અને પડિતનામધારીઓની અસલા પ્રકટ કરી ? કયે દેહાણે લીલાલોચક નહિએ 'આચાર્ય'
'પડિત' વગેરે પદ્ધતિ ધારણ કરવાની છાંછા કરી ? હા, લીલાલોચક દેવ જિતો 'સદગ દેવ
કરનારી છતર નહિએ તો તેવી પદ્ધતિઓ ધારણ કરવાની છાંછા જ નહિ પણ ધારણ કરી લેવાની
ધુણ્ડા પણ બતાવી છે, 'ભટ્ટાચાર્ય' ભટ્ટાચાર્યની, નામધારી 'નિર્ણયિતે' 'શુદ્ધાદિતપુણિ-
માર્ગસિદ્ધાંતપડિત'ની પદ્ધતિઓ શું નથી ચોટાડી ? લીલાલોચક સહિએ 'કયે રૂપને' 'આચાર્ય'
હાથે તેવી પદ્ધતિઓ લખી તે ઉપનેત્રી સમાલોચક 'ભટ્ટ' જાણાશે ? વિદ્યાર્થ અતુરક પ્રેક્ષક
લીલાલોચકે લખે ની સંસ્કૃત પકિતમાં બૂલો દેખાડવાને ચલ કયો છે ? તેમાંએણે પોતાની ગુગન-
ચુમિન જુદિનો કેટલો 'અર્થ' કયો છે તે સ્પષ્ટ જાણ છે તે ભટ્ટમનાન ખીતો-ગોતે જેની
હિમાયન કરી છે તેને સંસ્કૃત ભાષાનું કેટલું જ્ઞાન છે, એ તેના જ બનાવેલા 'અસિદ્ધાંતસંકલપ'નું

માં જોયું હોત તો જાણત કે નેમને સંસ્કૃતનો કેટલો ગંધ છો સમાલોચક તે પકિતમા દોષ કાઢે છે કે 'યદા વગેરે ચાર પદોનો સંબંધ જણાતો નથી.' પરંતુ તે પછિ પ્રખર દોષ જોવાની ધૂનમાં થું લખાયલ છે તે પણ જોઈ શક્યો નથી ! 'સત્ સર્વપમાત્રાણિ પરચ્છિદ્રાણિ પદયતિ એ ન્યાય તો જાણે ઠીક પણ સર્વપતુત્ય છિદ્ર ન હોય તો પણ તે જોવાં એ કંઈ જવાતેવા ધીવરોનું કાર્ય નથી ! તેવા તો તે કે ન જાનીમહે એ ઉક્તિની કાટિમા ગણ્યા છે 'તિવરાલટ'ના અનુયાયીને અને પૂછીએ છીએ કે લીલાલોચકે યદા લખ્યું છે કે યદા ? યદા એ શુદ્ધ જ લખ્યું છે તો તેના સંબંધની જગાસા નકામી છે યદા એમ અશુદ્ધ લખ્યું હોય તો તે 'ખતાવી આપવાની એલેજ કરવામા આવે છે ગરિય બિચારાને કાંઈ પણ દોષો જડ્યા નહિ એટલે તદન ખોટા દોષો ઉદ્ભવીને પોતાની પોષ્ટક પંડિતાર્થ ખતાવવાનું સુન્ય છે ! તેની આ 'અસહાય અને ખેદપ્રદ' દુસ્થિતિ ઉપર દરેક મનુષ્ય દયાદિષ્ટિએ જોશે. બીજા પદોનો સંબંધ કેવી રીતે જોડાય છે એ જાણવાની તીવ્ર ઇચ્છા હોય તો લીલાલોચક નિષ્ઠિતની સમીપમાં જતાં સારી પેઢે જણાશે. સદર તિવરાનુગામી સમજે છે કે 'પકિત' યદા માટે પ્રભુ પરિશ્રમ સાથે સર્વશાસ્ત્રગના સપાદન કરવી પડે છે, અને બી. એ અને એમ. એ. તો પાલનામાં જુલતાં જુલતાં જ થઈ જવાય છે. આ જ તેમની પંડિતાર્થ કેટલા ગજ લાગી છે એ સિદ્ધ કરી ખતાવે છે. નહિ વળ્યા વિજ્ઞાનાતિ ગુર્કી પ્રસવવેદનામ્ એ ન્યાયે તેમની ધુ-રંધરતા કેવી છે તે જણાઈ આવે છે. એક કવિ કહે છે કે- 'ક્યન કહું સુણ કુકડા લુગ હિન કારણુ આજ, તારે તત્પર નવ થવું રત્નપરીક્ષા કાજ.' આ ન્યાયે એમને હવેથી પોતાની પંડિતાર્થના પડ ઉખેડવાની ના કહીશું તો તેમની 'અસુધા' કરી કહેવાશે નહિ. દક્ષિણાત્રેયામા 'આચાર્ય' 'ભટ્ટ' વગેરે શબ્દો રસોષ્ઠ્યાને માટે વપરાય છે તેવું જ આચાર્યપદ 'ભટ્ટાચાર્ય'ને જોડ્યું હોય તો તે આપવાની કરી જરૂર જ નથી, કારણકે કેટલેકે કેટલા ભટ્ટજીઓ રસોષ્ઠ્યા તરીકે જ રહેલા હોય છે પુષ્ટિમાર્ગમા 'આચાર્ય' ગૃહ્યથી માત્ર શ્રીમહાપ્રભુજીને જ જાણવામાં આવે છે. કાંઈ પણ સામઘણિક ગ્રંથોમા શ્રીમહાપ્રભુજી સિવાય બીજા કાંઈ પણ મહાન પંડિતવર્ચ બાકકોને પણ 'આચાર્ય' સંસારથી જોલખવામાં આવ્યા નથી. આ વાતની ખખર, 'સર્વનિન્દાસત્ર'ના કરમજ ધૂમથી આજ્ઞતનયનવાન 'ભટ્ટના' ભક્તને ન હોય એ સ્વાભાવિક છે, એમ વારંવાર એ વિષય ઉપર અમારા વિચારો દર્શાવ્યા છે, એટલે અત્ર પિષ્ટપેષણની જરૂર નથી.

ભટ્ટજીનો ભાઈ અકાલે છે કે 'શ્રીગોકુલનાયજીના પ્રાકલ્યનો સમય સં. ૧૬૦૮ છે અને ૧૨૫ વર્ષ સુધી ભૂતસને આપે અવકૃત કરેલ છે.' આ જ્ઞાવેસાને અગે પૂછીએ છીએ કે આ અદ્ભુત ગોષ્ઠ ક્યાથી ક્યા દતિહાસમાંથી 'સિદ્ધ' કરી ? ક્યા ગ્રંથમાં તેઓશ્રી ૧૨૫ વર્ષ ગિરાળ્યા એવું લખ્યું છે ? આ ભૂતભાષ્યકાર એ પ્રશ્નોના ઉત્તરમાં કંઈ લખના નથી. અમે શ્રીગોકુલનાયજીના એક ચુરત સેવકને તે વિષે પુછ્યું અને તેથી જાણ્યું છે કે તેઓશ્રી ભૂતજ ઉપર ૮૯ વર્ષ ગિરાળ્યા છે એમ પ્રાચીનતમ ગ્રંથોમા ઉલ્લેખ છે આ 'સંસ્કૃત-નગાનો લેશ' ધારણ કરવાનો ડાસ કરનાર ૩૬ વર્ષ ધરનાં ઉમેરી નાખે છે નિર્જીવસિંધુનો નિર્માણકાસ સ. ૧૬૬૮ તો છે. હવે તે વખતે પણ 'તિવરાલટ'ની ત્રિકાલદિષ્ટિએ ત્રેસ વગેરે બધા સાધનો જાણ્યા હશે, એટલે જુજ સમયમા તે ગ્રંથ પ્રસિદ્ધ અને શ્રીગોકુલનાયજી-પર્વતને માન્ય પણ થઈ ગયો, અને તેને આધારે શ્રીગોકુલનાયજીએ આ સિદ્ધાંત

અકટ કર્યો ! તે અંથ લખાઈ પૂર્ણ થવાની સાથ ૧૬૮૮ છે, તે પછી એટલે ૨૧ વર્ષ પછી આપ લીલામાં પધાર્યા છે એમ જણાય છે. તેવા લટકાટના સમયમાં, કશા પણ સાધનો વિનાના સમયમાં, તેઓશ્રીએ તેના આધારે અથ ૨૨ઓ એ માન્યુ એ રમાતોન્ધતા નહિ તો બીજુ શું ? વહી તેઓશ્રીએ નિર્ણયસિધુ બન્યા પહેલા જ સ્વસિદ્ધાત અકટ કર્યો ન હતો તેવા કંઈ આ 'તિથરાભટ્ટ'ને પ્રમાણ મને છે. ભટ્ટજીનો ભક્ત પહેલા તો એમ સિદ્ધ કરવા ગયો કે નિર્ણયસિધુનો આશય લઈને શ્રીગોકુલનાથજીએ 'સિદ્ધાત અકટ કર્યો પણ પાછવથી પોતાની પોત્ત દલિલોથી કરી જઈને લખે છે કે ' નિર્ણયસિધુનો આશય લઈ શ્રીગોકુલનાથજીએ લખ્યુ એ વાત ભટ્ટજીના લેખમાં નથી તો પછી આરોપ કરવો તે બાન્તિમુખક જ ગણાય ' આ લેખકને ભટ્ટજીના લેખનો કેટલો સ્પર્ગ ચલે છે તે અમે જણાવીએ છીએ ભટ્ટજી લખે છે કે — દમમેવાશય મનસિ-
કૃત્ય ગોસ્વામિશ્રીવલ્લભપાદૈ સ્વરૂતસેવાપદ્મતૈ સર્વોત્તવપ્રકાશૈ સ્પષ્ટતયોક્તમ્ ।
અર્થ— ' આ જ આશયને મનમાં લઈને ગોસ્વામિશ્રીવલ્લભચરણે સ્વરૂત સેવાપદ્ધતિમાં સર્વોત્તવપ્રકાશમાં સ્પષ્ટપણે કહ્યું છે. ' પહેલાં ભટ્ટજીએ નિર્ણયસિધુ અને ધર્મસિધુના આશયનો ઉપન્યાસ કર્યો છે અને પછી લખે છે કે ' આ જ આશયને મનમાં લઈને ' તેનો અર્થ શું ? શું તેમાં કાંઈ પણ તદસ્થ એમ નિશ્ચય ઉપર ન આવે કે નિર્ણયસિધુ પ્વાદિમ થોના આશયને મનમાં લઈને આપશ્રીએ વાક્યો કલા ! દમસ્તુ મનિષ્ટે એ વૈયાકરણકારિદાનું આ 'તિથરાભટ્ટ'ને વિસ્મરણ થય તો નથી ? જો 'તિથરાભટ્ટ'ને એમ જણાય હોત કે નિર્ણયસિધુ વગેરેના આશય લઈને શ્રીગોકુલનાથજી આજ્ઞા કરના નથી પણ મેરાશિકર્ષણી જ કરે છે, તો પહેલાં શ્રીગોકુલનાથજી મન દર્શાવને પછીથી તેને સામ્રદાયિક ધાર મથોથી પોલીને છેવટે રમાર્ત પ્રયોનો પણ આશય અવિરોધાર્થે અકટ કરત, પરંતુ તે સરલ માર્ગ ત્યજને કેવલ ધર્મશાસ્ત્રનો પોતાનો કાષ્ઠક મધ છે એમ બતાવવા માટે વિકટ માર્ગજી આશ્રયણ કર્યું છે !

રમાર્તમન સ્વમાર્ગથી જે અંશમાં વિરોધરહિત હોય તે પણ અમાલ છે એમ લીલાલોકે ક્યા સ્થલમાં લખ્યું છે એ ભટ્ટજીમાં સમાલોચક બતાવી આપશે ? માત્ર એટલું જ જણાવ્યું હતું કે શ્રીગોકુલનાથજીએ જે સિદ્ધાત સ્વીકાર્યો છે તે રમાર્ત પ્રયોના ભટ્ટજીએ ઉપન્યસત નિર્ણયસિધુ પ્વાદિના-આધારથી નહિ, પરંતુ સેરામૈરકર્મથી જ તેમણીએ એવો અર્થ નથી નિકલતો કે રમાર્તમનનો અવિરોધાર્થ પણ અમાલ છે. છતાં ગુલદલિત્વની સમાલોચકસહિ તેવો અર્થ નિપજની બેડી છે એ 'બ્રાતપ્રતારણા' નહિ તો બીજુ શું ? સનાતનધર્મપાનિત-ભટ્ટમનાઝહી આગત લખે છે કે મોટા મંદિરનું 'અનુકરણ નવા મદિરવાલાએ કર્યું તે કર્મ ચારીઓની બૂબ છે. ' અત્ર લખતુ પડે છે કે નવું મંદિર ગોસ્વામી શ્રીદેવજીન દનવાતજીના અધિકારમાં છે, તેઓશ્રીએ ભટ્ટજીના આ નિર્ણયને સંમતિ આપી તો પોતાના સર્વ મદિરોમાં તેનો અમન થવો જોઈતો હતો તેઓશ્રીએ જો નવામદિરવાલા ઉપ આજ્ઞાપત મોકલ્યા હોત તો અમે નથી ધારતા કે તેઓ જણી જોઈને 'બૂબ' કરત.

ઉપર પ્રમાણે 'તિથરાભટ્ટ'ના દ્વિમાયતીના લેખની સમીક્ષા કરીને છેવટે 'તિથરાભટ્ટ'જીને એ શબ્દ તેમના દ્વિતાર્થ જ લખીએ છીએ 'તિથરાભટ્ટ'જીને ધર્મશાસ્ત્રનો મધ છે એમાં કાંઈ

જે મંત્ર નથી. વક્ત્રી તેઓ સાંપ્રદાયિક નિર્ણયપ્રથો વધારે પ્રમાણુમા સમજતા હોવાનો દાવો કરે છે, તો અમે એમને એટલી જ સૂચના કરીએ છીએ કે સંપ્રદાયના નિર્ણયના પ્રાચીન પ્રથો જેટલા મહે તેટલા શુદ્ધ સ્વરૂપમાં છપાવીને પ્રકટ કરો અને એના વ્યર્થ કહેવાથી, મતભેદથી, ‘મુખ્યવ્યામોહલીલા’ કરવાના વ્યવભાષથી, દૂર રહો. જેટલું દ્રવ્ય આવા વ્યર્થ હેઠ-ગિલોમાં ખર્ચાયું છે, તેટલું જ દ્રવ્ય જો નિર્ણયપ્રથોની, અરે સેવાપદ્ધતિની જ પ્રસિદ્ધિમાં ખર્ચાય તો ભદ્રજનું નામ પણ ચિરસ્થાય થાય અને સંપ્રદાયને પણ લાભ થાય. આશા છે કે ભદ્રજ આ હિત સૂચનાનું અવશ્ય મનન કરશે.

ગત ભાદ્રપદ પૂર્ણિમાના અસ્તોદિત્યંદ્રગહણપ્રસંગે મુખ્યાઇમાં પુષ્ટિમાર્ગીય સર્વ વૈષ્ણવ મંદિરોમા પ્રાચીન નૃદિ પ્રમાણે સ્પર્શસમયે હાથ વાગે જ અહણના દર્શન ખુદમાં હતાં. ફક્ત તિથરાભદ્રને શ્વશુર શ્રીમાનગોવર્ધનલાલજીના શ્રીત્રિભંગલલિતજીના (શ્રીગોપલાધીશજીના) મંદિરમા જ ચદ્રોદયવખતે અહણનાં દર્શન ખુદમાં હતાં એ નોંધ લેવી અત્ર ઉપયુક્ત થઈ પડશે. તિથરાભદ્રને સમતિ આપનાર શ્રીરવકીનદનજીના નવા મંદિરમા અને શ્રીમાન ગોવર્ધનલાલજીના માતૃચરણુના (શ્રીલાલજીના) મંદિરમા પણ તિથરાભદ્રનો સુધારો સ્વીકારાયો નથી.

અમમેદ.

કવિવર હવારામભાઈનું ‘વર્ણાશ્રતુવર્ણન’ ગયા અંકમા મુદિત થયું છે. તેમાં નીચેના ટૂંક આવે છે.—

‘પહેલો નીલાંબર જો ધરા, લહી પ્રિયરસ માતી;

છંદગોપના એ ચુદડી, ચિરમાં રંગ રાતી.

૧૧

આ ટૂંકમા છંદગોપ રાજ આવે છે એનો અર્થ એક દીકાકારે આ પ્રમાણે ક્યો છે. “છંદગોપ (‘છંદગોપના’ એમા ના અક્ષર વિશેષ જોડ્યો છે) એ પૃથ્વીએ ચુદડી ઓઠી છે તથા તે ચુદડી ચીરમાં રંગે રાતી છે.....છંદગોપ-પરમેશ્વરની ગાયો (કદાપિ છંદગોપના નહિ) પરમેશ્વરની ગાયો નહિ પણ ચુદડી છે એમ લખ શકાય.”

આ અર્થ કેવા વિચિત્ર છે? દીકાકારે પોતે સમજ્યો છે કે નહિ એનો નિર્ણય શુદ્ધિમાત્ર વાચનારે કરવાનો છે. આ ટૂંકાણે વાચનાર દીકાકારના શબ્દો ઉપરથી કેવા અર્થનો નિશ્ચય કરે છે? દીકાકારનોમુદો હાથમા આવે છે? વગેરે વગેરે ઘણા પ્રશ્નો થાય છે, પણ સમાધાન થતું નથી. આ ઉપરથી મેં કહ્યું સરસ્વતાથી સમજાવવા છંદગોપનો અર્થ ‘છંદના-મેધના-સંધાકાલે ખુલવાના-ગોપના ગ્રામના’ એવો ક્યો હતો. આ અર્થ (પણ કેવલ કંપનાના જ આશ્રયથી ઉદ્ભવ્યો એમ મને હવે લાગે છે. વાસ્તવિક અર્થ શ્રીમદ્ભાગવતના દ્વાપરકથના ૨૦મા અધ્યાયમા (વસ્તુતઃ ૧૭મામાં) વર્ણાશ્રતુનું વર્ણન વાચનાથી જાણાય છે. કવિવરે ઉપરની પંક્તિમાં દર્શાવેલો ભાવ નીચેના શ્લોકમાં વિશદ છે.

હરિતા હરિભિઃ સર્પેરિન્દ્રગોપેષ્ઠ લોહિતા ।

અર્થ—કામત લીલા તૃણથી લીલી બનેલી, છંદગોપનામના લાલ રંગના કીડાઓથી કવચિત્ લાલ એવી, પૃથ્વી શાલની હતી.

ઉપરના જ લાવાર્થને કવિવરે પોતાના કાવ્યમાં વૈચિત્ર્યવિશેષથી વર્ણવેલા છે. આ ઉપરથી એમ પણ જણાય છે કે કવિવરે રચેલું પદ્યકવચર્ણન શ્રીમદ્ભાગવત, અન્ય પુરાણો, અને અષ્ટ સપ્તાના કીર્તનોને આધારે છે. મહર્ષિ રા. હરિલાલ હર્ષદ ક્રુપે ભાવણના કાવ્ય ઉપરથી કવિએ આ કાવ્ય ઉપજાવ્યાનું જણાવ્યું તે કેવળ કપોતકપિત જ છે. કવિ-ગિરિમાંથી હયારામભાઈને એવા લૌકિક કાવ્યોના આશ્રયની જરૂર જ ન હતી.

શ્રીહરિરાયજીતો માર્ગસ્વરૂપનિર્ણય:

બીજા સર્વે માર્ગોથી, સ્વમાર્ગ એટલે આપણો પુણિમાર્ગ સર્વથા અતિવિક્ષણ સમજવો. પુણિમાર્ગનું સ્વરૂપ આપણા પોતાના સામર્થ્યથી સર્વથા દુર્જેય એટલે સમગ્ર નહિ તેવું છે. તેથી શ્રીકૃષ્ણને ચિંતા થતાથી કૃપા કરીને પોતાનું મુખ એટલે શ્રીવલ્લભાચાર્યને સર્વસામર્થ્ય-સંહિત બ્રહ્માની પેઠે ભૂતકલ્પે પ્રકટ કર્યા રસો ધ્રુવ એ શ્રુતિમાં કથા પ્રમાણે શ્રીકૃષ્ણને ભાવાત્મક માનેલા છે, તે પ્રકારે શ્રીકૃષ્ણનું મુખ શ્રીવલ્લભાચાર્ય પણ ભાવાત્મક જ મંતવ્ય છે, કેમકે ભકતોએ તેવો અનુભવ કરેલો છે, તેથી ભકતોની પાછળ ચાલનારાઓએ (હાલના ભગવતજનોએ) તેના જ (ભાવાત્મક જ) માનના આ ઉપરથી એમ સિદ્ધ થયું કે સર્વપ્રકારે પુણિમાર્ગ ભાવાત્મક જ પ્રકટ કરેલો છે. બ્રહ્મસબધ મુખ્ય છે, તે પણ ભાવાત્મક જ છે. ભક્તીથી રૂપો પોતાના પતિમાં જેમ ભાવ થાય છે, જેમ પોતાના પતિના સબધથી સ્ત્રી નિરોધ થાય છે, તેમ અહિ દેહ, માણુ, અતઃકરણવડે શુદ્ધ થયેા પણ ભગવદ્ભાવના સબધથી નિરોધ થાય છે, એમ અતઃકરણપ્રવૃત્તિ અથવા શ્રીવલ્લભાચાર્યજીએ જ્ઞાતી ચેદ્રાજપત્ની પ્રત્યાપ્તિ શ્લોકથી કહ્યું છે, માટે બ્રહ્મસબધથી પહેલાના દોષ ભગવાન સાથે સબધનો અટકાવ કરી શકતા નથી જેમ બીજાના ધ્યાનના સબધથી, પોતાનો પતિના ઉચ્ચિષ્ટ સિવાય બીજું અન્ન ખાવાથી, પોતાના સ્વામીના ભોગના પદાર્થ (બીજાને) આપી દેવાથી, અને પોતાના દેહને અન્વના સબધમાં આણવાથી, સ્ત્રીના મહેરોટા દોષ થાય છે, તેમ અહિં પણ ભગવતજનોએ સમજી લેવું જેમ સ્ત્રી મધ્યસ્થોદારા પોતાનો ઉત્તમ આત્મા પતિને અર્પણ કરે છે, તેમ (તેવે) સબધીઓદારા સર્વવસ્તુ પ્રભુને સમર્પણ કરવી, પોતાની પ્રભુસાથેની અનન્યતાના અનુસંધાનનો અભવ બાધક ગણાય છે. જેમ સ્ત્રી (પતિના) સબધીઓના સાથે (રડીને) પોતાના પતિવ્રતનું રક્ષણ કરે છે, તેમ અહિં તાદશ જનોની સાથે (રડીને) બ્રહ્મસબધનું ચિંતન કરવું, માટે જ્યાં તાદશ જનો રહેતા હોય ત્યાં જ રહેલું કલિયુગમાં તેવા દુર્લભ છે, તેમને શોધી કાઢીને તેમની સાથે ગેહવુ, મટે (તેવા મક્કા નથી માટે) પ્રભુએ સ્પષ્ટ કહ્યું છે કે 'હરિસ્થાનમાં (મદિરમાં) ગેહવુ.' અર્થાત્ ભાવનું સર્વથા સારી રીતે રક્ષણ કરવું, અને તે વધારે ભક્તિર્ચર્ચિની અથવા શ્રીમદ્પ્રભુજીએ આજ્ઞા કરી છે કે વ્યાપારિતરિત યર્ષને (વ્યાપારેરાગગાર છોડી દર્ષને) ભગવદ્ભજન કરવું એવા જ આશયના અન્ય વચનથી તે બીજાના (સદ્ગુણ) ભજનના ક્રમથી પ્રેમ, આસક્તિ અને વ્યસનની દશાને પ્રાપ્ત થાય છે એ પ્રાપ્ત કરવાને માટે સેવાની આજ્ઞા કરી છે, તે એવાપણ ભાવાત્મક છે, તે સેવાથી પ્રાપ્ત થતા સ્વરૂપ પ્રભુ પણ ભાવાત્મક જ માનેલા છે રસના મર્મને જણનારાઓએ પ્રભુની લીલા પેશુ તેવી ભાવાત્મક જ સમજવી, અર્થાત્ કેવળ શ્રીમદ્પ્રભુજીએ જે જે પ્રકાશ કરેલું છે તે સર્વે વિદ્વાનોએ સર્વથા ભાવાત્મક જ

સમજવું જેવું (ભાવાત્મક) મૂલ્ય તેવું જ તેમાંથી પ્રકટ થયેલું કાર્ય પણ (ભાવાત્મક) થાય. ઉત્તમ જનોએ સમજવું કે આપણા આચાર્ય, તેમણે કરેલો માર્ગ, તે માર્ગથી પ્રાપ્ય પુરુષોત્તમ એ સર્વ અતિ-ઉજ્જ્વળાવથી પરિપૂર્ણ છે જેઓ આપણા આચાર્યને શરણે ગયલા છે, જેમનું પ્રભુએ વરણ કરેલું છે, એવા વિચક્ષણ ભગવન્જનોએ આવો જ સિદ્ધાંત સમજવો.

છત્રિ શ્રીહરિદાસવિરચિત માર્ગસ્વરૂપનિર્ણય સમાપ્ત

વિવેચન—આ લઘુ ગ્રંથમાં શ્રીહરિરાયજીએ પુષ્ટિમાર્ગના સ્વરૂપનો નિર્ણય ઘણી સરલતાથી સમગ્ર એમ આપ્યો છે. માર્ગ ભાવાત્મક છે, કૃષ્ણ ભાવાત્મક છે, શ્રીમહા-પ્રભુજી ભાવાત્મક છે, બ્રહ્મસંપદ ભાવાત્મક છે, સેવા ભાવાત્મક છે, સેાથી પ્રાપ્ય પ્રભુ અને પ્રભુની લીલા ભાવાત્મક છે, એમ સર્વ ભાવાત્મક હોવાથી ભાવ આ માર્ગમાં મુખ્ય છે. શ્રીમહાપ્રભુજીએ સ્વપુત્રોને કહ્યું છે કે—

યદા યદિર્મુખા યૂયં મવિષ્યથ કથંચન ।

તદા કાલપ્રવાહસ્થા દેહચિત્તાદયોઽપ્યુત ॥

સર્વથા મહાયિધ્યંતિ યુષ્માનિતિ મતિર્મમ ।

ન લૌકિક પ્રમુ કુળો મનુજે નૈવ લોકકમ્ ॥

ભાવઃ તત્રાપ્યસ્મદાયઃ સર્વસ્વં ચૈદિકશ્ચ સ. ।

પરલોકશ્ચ તેનાયં સર્વભાવેન સર્વથા ॥

સેવ્ય સ ઇવ ગોપીશો વિધાસ્યત્યશિલં હિ ન ॥

અર્થ—ન્યારે તમે કોઈ પણ વારણથી બંધિમુખ થશો, ત્યારે કાલના પ્રવાહમાં રહેલા (તમારા) દેહ, ચિત્ત વગેરે સર્વથા તમારે ભક્ષણ કરશે, એમ મારું માનવું છે. પ્રભુ કૃષ્ણ લૌકિક નથી, અને લૌકિકની (દ્રવ્યપ્રાપ્ત ભાવનગરની સામગ્રીની) દરકાર કરના નથી, માટે પ્રભુમાં આપણો ભાવ રાખવો જોઈએ, આ દુનિયાનું આપણું સર્વસ્વ એ પ્રભુ જ છે, અને પરલોકનું સર્વસ્વ પણ પ્રભુ જ છે, તેથી સર્વભાવથી સર્વથા એ ગોપીપતિ કૃષ્ણની એવા કરી, તે આપણું સર્વસ્વ કરશે.

અપૂર્ણ.

નરસિંહમહેતા.

હાલમાં 'ગુજરાતી' પ્રેસ તરફથી સંગત ધરંધારામનો શોધેલો નરસિંહમહેતાના કાવ્યનો સમગ્ર બદાર પડ્યો છે, તેમાં ૫૩૩મે પાને નરસિંહમહેતાનું નીચલું પદ જાપી દીકા કરવામાં પોતે પોતાનું નરસિંહમહેતાના કાવ્યોનું અને પુષ્ટિમાર્ગના સિદ્ધાંતોનું અચાનક દર્શાવ્યું છે, એટલું જ નહિ, પરંતુ પોતાની ભુદ્ધિ ઉપેક્ષા કરી અપદ્ધતાથી કામ કરે છે તે પણ લોકોમાં સિદ્ધ કર્યું છે. આ વાત અગાડી રૂપક થતી જશે.

પદ ૧૨૧ રાગ પ્રભાત (૫૩૩ મું પાનું.)

શ્રીહરિ નરહરિ કૃષ્ણ કરણા કરી, રાખ રાધાવર ચરણ શરણે;

શોક મોહ ગયા જન્મ સગા વૃથા, કુષ્ટ ચિંતા કરી ઉદર ભરણે. ૧

દેહ ધંદ્રિય પ્રાણ અત કરણ દારા, ધન સોપીઆ ચરણ તારે,

હવે વિદ્યા ધર્મ સર્વ શ્રીનાથ તુ, તુજ વિના અવર નહી વગત મારે. ૨

માત તુ બ્રાત તુ બૂધરા, તુજ વિના અવર કોને ન જાણ્યું;
દાસ હું નાય તુ એમ જાણી સદા, દાર બેઠો તારા શુભ વખાણ્યું. ૩
શ્રીવલ્લભ શ્રીવિદુલ ભૂતલે પ્રકટીને, પુષ્ટિમાર્ગે તે વિશદ કરશે;
દૈવ નિજ જીવને શરણુ જો આવશે, વિના સાધન ઉદ્ધાર કરશે. ૪
શરણુ દો શ્રીહરિ દીન જાણી કરી, સર્વથા દાસને ચરણુ રાખો;
બેઠે કર જોડીને નરસિંહજી વીનવે, નિલ પ્રતિ આવીને વંદન દાખો ૫

ઉક્ત પદ પુષ્ટિભક્તિસધાના ચતુર્થ વર્ષના પ્રથમ અંકમાં કદક પાઠનેદસાચે છપાસું હતું, આ પદ અમને ભક્તકવિ શ્રીદયારામભાઈના શિષ્યપુત્ર જોશી છગનલાલભાઈ દ્વારા તત્કાલભાઈ તરફથી મળ્યું હતું.

ઉક્ત પદમાં ચોથી કડીમાં શ્રીવલ્લભ અને શ્રીવિદુલ પ્રકટ થઈને પુષ્ટિમાર્ગે પ્રકટ કરશે એમ ભવિષ્યવાણી છે આ ભવિષ્યવાણીનું સચન ભક્ત કવિશ્રી દયારામભાઈ પણ પોતાના પુષ્ટિપચરતુસ્યપ્રથમાં કડી ૨૮ અને ૮૩માં કર્યું છે.

પ્રકટ પહેલી નરસિંહમહેતે ગાઈ વંચાઈ,
શ્રીવલ્લભ શ્રીવિદુલ પ્રકટ થશે મજરાઈ,
કરશે પ્રકટ પુષ્ટિમાર્ગે ત્યાં જે અનુસરશે,
કેવલ શરણુમાત્રથી નિ સાધન ભવ તરશે.

આ ઉપરથી એમ સમજાય છે કે દયારામભાઈ પોતે આ ભવિષ્યવાણી માનતા આ ભવિષ્યવાણીને પુષ્ટિમાર્ગે વૈષ્ણવો સહ માને એ જોતલે અશે સ્વાભાવિક છે તેટલે જ અંશે પુષ્ટિમાર્ગીય જે ન હોય તે ન માને એ પણ સ્વાભાવિક છે, અને તેથી જો કોઈ અવૈષ્ણવ તે સત્ય ન માને તો તેને વાસ્તે એ જ ભવિષ્યવાણીમા શ્રદ્ધા રાખનાર કોઈ પણ ડાલો વૈષ્ણવ આગ્રહ કરે નહિ. હિંદુસ્થાનમા એક વખત એવો હતો કે જે વખતે ભવિષ્ય વાણી સર્વન પ્રચલિત હતી હવે જમાનો એવો આવ્યો છે કે પવિત્ર જીવનના અભાવમા ભવિષ્યદર્શન વ્યગ્રચિતવાન મનુષ્યોને થઈ શકતું નથી, અને તેથી ત્યારે આવું ભવિષ્યદર્શન એમની દૃષ્ટિએ પડે છે કે તરત જ કંઈ પણ વિચાર કર્યા વિના એવા જ મિદ્ધાઉપર આવી બેસે છે કે એ તો સત્ય હોઈ શકે જ નહિ વસ્તુરિચિત આ પ્રકારે છે. એટલે આ ભવિષ્યવાણી નરસિંહમહેતાની છે કે નરસિંહમહેતાને નામે કોઈ પુષ્ટિમાર્ગીય વૈષ્ણવે નુસાડી દીધેલી છે એને વાસ્તે અમને ઉલ્લસીન થતિ રાખતી ઉચિત લાગે છે આ ભવિષ્યવાણીની દયારામભાઈને અને એમના શિષ્યોને જોટલું સત્ય માનવાનો હક છે, તેટલો જ શ. ઇચ્છારામને અને તેમના અનુસરનારાઓને તે જ ભવિષ્યવાણી નહિ માનવાનો પણ હક છે, માટે સદ્ગત ઇચ્છારામે જો આ ભવિષ્યવાણી પુષ્ટિમાર્ગના કોઈ શ્રદ્ધાતુ વૈષ્ણવની કલ્પેન્દ્ર છે એટલું જ માત્ર દર્શાવ્યું હોત તો આપણને એમને વાસ્તે કંઈ પણ કહેવાનું રહત નહિ, પરંતુ તે ઉપરાંત જે કેટલુંક અકાલકાંડવ ચિતરેને પુષ્ટિમાર્ગે તરફ પોતાનો અસંનયુક્ત દેખ પ્રકટ કર્યો છે, તે માફ કરી શકાય એમ નથી. ઉક્ત પદની ટીકા એવો પોતે નીચે પ્રકારે કરે છે

“ઉપરું પદ નરસિંહમહેતાની કૃતિ છે એમ મનાવવાનો પ્રયત્ન, શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યસપ્રદાયના કેટલાક ગોસાહના બાળકા અને અન્યક વૈષ્ણવો કરે છે હેતુ ૨૫૪ છે કે પરમભક્ત નરસિંહ-

નાએ ગોળમા ચાલકના પ્રારભ પૂર્વે કે તેની લગ્નગમના એવું લવિષ્ય સાખ્યું હતું કે પછી શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્ય અને તેના દીકરા વિક્રમનાથજી જેને વૈષ્ણવો ગુણાંકજી કહે છે તે પ્રેમસા વૈષ્ણવો સાક્ષાત્ પૂર્ણ પુરોષોત્તમનું સ્વરૂપ કહે છે તે જન્મ લેશે અને પુષ્ટિર્ગતે પ્રનાવશે. પદની આપા વસ્તુન વિચારી જોના આ પદની ચોથી કડી કૃત્રિમ છે એ જ્ઞાની જરૂર નથી વૈષ્ણવો કહે છે કે નરસિંહજીએ પુષ્ટિમાર્ગનો વધારાએ એટલે વધામણી પાતારો હતો અને નરસિંહમહેતાએ શ્રીચલ્લાચાર્ય જે ભોધ કરવાના હતા તે પ્રથમ જીવવાને જ જન્મ લીધો હતો. આ જેવો ઉર્લાંગ ટાલેનો હું ધારણ કે કોઇ પણ પથ-પ્રદાયમા નહિ હશે નરસિંહમહેતાના કાળો પદો જેટલા જેટલાં જૂના ચોપગ્રમાથી ઉતાર્યા, તેમા કયાહી એ પદ દષ્ટે પાડ્યું નથી. પણ અરાધી સદીના લખાપના વધભક્તપ્રવચના પગમાથાં જ માત્ર આ પદ મળી આવ્યું છે. નરસિંહમહેતા કયા પ્રકારના જ્ઞાન અને ભક્તિમાર્ગે ગમન કરનારો હતો તે તેના જ્ઞાનભક્તિ એ મથાળા નીચે આપેલાં પદો તથા રિશિપદમા આપેલા અન્ય પદો તેનું સ્વરૂપ સુસ્પષ્ટ રીતે દર્શાવે છે અને તે પરથી સિદ્ધાય છે કે વલ્લભસપ્રદાયની પુષ્ટિભક્તિથી કઇ ભુદી જ દિશામા નરસિંહની ભક્તિ વહન કરે. સક્ષમ રીતે અવલોકન કરનારને પ્રત્યક્ષ થશે કે નરસિંહની જ્ઞાનભક્તિ અને પુષ્ટિભક્તિ એ કોઇ પણ જનની સામ્યતા નથી તો પછી ઉક્ત પદમા વર્ણવેલી લવિષ્યવાણી નરસિંહમહેતા કેમ લાખે? નરસિંહની ભક્તિનું સ્વરૂપ કોઇ પણ વિષ્ણુ ઉપાસક પથને માન્ય છે, સર્વદેશી છે, વલ્લભાચાર્યની ભક્તિનું સ્વરૂપ એકદેશી છે.

બીજી આ પદની ૨ છ ને ૩ છ કડીમા શ્રીચલ્લાચાર્યનો અલસબંધી જે મંત્ર છે તેનો ભાવ સમાવ્યો છે. આ મંત્ર સર્વમાન્ય કે વેદોક્ત મંત્ર નથી તેવા મંત્રનો અવર્તક અમુક થશે એમ વૈષ્ણવો કહે એ તેમના એ પ્રેમલાપણીનો છજ અથવા મૂર્ખતાજ છે. નરસિંહમહેતા વિશુદ્ધ પરમ શ્રીકૃષ્ણનો ઉપાસક ભક્ત જ્ઞાની હતો છતાં ઉપરનું પદ નરસિંહમહેતાનું જ હોય અને પુષ્ટિમાર્ગ પ્રવર્તાવવાના પેગામરૂપ હોય તો નરસિંહમહેતા શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યનો શુરૂ ગણાશે. ૧"

પ્રથમ તો લવિષ્યવાણી હોઈ શકે કે નહિ એને વાસ્તે આપણને આગ્રહ કરવાનું કારણ નથી. વૈષ્ણવો નરસિંહમહેતાને પુષ્ટિમાર્ગનો વધારાએ કહેતા હશે તેનું કારણ માત્ર આ પદનો જ આધાર નથી. નરસિંહમહેતા જ્ઞાન અને ભક્તિમા પુષ્ટિમાર્ગના સિદ્ધાંતોને બહુમા મક્કો આવે છે તેની વૈષ્ણવોને સારી રીતે ખબર હોવાથી તેઓ આ પ્રમાણે કહેતા હોય તો તેમનો દાવ માત્ર દોષગ્રની અજ્ઞાનતાનો જ સૂચક છે. નરસિંહમહેતાના અને પુષ્ટિમાર્ગના સિદ્ધાંતોમા સામ્ય છે તેનું દર્શન જોવર્ધનરામને પણ થય્યું, પરંતુ જોવર્ધનરામને પોતાને નરસિંહમહેતાની પણ ભક્તિના મૂળની ખબર નહિ હોવાથી સપ્રદાયવાલાઓએ નરસિંહમહેતાના ગીજરૂપ ઉપદેશને વિકસાવ્યો એમ તે માને છે. સદ્ગત ઇચ્છારામના જ્ઞાન અને ભુદિને વાસ્તે અમને એમના ઉપર દયા આવે છે. પોતાના અજ્ઞાનમા શમ્પદને દુરુપયોગ કરનામા એક જનનું અદિનીત્ય એમણે સપાદન

૧. અત્ર રા. ઇચ્છારામે અલસબંધના મંત્રનો પણ અમુક ઉપન્યાસ કરી નાખ્યો છે. આ ઉદ્કંમા મોટા અક્ષર અંગે ક્યાં છે, જેથી વાચકોને ઉક્ત સદ્ગતની આતર-વર્તિની પ્રતીતિ થઈ શકે.

કરેલું લાગે છે. એઓ પોતે લખે છે કે વપ્રભસ પ્રદાયની પુષ્ટિભક્તિથી કંઈ જુદી દિશામાં નૃસિંહની ભક્તિ વહન કરે છે. આ શોધ એમણે ક્યાંથી કરી ? જ્ઞાનભક્તિમાં આપેલાં એમના પદો-એમના જ નરસિંહમહેતાના કાવ્યસંગ્રહમાં આપેલાં પદો-પુષ્ટિભક્તિના જેવો ઉપદેશ શું કરતા નથી ? સ્ત્રીલાવણી પ્રભુની ભક્તિ કરવાનાં એટલે ગોપિકાના લાવણી પ્રભુની ભક્તિ કરવાનું જેવું પુષ્ટિમાર્ગમાં મનાય છે તેવું શું નરસિંહમહેતાને સમન નથી ? ‘રસમયું રસણું’ નાથ નેરા કરે તે નહીં નારી અવતાર પાળે’ એ શું બતાવે છે તે કહેતાની જરૂર નથી. સ્ત્રી સિવાય પ્રભુનો રસ કાઢી અનુભવી શકાય એમ નથી સ પ્રદાયમાં ચતુર્થા મુક્તિને ‘તુલ્ય’ ગણવામાં આવે છે તેમ નરસિંહમહેતા પ્રભુની ભક્તિથી એ ચતુર્થા મુક્તિને હથકી કાઢીમાં નથી ગણતા શું ? (જુઓ “ ચતુર્થા મુક્તિ છે જુગની જુક્તિની તાહારા તે તેહેને નવ રાયે.”) આ પ્રકારે વિશ્વાસ દષ્ટિથી અવલોકન કરનારને માલમ પડે છે કે નરસિંહમહેતામાં અને પુષ્ટિમાર્ગમાં સામ્ય છે જ એ સામ્યનું તિરોધાન માત્ર ઇચ્છારામની પેઠે સૂક્ષ્મ રીતે અવલોકન કરનારને, અર્થાત્ નેનનિમીલન કરીને અવલોકન કરનારને, નરસિંહમહેતાની ભક્તિ અને પુષ્ટિભક્તિ વચ્ચે સ્પષ્ટ વકી એઓ પોતે ઉમેરે છે કે નરસિંહમહેતાની ભક્તિ ‘ સર્વદેશી ’ છે અને પુષ્ટિભક્તિ ‘ એકદેશી ’ છે આનું જ નામ રામદેવો દુરુપયોગ. સ્ત્રીલાવણી પ્રભુની ભક્તિને, અને તે પણ જ્ઞાનને તરવણું ટુપણું કહીને તુલ્ય ગણે તે ભક્તિને ‘ સર્વદેશી ’ કહેવી, અને તેવા જ આશયપતી પુષ્ટિભક્તિને ‘ એકદેશી ’ કહેવી એ નરસિંહમહેતાનું અને પુષ્ટિમાર્ગનું ખેદજનક અજ્ઞાન સ્પષ્ટ છે. નરસિંહમહેતામાં અને પુષ્ટિમાર્ગમાં સામ્ય છે એનો હસારો પુષ્ટિભક્તિસુધાના દ્વિતીય વર્ણના ચતુર્થ અકમાં પણ કરવામાં આવ્યો છે, તેનો ખ્યાલ તો રા. ઇચ્છારામને ક્યાંથી જ હોય ?

પોતાનો કક્કો ખરો કરાવવાને લોહિા કેટલે સુધી આડે રસ્તે જાય છે અને તે દ્વારા ખેતાનું અજ્ઞાન લોહિામાં પ્રકટ કરે છે તે જ્ઞાનસંબંધમત્રનું આ ઇચ્છારામે કરેલું ઉદ્દેશ છે. “ દેહ હંદ્રિય પ્રાણુ અન કરણ દાર ધન સોપિયા ચરણ તારે.” છતાં નરસિંહમહેતાની પક્તિઓ જ્ઞાનસંબંધના મત્ર ઉપરથી વૈજ્ઞાનિકોએ જોડી કાઢેલી છે એમ માનના કરતા જો રા. ઇચ્છારામે ભાગવતના એકાદશ સ્કંધ અને તૃતીય સ્કંધનું દર્શન કર્યું હોત તો એમને ખમર પડત કે આ કડીઓ જ્ઞાનસંબંધમત્ર ઉપર આધાર રાખવા કરતા ‘ ભાગવતના સ્લોક ઉપર આધાર રાખે છે એમ માનવું વધારે ઉચિત છે, અને એમ હોવાથી જ્ઞાનસંબંધ મત્ર ઉપરથી આ કડીઓ ઉપભવી કાઢેની છે એવો વૈજ્ઞાનિકો ઉપર

૧ “ શ્રીમદ્ભાગવતમાં તસ્માત્ સ્વમુદ્વેગેભ્ય નોદતા પ્રતિવોદનાં પ્રવૃત્તિં ચ નિર્વૃત્તિં ચ એત્ય ધૃતમેવ ચ મામેકમેવ શરણમાત્માન સર્વદેવેના યાદિ સર્વાત્માત્માવેન યાસ્યમે ભ્યકુતોમય ત્વ તુ સર્વે પારિત્યજ્ય સ્નેહ સ્વજનવન્ધુપુ મૃગ્યવેદરમન સમ્યક્ સમદગ વિચારસ્વ મામ ઇત્યાદિ સ્લોકમાં શરણ સુતાન્ પ્રિયાન્ પ્રાણાન્ પરસ્મં સનિવેદયેત આદિમાં, અને યે દારાગારપુત્રાસાન્ પ્રાણાન્ ચિત્તમિમ પર તિત્વા મા શરણ યાતા કવ તાસ્યવચ્ચમુત્સહે ઇત્યાદિ સ્લોકમાં પ્રપતિ-પર્વક આત્મનિવેદનરૂપ જ્ઞાનસંબંધનું સ્પષ્ટ પ્રતિપાદન કર્યું છે. જલમત્રની સ્મૃતિ હશે તો જોઈ શકાય કે આ સ્લોકમાંના કેટલાક શબ્દ અવરસ મદામત્રમાં સ્ફુટ છે. આ પ્રમાણેથી માત્ર દિગ્દર્શન કરાવું સમજવું ‘વસ્તુત એવી એક પણ વિધા નથી, એવું એક પણ શાસ્ત્ર નથી, એક પણ પ્રકરણ નથી,

આરોપ સુધીને પ્રેમસક્ષણભક્તિને છત્ર અથવા તો મૂર્ખતા જ કહેવી એ વૈષ્ણવોનો નહિ પરંતુ સદ્ગત ઇચ્છારામનો છત્ર અને મૂર્ખતા સચવે છે. રા ઇચ્છારામનો છત્ર એટલે સુધી પહોંચે છે કે બ્રહ્મસંબધના મતમાં પણ જે નથી તેવું પુત્રોત્પત્તિ પદ પોતાના ગજનામાંથી સુધી દે છે. આમ શબ્દની ફેરફારી કરી લોકોને બર્થ મેપ દેવા તેના કરતાં નરસિંહમહેતાના કાબોનો સદ્ગતે કંઈક સારો અભ્યાસ કર્યો હોત તો અમારી ખાત્રી છે કે એમને ખબર પડી જાત કે નરસિંહમહેતા વિશુદ્ધ પરમ શ્રીકૃષ્ણનો ઉપાસક ભક્તજ્ઞાની ન હોતો, પરંતુ ગોપિકાના જેવો જ્ઞાનના અભિમાનથી ગન્ધ દેવસંસક્ત હોતો, અને તેથી જ નરસિંહમહેતાનું માત્ર એ પદ જ નહિ પરંતુ જ્ઞાન અને ભક્તિવિષયક સર્વ પદો બ્રહ્મવાદ અને પુષ્ટિમાર્ગના ઉપદેશને અનુસરે છે. આ સામ્ય એ માનસશાસ્ત્રનો નિયમ સચવે છે કે એક જ વિચારઉપર બે સ્વનંત્ર વિચારકો જુદે જુદે માર્ગે પણ આવી શકે છે શેકસપીયરના રેમિયો અને જુલીયટ નાટકમાં અને ભાભૂતિના માત્રનીમાલવમાં સામ્ય આવે છે તે વિષે એક અચકારે ખીન્ન અચકારનું વાચીને લખ્યું હોય એ કદપના જેટલી અસંગત છે તેટલી જ, સામાન્ય રીતે જેમની માતૃભાષા નિશ્ચય છે તે શ્રીમદ્ વદનભાચાર્યજી, વેદ ઉપનિષદ્ વેદાંતસૂત્ર અને શ્રીભાગવત ઉપર પોતાનાં ભાષ્યો રચનાર શ્રીવદનભાચાર્યજી, પોતાનો નિર્ણય નરસિંહમહેતાની ગુજરાતી કવિતામાંથી લે એ પણ અસંભવ જ છે, અને તેથી જ ઉલ્લેખના મતમાં સામ્ય હોવા છતાં, નરસિંહમહેતા વલ્લભાચાર્યનો ગુરુ ગણ્યાશે એમ કહેવું એ પણ ઇચ્છારામનો 'ઉડાગ ટાફો'જ કહેવાય. વૈષ્ણવો નરસિંહમહેતાને પુષ્ટિમાર્ગનો વધદ્રવ્યો કહે છે તેનું કારણ માત્ર એટલું જ છે કે વલ્લભાચાર્યજીના જેવો ઉપદેશ નરસિંહમહેતાએ એમના પહેલા કંઈક અંશે કર્યો. આ ઉપદેશસામ્ય તે સમયનું ભક્તિસાધનાય મંચરે છે. બ્રહ્મસંબધનું શુ છે તેને વાસ્તે પુષ્ટિભક્તિસુધામાં પ્રકટ થયેલ બ્રહ્મસંબધનું સ્વરૂપ વાચતું જોઈએ અંતમાં આશા રાખવામાં આવે છે કે સદ્ગત ઇચ્છારામના ગુણી પુત્રો પોતાના પિતાપદે થયેલી આ ભુવનો સહૃદયનાથી સ્વીકાર કરી, જે અન્યાય એમનાથી વૈષ્ણવ સૂત્રિને થયો છે, અને શ્રીભાગ-વતના પ્રતિકૂલ પણ ભાષાતર ખરીદીને જે ઉપકાર વૈષ્ણવપદ્ધિએ એમના ઉપર કર્યો છે તેને વિરુદ્ધ જે કૃતમતા દર્શાવાઈ છે, તેને વાસ્તે ક્ષમા વાચીને આંતર પશ્ચાત્તાપ જ કરવો જોઈએ.

એક પણ અધ્યાય નથી, એક પણ શ્લોક નથી, એક પણ વાક્ય નથી, એક પણ પદ નથી, એક પણ અક્ષર નથી, કે જેમાંથી સાદિતકથુદ્ધિયુક્ત ઉત્તમોત્તમ દૈવજ્ઞને બ્રહ્મસંબધ વિના, ઘટ્ટ કાઠ પણ રકુરે, અર્થાત્ બ્રહ્મસંબધ શ્રીમદ્વાચાર્યચરણની કદપનામાં નથી, પરંતુ સર્વવિદ્યાનું મૂલ છે, પરમ મર્મ છે, પરમનિગૂઢ આશય છે. શ્રીમદ્વાચાર્યચરણ આત્મા કરે છે કે નાત પરતરો મત્તો નાત. પરતર સ્તવ નાત પરતરા વિદ્યા તોય નાત પગલ્લમ્ ॥" વિશેષ મોટે જુઓ આજ માસિકના ત્રયા વર્ષના ૧૧-૧૨-૨૩

શ્રીમદ્ગોસ્વામિશ્રીદેવકીનન્દનજીનો લીલાપ્રવેશ.

ગતાંકમાં શ્રીમદ્ગોસ્વામી શ્રીદેવકીનન્દનજીના સબધમાં કંઈક લખવામાં આવ્યું હતું તે સમયે એમ નહોતું લાગતું કે આટલી બધી રુક મુદતમાં જ મહારાજશ્રી આસુરબ્યામોહ કરશે, પરંતુ 'મંથરેન્દ્રા બલીયસી' એ વચનાનુસાર મહારાજશ્રીએ આ લોકોના ત્યાગ શ્રાવણ કૃષ્ણ દ્વિતીયાને દિને શ્રીમયુરાજીમાં કર્યો છે. મહારાજશ્રીએ સંપ્રદાયની શી સેવા કરી તે વિષયમાં અત્ર કહીશું નહિ, કારણ કે આ જ પરિકાના ગત વર્ષના પાંચમા અંકમાં એનું સવિસ્તર પ્રતિપાદન થયેલું છે. અત્ર તેા મહારાજશ્રીનું હુંક જીવનચરિત્ર કેટલાક મંત્રીશ્રી વિચારો સાથે આપીને જ સતોષ માનીશું.

શ્રીમાન્ દેવકીનન્દનજી—અચરા—શ્રીદેવકીનન્દનાચાર્યજી—આજથી ૫૪ વર્ષ ઉંપર સંવત્ ૧૯૧૫ ના ચૈત્ર શુક્લ તૃતીયાને દિવસે જન્મપુરમાં પ્રકટ્યા હતા. એઓશ્રીના પિતાનું નામ શ્રી-ગોવિન્દપ્રભુ હતું શ્રીગોવિન્દપ્રભુને ત્રણ પુત્રો હતા. શ્રી દેવકીનન્દનજી, શ્રી જયદેવલાલજી, અને શ્રીગોપાલલાલજી. આ ત્રણ પુત્રોમાં શ્રીદેવકીનન્દનજી બંધેક હતા.

લાઘબલ કેસ પછી જે પ્રસિદ્ધ ગોસ્વામીઓ થયા તેમાં સૌથી પ્રથમ શ્રીગોવિન્દપ્રભુ હતા. એમની નિશ સ્વધર્મમાં વિશેષ હતી. જમાનો કયા દિશામાં વડતો હતો તે પોતે સારી રીતે સમજતા હતા. મન્યની છતિશ્રીમાં પણ પોતે “દેશકાલિજ્ઞ” નું વિશેષણ ધારણ કરતા હતા. સંપ્રદાયની યત્ની અધોગતિ અટકાવવાને, અને સ્વધર્મની ઉન્નતિ કરવાને શ્રી-ગોવિન્દપ્રભુએ અનેક પ્રકારે પ્રયત્ન આદર્યો હતા સ્વધર્મની પ્રાચીનતા સિદ્ધ કરવાને વિષ્ણુ-સ્વામિપરંપરાને કંઈક આગ્રહપૂર્વક પુરસ્કાર કરવાનું પ્રથમ માન પણ એઓશ્રીને જ છે. આ કાર્ય એઓશ્રીએ શાસ્ત્રી કૃનેવાલાલના સાહાય્યથી નીચે શ્રીમદ્ભદ્રગુવિંજયદ્વારા કાંઈક અંશે કર્યું આ જ કાર્યને વિશેષ વિસ્તાર યોગ્ય વખત પછી પડિત ગદ્ગલાલે કર્યો. શ્રીગોવિન્દપ્રભુને ઉત્સાહ આટલેથી જ પિરામ પામ્યો ન હતો, પરંતુ સ્વપુત્રોને સંસ્કૃતનું અધ્યયન કરાવી, સ્વકર્તવ્યનું કંઈક જ્ઞાન પણ એઓશ્રીએ કરાવ્યું હતું. શ્રીદેવકીનન્દનજીને યજ્ઞપત્રીના સંસ્કાર કરાવ્યા પછી, કૃનેવાલાલ શાસ્ત્રી પામે સંસ્કૃતનું અધ્યયન કરાવવા માંડ્યું શ્રીદેવકીનન્દનજીનું અધ્યયન શ્રીગોવિન્દપ્રભુ અને કૃનેવાલાલશાસ્ત્રીના પરતોકગમન પછી તરત જ સમાપ્ત થયું શ્રીગોવિન્દપ્રભુએ શ્રીદેવકીનન્દનજીપ્રભૂતિ પુત્રોને અધ્યયન કરાવવામાં કેટલા બધા આગ્રહથી પરિશ્રમ લીધો હતો તે નીચેની આખ્યા ઉપરથી સ્પષ્ટ થશે આધુનિક અન્ય ગોસ્વામીઓ પણ જો એઓશ્રીને અનુસરશે તો એઓશ્રીનાથી અધિક નહિ તેા એટલો તેા ખરો જ ઉપકાર વેંચવું સહિ ઉપર તેઓ કરી શકશે. શ્રીગોવિન્દપ્રભુને નિયમ એવો હતો કે જ્યાં સુધી શ્રીદેવકીનન્દનજી વગેરે નિયત પાક કરી ન આપે ત્યાં સુધી જોગન કરવા ન દેવું એટલું જ નહિ પરંતુ પાટલા ભરીને તાપમાં ભુખ્યા રાખવાની શિક્ષા પણ તેઓશ્રી કલ્પિત કરમાવતા. બાલકોને શ્રીપુરપોત્તમ માનનાર પ્રેમાનુ વૈષ્ણવોનું તેઓ કાંઈ પણ સાંભળતા જ નહિ. આ ‘Strict discipline’ નું પરિણામ એ આવ્યું કે શ્રીદેવકીનન્દનજીને બાલપણથી જ સંસ્કાર પ્રાપ્ત થયા. સંસ્કૃત સાહિત્યનો શોખ મહારાજશ્રીમાં સ્થિર થયો. પરંતુ શ્રીગોવિન્દપ્રભુના આ-સુરબ્યામોહ પછી કાંઈ પણ પ્રકારનું નિષ્ક્રિય નહિ રહેવાથી અધ્યયન વૃદ્ધિગત થતું અટક્યું.

અને તેને પરિણામે સામ્રાજ્યિક સાહિત્યનો પરિચય કરવાનું કાર્ય સદૈવ મુતનથી રહ્યું. સદાનન્દ નામના સંન્યાસીનું કોઇ બેઠકમાં અપમાન થવાથી તેણે રાહુઆક્ષિતામક અથ વિદ્-મ-કનના ખડનાલાસર પેલખ્યો. જયપુરમાં શ્રીગોવિંદપ્રભુને કોઇ સંન્યાસીએ એકેન્દ્ર આપીને ફૂજ પ્રથ પુજ્યા, તે જ વિષયમાં કથાન-દસરસવતીના આર્ય સમાજીય પ્રયાન પણ થયા શ્રીગોવિંદપ્રભુ જયપુર છોડીને કામવન જઈ બિરાજ્યા. આ સર્વનું પરિણામ એ આવ્યું કે શ્રીદેવકીનન્દનજીને પુરાણવાચનનો શોખ થયો જે અત મુખી કાયમ જ રહ્યો.

શ્રીગોવિંદપ્રભુના તિરોધાન પછી શ્રીદેવકીનન્દનજી પચમગૃહના તિથકાચિન થયા. પિતૃ-ચરણના પરિત્રમથી સંપાદન થયેલા સદાયચરણને લીધે, અને પૃચ્છકની રચિને અનુસરી મંદુર બોલવાની પદ્ધતિને લીધે, મુગ્ધતા કાયરથોમાં પ્રથમ એઓશ્રી બહુ પ્રિય થઈ પડ્યા. કાય-ચોએ સર્વ ગોસ્વામીઓમાં એઓશ્રીને શ્રેષ્ઠ માન્યા, અને બ્રહ્મચર્ય વગેરે એઓશ્રી પાસે જ નેઓ લેતા થયા. સુરતમાં આ પ્રકારે પ્રતિષ્ઠા સંપાદન કર્યા પછી મહારાજશ્રી મુંબઇ પધાર્યા. તે સમયે પડિન ગદુવાલના સંબંધમાં વિશેષ આવ્યા ધર્મની અને વિશેષાન રન માર્ગની દુસ્થિતિ અને નીતિમય જીવનનો આત્મનિતક અભાવ સર્વત્ર પ્રસરી રહ્યો હતો તે સમયે, અન્ય સામ્રાજ્યિક પડિતોને પણ સદૈવ આદર આપીને, નીતિમય જીવન આચરીને, અને ચરણસ્પર્શદિનો અમુક જ સમય નિયત કરીને, વૈષ્ણવોમાં શ્રદ્ધાનાં બીજ રાખ્યા પડિન, ગદુલાસે મહારાજશ્રીને વ્યાવહારિક સદ્બોધ પોતાના દેહાતિપર્યન્ત આપ્યો, અને તેથી જ મહારાજશ્રીની પ્રતિષ્ઠા તદનુસાર વર્તનથી સારી જમી પડી. પડિન ગદુવાલના અવસાન પછી, સામ્રાજ્યિક કોઇ પડિનનું નિયંત્રણ નહિ હોવાથી મહારાજશ્રીના આચારવિચાર કેટલેક અંશે સ્વતંત્ર થઈ ગયા.

સદ્બોધ આપનાર વૃદ્ધોના અભાવે, મહારાજશ્રી સ્વતંત્રતાથી વર્તતા થયા. પડિન ગદુલાસજીને સાથે રાખીને, કેટલાક અન્ય ગોસ્વામીઓની હીનતામયક અને નિજશ્રેષ્ઠતામયક લાપણો આપીને બહુ સારી પ્રતિષ્ઠા મુંબઈમાં સંપાદન કરી હતી. આ સર્વ કરવામાં એઓશ્રીના ગ્રામીન વૈષ્ણવો કરતા દ્રવ્યવાન ભાડીઆ વૈષ્ણવ ઉપરનો અનુરાગ પણ બહુધા કારણભૂત હતો. ભાડીઆઓના સંબંધથી મહારાજશ્રીને જે કે દ્રવ્યની સારી સંપત્તિ થઈ, પરંતુ બીજ કેટલીક ધર્મિક અવનતિ પણ પ્રાપ્ત થઈ. દ્રવ્યવાન ભાડીઆઓના સંબંધમાં નિમગ્ન થવાથી નિર્ધન પરંતુ સહૃદય કાયરચ વૈષ્ણવોની પ્રતિદિન અવગણના થતી. મુંબઈ પધાર્યા ભારે જે નિર્ધનતા હતી, અને તદ્દ્વારા જે સદગુણો સંપાદન થયેલા હતા, તે ક્રમશઃ નષ્ટ થવા લાગ્યા અધોગતિ એટલે મુખી પ્રાપ્ત થઈ કે ભાડીઆ ગૃહસ્થો થોડાની સરનમાં લાગ લે તેમાં જ્ય અપાવવાને પોતે અન્યાયરૂપ અનુદાન પણ અંગીકરતા. ભાડીઆઓના સંબંધથી જ વારાંગનાઓનો પણ પ્રવેશ ચંદ્રમાગમાં થયો. આ પણ ખ્યાનમાં રાખવાનું છે કે ચંદ્રમાગ ચંદ્રારામજીએ શ્રીદેવકીનન્દનજીને શ્રીગોકુલચંદ્રમાજી પધરાવવાને અર્પણ કર્યો હતો, એટલે જ્યાં પ્રભુનો પ્રવેશ થયે નોંધએ ત્યાં વારાંગનાઓનો નિનાત પ્રવેશ થયો કામવનથી કાયરચરિને માટે આણેવા અનેક હસ્તલિખિત ગ્રંથો આવા જ કોઇ દેવોપથી અગ્નિસાત થયા. ભાડીઆઓના જ સંબંધથી મહારાજશ્રી નાટ્યગૃહની વારંવાર મુલાકાત લેતા શિષ્યના નાટ્યગૃહમાં પણ એકવા નહિ જતા મુખ્યમાં આવતા સર્વ ગોસ્વામી બાલકોને તેમના વ્રતુઓને-વિધવાઓને સુદા-પ્રભુદર્શનને બદલે નાટકદર્શનનો મહોપહાર કરતા !

આ ઉપરાંત સંપ્રદાયના ખાસ કંઈ પણ કિતકત્તુ ગુણો મહારાજશ્રીના હૃદયનમાં અમને દૃષ્ટિગોચર થયા નથી પોતાના ખાસ સદગુણોના અભાવે, અને લોકકચ્ચિ ઉપરના ખાસ લક્ષણના સદ્ભાવે, પોતાને અનિષ્ટ એવા કેટલાં પરિણામો આગ્યા. સંપ્રદાયનો તાલ પોતાના લાભથી બિન્ન ગણવામાં પણ એવું જ થયું. પરિપક્વના સંકેતરિ રા. છગનનાથ વાવજીનંદએ મહારાજશ્રીને અન્ધપ્રાસદ્ધિ માટે પોતે શ્રમ લેવા અથવા પોતાને સા આપના દ્રવ્યપત્ર લાદિયા વૈષ્ણવોને પ્રેરણુ કરવાનું સૂચવેલું ત્યારે મહારાજશ્રીનું પ્રત્યુત્તર આ પ્રમાણે થયું હતું. “એમ કર તો મારે ત્યા કોઈ ન આવે ” આ ઉત્તર પણ અર્થસૂચક જ છે. અન્ય પ્રસંગ ગોડસેના લાપણુનો હતો. એક સમય શાસ્ત્રી નરહરિ ગોડસેને પોતાને ત્યા સાપકાલે લાપણુ કરવા નિમન્ત્રણ કર્યું પોતે સાપસંધ્યાની યોગના મોહ હતી લાપણુકારને ઉચ્ચાસનની અભિયાયા થવાથી મહારાજશ્રીને તે આપવાનું સૂચયું. નીચે બેમીને અથવા ઉભા રહીને નરહરિ શાસ્ત્રીને પ્રવચન કરતું યોગ્ય ન લાગતાથી ઉચ્ચતર આમન આપવામાં આવ્યું. લાપણુ સમાપ્ત થયા પછી એકાતમા મમલાલશાસ્ત્રીને બોલાવી મહારાજશ્રીએ આજ્ઞા કરી કે “આ માણસને રોકવામાં આવશે નહિ તો આપ્યાર્થ થઈ જશે; અને આપણા સંપ્રદાયને મહોદો ધોડકો પડોચાડશે, કંઈ થવું જ નોંધ્યે.” શાસ્ત્રીએ જવાબ આપ્યો કે ‘આપની આજ્ઞા હોય તો એણે ગીતાલોકનો કરેલો અર્થ વિરહ છે, અને ખરો અર્થ તો કંઈ અન્ય જ છે, એમ હમણા જ આપસમંદા સિદ્ધ કરું.’ મહારાજશ્રીએ પ્રત્યુત્તર વાંચું કે ‘ના, ના, આપણા ઘર તો વડીલના અને વેસ્તાના ઘર જેવાં નોંધ્યે, જે આવે તેને રાજી કરીને જ વિદાય કરવો ! આ વાક્યો મહારાજશ્રીનું યથાગ્રિયન સ્વરૂપ ખડું કરે છે સંપ્રદાયનાલ કરતા નિજનાલ જ વધારે ઘટ્ટ, અને તેને લીધે સર્વને મીઠું મનાવતું. મમલાલશાસ્ત્રીને મહારાજશ્રીના અપુરુષચન અવણુ કરવાનો અન્ય પ્રસંગ ભ્રાતરેવેગેરાન ઉપર આપ થયો હતો. માધવતીર્થ જોડે જ્યારે અન્ય સંપ્રદાયને કલ્લહનેટ પ્રારંભ જ થયો હતો, જ્યારે ફરફંકવાસમાં મહારાજશ્રી બિરાજ્યા હતા, જ્યારે દીપકને વક રાખવાની ડગ્ગા ઉપર અજગવાનુ ઝાખું ઝાખું લાગતું હતું, ત્યારે ગાસ્ત્રીએ મહારાજશ્રીને યિનતિ કરી કે આપશ્રીએ કહ માધવતીર્થસામે કરતું જોઈએ, કારણકે સંપ્રદાયમાં આપ એકલા પુરુષ લાગો છે.’ મહારાજશ્રીએ પ્રત્યુત્તર વાંચું કે ‘એ કાર્ય તમારું છે.’ ગીતાનો ‘યદા યદા હિ’ શ્લોક ટાંકીને સૂચયું કે ‘સંપ્રદાયનો ઉદ્ધાર કરવાને તમે (મમલાલશાસ્ત્રી) પ્રકટ થયા છે.” (1) આ વાક્યમાં મહારાજ ઉપરાંત પારદમની ગચિને અનુસરવાનું પ્રત્યક્ષ છે.

મહારાજશ્રીને વૈષ્ણવપરિવર્તરથા તરફ તો પ્રેમટલિ કદાપિ થઈ જ નહિ પાટણુમાં પધારવાનું વચન આપીને છટકી ગયા. નદ્દરમાં તો પરિવર વસ્તુન. એમને વારતે જ ભરવામાં આવી હતી, પરન્તુ ત્યા ન પધારતા કાર્વોન્તરે પધાર્યા. સુરતપરિવર વખતે પ્રથમ આવવાનું વચન આપીને પાછલથી સર ભાલચન્દ્રના નામનો તાર આવેલો દર્શાવી એકએક સુરતથી મુંબઈ પધારવાની તૈયારી સચવી, પરન્તુ મમલાલશાસ્ત્રીના અને રા પટવારીના આગ્રહથી ન છટકે મહારાજશ્રી પરિવરમાં પધાર્યા. પરિવરમાં પધારી લાપણુ કર્યું, જેની નોંધ ગુજરાતીમાં ‘પ્રેક્ષક’ તરફથી લેવાઈ હતી. આ લખવાનું પ્રેરણન માત્ર એટલું જ છે કે જે મહારાજશ્રીએ વૈષ્ણવપરિવરતર પોતાની સહાનુભૂતિ દર્શાવી હોત તો પોતાને દ્રવ્યનો

કાંઈ પણ અલાલ થયા વિના સંપ્રદાયની બહુ સારી સેવા બજાવી શક્યા હોન, આ પ્રસંગ તો એમણે પોતેજ સંદેવ ગુમાવ્યો.

સંપ્રદાયકાર્ય જે મહારાજશ્રીએ કાંઈ કર્યું હોય તો તે માત્ર એ જ કે મખનાલ શાસ્ત્રી પાસે અણુભાષ્યના પ્રથમ એકાદશ સૂત્રમાત્રનું શ્રવણ કર્યું શ્રવણ કરતી વખતે કેટલીક વખત બગાસાં તથા ઢોઢાંથી પણ અસ્થિ દર્શાવતા આ છતાં પણ કહેતુ જોઈએ કે કેટલાક સમાર્ત લોક મનાવવાને પ્રયત્ન કરે છે તેમ સંખ્યાસમયે ભરમરુદ્રાક્ષાદિ સમાર્તાચારે તો એઓશ્રીએ કદાપિ અગિકાર કર્યો ન હતો. ઉપકાલમા ઉઠીને સંખ્યાહોમાદિ બ્રાહ્મ કર્મ કરીને શ્રીગોપાલની તાત્ર અપુષ્ટ ઉપાસ્તિ કરી રહ્યા પછી નિયત સમયે જ નિઃશ્વયવહારકાર્ય દ્વાતાથી કરતા પુષ્ટિમાર્ગીય સેવાપ્રકાર એમનાથી સર્વદો અનુસરાતો નહિ એ વારંવાર કહેવાયુ છે, તથાપિ જે એમના પ્રત્યક્ષ સદ્ગુણો હતા તે સર્વથા અનુકરણીય જ હતા. મહારાજશ્રીથી સંપ્રદાયનું કાર્ય હયાતિમાં ન બની શક્યુ તેનું કારણ પણ નહિ કે એઓશ્રીને કરવાની ઇચ્છા જ ન હતી, પરંતુ નિઃશ્વાલની હાનિ થાય અને કાંઈને કહીએ તો તેને ખોટુ લાગે એવી કેવલ મિથ્યાભીતિ જ. આ ભીતિ એમના પુત્ર શ્રીવલ્લભસાલજીમા પ્રકટ ન થાય એ જ શ્રીપ્રભુઅરણ્યપ્રતિ પ્રાર્થનીય છે.

મહારાજશ્રીના લગ્ન સર્વધર્મા અમે એમનો દોષ જોતા નથી, ચાલીસ વર્ષ અને તે પણ યસાર્થક દ્વિતીય લગ્ન કર્યું એ ધ્યાનમાં રાખવાથી નિર્દોષતા સ્પષ્ટ થાય એમ છે.

અતમા એઓશ્રીના અનુપાયા ભાટીઆ વર્ગ તથા અન્ય સજ્જનો એઓશ્રીની દયાતિમાં કંઈ કરી શક્યા નહિ અને કરવાનુ તેમને સ્પર્ધુ નહિ તેથી ખેદ કરે છે, પરંતુ એઓશ્રીના તિરોધાન પછી પણ એઓશ્રીનુ નામ અમર કરવાને અને તેની સાથે પોતાનું નામ પણ જોડીને જે ભક્તિભાવ દર્શાવી સંપ્રદાયનુ દિન કરવા નિકળ્યા છે તેમને પ્રભુ યશ અને વિજય આપો એટલુ જ સૂચવીને વિરમાયુ. મહારાજશ્રીને વાસ્તે લૈકિક રીતિને અનુસરીને શોક દર્શાવો એ ઉચિત લાગે, પરંતુ મહારાજશ્રીના નિત્યસ્વરૂપનો વિચાર કરતાં તો લીલાસ્થાનમાંથી વૈષ્ણવોનુ કલ્યાણ કરવાને જ આચાર્યવંશમાત્ર ભૂતલઉપર પધારે છે, અને ભૂતલનો સાગ કરી પરિણામે ત્યાં જ પધારે છે, એટલે એઓશ્રીના સ્વરૂપનો વિચારથી તો લીલામંધપાત આનન્દની વાર્તા છે, કારણ કે એમનું પ્રભુના સંનિધાન ક્યા વૈષ્ણવને ન રહે ? મહારાજશ્રીનું લૈકિક નિગ્રધાન-આસુરવ્યામોહ-પણ સંપ્રદાયના સાહિત્ય-મુદ્દણકારા સંપ્રદાયનું કલ્યાણ જ કરશે એ વિચાર પણ શુભાર્થસ્રયક જ છે.

સ્વધર્મના મુખ્ય સિદ્ધાન્તો.

૧. જગત સત્ય છે.
૨. જગત, જીવ, અતર્થામી, અહર દત્યાદિના નિમિત્ત અને ઉપાદાન કારણ શુદ્ધ નિર્ગુણ બ્રહ્મ કૃષ્ણપરમાત્મા જ છે.
૩. જીવે અવિદ્યાથી કંપેલો અદ્વતામયતાત્મક સમાર મિથ્યા છે.
૪. જીવ અજ્ઞ છે, શુદ્ધ નિર્ગુણ બ્રહ્મનો અંશ છે, વ્યાપક નથી.
૫. પન્થક પ્રગોત્તમ કૃષ્ણનું ધામ અક્ષયજ્ઞ ગણિતાનંદ છે.
૬. સર્વોપરિ વેદાદિ શાસ્ત્રે પ્રતિપાદિત પરમશાસ્ત્રપત્ર વસ્તુ શ્રીકૃષ્ણ જ છે.
૭. કૃષ્ણની મેવા એ જ અંશ જીવનો ધર્મ છે, એટલે વખતુન સ્વધર્મ કૃષ્ણસેવા જ છે.
૮. આત્મનિવેદન અને પ્રભુપ્રપત્તિ વિના અન્ય વિશ્વધર્મ દોષી શકે જ નહીં.

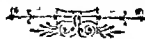
GRATIS.

The 'Suddhādvaita Philosophy' or 'System of Vallabhāchārya' by Mr. Mulchandras T. Telivala, B. A. will be posted to any gentleman applying to

Hummam Street,
Bombay, 1.

ISHVARDAS TRIBHUVANDAS VARJEEVANDAS SETH

વિદ્વન્મંડળ.

(અનુવાદક--નૃસિંહલાલ નૃસિંહજીદાસ ગાંધી, M A, LL B.)

શ્રીમદ્દલ્લાહીચરનાં દ્વિતીય કુમાર શ્રીવિદ્યેશ્વરપ્રભુચરણના 'વિદ્વન્મંડળ' નામક ગ્રંથથી કયો વેપુષ અજ્ઞાત હશે? 'પુષ્પિલાક્ષિતસુધા' ના વાંગકોએ પુ. ભ. સુ. ના બીજાં વર્ષના અંકોમાં તે ગ્રંથનાં તાત્પર્યનો અગત્ય અનુભવ કર્યો છે. આવાવાદના સંપૂર્ણ ખંડન સાથે સ્વસંપ્રદાયનાં મિદ્ધાંતોનું ઉદ્ધાટન, શ્રુતિ અને શુદ્ધિઓના અપૂર્વ યાદથી સ્વમિદ્ધાંતોનું પોષણ જેવુંઆ ગ્રંથમાં જોવામાં આવે છે તેવું અન્ય ગ્રંથમાં નથી. પુષ્પિમાર્ગનાં મામિક તાત્પર્યે સમગ્રજવાને માર્ગ આપે એવો ઉપયુક્ત યર્થ પડે છે, તેવો અન્ય નથી યર્થ પડતો, દૂકામાં એટલું જ કે આ ગ્રંથ એક જ વખત વાંચીને તૃપ્તિ નહિ થાઓ, પણ વારંવાર વાંચ્યા જ કરશો જાણા સગલ છે. સાધારણ ગુજરાતી જાણનાર પણ ઉચ્ચ મિદ્ધાંતોને આ ગ્રંથથી સમજી શકશે.

ગ્રંથ ગ્રેયસ આડપેલું ૩૩૦ ફોર્મનો છે, છતાં નોંધવર મોજ રૂ. ૧-૮-૦ રાખ્યું છે. ગ્રંથ પ્રકટ થઈ ગયો છે.

મલવાનું ઠેકાણું:-

શા. ઓછવલાલ ગોપાલદાસની કુ.

મલજ બેઠા મારકેટ, કામધેનુ ગલી

મુંબઈ નં ૨.

पृष्ठ ४ यु] श्री. ११/५६ ५१३६, आश्विन, २०१३

पुष्टिभक्तिसुधा:

श्री. ११ श्री. ११/५६ ५१३६ अ. ६ १९-८.]

नागमात्मा प्रवचनेन लभ्यो न मेयया न बहुना श्रुतेन
यमेवैष वृणुते तेन लभ्यस्तस्यैष आत्मा वृणुते तनुं स्वाम् ॥ १ ॥
नाहं वेदेन नपमा न दानेन न चेड्यया
अथ एवैविधो द्रष्टुं दृष्टवानसि मा यया ॥ २ ॥
भक्त्या त्वनन्यया अथः अहमेवैविधोऽनुन ।
ज्ञातुं द्रष्टुं च तत्त्वेन प्रवेष्टुं च परंतप ॥ ३ ॥

नारी तथा अथस्तः

प्राचीनात नगीनदाम शास्त्र,

श्री. ११, अथस्तः श्री. ११, ११/५६ ५१३६.

अ. १०००

मुंभाई

नोवम्बर ३१ २-०-००

श्री. ११ अथस्तः १ १०-४-००

આવશ્યક નિવેદન.

૧. આ માસિક સબ્ધી સધલો પત્રવ્યવહાર પ્રકાશકને નામે કરવો.
૨. આ માસિક ફરેક માસની કૃષ્ણ એકાદશીએ પ્રકટ થાય છે.
૩. આ માસિકમાં છપાવવાને, આવેલા લેખો લેવા ન લેવા તેમ જ તેમાં યોગ્ય સુધારોવધારો કરવો પ્રકાશકની ઇચ્છાધીન છે.
૪. શ્રીમદ્વેદાન્તાચાર્યજીના સિદ્ધાન્તાનુસાર જ લેખ લેવામા આવશે.
૫. વર્ષનું નોંધાવર પ્રથમથી લેવામાં આવે છે
૬. આ માસિકના પરિવર્તનમા જેમના તરફથી માસિક વા પત્ર મલશે તેમને વગર નોંધાવરે આ માસિક મોકલવામા આવશે
૭. કોઇ પણ ખાખતની ખબર મળાવવી હોય તો જવાબને સાથ ટિકિટ ખિડવી, તે સિવાય જવાબ આપવામા આવશે નહિ
૮. આ માસિકમા જાહેર ખબર છપાવવી હોય કે દુ-અખિલ વહેંચાવવા હોય તેમજે પ્રકાશકને લખવું અથવા મલવું.

પુષ્ટિભક્તિસુધાકાર્યાલય,
પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ,
મુંબાઇ.

પ્રકાશક.

અનુક્રમણિકા.

વિષયો.

લેખકો.

૧. સાંપ્રદાયિક સંસ્કૃત સાહિત્ય ...	...વે શા. સં ગણપતિરામ કાલીદાસ શાસ્ત્રી.
૨. કવિ દયારામભાઈના કાવ્ય. ...	...વે શા. સ. વસંતરામ દરિદ્રધ્વ શાસ્ત્રી
૩. શિક્ષાપત્ર ...	...Mr. D. B. A. LL. B.
	High Court Pleader.
૪. શોકો-સમાધાન. ...	... " "
૫. મનુષ્યનું કર્તવ્ય અને ધર્મજ્ઞાસા ...	... " "
૬. માર્ગસ્વરૂપનિર્ણય ...	... " "
૭. અર્પણ. ...	...રા. ગ. વૈષ્ણવ મુરલીદાસજી કોસીયાલા.
૮. સાંપ્રદાયિક ગુર્જર સાહિત્ય. ...	...રા. રા. જ્ઞેષ્ઠલાલ ગોકુલદાસ
૯. આત્મનિવેદન ...	...રા. રા. રામુલેદાસ કેશવલાલ
૧૦. પુરુષોત્તમજ્ઞાનીએ કર્મ કરવા કે નહિ ? ...	...રા. રા. વ. જી. શાસ્ત્રી
૧૧. શ્રીહરિરામજીજીતા માર્ગશિક્ષા. ...	...રા. રા. કેશવલાલ ધર્મરદાસ
૧૨. શ્રીસ્વામિનીપ્રાર્થનાપૃક. ...	...વે. શા. સ. અવલરામ બુધરજી શાસ્ત્રી
૧૩. લીલાવૈચિત્ર્ય. ...	...રા. રા. લીલાવૈચિત્ર્ય.

॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥

॥ श्रीगोपीजनवल्लभाय नमः ॥

॥ चतुर्भुजस्वरूपविचारः ॥

ननु श्रीमन्नन्दराजकुमारो द्विभज एव, तत्र स्थानन्ददानतत्प्रतिबन्धापाकरणरूपक्रियाद्वयस्य विद्यमानत्वात्, नहि तत्र वंशजननधर्मरक्षणभूभारहरणशुक्तिदानलक्षणक्रियाचतुष्टयमस्ति, तस्य वसुदेवगृहाविर्भूते दृष्टत्वात्, एवंसां शुद्धपुष्टिमार्गमवर्तकाचार्यमार्गवर्तिनां चतुर्भुजरूपमनुपपन्नामिवाभाति,

अत्रोच्यते, वसुदेवगृहाविर्भूत एव 'पित्रोः सम्पश्यतोः सद्यो बभूव माकृतशिशु'रितिवाक्यात् नन्दगृहाविर्भूत एव केवलधर्मी लोकवेदाप्रथितः पुरुषोत्तमं जातः पूर्वरूपं धर्ममदितं स्वस्मिन्नन्तरभाव्यमकटो व्रजे तद्विशिष्टगमनाय, अत एव यज्ञपत्नीनां तेनैव रूपेण फलदानं, इदं चाचार्यचरणैर्नामावरुणां यज्ञपत्नीसम्बन्धिनामनिरूपणस्थले 'अद्भुतचालकाय नमः' इत्यादि नामनिरूपणेन सूचितं, एवंसां व्रजलीलायामपि कदाचिदेतद्गुणमाकृत्यादुभयरूपसत्त्वमत्र मतिकृतावपि तथाभूताय धर्मिमार्गमवृत्तिभजनमुपपद्यते, तत्र क्रियाद्वयमधिकं मर्यादार्पणतन्निवृत्तिरुद्देश्यं, अत एव यज्ञपत्नीनां ब्राह्मणीरूपत्वात् पुष्टावनङ्गीकारेण मर्यादाया अभावेः भगवद्गूहनीयत्वाङ्गीकारश्चेति स एवोभयरूप इति तथा मतिकृतिभजनमेतन्मार्गवर्तिना निष्पत्यद्गुणमुपपद्यत इति नानुपपत्तिः काचित् ॥

॥ श्रीहरिरायाविराचितद्विभुजचतुर्भुजस्वरूपाविचारः सम्पूर्णः ॥

॥ चतुर्विंशतिमूर्तिविचारः ॥

पद्मशङ्कारिगदया केशवः परिकीर्तितः ॥

शङ्खाम्बुजगदाचक्रैर्देवो नारायणः स्मृतः ॥ १ ॥

गदां शङ्खं च पद्मारी विभ्रन्माधव उच्यते ॥

चक्रं गदापद्मशङ्खान् गोविन्दो धारयत्यसौ ॥ २ ॥

१ श्रीहरिरायाणामेतद्ग्रन्थप्रथमे सन्दिग्धे मनोस्मरकम् ।

२ अस्य ग्रन्थस्य कर्तुर्नाम नोपलभ्यते ।

गदापद्मे शङ्खचक्रे विष्णुरित्यभिधीयते ॥
 चक्रशङ्खाम्बुजगदा विभर्ति मधुसूदनः ॥ ३ ॥
 पद्मं गदां चक्रशङ्खौ विभर्त्येपत्रिविक्रमः ॥
 शङ्खचक्रगदापद्मैर्वापनः परिकीर्तितः ॥ ४ ॥
 पद्मचक्रगदाशङ्खैः श्रीधरः कथितो हरिः ॥
 गदार्यम्बुजशङ्खैस्तु हृषीकेशोभिधीयते ॥ ५ ॥
 शङ्खपद्मारिगदया पद्मनाभोत्र लक्षितः ॥
 पद्मशङ्खगदाचक्रैर्दामोदर उदीरितः ॥ ६ ॥
 गदाशङ्खाब्जचक्रैस्तु सङ्कर्षण उदीरितः ॥
 गदाशङ्खौ चक्रपद्मे वामुदेवो विभर्ति सः ॥ ७ ॥
 चक्रशङ्खगदापद्मैः प्रद्युम्नः परिकीर्तितः ॥
 चक्रकौमोदकीशङ्खपद्मैः स्यादनिरुद्धकः ॥ ८ ॥
 चक्राब्जशङ्खगदया लक्ष्यते पुरुषोत्तमः ॥
 चक्रकौमोदकीपद्मशङ्खस्तु स्यादधोक्षजः ॥ ९ ॥
 चक्रपद्मगदाशङ्खैस्तुप्यते नरकेसरी ॥
 गदाम्बुजारिशङ्खः स्यादच्युतोसौ रमापातिः ॥ १० ॥
 पद्मारिशङ्खगदया लक्ष्यतसा जनार्दनः ॥
 शङ्खौ गदाचक्रपद्मान्युपेन्द्रस्य तु लक्षणम् ॥ ११ ॥
 शङ्खचक्राब्जगदया हरिरित्येष कीर्तितः ॥
 शङ्खकौमोदकीपद्मचक्रैः श्रीकृष्ण उच्यते ॥ १२ ॥
 दक्षिणाद्धस्तनिकरादारभ्यैतत्पदक्षिणम् ॥
 चतुर्विंशतिमत्तानामायुधानां हि निर्णयः ॥ १३ ॥

કવિ દયારામભાઈનાં કાવ્ય.

શરદ્ઘટુવર્ણન.

- વીતી વર્ષા ^૧વૃષભાનુજ કહે શરદ્ જો આવી;
 નાય હજી ન વળ્યા સખી, ^૨પાણિપત્રિકા ન આવી. ૧
 જલ વાદલ નિર્મલ થયાં પંચા પંચી સુપચા;
 ચલે ન તદપિ કેસની ^૩કિકરી થકી કથ. ૨
^૪ખજન પ્રકટ થયા ગયા આસુ અજન વહીને;
 રજન મન લંજન કર્યા સુખ ^૫ગશી રહ્યા દહીને । ૩
^૬આતપ કેમ થઇ ચરિદા આતે સોમ કે ^૭સૂ ।
 સુખકર વિપરીત પિયુ વિના દે દુખ પ્રચુર. ૪
 ક્યા તે શરદ્ ^૮હાપા ચદ્રમા ક્યા તે ત્રિવિધ ^૯સમીર,
 ક્યા સુખયુજનિકુજ ક્યા તે ધીમયુનાતીર ૫
 ક્યા તે મોહન ઇમિ માધુરી વન રાસ વિધામ,
 આજ સર્વ અવળા થયા પતિ ^{૧૦}પાખે દે ત્રાસ ૬
 ક્યા કમલ લખી ^{૧૧}અમલતા રવિ મિત્ર સુરગ,
 કરમાયુ સુજ ^{૧૨}હૃદયકંજલો વિના પિયુજ ^{૧૩}પતંગ. ૭
^{૧૪}વિજયા લગી ગુણુ નવ નિશા આસકિત ગરાશે,
 પ્રભુએ તો આસકિત તજી મારી શી ગતિ યાશે. ૮
 સીપ પંચેયા પોપિયા ^{૧૫}સ્વાતિજલધારે,
 હુ તો નિરાશ હજી લગી પતિ પોપશે ક્યારે ? ૯
 ગોક કામળુ કરશે સખી આજ ચૌદશ કાલી;
 મુઢી એને આવશે હવે શીદ મજા વનમાલી. ૧૦
 રાત દીવાલી સી વિનતી, મુઢે જાત રૂપાલી;
 કામળુ કામન ત્યાં સખી, ઇમિ કામળુવાલી ૧૧
 પાક નાના અનટ્ટ તે, કોણુ જોગન કરશે ?
 પ્રભુ વિના ^{૧૬}પાકારી કોપશે કદા ગિરિ કોણુ ધરશે ? ૧૨

સ્તોક

- અમૃત ^૧હૃદયિ અર્નત વાળી નાખુ રસ પ્રેમઉપર આણુ,
 અનુભવિવેધ અવેલ સર્વ કોઈને દુર્દશી વસતુ અર્નિ,
 અજ્ઞાનદયકી બાહુ જ અધિકો મિત્તવાચ્ય રનેહ કૃષ્ણુ શુ,
 પ્રાણુયકી પ્રિય રૂપ અનૂપ આનંદ મન વાણીથી વગગો. ૧૩

૧ રાધાજી, ૨ દ્રાણી ચિટ્ટી, ૩ કસની દાસી કુખ્ત, ૪ જે નામના પક્ષી, ૫ ચંદ્ર, ૬ વામન, ૭ ચંદ્ર કે સૂર્ય ૮ રાત્રિ, ૯ પ્રદ, સુખર્ષ, એને શીતલ એ ત્રણપ્રકારના વાયુએ. ૧૦ વિના, ૧૧ નિર્મલતા, ૧૨ હૃદય કંમલ, ૧૩ સૂર્ય, ૧૪ વિજવાદરામી સુધી, ૧૫ સ્વાતિ નમ્રતા જાણી, ૧૬ શીદ, ૧૭ સમુદ્ર.

શુ કહું મમ પતિને પ્રીતિ રતિ ન આર્તિને;
 લવ ન ધન રતિને દૂષણુ તે રતિને;
 ધન્ય છે ગૃહર મતિને, રહે સખીપે સતીને;
 ધન્ય પર પ્રકૃતિને, સહે ન સ્ત્રી આર્તિને. ૧૪

હેમન્તવર્ણન.

હેમન્ત આવી ના આવીઆ, હરિ હિંમત ભાગી,
 અંગ અનંગ અગન તો, પ્રતિ રેખે જાગી ૧
 કેમ કહે રે કેને કહું ક્યા જાડ રે સજની.
 કોટિ કૃષ્ણ મોટી પલક પા કાઠું કેમ દિન રજની ૨
 જલ્દિ પામી રે વિભાવરી દુર્ગદ યયો દિન;
 ચિંતા સુને ચક્રવાટીને, જગ જુગ સુખ પીન. ૩
 મન-સુત બૂત ભ્રમાવે છે, મન કાપ કપાવે,
 શીત લખી સખી સમજતી, રંબે પાવક લાવે.
 આજ કહે શું અગીઠડી દીઠડી નથી દેહ;
 અંતર આગ શું જીઠડી પ્રભુ સાંધેો શું નેહ. ૪
 એમ દેહતાં અચેતન યહ હા હા કહી દગી ધરણી;
 આવી સખીપ ધરા આગિ; ભલી ભાસે ન તજણી. ૬
 જાન ધરી છે રાત જેમ, અર્ધ રૂકે ધાય,
 અભિ શિથિલ પડી કાંચળા, પાંસળિયો ગણાય. ૭
 ગોરી યહ ધણી ગોરડી, લાલવિન ધરી લાલી;
 મેદ ન સમ ખાવા રહે, ધીરજ કેમ રહે પ્રાણી ૮
 એવી જોઇ રોધ સદચરી, ઉર સગરી લીધી;
 અતિપ્રયત્ન વિધિ કરી રચામા જાગૃત કાંધી. ૯
 દીર્ઘ નિશ્વાસ ૧૦ મુહુર્મુહુ મુકે હરિચિના બાલા,
 ઉજ્યુ એવા જાણે પ્રસવના અગ્નિની નવાલા. ૧૦
 ૧૧ મધુવ્રતમન અરવિંદમા, કેજ ૧૨ તરણિની માયા.
 તેમ તણખું દું કૃષ્ણને તે તો કુખ્જ લોભાયા. ૧૧
 મિરચ વિના ન જરાસ રહે મિરી સુખી સદા આપે.
 એકને પ્રીત ના એકને, તેમ રહે પરિનાપે. ૧૨

ટીકા.

૧ હરિ સ્નેહ ન સુખદાનિ ૧૩ કદને પરમાર્થ દોષે કદા,
 ૧૪ વાચાતત્ત્વ અખંડ ચોક્ષ દુકલે ૧૫ ભાતી પટોને વધા,

૧ પ્રાપ્તિ પ્રીતિ પણ પીડા નહિ, ૨ રચિના રચામાનો લેઠપણ દોષ નથી પણ મારી પ્રાપ્તિનો જ
 ૩, ૪ યજ્ઞરત્ન બુદ્ધિને, ૫ રાત્રિ, ૬ ભોગ દોષ તો સુખમાં મસ્ત રહે, ૬ અગ્નિ. ૭ મનનો અગ્નિ શું
 એવો વધો ૮ કંઈકાશિના સૂર્ય વર્ગ, ૯ કૃષ્ણવિના, ૧૦ વારવાર, ૧૧ ભ્રમરનું મન, ૧૨ કમલને
 સૂર્યની માળા દોષ છે, ૧૩ વચ્ચે, ૧૪ વધાણી-વ, ૧૫ રેઠમી વચ્ચમાં,

ગુણરૂપાદિક સર્વ ત્યાજ ભાગે ભ્યાં પ્રેમ સંલક્ષતા,
તે સર્વે પૂર્વોક્ત રાખી પરિવૃત્ત, કેમ ચિત ત્યાપી ચળે ૧૩
પતિ અવગુણ આણું પણ ન કરવા ઠેકાણું,
ઉર સુગુણ ભરાણું ત્યાં શુ નિદુ વખાણું;
જીવન જલમકરનું હેન શે કમ પરનું,
સ્વપ્ન સ્થામલનાનું, તદપિ ત્યા મિત માનું. ૧૪

શિશિરઋતુવર્ણન.

શિશિર ઋતુ લખી રશ્મિમુખી કહે સખી શું વચન,
૩૬૦૪ પ્રમળ્યા ને હિમે કામે તેમ માડ તન. ૧
સૂર્ય શીતલ શશિ સમ થયો, ગરમી ધરી શીતતાસ,
આવી પળી સદુ મુજ હદે, લડી કુટિલ રમેવાસ ૨
સાને કે પે સખી શીતથી, મેઝ મંદિર માડ;
છેક સમીપ આવીશમા દાઝમે તનુ તાઈ ૩
આર્દ્ર અંબર આ ઋતુ, ઝોલી અલિ આવે પાસ,
તદપિ તપે તન તે તણું, થાયે સ્વેદ પ્રકાશ. ૪
વિરહાનલ અનિદ સુખ સ્મૃતિ સખની સુખ ક્ષાર,
હેમ પહાર માટે નહિ દ્રવી નીસરે ધાર. ૫
વિદુમ ઉપર મુક્તા થયાં નરડા તડકિયા કોઇ,
મલિન માત્સ્ય માલા યઇ, દષ્ટે અલિહર જોઇ. ૬
ગંગાધરા આવી ઉર્ધ્વથી, શિવ શિર રહી સમાઇ,
તેમ દગ્ધ ધાર ઉરજ પડી સખી અમ ન ધાઇ. ૭
રનાન કડ્ડે યમુના વિષે તપ્તોદક થાય;
નીરનિમગ્ન મોપાન તે પદ સ્પર્શ સુકાય. ૮
મિટ પપડે ભ્યા ભ્યા મુને ત્યાં ત્યા મોહન ભામે,
તેમ તેમ દુખ અનુભવી લહે અન્ય આશ્ચર્ય વાસે ૯
જ્ઞાન નહિ જ્ઞાન પાનનું નિમિષ ન નિદ્રાય,
જીતે વિચારે વાસર કાપા હા હા પ્રતિ પગ થાય. ૧૦
કદા ચિત્રવત્ ધર્મ રહે કદા ધુરોકે રોય,
કવાસિ કવાસિ કરી કુ જીલુકે સ્વે પલ પુટ તોયે. ૧૧
વિતનુ વિદારે ઉર અતિ કલ કેમ પલ પામે,
પિયુ હરિ હર સામા ને મલે, રતિપતિ બલ વામે. ૧૨

ચૌક.

પ્રસપાનલ યકી તાપ અગણિત ધણે વિરહાગ્નિ કેસે હેતુ,
નિરાશ્વિન તે મમ ઉર અખડ પ્રજલે કહે કોણુ જઈ કૃષ્ણને.

મહદ્ આશ્ચર્ય મુને તથા સર્વને રહે કેમ અસુ એ દુ ખે,
પણ કારણ 'ભાસે' મુને ટક્યાનું આશા હરિ આવવા.

૧૩

અન્યવૃત્ત.

જેમ જેમ વિરહ દાધે, તેમ રતિ વેદ દાધે,
મિત્રન પોપણુ સાધે, ન્યૂનતા નિત્ય લાધે;
પણ ન સહન થાયે, ગદન પાખે રહેવાયે,
જખમી જલજ માગે, મૃત્યુ લપથી ન ત્યાગે.

૧૪

શ્રી હરિચરણકૃત પ્રથમ શિક્ષાપત્ર.

શ્રીકૃષ્ણાય નમઃ ॥ સંસારમાંથી સદા નિર્વેદવાળાએ, કૃષ્ણદર્શન માટે સદા આતિ-
વાળાએ, લૌકિક વૈદિક કાર્ય પણ અનારથાથી (જેમ તેમ કરીને) કરીને, વાણીના નિરોધ
કરીને, જરૂર જેટલું જ બોલીને, હમેશાં મનવડે ભગવાનની સર્વ લીલાની ક્રમવડે ભાવના કરવી.
(૧-૨) પ્રભુમા ચિત્તનો નિરોધ કરીને જ તનુજ સેવા પણ કરવી પ્રભુસેવાપયોગી પદા-
ર્થોની જેમ ગદ્યા થાય તેમ સર્વ દૈહિક કાર્ય કરવું. સેવાના હેતુને માટે જ શ્રી વગેરેમાં પ્રીતિ
ગાખવી. (૩-૮) શ્રી વગેરે જે સેવામાં પ્રતિકૂલ હોય તે પ્રભુના અસંખ્ય વસ્તુના ત્યાગની
માફક તેનો પણ ત્યાગ કરવો. ધનમાં નિરુપદ રહેવું, સેવામાં ઉપયોગી હોવાને લીધે જ તેનું
સ્ત્રાણ કરવું. (૫). શ્રીના વિવાહાદિક કાર્યોમાં પ્રભુની સેવામાં મન રહે (પ્રભુસેવામાં શ્રી
ઉપયોગી થશે એવા હેતુથી વિવાહ વગેરેમાં દ્રવ્ય ખર્ચવું). અને આપણા પ્રાણપ્રેમ
શ્રી ઠાકુરજીની કથા વાતાને માટે જ ભગવદ્ભક્તનો સંગ કરવો. (૬). સેવાના અનોસરમાં
વિયોગનો અનુભવ કરવો. મૃતિમાં-શ્રી ઠાકુરજીના સ્વરૂપમાં-સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણની ભાવના
કરી તો જ તેને સાક્ષાત્ પૂર્ણ પુરોષોત્તમના દર્શન થાય. (૭) ભગવતસ્વરૂપનો ભાવથી જ
સ્પર્શ કરે તેમ સર્વ દેહ સંબંધિ તેમાં જ કરે. કેમકે ભાવાત્માનો સર્વ અનુભવ ભાવથી જ
થાય. બીજા કોઈ રીતે ચર્ચ શકે નહિ. (૮). હૃદય અતિઅશુદ્ધ હોનાથી તેમાં પ્રભુના આવે-
શનો સભવ નથી. પોતાની અતિશુદ્ધ મૃતિમાં હરિ આવેશ કરીને સર્વજનોને જેટલી સાધન
ન પતિ હોય તેટલો અનુભવ કરાવે છે. પંચી હૃદય શુદ્ધ કરીને તેમાં પોતે આવેશ કરે છે
(૯-૧૦) દીનતાથી સંતોષ પામીને નિત્ય અઘૌકિંક દેહ આપીમે, ભાવાત્મા પ્રભુ તેમાં અવેશ
કરીને પોતાનો અનુભવ કરાવે છે. (૧૧). એ પ્રદારના નિત્ય ફળનું ચિત્તમાં સદા ચિત્તન
કરીને કૃપા સેવામાં જ સર્વથા આગ્રહપૂર્વક આદર રાખવો. (૧૨) સગોગ અને વિપ્રગોગ
બંને રૂપ હોવાથી સેવા અર્પવ અને વિવક્ષણ છે. એ ભાવ દશમ રક ધના ૩૦ મા અધ્યા-
યના ૪ થા શ્લોકમાં કહ્યો છે. તે શ્લોક નીચે પ્રમાણે છે —

માયંત્ય ઉચૈરમુમેવ સંહતા ચિત્તિક્ષુરુન્મત્તકવદ્દનાદ્વનમ્ ।

પ્રમદ્દુરાકાશચદન્તરં યદિર્મૂતેષુ સન્તં પુરુષં વનસ્પતીન્ ॥

અર્થ—સર્વે ગોપીઓ મળીને પ્રભુના ગુણગાન ઉઘા સુરથી ગાવા લાગી, ઉન્મત્ત
ભાવરીની માફક એક વનથી બીજા વનમાં પ્રભુને શોધવા લાગી, આકાશવત્ અંદર અને
પહાડ સર્વ પ્રાણિમાં રહેનાર પ્રભુ ક્યાં છે ? ક્યાં છે ? એમ ગાડોને પૂછવા લાગી.

એ પ્રમાણે ભાવ રાખવો. (૧૩). ઉપર કહેલો ભાવ સિદ્ધ થયા પછી જેમ કેવળ વિરહાત્મક ભાવ થાય તેમ પુષ્ટિમાર્ગમા ફલરૂપ થાય, કેમકે કેવલ વિરહાત્મક ભાવ ફલરૂપ છે. (૧૪). ફલની આશા હોય તો કૃષ્ણ વદનરૂપી ફલનું હૃદયમા ચિત્તન કરવું ભક્તના ભાવાત્મક રૂપ હોવાથી સદાનંદ કૃષ્ણ ફલરૂપ છે. (૧૫). ત્યાં જ્ઞાનનો સબંધ નથી, કારણ કે અહિં જ્ઞાન છે જ નહિ. પુરુષોત્તમ સચ્ચિદાનંદરૂપ શ્રુતિસ્મૃતિ વગેરેમા પ્રસિદ્ધ છે. (૧૬). પૂર્વાવસ્થા એટલે સંયોગાત્મકનું ફલ કૃષ્ણ છે, અને ઉત્તર એટલે વિપ્રયોગ કેવલ ફલરૂપ છે. (પૂર્વાવસ્થા=સંયોગ=સાધન અને ઉત્તરવસ્થા=વિપ્રયોગ=ફળ એ બંને શ્રીકૃષ્ણ જ છે તેમનું સુખારવિંદ તે જ કૃપાપૂર્ણ શ્રીવલ્લભપ્રભુ (૧૭) મન, વાણી અને કાયાની વૃત્તિઓથી તેમનો આશ્રય સર્વદા કરવો. તદીય એટલે ભગવદીયમા સ્વકીયપણ એટલે મમત્વ રાખવું. જે તેમને શરણે ન આવ્યા હોય તેમને કિન્ન (જૂદા) મણના (૧૮) જેવો ભાવ થી આવ્યા-ર્યજમા રાખવો તેવો-તેથી વિશેષ તદીય ભગવદીયમાં રાખવો, જેમ વિપચિન્નનો ભાવ દ્વિપદ હોય છે તેમ. (૨૦) જો ભગવદીય આપણાથી પ્રસન્ન થાય તો કૃષ્ણ સપુષ્ટ થયા, એમા કાંઈ સંશય નહિ. ભગવદીય કેને કહેવા ? શ્રીવલ્લભાચાર્યજીનો આશ્રય જેને દંડ હોય, અનન્ય યદ્ય પ્રભુ ભજન કરતા હોય, સતોષી હોય, કામ લોભ વગરના હોય નિરપેક્ષ એટલે કાષ્ઠપણુ અપેક્ષા વગરના હોય, વિરક્ત હોય, સર્વ પ્રાણિમાત્રનું હિત કરવાવાળા હોય, ઈર્ષ્યા અદેખાઈ વગરના હોય, કૃષ્ણસેવાકથા વગેરેમા આદર કરવાવાળા હોય, એવા ભગવદીય મળે તો તેમના સંગથી વિશેષ ફળ થાય. (૨૧-૨૨-૨૩) ધ્યાનુ શ્રીકૃષ્ણજીએ જેમનો સ્વીકાર કર્યો છે, એવા શુદ્ધભાવવાળા વૈષ્ણવોનું શ્રીવલ્લભાચાર્યજીની કૃપાથી સર્વ કાર્ય સિદ્ધ થશે. (૨૪)

ઠતિ શ્રીહરિરાયજીકૃત પ્રથમશિક્ષાપત્ર સંપૂર્ણમ.

શંકાસમાધાન

એક સંભાવિત વૈષ્ણવ સમજન નીચે પ્રમાણે શકા પુટે છે —

ઈશ્વર ઇચ્છાનું general and particular cause (સામાન્ય અને વિશેષ કારણ) એક છે કે બંને ભુદા છે ? અને ભુદા છે તો શી રીતે ? અને એક છે તો કેવી રીતે ? ખોટા વિચારો ઉત્પન્ન થાય તે પણ ઈશ્વરેચ્છા ? અને તેને બદલે સારા વિચારો મુકવાનો પ્રયાસ પ્રભુકૃપાથી કરવો તે પણ ઈશ્વરેચ્છા ? શું કરવું અને શું મુકી દેવું ? અને મુકી દેવું તો કેવી રીતે ?

સમાધાન—ઈશ્વર અને ઈચ્છા એ બંને સજ્જોગ એવા છે કે તે ઇચ્છા-લીલા સિવાય અન્ય કોઈ કારણથી નિયંત્રિત યદ્ય શકે જ નહિ. અન્ય કારણ શોધનારને નિષ્ફલતા જ પ્રાપ્ત થાય. સર્વનો ઈશ્વર પોતાની ઈચ્છા-લીલા પ્રમાણે આત્મસદૃષ્ટ સર્વનું નિયંત્રણ કરે, તેનું કારણ લીલા સિવાય બીજું શું હોય ? ઈશ્વર અને તેની ઇચ્છાને નિયંત્રણ કરનાર કાંઈ અન્ય માનીએ-કર્મ, સ્વભાવ વગેરે માનીએ તો ઈશ્વરનું ઈશ્વરત્વ જ જતું રહે, કેમકે ઈશ્વરને નિયંત્રણ કરનાર ઈશ્વર કરતાં ઔદ્ધ યદ્ય ભય. આજ વિચારનું સમર્પન કરતાં બૃહદારણ્યકમા કહ્યું છે કે,

સ પૈકાકી ન રમતે । સ દ્વિતીયમૈચ્છત્ । સ દ્વ યતાવાનાસ્ । ૧-૪-૩.

સર્વ પદ્ય આત્માનો બ્યુચરન્તિ કપૂયચરણા રમણીયચરણા ॥ ૨-૧-૧૦.

અર્થ—તે એકલા રમતા નથી. તેણે બીજાની ઇચ્છા કરી. તે આ પ્રમાણે થયા નહારા આચરણ કરનાર અને સારા આચરણ કરનાર સર્વ જીવાત્માઓ એમાથીજ નિકળે છે.

કૌપીતકિચ્છાલણ ઉપનિર્ધર્મા તો સ્પષ્ટ કહ્યું છે કે —

एष ह्येव साधु कर्म कारयति तं यमेभ्यो लोकेभ्य उन्निनीपत्येव उ एवा साधु कर्म कारयति तं यमेभ्यो लोकेभ्योऽधोनिनीपति ॥

અર્થ—જે જીવને આ લોકમાથી ઉચે લેવાની ઇચ્છા કરે છે તેની પાસે એ જ (ધર્મિર જ) સારાં કર્મ કરાવે છે. અને જે જીવની આ લોકમાથી અધોગતિ કરવા ઇચ્છે છે તેની પાસે એ જ (ધર્મિર જ) નહારા કર્મો કરાવે છે

ગીતામાં પણ પ્રભુ સ્વમુખથી કહે છે કે,

ईश्वर सर्वभूतानां हृदयार्जुन तिष्ठति ।

आमयन् सर्वभूतानि यन्त्रारूढानि मायया ॥

सर्वस्य चाहं हृदि सन्निविष्टो मत्तः स्मृतिर्ज्ञानमपोहनं च ॥

અર્થ—હું અર્જુન, ધર્મિર સર્વ પ્રાણિમાત્રના હૃદયમાં સ્થિતિ કરી રહ્યા છે, અને સર્વ પ્રાણિને પોતાની માયા શક્તિથી જાણે કે યંત્ર પર ચલાવીને ભ્રમણ કરાવે છે.

હું સર્વના હૃદયમાં નિવાસ કરી રહેલો છું. સ્મૃતિ, જ્ઞાન, અને જ્ઞાનનું દહાડ જરૂં એ સર્વ મારાથીજ થાય છે.

સૂત્રમાં પણ આનું જ સમર્થન કરતા વ્યાસજી કહે છે કે,

वैषम्यनैर्घृण्ये न सापेक्षत्वात् तथाहि दर्शयति

બ્રહ્મમાં વૈષમ્ય નૈર્ઘૃણ્ય દોષ નથી, કેમકે પોતાના આત્મામાંથી સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરી છે તાત્પર્ય કે વિષમતા, નિર્ઘૃણતા અન્ય તરફ-પારકા તરફ યદ્ય શકે, પણ જ્યાં સર્વ પોતાનીજ સૃષ્ટિ છે ત્યાં વિષમતા કેવી ?

શ્રીમદ્ભાગવતના પ્રથમસ્કંધના છઠ્ઠા અધ્યાયના સાતમા શ્લોકમાં કહ્યું છે કે “ઈન્દ્રસ્ય હિ વશે લોકા યોષા દાદમ્યો યથા” એટલે કાશીની પુતળાની માફક ધર્મિરને વશ સમગ્ર લોક છે.

અનન્ય ભગવદીયોને! પણ આ જ અનુભવ છે. દયારામ કહે છે કે

૫૬.

ચિત તુ શિદને ચિંતા ધરે, કૃષ્ણને કરવું હોય તે કરે.

સ્થાવર જંગમ જડ ચૈતનમાં, માયાનું ખલ કરે;

રમરણ કર શ્રીકૃષ્ણચંદ્રનું, જન્મ મરણ ભય હરે;

કૃષ્ણને ૧

નવ માસ પ્રાણિ કૃષ્ણચંદ્રનું, ધ્યાન ગર્ભમાં ધરે;

માયાનું આવરણ કર્યું ત્યારે, લક્ષ ચોરાશી કરે.

કૃષ્ણને ૨

તું અંતર ઉદ્ભેગ ધરે તેથી કારજ શું સરે;

ધણીનો ધાંધો મનમણે હર બ્રહ્માથી નવ ફરે.

કૃષ્ણને ૩

દારી સર્વની એના હાથમાં, બરાબરું ઠગણું ભરે;

જેવો જન્મ વગાડે જન્ત્રી, તેવો સ્વર નિઃસરે.

કૃષ્ણને ૪

જનાર વરતુ થયા કરે જયમ, શ્રીકૃષ્ણ પાણી ભરે;
જનાર વરતુ એણીપેરે જાયે, જયમ ગગ કોઠું ગરે. કૃષ્ણને. ૫
જેતું, જેટલું, જે, જયમ કાળે, તે તેને ક' ઠરે;
એમાં ફેર પડે નહિ કોઈથી, શિદ કુટાણ હું મરે. કૃષ્ણને ૬
તારું ધાર્યું થતું હોય તો, સુખ સંચે દુઃખ હરે;
આપતલું અજ્ઞાનપણુંએ, મળ વિચારે ખરે. કૃષ્ણને ૭
થાવાનું અણુચિંતનું થાશે, ઉપનિષદ્ આચરે;
રાખ ભરોસો રાધાવરનો, દયા શીઘ્રને ઠરે. કૃષ્ણને. ૮

૫૬.

કોટિ પ્રપન્ન કરે તોયે પણ, સુખ દુઃખ હાય હરીનરે,
થાવાનું સહજે પણ થાશે, હરિ ભજ ભાવ ધરીનરે
ચત્રહાસને વિષ વિપયા કરી, દુષ્ટ મતિ પછી હાથોરે,
વણુ વિચારે મદન મારિયો, કોણે એ મરેવો ધાયોરે.
અન્નમિત્ર સરખાને વણુધમે, તેજ દેહમા મુક્તિરે,
માધવ પ્રકટ મળ્યા મુચુન્દને, તદ્વિષ જન્મ, કહા મુક્તિરે.
ધીરજ ધરે કે કરે ઉતારજ, કોણુ લહે સુખ મેહેમારે,
મનુષ્ય માયે (મયે) પણ કાઈ નવ સમજે, હરિ સમજે એક એહેમારે
કર્માદિકનું તહા લગી બજ, હરિ ન્યા લાગિ મનમા નાણેરે,
નહિતો કરેણાનિધિ ઈશ્વરપદ, શાને વેદ વખાણેરે.
બ્રહ્મ શાપ જોતા વણુ વાકે, સહુ યાદવને લાગ્યોરે,
ઉદ્ધવ વગ્જનાભ વંચાવ્યા, મન સાધે (સદેહ) સહુ ભાગ્યોરે.
કર્તું અકર્તું અન્યથા કર્તું, સમર્થ ઈશ કહાવેરે,
સર્વેશ્વર સર્વત્મા સ્વતંત્ર તેમ કરે જેમ લાવેરે
સુખ માવા સહુ દુઃખ જાવાનો, એજ ઉપાય એક સાચોરે,
મન કર્મ વચને કૃષ્ણ ભજો દયા, અવર વિચાર સહુ કાચોરે.

આ બધા પ્રમાણોથી સિદ્ધ થાય છે કે ઈશ્વરચ્છાનુ લીલા સિવાય બીજું કારણ નથી
સારા નરસા વિચારો આવવા એ પણ ઈશ્વરાધીન જ છે ધણુએ સારા વિચારો આપણને
આવે છે, પણ તે પ્રમાણે ચલાય છે ક્યા ? આરે પ્રમુદ્ધા સિવાય ઉચ્ચ વિચારો મળુ
નિર્યક થઇ પડે છે. તેથી જ દુર્યોધને કહ્યું કે —

જાનામિ ધર્મે ન જ મે પ્રવૃત્તિ ।

જાનામ્યધર્મે ન જ મે નિવૃત્તિ ॥

કેનાપિ દેવેન શ્વદિ સ્થિતેન ।

યથા નિયુક્તોઽસ્મિ તથા કરોમિ ॥

અર્થ—હું ધર્મ જાણું છું, પણ તેમાં મારી પ્રવૃત્તિ થતી નથી, હું અધર્મ જાણું છું,
(સમજું છું), પણ તેમાંથી મારી નિવૃત્તિ થતી નથી હૃદયસ્થિત કોઇ દેવ જેમ મને દોરવે
છે તેમ હું કરું છું.

પાપપદ્ધ મનની આ સ્થિતિ સ્વાભાવિક છે, અને પોતાના અનુભવનો વિચાર કરનાર તરત સમજશે કે દુર્યોધનનું કહેવું મેંથાર્ય છે. બળુતા છતાં પણ આપણે ખાણમાં પડીએ છીએ, અને તે પણ એક વખત નહિ પણ મેકડો વખત. (આ ઉપર ભુઓ તકરાર, ગયા અંકમાં પાને ૧૩૮ મે.) આ સર્વને વિચાર કરી શ્રીમદ્ભાગવતપ્રભુજીવેક ધૈર્યશ્રવણ થાવી સમજી નિશ્ચિત થવું. વિવક્ત્વુ હરિ. સર્વ નિજેચ્છાત કરિષ્યતિ હરિ સર્વ પોતાની ઇચ્છાથી કરશે જ એમ સમજવું એ વિવેક સર્વત્ર તત્ત્વ સર્વે હિ સર્વસામર્થ્યમેવ ચ. સર્વન સર્વ પ્રભુનું જ છે, અને પ્રભુ સર્વ સમર્થ છે આમ સમજી પ્રભુનોજ આશ્રય રાખવો.

પેહિકે પરલોકે ચ સર્વથા શરણં હરિ ।

દુઃસ્વહાનો તથા પાપે ભગે કામાદ્યપૂરણે ॥

મક્તદ્રોહે ભગ્યમાવે મક્તૈશ્ચાતિક્રમે કૃતે ।

અશક્યે વા સુશક્યે વા સર્વથા શરણં હરિ ॥

અહંકારકૃતે ચૈવ પોષ્યપોષણરક્ષણે ।

પોષ્યાતિક્રમણે ચૈવ તથાંતેવાસ્યતિક્રમે ॥

અલૌકિકમનઃસિદ્ધૌ સર્વાર્થે શરણં હરિ

અર્થ—આ લોક પરલોક સર્વ બાબતમાં સર્વથા શ્રીહરિના શરણુ છે. દુઃખ તથા હાનિને વિષે, પાપમાં, ભયમાં, કામ વગેરે પૂર્ણ ન થાય તેમાં, ભક્તજનના દ્રોહમાં, ભક્તિના અભાવમાં, ભક્તો પાપ કરે તેમાં, અશક્ય તેમજ મુશકેમ સર્વ વાતમાં શ્રીહરિજી શરણુ છે. અલકારકૃતિમાં, પોષ્યના પોષણ અને રક્ષણમાં, પોષ્ય વિરુદ્ધ ચાલે તેમાં, નિકટ રહેનાર ગિધ્ય સામો થાય ત્યારે, અલૌકિક મનની સિદ્ધિ થવામાં, સર્વ બાબતમાં શ્રીહરિ શરણુ છે.

શુ કરવું અને શુ મુકી દેવું ?—“સર્વદા સર્વ ભાવથી પ્રભુધિપતી મેવા કરી આપણો એ જ ધર્મ છે. બીજો કાંઈપણ આપણો ધર્મ નથી. કર્તવ્ય પ્રભુ પે તે જ કરશે. કારણ કે પ્રભુ સર્વ સમર્થ છે. માટે નિશ્ચિત રહેવું. શ્રીગોકુલાધીશ પ્રભુ સર્વોત્તમભાવથી હૃદયમાં ધારણ થયા, તો પછી લૌકિક વૈદિકથી વિશેષ શુ મળવાનું હતું ? બોલ. માટે માફ માનવું તો એમ છે કે હમેશા શ્રીગોકુલેશ્વરના ચરણકમલનું રમરણ કરવું, અને તેની મેવા છોડી નહિ.”

આ ઉપર લખેલા શ્રીમદ્ભાગવતના ચતુર્થોઽધ્યાયના જ વચન છે. તેનું જ ભાષાંતર છે. માટે તે જ કરવું અને બીજું સર્વે મુકી દેવું જ્યારે આમ આત્મનિવેદન થાય, ત્યારે નવરત્ન મથનું અનુસધાન કરવું. તેના છેલ્લા બે શ્લોકમાં કહ્યું છે કે “ચિતોદ્દેગ છોડી દઈને હરિ જે જે કરશે તે તેની લીલા જ છે. એમ માની ચિંતા છોડી માફ માનવું એમ છે કે સર્વોત્તમભાવથી નિત્ય ‘શ્રીકૃષ્ણ શરણુ મમ’ એમ બોલતા બોલતા હમેશા રહેવું.”

આ શંકાનું સમાધાન અદિ માત્ર સંજ્ઞના પ્રમાણથી કર્યું છે. પણ તેથી સંતોષ ન થતો હોય અને સાથે યુક્તિની અપેક્ષા હોય તો શ્રીયુક્તિપ્રભુજીવેક વિદ્ય-મંડળ મથનું ભાષાંતર દ્વારા શ્રીજીવેક ભાષામાં શ્રી. નાનુલાલ નારાયણદાસ ગાંધી ડા A L L B ન્યાયાધીશ, મોરબી, એઓ તરફથી બહાર પડ્યું છે. તેમાંથી દર થી ૧૦૦ પાના મુદ્રી ધણી સુદર યુક્તિઓ આપેલી છે તે વાંચી સમાધાન કરવું વળતે પણ વિચાર કરી નિર્જયપર આવવા પ્રયત્ન કરવો. એમ વાંચી, વિચાર કરી આગળ શંકા રહે તો ફરી પુછવું.

મનુષ્યનું કર્તવ્ય અને ધર્મજ્ઞાસા.

(દ્વિતીય ખંડ.)

ગયા પ્રસંગ પછી પ્રે. ફેરજને કેટલાક દિવસ અનન્યમનથી પ્રતિમાર્ગના સિદ્ધાંત વાચવા સમજવામાં જ ગાળ્યા. ફેરજે જ સાંજે તે પુરષોત્તમ, ગોવિંદભટ્ટ, કુસુમ, ગાર્ગી વગેરે સર્વેને મળતો, અને એમના સહવાસમાં એને અતિ આનંદ થતો. તેમની અત્યંત સાદી છાંદોગીથી તે આશ્ચર્ય પામતો. તેમના અત્યંત નિર્દોષ, સસારથી વિરક્ત, અને પ્રભુના મદિગ્રપ હૃદયોની સન્નિધિમાં પોતાના મન અને હૃદયને પવિત્ર થવા અનુભવતો. જે સત્ય, સતોષ અને શાંતિની શોધમાં તે અહિં આવ્યો હતો, તે સર્વે એણે આ સમજનોના સમાગમમાં સપૂર્ણ રીતે અનુભવ્યા. એના પ્રશાંત ચથલા હૃદયમાં સર્વ પ્રપચની બલમયતા એને સ્ફુરવા લાગી, અને એની અતર્મુખ ચથલી હૃદયો સર્વ આકાશમાં, હૃદયાકાશમાં પ્રભુને શોધવા લાગી.

ગોવિંદભટ્ટ, ગાર્ગી, કુસુમ, પુરષોત્તમ વગેરે સર્વે જે સેવાખડમાં અનન્ય-ચિત્તથી, તત્ત્વમયતાથી પ્રભુની મેવા કરતા હતા, તે સેવાખડમાં હજી એનો પ્રવેશ ન હતો. સેવાસમયે ઘણીવાર અહાર પુસ્તકશાલામાં વાચવાનું મિષ્ટ કરીને કોઈ પુસ્તક ઉઘાડી તે બેસતો, અને સેવાખડ તરફ જ ચિત્ત રાખી, પ્રભુની સેવા કેમ થતી હશે તે સમજવા, જાણવા એ પ્રયત્ન કરતો, જુદા જુદા સમયની પ્રભુની લીલાના કીર્તનો આ સમજનો ગાતા તે એ એકે ચિત્તે સાલજતો, કોઈ કોઈ કીર્તનથી એના હૃદયમાં પણ સુદર અનુભવ થતો, અને નર્થા નર્થા તે તે અનુભવ ન થાય ત્યાં શુ બાધ પોતાના મનને નડે છે, તે સમજવા પ્રયત્ન કરતો. આમ કરતા કરતાં આ માર્ગ ભાવમય જ છે એમ એ સારી રીતે સમજતો થયો. બાપ એટલે દેવવિષયા રતિ એ ભાવની વ્યાખ્યાને અનુસાર આ સમજનોની રતિ સાક્ષાત્ કૃષ્ણ-દેવપર હતી એમ તે સમજ્યો, અને પોતાને એ પ્રભુપર રતિ થવામાં પોતાનું મન-મનની દુષ્ટ વાસના-વિષયોનું આકર્ષણ પ્રતિષઘ્નપ હતા તે પણ એને સમજ પડી મનની-હૃદયની સ્વાભાવિક રતિને અન્ય ધર્મો બાહ્ય ઉપચારોથી કુટિત કરવા માગે છે અને વિષયો અન્ધ-સુખ આપનાર છે, ઘાતક છે વગેરે સમજવી રિસ્કવતા શિખવવા માગે છે, અને જોર-જીલમથી હૃદયોને તેમના સ્વાભાવિક કાર્યોમાંથી અટકાવી સન્યાસ લેવા આજ્ઞા કરે છે, ભારે આ માર્ગ હૃદયોનો પ્રવાહ ફેરવી નાખી તેમને પ્રભુપ્રાપ્તિના સાધન તરીકે અનિ અન્ધ-ભુત સરજતાથી યોજી આપે છે એમ એ સમજ્યો. જે યોગીઓ હૃદયવદ્ધમન કરી આત્માથી આત્માને ઓગળે છે, તેઓ સમાધિસિવાય છતર અવરથામાં એ જ હૃદયોના વિકારને વશ થઈ પતિત થવા સભવ છે એટલું જ નહિ, પણ એવા સેકડો 'યોગીઓ યોગમદ્ય થવાના દૃષ્ટાંત શાસ્ત્રોમાં વાગી, પોતાના અનુભવથી તેનું કારણ સમજી, આ રતિમાર્ગે-ભાવમાર્ગે-જનાર ભક્તોની ઉત્તમતા અને તેમનું અભય એ કળી શકેતો તે વિચારતો કે જેમ કાંઈ પાપી બલિયારી સીનું મન ધરના કાર્યો કરતા છતાં તેમાં લાગતું નથી, તેમ કૃષ્ણવદ્ધમા રતિવાલા આ પવિત્ર ભગવદ્ધયોનું મન બીજા કશામાં લાગતું જ નથી, એટલે એમને પતિત થવાનો સભવ જ શો ? સસારમાં સપૂર્ણ વૈરાગ્ય અને કૃષ્ણદેવમાં અત્યંત રતિ એ એને સ્વાભાવિક લાગ્યા. એમાં વિરોધ છે જ નહિ એમ એને સ્ફૂર્તિ થઈ. નરસિંહ મહેતા, મીરાનાથ, દયારામ, જ્યદેવ વગેરે ભક્તકવિના પદ કેવા નિર્દોષ છતાં કેટલા સ્વાભાવિક સંદર્ભથી ઉભરાય છે તે

વાચી, સમજ એ દિદ્મુદ થતો. બીજા કવિઓની કવિતા કરતાં ભક્તકવિઓની કવિતામાં સત્ય, સૌંદર્ય અને ભાવ ધણાં જ વધારે હોય છે એમ એ સમજ્યો. બાહ્યપ્રપંચ અને વિષયોનાં ગુણગાન કરવાં મુકી દઈ પ્રભુ, તેનું સૌંદર્ય તેની લીલાના જ ગુણગાન, કીર્તન કરનાર કવિ ઉત્તમ એમ પણ એને સમજ પડી.

ગીતામાં પદેપદે કહેલાં સત્યથી એનું મન આકર્ષાયલું હતું જ, તે મન શ્રીમદ્ભાગવતમાં પ્રભુની સુંદર લીલાના ગુણગાન ગાવા, સમજવા, યોગ્ય યથુ કલકોના કલકો સુધી પોતાની સામે પોતાના ટેવલપર મુકેલા વેદ, ગીતા, સૂત્રલાખ્ય અને શ્રીમદ્ભાગવતના અથો તરફ એ જોઈ રહેતો. એ અથોમાં મિશ્રજાતા પ્રભુ એની સામે જોતા હોય એમ એને લાગતું, અને પોતાના કુદ્ર, પાપી, રમેજી સરીર તરફ જોઈ, પોતાના મનના મેલ અને અયોગ્યતા અનુભવી તે દીન થઈ જતો, અને કૃપાયુ પ્રભુનો-આ સત્સંગ મેલવી આપનાર કૃપાળુ પ્રભુનો તે અતઃકરણથી આહાર માનતો “હે ભારતવર્ષ ! તારા પશ્ચિમ સાથેનો સબધ તારા વિષયગ્રસ્ત બદ્ધિમુખ લોકોને સત્ય ધર્મ સમજાવી પ્રભુનો અનુભવ કરાવવા માટે જ છે,” એમ એ ધણીવાર બોલી ઉઠતો. ત્રિશ કરોડની વસ્તિવાળા આ વિશાળ દેશમાં સામાન્ય શાંતિ જ રહેવાનું કારણ લોકોની સમજે કે વગર-સમજે સત્સાર અને સંસારના વિષયોપરની રવાણાવિક વિરક્તતાજ છે એમ તેને સમજ પડી. “આવાં ગૂઢ બ્રહ્મવિદ્યાનાં રાશ્ત્રો, આવા શાંત, વિગ્ધ સન્નજનો, આવા દયાળુ હૃદયો, સર્વદા પ્રભુના ગુણગાનથી આકર્ષિત મન, વાણી અને સરીરવાર્ગાં દેવીજનો અન્ય કોઈપણ દેશમાં કોટિ પ્રમત્તને પણ ન જ મળે !” આવા ઉદ્ગાર એના હૃદયમાંથી નિકળતા.

ગાયત્રીમુખી બીજનું વેદરક્ષ યજુ અને તેનું સુંદર રક્ષ શુકના મુખમાંથી રસાલ થઈ જૂનલપર આવ્યું, તે દરિની સર્ગ, વિસર્ગ, રચના, પોષણ, જાતિ વગેરે વિવિધ પ્રકારની સુંદરલીલાના અનુપમ વર્ણનરૂપ શ્રીમદ્ભાગવત વાચતા એને અતિ દુર્ગ થતો, અને નિર્દોષ બાળકની માફક અનંતકોટિ બ્રહ્માંડની બાજી માંડી ખેલતા પ્રભુની લીલા જોઈ, તે પ્રભુ પોતાના હૃદયમાં રિયત છે એમ આ શાઓદાસ સમજી, તેને પ્રભુના માહાત્મ્ય, આત્મીયતા અને પ્રિયતાનું એકી વખતે ભાન થતું.

એક દિવસ બહાર પુસ્તકશાલામાં મેવાસમયે તે કીર્તનો સાંભળતો બેઠો હતો, તે સમયે મંગલા ગુમારના સુંદર ભાવના કીર્તનોથી એના મનપર બહુ જગર આકર્ષણ થયું એને પ્રભુના દર્શન કરવાનું મન થયું, અને એ દર્શનના પ્રતિબંધરૂપ પોતાના ભેન સરીંગ અને તેને ઢાંકનાર શિલ પ્રકારનો પહેરવેશ-કોટ, પાટયુન, મોજા તરફ એને નિરરકાર છુટ્યો. “હું અદિ જ-આ દેશમાં જ જ-મ્યો હોન તો મને આ પ્રતિબંધ ન નકત,” એમ બોલતાં એનાં યમુ ગળ્યાં, અને હૃદય બરાબ આવશ્યકથી તે ઉઠી ચાલ્યો ગયો. બીજે દિવસે તે ધણી વહેલો આવ્યો. ગોવિંદભટ્ટ સ્નાનની તૈયારી કરતા હતા એટલામાં એક લામિા પ્વેત ઝખો પહેરી ઉપાડે પગે ફેરજન ત્યા આવ્યો. તેણે પાટયુનને બદલે અંદરથી છુટલું સૂધીનીલેલી જેનું કાંઈ પહેર્યું હતું જે ઝખોમાં તદન ઢંકાઈ ગયું હતું ગોવિંદભટ્ટે તેને બેસાડી આ નવા પહેરવેશનું અને ઉપાડા પગનું કારણ પૂછ્યું, એટલે પ્રે. ફેરજન બોલ્યો “આપના જેવા ભગવતજનની સન્નિધિમાં ઉપાડે પગે આવવું જ યોગ્ય છે, અને પહેરવેશ તો આ અરમ દેશમાં આવે જ જોઈએ.”

ગોવિંદભટ્ટે કંઈ ઉત્તર આપ્યો નહિ પ્રેા ફેરજન બોલ્યો.

“ મારી એક વિનનિ છે. ”

ગોવિંદભટ્ટ—પુશીથી કહો.

પ્રેા. ફેરજન મુગો રલો

જેને બોક્તાં કાંઈ મનમાં આચ્છો આવે છે એમ સમજી ગોવિંદભટ્ટે બોલ્યા, “આપના જેવા સુશીલ, શુભ, સન્નનની ઇચ્છા પૂર્ણ કરવા મારાથી બનતો પ્રયત્ન કરીશ ”

પ્રેા. ફેરજન તેમની સામુ ઉત્કંઠાથી જોતો દીન થઈ બોલ્યો, “ આ પાપી શરીર આપના પ્રભુની સેવાને માટે સર્વથા અગમ્ય જ છે? આ અર્મથનને આપના પ્રભુના દર્શન થયું નહિ જ થાય ? ”

ગોવિંદભટ્ટે તેનાપર દયા લાવી કહ્યું “ પ્રભુને શુભાર ધરાવી હું આપને દર્શન કરવા બોલાવીશ તમે પાછાથી ફોલોવાનના દારમથી દર્શન કરજો ”

પ્રેા. ફેરજનનું હૃદય આચાર, પ્રેમ અને જ્ઞાસાથી ઉચ્ચાયું, અને તે ત્યા જ બેસી રલો ગોવિંદભટ્ટે સ્નાન માટે ગયા. થોડીવારમા પ્રેા. ફેરજનના નોકરે આવી કહ્યું, “ સામ, તારવ લા છુમ મારતાહે, બોક્તાહે બહોત તાકીદકા તારહે ” પ્રેા. ફેરજન ખિન્ન થઈ ઉઠ્યો, અને ઘેર જઈ તાર લીધો. તારની મતલમ નીચે પ્રમાણે હતી—

My dear Fairjudge,

From the time I was with you in the college, I have been deeply impressed by your loving and noble heart and the shrewdness of your penetrating intellect. I have closely followed your career in America, Japan, Palestine, and India, have known all about your researches in antiquities, Oriental Languages, philosophy and religion, and have always marvelled at your quick perception of truth in all matters—social, political and religious. Your opinions in political matters have always weighed most with me. I admit I have felt all throughout a deep attachment for you, I have watched every movement of yours for several years, and being thoroughly satisfied about your fitness, I have appointed you my Prime Minister. There will be Specialists under you to assist you in your various duties and responsibilities, you have simply to apply your shrewd intellect and inspired and loving heart to test the truth of the conclusions they arrive at, and place them before me for orders, with your remarks. I am sure much good will come to my subjects under your guidance. Come at once.

Augustus,

Emperor of the Sharmans.

ભાવાર્થ—મારા વહાલા ફેરજન,

હું તમારી સાથે કોલેજમાં વિદ્યાભ્યાસ કરતો હતો ત્યારથી તમારા પ્રેમાત્મ, સુચીન હૃદય અને તીવ્ર બુદ્ધિની ગહનતાની મારા મનપર ઊંડી છાપ પડી હતી અમેરિકા, જાપાન, પાલેસ્ટાઇન અને ભારતવર્ષમાં તમે જેજે કાર્યો કર્યા છે, તે સર્વે પર હું હમેશા કાલચપૂર્વક ધ્યાન આપતો રહ્યો છું; આત્મીય શોધખોળમાં, પૂર્વની ભાષાઓમાં, તત્ત્વજ્ઞાન અને ધર્મ સંબંધી જે પ્રકાશ તમે પાડ્યો છે, તે સર્વ મને વિદિત છે, અને જનસમાજની, રાજ્ય નીતિની અને ધર્મની સર્વે બાજુઓમાં સીધતાથી જે સત્યનિર્ણય પર તમે આવો છો તેથી મને આનંદાશ્ચર્ય થાય છે. માત્ર હૃદય હમેશાં તમારી તરફ આકર્ષાઈ રહ્યું છે, વર્ગોના વર્ગો સુધી તમારા દરેક ક્રીડા કાર્યો પર મેં બારીક નજર રાખી છે, અને તમને સર્વ રીતે યોગ્ય જોઈ મેં તમને મારા વડા પ્રધાન નિમ્ણ છે. તમને સહાય કરવા તમારા હાથ નીચે દરેક જૂદી જૂદી બાબતોના ખાસ માહિતગાર માણસો નિમવામાં આવશે. તમારું કર્તવ્ય માત્ર એટલું જ કે તે લોકો દરેક પ્રશ્નના જે નિર્ણય તમારા આગળ ધરે, તેમની તમારી તીવ્ર બુદ્ધિથી અને તમારા વિશ્વાસ, પ્રેમાળ, અબુપ્રેરિત હૃદયથી પરીક્ષા કરવી, અને તમારા શેરા સાથે મારી સમક્ષ મારા હુકમ મટે રહી કરવા. મારી ખાતરી છે કે મારી પ્રજાને તમારા જેવા નેતાથી ધણોજ લાભ થશે. એકદમ આવો.

ઓગસ્ટસ.

રામનાના મહારાજા.

પ્રેમ ફેરજન આ તાર વાચી દિગ્મુદ્ધ યધ ઉમો. તાર ફરીફરીને વાચતા એ ધરાયો નહિ. એકએક વાક્ય, એકએક શબ્દ ચીપીચીપીને વાંચ્યા, અને મનમાં જ બોલ્યો “આ તે રાજા કહેવાય, કે કોઈ રત્નહપારમાં બંધાયેલી, કેડે પડેલી, કામલાગી સ્ત્રી કહેવાય, કે ઊંચિટવ કહેવાય.” ગમે તેમ હો, પણ જ્યારે મહારાજા પોતે તાર કરી મેં સ્વપ્ને પણ નહિ ધારેલું એવું પ્રધાનપદ માગ્યા વગર મને આપે, ત્યારે મારે વધારે વિચાર કર્યા વગર જવું જ જોઈએ, એમ મને લાગે છે પણ એ પ્રધાનપદને હું શું કરીશ ? એથી શો લાભ ?

જે પ્રજા પર પ્રધાનવડુ કરવા આમંત્રણ થયું છે, તે પ્રજાને હું શો લાભ કરીશ ? મારી બુદ્ધિને તીવ્ર ગણનાર અને હૃદયને કામલ માનનાર મારા કામથી સતોષ પામશે ?

આવી જોખમની તોફરી, અને કેટલા વર્ષ થયા અનુભવતું નામ પણ નહિ ! “ એકદમ આવો ” એટલે બાદશાહી હુકમ અને માન આપર અને પ્રેમ *Royal command, love, respect and dignity all combined !*

અત્યંત હર્ષયુક્ત હૃદયથી જવાનો વિચાર કરી ખુરસી પર બેસો, તોફર પાસે પાણી મગાવી મેદેજ પીધું, અને કપાલ પર અને માથા પર છાંટ્યું, અને કાઈક શાત થયો. એટલામાં એની નજર ટેમલ પર સામે મુકેલા વેદ, અણભાષ્ય, ગીતા અને ભાગવત પર પડી.

એકદરે આખ તાર પર જાય, અને બીજી દરે આ સામા પુસ્તકો પર જાય, આમ તેની આખા દીવ્યા આત્મ લામ્બી.

[અપૂર્વ.]

શ્રીહરિરાયજીકૃતો માર્ગસ્વરૂપનિર્ણય:

[ગતાક પૃષ્ઠ ૧૪૬ થી અનુસંધાન]

આ શ્લોકોમાં બહિર્મુખ શબ્દ છે, તે વિચારવા જોવો છે. ત્યારે ત્યારે પ્રભુમાથી આપણે 'ચિત્ત છટી નય છે, ત્યારે આપણે બહિર્મુખ થઈએ છીએ. ચિત્તને પ્રભુમાથી હોઠાવના આપણી ઈદિયો, સ્ત્રી, પુત્ર વગેરે છે, માટે જ બહાસબધની આત્મા છે એ બહાસબધ બાવાત્મક જ છે. હજારો વર્ષથી હું કૃષ્ણથી વિખુટા પડ્યો છું, એ કૃષ્ણ જ મારા પતિ છે, તેની સદાસર્વદા સેવા કરવી એ જ મારો ધર્મ છે, તેના વિરહના તાપકલેશથી ઝુગી મરવું એ જ મારો ધર્મ છે, એમ સમજી સ્ત્રી, ધર, પુત્ર, આત્મ, દ્રવ્ય, આ લોક તથા પરલોક તથા આપણો આત્મા કૃષ્ણને સમર્પણ કરાય અને કૃષ્ણના દાસ થઈ, કૃષ્ણના જ થઈ, રહેવાય, ત્યારે ભાવ પ્રાપ્ત થાય. અમયાઅમયા શબ્દ બોલેથી કાંઈ વલતું નથી પ્રભુને સર્વેવ સમર્પણ કરી પ્રભુમા જ ચિત્ત રાખવું એનું નામ ભાવ આ ભાવ તો શુદ્ધ મનથી જ પ્રાપ્ત થઈ શકે. શ્રીમા, દ્રવ્યમા, પુત્રમા, કે અન્ય કોઈ પણ વસ્તુમા, જ્યાં સુધી ચિત્ત રહે ત્યાં સુધી એ ભાવ પ્રાપ્ત થતો નથી, માટે એ મર્વ વસ્તુનું-અરે, આપણા દેહ, પ્રાણ અને આત્માનું પણ, પ્રભુને સમર્પણ શુદ્ધ ચિત્તથી થાય નહિ, ત્યાં સુધી ભાવ પ્રાપ્ત થાય નહિ ચિત્ત પ્રભુમા પરાવતું તેનું નામ મેવા. એ ચિત્ત પ્રભુમા મદાસર્વદા પરાવાયદું રહે તેને માટે જ તનુજન-વિતન સેવા કરવાની કહી છે (ચિત્તસ્તત્રવગ સેવા તત્તિસદૃશ તદુચિત્તજા), માટે પ્રાત કાલમા એકમે કલાકમા મેવા જલદીજલદી આટોપી વ્યાપારરોજગારમા ચિત્ત પરાવતું એ સેવા ફક્ત મનને સમજાવવાની છે, વ્યાવત્ છે, એ સેવા સાધન પણ નથી અને ફલ પણ નથી, એ તો કપટ અથવા પાખડ છે. કેટલાક જનોઉપર પ્રભુએ કૃપા કરી સારી સપતિ આપી હોય છે, એ દ્રવ્યસપતિનો પ્રભુસેવામા ભાવથી ઉપયોગ થાય, તો ચિત્ત પ્રભુમા રહે, પણ એવા સપતિમાન પ્રભુસેવાને એક સામાન્ય, બાહ્ય, અન્યદ્વારા કરી શકાય એવી, સમજી કોઈ બાહ્ય અથવા મરજદીને પ્રભુસેવા મોપી દે છે, અને પોતે તો ચિત્ત, દેહ, ઇદ્રિય વગેરેને બાહ્ય કાર્યમા જ વ્યગ્ર રાખે છે ! આનો અર્થ એ જ એ સંજ્ઞાનો બહાસબધનો અર્થ સમજતા નથી, તેથી જ તેઓ પોતાના આત્મા, દેહ, પ્રાણ, ઇદ્રિયને પ્રભુ-સેવાથી બહિર્મુખ રાખી, પ્રભુ સાથે કપટ કરે છે. જ્યાં સુધી આપણે સર્વ આવા ઢોંગી-કપટી-છીએ, ત્યાં સુધી ફલપ્રાપ્તિ-કૃષ્ણાધરામૃતનો વ્યાસ્વાદ-કેમ થાય ? કેમ કે ફલ તો ભાવ-પ્રાપ્તિ-સર્વાત્મભાવપ્રાપ્તિ-છે, કેટલાક મરજદીઓ એમ સમજે છે કે 'અમે પ્રભુને ધરીને પ્રસાદ મેળવ્યો છીએ, માટે અમે કૃતાર્થ થઈ ગયા છીએ, હવે અમારે કાંઈ કરતવું રહ્યું નથી,' પણ આ તેમની ભૂલ છે અસમર્પિત વસ્તુનો ત્યાગ એ મહોટી વાત છે, પણ એઓએ સમજવું જોઈએ કે ત્યારે ત્યારે ચિત્ત પ્રભુ સિવાય અન્ય વસ્તુમાં હોય, ત્યારે ત્યારે આપણે અન્ય કુમતી કરતા હોઈએ, ત્યારે ત્યારે પણ આપણે બહિર્મુખ જ છીએ, માટે સદાસર્વદા પ્રભુસાથેનો સબધ સહારી ભાવનું રક્ષણ કરવું, અને તે વધારવો. તાદશ જન હાલમા મનતા નથી, તેથી જ મંદિરોમાં લગતુકથાવાર્તા થતી હોય ત્યાં ભાવવૃદ્ધિમાટે જન મંદિરની બીજી હજારો ભાજગડ હોય છે તેમા ઉતરવું નહિ, પણ ભાવવૃદ્ધિ થતી હોય તો જ જવું.

સ્વચ્છમા જે સ્વમાર્ગના પ્રયોગિરાગતા હોય તે લક્ષ્યપૂર્વક ભાવવૃદ્ધિને અર્થે વાંચવા, અને મનમાં તેમ જ મુક્તકંઠે (ઉચ્ચ સ્વરે) સદાસર્વદા પ્રભુના કીર્તન કરવા. સારાનરસો જે ભગવદીય મહે તેની સાથે ભગવાનના ગુણગાન સિવાય અન્ય કોઇ પણ વાર્તામાં વૃથા કાલક્ષેપ કરી બહિર્મુખ થતી વૃત્તિને અટકાવવી. બ્યાપારોજગારે, નોકરીઉપર, નજીકે જતું, પણ ત્યાં પણ “હે પ્રભુ તું ક્યા છે ? હવે મારાથી તારા વિના નથી રહેવાતું” એવી ‘ખરા હૃદયથી ભાવના કરવી. જે આવી ભાવના રાત્રિદિવસ રહે તો બ્યાપારનોકરી પણ છુટી જાય, અને પ્રભુ જલદી દર્શન દે પ્રભુ કાઇ દૂર નથી, આપણા હૃદયમાં જ છે. તે આપણને સદાસર્વદા સુંદર નાદથી બોલાવે છે, પણ આપણું ચિત્ત તો તિળેરીમાં, સ્ત્રીમાં, અને અન્ય હમ્મરો વસ્તુમાં હોય છે, તે બહિર્મુખ ચિત્ત ભાવાત્મક પ્રભુના ભાવાત્મક નાદને ક્યાંથી સાભાલે ? ભાવ કાઇ જેવીતેવી કુદ્ર વસ્તુ નથી. યોગીઓના સંયમસમાધિથી અને જ્ઞાનીઓના અભેદ અને બ્રહ્મભાવથી પણ ભક્તનો ભગવદ્ભાવ અતિ ઉત્તમ વસ્તુ છે. સયમસમાધિ કલેશદાયક અને ગુણક છે, અને એથી માત્ર બાહ્ય પ્રપંચનો બહિષ્કાર પણ કવચિત્ જ થાય છે, અભેદ પણ તેવો જ ગુણક અને કલેશદાયક છે.

ફલેશોઽધિકતરસ્તેષાં અવ્યક્તાસકચેતસામ્ ।

અવ્યક્તા હિ ગતિર્દુર્લભા દેહવદ્ગિરિવાપ્યતે ॥

અર્થ—અવ્યક્ત (બ્રહ્મ) મા આસક્ત ચિત્તવાલાઓને બહુ જ કલેશ થાય છે, અને દેહવાનોથી સર્વત્ર બ્રહ્મભાવ બહુ જ દુષ્કર્મથી પ્રાપ્ત થાય છે.

શ્રીકૃષ્ણે સ્વમુખથી ગીતાના બારમા અધ્યાયમાં આ કહ્યું છે. યોગથી, અને બ્રહ્મભાવથી પણ અતે કૃષ્ણપ્રાપ્તિ જ ફલ છે એમ સ્પષ્ટ કહ્યું છે. યોગીઓ અને જ્ઞાનીઓમાં જે મને—કૃષ્ણને—ભજે તે જ ઉત્તમ છે એમ અત્ર સ્પષ્ટ કહ્યું છે. બારમા અધ્યાયનો છટ્ટો, સાતમો અને આઠમો શ્લોક બહુ જ વિચારવા અને સમજવા યોગ્ય છે. એ શ્લોકોનો ભાવાર્થ નીચે પ્રમાણે છે—જે સર્વ કર્મનો સન્યાસ મારામાં કરીને, મત્પર થઈને (બ્રહ્મસબધથી કૃષ્ણ તવાસ્મિ એવો ભાવ રાખીને) અનન્ય યોગથી મારું ધ્યાન ધરીને મેવા કરે છે, એના મારામાં આવેશવાન ચિત્તવાલાઓનો હું જલદી મૃત્યુસંસારસાગરમાંથી ઉદ્ધાર કરું છું. (૬-૭) મારામાં જ ચિત્ત રાખ, મારામાં બુદ્ધિ પેરોવ, (અને) તું મારામાં જ વાસ કરશે એમાં કાંઈ પણ સંશય નથી (૮). માટે ભગવદ્ભાવ સર્વોત્તમ વસ્તુ છે. પ્રથમ પ્રભુ-ઉપર સુદૃઢ ભાવ થાય, તે ભાવની વૃદ્ધિ યદ્યપિ પ્રેમ થાય, પછી પ્રભુમાં ચિત્તની આસક્તિ થાય, અને છેલ્લે પ્રભુમાં વ્યસન થાય. વ્યસન એટલે ગમે તે થાય, પ્રાણ જાય, પણ પ્રભુ વગર સોદાય નહિ, સર્વત્ર પ્રભુમાં જ ચિત્તનું રહેતું તે. આ જ સર્વાત્મભાવ, અને એ ભાવ થાય ત્યારે જ ભગવદ્ગીતાના દર્શન થાય. ભાવ અતિ ઉચ્ચ વસ્તુ છે, અને એ ઉચ્ચભાવથી હૃદયનો સર્વ મલ (અન્ય વસ્તુપરની આસક્તિ) બહી જાય છે, ત્યારે જ હૃદયમાંથી પ્રભુ પ્રકટ થઈ, દર્શન દઈ, કૃપા કરી, ભક્તને સર્વ આનંદ આપે છે.

અર્પણ.

શ્રીસ્તુરતૃષ્ણપ્રેમામૃતઉપર શ્રીગોકુલાલંકારજમહારાજની ટીકા છે, તેમાં તેઓશ્રી ચર્ચારૂપદે
'વિષ્ણુસ્વામિપરપરા' વિશે ત્રીજે પ્રમાણે લખે છે, અમે તે પકિતઓ તે પરપરાના સુસ્ત
હીમાયતીઓને અર્પીએ છીએ.

નન્વધુના હરિમાર્ગપરિચિતા વૈષ્ણવસમ્પ્રદાયપ્રવર્તકા ઘઘ્વો ભવન્તિ,
મક્તિયોગો ઘઘ્વિધો માર્ગેર્મામિનિ ભાવ્યત' इत्यादि, તન્મધ્યે મુખ્યતામસરા
જસસાસ્ત્રિકાદિવિમિશ્રમેદાઃ ઘઘ્વ ઉક્તાઃ, મુખ્યાસ્તુ ત્રિવિધાઃ, ચતુર્થો નિર્ગુણઃ,
ત્રૈવાગ્રે કાપિલદંબેનોક્તે 'પ્રાવોચં મક્તિયોગસ્ય સ્વરૂપં તે ચતુર્વિધં કાલસ્ય
ચાવ્યકગતેર્યોન્તર્ધાવતિ જન્તુષુ,' શ્રીમદાચાર્યચરણૈસ્તદ્વ્યાખ્યાનં કૃતં, 'ભેદઃ
પારમાર્થિક' इतिशास्त्रं पुरस्कुल्य त्रिविधो मक्तियोग उक्तः, તે ચ સામ્પ્રતં વિ-
ષ્ણુસ્વામ્યનુસારિણસ્તત્ત્વવાદિનો રામાનુજાશ્ચેતિ તમોરજસ્તત્ત્વૈર્મિત્તા, અસ્માત્ર-
તિપાદિતશ્ચ નૈર્ગુણ્ય, एवं चतुर्विधापि भगवता प्रतिपादित '... ..तस्मात्
साम्प्रतं सम्प्रदायत्वेनोक्तहरिमार्गपरिचयमध्ये रूपपरिचये उत्कृष्टत्वमुक्तं, પૂર્વ
ભાગવતસ્ય ઘઘ્વા દ્યાસ, તત્રે વ શબ્દતો જ્ઞાનં, સૂતસ્ય અર્થત, નારદો મધ્ય-
મવક્તા, તથા દ્યાસા મધ્યમથોતુત્વેન મધ્યમાધિકારી, મધ્યમાધિકારિત્વા-
દ્વૈરાગ્ય ન જાતં, વૈરાગ્યસાહિતં શુકસ્યોક્તમાધિકારિત્વમુક્ત, તથાપિ નિરોધલ
ક્ષણાભ્યગ્રન્થે સ્વપમેવોક્તવાન, 'ગુણગાને સુખાવાત્તિગોવિન્દસ્ય પ્રજાયતે યથા
તથા શુક્લાદીના નૈવાત્માનિ કુતોન્ન્યત ? 'આકાશવદન્તર'મિત્યાદિ, તસ્ય
વિચરણે શુકો હિ ભગવત્સ્વરૂપામિહ, આનન્દમાત્રકરપાદમુખ્યોદરાદિકૃષ્ણં
મર્વમેવ વિદ્યમાનં પશ્યતી'ત્યદિ, તસ્ય ટિપ્પણ્યામિતિ શુકસ્યૈવજ્ઞાનાભાવે તત્ક-
ચનમપ્યશાપ્યં સ્યાજ્ઞોવનં ઘા ન સ્યાદિતિ, શુકજ્ઞાનાદિતિ શુકસ્ય જ્ઞાનતાત્પર્ય-
વેદિતધ્યામિતિ, ગોપિકાનામગ્રે (તસ્ય) હૈનાધિકારોક્તજ્ઞાપનાર્થમુક્તમ્ ॥

સાંપ્રદાયિક ગુર્જર સાહિત્ય

શ્રીનાથજીનું ધોળ ૧ છું.

શ્રીનાથજી નિરખારે નવજાં ભરી, શ્રીનાથજી નિરખ્યા

નેહસુ રે હુતી હૈયામા હામ હ મરે, મારે વાલોજી પૂર્ણકામરે,

મજવનિનાના વિશ્રામરે, એમનું શ્રીગિર્વાગીજી નામરે—

મે શ્રીનાથજી ૧.

રપે રહારે, કે રમિયાજી રપેરે રહા,

વ.સમારે સુદર બીનનેવાને વાનેરે, મરસાકત કુડક કાનેરે,

અરકે રરિ શશી કેટિ સમાનેરે, સુખ સાગર કેટિ નિધાનરે—મે શ્રીનાથજી ૨.

શીર્ષ નિગજરે, સોરગી શીર્ષ નિરાજરે,

પાગરે બપર ચડિયા મોર મોરરે, મુખે વાપ મોરલી ધન્યોરરે,

મજવનિનાના ચિત્તચોરરે, એક ન મર નદ કિશોરરે—

મે શ્રીનાથજી ૩.

નાસા લરકેરે, નાસા ગજ મોતી લરકે;
 બે શરીરે જિબ અધર રૂપ રસાલ રસાલરે, ઉર ગુણ મુક્તાના દારરે;
 કંઠે સોહીએ વૈજયંતી માલરે, કંઠકેણુ પોચી જડાવરે.
 કટિ કોંકણીનેા જણુકારરે—

મે શ્રીનાથજી ૪.

અગ વાગારે, શ્રીઅંગે કેસરીઆ વાગા મોજીતારે.
 પટકેને અટક્યુ છે મન-મનરે, અરણ્યે તુલસી કોમલ પાવનરે;
 ગોપીજનપ્રાણુજીવનરે, નયને નિરખ્યા તેનો જીવ ધન્યરે—

મે શ્રીનાથજી ૫.

જેદર ગુમરીરે, પાવલીઆએ જેદર ગુમરી-રણુજીવેરે,
 વાજાંતે રમદ રસાલ રસાલરે, ચાલે લટકતી ગજગતિ ચાલરે;
 ચાલે મોહી રણા મરાલરે એવા સમયે શ્રીગોપાલરે—

મે શ્રીનાથજી ૬.

દર્શન દેજેરે, દીન જાણી દર્શન દેએ શ્રીનાથજીરે,
 ત્રિવિધ તાપ જાપ દૂર, દૂરે હૈકુ હરખ્યુ હરપૂરે;
 કૃપા કરજો શ્રીહરિનાથજી સૂરે, એ શ્રીવલ્લભ ભાગ્યનુ પૂરે—

મે શ્રીનાથજી ૭.

શ્રીદ્વારિકાનાથજીનું ધોળ ૨ છું.

શ્રીદ્વારિકાધીશ તો જાગીલાજીને નિરખીએ જો,	
નિરખી વદન કમલ જોઈ જોઈ હરખીએ જો.	શ્રીદ્વા. ૧
જે કાંઈ પ્રાત ઉડીને રમરણુ કરે જો;	
તેના લવનાં બધન દૂર ટલે જો	શ્રીદ્વા. ૨
મગલા આરતિ સમે વદનકાન્તિ જગમગે જો,	
નખશિખ શૃંગાર કરી મન ઠરે જો.	શ્રીદ્વા. ૩
જાલ સમે શ્રીચરોદાજીની ગોદમા જો.	
એલે તોતડુ મધુરૂ પપ પામવા જો.	શ્રીદ્વા. ૪
વિવિધ રાજભોગ ધરી લરી જારીવા જો;	
મનુદારથી જમાવે માતા લાલને જો—	શ્રીદ્વા. ૫
અચવાપ સુગંધ ખીડાં કર ધર્યાં જો;	
માલા વેણુ ધરી દર્પણમા મુખ જુવે જો—	શ્રીદ્વા. ૬
આરતિ સમે આનંદ ઉમંગ અંગમા જો;	
શ્રીઆલકૃષ્ણજીના લાડીલાના સંગમાં જો—	શ્રીદ્વા. ૭
દર્શન સમે વૈષ્ણવ આવે સહુ મળી જો;	
બોલે જો જો જો આનંદ ભરી જો—	શ્રીદ્વા. ૮

શ્રીગોકુલચંદ્રમાજીનું ધોળ ૩ છું.

શ્રીગોકુલચંદ્ર લાગો છે વહાવા;	
મોહીરે જોઈ નયનોના ચાગા.	શ્રીગોકુલચંદ્ર. ૧
વાદાલારે તારી નેજુ કટારી વાંટી,	
તેનોરે મારે કાલજડ લાગી.	શ્રીગોકુલચંદ્ર. ૨

ચરણુરજ કેરી હુ અબીતાખી,	શ્રીગોકુલચંદ્ર.	૩
દેગેરે મુને લલિત ત્રિભગી જાખી.		
ચરણુ કટિ ગ્રીવા ને નીમકીવા,	શ્રીગોકુલચંદ્ર	૪
કરણુરસ ભક્તને દાન દેવા-		
ચરણુ દર્શન મર્યાદા લોખી.	શ્રીગોકુલચંદ્ર	૫
ત્યારે મન સિયર થયુ ગોખી-		
ચરણુ નખ ચંદ્ર પ્રકાશ જોધ,	શ્રીગોકુલચંદ્ર.	૬
તેનેરે તેજ મદન રલો મોહી-		
નેપુર ધુની તાન સહિત બાજે,	શ્રીગોકુલચંદ્ર	૭
નાદરે મુણી કામદેવ જાગે-		
પીતામ્બર ફરકે છે સાર.	શ્રીગોકુલચંદ્ર.	૮
મોતુરે ચિત પ્રાણુપતિ મારુ-		
સુથન કટિ કાજની છે ભારી	શ્રીગોકુલચંદ્ર	૯
સુકુટની લટકપર જાગે વારી-		
ચરણુ લગી રપે છે વનમાલા,	શ્રીગોકુલચંદ્ર.	૧૦
કામણુગારા દીસો છો ન દલાલા-		
આપ વિના કમળા કાણુ કરે.	શ્રીગોકુલચંદ્ર	૧૧
દાહ્યારે પાત્ર માહે રસ ભરે-		
વર્ણુવ્યુ છે સ્વરૂપ સદૃશ રીતે,	શ્રીગોકુલચંદ્ર.	૧૨
કરોને કૃપા ગાઈ પૂરણુ પ્રીતે-		
સદા રસ રમા મધે રમતા,	શ્રીગોકુલચંદ્ર.	૧૩
તે તોરે વાલા નિજજનને ગમતા-		

શ્રીમધુરાનાથજીનું યોગ ૪ થું.

રસવૃષ રંગીલારે, શ્રીમધુરેશ કહુ,		
ગુણુ નાગર વાહારે, ચરણુની પાસ રહુ-		૧
ગાવુ પ્રેમ ધરીનેરે, પ્રેમરસ સિધુ લઈ.		
અતર અતિઆતુરરે, ઈદુ અજવાલા થયા-		૨
તેજે ત્રિભુવન મોહારે, પ્રજજનના પ્યાગ,		
કવિ વર્ણવે ત્યારે, લોચનના તારા-		૩
જુગ ચાગ મિસાજેરે, શી વર્ણુરુ રોભા,		
આધુધ તેમા નાજેરે, દેખી મન થાય લોભા-		૪
પદ પ્રાણુપતિનુરે, સુખ્ય સ્વામિની જાણો,		
ગદા કહીએ કુમારિકારે, સમજાવન આણો-		૫
અક તેજ અંદ્રાવલીનુરે, વલી શ્રુતિકૃપાસગે,		
ગાખ શ્રીચમુના મહારાણીરે, રસમ સુદર સગે-		૬
ચૂદ લાવ અતિ મનમારે, કરે ચિતન હરખે,		
રસકુજની લીધારે, આનંદ પ્રેમ બરખે-		૭

બીજો ભાવ પ્રસિદ્ધ છેરે, પદ્મગન તાપ હરે;	
ગદા દુષ્ટ સહારેરે, સુદર્શન રક્ષા કરે-	૮
મહિમા અતિઅગણિતરે, શંખભક્ત કાળ સરે;	
કાંઈ પરાક્રમ વર્ણવુરે, જેમ પ્રાકટ્ય કહું-	૯
મયુરેશ શામલીઆરે, સ્વરૂપ ન જન્ય લલ્યુ;	
એક સમે થીમાદાપ્રભુછરે, બિરાજ્યા શ્રીપદનાંતીરે-	૧૦
ત્યાંતો તુલ્યો કરાડોરે, દીઠા રથામસુંદરને;	
દોડીને પાસે આવ્યારે, કલ્યુ તમે સેવા કરો.	૧૧
થી માદાપ્રભુછ હસી બોધ્યારે, છોડુ તમે સ્વરૂપ ધરો;	
તાડ સમે વડરે, કેમ સેવા ચાએ ?-	૧૨
કાલયુગના છવ જે રે, કહા લગી પોહોચાએ;	
ગોદમા આવી બેઠારે, ચિણુક લગી આવ્યા તારે-	૧૩
એવુ કૌતુક દીકું રે, સેવક સદુ બોધ રહ્યા;	
પદ્મનાભભાસ કરારે, મનોરથ પૂર્ણ થયા-	૧૪
કૌતુક દેખાડ્યારે, એવું સ્વરૂપ ધર્યું;	
બીજાં ચિન્હ શ્રીઅંગમારે, ભાવ્ય હોય તે જાણે-	૧૫
પુણ્યભક્તિપ્રધારી, નિજજન મન આણે;	
રસરૂપ ગીધારે, શ્રીમયુરેશ કહું-	૧૬

શ્રીમદ્દાપ્રભુછતું યોગ પ મું.

શ્રીમદ્ વક્ત્ર ભાજ પ્રગટ હવારે, કૃષ્ણાનંદ મજ્જર અવતાર,
તાત શ્રીલક્ષ્મણ અતિ આનંદ ભર્પોરે, ધન્ય ધન્ય માત એકબાહુગાર;
માધવ માસ કૃષ્ણ એકાદશીરે, શુભદિન શુભ નક્ષત્ર શુભવાગ,
દેવી છવ અનેક ઉદારવારે, પૂર્ણ અક્ષ પ્રગટ નિજધામ,
રાસરમણ લીલારસરગ ભર્પોરે, સદા પ્રસન્ન વદન રસરૂપ,
શ્રીભાગવતપ્રતિપદમણિવરણ્યજ્વારે, ગળે સદૃશ શૃંગાર અનૂપ;
ચરણકમલની શોભા શી કહુરે, જગમગ દશ નખ ચંદ્રપ્રકાશ,
અરણ્ય ઉદેશ્ય કોમલ શોભિનારે, વૈષ્ણવ જન શિરે સદા નિવાસ,
લલિત જનન ભુમ જંગ સોદામણ્યારે, કટિપર સૌંદર્ય કહું બલીદાર;
નાભિ મંબીર વલિત ચમાવર્ણરે, જમ ઉપલીનતી કાન્તિ અપાર,
સુદર ઉદર લલિત શોભાગણીરે, શી કહીએ શોભાને પાર ?
તીનરેખ મીવા સુદર બરેરે, મોહે તુલસીમાલ મુખજી;
સુંદર હસ્તકમલ લટકે ઠરીરે, આપે ભક્તિ અભયપદ દાન,
ચિણુક અધર નાસા અનિમોહનીરે, અદ્ભુત સોલ કપોલ સુરેશ;
નેત્રકમલ ભુકુટિ રણીઆમણીરે, કૃપાદષ્ટિ અવલોકન આર;
ભાલ વિલાલ તિલક બીચ ગોબિનારે, કેલ અબોડો રૂબી મુખાર;

કસરીઆ ઘોતીને ઉપરણારે, જ્યશ્રીસદ્મણસુત માહારાજ;
છો ૨૦ લેકે એકે માધુરીરે, મિરાજે શ્રીગોવિંદવાટ સમાજ;
વૈષ્ણવનાએ અતિઆનંદ લાવીરે, કરે વિવિધ મગત યગ ગાન,
વાગે તાલ મદગ ગનિ બેદસુરે, વીણા તાન માંન બધાન
શ્રીગોકુલ ઘેર ઘેર આનંદ બહુરે, ભૂતપ વર્ત્યો જ્યજ્યકાર,
જે જે જે કરી ખોલે માં મલીરે, ઉચરે શ્રીમલલદ્રજ અવનાર.
શ્રીગોવર્ધન નિરખુ ફરી ફરીરે, વ્રજધીસ મન એકી દુલાસ

ઘોળ ૬ કું

અખીયા હરિદર્શનકી પ્યાસી-

કેસર ખોર મોતીવન માયા, બદ્રામનકે વાસીરે-	અખીયા૦
નેહ લગાય છોડ ગયો તણુ સમ કાર ગયે ગયે ફાસી-	અખીયા૦
જાલુકે મનકી કા જાને લોગનકે મન ફાસી-	અખીયા૦
સૂરજાસ પ્રભુ તિહારે મીનનકુ લેકુ કરવન કાશી-	અખીયા૦

વિનતિ શ્રીદ્વારિકાંધીશને ઘોળ ૭ મું.

શ્રીદ્વારિકાનાથ વિનતિ સુન લીજે, દીનજન હું રાજ્ય પડી,	
તનમન વ્યાકુલ લાઈ જાવતી સુનીએ વિનતિ એકી ધડી-	૧
પરમ ઉદાર અતુલ સુખસાગર, નિજજનકે હો કૃપાનિધિ;	
ગજપે ધાએ ગજક ઊડકે, શરણાગત હું એકી બીધી-	૨
ભક્તનકે દિતસુખકે કાજ્ય, રાખ ચક્ર ગદા પદ ધરી,	
મલી ખાપ મેરી દદ કરે નહી છુટે અમ લગન પરી-	૩
રામ રામ ભરપૂર દોષમે, મદોન્મત લોભી કામી;	
નહિ પ્રભુ મે તિહારે લાયક, સમ ઘટકે અતરભમી-	૪
રાજશિરોમણિ કવરે લાડીયો, હેત દોડે અપ્નો જાની,	
ચાતક આશ લગી ધન ઉપર, સમે પાછ જરશે પાની-	૫
શ્રીગિરિગોવર્ધન કરપર ધાયો, ભક્તનકી રક્ષા કારણ;	
વ્રજજીવતિનકો વિપ્રયોગ કીધો કરાવન મૌચારણ-	૬
ચરણરેણુ હૈયે જમો નિરંતર, તાતે મે નિશ્ચ કીની;	
શ્રીબલ્લ કંજામય સાગર, નિજજનકો યદ નિધ દીની.	૭

આત્મનિવેદન.

(લેખ માટે ડૉક્ટ્રી જવાબદાર નથી)

આત્મનિવેદન એ મહાન યજ્ઞ છે. યજ્ઞ વગર સુખની પ્રાપ્તિ ને દુખની નિર્વૃત્તિ થતી નથી, માટે જ શાસ્ત્રો યજ્ઞ કરવાની ભલામણ કરે છે. જીવ ધૃતિરતો અસ હોવા છતાં અદ્વૈતા-મમતાને લીધે માયિક સંસારના દુખો ભોગવે છે, એવાં દુખોતી નિર્વૃત્તિ માટે

લક્ષિત ઉત્કૃષ્ટાદૃષ્ટ સાધન છે. લક્ષિતની યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરવા માટે આત્મનિવેદનની જરૂર છે આત્મનિવેદનથી અહંત્વમમત્વધ્વંસ થાય છે, અને તેથી ચિત્તશુદ્ધિ થઈ ઈશ્વરપ્રાપ્તિ માટેના ઉત્તમ સાધન લક્ષિતના અધિકારી થવાય છે. પુત્ર, ધન, પ્રાણ, મન્દિય અને આત્માસદ પ્રેમવાદી સર્વ વસ્તુ ભગવાનને અર્પણ કરવી-અહંતા-મમતા દૂર કરવી-સર્વનો પ્રભુમાં વિનિયોગ કરવો એ આત્મનિવેદનનું પરમ રહસ્ય છે.

આપણું સર્વસ્વ બહારપણ-કૃષ્ણપણ કર્યા પછી આપણી સ્થિતિ શેઠ તરીકેની મરી મેવક તરીકેની થાય છે, એટલે આત્મનિવેદન કરનાર મનુષ્ય ભગવાનને સ્વામી (શેઠ) ને પોતાને મેવક તરીકે માને છે. શેઠ તરીકેના અહંકાર અને સ્વાર્થશુદ્ધિથી જે પાપ કરે તે મેવક તરીકે કળ્પવાની જરૂર રહે નહિ એ ખુદ્ધુ જ છે પ્રભુ સ્વામી છે, આપણે તેના મેવક છીએ એ પિતા છે, આપણે પુત્ર છીએ, સેવકની નીતિનો આધાર સ્વામીઉપર અને પુત્રની નીતિનો આધાર પિતાઉપર રહે છે. સ્વાર્થ, દુરાચારી કે કુકર્મી શેઠના મેવકા અને તેવા પિતાના પુત્રો ધણા ભાગે તેવા જ હોય છે. પણ સદ્ગુણી શેઠના સેવકા અને સદ્ગુણી પિતાના પુત્રો તેમના અનુકરણથી સદ્ગુણી થાય છે. આત્મનિવેદન કરનાર પ્રભુને શેઠ ગણે છે પ્રભુ સર્વ સદ્ગુણોના ભગ્ગર છે અને એવા શેઠ (પ્રભુ)ના મેવકા (આત્મનિવેદન કરનાર) દુર્ગુણી હોય તો કાલાન્તરે પણ તેમના અનુમદથી-તેમની કૃપાથી સદ્ગુણી થાય છે.

यत्करोषि यदश्नासि यज्जुहोषि ददासि यत् ।

यत्तपस्यसि कौन्तेय तत्કुरुष्व मदर्पणम् ॥ ગીતા ઇ. ૯.

અર્થ.—હે કૌન્તેય ! તું જે કાઈ (કર્મ) કરે છે, ભોગવે છે, હોમે છે, દાન દે છે, તપ કરે છે તે સર્વ મને અર્પણ કરજે, આવી રીતે ભગવાન ત્રીદૃષ્ટે સર્વસમર્પણ કરવાનો મહાન ઉપદેશ અર્જુનને આપેલો છે અને તે પછી તુત્તજ ભગવાન ત્રીદૃષ્ટ કહે છે કે,

शुभाशुभफलैरेहं मोक्षयसे कर्मबन्धनैः ।

संन्यासयोगयुक्तात्मा विमुक्तो मामुपैष्यसि ॥ ગીતા ઇ. ૯.

અર્થ.—એમ કર્યાથી શુભ અને અશુભ ફલો જે કર્મની બેડીઓ છે તેનાથી તું છુટીશ. અને એ રીતે સંન્યાસયોગથી યુક્તા-આ દોઈ વિમુક્ત (બનીને) મને પામીશ.

પ્રભુ સર્વમાં સમાન છે તેમને કાઈ અધિક વલ્લાહું અગ્રપ્રામણ્ય નથી, પણ જે ભગવાનને ભક્તિપૂર્વક નિઃકામપણે ભજે છે. તે ભગવાનની પ્રીતિ સપાદન કરે છે.

પ્રભુને પ્રેમપૂર્વક સર્વસમર્પણ કર્યો સિવાય પ્રભુની પ્રીતિ સપાદન થતી નથી, પ્રભુની પ્રીતિ સપાદન થાય એટલે બીજા સાધનોની જરૂર પણ રહેતી નથી તેમનો અનુમદ (પુણિ-કૃપા) આપણને થોડી મહેનતે વધુ ફલ આપે છે, અર્થાત્ પ્રભુ કૃપાવડે શરૂં લે છે કાઈ દુરાચારી શ્રવણ પણ પ્રભુને અનન્ય ભાવથી ભજતો હોય તો તેને સાંત્વ (સંહાર) માનવો. એવો મનુષ્ય પણ થોડા કાળમાં દુરાચાર છોડી ધર્માત્મા થાય છે અને શાન્તિને પામે છે. પ્રભુના ભજોનો કદી પણ વિનાશ થતો નથી. પ્રભુને પત્ર, પુષ્પ, ફલ, જલ જે ભાવપૂર્વક અર્પણ કર્યામાં આવે છે, તેનો પ્રભુ ભાવપૂર્વક સ્વીકાર કરે છે. ભાવપૂર્વક અર્પણ કરેલ શુભામાના તન્દુલ, ચિદ્રૂની ભાત, ગાયત્રીનાં બોગ અને ગાળ-પુષ્પ વગેરેનો પ્રભુએ ભાવપૂર્વક સ્વીકાર કર્યો હતો.

આત્મી રીતે ભગવાનને ભાવપૂર્વક સર્વ વસ્તુ સમર્પણ કરતી તે આત્મનિવેદન અને એના આત્મનિવેદનને જ બ્રહ્મસંબંધ કહેવામા આવે છે ભગવાનની સાથેના વિસ્મરણ અથવા અનિચ્છાથી સંબંધની બ્રહ્મસંબંધ કરવાથી પુનઃ સ્મૃતિ થાય છે.

સદોષ જીવ પ્રભુ મેવામા અધિકાર પ્રાપ્ત થી રીતે કરે એમ શ્રીમદ્ભગવાદ્યજુને ચિન્તા ઉત્પન્ન થઈ સારે તે ચિન્તા નિવારણ કરવાને શ્રાવણ સુદ ૧૧ ની મધ્ય રાત્રિએ સાક્ષાત્ ભગવાને પ્રકટ થઇને બ્રહ્મસંબંધથી જીવને શરણે લેવાનો અને સર્વસમર્પણ કરવાનો મહામંત્ર કહ્યો. 'માહાદ્રગવતા પ્રોક્ત તદ્ભક્તઃ સ્વયં' । બ્રહ્મસંબંધથી શાન્તિ પ્રાપ્ત થઈ ચિન્તા નિવારણ થાય છે, અને કોઈપણ પ્રકારની ચિન્તા રહેતી નથી અજ્ઞાનથી અથવા જ્ઞાનથી જેમણે આત્મસમર્પણ-આત્મનિવેદન કર્યું છે જેમણે શ્રીકૃષ્ણને પ્રાણમુક્તા સ્વાધીન કર્યા છે તેને શી ચિન્તા ?

અજ્ઞાનાદથવા જ્ઞાનાત્ કૃતમાત્મનિવેદનમ્ ॥

યે કૃષ્ણસાત્કૃતપ્રાણેસ્તેષાં કા પરિદેવતા ॥૪॥ નવરતન.

કર્મો કરવાની પ્રભુએ આજ્ઞા આપી છે પણ તે ફક્તની ઇચ્છા રાખ્યા વિના જ કરવાનું કહે છે, નિષ્કામપણે-કૃષ્ણાર્પણ સમજીને પ્રભુમા વિનિયોગ કરી કર્મ કરવા-કર્મ કરી તેના કર્તા તરીકેની અહતા ન થવી જોઈએ 'સમ અને ફલોને છોડીને અવશ્ય કર્મ કરવા એ ભગવાનનું નિશ્ચિત ને ઉત્તમ મત છે

एताभ्यपि तु कर्माणि सः त्यक्त्वा फलानि च ।

कर्त्तव्यानीति मे पार्थ निश्चिन्तं मतमुत्तमम् ॥ ગીતા ૧૮-૬

અકર્મમા પ્રીતિ ન કરતા તેનાથી સદૈવ વિદ્ય રહેતું અને કર્મના ફક્તની અપેક્ષા ન રાખવી એ જ એકરકર કર છે 'કર્મમા જ તારો અધિકાર છે ફક્તમા કદી પણ નહિ' એવી જ ભગવદ્વાક છે

• કર્મણ્યેવાધિકારસ્તે મા ફલેષુ કદાચન ।

શ્રીમદ્વાચાર્યજીએ આ સર્વ ભગવદ્વાક્યાઓને ખ્યાનમા લઇ રમરણુમા ગંખીને સ્વસિદ્ધાન્તનું રહસ્ય એવી જ રીતે બતાવ્યું છે કે 'કોઈપણ કાર્ય કરના પહેલા સર્વ કાર્યમા સર્વ વસ્તુનું પ્રભુને સમર્પણ કરવું.'

तस्मादादौ सर्वकार्ये सर्ववस्तुसमर्पणम्

સપૂર્ણ કાલપૂર્વક સ્વામીના હિતનું કાર્ય કરનાર સ્વામીના હિતમા દુષ્પ પડે તો પણ વેડી લેનાર સેવક સ્વામીની પ્રીતિ સંપાદન કરે છે માનાપની આજ્ઞા ઉઠાવનાર પુત્ર મા-બાપની વતસલતા પૂર્ણ રીતે મેલવે છે ને પતિની આજ્ઞાઓને ત્રાસથી નહિ પણ અત-કંજીથી શિશુસાવલ કરી વધાવી લેનાર ઓજ પતિની પ્રીતિ સંપાદન કરી શકે છે

અર્થાત્—આત્મનિવેદન એ ખરા સેવકની સ્વામી પ્રત્યેની ફરજ છે-આત્મનિવેદન એ બાળ્યશાલી સુપુત્રની પિતૃભક્તિ છે અને આત્મનિવેદન એ જ પતિવ્રતા સ્ત્રીનું પતિવ્રત છે પ્રભુ જ જીવના સ્વામી [મેક] છે. પ્રભુ જ જીવના માતૃપિતા છે પ્રભુ જ જીવના પતિ છે અને

૧ આ ઉપરથી પુરિમાર્ગના પ્રવર્તક શ્રીમદ્ભગવાદ્યજુ જ છે અને બ્રહ્મસંબંધનો મહામંત્ર પ્રભુથી જ તેમને પ્રાપ્ત થયેલો છે તેથી શ્રીકૃષ્ણ-સત્વાત્ વિના છતર કોઈપણ બ્રહ્મજ્ઞાન શ્રીમદ્ભગવાદ્યજુના પૂર્વાચાર્ય તરીકે સ્વીકાર નહીં શકે નહિ

આત્મનિવેદન એ જ જીવનો પરમ ધર્મ છે. આત્મનિવેદન—બ્રહ્મસંબંધથી મદાયદામા સવ પ્રકારના લઘુ યજ્ઞોનો સંપૂર્ણ સમાવેશ થઈ જાય છે, માટે અહિંતામમતાનો દ્વંસ કરી—પ્રભુનું સર્વ પ્રભુને અર્પણ કરી—ચિન્તા નિવારણ કરી—અતૈાકિક શાન્તિ પ્રાપ્ત કરી સર્વ કર્મોનો પ્રભુમાં જ વિનિયોગ કરવો એ આત્મનિવેદન—બ્રહ્મસંબંધનું પરમ રહસ્ય છે.

‘પુરુષોત્તમજ્ઞાનીએ કર્મ કરવાં કે નહીં ?

અહ્મશાતીત, પૂર્ણાનંદરસાત્મક શ્રીપુરુષોત્તમનું જ્ઞાન જેણે સંપાદન કરેલું છે, અથવા તો જે સર્વદા ભગવદાનંદનો અનુભવ કરે છે એવા આધિકારીએ કૌકિક વૈદિક કર્મો આચરના કે નહિ ? આ સંશયનું લક્ષ્યચિન્હુ છે શ્રીમત્પ્રભુચરણ એ સંશયનો નિરાસ અણુભાષ્યના તૃતીયાધ્યાયના તૃતીયપાદના બેતાલીશમા ચતુર્થાંક આ પ્રમાણે કરે છે.

પહેલા તો ઉપર કહેલો સંશય પ્રાપ્ત થાય છે, તેના પ્રાયુત્તરમા વાદી આ પ્રમાણે કહે છે.—કર્મ કરવાની કાંઈપણ આવશ્યકતા નથી; કારણ કે કર્મ, ઉપાસના અને ભક્તિ એ ત્રણે માર્ગનું ફલ પુરુષોત્તમનું જ્ઞાન થયું એ છે, એ ફલ પ્રાપ્ત થયા પછી કર્મની આવશ્યકતા શી ? કર્મ તો તેણે પહેલા આચર્યા છે. અને તેનું પરમ ફલ પણ તેણે મેલ્યું છે, એટલે દેવે તે અધિકારીની દૃષ્ટિમા કર્મની સ્વતંત્ર પુરુષાર્થતા કદી નહિ આવે, તેથી તે કર્મચરણને નિષ્પ્રયોજન માનશે અને કર્મ કરશે જ નહિ, અર્થાત્ તેના જ્ઞાનીએ કર્મને આધીન ઘડાવી જાડ નથી.

વાદીનું આ કથન વિચારયુક્ત નથી એમ જણાવના સિદ્ધાંતીએ વિવેચના આ પ્રમાણે વિચાર દર્શાવે છે.

ભક્તિમાર્ગે બે પ્રકારનો છે. મર્ષાદાભક્તિમાર્ગ અને પુણિલકિતમાર્ગ. આ બંને માર્ગમાના દોષ પણ પુરુષોત્તમજ્ઞાનીને કર્મ કરવાની આવશ્યકતા નથી તેઓ કર્મ કરે તેવો સભવ જ નથી. તૈત્તિરિય ઉપનિષદમા કહ્યું છે કે ‘જે બ્રહ્મના આનંદને જાણે છે, તે કાંઈથી પણ ભય પામતો નથી,’ ત્યારે કાંઈથી તે જાણીતો નથી તો પછી કર્મથી કેમ ડરશે ? વળી ત્યાં જ કહ્યું છે કે “યુ યમે” સાચું નથી કયું ? યુ મે” પાપ કયું ? એનો એ પુરુષ વિચાર જ નથી કરતો.” આ પ્રમાણે જ્ઞેતા તો બંને માર્ગના જ્ઞાનીઓને કર્મ કરવાનું રહેતું નથી, પરંતુ તે જ માર્ગના જ્ઞાની ભક્તોએ કર્મ કર્યો છે, એમ સદૃશાત પ્રમાણુ મળે છે. અબંધીય, ઉદ્ધવ, અને પાંડવો પુરુષોત્તમના જ્ઞાની છતાં કર્મ તો કરતા હતા. ત્યારે બે પક્ષ થયા. કેટલાક જ્ઞાનીઓ કરે છે, અને કેટલાક નથી કરતા એ બંનેમા કાણુ કરે છે અને કાણુ નથી કરતા ? જા માટે કરે છે અને અને શા માટે નહિ ? એ બે સંશયો ઉદ્ભવે છે. તેનું નિદાકરણ આ પ્રમાણે થાય છે. જે મનુષ્ય એમ નિશ્ચય કરે છે કે ‘હું કર્મ કરું એવી પ્રભુની ઇચ્છા છે, પ્રભુની ઇચ્છા હલુ મારી પામે કર્મ કરાવવાની છે, તે અધિકારી કમ કરે છે. જે અધિ-

૧. આ લેખ ‘વૈષ્ણવધર્મ’પ્રકાશ ‘માં છપાવેલો છે, પરંતુ ત્યાં અણુદ સ્વરપદા સુદ્ધિત થયેલા દોષાથી તેને અવ રચાન આપ્યું છે.

૨. આનન્દ, બ્રહ્મણો વિદ્વાન્ ન વિમેતિ કુતથાન ।

૩. પત્તર દ વાય ન તપતિ વિમદર માણુ નાપરવ વિમદ પાપમદરવમિતિ ।

કારીને એમ જ નિશ્ચય થઇ ગયો છે કે મારી પાસે કર્મ કરાવવાની ભગવાનની ઇચ્છા જ નથી એ અધિકારી કર્મ કરતો નથી. દૃષ્ટાન્ત-શુક્રદેવજી અને જડભરતજી, શુક્રે અને જડભરતે કરેલો કર્મ-યાગ સુપ્રસિદ્ધ જ છે. આ પ્રકારનો નિશ્ચય થયો ભગવાનને આધીન છે. ભકતોમા તે નિશ્ચય નિયમપૂર્વક નથી થતો, એટલા માટે તેવો નિશ્ચય કરવા અસમર્થ આધુનિકે. એ તો કર્મ કરવાં જ, અર્થાત્ જેને જે ઉત્તમ અધિકારીને એવું જ્ઞાન છે કે ભગવદ્દિયો મને કર્મ કરાવવાની છે તેણે કર્મ કરવું, અને જે મધ્યમ અધિકારીના મનમા એવો સંદેહ છે કે મારી પાસે કર્મ કરાવવાની ભગવાનની ઇચ્છા હશે કે નહિ એણે પણ કર્મ કરવું.

અન સરાય ઉત્પન્ન થાય છે કે પુરગોતમને જાણનાર ઉત્તમ અધિકારી ભગવદ્દિયોને આધીન થઇને કર્મ ભલે કરે, પણ તેનું ફલ તેને શુ મળશે એનો વિચાર કર્યો ? લૌકિક ફલ તો તેને હજી નથી, એટલે તે ફલ મળશે એમ કહી ગકાશે નહિ વિનો દૂર થાય એ ફલ થશે એમ કહેશે તો પણ અયુક્ત છે, કેમકે ભગવદ્વચ્ચારનિદાનું સેવન કરનારને તે વળી વિદ્ય શાના ? તો હવે તેને કર્મનું ફલ શું ?

ઉપરના સરાયનું સમાધાન આવી રીતે શ્રીમદ્ભૂદેવપાત્ર વ્યાસજી કરે છે. જેને ભગવદ્દિયોનું જ્ઞાન છે અને કર્મ કરે છે, તેને જુદું જ ફલ પ્રાપ્ત થાય છે. જીવને તો કર્મનું અમુક જ ફલ પ્રાપ્ત થાય છે, પણ આ ઉત્તમ અધિકારીને ઈશ્વર જે કર્મ કરે અને જે ફલ થાય છે, જેવા કે વેદમર્યાદાનું રક્ષણ લોકનો સર્વદ વગેરે, તે ફલ થાય છે. ભગવાન શ્રી-કૃષ્ણે આજ્ઞા કરે છે કે ' હે અર્જુન, જેવી રીતે અમાની લોકો આસક્તિ રાખીને કર્મ કરે છે તેવી રીતે વિદ્વાનોએ, જ્ઞાનીઓએ કર્મ કરવાના નથી, પરંતુ આસક્તિ રાખ્યાસિવાય લોકસર્વદમાટે, લોકો હીન અધિકારીઓ કર્મનો લાગ ન કરી એસે એટલામાટે વિદ્વાનોએ કર્મ કર્યાં. '

હવે જે મનુષ્યનું મન સંસાયગ્રસ્ત છે, મારી પાસે કર્મ કરાવવાની ભગવાનની ઇચ્છા હશે કે નહિ એવો સંદેહ જેના મનમા રચાન જરી થોડો છે, એવા મધ્યમકારીને તો કર્મ અત્યુપયોગિ થઇ પડે છે એવા સદિય પુરપને કામ, દુ સગ વગેરે જલદીથી થઇ જાય છે અને તેથી ચિત્ત મગ્નિન બને છે અને તેમ ચચાથી ભગવાનનો સાક્ષાત્કાર થવામા પ્રતિભધ થાય છે, તે પ્રતિબધને તોડવામા કર્મ ઘણા ઉપયોગિ થઇ પડે છે, માટે તેવા અધિકારીએ તો કર્મ અવશ્ય કરવા.

શ્રીહરિચરણકૃતા માર્ગશિક્ષા.

જાનીત પરમં તત્ત્વ યશોદોત્સન્નલાલિતમ્ ॥

તદન્યદિતિ યે પ્રાહુરાસુરાંસ્તાનહો વુધા ॥ ૧ ॥

ઉપરનો શ્લોક શ્રીમદ્ભૂલાખની સમાપ્તિમા વેદના સારરૂપે શ્રીકૃષ્ણજીએ આજ્ઞા કરેલો છે તેના અર્થ એવો થાય છે કે પરમ તત્ત્વ તો શ્રીયશોદોત્સન્નલાલિત જ છે, જે એમના સિવાય બીજાને પરમ તત્ત્વ કહે તેમના સર્વથા આસુર સમજવા. આ આજ્ઞાથી એન-માર્ગિય

૧. સત્તા કર્મણ્યવિદ્વાસો યથા કુર્વન્તિ ભારત । કુર્વાન્ વિદ્વાસ્તથા કર્મ ચિકીર્ષુર્લોકસન્નહમ્ ।

૨. પ્રાચીન પુસ્તક ઉપરથી મળ્યાવાનો મુજબનુવાદ

વૈષ્ણવને આપ એમ જણાવે છે કે યગોદિતસ ગદ્યાલિતના તુલ્ય બીજા કાષ્ઠ છે એમ કહે તો પરમ અપરાધ થાય. વક્ત્રી, આપણા માર્ગમા શ્રીહાકુરજી આનન્દમાત્રકરપાદમુખોદરાદિ છે, લીલાવિશિષ્ટ છે, તેથી જ્યાં શ્રીહાકુરજી બિગબતા હોય ત્યાં તેમની બધી લીલાસામગ્રી જણાવી. ન ક્વિયો વ્રજમુન્દર્ય પુત્ર તા શ્રતય કિન્દ એ વાક્ય બ્રહ્માએ ભૂગુપ્તપિને કહેલું છે, તેથી મનભક્તોમા અન્ય સ્ત્રીઓના જેવી ભુદ્ધિ ન રાખવી, કેમકે તે પરમ અપરાધરૂપ છે, વક્ત્રી આચાર્ય મા વિજાનીયાત્ એ એકાદશરકથમા કહેલા શ્રીહાકુરજીના વાક્યથી એમ જ નિશ્ચય કરવો કે આ માર્ગના પ્રકટકર્તા શ્રીઆચાર્યજી મહાપ્રભુજી જ છે, અને આ માર્ગ પ્રકટ કરવા માટે જ આપ પ્રકટયા છે તથા શ્રીગુસામજી પણુ સાક્ષાત્ ભગવદ્દર્શ જ છે. તેમના સમાન બીજાને કહેવા એ પરમ અપરાધ છે તેવી વિપરીત ભુદ્ધિ જેની હોય એવા દુષ્ટના સગથી, તેવા વિપયના સગથી પુષ્ટિમાર્ગનો સબધ સર્વથા ન થાય, કારણ, શ્રીઆચાર્યજી મહાપ્રભુજીવિગે તથા શ્રીગુસામજીવિગે અન્યથાભુદ્ધિ થવી એ એક મૂલ અપરાધ છે, તેથી બંધુ નષ્ટ થાય છે તથા શ્રીઆચાર્યજી મહાપ્રભુજીના નશમા તથા ભગવદીયોમા જેટલો ભાવ-સંબધ હોય તેટલો યથાયોગ્ય સન્માનપૂર્વક રાખવો. એમનાસિવાય અન્યને ભાવસબધ વિના પણુ સદ્ભુદ્ધિથી સન્માન અથવા નમસ્કાર પણુ કરે તો અન્યસંબધ થાય તેથી ધણો બાધ થાય છે. શ્રીગુસામજીનુ વાક્ય છે કે અન્યમન્વગ્નગર્વોપ કન્ધરામેવ ગચ્છતે ॥ શ્રીઆચાર્યજી મહાપ્રભુ-વિગે ભાવસબધ જોઈએ, કેવલ દેહસબધ કામમા ન આવે, કારણકે ઈશ્વરવિગે ભાવસબધ જ મુખ્ય સબધ છે. એટલા માટે જ યાદ્યાદિઓ દેહસબધિઓ હતા, પરંતુ ભાવસબધ માત્ર ઉદ્ધવજીને હોવાથી તેમનો પરમ ઉત્કર્ષ છે એ ભાવસબધ કેવો જોઈએ ? જેવો સ્ત્રીનો પતિવિગે હોય છે તેવો સ્ત્રીનો જન્મ અન્યન છે તથાપિ તેનો ભાવસબધથી તો સબધ છે જ, તેથી ભાવસબધ અતિપ્રમલ છે. દેહના સબધી માતાપિતા વિદ્યમાન હોઈ દૂર રહે છે, પરંતુ ભાવસબધવાળા સતી પતિના સગે બળે છે. આવી રીતનો પ્રભુસાથે જીવનો સબધ હોવો જોઈએ જેવીરીતે વિવાહ થયા પછી ભાવસબધ થઈને પતિસેવાનો અધિકાર સ્ત્રીને મળે છે, તેવીરીતે જીવને પણુ ભાવસબધ થયા પછી સાક્ષાત્ ભગવત્સેવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત થાય છે. આ દેહાણે એક ગદા પ્રાપ્ત થાય છે કે જીવ તો સર્વદોષનિધાન છે, અને આ દેહાદિ પ્રાકૃત દુષ્ટ છે, તો કેવી રીતે ભગવત્સેવાયોગ્ય થઈ શકે ? અને શ્રીહાકુરજી તો આપ નિર્દોષ પૂર્ણગુણવિગ્રહ છે. આનુ ઉત્તર એવી રીતે વિચારવું. આ જીવને નિર્દોષ બનાવીને સેવાયોગ્ય કરવાનો શ્રીમહાપ્રભુજીને બ્યારે વિચાર પ્રાપ્ત થયો ત્યારે તે જ વખતે આપ શ્રીપૂર્ણપુરુષોત્તમ સાક્ષાત્ શ્રીઆચાર્યજીસમક્ષ પ્રકટ થયા અને બ્રહ્મસબધ કરાવાની આજ્ઞા આપી જે શ્રીઆચાર્યજી મહાપ્રભુજીએ આપનાકારાએ સમર્પણ કરાવ્યું તો તે જીવન સત્ત્વા દોષની નિવૃત્તિ થાય છે અને તેથી તેને સેવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત થાય છે, એમ સમજવું. જેવીરીતે બ્રાહ્મજીનો બાલક પોતાના ધર્મનું આચરણ ન કરે તો તેને ફક્ત મહે નહિ, તેવીરીતે વૈષ્ણવ થઈને પ્રભુમેવા ન કરે આ માર્ગનું ફક્ત મહે નહિ જે કાષ્ઠ અધિકાર પ્રાપ્ત થયો હોય તે પણુ જ્યાં થઈ બન્ય ભક્તિમાર્ગનો મુખ્ય ધર્મ એ જ છે કે નિયમપૂર્વક કૃષ્ણસેવા કરવી જેવી રીતે બ્રાહ્મજી થઈને સધ્યાવન્દન ન કરે તો પ્રત્યવાય આવી પડે છે, તેવી રીતે વૈષ્ણવ થઈને ભગવત્સેવા ન કરે તો દોષનું પાત્ર બને છે. કાષ્ઠવાર વ્યાવૃત્તિ વિશેષ હોય તો પણુ એકવાર અવરુપ મદિરમા જઈને થોડી પણુ મેવા કરવી.

સેવામાથી પરવારીને બાહ્ય નિઃસીએ સ્વારે પશુ એવા જ લાવના રાખવી કે સર્વ કાર્ય શ્રીઠાકુરંજી છે, સર્વનો ઉપયોગ પ્રભુસેવામા જ ચલાવો છે એવીરીતે જાણીને શ્રીઠાકુરંજી-વિશે મન રાખીને સર્વ વ્યવસ્તિ કરવી તેમ કરવાથી આમુરલાવ નથી થતો માટે જ સમય મલતા શ્રીકૃષ્ણ નારણ મમ એ અષ્ટાક્ષરનો જપ કર્યા કરવો. શ્રીમદ્વાપ્રભુજી આજ્ઞા કરે છે કે તસ્માદ સર્વાત્મના નિત્ય શ્રીકૃષ્ણ નારણ મમ વદાન્નિરેવ સતત હ્યેયમિત્યેવ મે મતિ । માટે અષ્ટાક્ષરમંત્ર વાનવાર પ્રતિક્ષણ યોગ્યતા રહેવું. જે ન બોલે તો અતિપ્રયત્ન કાતથી આસુ-સાવેશ આવી જાય વળી અસમર્પિત પદાર્થ સર્વથા ન ખાવો. તે ખાવાથી નિવેદન ધર્મ ચાર્યો જાય છે. જેવી રીતે શ્રીઠાકુરંજીને સમર્પ્ય હોય તેવી રીતે ભેતુ એ પ્રભુનું ઉચ્ચિષ્ટ છે એમ જાણીને લેવું, નહિ કે ભોગ્યુદ્ધિ રાખીને કેમકે ભોગ સેવામા બાધકર્તા છે. શ્રીમદ્વા-પ્રભુજીનું વચન છે કે ડહેગ પ્રતિવન્ધો મંગો ગા સ્વાત્તુ વારક । વળી જેમ પતિવ્રતા સ્ત્રી બધી સામગ્રી પતિમાટે સિદ્ધ કરીને પતિને ધરે છે, તે પછી પતિના ઉચ્ચિષ્ટથી દેહનિરીહ કરે છે, તેમ અહિં સમગ્રનું જે પતિ પહેલા સ્ત્રી ખાય તો તેની યુદ્ધિ બગડે અને બલિ-ચારિણી થાય તેવી રીતે ભગવાનને નહિ સમર્પણે પદાર્થ પોતાના ઉપયોગમા વૈષ્ણવ યજ્ઞને લે તો તેની યુદ્ધિ બગડે અને તેથી ભગવદાશ્રય છુટી જાય. વળી દુસગથી સાવધાન રહેવું. કારણકે દુ સગ સર્વથા ભગવદ્ભાવનો એક દાણુમા નાશ કરે છે. જેમ દુષ્ટ દૂતીના સગથી પતિવ્રતા સ્ત્રી પોતાનો ભાવ ત્યજે છે, તેના સગથી પતિ જ્ઞાન થાય તો જેમ અપ્રસન્ન થાય છે અને ત્યાગ પશુ કરે છે તેવી રીતે અહિં પશુ દુ સગ હોય ભાગવાથી દુનિ થાય છે, માટે શ્રીઠાકુરંજીની સેવામા ચિત્ત રાખીને દુ સગ લજી દેવો. દુ અગ કરવાથી ભક્તિમાર્ગ પ્રમાણે ચાલવા જતા ભગવત્સેવામા પ્રતિબદ્ધ આવી પડે, ત્રિપયાસક્તિ વધે, શૃદ્ધાસક્તિ પશુ થણી થાય માટે યુદ્ધિમા નિશ્ચય કરવો કે ધરમા પશુ દુ સગ હોય અને બાહ્ય પશુ હોય તો જેમ બસિરાજને જેમ શુદ્ધચાર્યનો સગ હતો તેમ, સાવધાન રહેવું. આસક્તિ ન કરવી. ઉદાગીન યજ્ઞને રહેવું. સર્વથા મેવાપ્રતિદૂત વિપયનો પરિભાગ કરવો અને દેહ, ઇન્દ્રિય, પ્રાણ, અંતઃકરણ, ચિત્ત, કુટુંબ વગેરે બધાનો વિનિયોગ પ્રભુસેવામા કરવો જે વિનિયોગ ન કરે તો બહિર્બુખના થાય, તેથી ભગવાનનું ચિત્તમગ્ન થાય. વારતે અન્ય વિનિયોગથી સાવધાન રહેવું કદાચિત્ પ્રમાદથી અન્યવિનિયોગ થઈ જાય તો પશુ ચિતા તો ન જ કરવી. કારણ કે શ્રીપ્રભુ સર્વસમર્થ છે શ્રીમદ્વાપ્રભુજીનું વચનામૃત છે કે સમર્થો હિ હરિ । સમર્પણનો વિધિ એવો છે કે પ્રથમ દિવસે ઉપવાસ કરીને શુદ્ધ યતુ પછી પ્રભુસંગીપમા બેસવું સારે શ્રીઆચાર્યજી મદ્વાપ્રભુના ચરણારવિંદમા નિદા થાય. ત્યાં શ્રીઆચાર્યજી મદ્વાપ્રભુજી સ્વ-વંશદ્વારા અગીકાર કરે છે શ્રીકૃષ્ણને સર્વસમર્પણ કરવાનું છે. તે થયા પછી અસમર્પિત કદાપશુ ખાવું નહિ. અન્યાશ્રય ન કરવો. અન્યવિનિયોગ ન થવા દેવો. સેવાપ્રકારને રનેહ-પૂર્વક જાણવો જે અથમા આજ્ઞા કરી છે, તે પૂર્ણને મેવાપ્રકાર જાણીને સેવા કરવી શ્રી-આચાર્યજી મદ્વાપ્રભુજીનું વચનામૃત છે કે સેવાકૃતિર્નુરોગાગ્ના વાધત વા હરોચંડ્યા આથી અન્યથા વર્તે તો ફલ ન થાય વ્રજલીલા મધ્યસ્થિતને જ સમર્પણ કરવાનું છે. ત્યાં શ્રીમદ્વાપ્રભુ જન્યો અગીકાર કરે છે શ્રીયુસાજીજી પશુ આજ્ઞા કરે છે કે સદા સર્વમિત્તા સેવો મગવાનું ગોકુલેશ્વર-સ્મર્તયો મોપિરાટ્ટન્દે વ્રીંદનું વૃન્દાવનસ્થિત । વળી શ્રીઆચાર્યજી મદ્વાપ્રભુજી પશુ વાક્ય છે કે-આત્માનન્દસમુદ્વેષ કૃષ્ણમેવ વિચિન્તયેત્ । પ્રભુનું સ્મરણ કરો તે પશુ શ્રીઠાકુરંજીના દર્શન માટેની

આર્તિ રાખીને કરો, આ માર્ગમાં અતિવિપ્રયોગભાવવિના પ્રભુને મનનું મુશ્કેલ છે, કેમકે શ્રીમહાપ્રભુ અગ્નિરૂપ છે આ માર્ગ પણ તેનાજ છે. મક્તાના દાન્યમેવેક એ વાક્યથી, વળી પ્રતિદિન આટલા ઋથોનો અવશ્ય પાઠ કરશે શ્રીકૃષ્ણાશ્રય, નવરત્ન, માતિવર્ધિનો, શ્રોયમુનાટક, પરિવૃદ્ધાટક, પુરુષોત્તમસહસ્ત્રનામ, નામાવલી, શ્રીવલ્લભાટક, સર્વોત્તમ, શ્રીમદ્ભાગવતનો ૧ અઘ્યાય આટલા તો અવશ્ય પાઠ કરવા શ્રીકૃષ્ણાશ્રય અને પરિવૃદ્ધાટકનો પાઠ શ્રીઠાકુરુશાસે કરવો. બીજા પાઠ પરાક્ષ રહીને કરવા અને માર્ગની રીતિને અનુસરીને જ્યાં પ્રભુ ખિરાજતા હોય અને સેવા થતી હોય ત્યાંના મહાપ્રસાદ લેવો. તેના કરતા બીજે અન્ય રથને પ્રસાદ લેવાની આવશ્યકતા આવી પડે તો શ્રીમહાપ્રભુજીના શ્રીઠાકુરુજીનો મહાપ્રસાદ મેલાવીને લેવો તો બાધક નથી નહિ તો ચરણામૃત અવશ્ય મેલાવવું જ, અસમર્પિત અથવા અન્યસમર્પિત સર્વથા ન લેવો. સદા સતુષ્ઠ થઈને રહેવું શુદ્ધસ્થાત્રમમા સ્થિત હોય તો ભગવત્સેવા કરવી શ્રીકૃષ્ણ શરણ મમ કહેના રહેવું. સ્વમાર્ગમા નિષ્ઠા રાખવી. આત્મનિવેદનવાના વૈશ્ણવનો જ સંગ કરવો દુસંગથી ડરતા રહેવું વળી ભગવત્કાર્યવિષે આદરભાવ રાખવો લૌકિકમા આદર ન રાખવો. એમ થવાથી ભક્તિમાર્ગના ધર્મોનું આચરણ કરેજી કહેવાય છે. આવશ્યક લૌકિક વૈદિક કાર્યો અનાસક્તિથી જ કરવા. વળી શ્રીઠાકુરુજીને મર્વ સમર્પેજી છે એમ જાણીને તે કાર્યમા દ્રવ્ય થોડું ખર્ચવું તે દ્રવ્યનો અન્યવિનિયોગ થશે એમ જાણીને ડરતા રહેવું અદા સર્વદા શ્રીઆચાર્યજી મહાપ્રભુજીનો દહ આશય રાખવો. તેથી સર્વસિદ્ધ થશે. એ બધું કયા મુખી લખીએ ? જે આ માર્ગમા સ્થિતિ કરશે તેને આ માર્ગના સર્વ ધર્મો શ્રીમહાપ્રભુજી સ્પુરાવશે. જેમ યૌવન પ્રાપ્ત થતા સ્ત્રીને કટાક્ષાદિ કોઈને શિખવવા પડતા નથી, તેમ શ્રીમહાપ્રભુની કૃપા થતા આ માર્ગ એની મેળેજ સમજશે આ માર્ગની સર્વ વાત એમને એમ જ ખુરી આવશે. શ્રીઠાકુરુજી આપ તો સ્વકીયોનું સર્વથા હિત જ કરશે. યવાકાલે મુલ એ શ્લોકથી શ્રીમહાચાર્યજી એ જ આજ્ઞા કરે છે અને જ્યાં જન્મ સાર્યક કરવો છે, ત્યાં શ્રોડામા જાણવું છે તો સકલ દોષ એક ક્ષણમાં જ ભરમ થઈ જશે અને સર્વ મૂર્તિ થશે સારે સમજવું કે તે માર્ગનું ફલ જે મળનાર હવું તે મલી ગયું. જેણે પુણ્યો કર્યા હશે તેના મનમાં તે વાત આવશે બીજાને ધણું દુર્લભ માર્ગ છે. કાલ અનિકરાલ છે, દુસંગો ધણા આવી મલે છે, સત્સંગનું નામનિશાન ન મલે, સારે શ્રીઠાકુરુજી આપ તો તેવી રીતિ વિના ઉદાસીન જાસે છે. સ્વનત્ર છે, મનમા આવે તે કરે, એમા કોઈનું જોર ચાલતું નથી ભાગ્યની વાન છે

મયેદં માર્ગસર્વસ્વં લિખિતં લોકમાપયા ॥

કેશવમુખ્ય સેવિત સુખસિદ્ધયે ॥ ૧ ॥

મદ્માવેનૈવ સન્તુષ્ટઃ સર્વધાર્મ દરેજ્ઞના ॥

દદામ્યત્રાશિષો મુયાત્ પ્રસન્નો મગવત્પ્રમુ ॥ ૨ ॥

॥ દત્તે શ્રોદરિયાયેણ વિચ્છિતંમાર્ગશિક્ષા સમાપ્તા ॥

શ્રીસ્વામિનીપ્રાર્થનાટક.

નિમંત્ર્ય પ્રાતર્યા નિજહૃદયનાથે નિરૂપમા સમાકાયૈકાકિન્વતિઘનવનાદા
સ્મમચને ॥ વિધાયન્નં સ્વાદુ સ્વયમતિમુદા મોજયતિ સા મયિ પ્રીત રાધા
મવતુ દરિસંગાર્પિતમના ॥ ૩ ॥

શ્લોકાર્થ—અનુપમેય ઉપમાયુક્ત પ્રિયાજી પ્રાત કાલમા નિજ હૃદયનાથને આમ ત્રણ
ક્રીને અતિ ગહ્વર વનથી સ્વપ્રિયતમને સ્વીકૃત ભુવનમા અન્ય સખીની સહાયતા વિના
એકલા જ પધરાવીને સ્વાદિષ્ટ અન્ન એટલે પરસુયુક્ત સર્વ પકવાન સામગ્રી સિદ્ધ કરીને
પોતે જ પ્રસન્નતાથી આરોગાવે છે. તે દરિસંગાર્પિતમના પ્રિયાજી મારે વિષે પ્રસન્ન થાઓ.

ભાવાર્થ—પ્રિયાજી રાત્રિમા પ્રભુની સાથે વિદાર કરીને દિવસમાં પણ પ્રભુસગમનાર્થ
ગહ્વરકુળકુટીરમા એકાલમા સ્વપ્રિયતમને મને મઝીને પોતાની સર્વ વસ્તુનો ભોગ પ્રભુ કરે
તે પ્રકાશથી પ્રભુની પ્રાર્થના કરે છે તે પ્રાર્થનાનું સ્વરૂપ નીચે મુજબ —

અસ્મદ્વીપપદાર્થાના ભોગ કાર્યસ્તથ્યૈવ હિ

અન્યથા માર્ગમર્યાદા નંક્ષત્યંભોજલોચન ॥ ૧ ॥

અર્થ—અમારા સર્વ પદાર્થોનો ભોગ આપે જ કરવો અન્યથા હો કમલનયન પ્રભુ,
પુષ્ટિમાર્ગીય મર્પદાનો ભગ શરે—હા પ્રાણુનાથ ધૃતરના ઉપયોગની શકારપ દાવાનસ અગ્નિએ
ક્રીને સારી રીતે અમારું હૃદય સુતમ રહે છે તે અન તાપને નીતજીવસ્વરૂપામસ્વરૂપથી
સાક્ષાત્ અમારી વસ્તુસામગ્રીને અગીકાર કરીને શીતલ કરો આ પુષ્ટિમાર્ગમા દેહપ્રાણા-
દિક સર્વ પદાર્થનું પ્રભુને જ બ્રહ્મસંપદારા નિવેદન થયું છે, માટે અન્યસબ બ અર્થાત્
પ્રભુવ્યતિરિહત અન્યના કામમા લગાડવું તે મહાત્ બાધક છે એ પણ અત્ર ગૃહાલિસંધિથી
સિદ્ધ થઇ જાય છે, માટે જ પ્રિયાજી મહાપ્રાત કાલમા સ્વપ્રિયતમને મઝીને સર્વ સામગ્રી
આપ આ નિકુંજભુવનમાથી મારે રેર પધરાવીને અગીકાર કરો એમ પ્રાર્થના કરે છે. અનેક
પ્રકારની સામગ્રી ભવભુવનમા બનાવીને પ્રભુને બોલાવીને, અર્થાત્ પધરાવીને અગીકાર નિત્ય
કરવે છે તે પ્રિયાજી મારાપર કૃપા કરો એમ આપ પ્રાર્થના કરે છે.

આ અણકમા પ્રત્યેક શ્લોકમા ભુદી ભુદી લીલાયુક્ત પ્રિયાજીનું વર્ણન છે આ ચતુર્થ
શ્લોકમા નેત્રદ્વારા સ્વપ્રિયતમના વદનામૃતલાવણ્યનું પાન તથા નિકુંજનાયક પ્રભુતા વેણુનાદાનુ-
કૂલ તારસ્વરથી પ્રિયાજીના ગાનનું વર્ણન છે —

નિધાય શ્યામાંસે નિજમુજલતામિન્દુવર્દનં

કટાક્ષૈર્પદ્યન્તી કુવલયદલાક્ષી મધુપતે. ॥

મુદા ગાયન્તી યા મધુસ્મુરલીજાતમિનદા-

નુસાર તારં સા ફલતુ મમ રાધા નયનગો. ॥ ૪ ॥

શ્લોકાર્થ—કમનીય મનોહર સર્વોગદાવણ્યયુક્ત કમલલલાક્ષી પ્રિયાજી નિજભુજલતા
સ્વપ્રિયતમના અસ વિશે ધારણુ કરીને, મધુપતિના કમલસદૃશ વદનચંદ્રને કટાક્ષે કરીને
દેખતાં, અને માધુર્યયુક્ત મુગ્ધાનાદાનુકૂલ તારસ્વરમા પ્રસન્નતાથી ગાન કરનાર પ્રિયાજી મારા
નેત્રના દૃશ્ય થાઓ.

ભાવાર્થ—શ્રીસ્વામિનીજી સ્વીકૃત ભુવનમા પ્રાણુપતિ નિકુંજનાયકના ખજા ઉપર

ધરીને રસાત્મક સ્વપ્રાણેશના વદનચંદ્રને કટાક્ષથી નિહાલિને-નિરખીને, વદનલાવણ્યામૃતાન્ધિમા નિમગ્ન થઇ રહે છે. આ પુણ્યમાર્ગમા મનોરથાંત આનંદની સિદ્ધિ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રના આનન્દમાર્ગ છે, માટે આ પુણ્યમાર્ગમા પ્રભુનાં દર્શન કરતાં પ્રથમ શ્રીમુખનું જ દર્શન કર્તવ્ય છે એ પણ અત્ર સ્થિત થાય છે. પ્રભુના વેણુનાદની સાથે તારસ્વરમા ગાન સંગીત શાસ્ત્રાનુકૂલ નવનિકુંજમાં નિત્ય પ્રિયાજન કરે છે. અન્ય ભક્તોમાં ગાન શિક્ષણ પદ્ધતિ સ્વામિનીદત્ત જ છે, એ સિદ્ધાંતનું વિરમણુ ન થતું જોઇયે. આ પુણ્યમાર્ગમા મનોરથાંત આનંદની સિદ્ધિ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રની વદનસુધામાં જ છે, માટે જ શ્રીવિદ્યનાથજીએ ઇન્દુવદન કટાક્ષવંશ્યન્તી એમ આજ્ઞા કરી, તે ઉપપન્ન છે.

મધુપનિશબ્દથી નવનિકુંજનદિ કુન્ડકુટીરમા સ્વપ્રાણુનાથસાથે વસંતવિહારમનોરથ પણ પ્રિયાજનો સચિત થાય છે.

અહાહા! આ પુણ્યમાર્ગમાં મોદપ્રમોદાદિ ઝરણોને વહેનાર સરિતા નિલકેવી વહી રહી છે, જે સરિતાની વૃદ્ધિ કરનાર સુખોધિન્યાદિ ત્રય પણ ભૂતકાળ પર સુપ્રસિદ્ધ છે. જેમા રનાન પાન કરવાથી સાધનસંપત્તિ વિના પણ ભગવદ્દીક્ષાત પાત થાય છે તથાપિ અદ્વંતામ-મતાત્મક સંસારરૂપી મૃગતૃષ્ણાના જલની શ્રાંતિથી પ્રાપ્ત વૈષ્ણુવર્ગ પૂર્વોક્ત સરિતામા અવગાહન કરી શકતો નથી. અતએવ પ્રભુના સ્વરૂપસંબંધિલાવણ્યામૃતાન્ધિનિમગ્નતા દૃષ્ટાંતી નથી. પૂર્વોક્ત રસાત્મક અમદ સરિતામા સાંપ્રતકાલીન પુણ્યમૃદિને અવગાહન કરાવતું, એ કામ પુણ્યમાર્ગીય સાંપ્રતકાલના આચાર્યો એટલે ગોસ્વામિ-આચકાનું છે અથવા સાંપ્રદાયિક પદ્ધતિનું છે. પૂર્વોક્ત સિદ્ધિત સ્મરણુમા રહે તો વાત્સલીય સ્થિતિ માર્ગાંતરમા પ્રવેશ નહિ કરીને પ્રભુપરાયણ થાય.

આજકાલ એવો કરાલ સમય આવ્યો છે કે જ્ઞાતશાસ્ત્રમા સાંપ્રદાયિક વૈષ્ણુવો પણ પ્રવેશ કરીને પૂર્વોક્ત પુણ્યમાર્ગીય પ્રમેય વસ્તુમા પણ જ્ઞાત ચિત્તવાદા થાય છે, એ માત્ર દુઃસંગપ્રભાવ જ છે.

પૂર્વ અનુર્ય શ્લોકમાં શ્રીવિદ્યનાથે સ્વર્ગીય નયનદ્વલમાં લીલાવિશિષ્ટ પ્રિયાજનું દર્શન પ્રતિપાદન કર્યું, હવે આપે સમશ્લોકમા શુદ્ધપુણ્યમાર્ગીય કૃષ્ણાધરામૃતારાદૃપ સિદ્ધિની પ્રાર્થના આપે પ્રિયાજ પામે કરી છે, તેનું વર્ણન છે. તાંજી, એ સિદ્ધિપ્રદાન પ્રિયાજ જ કરી શકે છે, અન્ય સાધનાંતરથી ચતી નથી. અથવા તદ્દપ સ્વાચાર્ય પણ તે સિદ્ધિપ્રદાન કરે છે, એ પણ વિરમણુ ન થતું જોઇએ.

અમન્દપ્રેમાર્દ્રાત્ કિસલયમયાત્ કેલિશયનાત્

ઉપસ્યુત્થાયાગ્જાત્તરકપોલાતિસુચિત્ ॥

ગૃહં યાન્તી શ્રાન્તિસ્પગિતગતિરાસ્યામ્બુજગતં

ઘનીભૂતં રાર્ધા રસમનુદિનં મે ધિતરતુ ॥ ૫ ॥

—કમલના મધ્યસંગના અતિલાલસંગ જેવાં કપોલદ્વયથી સુચિત એવા
શીત ધોંદોરોરે દુમપત્રવનિર્મિત કેસિતપ્પામાયી પ્રાતઃકાલમા ઉડીને

૧ સ્વપ્રિયનમની સાથે નવપત્રવગ્ધિન રંગમાં વિ-

ખાં પ્રિયાજ સ્વઆખ્યાનુગ્મન ધનીભૂત શ્રીકૃષ્ણા-

ના દાન કરે.

ભાવાર્થ:—આ શ્લોકમા આપ દર્શીરૂપથી, શ્રીકૃષ્ણના અધરામૃતસંબંધી રસ પ્રિયાજી પાસે માગે છે. પુષ્ટિમાર્ગીય ઉત્તમાધિકારીને સર્વોત્તમ સિદ્ધિ તે કૃષ્ણાધરામૃતજ છે, અન્ય નહિ. તે સિદ્ધિપ્રદાન, નિકુંજનાધિકા, રામેશ્વરી પ્રિયાજી જ જીવેને કરી શકે છે શ્રીવિઠ્ઠલનાથ તો લીલાપરિકરમા ચદ્રાવલીરૂપ હોવાથી શ્રીસ્વામિનીદ્વારા આ સિદ્ધિ તેમને ઉપપન્ન છે, પરંતુ સાપ્રતકાલમા આ પુષ્ટિમાર્ગીય સિદ્ધિ કૃષ્ણાધરામૃતનાસ્વાદરૂપ મનવા માટે સ્વામિનીરૂપ શ્રીવલ્લભાચાર્યને જ સમાશ્રય કરવો, કારણ, રાસલીલાંત પાનિની રાસેશ્વરી પ્રિયાજી છે, તેના ભજનનો અધિકાર સામગ્રકાલીન જીવને હોય શકેજ નહિ અને પુષ્ટિ-માર્ગીય સિદ્ધિ તો અભિલ્લપિત બ્રહ્મસંબધિ સર્વ જીવને હોય એ સ્વાભાવિક નિયમ છે માટે શ્રીમદાચાર્યનો સમાશ્રય કરીને તે સિદ્ધિ મેલવતી ઉપપન્ન છે. રાસજીમાવપૂરિતનિમદ્દ દત્તાદિ વાક્યથી સ્વામિનીત્વ શ્રીમદાચાર્યનું સુપ્રસિદ્ધ થાય છે. લીલાપરિકરમા શ્રીવિઠ્ઠલનાથનું દામીત્વ સ્વકૃત વિરાગિમા સુપ્રસિદ્ધ છે ચિતર યોગ નિજાધરમીધુ મે વિરહકુકુમ્ભ સ્તનમજલે ॥ દૂરવિયોગ રૂઝમિત્યાદિ દત્તાદિક અનેક વાક્યોમા દામીત્વ પુષ્ટિમાર્ગીય સ્વરૂપાત્મક ભજના-નંદની સિદ્ધિ તદ્દ્વારા પુરુષો મનેત દત્તાદિક વાક્યથી, સ્વામિનીઓથી જ છે અન્યથી નહિ, માટે કૃષ્ણાધરામૃત પ્રિયાજી પાસે માગે છે—

અહાહા ! શુ પુષ્ટિમાર્ગીય અપ્રમેય સ્નેહની પરાકાષ્ટા કે જ્યા અહનિંદ્ર મનુની સાથે જ ગમજુ, ક્ષણમાત્ર પણ પ્રભુવિયોગની અસહિષ્ણુતા એ સિદ્ધાંત આ શ્લોકમા પ્રદર્શિત કરવા માટે પ્રિયાજીને, પ્રિયતમ નિકુંજનાથીરા મનુની સાથે રાત્રિવિહારવર્ણન કરીને દિવસમા પણ સ્વપ્રિયતમ પ્રભુએ કટાક્ષદ્વારા સક્રિય નવનિકુંજમાં વિવિધ પુષ્પોની શાખા રચીને પ્રભુની સાથે રમજુ કરનારાં વર્ણવીને પ્રિયાજીના ચરણનું દાસ્યત્વ માંગે છે

પ્રિયેનાક્ષ્ણા સંસૂચિતનવનિકુંજેષુ વિવિધ-

પ્રસૂનૈર્નિર્માયાતિશયરુચિરં ફેલિશયનમ્ ॥

દિવાલ્યેવા ગુણન્મધુપમુચરે ધીરપવનાથિતં

ક્રીડન્તી મે નિજચરણદાસ્યં ચિતરતુ ॥ ૬ ॥

શ્લોકાર્થ —સ્વપ્રિયતમે નેત્રદ્વારા સસૂચિત નવનિકુંજોમા વિવિધ પ્રકારના પુષ્પોએ કરીને અતિશય રમિર એવું કેલિશયન એટલે ક્રીડાસ્થાન રચીને ભ્રમરોના ગુળરથી શબ્દા-યમાન અને ધીર પવનથી યુક્ત એવા પૂર્વોક્ત પ્રિયસસૂચિત નવકુંજમા દિવસમા મહાક્રીડા કરતા એવા પ્રિયાજી મને સ્વક્રીયચરણનું દાસ્યત્વ વિગતાર કરો એમ આપ પ્રાર્થના કરે છે.

ભાવાર્થ—જ્યારે સ્વપ્રિયતમ પ્રિયાજીની સાથે નવનિકુંજમા વિહારેન્જી કરે છે, ત્યારે નેત્રદ્વારા પ્રિયાજીને સંકેત કરે છે, અને દિવસમા પણ તે સંકેતાનુકૂળ પ્રિયાજી નવકુંજોમા વિવિધ પુષ્પોની શાખા રચીને વિવિધપવનયુક્ત લીલાનિકુંજમા પ્રભુ સાથે રમજુ કરે છે, તે લીલાસહિત સ્વામિનીનું આપ દાસ્યત્વ માંગે છે. અહાહા ! પ્રિયાજીના પ્રેમની કેવી અ-પૂર્વતા, કે જ્યારે સ્વપ્રિયતમની સાથે નવકુંજમા વિહાર કરે છે, પ્રભુના અકમા સયોગગ્સા-વિષ્ટ થઇ થયન કરે છે, તો પણ પ્રત્યક્ષમા પણ વિહાર યવાથી લક્ષિતાદિકને સ્વપ્રિયતમ ક્યાં છે, એમ આતિથી પુછે છે શુદ્ધ પુષ્ટિમાર્ગીય પ્રેમસુધા એવી જ છે, કે જ્યા તે સુધાપાન કરવાથી અન્યધ્યાન, અન્યજ્ઞાન, અન્યઆલાપ સર્વ નિવૃત્તિ પામે છે અને કેવલ સ્વપ્રભુની જ સ્મૃતિ રહે છે, પૂર્વોક્ત પ્રત્યક્ષવિરહ ણિ, મદાન વસ્તુશીરામણિ પ્રિયાજીને જ થાય છે

માટેજ તેનું દાસ્યત્વ આપે માગ્યું છે. નવનિકુળેમા કદબના વૃક્ષપર ચડેલા પ્રભુને અકસ્માત દેખીને વિહ્વલ બનેલાં પ્રિયાજની શરણાગતિ આપ કરે છે.

કદમ્બારૂઢં યા નિજપતિમજ્ઞાનન્યહનિ તત્તલે

કુર્વન્તી સ્વપ્રિયતમસર્થામિં. સહ કથામ્ ॥

અકસ્માદુદ્ઘાત્ય સ્ફુટતરલહારોરસમિતિ

સ્મિતસ્મેરં વ્રીહિજનમુદિતદૃક્ સા મમ ગતિઃ ॥ ૭ ॥

શ્લોકાર્થ — કદંબારૂઢ સ્વપ્રિયતમને પ્રિયતમા નહિ જાણીને, દિવસમા કદંબના વૃક્ષના મૂળમા સ્વકીય અતીવ પ્રિય સખીની સાથે સ્વપ્રાણપતિની કથા કરતા એવા પ્રિયાજ અકસ્માત પ્રકાશિત તરલહારયુક્ત વદસ્યલવાલા સ્વપ્રિયતમને જોઇને, અતિમંદહાસ્ય અને વીડા એટલે શરમયુક્ત મુખને વિષે પ્રયુક્તિ દ્રષ્ટિવાલા પ્રિયાજ મારા ગતિરૂપ થાઓ.

ભાવાર્થ — નિકુળનાયક પ્રભુ, મારા વિરહમા પ્રિયાજની કેવી રીતિ થાય છે, તે વિરહાતુર સ્વપ્રિયાજનુ સ્વરૂપામૃતપાન કરવા સાર, કદંબના વૃક્ષપર ચડીને સર્વાંગલાવણ્ય પ્રિયાજનુ જોઇને કદંબના વૃક્ષપર કોટિકર્ણલાવણ્યયુક્ત આપ પ્રિયાજના લાવણ્યામૃતના પાન કરનાં વિરાજમાન થઇ રહ્યા છે, તે સમયમાં ચોતરફ સ્વપ્રિયતમને જોવા માટે દૃષ્ટિ કેન્દ્રતા અકસ્માત કદંબને જોઇને અતિમંદમંદહાસ્યયુક્ત મુખથી નેત્રદ્વારા સ્વપ્રિયતમના રૂપામૃતનું પાન કરવાથી દૃષ્ટિમા વિકાસ થઇ રહ્યા છે. અર્થાત્, મોદપ્રમોદાદિ ધર્મયુક્ત થઈ સ્વપ્રાણેશનું લાવણ્યામૃતપાન કરતા એવા પ્રિયાજ મારા આશ્રયરૂપ થાઓ. સજ્જ નેત્ર હોવાથી લોચનમા અપનતા પ્રદર્શિત કરી છે શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર પણ સ્વકીય કોટિકર્ણલાવણ્યતાયુક્ત સ્વરૂપમા રતિસૂચક તરલહારોથી યુક્ત હૃદયપ્રદેશ પ્રિયાજને બતાવીને પૂર્ણ શૃંગારરસનો આશ્રય હું જ છું અન્ય હોઈ શકે જ નહિ એ બતાવવા સાર પ્રકટ વદસ્યલસજ્જાધિદારનું વર્ણન છે. આ પુષ્ટિમાર્ગમા નિત્ય-લીલામધ્યપાતી જીવોને યથાધિદાર ભગવત્સ્વરૂપામૃતપાન તથા ભગવતા સહ સલાપ એ વાક્યથી, સર્વે પ્રિયોનેા પ્રભુની સાથે સજ્જ થવો, તેમા ગતિરૂપ પ્રિયાજ જ છે માટેજ આપે મારા ગતિરૂપ પ્રિયાજ થાઓ તેમ આજ્ઞા કરી, તે ઉપપત્ત છે.

લીલાવૈચિત્ર્ય.

પુ. ભ. સુનો માણુ વર્ષનો ચતુર્થ એક શુદ્ધ પુષ્ટિમાર્ગના ખગ આવેશથી લખાયેલો હતો. જે લોકો શુદ્ધપુષ્ટિમાર્ગનું યથાર્થ મર્મ સમજતા નથી તે લોકોના અન કરણમાં એ એક ગભરાટ અને અન્યથાભાવ પ્રસારી મૂક્યો હતો એમ સભ્યુ છે. પરંતુ જે લોકો અમારા શુદ્ધ દૃષ્ટિબિંદુથી પરિચિત છે, જે લોકો અમારી એક સરખી સત્યમાત્રાવર્તનિની વિચારશ્રેણીથી સુગત છે, તે લોકોના અન કરણમા એક પ્રકારનો આનંદ જ જવાઇ રહ્યો હતો. એક સાક્ષર ગૃહસ્થ વૈષ્ણવે તો અમને એટલે સુધી કહ્યું હતું કે “ પુ. ભ. સુ નાં અત્યાર સુધીમા પ્રકટ થયેલા અંકોમાનો આ અંક ધણો અસરકારક છે, અને વાચનાલાયક બન્યો છે. આવી રીતે ત્યારે નિઃસ્પષ્ટે જુરસાથી લખવામા આવશે ત્યારે જ સાક્ષીધક્ષ અને તેમાં સાત્રાગ્ય ભોગવતાં ધુવડો પનાયન કરી જશે ”

અન્ય દયાનંદી સમાજનું રજીસ્ટ્રું પુરૂંકનાર એક સાપ્તાહિક પત્ર પ્રતિરવિનારે વડોદરામાં પ્રેસ્ટ દાય છે. પુ. ભ. સુ ને પ્રકટ થતા લગભગ ચાર વર્ષ થવા આખ્યાં છે, પરંતુ કે'ઈ પણ અકમા દયાનંદ અને તેને અનુસરનારી મહાલીનું કંઈ પણ ઇતિહાસ લખવામાં આવ્યું નથી. જે કે સર્વધર્મઉપર પ્રહાર કરવાનું લાયસન્સ મેળવી આવેલા દયાનંદીએ પોતાના પ્રત્યેક અકમા આડકતરી અથવા સીધીરીતે એતદ્ધર્મનિદાસતરી નિવૃત્ત થવું ઉચિત માન્યું નથી. અસ્તુ.

સદર્થ દયાનંદીએ પુ. ભ. સુ ના ચતુર્થ અકમા લીલાવૈચિત્ર્યઉપર પોતાનું અગ્રાધ ચાતુર્ય દેખાડવાને પોતાના પત્રના ૧૦ કંલમો ચિતર્યાં છે ! બીજાઉપર પદાપાતિત્વનો આરોપ મુકનાર દયાનંદી પોતે કેટલો નિષ્પક્ષ (1) છે, એ તેણે અમારી સાથે ચલાવેલી એક વર્તણૂકથી સિદ્ધ થાય છે. તે ભાઈ દયાનંદીને તેના લેખના જવાબ તરીકે એક લેખ મોકલવામાં આવ્યો હતો. પરંતુ નિષ્પક્ષપાત હોવાનો દાવો કરનાર તે ભાઈબિંધે તે લેખ પ્રકટ ન કર્યો, એટલું નહિ, પરંતુ તેના સ્વીકાર અથવા પ્રત્યુત્તર આપવાની સમ્મતા પણ તે દયાનંદી બનાવી શક્યો નથી ! તેની આવી સુધરેલી નીતિમાટે અમને ધણે જ અશ્ચર્ય થાય છે !

અત્ર એ દયાનંદીની વિચારપરંપરાનું નિરીક્ષણ કરવું અગત્ય ગણાશે નહિ. અમે તિલકાચિત્રીઉપર નરનારાયણમા અમુક શબ્દોના ઉચ્ચારસંબંધમાં જે ટીકા કરી હતી, તે ટીકા દયાનંદીની દૃષ્ટિમાં 'સાર્યક લાગતી નથી.' ક્યાંથી લાગે ? જે લોકોને આ માર્ગના સિદ્ધાંતોની દિશા પણ સુજતી નથી તે લોકોને આ માર્ગનું ઉત્તમોત્તમ દૃષ્ટિબિંદુ ક્યાંથી સમજાય ? જેઓ જમાનાના ઝપાટામાં આવી જઈને પોતાના વિચારોનું નિકટન કરી નાખનારા કાર્યો કરતા મુઠ્ઠે અચકાચ નહિ તે લોકોને સત્ય ક્યાંથી રહે ? દયાનંદી કહે છે કે 'લૈણુવ ગ્રેડ્યુએટ 'ની 'રંગેર ગર્માં' 'ઓથોડાકિસ' 'ભરી છે,' વળી કહે છે કે 'ભણવાનું આ વિપરીત પરિણામ બોધને યુનિવર્સિટીના લાભોના સગીનપણાવિષે શકે પેદા થાય એવું કામ તેઓ કરે છે ' અત્ર અમે દયાનંદીને પણ કરીએ છીએ કે તમારા શુર દયાનંદે જેટલી 'પરસપ્રદાય પ્રતિ અસહિષ્ણતા બહુ તીવ્ર રીતે પ્રકટ કરીને પોતાની સ્વધર્મશ્રેષ્ઠ હોવાની અધઘડાનું ભાન' કગળ્યું છે અને તેને જ પણ એ ચાલીને: તમે દયાનંદી ગ્રેડ્યુએટ પોતાના માનસ તરફઉપર ચણાવવા વિચારોની આડે આવનારને 'લગઘડકે' લેવા ચૂકતા નથી,' આવું તમારું સ્વરૂપ કાંઈ દિવસ વિચારવાનો તમને પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો છે ? તમારા શુરને અથ જુઓ, ફરીને જુઓ, તેમાં અન્ય ધર્મોના તત્ત્વો સમજ્યા વિના, તેના ઉનટા અર્થો નિષ્પન્નીને કેવી સમ્મતાભરી ભાષામાં સમીક્ષા કરવાનો ડોળ કર્યો છે ? સ્વમાર્ગના સિદ્ધાંતથી ઉચ્ચ વર્તન, માત્ર મીઠ્યાબીતિથી જ ચંપું હોય અને તેનાઉપર ટીકા કરવાથી ગ્રેડ્યુએટપણામાં ખામી આવે ! વાહરે દયાનંદીયં બુદ્ધિની પરિસ્તીમા ! ' કાંઈ પણ દયાનંદી ભાડુતી પડિત દયાનંદના કપોલકન્ધન વિચારોથી ઉત્તરે ચાને તો સહિષ્ણતાના પૂતળા મૈન જ ધરીને બેસતા હશે ? ના, ના, મિત્રકુલ નહિ તેઓ શેડા પણ દયાનંદીય વિચારોથી ચ્યુત થાય છે ત્યારે ગમેતેવા તે સમાજના આગેવાનોની પણ ખપર તેમના મતવાના બહિરમા લઈ નાખે છે ! આ તો પરોપદેશે પાંચિત્વનો પાઠ ભજવાય છે ! આ ધર્મધુન્ધરને એટલી ગમ નથી કે યુનિવર્સિટી લૌકિક વ્યાવહારિક શિક્ષણ આપે છે ધાર્મિક કેલવણીને લેશપણ તેની કેલવણીમાત્ર લેનારાઓમાં હોતો નથી. સમયના પ્રવાહમાં ડૂબી જાય, પોતાની

કરને બ્રહ્મી જાણ, ધર્મને નિલાનુસિ આપે, 'યદુ બી બગમર, વદ બી બરાબર' વાલી કહેવતને અનુસરે, એ જ ખરેખરો ઐશ્વર્ય એટલે અને એવાથી જ યુનિવર્સિટીની કેવલણી દીપ્તી નિકલે, એવી કાષ્ઠક માન્યતા આ પંડિતપુરધરના મનમાં ઘર કરી બેઠેલી લાગે છે. આ માન્યતા એના જ મનમાં ચિરસ્થાયિની થાઓ ! ઓર્થોડોક્સીનો અર્થ પણ આ 'વાર્તિકવાચસ્પતિ' સમજ્યો નથી. અને એને પૂછીએ છીએ કે વેદને જ, તેમાં પણ અમુક ભાગને જ, સ્મૃતિ વિગેરે આર્પ અથોના પણ અમુક અંશને જ માનવા એ ઓર્થોડોક્સી ખરી કે નહિ ? પોતાના ધર્મને આણુતે વળગી રહેલું એ ઓર્થોડોક્સી ખરી કે નહિ ? ઓર્થોડોક્સી બૂધણ છે કે દૂધણ ? પ્રહ્લાદદિ ભક્તો ગમે તેવા આસુર હુમલાઓ સામે પોતાનો સ્વધર્મ ટકાવી રહ્યા, યવતેએ ભીતમાં ઉભાનેઉભા ઇવતા ચણી દીધા છતાં ધણા બ્રાહ્મણપરિણે પોતાનો સ્વધર્મ રાખીને આણુનો ભોગ આપ્યો હતો, એ બધી ઓર્થોડોક્સી કે નહિ ? ઓર્થોડોક્સી ઇતિહાસના ચિત્રપટમાં 'બ્રાધ્મણુ બનાવે છે કે નિંદાગુણુ ? મ. દયાનંદી આનો વિચાર કરશે ?

દયાનંદીઓ મૂર્તિપૂજને નથી માનતા એ વાત જગત્રસિદ્ધ જ છે. જે માણસ જે મા ઉપર મદ્યશુદ્ધિવિવશ થઈને સ્વાભાવિક નિરંકર ધરાવે છે, તે માણસ તે મનનું લક્ષ્યમિદુ બલકુલ સમજી શકે નથી મૂર્તિપૂજ એટલે શું ? મૂર્તિ શેનું સૂચન કરે છે ? તેમાં શું તત્ત્વ સમાયલું છે ? પુષ્ટિમાર્ગિયોમાં આધુનિક સનાતની પડિતોની કપોલકદિપત મૂર્તિપૂજ પ્રચલિત છે કે નહિ ? આ વિચારો આ 'વાર્તિકવાચસ્પતિ'ના મનમાં આવ્યા જ નથી 'આજ-કાલના સનાતનીઓ કેટલીકવાર એવી દલીલો કરે છે કે, મૂર્તિમાં કંઈ ઈશ્વર નથી, માત્ર ઈશ્વરનું તે સૂચન કરે છે, નિરાકાર, નિચુંચ, નિર્લેપ, ઈશ્વર ઉપર શ્રદ્ધા યજ્ઞપુરનીજ તેની આવશ્યકતા છે. આવી દલીલોથી પુષ્ટ થયેલી મૂર્તિપૂજ અમારા શ્રીવલ્લભસપ્રદાયમાં છે જ નહિ અને તો સાક્ષાત્ તેને-સ્વરૂપને-(મૂર્તિ પણ નથી કહેના પણ સ્વરૂપ જ કહીએ છીએ,) સાક્ષાત્ પરાત્પર આનંદાત્મક પૂર્ણ પુરુષોત્તમ માનીને તેની સેવા કરીએ છીએ તેથી જ પુષ્ટિમાર્ગિયોમાં મૂર્તિપૂજને બદલે સ્વરૂપસેવા કહેવાય છે. આ ભાર્વિકગમ્ય, પ્રભુકૃપાથી જ પ્રાપ્ત ભાવાયે આજના જડવાદીઓના ખ્યાલમાં ન આવે, એમાં કંઈ અમને આશ્ચર્ય નથી થતું.

અમે માત્ર અશી, સપ્તેકલાવાન, અગ્નિતાનન, ભાવતનુ, રસાત્મક ભગવાનના સેવકો છીએ. તેના વિના અમે સર્વ વિનૂતિઓને, દેવતાતરેને સ્વપ્ને પણ નમતા નથી ! ભક્ત દિવિર દયારામભાઈ કહે છે કે 'શ્વાન પુરૂષ ગ્રહી કોષ પણ પડિયુ સાગર પાર, પડિયુ સાગર પાર દેવ કોષ બલકીના, બહુમધન રૂઝ મુરૂ દે કો રાયે રનિ ઝીણા, મેવ દેવ-દેવેય, દયા દાલે ભવગળે, શુ કરગે સુર ન્યાત્ત બીખારી તુગળે, તુગળે ને અક્ષય નથી પૂજ બયા કો ચાર, શ્વાન પુરૂષ ગ્રહી કોષ પણ પડિયુ સાગર પાર.' આવી અગ્નિચાલિણી, અનન્યભક્તિના ભાવો અને તેનું નર્મ, જેમ પતિવ્રતાને પુશ્પી નથી સમજતી તેમ અન્ય ન્યા ત્યા ભટકતા ચિત્તવાદા ન સમજે તેમાં નકાશ નથી. આ દષ્ટ વિવેચનયો તટસ્થ વાચકગણ સમજશે કે પુષ્ટિમાર્ગમાં અનેક દેવદેવીઓની ઉપાસના નથી, અને સનાતનીઓની મૂર્તિપૂજ પણ નથી; તેમ જ તેને સ્વીકારનારાઓ અને તેના જ અધિકારીઓ તરફ 'દેવ'ભાવ પણ નથી દેખાતો તો કહત દયાનંદે જ એવો છે, જે તેના 'નિરાધાર' અને 'બેદ'ભરેલા 'સત્યાનાંશપ્રકાશ'માં અશ્વરેઅશ્વરે ઝડપી રહે છે ! સમાજમાં મનબેદ તો હોય છે જ, ખા-

મિક મતભેદ સર્વત્ર હોય છે જ, પણ તેથી સામાજિક-સામૂહિક હિતમા પ્રતિબધો આવી પડતા નથી. આજથી ૧૦૦ વર્ષઉપરનો ઇતિહાસ જોઈશું તો જણાશે કે હાલમા જેવી રીતે ધાર્મિક ઝગડાઓ અનિષ્ટ રચના પકડે છે, તેવું તે વખતે થતું ન હતું હાલમા એટલે છેલા પચાસ વર્ષમા જ તેવી દશા પ્રાપ્ત થઈ છે.

કક્ષિના કૌતુકો કહી શકાતા નથી નવા વાતાવરણે ઐક્યના વ્યાજથી ઘેરવેર કલેશ અને કુસખના ખીજો રોખા છે, શાન્તિના સામ્રાજ્યનું ઉન્નયન કર્યું છે, સામયિક અનેકવિધ દુષ્ટોથી પગિષ્ટિન ભારતવર્ષની પ્રજામાં વિદેશાગ્રિ પ્રકટાવ્યો છે. પોતે અદર અદર અચ્છાદ લડી મરતા હોય-તે-પણુ બહેરમા જ, છતાં પોતાને સપના ઉત્સર્ગમા ઉછરતા માનનારા 'આર્ય'મન્યોનો આજના જમાનામા કયા તોડો છે ? નાના નાના ગામડાઓમા ફરીને હળી-મળીને પોતાના સ્વધર્મને વળગી રહેનારા લોકોમા ઉપદેશને બહાને અંદરઅંદર કનૈશ ઉત્પત્ત કગવનારા કાવતરા કયા ઝોઝાં થાય છે ?

પુષ્ટિમાર્ગના સર્વ ગ્રંથોને, એક નાનામા નાના ગ્રંથને પણ દરેક આચાર્યવચ્ચ તથા તેમના મેવડો માનવાને બધાયવા છે ક્યાનદોને ગ્રંથ, પાઠી તે ગમે તેવા વેદવિરુદ્ધ કે કપોલ-કલ્પિત હોય, તો પણ સામ્યો ક્યાનદો તેને વેદથી પણ વિશેષ માન આપવાનું સાહસ કરે છે, એ કઈ જનસમાજની ધ્યાનમાહાર નથી. અગાસ આચાર્ય શ્રીતિલકાચિત દરેક પુષ્ટિ-માર્ગના ગ્રંથોને માનવાને બંધાયલા છે, અને તે તેમણે તેના છુટ્ટાદાર કરવા આપેલી મહોદી રકમથી સાબીત થાય છે.

અમારી માન્યતા અધસમૂહને લલેને 'અસત્ય' અને 'નિદા કરાવનાર' દેખાઓ, તેની અમને લેશપણુ દરકર નથી. અમે ફરી ગયા છીએ કે લોકની વચ્ચ કુવી છે તે જોવા તેને અનુસરવાની અમને મુલે જરૂર જ નથી ધાર્મિક નિયત્રણ નશરદેહવાલાઓથી થયું નથી અને થવાનું પણ નથી નશર દેહોએ જે જે ધાર્મિક તરવો પોતાના મનના તરગો-માથી ઉત્પત્ત કર્યા છે, તે ચોડા જ સમયમા લુપ્તપ્રાય બન્યા છે.

લાલમાવાગ્રીનું ભાષણુ ભટ્ટપ્રેરિત હતું, એ વાત નિસદ્ધિ જ છે, અને પ્રસિદ્ધ પણ છે આજના સમયમા આચાર્યસ્થોમાથી ધીમેધીમે વિદ્યા ચાલી જાય છે, અને તેને લીધે આ સર્વોત્તમ સમ્રદાય હાસ્યારુપ્દ થાય છે, તેથી જ ગમે તેવા પઠિતશ્રોતો મનશ્ચાચ્ચથી સમ્રદાયનું તરવ સમજ્યા વિના સમ્રદાયવિષયમા ગમે તેવા જમરડો વાળી નખે છે. ધણા વર્ષોની આવી અધપરપરા દૂર થાય અને સમ્રદાયના ગ્રંથોનું પઠનપાઠન ગોસ્વામિબાલકો અને વેષ્ણુવોમા ચાનુ થાય અને ખડ શુ છે તે સમજાય એટલા વાસ્તે જ અમે કડક શબ્દોમા ટીકા કરી હતી. તેને આ દીર્ઘદષ્ટિ, ક્યાનદો, ગુરનિદા કહે છે. ધન્ય છે મહા-શય ! તમારી જુદિને પણ ધન્ય છે. ગુરનિદાને અર્થ શો છે, તે સમજે છો ? ન સમ જતા હોતો સમજે, ત્રિચારો ગુરના કાર્યો ગુરજોના મહાનુભાવી વંશોના કાર્યોથી ભિન્ન દિશામા વહેતા હોય તો સિધ્ધ મેધકક ગુરને કહેવાને 'યોગ્ય છે. કષ્ટ નીતિશાસ્ત્ર સમજે છો ? 'ગુરોરવ્યવલિસ્ય માર્યાર્યમત્રાવત ઉત્પત્તપ્રતિપદસ્ય શિષ્ય કુર્યાયયોચિતમ્' એ મહા-કવિની ઉક્તિ કેાઠ સ્થલે વાગી છે ? મહારાજો અમારા ગુરજો છે, અમે તેના સેવકો છીએ, પ્રત્યેકને એકબીજાને સ્વધર્મસંરક્ષણાર્થ કહેવાનો હક્ક છે, એ હક્ક આજનો નથી પણ પરાપૂર્વનો છે, એ વાત આ સમ્રદાયના ઇતિહાસને જાણનારાઓના લક્ષ્યમા છે વિના

ઉન્નત દશામા હોય તો પુત્ર તેને ગમેતેમ કહી શકે છે; પણ બીજા કે જેની સાથે બીજકુલ 'લાગતું વળગતું' જ નથી હોતું, તેવાઓ ને કષ્ટપથ કહેવા માટે આવે તો તેની બરાબર ખબર લઈ નાખવાને સુપુત્ર સુકુટો જ નથી, તેમ અમારા યુગ મહારાજોઉપર કોઈપણ ધાર્મિક આલેખ થાય તો તેનું નિરાકરણ કરવા અમે તૈયાર છીએ, પણ તેઓશ્રી ને સંપ્રદાય-નુસાર ન વર્તે તો ગમે તેવા કડવાપણ ઔપધ જેવા, પરિણામે દિનકારી શબ્દો કહેવાને પણ અમને હક છે, તેની વચમાં તમારા જેવા 'સ્નાનસ્પર્શ' રહિતોને વચ્ચે પડવાનો મુદ્દો હક નથી. અમારૂં વચન, 'કડક' વચન બીજાને ઝોવા વા ન રુચે, તેની પણ અમને પરવા નથી થોડું પણ ધર્મસાંકર્ષ થતુ ન લેખે એવું અમારૂં મત છે, જ્યારે સર્વવિશ્વવ કરીને સંકરતાનું તત્ત્વ રોગરગમાં ભરતુ એવું આજના 'આર્ય'નામધારીઓનું મત છે.

દયાનંદી કહે છે કે 'લેખક સલામા એ વ્યાખ્યાન વખતે હાજર હતો તે વખતે જ પાછલથી ખેડત કેમ નહીં કીયું?' આના ઉત્તરમા જણાવવાનું કે લેખક કષ્ટ ત્યા 'સાર્થ' કરવા ગયો ન હતો. સલામા વ્યાખ્યાનવેલાએ કે પછી પણ શક્ય પૂજ્યની મર્યાદા નથી હોતી જે મહારાજશ્રીએ એમ આજ્ઞા કરી હોત કે આજના વ્યાખ્યાનમા કોઇને કષ્ટ પુછતુ હોય તો અન્ય પુછતુ, તો લેખક તેઓશ્રીને ઘણી જ નમ્રતાપૂર્વક પ્રશ્ન કરત. પણ વ્યર્થ કોણાદય કરવો અને મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરીને ધર્મોપદેશમા વિલેપ નાખીને કલેશનું મૂલ શેષતુ એ કાર્યને કોઈપણ સુત જન હકાપણુબરેલુ લેખશે જ નહિ

ગોવિંદના-શ્રીકૃષ્ણના નામથી કહી ઉઠનાર આ દયાનંદી ગંધાર્યાર્થના મજ ગોવિંદ એ સ્તોત્રઉપર દિશાદિશ થઈ ગયો છે. એ સ્તોત્રમાંની 'મીઠાશ' 'અર્થસિદ્ધિ' અને 'પ્રસિદ્ધિ' એ દયાનંદીનું હૃદય આર્દ્ર બનાવી દીધુ છે. 'મગ્નમિમા જસનિદુ' તે આનું નામ (વસિષ્ઠાદિ તો ઝપિઓ, આ તો આજના જમાનાના મદ-પિં!) દયાનંદના વાક્યોથી ગંધાર્યાર્થઉપરની સફળુદ્ધિને ત્યજ દેનારાઓના મનમા ગંધાર્યાર્થના સ્તોત્રોની 'મિઠાશ' ઘર કરી દે એ ઘણી આશ્ચર્યકારક મિના બની કહેવાય. ગોસ્વામિભાઈના 'સસાર દુખમય છે' એવી પરામ્પભાવના બતાવનારાં સ્તોત્રો આ મહારાજને દ્રષ્ટિપથ થયા નથી. તેથી જ તેણે ગકરના સ્તોત્રની 'મિઠાશ' લખીને આનંદ માન્યો છે. મહારાજને એવા સંખ્યા બધ સ્તોત્રો વાચવાની ઇચ્છા હોય તો એકવાર રા. 'મહારાણીસંકરની પેઠે' વૈષ્ણવ પરિચ.

૧. મહારાણીસંકર નામના ગૃહસ્થ એક અગ્રિયાન દયાનંદી પડિન બણાય છે. તેઓ નૃપ બુનાજડના વતની જિરિનારા જાદાલ છે, પહેલા તેઓ વૈષ્ણવ હતા, એ તેમના નામથી સૂચન થાય છે, શોયમુનાઇને વૈષ્ણવો 'મહારાણી' કહે છે, તે પ્રમાણે તેમનું નામ મહારાણીદાસ પડિલું પણ પાછળથી દયાનંદીય ત્રિવિરોધી ફાસને રચેલે ચક્રર થઈ ગયા. તેઓ એક વાર વૈષ્ણવપરિવ્રમ્ભા છજાતુ તરીકે આગરા દત્તા. રા મંકિરીઆ અને રાસ્ટીઈ મગ્નવાલે તેમને તે સબંધે કેટલું તિરસ્કાર કરાવ્યુ હતું. દયાનંદીઓનો સંધારણુ નિયમ હોય છે કે ન ભજના દોય તો પણ સર્વજાનો ડોળ કરવો એનું જ પ્રયત્ન કરવાને પ્રસન્ન પ્રાપ્ત થયો. સદેહ પડિને જેને અલ્પમાત્ર વાંચી ગયાનું જણાયુ. ત્યારે રાસ્ટીઈ મગ્નવાલમાંથી તેમને અલ્પમાત્ર કેતું સમજાતું છે તે ભજવાને તેમના હાથમાં પુસ્તક મૂકીને અર્થ કરવા જણાવ્યુ. પ્રથમમંત્રે માલેજાપાત. પહેલા જ સુરમા ગળ્યા. અર્થ કરી રહ્યા નહિ.

તકાર્યાતય ' ની મુલાકાત લેવી તે વખતે તમારી ખાત્રી યશ કે ' ગોસાધ્યોદૃત સ્તોત્રોમા ' જેવી 'મિઠાશ અને પ્રસિદ્ધિ તથા અર્થસિદ્ધિ' છે તેનો દર્શાવ પણ માયાવાદીના સ્તોત્રોમા નથી વસી દયાનદી લખે છે કે " સસાર દુઃખમય છે, એ લાવના પણ લેખકને પુષ્ટિમાર્ગની માલમત્રીદા ઉગ્રવાની દિદ્મુશી પ્રમાણે સ્વસિદ્ધાત વિરુદ્ધ લામે છે " આ ટેકાણે દયાનદી 'પુષ્ટિમાર્ગની દિદ્મુશી' પણ સમજ ગયો છે પુષ્ટિમાર્ગ શું? પુષ્ટિમાર્ગના તત્ત્વો કયા પુસ્તકમાં છે? તેનાં નામ શું છે? આ બધું વિચારવાનો સમય આ અદ્ભુત શોધકને મળ્યો છે? એ ભાઈની પુષ્ટિમાર્ગવિષયક અજ્ઞાતા માટે અમને દયા ઘણીજ આવે છે! અમે તેને સચવીશું કે તમને પુષ્ટિમાર્ગના તત્ત્વો આ જન્મમા કે ૧૦ જન્મમા પણ સમજાશે કે કેમ, એ સશયગ્રન્થ જ છે માટે તે વિષયમાં તમારૂં અગ્રાધ શુદ્ધિજન દેખાડવું બધ કરશે તો રીક ચર્ધ પડશે પુષ્ટિમાર્ગમા વૈરાગ્ય એ પહેલું પગથીડું છે, તેમા માલમત્રીદા ખાધને ખેસવાનું નથી, પરંતુ તજવારની ધાર ઉપર રહેવાનું છે, જરૂર, મોજા, ખમીરો પહેરીને હોમ કરવાનો રીત કરવાનો નથી.

લાલજાવાશ્રીએ ચાર સપ્રદાયની જુને મણના દરાવી હતી તત્સબ ધી અમારા સપ્રમાણ વિચારો આ નવીન 'ટીકાકાર' સમન્વેષેજ નથી, એટલે તે વિષે પિષ્ટપેયણ અત્યાવશ્યક નથી.

શૈવ દીક્ષાના દુરાગ્રહીઓનો સ્પર્શ ન કરવો એમ પડિત ગદ્ગદાવજીએ સપ્રમાણ લખેલું હતું, તેનું અમે ઉદ્દેશન કર્યું, તેથી આ વિશાલવૃત્તિ (?) વાના લેખકનું હૃદય બહુજ ઉત્કેશાદ ગયું છે, તે વિષયમા ભકત કવિ દયારામભાઈનો 'આત્મજીમકનસવાદ' જેવા જેવો છે. શોભદ્ભાગવતમાં એક શ્લોક છે

વિપ્રાદ્ દિવ્યશુભયુતાદગરિન્દનામયાદગરિન્દનિમુલાચ્છ્રુત્ય વર્ગિષ્ઠમ્ ।

મન્યે તદર્પેતમનોર્ચર્વનાહતાર્યપ્રાણ પુર્નાતિ સકુલ ન હુ મૂર્ગમાન ॥

આજ શ્લોકનો ભાવાર્થ કવિ પોતાના સવાદમા લે છે ' વિપ્ર વિમુખ હરિ દાદશ, શુંજીયુત તરે ન સ્વયં અભિમાની છ, તેથી વર હરિભકત અપય પણ સકુલ તરે શુંજીગાની, આ ઉપરથી નિશ્ચય થાય છે કે 'બાર શુભે ધરાનનાર હરિનિમુખ આત્મજીથી પણ હરિભકત ચાંચલ એક છે. ત્યારે જેઓ પોને તો હરિથી વિમુખ યદને બીજાને વિમુખ કરે છે, 'હુ પોતે જ ઈશ્વર છુ' એવા મિથ્યા પ્રતાપો કરવામા સાર્યકતા માને છે, જગતને, ઈશ્વરને, ધર્મશાસ્ત્ર, પુરાણ, અરે વેદને પણ ખોટા પશુતુલ્ય માને છે, પ્રચ્છન્નમૈત્ત્વ યદને વેદનો ધાત કરે છે, એવા નારિન્કાનો પડછાયો પણ જો લંકામા આવે તો પણ હાનિકારક છે, તો પછી બીજી વાત તો ક્યા રહી? જો કે આ બધું દંતરને સમજાવવું ઉપરશૂભિમા જલવર્ષણવત્ છે, તથાપિ એન-માર્ગથી આવી વ્યામોહલીલાથી મુગ્ધ ન બને તેટલા માટે જ આ બધો પ્રયાસ છે

કેટલાક લોકો અમને પડિત ગદ્ગદાવજીના પરમ વિદ્વંસી માને છે, પરંતુ એ તેમની ગંભીર ભૂલ છે. હા, એટલું ખરૂં કે અમે તેમના દરેક કાર્ય સાથે વિચારશીલતાનો ત્યાગ કરીને અધશ્રદ્ધામાનથી મગતતા થયા નથી, પરંતુ પડિતજીથી દયાનંદીય યુગમાં આ સપ્રદાયને જે કેટલાક લાભો થયા છે, તેનો અમે ખુદલા હૃદયે સ્વીકાર કરીએ છીએ, અને બહાર દરીએ છીએ અમુક બાબતમા જ અમારે એમની સાથે મનસેદ છે, બીજા સર્વ

વિવચોમા અમે એમના પ્રશંસકો છીએ, અને અપવાદ સિવાય સંપ્રદાયની સારી સેવા બજાવવાનું માન એમને અમે આપીએ છીએ. આરા છે કે અમારા આ લેખ પછી અમને પશ્ચિમના 'વ્યક્તિ શત્રુ' તરીકે માની લેવાની ગંભીર ભૂલ વૈષ્ણવો અને અન્ય તેમના શિષ્યો નહિ કરે

હેવટે ભાઈ દયાનંદી લખે છે કે 'હમારે કાંઈ મહારાજના ભક્ત વૈષ્ણવો તથા મહારાજને વચ્ચેના ઝગડા સાથે વિશેષ લાગતુ વળગતું નથી. પરંતુ તેઓ વચ્ચે સમ્યક્તાની ફેરી આપ લે યાવ છે તે જ નહિ પ્રગટને બતાવવાનો હેતુ મુખ્ય છે' આ હેતુ કંઈ જેવી તેવી ભુદ્ધિમાથી નથી જનમ્યો, પણ 'બાહ્ય' અને કસાયેલી ભુદ્ધિમાથી જનમ્યો છે. 'લાગતુ વળગતુ' નથી છતાં માયું મારવું એ કંઈ સાધારણ ધીમતા ન કહેવાય, સાધારણ સાહસ ન જ ગણાય હવે અમે આ દયાનંદીને સચવીશું કે તમારે જોતો વચ્ચે હાલ જે હાલ સ્વભાગ રહી છે, અને તેઓમા પણ જે મનિઓ અને તેમના શિષ્યો વચ્ચે પરસ્પર વિરાવાદ ચાલી રહ્યો તેમા, પણ તમારી '૮૦૦ કાલગો' ચિતરીને કસાઈ ગયેલી કલમનો આગ આપવો. એમ દરેક બાબતોમાથી દંડક સાર ગ્રહણ કરવાના શુભના અભાવે દંડક ખૂણે-ખોચરે ભરાયલું હોય તે જ સુદી દંડાડીને દયાનંદી સમાજની અખડ સેવા બજાવ્યા કરજો. એકાંક, મહારાજને અને તેમના શિષ્યો વચ્ચે 'સમ્યક્તાની આપ લે'ની શરૂઆત નાણુદે આપુ યદ્ય છે, પણ તે મર્યાદામા જ, સમ્યક્તામા જ, પણ દયાનંદી અને તેના ભક્તો વચ્ચે જે હાલમા 'સમ્યક્તાની આપ લે' શરૂ થઈ છે તેવી દુઃખાંધું કે કાંઈપણ રચતે યદ્ય નથી, 'ચોર' 'ગમીજના મોટાભાઈ વગેરે 'સમ્યક્તા' ભણી છડાવો આ 'મુધરેલા' જમાનામા 'મુધરેલા' દયાનંદીઓના પેપરોમા પ્રકટ થવા લાગ્યા છે ! આનો અનુભવ કન્વાની કાંઈપણ વાચકની ઇચ્છા યાવ તો તેણે તેમના પત્રો વાચવા. અત્ર એ 'સમ્યક્તા' ખુદ્દી મુકના અમારે શરૂમાત્રુ પડે છે.

અમારી દરેક ટીકાઓ કાર્યપરતે હોય છે. મહારાજશ્રીઓ નહેરુમાં જે ધાર્મિક છવન વ્યતીત કરે છે તે સંબંધમા જ અમારી ટીકાઓ હોય છે વ્યક્તિપરતે દ્વેષભાવથી કે અન્ય અધમ ઉદ્દેશથી હોતી નથી 'વર્થ નિદા' કયાનુ કામ તો બીજાઓને મોપેલું જ છે, એમ અમે આગલ કહી ગયા છીએ. હેવટે દયાનંદી લેખક પોતાને અદ્વતુ અર્જુન યયુ હોય તે શુ એમ 'ભુદ્ધિમાન વૈષ્ણવોને' માર્ગ દર્શાવવા નિષ્કેષ છે ! ધન્ય છે ! ધીમતરતમ ! તમારી બ્યોમવિહારિણી ભુદ્ધિને ધન્ય છે અસ્તુ

એ જ દયાનંદીએ પોતાના બીજા અકમા ભટ્ટોની વકીલાત કરી છે, ખૂબ દિમાયન કરી છે ભટ્ટસંબંધે અમારા વિચારો પણ અમે જણાવ્યા છે અને જણાવીએ છીએ કે સંપ્રદાયમા તૃતીય કક્ષા ભટ્ટોને માટે છે. તેમને નહેરુમા દલકા પાડીને તેમનો આધિકાર સર્વ લેવાની અમને મુલે ઇચ્છા નથી, પરંતુ મહારાજશ્રીઓની અજ્ઞાનતાનો ગ્રેહાસ તો અમે તેઓને નહિ જ લેવા દઈએ. તેઓ જનસંબંધ આપે, જુદાજુદા ખરગવે વગેરે વિરુદ્ધ આચારો તો અમે નહિ જ ચાલવા દઈએ. બ્રહ્મસંબંધ આપવાનો અધિકાર માત્ર મહારાજશ્રીઓનો જ છે, બીજા કોઈનો નથી, આધુનિક ભટ્ટો મહારાજશ્રીઓના સમાન દમો મેળવવાની તળવીજ કરી રહ્યા છે, માટે તેમના યથાર્થ સ્વરૂપને પ્રકટ કરવાની અમને ફરજ પડી હતી.

કુન્વીરમ્બના કહેવાતા શંકરાચાર્યે પોતાની વિદ્યાયગીરીની યાદગીરીમા અને પોતાની 'સેવા ઓની પિઝાનમા' નીચેના શ્રીવંશજસ પ્રધાનના વૈષ્ણવોને નિમ્નનિર્દિષ્ટ 'ખેતાઓ' 'એનાપત કર્યા' છે. સ્વધર્મેધુરંધર-સર જગમોહનદાસ વરજીવનદાસ, મેશસં ત્રિભુવનદાસ વરજીવનદાસ, રા. રા. દ્વારકાદાસ ગોવર્ધનદાસ, સ્વધર્મેશ્વરપણુ-રા મગનલાલ હરગોવનદાસ ઔદ્ધ, રા. બ મુંદરદાસ નારાયણદાસ સોલીસિટર, મેશસં મનોરદાસ ત્રિભુવનદાસ વરજીવનદાસ, રા. ગો-વ્ધનદાસ કરસનદાસ, સત્કાર્યબૂપણુ-મેશસં પુરુષોત્તમદાસ કુવંચ અને રા ચતુર્ભુજ કર-સનદાસ ઔદ્ધ. ધર્મદાર્યધુરીણુ-રા પ્રભુદાસ લાધાભાઈ મોટી, સદ્લક્ષ્મિપ્રદીપ-રા આત્મારામ ગંગાદાસ મરચંદ, રા. મૂલજી દામોદર, રા. ડા. મગનલાલ નગીનદાસ મણેકલાલ.

શ્રીનાથદારાધીશ તિલકાયિત શ્રીગોવર્ધનધાવજી મહારાજ પ્રાચીન સાપ્રદાયિક પ્રયોના મુદ્રણાર્થ પચીશ હજાર રૂપીઆ અત્ય બૃહન્મદિરાધીશ શ્રીગોકુલનાથજીમહારાજને આપી ગયા છે. જે કે આ અવસરે જે મહત્ત્વ કાર્યનો પ્રારંભ થવાની અથવા અથવા જ રહી છે પરંતુ આ પણ કાર્ય તદ્દન અસંતોષોત્પાદક તો નહિ જ ગણાય. શ્રીગોકુલનાથજીમહારાજે 'શુન્દરાતી'પત્રમા સર્વ ગોસ્વામિનાથકા અને વૈષ્ણવોને આ હડમા યથાશક્તિ મદદ આપવાને સૂચના પણ કરી છે જે તિલકાયિતશ્રીએ પોતે અહિ વધારે મિરાજીને કાઢ થો-જના કરી હોત અને અન્ય 'અસાધારણ સમૃદ્ધિ'વાન મોટા મંદિરના મહારાજ અને વૈષ્ણવ સદ્ગુહસ્થોને તે કાર્યમા પ્રેર્યા હોત તો કદાચ અવરય લાભ થાન, અને સપ્રદાયતુ ક્રેપ વિ-રોધ પ્રમાણમા થવાને સહય રહેત પણ તેમ થયુ નથી, એ ખેદજનક છે પરંતુ એ રકમ અને એની વ્યવસ્થાનો ભાર જેમના ઉપર નાખનામા આવ્યો છે, તે મહારાજશ્રીને અમે વિનિતિ કરીએ છીએ કે આપ પણ આપની 'અસાધારણ સમૃદ્ધિ'માથી યત્કિચિત્ત ફાલો આપીને પછીથી જે અન્ય ગોસ્વામિનાથકા અને વૈષ્ણવોને સૂચના કરશે તો સપ્રદાયને મહાન લાભ થશે આશા છે કે મહારાજશ્રી અમારી આ વિનિતિઉપર 'આતુ રિવાજ'ને દૂર કરીને લક્ષ્ય આપશે

દયાનંદીય પત્ર સાવલીમા પુષ્ટિમાર્ગની જોહુકમી જે રીપંકનીચે એક વિચિત્ર ખન-અડાવે છે અને એક મહારાજશ્રીને ધમકી પણ આપે છે ! તેનું કારણ આ દર્શાવે છે 'સા-વલીના એક મહાશય નામે પુરુષોત્તમદાસ આકરોલ મુકામે ગ્હે છે, હેમનાપર' દયાનંદી 'સામાજીક સંસ્કારો પડેલા,' (પ્રહ્લાદની પેઠે ગર્ભમાથી જ તેના સસ્કારો પડેલા કેમ તેની અમને ખબર નથી,) 'તે અન્વયે તેમણે યજ્ઞોપવીત ધારણ કરેલુ જેથી, હેમનાપર હેમની ન્યાતવાળાએ ઉકન યજ્ઞોપવીત ત્યાગી ફરી મલસનથ તથા ફરી લેવાનુ દયાણુ ચકાવ્યુ છે,' વગેરે. આટલુ લખીને ધમકી આપે છે કે 'દયાનંદા ગેઈમાઓ તથા આચાર્ય શ્રીગોપેશ્વરજી મહારાજે વિચારીને પગલા ભરવાની જરૂર છે પોતાના ધર્મમા શુ પોષા ચાલે છે ? તે કેટલો લૂલો છે ?' વગેરે. આના જવાબમા અમારે અત્ર એટલુ જ જણાવવુ પડે છે જેઓ મુખ્ય વૈષ્ણવો છે અને પરાપૂર્વથી ચાલ્યા આવેલા વૈષ્ણવોના નિયમાચાર પ્રમાણે વર્તે છે, તેઓની ફરજ છે કે ગમેતેમ કરીને પણ સ્વધર્મ જમાવેા. તેમ મ દયાનંદીએ પણ તેવી જ ફરજ

થી મુક્ત થતા નથી. આ 'મહાશયો'એ આજ્ઞાકાલ વેદવિરુદ્ધ અને કપોતકનિપતરીતે યવનોને પણ યજ્ઞોપવીત આપવાનું જે નવું ધર્તિંગ જગાવ્યું છે, તેથી ડરતા રહેવાની બંને તેના ધર્તિંગનો ફેલાવો વૈષ્ણુવોમા ન થાય તેને માટે સાવચેતીના ઉપાયો લેવાની મહારાજશ્રીઓ અને વૈષ્ણુવોની ફરજ છે. તે પ્રમાણે તે કરશે જ, તેમાં આવી ધમધ્રીઓ અહિંચિત્કર છે. જે દયાનંદીએને પોતાના ધર્મને જ વલગી રહેવું હોય તો તેઓ તેવી 'ન્યાત' ની ઇચ્છા શામાટે કરે છે ? શામાટે 'ન્યાત'થી દૂર જ નથી રહેતા ? 'ન્યાત' માં ઘેર ઘેર કુસંપોનાં બીજો રોપીને શામાટે કલહોત્પાદનમા કાગળુ બને છે ? તેમને માટે સીધો રસ્તો પડ્યો છે, તે એ જ કે તેવી ન્યાતથી દૂર રહીને તેની પરવા કર્યા વિના પોતાના સમાજ ધધામા ધુરીણુ બનવું અને ઉઘસીન થવું, અને નથી ધારતા કે આ એમનેમાટેનો જ, શ્રેયસ્કર માર્ગ એઓ જે સ્વીકારશે તો કોઇ પણ દિવસ તેમની 'સ્વતંત્રતા ઉપર તગાવ' મારવા વૈષ્ણુવો તૈયાર થશે નહિ. વળી, તે દયાનંદી મહાશયે જે આ સપ્રદાયના મહારાજદ્વારા યજ્ઞોપવીત ધારણ કરવાની સ્વલોચુપતા ઝૂંઘ કરી હોત તો વૈષ્ણુવોને કશી તકરાર ઉભી કરવાનું કારણ મલત જ નહિ. જે કે આજ્ઞાકાલમા યજ્ઞોપવીત ધારણ કરીને દેટલા વૈદિક ધર્મમા મસ્ત રહે છે, એ દુનિયાની જળજળાહાર નથી, તેવાઓના ઉદ્ધારમાટે ભક્તિમાર્ગના અનુબંધ સિવાય બીજું બંધુ વિગંબન જ છે, તો પણ યજ્ઞોપવીતના તરસ્યા, કર્મ બંધનાની લાલસા ધરાવનારા હીન અધિકારીઓમાટે યજ્ઞોપવીત ધારણ કરાવવાનો પણ માર્ગ આધુનિક ગોસ્વામિબાણકાએ શોધી કાઢ્યો છે. તે પ્રમાણે અનુસારનારને વૈષ્ણુવો કદાપિ બહિષ્કૃત નહિ જ કરે. પોતાની ભયકર પોષ તરફ 'આખ આડા કાન' કરનારા આજના સુધરેલા અતારકોનો તો ચોખ્ખા સાકાર (૧) કરવામા જ વૈષ્ણુવોની લૌકિક કર્તવ્યતા સમાયલી છે, એમા વૈષ્ણુવો કર્તવ્યપરાયણ રહેશે જ.

નિવેદન.

મુદ્રણાલયનિયતક પ્રતિબંધને લીધે પુણિલકિતસુધાના અંકો સાથે જ પ્રકટ કરવાનો જે પ્રસંગ આપ્ત થયો છે, તે બદલ માફકો પામે અને ક્ષમા માગીએ છીએ હવેથી નિયમ પુર સંગ અંકો પ્રકટ કરવાને બનતા પ્રયાસ કરવામાં આવશે.

આવતો અંક વી. પી.

પુ. ભ. મુ. ના ચાલુ (ચતુર્થ) વર્ષનું નોંધાવર જેઓએ હજી સુધી નથી મોકલ્યું, તેઓને આવના નવમો અંક વી. પી. થી મોકલવામા આવશે આશા છે કે માફક વી. પી. સ્વીકાન્વાની કૃપા કરીને આ ધાર્મિક કાર્યમા સહાયભૂત બનશે.

સ્વધર્મના મુખ્ય સિદ્ધાન્તો.

૧. જગત સત્ય છે
૨. જગત, જીવ, અતર્યામી, અક્ષર દત્તાદિનાં નિમિત્ત અને ઉપાદાન કારણ શુદ્ધ નિર્ગુણ બ્રહ્મ કૃષ્ણપરમાત્મા જ છે.
૩. જીવે અવિદ્યાથી કર્મોલો અદ્વન્તામમતાત્મક સંસાર મિથ્યા છે.
૪. જીવ આજી છે, શુદ્ધ નિર્ગુણ બ્રહ્મનો અંશ છે, વ્યાપક નથી
૫. પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ કૃષ્ણનું ધામ અક્ષરબ્રહ્મ ગણિતાનંદ છે.
૬. સર્વોપરિ વેદાદિ શાસ્ત્રે પ્રતિપાદિત પરમકાષ્ટાપન્ન વસ્તુ શ્રીકૃષ્ણ જ છે
૭. કૃષ્ણની સેવા એ જ અશ્વ જીવનો ધર્મ છે, એટલે વસ્તુતઃ. સ્વધર્મ કૃષ્ણસેવા જ છે.
૮. આત્મનિવેદન અને પ્રભુપ્રપત્તિ વિના અન્ય વિશ્વધર્મ હોઈ શકે જ નાહ

GRATIS.

The 'Suddhādwaita Philosophy' or 'System of Vallabhāchārya' by Mr. Mulchandra T. Telivala, B. A., will be posted to any gentleman

applying to
Humam Street,
Bombay, 1.

ISHVARDAS TRIBHUVANDAS VARJEEVANDAS SETH

વેદન્મણ્ડન.

(અનુવાહક:-નાનુલાલ નારાયણદાસ આંધી, M A; LL. B.)

શ્રીમદ્વલ્લભાધીશ્વરના દ્વિતીય કુમાર શ્રીવિદ્યેશ્વરપ્રભુચરણના 'વેદન્મંડન' નામક ગ્રન્થથી કયો વૈષ્ણવ અજ્ઞાત હશે? 'પુષ્પિભક્તિસુધા' ના વાચકોએ પુ. ભ. સુ. ના બીજા વર્ષના અંકોમાં તે ગ્રંથના તાત્પર્યને અંશતઃ અનુભવ કર્યો છે. માયાવાદના સંપૂર્ણ ખડન સાંપ્રે સ્વમંપ્રદાયના સિદ્ધાંતોનું ઉદ્ઘાટન, શ્રુતિ અને યુક્તિઓના અપૂર્વ જલથી સ્વસિદ્ધાંતોનું પોષણ જેવુઆ ગ્રંથમાં જોવામાં આવે છે તેવું અન્ય ગ્રંથમાં નથી. પુષ્પિમાર્ગનાં મામિક તાત્પર્યો સમજાવવાને માટે આ ગ્રંથ જેવો ઉપયુક્ત થઈ પડે છે, તેવો અન્ય નથી થઈ પડતો, દૂષ્ટામાં એટલું જ કે આ ગ્રંથ એક જ વખત વાંચીને તૃપ્ત નહિ થાઓ, પણ વારવાર વાંચ્યા જ કરશો. ભાષા સરલ છે. સાધારણ શુભશતી જાણનાર પંથુ ઉચ્ચ સિદ્ધાંતોને આ ગ્રંથથી મમલ શકશે.

ગ્રન્થ રાયલ આડપેલ ૩૩ ફોર્મનો છે, છતાં નોંધાવર માત્ર રૂ. ૧-૮-૦ રાખ્યું છે. ગ્રંથ પ્રકટ થઈ ગયો છે.

મલવાનું ઠેકાણું:-

શા. ઓછવલાલ ગોપાલદાસની કુા.

મૂલજી જેઠા મારકેટ, કામધેનુ ગલી.

સુંબઈ નં. ૨.

પુષ્પિભક્તિસુધાના ગ્રાહકો તથા વાચકોને ખાસ વિજ્ઞાપ્તિ.

આર વર્ષ થયાં આ માસિક વૈષ્ણવોની મેવા કરી રહ્યું છે, પુષ્પિમાર્ગનું, રસનું, ભક્તિનું અને શૃદ્ધાદૈન્ય પ્રદાવાદનું શુદ્ધ સ્વરૂપ સમજાવવા અયાગ પ્રયત્ન કરી રહ્યું છે, અને પુષ્પિમાર્ગને નામે આશ્રિત યોદ્ધાઓ અને પ્રતારણાને ઉદાસ બાધી અધમ વિપવ્યવસ્ત મનુષ્યોની અધમના બેધક ખુલ્લી કરી, શુદ્ધ, સુદર પુષ્પિમાર્ગ શું છે તે સરળતાથી વાચકોને દર્શાવી રહ્યું છે. આ માસિકના લેખો નિરવાર્ધથી એ લેખો લખે છે, અને કાર્યવાહકો દ્વય, સમય અને છુદ્ધિ સહાય કરે છે. તે પોષણ અને જોષાએ છીએ કે વૈષ્ણવો જો કે વાંચવાને આનુરૂપતા માત્ર ૩. ૨) વર્ષ દિવસે બરી ગ્રાહક થતા નથી. માટે આગામી વિજ્ઞાપ્તિ છે કે દ્વયવાન વૈષ્ણવોએ ૫-૧૦ કેપી લઈ મદદ કરવી, અને શુદ્ધ ધર્મ સમજવાની દુનિયાવાળા દરેક વૈષ્ણવ એક કેપી તો અવશ્ય લઈ સહાય કરવી જો દાંષ્ટ્ય દ્વય બચરો, તો માસિકનું દર વધારવામાં, બેટ આપવામાં, અથવા પ્રાચીન પુસ્તકો છપાવવામાં ખર્ચવામાં આવશે. આ માસિકના શુભેચ્છાઓ-શુદ્ધ પુષ્પિમાર્ગના શુભેચ્છાઓ-આ વિજ્ઞાપ્તિ અવગમ્ય ખાનમાં રાખી માસિકની ઉત્તરિમાં સહાય કરવી.

શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા
પ્રથમ સ્કંધ,
અંક ૩

વર્ષ ૪ થી] શ્રીમદ્ભગવદ્ ગીતા, આર્યભાષ્ય

પુષ્ટિભક્તિસુધા.

કુલ્યુ ૧૧, શ્રીવિજયભાઈ ૪૩૬ અંક ૬

નાયમાર્ત્તિમા પ્રવચનેન લભ્યો ન મેધયા ન વહુના શ્રુતેન
યમેવૈષ્ઠુતે તેન લભ્યસ્તસ્યૈષ્ઠાત્મા શ્રુતે તનું સ્વામ ॥ ૧ ॥
નાઈ વેદૈર્ન તપસા ન દાનેન ન ચેજ્યયા ।
શક્ય એવંવિધો દ્રષ્ટું દષ્ટવાનમિ માં યંથા ॥ ૨ ॥
મત્તયા ત્વનન્યયા શક્યઃ અહમેવંવિધોઽહુન ।
જ્ઞાતું દ્રષ્ટું ચ તત્ત્વેન મવેષ્ટું ચ પરંતપ ॥ ૩ ॥

તત્ત્વી તથા પ્રકાશક
વાલીલાલ નગીનદાસ શાહ,
બી.એ., એલ.એલ.બી., વકીલ, હાઈકોર્ટ,
મુંબઈ.

મોજાવ ૩૧. ૨-૦-૦

છટક અકના ૩૧. ૦-૪-૦

આવશ્યક નિવેદન.

1. આ માસિકસંબંધી સઘલો પત્રવ્યવહાર પ્રકાશકને નામે કરવો.
2. આ માસિક દરેક માસની કૃષ્ણ એકાદશીએ પ્રકટ થાય છે.
3. આ માસિકમાં છપાવવાને આવેલો લેખો લેવા ન લેવા તેમ જ તેમાં થોડા સુધારોવધારો કરવો પ્રકાશકની ઇચ્છાધીન છે.
4. શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજીના સિદ્ધાન્તાનુસાર જ લેખ લેવામાં આવશે.
5. વર્ષનું નોંધાવર ગ્રંથમયી લેવામાં આવે છે.
6. આ માસિકના પરિવર્તનમાં જેમના તરફથી માસિક વા પત્ર મલશે તેમને વગર નોંધાવરે આ માસિક મોકલવામાં આવશે.
7. કોઈ પણ બાબતની ખબર મગાવવી હોય તો જવાબને સાર ટિકિટ બિડવી, તે સિવાય જવાબ આપવામાં આવશે નહિ.
8. આ માસિકમાં જાહેર ખબર છપાવવી હોય કે હેન્ડબિલ વહેંચાવવા હોય તેમણે પ્રકાશકને લખવું અથવા મલવું.

પ્રિન્ટિંગ સુધાકાર્યાલય,
પ્રિન્સિપલ રીટ,
મુંબઈ.

પ્રકાશક.

અનુક્રમણિકા.

વિષયો.

લેખકો.

1. શ્રીસર્વોત્તમરતોત્ર.	...	...	...	રા. રા. વાડીતાલ.
2. મોક્ષનું સાધન શું ?	...	...	...	વે. શા. સ્વ. વસંતરામશાસ્ત્રી.
3. શ્રીમદ્ભગવત.	...	...	...	Mr. D. B. A. LL. B.
				High Court Pleader.
4. દેવે જન્મશે ?	...	...	...	" " " "
5. An Examination of S'amkara's refutation of the S'amkhya Theory.				Mr. M. G. Shastri M.A

શ્રીમવોત્તમસ્તોત્ર.

(અનુસંધાન ગતાક પ-૬ પૃષ્ઠ ૧૨૦.)

અતઃ સ્તોત્રમા આપે જ આજ્ઞા કરી કે સાક્ષારલક્ષિતમાર્ગીય જ્ઞાન કરો તો સારું
ભગવદ્ગાયત્રી શ્રીમદ્વાચાર્યચરણનું પ્રાકટ્ય યથુ અને તત્પ્રાકટ્યવડે જ આપશીને સર્વભોક્ષા-
ત્વજ્ઞાનસંપત્તિ સિદ્ધ થઈ, તો પછી આપ તેઓશ્રીના સ્વરૂપનું જ કથન કરો, પણ તેઓ-
શ્રીની સ્તુતિરૂપ તેઓશ્રીના અષ્ટોત્તરશત નામ આપ સામાટે પ્રકટ કરે છે ! એમ વાદી
ચાહત કરે તો તેના ઉત્તરરૂપે આપશ્રી અષ્ટોત્તરશત નામ પ્રકટ કરવાનું પ્રયોજન-હેતુ-
અગ્રિમ સ્તોત્રમા આજ્ઞા કરે છે —

તદુક્તમપિ દુર્વોધં સુવોધં સ્વાચયા તથા ।

તત્ત્રામાષ્ટોત્તરશતં પ્રવક્ષ્યામ્યશિલાઘટ્ટ ॥ ૪ ॥

શબ્દાર્થઃ—તદુક્ત (આચાર્યશ્રીની વાણી) પણ દુર્બોધ યથા (જે પ્રકારે) સુબોધ
યાય તથા (તે પ્રકારે) અખિતાનહત તત્ત્રામાષ્ટોત્તરશત (તેઓશ્રીના એકસો અને આઠ
નામ) પ્રવચીશ. ૪

વિવેચન. તદુક્ત પણ દુર્બોધઃ—વાણીના અધિકૃતા શ્રીમદ્વાચાર્યચરણની શ્રીસુભો-
ધિન્યાદિઅયમ્ પ વાણીથી સર્વ અર્થ સમજાશે, માટે આ આપનો નામકથનરૂપ પ્રવાસ
નિષ્પ્રયોજન છે એમ વાદી ચાહત કરે માટે આપશ્રી ‘દુર્બોધ’ પદ અત્ર ધરે છે, અર્થાત્
શ્રીમદ્વાચાર્યચરણની વાણી સર્વ સમજાવવાને સક્તિમતી છે તે પણ દુર્બોધ અતિગૂઢ ગોળી
છે જો કે કૃષ્ણારયપંથ આચાર્યશ્રીના અનુગ્રહથી અમને આપશ્રીનિર્મિત શ્રીસુભોધિન્યાદિ
અર્થનો પૂર્ણ અર્થોત્તરોધ થયો તો પણ આધુનિક તદીય જનો ઇવપણાથી અપ્રજ્ઞાવાન
હોવાથી તેઓને શ્રીસુભોધિન્યાદિ પ્રયોગના અઢીકિડ તાત્પર્યનું જ્ઞાન ન થતા શ્રીમદ્વાચાર્ય-
ચરણના પ્રાકટ્યની વ્યર્થતા અતઃ ભક્તના અમૃતાર્થતા થાય

સુબોધ યાચ ઈત્યાદિ—તેમ ન થાય તેટલા માટે આધુનિક તદીય જનને પણ જે
પ્રકારે શ્રીસુભોધિન્યાદિ અથ અર્થોત્તર આપશ્રીની વાણી દુર્બોધ હોવા છતાં પણ સુબોધ થાય
અને તેના તાત્પર્યનો સંપૂર્ણ અવગોચ થાય તે પ્રકારે તેઓશ્રીના એકસો અને આઠ નામ
પ્રવચીશ, પ્રકટ કરીશ. આચાર્યશ્રીના અર્થાર્થોત્તરોધસારુ અન્ય માધ્યમ વા પ્રકાર નથી,
પરંતુ તેઓશ્રીના નામનો જ જપ વા પાઠ જ કેવળ સાધન છે, તેથી તેઓશ્રીના નિર્ગસિદ્ધ
અષ્ટોત્તરશત નામ હુ આ ગ્રંથમા પ્રકટ કરીશ વસ્તુતઃ જનનો ઉદ્ધાર રૂપનાભિવેદ
કરીને જે પ્રકારે થાય છે. અવતારદશામા પ્રચુના સાક્ષારજ્ઞાનમાત્રથી ઉદ્ધાર થાય છે, તે
ઉદ્ધાર રૂપથી જા સ્વરૂપમયથા થયેલા કહેવાય છે અનવતારદશામા ભગવંતીલાકર્ષીનથી
પરમકૃપાનુ આચાર્યશ્રીનિર્મિત શ્રીસુભોધિન્યાદિઅર્થોત્તરોધ નિઃજ જનનો ઉદ્ધાર થાય છે, અને
તે ઉદ્ધાર નામથી થયેલા કહેવાય છે ભગવાનના અનવતારદશામા સર્વ જનનો ઉદ્ધાર કરવા
સારું વેદ, શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા, વ્યાસજ્ઞ, શ્રીમદ્ભાગવત, વગેરે પ્રકટ થયા હતા, પરંતુ
કનિકાલના અધકારથી વિદ્વાને તે પણ વેદહિના યથાર્થ અર્થની સ્મૃતિ ન થઈ તેટલા માટે
વેદહિના સઘ અર્થની સ્મૃતિ કનવવા સારું વાગધીન શ્રીમદ્વાચાર્યચરણનું પ્રાકટ્ય યથુ, અને

આપશ્રીએ સર્વ રહસ્ય શ્રીસુબોધિન્યાદિ ત્રયમા નિજ જનની ઉપર કરુણા કરીને પ્રકટ કર્યું, તો પણ આધુનિક જન હવપણુથી અજ્ઞાનુદિવાન અને અપરાધયુક્ત હોવાથી આચાર્યશ્રીની અલૌકિક વાણીનું તાત્પર્ય સમજી શકે નહિ અને તેઓની અદ્વૈતાચાર્યતા યાય, તેથી જે પ્રકારે આચાર્યશ્રીનિર્મિત શ્રીસુબોધિન્યાદિ ત્રયે આપશ્રીના સાક્ષાત્ પ્રાદુર્ભાવના અભાવમા પણ સર્વ નિજ જનને સુબોધ યાય, સુખે સમજી શકાય, તે પ્રકારે તેઓશ્રીનાં અષ્ટોત્તરશત નામ પ્રકટ કરું છું, અર્થાત્ આચાર્યશ્રીની દુર્બોધ વાણી સમજવાના કેવલૈકઉપાયરૂપ તેઓશ્રીના એકસો અને આઠ નામ પ્રકટ કરીશ. ‘સંખ્યાના નિયંત્રણુવિના જે જપાય, તે જપેલું નિષ્ફલ’ યાય’ એમ શાસ્ત્રનો નિયમ હોવાથી અહિં નામની સંખ્યા એકસો અને આઠ નિયત કરી, સાક્ષાત્ શ્રીહાકુરજીનાં સ્વામિનીની સંખ્યાદર્શક આઠ તથા સખીની સંખ્યાદર્શક સો મલી એકસો અને આઠની સંખ્યા નિયત કરી.

અષ્ટોત્તરશત નામના નિર્વચનથી આચાર્યશ્રીના અલૌકિક ત્રયે સુબોધ શી રીતે થશે એ આશંકા દૂર કરવાસારુ અષ્ટોત્તરશતનામને ‘અખિલાદહત્’ વિશેષણુ લગાડ્યું છે. અખિલના-સર્વ-અધને હરનાર, અથવા અખિલ-સર્વના-અધને હરનાર એવા એ અષ્ટોત્તરશત નામ છે. ‘અધ’ શબ્દ જે કે લોકમા પાપવાચકપણુએ પ્રસિદ્ધ છે તો પણ આચાર્યશ્રીએ પ્રકટ કરેલા ભક્તિમાર્ગમાં અનુવર્તનારને તેની (પાપની) સલાવના જ અતિદુર છે, તેથી અત્ર ‘અધ’ શબ્દ પાપવાચક નથી, પરંતુ પ્રતિબંધવાચક છે, અર્થાત્ શ્રીસુબોધિન્યાદિ ત્રયના અર્થાવબોધમાં જે પ્રતિબંધ તે અત્ર ‘અધ’ કહેવાય છે. આ અષ્ટોત્તરશત નામ અખિલાદહત્ હોવાથી નિજ જનોને શ્રીસુબોધિન્યાદિ ત્રયના અર્થાવબોધ યથામા જે જે પ્રતિબંધ હોય છે તે સર્વને હરે છે, તે સર્વનો નાશ કરે છે. આથી એમ સૂચન યાય છે કે જેની રીતે આચાર્યશ્રીનું સ્વરૂપ પ્રતિબંધનિવર્તક અને ફલદાયક છે, તેની જ રીતે તેઓશ્રીના નામ પણ તેના જ પ્રતિબંધનિવર્તક અને ફલદાયક છે, તેથી આ સ્તોત્રના શ્રવણુથી, પાઠથી, જપથી, ઉક્ત નામોમા કહેલા ધર્મવડે વિશિષ્ટ શ્રીમદાચાર્ય-ચરણુના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થશે, ધર્મવિદિષ્ટ સ્વરૂપજ્ઞાનથી આચાર્યશ્રીની વાણી સમજશે, અને સાક્ષાત્ફલદાયક થશે પ્રતિબંધ જ અત્ર પાપરૂપ હોવાથી તેના અપગમથી અર્થાવબોધ સુબોધ યાય એ તો યુક્ત જ છે આચાર્યશ્રીના નામ અખિલના-સર્વના-અધ (પ્રતિબંધ) હરે છે, અર્થાત્ જ્ઞાનમાર્ગવત્ કેવલ વિદ્યાનેના જ અધને-પ્રતિબંધને-હરે છે એમ નહિ, પણ સર્વના સર્વ અધને સ્વાનુભવદારા હરે છે એમ ‘અખિલ’-પદથી સૂચન યાય છે. ‘અખિલ અધ’ એટલે સાક્ષાત્પુણિશ્વપ્રાપ્તિમા પ્રતિબંધરૂપ સર્વ કાર્ય, કષ્ટિકવાચિકમાનસિક, આધિદૈવિકાદિ, વા સાત્ત્વિકાદિ અધ, તે સર્વનો નાશ કરનાર આ અષ્ટોત્તરશત નામ છે અખિલ અધનો નાશ થયે સુખથી ત્રયનાત્પર્યની રક્ષા યાય, અને તેથી અનવતારદશામા પણ ત્વરાથી ઉદ્ધાર યાય, એવા સર્વસામર્થ્યયુક્ત અષ્ટોત્તરશત નામ છે.

પ્રવચીશ:—વક્ત્ર્યામિ એમ કહ્યું હોત તો પણ ચાતત, છતા મૂલમા પ્રવક્ત્ર્યામિ પ્રવચીશ એમ પદ યોજતા પ્ર ઉપસર્ગ લંગાડેલો છે તેનું તાત્પર્ય આ પ્રકારે છે. પ્ર એટલે પ્રકર્યથી,

પચીસ, કપીસ, કહીસ. શ્રીમદ્વાચાર્યચરણના નામ નિલ હોવાથી પૂર્વસિદ્ધ જ અષ્ટોત્તરશત નામનું પ્રાકટ્ય જ શ્રીપ્રભુચરણ કરે છે, નવીન નવા રચીને કહેતા નથી, એમ પણ પ્રશ્નનો ધ્વનિ છે.

નિષ્કર્ષાર્થ.—

આચાર્યશ્રીનું સ્વરૂપ આપશ્રીના પ્રાદુર્ભાવસમયે સર્વ પ્રકારે નિજ જનનો ઉદ્ધાર કરવાને સમર્થ હતું, અને તે પ્રમાણે સ્વરૂપમંત્રથી નિજ જનનો ઉદ્ધાર આપશ્રીએ કર્યો પણ ખરો, પરંતુ પોતાના પ્રાદુર્ભાવના અભાવમા પણ, આવા કરાત કલિકાલના સમયમા પણ, અનેક દૈવજીવોનો વાણીદ્વારા સમુદ્ધાર કરવા સારુ આપશ્રીનું પ્રાકટ્ય હોવાથી આપશ્રીએ જીવના ઉપર પરમ કરુણા કરીને શ્રમ લઈને બળે લગવણના લોપીને પણ શ્રીસુખોધિન્યાદિ ત્રયો પ્રકટ કર્યાં. ઉક્ત શ્રીસુખોધિન્યાદિ ત્રયો અતિગૂઢ અલૌકિક તાત્પર્ય દર્શાવનાર હોવાથી અસ્પષ્ટવિદ્યાનુ આધુનિક જીવનો તેમા ચતુષ્પ્રવેશ પણ ન થતા દૈવજીવનો ઉદ્ધાર થાય નહિ, તેથી દૈવજીવની અને શ્રીમદ્વાચાર્યચરણના પ્રાકટ્યની ઉલ્લખની અનૂતાર્યતા થાય, તેમ ન થાય તેટલા સારુ સાક્ષાત્ પુણ્યોત્તમાવનાર અગ્નિકુમાર શ્રીયુસાધજીનું પ્રાકટ્ય થયું અને તેઓશ્રીએ દૈવજીવના ઉદ્ધારાર્થે, આધુનિકોને પણ આચાર્યશ્રીનિર્મિત શ્રીસુખોધિન્યાદિ ત્રયનું તાત્પર્ય સમજાવ તેટલા સારુ, નિજ જનની ઉપર મહત્તી કરુણા કરીને આચાર્યશ્રીના નિત્યસિદ્ધ અષ્ટોત્તરશત નામ પ્રકટ કર્યાં, જેના પાઠથી, જપથી, શ્રવણથી, શ્રીમદ્વાચાર્યચરણનું નામોક્ત ધર્મસંહિત સ્વરૂપ હૃદયાર્થ થાય છે, અને હૃદયમાં તેઓશ્રીના ધર્મના પ્રવેશથી તેઓશ્રીની વાણી સુખોધ થાય છે, તેથી જ પુણ્યમાર્ગીય પ્રત્યેક વૈષ્ણવે અવસ્થ આ સર્વોત્તમ રતોત્તરનો જપ, પાઠ, અર્થસદ્ શ્રવણ છત્યાદિ મ્નેદ્ધારાર્થ કરવું, અને તેદ્વારા આચાર્યશ્રીના અનિગૂઢ અલૌકિક ત્રય સમજવાને શ્રીમત્પ્રભુચરણની કૃપાથી સમર્થ થવું.

‘મોક્ષનું સાધન શું ?

વેદ શું કહે છે ?

વેદમા-ઉપનિષદમા બ્રહ્માનંદવત્રીમા કહ્યું છે કે- ‘મત્ત સત્ છે, જ્ઞાનસ્વરૂપ છે, અનંત છે, પરમ આકાશરૂપ ગુહામા રહેલું છે, એમ જ જાણે છે. ’ (૧). ઉત્તર નારાયણોપનિષદમા કહ્યું છે કે- ‘(પૂર્વ મંત્રમા જગત્તાં તરીકે વર્ણવેલા) ‘એ મહાન પુરુષને હું જાણું છું, ’ (તેનું સ્વરૂપ આવું છે)- ‘તે અજ્ઞાનથી-અજ્ઞાનાત્મક લોકથી-પર-પેને પાર-છે,

૧. અહહ ! ઘણી જ ખેદની વાત છે કે વસ્તુસ્થિતિ આવી છતાં પણ આચાર્યશ્રીના ત્રયની-તેમની વાણીની-વૈષ્ણવો અને જોસ્વામી બાલકો તરફથી અધુના કેવલ અવગણના જ હનભાગ્યે થાય છે.

૨. શ્રીમાદ્વાચાર્યના તૃતીયા-ચાલના તૃતીયપાદના રહમા ચૂરકપરથી આ લેખ લખાયેલો છે. પ્રકાશનો પણ આશય લેવામા આવ્યો છે.

૩. સત્ય જ્ઞાનમનન્ત વ્રજ, યો વેદ વિહિત ગુપ્તા પારમે વ્યોમન.

૪. વેદાદ્યમેત પુરુષ મહાન્તમાગ્નિચર્ણ તમસ પરસ્તાત્, તમેવ વિદ્વાનમૃત ઇદ મવતિ નાન્ય પત્યા વિદ્યતેતનાય ।

મૂર્ચની અદર જેવો શુદ્ધ સ્વામી વર્ણ દેખાય છે તેવો તેનો વર્ણ છે, તેને આ પ્રકારે જાણનાર આ લોકમાં મુક્ત યદ્ય જાય છે (મોક્ષ મેલવે છે), મોક્ષ માટે અહના જ્ઞાન વિના બીજો માર્ગ નથી ' (૨). ઉપર આપેલા ઉપનિષદના એ વાક્યોમાંથી અને એવા જ બીજા પશુ વાક્યોમાંથી એ જ તાત્પર્ય નિકસે છે કે સત્યાદિસ્વરૂપ અહના જ્ઞાનથી જ મોક્ષ થાય છે. મોક્ષની પ્રાપ્તિ થનામાં સાધન બ્રહ્મજ્ઞાન જ છે પરંતુ ' ૧આ (પરમાત્મા) જેને જ વરે છે તે વડે એ (પરમાત્મા) પ્રાપ્ય છે. ' આ શ્રુતિ-વેદ-એમ પ્રતિપાદન કરે છે કે ભગવાન જેને પોતાનો કરે છે, કૃપા કરીને જેનો અગીકાર કરે છે, તેનો જ ભક્તિમાર્ગમાં પ્રવેશ થાય છે, અને ભક્તિ પ્રાપ્ત કર્યા પછી, ભક્તિવડે જ પરમાત્મપ્રાપ્તિરૂપ મોક્ષને પ્રાપ્ત કરી શકે છે, ત્યારે તો એમ સિદ્ધ થયું કે પ્રભુનો અનુગ્રહ થાય અને અનુગ્રહરૂપ ભક્તિ કરે તો જ મોક્ષ થાય.

પ્રથમની બંને શ્રુતિઓ જ્ઞાનથી જ મોક્ષ થવાનું સૂચવે છે, ત્યારે અંતિમ શ્રુતિ અને તેના જેવી બીજી પશુ શ્રુતિઓ ભક્તિથી જ મોક્ષ થાય એમ દલતાથી જણાવે છે, તેથી નીચે પ્રમાણે સંશય થાય છે

સંશય-૧.

શ્રુતિનો-વેદનો-અક્ષરેઅક્ષર માન્ય હોય છે, તેમાં કદાચ આપણા તરફ કામમાં નથી જ આવતા. શ્રુતિ તો પરસ્પરવિરુદ્ધ કહે છે એક કહે છે કે જ્ઞાનથી મોક્ષ, અને બીજી કહે છે ભક્તિથી મોક્ષ ત્યારે ખરું શું માનવું ? શ્રુતિ બંનેથી મોક્ષ થાય એમ કહે છે, તેથી જ્ઞાન અને ભક્તિ બંનેનો સમુચ્ચય હોય તો જ મોક્ષ થાય એમ માનવું કે કેવલ જ્ઞાનથી કે કેવલ ભક્તિમાત્રથી પશુ મોક્ષ થાય એમ વિરુદ્ધ માનવો ? જ્ઞાનભક્તિ સાથે જ બેદરે એ કેવલ જ્ઞાન અથવા કેવલ ભક્તિ જ ? આ પ્રમાણે વેદવાક્યોમાં સંદેહ થયો.

ગીતાનો અભિપ્રાય શો છે ?

ભગવાન ગીતામાં આગ્રા કરે છે કે - ' ભક્તિવડે મને જાણે છે ' એમ આજ્ઞા કરીને આગ્રા એમ ઉપદેશ છે કે ' ત્યાર પછી મને યથાર્થ સમજીને અનંતર (સમન્યા પછી) (મારામાં) પ્રવેગે છે ' આ વાક્યોનો ભાવાર્થ એવો ભાસે છે કે ભક્તિવડે જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય અને જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા પછી મોક્ષ મને, અર્થાત્ ભક્તિમાર્ગમાં પશુ પુરુષોત્તમનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા પછી જ મોક્ષ થાય. જ્ઞાનમાર્ગ અને ભક્તિમાર્ગ ભિન્ન છે, એમાં તો સંદેહ છે જ નહિ જ્ઞાનમાર્ગમાં જેનું જ્ઞાન મેલવવાનું છે, તે અક્ષરશ્રવણ કહેવાય છે, જે અક્ષરશ્રવણ ગણિતાનંદ છે શ્રુતિમાં ' અન્નપતિના રસો આનંદ તે અહનો એવં આનંદ ' એ વાક્યથી અક્ષરશ્રવણના આનંદની પશુ ગણના કરેલી છે. અક્ષરશ્રવણને ગીતામાં ભગવાને પોતાનું ધામ-ગૃહ-કહેલું છે, અને પોતે અક્ષરથી પશુ પર પુરુષોત્તમ છે, અગણિતાનંદ છે, એમ દર્શાવ્યું છે આ ઉપરથી એટલો ભેદ અવશ્ય ધ્યાનમાં રાખવો કે જ્ઞાનમાર્ગમાં ગણિતાનંદ અક્ષરનું જ્ઞાન થવાથી મોક્ષ થાય છે શ્રુતિ પશુ કહે છે કે ' અહને જાણે છે તે પરને પામે છે '.

૧. યમેતપ વૃણતે તેન લભ્ય ।

૨. તે યે શત પ્રજાપતેરાનન્દા સ દુઃખે ત્ર્યશ્વન આનન્દ ।

૩. અક્ષરાદિ ચોત્તમ, અતોહિમ લોકે વેદે ચ પ્રસિદ્ધ પુરુષોત્તમ ।

૪. ત્ર્યશ્વિત્રાપ્રોતિ પરસ્ ।

આ સ્થલે બ્રહ્મને એટલે અક્ષરબ્રહ્મને જે જાણે છે તે પરમે-પુરુષોત્તમને-પામે છે, એમ સમજવું, અને ભક્તિમાર્ગમા પુરુષોત્તમના જ જ્ઞાનથી મોક્ષ છે એમ અવધારવું. અક્ષર અને પરબ્રહ્મના આ બે રૂપભેદથી જ્ઞાનમાર્ગ અને ભક્તિમાર્ગનું પણ વૈલક્ષણ્ય સ્પષ્ટ થાય છે.

સંશય ૨.

વેદમા પહેલા કહ્યું તેમ લિંગલિંગ વાક્યો નજરે પડે છે એક કહે છે કે અક્ષરબ્રહ્મના જ્ઞાનથી જ મોક્ષ અને એક વાક્ય નિરૂપણ કરે છે કે ભગવદ્ગુણાન્ય ભક્તિથી જ મોક્ષ. ગીતામા ભગવાન એવી આજ્ઞા કરે છે કે ભક્તિવડે મારું (પુરુષોત્તમનું) જ્ઞાન સંપાદન કર્યા પછી જ મોક્ષ થાય છે ત્યારે વેદમા બતાવેલા ભક્તિમાર્ગમા પણ ભગવદ્ગુણાન્ય પુરુષોત્તમના જ્ઞાનની આવશ્યકતા સિદ્ધ થાય છે ભગવાન આજ્ઞા કરે છે કે પુરુષોત્તમનું જ્ઞાન જોઈએ, અને વેદમા ક્યન છે કે અક્ષરબ્રહ્મનું જ્ઞાન જોઈએ, તો જ મોક્ષ થાય. ત્યારે ભક્તે મોક્ષને વારતે (ભક્તિથી પણ) કેવું જ્ઞાન મેલવવું ? પુરુષોત્તમનું કે અક્ષરનું ? તેમા પણ બન્નેનું મેલવવું કે પુરુષોત્તમનું જ, અથવા અક્ષરનું જ ? બન્નેનું જોઈએ, બેમાથી એકનું હોય તો ચાલે નહિ' એમ જો કહેશો તો અન્ય ભગવદ્ગુણનો વિરોધ આવીને ઉભો રહેશે. ભગવાન આજ્ઞા કરે છે કે- 'તેથી 'મારી ભક્તિવડે યુક્ત મદાત્મા યોગીને જ્ઞાન કે વૈરાગ્ય કંઈ પણ મેપરકારક થઈ પડતું નથી.' આ વાક્યમા ભક્તને જ્ઞાન-માત્રની જરૂર નથી એમ ભગવાન આજ્ઞા કરે છે બીજા જ્ઞાનની જ આવશ્યકતાનો અભાવ ત્યાં બનેલા જ્ઞાનની જરૂર છે એમ કહેવું યોગ્ય કેમ ગણાય ? ભગવાન એક સ્થલે એમ આજ્ઞા કરે કે ભક્તિવડે જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા પછી જ મોક્ષ થાય, અને એક સ્થલે ભક્તને જ્ઞાનની અપેક્ષા જ નથી એમ પણ કેમ ઉપદેશ ? પરંપરવિરુદ્ધ ઉપદેશ હોવાથી શ્રુતિનો અને ભગવદ્ગુણનો વિરોધ પ્રાપ્ત થાય છે, અને અમુક નિશ્ચયકેપર આવી શકાતું નથી.

પહેલા વિસ્તારથી વર્ણવેલા અને સંશયનું સ્વરૂપ અવધારણાથે પુનઃ અત્ર આપવામાં આવે છે.

શ્રુતિવિરોધ. ૧.

એક શ્રુતિ એમ વરે છે કે જ્ઞાનથી જ મોક્ષ થાય છે, બીજી શ્રુતિ એમ કહે છે કે ભક્તિથી જ મોક્ષ થાય છે શ્રુતિનું વચન સર્વને પ્રમાણ જ હોય છે, તેમા અમુક જ વાક્ય પ્રમાણ અને અમુક ભાગ અપ્રમાણ એવી માન્યતા આરિતક પુરુષોત્તમનેવામા આવતી નથી. બન્ને શ્રુતિના વાક્યો માનવા જ પડે, અને માનીએ છીએ તો વિરોધ જણાય છે. જ્ઞાનથી અને ભક્તિથી એમ બન્નેથી મોક્ષ પ્રાપ્ત થવાનું વેદ કહે છે, એટલે જ્ઞાન અને ભક્તિ બન્ને હોય તો મોક્ષ થાય કે બેમાથી એક વડે પણ મોક્ષ મેલવવા ભાગ્યમાલી થવાય ? શો નિશ્ચય કરવો ?

સ્મૃતિવિરોધ ૨

ગીતામા ભગવાન આજ્ઞા કરે છે કે ભક્તિવડે મારું (પુરુષોત્તમનું) જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા પછી મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય વેદ કહે છે કે અક્ષરબ્રહ્મના, જે પુરુષોત્તમનું ધામ છે તેના, જ્ઞાનથી

વિરોધ આવીને ઉભો રહેશે. ભગવાન આના કરે છે કે ‘મારે વિષે કામ રાખીને મને રમણ અને જાર માનીને મારા સ્વરૂપને નહિ જાણનારી અજ્ઞાઓ સંગથી જ સેકડો અને હજારોની સખ્યામાં પરમ બ્રહ્મ એવા અને પ્રાપ્ત થઈ.’ શ્રીમદ્ભાગવતના આ વચનથી જ્ઞાન-માર્ગના અને ભક્તિમાર્ગના પણ જ્ઞાનથી રહિત એવી અજ્ઞાઓને ભગવદ્પ્રાપ્તિ થઈ એ સ્પષ્ટ થાય છે, ‘ભગવાન જેનો અંગીકાર કરે છે તે વડે ભગવાન પોતે પ્રાપ્ત થાય છે’ એ શ્રુતિ પણ એમ જ કહે છે ત્યારે જ શ્રુતિઓ અને સ્મૃતિઓ એમ પ્રતિપાદન કરે છે કે અક્ષરના કે પુરુષોત્તમના જ્ઞાનથી જ મોક્ષ થાય અન્યથી નહિ, એ શ્રુતિઓ અને સ્મૃતિઓ સાથે વિરોધ પ્રાપ્ત થયો, કારણ કે આ ઠેકાણે જ્ઞાનમાત્રથી રહિત છતાં સંગમાત્રથી જ ભગવદ્પ્રાપ્તિનું નિરૂપણ છે, તેથી વિરોધ તો છે જ.

સાદેહપરંપરા.

એક ઠેકાણે જ્ઞાનને મોક્ષનું સાધન માન્યુ, તો કોઈ ઠેકાણે ભક્તિને જ મોક્ષસાધક કહી, અને કોઈ ઠેકાણે જ્ઞાન અને ભક્તિ એ બન્ને પણ મોક્ષસાધક નથી એમ ઉપદેશ્યુ આવા પરસ્પરવિરોધ અને વિરુદ્ધ ઉપદેશથી મોક્ષ મેલવવાની ઇચ્છા રાખનારને કોઈ પણ પ્રકારના એક નિયત સાધનનો નિશ્ચય થતો નથી, ત્યારે મોક્ષના સાધનમાં તેવા મુમુક્ષુની પ્રવૃત્તિ પણ નહિ જ સંભવે. ત્યારે તેને મોક્ષની ઇચ્છા થઈ ત્યારે તેણે તેના સાધનોની શોધખોળ કરી, અને તેમ કરતાં પરસ્પરવિરુદ્ધ ઉપદેશથી અમુક નિયત સાધનનો નિશ્ચય કરવામાં તે નિરાશ થયો, એટલે એ અધિકારી અગ્નિહોત્રાદિક કર્મો કરીને સ્વર્ગનું નાશવત્ સુખ પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કરશે. મુમુક્ષુની પ્રવૃત્તિ મોક્ષ તરફ ન થાય તો પછી પૂર્વે બતાવેલું જ્ઞાન અને ભક્તિનું વૈલક્ષણ્ય અને લક્ષિતનો ઉત્કર્ષ, દોષની પણ ક્ષણિક સ્થિતિ, એ વગેરેનો પણ નિષાર થયો અસંકય છે આ પ્રમાણે વેદ, ગીતા અને શ્રીમદ્ભાગવતના વાક્યોમાં સાદેહપરંપરા આવી પડવાથી શ્રીગ્યાસજ્ઞ બ્રહ્મસૂત્ર યોગે છે કે—

ગતેરર્થવસ્તુમયયાન્યથા હિ વિરોધ ॥ ૨૨ ॥ (૩-૩-૭)

“જ્ઞાન બે પ્રકારે (મર્યાદા અને પુષ્ટિ એવા બે પ્રકારે) ફલજનક છે, એમ નહિ માનો તો વિરોધ ઉભો રહેશે.”

આ સ્થલે આવો આશય છે. દરેક કાર્ય પ્રતિ ભગવદ્દિગ્ધ જ કારણ છે. ભગવદ્દિગ્ધા નિત્ય છે વેદ પણ એમ જ કહે છે કે ‘ભગવાન જ તેની પાસે સારા કામો કરાવે છે, જેને પોતે આ લોકથી ઉંચે લઈ જાય છે’ આવી અનેક શ્રુતિઓ છે, તેનો ભાવાર્થ આવો છે. સૃષ્ટિ ઉત્પત્ત કરતાં રહેલા ભગવાને એવો નિશ્ચય કરેલો હોય છે કે ‘આ જીવ પાસે આટલા કર્મો કરાવીને આ ફલ આપીશ’ આ પ્રમાણે જ સર્વ થયા તરીકે ભગવાનની ઇચ્છાનું સ્વરૂપ ‘જેને પોતે આ લોકથી ઉંચે લઈ જવા ઇચ્છે છે’ શ્રુતિએ સ્પષ્ટ કર્યું છે આ ભગવદ્દિગ્ધાના સ્વરૂપનો વિચાર કરીએ ભગવાન કેને ‘ઉંચે લઈ જવા ઇચ્છે છે’ ? અર્થાત્ કેને મોક્ષ આપવા ઇચ્છે છે ? આ ઇચ્છામાં ઉત્તપન-ક્રિયું લઈ જવું-એ કાર્ય છે, તેના કારણનો વિચાર કરવો જોઈએ ઉત્તપન શાથી થાય ? તેનું એક નિશ્ચિત

૧. મત્કામા રમણ જાર મત્ત્વરૂપાવિદોષન્યા । મદ્ગ મા પરમ પ્રાપ્તુ સદ્ગાચ્છતસહસ્રગ ।

૨. અપ ડ અવ સાધુ કર્મ કારયતિ યમેમ્બો લોકેમ્બ ઝનિનીપતિ ।

કારણ શું ? આવા પ્રશ્નોથી પ્રેરાઈને વેદ, ગીતા, શ્રીમદ્ભાગવતનો આશ્રય લઈએ છીએ તો ઉત્તરપતન-મોક્ષનું-એક નિશ્ચિત કાળજી જણાતું નથી કાંઈ ટૂંકાણે મોક્ષને માટે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાનો ઉપદેશ છે, તો કાંઈ ટૂંકાણે ભક્તિથી જ મોક્ષ થવાનો નિશ્ચય જોવામાં આવે છે, કાંઈ સ્થલે વરણથી-પ્રભુએ કરેલા અંગીકારથી-જ મોક્ષ મળવાનો નિર્દેશ છે, તો કાંઈ ટૂંકાણે ભગવાનમાં કામજીવિ, રમજીવિ, અથવા જનજીવિ રાખીને પણ ભગવતપ્રાપ્તિ થવાનો નિશ્ચય છે આવી રીતે મોક્ષના સાધનોનો વિચાર કરતા એક નિશ્ચિત સાધન મનતું નથી, મોક્ષનું સાધન તો અમુક જ હોય જોઈએ એવા નિશ્ચય ઉપર આવી શકાતું નથી. આવી જ વિચારપર-પરમાં લીન થઈએ અને આટલેથી જ વિરામ પામીએ તો મુમુક્ષુ પુરુષની મોક્ષમાટે પ્રવૃત્તિ જ નહિ થાય, માટે કાંઈ એવો પ્રકાર મોક્ષી કાઢે જોઈએ કે જેથી અનેક સરસો પરાસ્ત થાય અને મુમુક્ષુની પણ શાસ્ત્રદારો મોક્ષસાધનમાં પ્રવૃત્તિ થાય એવો પ્રકાર કયો ? એવો એક હેતુ શો છે ? આનું હિતર શ્રીમદ્દિગ્વિજયપ્રભુચરણ ભાષ્યમાં નાંચે પ્રમાણે આપે છે.

માર્ગ એ છે, ૧. મર્યાદા અને ૨. પુષ્ટિ.

મર્યાદા એટલે શું ?

જીવના પ્રધાનથી સિદ્ધ થઈ શકે એવું સાધન જ્ઞાન અને ભક્તિ શાસ્ત્રમાં જણાય છે, તે શાસ્ત્રમાં કહેલા જ્ઞાન અને ભક્તિરૂપ સાધનથી જ મુક્તિ થાય એ મર્યાદાનું સ્વરૂપ છે, અર્થાત્ શાસ્ત્રમાં કરવાને ઉપદેશોના જ્ઞાનભક્તિરૂપ સાધનોથી શાસ્ત્રની-વેદાદિની-મર્યાદામાં રહીને મુક્તિ-મોક્ષ-થાય, એ મર્યાદામાર્ગનું સ્વરૂપ છે સારાશ એ જ કે વૈદિક માર્ગના નિયમ પ્રમાણે જ્ઞાન અથવા ભક્તિ કરવાથી જે માર્ગમાં મોક્ષ થાય એ મર્યાદામાર્ગ કહેવાય. એક સાધારણ હેતુથી જ્યાં અમુક આમત સિદ્ધ થતી હોય છે ત્યાં મર્યાદા કહેવાય છે, આટલું કરવાથી આટલું આપતું એવી રાજ્યની મર્યાદા હોય છે, તેવી રીતે શાસ્ત્રમાં પણ ભગવાને મર્યાદા આપેલી છે. મર્યાદા એટલે એક જાતની હદ. અર્થાત્ આ હદમાં ગ્રીધી રીતે વ્યવહારી અમુક સ્થલે જઈ પહોંચાય, આ મર્યાદાનું સ્વરૂપ છે.

પુષ્ટિ એટલે શું ?

શાસ્ત્રમાં કહેલા જ્ઞાન અને ભક્તિરૂપ સાધનો ન હોય તો પણ ભગવાન પોતાના સ્વરૂપવજ્રથી પોતાની પ્રાપ્તિ કરાવે એ પુષ્ટિ જ્ઞાન પણ ન હોય અને શાસ્ત્રીય ભક્તિરૂપ સાધન પણ ન હોય, કેવલ પ્રભુ કૃપા કરીને જ પોતાના જગથી જીવને પોતાની પ્રાપ્તિ કરાવે એ પુષ્ટિમાર્ગ. પુષ્ટિ એટલે પોષણ, ભગવાનનો અનુમ્મદ. 'અનુમ્મદનું સ્વરૂપ ભુદું' જ છે, ફક્ત આપવાની છત્તા એ જ અનુમ્મદ નહિ. છત્તા ભુદી અને અનુમ્મદ ભુદો પ્રભુ આજ્ઞા કરે છે કે 'જેના' ઉપર હું અનુમ્મદ કરવાની છત્તા કરું છું.' અર્થાત્ અનુમ્મદ અને છત્તા એ બેનું પણ સ્વરૂપ પ્રથમ પ્રથમ છે. અનુમ્મદ એટલે કૃપા, અનુકંપા, દયા. જીવના સ્વરૂપનો, તેણે કરેલા સાધનોનો, વિચાર ન કરતા, માત્ર પોતાના જ સ્વરૂપના વજ્રથી કૃપા કરીને પ્રભુ નિ સાધન જીવનો ઉદ્ધાર કરે એ પુષ્ટિ.

૧. આનું સ્વરૂપ વિસ્તરણ અવલોકન હોય તો જુઓ પુષ્ટિપ્રવાહમર્યાદામેહની ટીકા.

૨. યસ્યાનુમ્મદમિચ્છામિ ।

સંશયનિરાસ.

મર્યાદા અને પુષ્ટિ એવા બે માર્ગનું સ્વરૂપ નિરૂપણ કર્યું. આ બંને લિખ માર્ગનો વિચાર કરીને શ્રુતિ, ગીતા અને શ્રીમદ્ભાગવતના વાક્યોનો જે યોગ્ય સમન્વય કરવામા આવે તો પૂર્વે બતાવેલા સર્વ સંશયોનો નિરાસ થઈ જાય છે. બન્ને માર્ગો પ્રભુએ જ પ્રકટ કરેલા છે ભગવાને જ શ્રીમુખથી એ બંને માર્ગનું સ્વરૂપ પ્રસ્થાનચતુષ્ટયમા ઉપદેશ્ય છે, એટલે પુષ્ટિ અને મર્યાદા એ બંને લિખ માર્ગ અપ્રમાણ નથી ભગવાન જે જીવનો જે માર્ગમાં અંગીકાર કરે છે, તે જીવને તે જ માર્ગમાં પ્રવૃત્ત કરીને તે માર્ગનું ફલ આપે છે. આ વિચારયુક્ત સિદ્ધાંતથી એક પણ સંશય ઉદ્ભવશે જ નહિ. જે જીવનો અંગીકાર કેવલ મર્યાદામા જ છે, તે જીવને તે માર્ગમાં પ્રવૃત્ત કરીને એ માર્ગનું ફલ-અક્ષરબ્રહ્મમાં લય-આપે છે મર્યાદામાર્ગ વિકટ છે, એક જ જન્મમાં ઉદ્ધાર થતો નથી. શુદ્ધચોનિમા જન્મ થયું હોય તો ક્રમશઃ વર્ણાવનનપન્નનું જન્મનું સર્વ આશ્ચર્યોરિ પ્રાપ્ત કરીને, વૈદિક ધર્મ વગેરેથી અત કરણની શુદ્ધિ થયા પછી અક્ષરબ્રહ્મનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને છેવટે અક્ષર-બ્રહ્મમાં લયરૂપ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. પુષ્ટિમાર્ગમાં ગમે તેવી ચોનિમા જન્મ હોય, કાંઈ પણ સાધન એણે કર્યું ન હોય તો પણ પ્રભુ પોતે જ કૃપા કરીને તે જીવનો ઉદ્ધાર કરે છે. જ્યારે કેવલ મર્યાદામા અંગીકૃત જીવનો અક્ષરધામમા જ લય થાય છે એ સિદ્ધાંત નિસં-દિગ્ધ જ થયો.

પહેલા એમ શંકા કરામા આવી હતી કે ‘જ્ઞાનમાર્ગની રુદિપ્રમાણે અક્ષરનું જ્ઞાન એણે સંપાદન કર્યું, પછીથી લક્ષિત કરીને, પુરુષોત્તમનું જ્ઞાન પણ એણે મેલવ્યું, તેવા જ્ઞાન-લક્ષિતનો લય ક્યા થવો જાણ્યો ?’ આ સંશયનું તાત્પર્ય એટલું જ છે કે કેવલ અક્ષરબ્રહ્મના જ્ઞાનવાનનો તો અક્ષરમા જ લય થાય એ વાત તો નિશ્ચિત થઈ, પરંતુ અક્ષરનું જ્ઞાન મેલ્યા પછી પુરુષોત્તમનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરનારનો લય શેમા થશે ? આ શંકા તો કાયમ જ રહી આ સંદેહ પણ હવે ટકશે નહિ પહેલા જ્ઞાનમાર્ગનુસાર અક્ષરનું જ્ઞાન એણે મેલવ્યું, તેથી તેનો અંગીકાર મર્યાદામા થયો, પણ પછી એણે લક્ષિતમાર્ગનુસાર પુરુષોત્તમનું જ્ઞાન પણ સંપાદન કરેલું હોવાથી એનો લય પુરુષોત્તમમા થાય છે

પ્રમાણ શું ?

આ ઠેકાણે એમ સંશય ઉભો કરવામા આવશે કે એકવાર જે જ્ઞાનીનો અક્ષરબ્રહ્મમાં લય થઈ ગયો તે જ્ઞાનીનો કરીને પુરુષોત્તમમા લય ક્યાથી થવાનો ? તે જ્ઞાનવામા પ્રમાણ શું ? આ સંશયના શમનમાટે શ્રીમદ્ભાગવતનું પ્રમાણ આપવામા આવે છે. દશમ સ્કંધમાં એક પ્રસંગ છે, તેનો માર એ છે કે ‘એક વેલાએ શ્રીનંદરાયજી આસુરસમયમા વહેલા ઉઠીને સ્નાન કરવા ગયા, તે વખતે વરુણદેવનો અનુચર તેમને બાધીને વરુણપાસે લઈ ગયો અને ભગવાન તેમને લાથી મુક્ત કરી આવ્યા સર્વ ગોપોને ભગવાનના ઔઘર્ષનું જ્ઞાન થવાથી ભગવાનના લોકના દર્શનની ઇચ્છા થઈ, તે ઇચ્છા જાણી લઈને મહાકારુણિક પ્રભુએ એ

૩ પૂર્વમીમાસામા પણ ઉદિતે જુહોતિ અને અહિતે જુહોતિ એ પરસ્પરવિરુદ્ધ વિધાનનો સમન્વય અધિકારિકેદ્થી કરવામા આવ્યો છે તેમજ અત્ર પણ વિરુદ્ધ વાક્યનો સમન્વય પુષ્ટિ અને મર્યાદા એવા બે બેદ્થી કર્યો છે.

લોકોને પોતાનું ધામ દેખાડ્યું. તે રમ્ય પ્રસંગમાં એવો શ્લોક છે કે 'લગવાનું તે બધાઓને બ્રહ્મહૃદ્યપ્રતિ લઈ ગયા અને તે લોકોને એમાં મગ્ન કર્યા, અને ફરીને તેઓને લગવાને બહાર કાઢ્યા.' આ ઉપરથી નિશ્ચય થશે કે અક્ષરબ્રહ્મમાં લય થઈ ગયા પછી પણ ભક્તિજન્ય પુરુષોત્તમના જ્ઞાનથી તેનો અક્ષરબ્રહ્મમાંથી ઉદ્ધાર થાય છે, અને તે ભક્તિવડે પુરુષોત્તમમાં લય પામે છે.

ઉપર પ્રમાણે બન્ને માર્ગોના સ્વીકાર કરવાથી શ્રુતિનો વિરોધ દૂર થાય છે, એટલું જ નહિ પણ સ્મૃતિનો વિરોધ પણ પરાસ્ત થાય છે બન્ને માર્ગ વિવક્ષણ હોવાથી પુષ્ટિમાર્ગમાં જે જીવનો અગીકાર થયો હોય છે, તે જીવને જ્ઞાન વગેરેની અપેક્ષા નથી હોતી, અને મર્યાદામાં જોનો સ્વીકાર થયો હોય તેને જ્ઞાનવૈરાગ્યાદિની જરૂર છે, એટલે પરસ્પરવિરોધ નહિ જ આવે.

જે બંનેમાં જિદ્દાત સ્વોદારવામાં ન આવે તો બંધાસન કહે છે કે 'વિરોધ પ્રાપ્ત થશે' મર્યાદા અને પુષ્ટિ એવા બંને ભેદનો સ્વીકાર કરીને વ્યવસ્થા નહિ કરે તો પહેલાં નિરૂપણ કરેલા વિરોધો એમના એમ ઉભા રહેશે, સુમુક્તની મોક્ષમાં પ્રવૃત્તિ જ નહિ થાય

કેટલુંક આવશ્યક.

અત્ર પ્રકાશમાં શીખુ-પોતમજીમહારાજ કેટલુંક આવશ્યક જાણવાનેલું વિવેચન લખે છે, તે પણ અત્ર આપનામાં આવે છે. વેદાંતો (ઉપનિષદો) બ્રહ્મના સ્વરૂપનું નિરૂપણ કરનારા છે. કોઇ સ્થલે બ્રહ્મને સૃષ્ટિને ઉત્પન્ન કરનાર તરીકે બોલ્યાં આવે છે, તો કોઇ સ્થલે સૃષ્ટિના નિયામક તરીકે જણાવે છે, એમ અનેક પ્રકારે બ્રહ્મના માહાત્મ્યનું વર્ણન કરે છે કવચિત્ જીવ અને પરમાત્માની એકતા પણ દર્શાવે છે, કવચિત્ કહે છે કે આવા પ્રકારનું જ્ઞાન યવાથી મોક્ષ થાય છે, વ્લી કોઇ સ્થલે એમ પણ કહે છે કે લગવાનું વરણથી-અગીકારથી-સ્મૃતિનું વર છે, કોઇ સ્થલે ભક્તિથી (નિજ અગરૂપ ભક્તો) જ મોક્ષ કહેવામાં આવે છે. આ સર્વની સંગતિ પ્રકરણના ભેદથી કરી લેવી તેમ કરતા એવો નિશ્ચય થશે કે અક્ષર-બ્રહ્મના માહાત્મ્યનું જ્ઞાન અને તેની સાથે પોતાના આત્માના અભેદનું જ્ઞાન યવાથી અક્ષર-બ્રહ્મની પ્રાપ્તિ થતી નથી. જ્ઞાનનું-સ્મૃતિનું-વિવરણ પણ શ્રુતિમાં નિર્દિષ્ટ છે, તેથી લગવત્સ્વરૂપ દૃષ્ટિગોચર થયા પછી હૃદયચયિતુ ભેદન થાય છે, અને સર્વ સશયો હેઠાઈ જાય છે, અને તેમ યવાથી સુદૃઢ સ્નેહરૂપ (મર્યાદિક) ભક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે, તે વખતે અક્ષરનું પણ (પહેલા કહેલું) જ્ઞાન હોય તે ઉપકારક થઈ પડે છે, અને છેવટે પુરુષોત્તમની પ્રાપ્તિ થાય છે. આ સ્થલે કેવલ જ્ઞાનથી જ પ્રભુ વરણ કરે છે એમ માની લેવાનું નથી, કેમકે વરણશ્રુતિમાં એમ દર્શાવ્યું નથી. વરણશ્રુતિ તો કહે છે કે પરમાત્મા જીવે કરેલા કોઇ પણ સાધનથી મક્ષતા નથી. શ્રવણાદિવિધિથી પ્રાપ્ત સાધનોથી પરમાત્મા લભ્ય નથી, તો પછી શ્રવણાદિવિધિઓને જ સિદ્ધ કરનારા જ્ઞાનથી-સાધન સિદ્ધ કરનાર જ્ઞાનથી-પરમાત્મા અગીકાર કરે એ અશક્ય છે. એ તો નિસાધન અને નૈસર્ગિક ભાવનાના બેલી છે. એ પ્રકારે સાધનના ભેદથી ક્ષણે ભેદ સિદ્ધ થતા પહેલા કહેલી શ્રુતિમાં-જોને હવે લઈ જવા મગ્ન છે તેની પાસે સારા કાર્ય કરાવે છે શ્રુતિમાં નિરૂપણ કરેલી લગવદિષ્ટામાં જ્ઞાત સાધનો અને તેનો અન-

ભાવ, તેથી વિરુદ્ધ કામલુદ્ધિ, જનલુદ્ધિ વગેરે પણ પ્રભુપ્રાપ્તિ થવામાં સાધન છે, એમ પ્રતીયમાન થતું હોવાથી વરણ કરવામાં પણ લિલ્લક્ષિત પ્રકારો સિદ્ધ થાય છે, આ બધો પ્રકાર વેદના ઉપનૃદ્ધિરૂપ પુરાણોમાં વિગેય જણાય છે, એમ હૃદયમાં વિચાર કરીને સત્કારે આ વિચાર કર્યો છે. આ જ આશયથી અત્ર શ્રીમદ્બ્રહ્મચરણે પુરાણોના વિરોધનો પણ પરિહાર કર્યો, સુખ્યતઃ પુરાણવાક્યોનો અન્ય વિચાર નથી આ બધું વિવેચન કરવાનો ગૃહ ભાવાર્થ એ જ છે કે પોતાને વૈદિક માની લેનારા બહિર્મુખો એમ શકા કરતાં અટકે કે શ્રીભક્તિસૂત્ર એ બ્રહ્મસૂત્રો વેદના જ સશયો દ્વર દ્રવ્યા માટે કયા છે, પુરાણોની સાથે તેને કશું લાગતું વલગતું નથી. આ સર્વ પણ લોકોને જણાવવા માટે જ આ જ્ઞાન છે ખરેખર જોતાં તો 'સર્વ વેદ' અને ઇતિહાસોમાંથી સાર સાર ઉદ્ધાર કર્યો છે' એ વાક્યથી શ્રીમદ્ભાગવત વેદસ્વરૂપ જ છે. 'ઇતિ-હાસર અને પુરાણ વેદોમાં પાત્રો વેદ છે' એ ગૃહદાગ્ન્યકોપનિર્ણયના વાક્યથી પણ શ્રીમદ્ભાગવત યેનત્મક છે, માટે તેના વાક્યો વેદવાક્ય જ હોવાથી તેમાંના સગણોનું નિરાકરણ જો અત્ર કરવામાં આવે તો તે અતીવ સુયોગ્ય જ છે, એમાં લેશ પણ સંશયનો અવસર નથી.

પ્રકૃતાનુસરણ.

ઉપરના સિદ્ધાંતથી નીચેની એક અન્ય શકા પણ પરાહત થાય છે

એ શકાનું સ્વરૂપ આ છે શ્રવણાદિષ્ટિ નવવિધા ભક્તિ અથવા પ્રેમલક્ષણા ભક્તિ સર્વ પાપોનો નાશ થયા પછી ઉદ્ભવે છે કે પાપ છતાં પણ મને છે? સર્વ પાપોના નાશ પછી તે પ્રાપ્ત થાય છે એમ માનવું યોગ્ય નથી, કેમ કે ધણા વ્યાધુનિક ભક્તો દુઃખથી પીડાય છે, જો પાપપુત્ર નષ્ટ થયા પછી જ ભક્તિ મલતી હોય તો ભક્તો દુઃખી કેમ થાય? વધી એમ પણ પ્રમાણ મને છે કે શ્રવણાદિ ભક્તિથી પાપનો નાશ થાય છે. જો પાપનો નાશ થયા પછી ભક્તિ કરે તો તે ભક્તિ પાપનાશ કરનારી કેમ ગણાય? માટે સંપૂર્ણ પાપ-ધ્વંસ થયા પછી ભક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે એમ માનવું ઉચિત નથી. પ્રમાણ અને યુક્તિને અધીન બનીને શ્રવણાદિષ્ટિ ભક્તિ પાપનું અસ્તિત્વ હોય તો પણ ઉદ્ભવે, અને પ્રેમરૂપા ભક્તિ તો સર્વ પાપોનો નાશ થયા પછી જ પ્રાપ્ત થાય એમ માનવો તો વિરોધ ઉભો થયો સમજવો. અમ્હાર વગેરે ભગવાનમાં પ્રેમ રાખનારા છે, તો પણ તેઓએ ગતધ-ન્યાને ઉશ્કેરીને સલભામાના નૃપિના સત્રાચ્ચત્રો સ્થમનક મળી ચોરાઓ શન-ધન્યાએ સત્રાચ્ચત્રો વધ કરીને સ્થમનક મળી મેળવ્યો. આ સર્વ કથાપ્રસંગ શ્રીમદ્ભા-ગવતના દશમસ્કંધમાં સ્વિસ્તર વર્ણવેલો છે, ત્યાં છેવટે ભગવાને ન્યારે ગતધન્યાને દંડ દેના માટે પ્રયાસ કરવાનો આરંભ કર્યો તે વખતે શનધન્યા અમ્હારને શબ્દો ગયો, પરંતુ અમ્હાર છુટી પડ્યો, અને તેમાં અમ્હારનો હાથ હોવાથી અમ્હારને દ્વાગિકાનો પણ ત્યાગ કરવો પડ્યો હતો આ ઉપરથી પ્રસ્તુતમાં એટલું જ સમજવાનું છે કે પ્રેમરૂપા ભક્તિ પ્રાપ્ત થયા પછી પણ પાપ અવશિષ્ટ રહે છે, માટે પાપનો નાશ થયા પછી જ પ્રેમરૂપા ભક્તિ થાય એ માનવું પણ ઠીક નથી. ત્યારે જો સિદ્ધાંત સમજવો?

ઉપરના ચંદ્ર પણ મર્ધાદ અને પુણિ એવા બે ભેદ માનીને અન્યથા કરવાથી નિરૂપ્ત થાય છે, અગીકાર બે રીતે ગાય છે, એક મર્ધાદમાં અને એક પુણિમાં. જો જોના અગીકાર મ

મોક્ષમા થયેલો છે, તેઓની શ્રવણાદિમા પ્રવૃત્તિ મોક્ષની ઇચ્છાથી જ થાય છે, અને જ્યારે પ્રભુ મોક્ષદાતા છે એમ તેઓ જાણે ત્યારે જ ભગવાનમા તેમનો પ્રેમ પણ થાય, પણ તે પ્રેમ નિરુપધિક નથી, નિસ્વાર્થ નથી, 'ક્રમ ક્ર મોક્ષરૂપ સ્વાર્થ સમાયતો છે કવચિત્ વસ્તુત્વભાવે મોક્ષની ઇચ્છા નિવૃત્ત થાય તો પણ તેની હકિત સાધનમાર્ગથી હોવાથી' 'ઇચ્છા ન ધરાવતો હોય તો પણ મારી સૂક્ષ્મ ગતિને પામે છે' એ વાક્યથી અને મુકિત જ થવાની, અર્થાત્ આ મર્્યાદામાર્ગમા શ્રવણાદિ હકિતથી પાપનો ક્ષય થાય, અને પછી પ્રેમરૂપ હકિત ઉદભવે, અને એ તે પુરુષોત્તમમા લયરૂપ મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય

પુષ્ટિમાર્ગમા જે અગીકાર થાય છે તે કાષ્ટ સાધનો દરવાથી નથી થતો, પરંતુ માત્ર ભગવાનના અનુગ્રહથી જ થાય છે ભગવત્કૃપાથી જ પુષ્ટિમાર્ગમા અગીકાર થાય છે. તેમા અંગીકાર થયા પછી પાપ વગેરેનું બલ સાક્ષત્તુ નથી, તેથી તેના તરફથી પ્રતિનિધીનું બલ વ્યર્થ છે પુષ્ટિમાર્ગમા શ્રવણાદિક હકિત અને પ્રેમરૂપા હકિત એકદમ સાથે, અથવા અનુક્રમે, અને કવચિત્ તો ઉઘટે ક્રમે પણ થાય છે તો ખરી જ, તથાપિ તે સાધનરૂપા હકિત પણ દ્વલરૂપા છે માત્ર રનેહથી જ, અનુના નિસ્વાર્થ રનેહથી જ તે હકિત કરવામા આવે છે, અમુક વૈદિક અથવા સ્માર્ત વિધિના આદારે નહિ શ્રવણાદિક હકિત પાપનાશ માટે છે એમ ન સમજવું, પરંતુ શ્રવણાદિ હકિત પણ માત્ર રનેહથી જ કરવામાં આવે છે, એટલે દ્વલરૂપા છે પાપનો નાશ તો પ્રભુના અનુગ્રહથી જ થાય છે અવિદ્યાથી પ્રારબ્ધને મોક્ષપર્વત ભગવત્પ્રાપ્તિમા પ્રતિનિધરૂપ વાદ્યને સ્પર્શ કરનાર વિરલ અને વિવિધ ગહન મહાવૃક્ષોને બાલવાને લોનુપ બનેલા ભગવદનુગ્રહરૂપ અગ્નિસમક્ષ મધ્યમા રહેલા પાપરૂપ પ્રતિનિધ રહે એ સંભવતું જ નથી જે અનુગ્રહાગ્નિ મોટા મોટા વૃક્ષોને બાળીને ભસ્મ કરી નાખે તે અનુગ્રહાગ્નિ પાસે અવિદ્યાથી પ્રારબ્ધને મોક્ષપર્વતના પાપરૂપ મહાપ્રતિનિધ મોક્ષ પ્રતિનિધક થવા તૈયાર બને એ કથન ઉપસાસપાત્ર જ છે, આ સિદ્ધાંતમા નીચેના શ્રીમદ્ભાગવતનો શ્લોક પ્રમાણુભૂત છે.

સ્વપાદમૂલં મજતઃ પ્રિયસ્ય ત્વક્કાન્વમાયસ્ય હરિ પરેશ ॥

વિકર્મ યચ્છોત્પતિતં કથાશિદ્ધ ધુનેતિ સર્વં હૃદિ સન્નિવિષ્ટ ॥ ૨ ॥

અર્થ—પરેશ હરિ સ્વચરણપદ્મને ભજતા, અન્યભાવને ત્યાગ કરનારા, પ્રિય ભક્તના હૃદયમા મિરાજીને કાષ્ઠક આવી પડેલા સર્વ વિકર્મોના નાશ કરે છે

ભાવાર્થ—વિકર્મ એટલે ઉલટું કર્મ, અર્થાત્ પાપ, એ પાપ પૂર્વે થયેલ સમગ્રતુ તે પાપ દુષ્ટને આપનારું છે. ભગવાન હરિ છે, સર્વ દુષ્ટના હર્તા છે, તેથી તે સર્વ વિકર્મોના નાશ કરે છે મહાભાગતમા વાક્ય છે કે 'મને સમગ્રનારોઓનું જે પાપ હોય છે, તે હું હરી લઉં છું, તેથી હરિ કહેવાડ છું.' ભકત અન્યભાવને ત્યજીને કેવલ ભગવચ્ચરણાવિદ્યને ભજતો હોવાથી એને હાથે વિકર્મ થતુ જ પ્રથમ તો અસંભવિત છે, તો પણ યથા કથયિત્ 'આની પડેલું' વિકર્મ સમગ્ર આ વિકર્મનું સ્વરૂપ આવી રીતિનું છે 'સર્વગ્રાંથી મારાથી બની ગયેલું છે, કષ્ટ જાણીજોઈને મેં તે કર્મ કર્યું નથી' એમ થયેલું જે વિકર્મ તે અદિ' શ્લોકમા 'કાષ્ઠક આની પડેલું' એ શબ્દથી એકાગ્રાવ્ય છે. અર્થાત્, કામ મિના, અણુદિપ્તવૈક નહિ, અને માત્ર સંસર્ગજન્ય, એમ ત્રિવિધ વિકર્મ રહ્યું આવું વિકર્મ પણ તેના ભક્તોને ન હોતું તેમજ

૧. અનિચ્છતો મેં ગતિમળ્ય પ્રયુક્તો ।

૨. હરામ્ય મત્તમર્તૃણા હર્ત્રિમાર્ગ પ્રતુષ્વહમ્ । વર્ણથ મેં હરિચેષ્ટસ્તસ્માદ્વરિહ સ્મૃત ॥

ભાવ, તેથી વિરહ કામશુદ્ધિ, નરશુદ્ધિ વગેરે પણ પ્રભુપ્રાપ્તિ યવાર્મા સાધન છે, એમ પ્રતીયમાન થતું હોવાથી વરણ કરવામા પણ ભિન્નભિન્ન પ્રકારિ સિદ્ધ થાય છે, આ બધો પ્રકાર વેદના ઉપમુંદશ્યુરૂપ પુરાણોમા વિશેષ જણાય છે, એમ હૃદયમા વિચાર કરીને સત્રકારે આ વિચાર કર્યો છે. આ જ આગયથી અત્ર શ્રીમત્પ્રભુચરણે પુરાણોના વિરોધનો પણ પરિહાર કર્યો, મુખ્યતઃ પુરાણવાક્યોનો અત્ર વિચાર નથી. આ બધું વિવેચન કરવાનો મૂલ ભાવાર્થ એ જ છે કે પોતાને વૈદિક માની લેનારા બહિર્મુખો એમ શકા કરતાં અટકે શ્રીગ્યાસદ્ગત એ બ્રહ્મસત્ત્વ વેદના જ સશયો દૂર કરવા માટે કર્યા છે, પુરાણોની સાથે તેને કશું લાગતું વલગતું નથી. આ સર્વ પણ લોકોને જણાવવા માટે જ આ ડ્રાન છે. ખરેખર જોતા તો 'સર્વ વેદ' અને ઇતિહાસોમાથી સાર સાર ઉદ્ધાર કર્યો છે' એ વાક્યથી શ્રીમદ્ભાગવત વેદસ્વરૂપ જ છે. 'ઇતિ-હાસ' અને પુરાણ વેદોમા પાત્રો વેદ છે' એ મૂલદાગ્ધ્યકોર્પનપદ્ધતિ વાક્યથી પણ શ્રીમદ્ભાગવત વેદાત્મક છે, માટે તેના વાક્યો વેદવાક્ય જ હોવાથી તેમાંના સગયોનું નિરાકરણ જો અત્ર કંઠમા આવે તો તે અતીવ સુયોગ્ય જ છે, એમા લેશ પણ સશયનો અવસર નથી.

પ્રકૃતાનુસરણ.

ઉપરના સિદ્ધાંતથી નીચેની એક અન્ય શકા પણ પરાહન થાય છે

એ શકાનું સ્વરૂપ આ છે શ્રવણાદિરૂપા નવવિધા ભક્તિ અથવા પ્રેમલક્ષણા ભક્તિ સર્વ પાપોનો નાશ થયા પછી ઉદ્ભવે છે કે પાપ છતાં પણ મહે છે? સર્વ પાપોના નાશ પછી તે પ્રાપ્ત થાય છે એમ માનવું યોગ્ય નથી, કેમ કે ધણા આધુનિક ભક્તો દુઃખથી પીડાય છે, જો પાપપુરુષ નષ્ટ થયા પછી જ ભક્તિ મસતી હોય તો ભક્તો દુઃખી કેમ થાય? વક્ષી એમ પણ પ્રમાણ મહે છે કે શ્રવણાદિ ભક્તિથી પાપનો નાશ થાય છે જો પાપોનો નાશ થયા પછી ભક્તિ કરે તો તે ભક્તિ પાપનાશ કરનારી કેમ ગણાય? માટે સંપૂર્ણ પાપ-ધ્વસ થયા પછી ભક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે એમ માનવું ઉચિત નથી. પ્રમાણ અને યુક્તિને અધીન બનીને શ્રવણાદિરૂપ ભક્તિ પાપનું અસ્તિત્વ હોય તો પણ ઉદ્ભવે, અને પ્રેમરૂપા ભક્તિ તો સર્વ પાપોનો નાશ થયા પછી જ પ્રાપ્ત થાય એમ માનશે તો વિરોધ જોમો થયો સમજવો. અહૂર વગેરે ભગવાનના પ્રેમ રાખનારા છે, તો પણ તેઓએ ગતધ-ન્વાને હેતરીને સલભામાના પિતા સત્રાચરતો સ્વધર્મના મહિષ ચોરાઓ શન-ધન્વાએ સત્રાચરતો વધ કરીને સ્વધર્મતક મહિષ મેલવ્યો આ સર્વ કથાપ્રસંગ શ્રીમદ્ભાગવતના દશમસ્કંધમા સવિસ્તર વર્ણવેલો છે, ત્યાં છેવટે ભગવાને ન્યારે ગતધન્વાને દંડ દેવા માટે પ્રયાસ કરવાનો આરંભ કર્યો તે વળતે શનધન્વા અહૂરને શબ્દે ગયો, પરંતુ અહૂર છુટી પડ્યો, અને તેમા અહૂરનો હાથ હોવાથી અહૂરને દ્વાગિકાનો પણ ત્યાગ કરવો પડ્યો હતો આ ઉપરથી પ્રસ્તુતમા એટલું જ સમજવાનું છે કે પ્રેમરૂપા ભક્તિ પ્રાપ્ત થયા પછી પણ પાપ અવશિષ્ટ રહે છે, માટે પાપનો નાશ થયા પછી જ પ્રેમરૂપા ભક્તિ થાય એ માનવું પણ ઠીક નથી. ત્યારે શો સિદ્ધાંત સમજવો?

ઉપરના ચંદ્રા પણ મર્ષાદ અને પુષ્ટિ એવા બે બેદ માનીને વ્યવસ્થા કરવાથી નિવૃત્ત થાય છે, અગીકાર બે રીતે ગાય છે, એક મર્ષાદમા અને એક પુષ્ટિમા. જેઓનો અગીકાર મ-

શ્રીમદ્ભાગવત.

આપણા સર્વેના હૃદયમાં પ્રભુ મિરાજે છે, પણ આપણને અનુભવ થતો નથી કાઠમાં રહેલો અગ્નિ બાળી શકતો નથી, પણ જ્યારે ઘર્ષણ વગેરેથી બહાર પ્રકટ થાય છે ત્યારે જ દાઢ કરી શકે છે, તેમ આનંદમય પ્રભુ હૃદયસ્થિત છતાં આપણને આનંદ મળતો નથી, જ્યારે પ્રભુ હૃદયમાંથી બહાર પ્રકટ થાય છે, ત્યારે જ જીવને પૂર્ણાનંદનો અનુભવ થાય છે. આ બહાર પ્રકટ થયેલા કલાત્મક પ્રભુ તે જ શ્રીકૃષ્ણ એમનાથી પર બીજકાંઈ વસ્તુ નથી.^૧

જ્યાસુધી એ પૂર્ણાવતાર પ્રભુ બૃતલપર મિરાજ્યા, ત્યાસુધી દૈવ જીવો એ કલાત્મક પ્રભુના—પૂર્ણ પુરુષોત્તમના—દર્શનમાત્રથી કૃતાર્થ થતા જ્યારે એ પ્રભુ જુનલપરથી બહિ પ્રકટરૂપથી—કલરૂપથી—તિરોધાન થયા, ત્યારે જીવપર કૃપા કરીને પોતાની નિત્યલીલારૂપ શ્રીમદ્ભાગવત જુનલપર પધરાવતા ગયા, કે જેના અવલોકીતેનંદારા પામર જીવ સારથી છુટી, પ્રભુને ઓલખી, પ્રેમના પ્રચંડ તાપાગ્નિથી હૃદયમાંથી પ્રભુને પ્રકટ કરી પૂર્ણાનંદનો અનુભવ કરે. ભગવાનની લીલાનું વર્ણન કરનાર, એ લીલાના અવલુભાત્રથી જીવનો ઉદ્ધાર કરનાર, સાધનદશામાં પણ આનંદનો અનુભવ કરાવનાર, અને ભગવાનને હૃદયમાંથી પકટ કરી સર્વોત્તમ ક્ષણ આપનાર શ્રીમદ્ભાગવતવિના જુનલપર બીજે કોઈ પણ મંથ વિદ્યમાન નથી ઉત્તમ કથાના યથા પ્રમાણે વિદ્યમાન છે, પણ મર્થ મનુષ્યના અર્થ જીવનચરિત્રના અવલુથી માત્ર ક્ષુદ્ર ક્ષણિક ફલ જ પ્રાપ્ત થાય છે. પુરુષોત્તમની વિવિધ પ્રકારની સુદર નિસલીલાના અવલુથી જ જીવને પરમ ફલ પ્રાપ્ત થાય છે.

આ કલિકાલમાં, દેશ, કાલ, મત્ર, તીર્થ, દ્રવ્ય વગેરે એટલા દોષમસ્ત થઈ ગયા છે કે મુદ્ર જીવ તે દોષોનો નાશ કરવા સમર્થ નથી. યજ્ઞયાગ, જપતપ, જ્ઞાનવૈરાગ્ય, ઉપાસના વગેરે સર્વે સત્ત્વહીન થઈ ગયા છે, અને તદ્દ્વારા મોક્ષ સુખલ નથી. સારથી કાંઈક વિરક્ત ચિત્તથી, પ્રેમભક્તિપૂર્ણ હૃદયથી, શ્રીમદ્ભાગવતનું અવલુ કરવાથી દુનિયાના સકલ શાસ્ત્રોમાં તેની ઓછતા રહ્યું છે. કોઈ પણ ધર્મમાં, કોઈ પણ શાસ્ત્રમાં આટલા અપર પાર દેશકાલની, પ્રભુની આતી અગાધ લીલાનું વર્ણન નથી. સત્ય બનેલી કે મન કલિપત કોઈ પણ વાર્તા ભગવાનની આ ઉત્તમ અને સુદર કથાની સરખામણીમાં અસત્ય ક્ષુદ્રક લાગે છે. સર્વ ધર્મના, સર્વજ્ઞાનના, મૂર્ધન્ય વેદ પણ આપણને આટલો સતોષ, આવુ પરમ ફલ, આપી શકતા નથી. જ્ઞાતાવનાર વેદવ્યાસજીએ વેદના વિભાગ કર્યા, પુરુષોત્તમના, મીમાંસા કરી, પણ સતોષ ન જ થયો, અને જ્યારે સમાધિથી પ્રભુની સર્વ લીલાનો સાક્ષાત્કાર કર્યો, અને તેનું સવિસ્તર વર્ણન શ્રીમદ્ભાગવતમાં કર્યું, ત્યારે જ પોતાના અવનારની કૃતાર્થતા માની સતોષ પ્રાપ્ત કર્યો.

વિવિધ પ્રકારની સંજ્ઞિની ઉત્પત્તિ, રિચિતિ અને લયના લિન્ન, લિન્ન પ્રકારો, અનેક મન્વતરો, કલ્પો, વગેરેમાં ચયના ઉત્તમ રાગમગ્નના વર્ણનો, ધર્મસંસ્થાપનાયે લિન્નલિન્ન દેશકાલમાં ચયલા પ્રભુના અવતારો, અને ભવિષ્યમાં ચનાર રાગમગ્ન અને અવતારોનાં વર્ણન, લિન્નલિન્ન પ્રકારના મોક્ષના સાધન—આ સર્વ બીજા કોઈ પણ ધર્મના, કોઈ પણ દેશના, કોઈ પણ કાલના શાસ્ત્રોમાં છે^૨ અને આ સર્વ એક દિવ્ય પુરુષના—પુરુષોત્તમના—દિવ્ય

જન્મકર્મનું જ વર્ણન છે, એ જન્મકર્મ સર્વ તેની માત્ર લીલા છે, તેનું રમણ છે, અને તે પુરુષ આપણા જીવાત્માની સાથે આપણા હૃદયમાં જ સ્થિત છે, એમ જાણી તેના અગાધ માહાત્મ્યનું જ્ઞાન થતા તેનામાં નુદત સર્વનાધિક સ્નેહ થાય એમાં શું આશ્ચર્ય ? અને જો પ્રભુપર પ્રેમ થયો તો પછી શું બાકી રહ્યું ?

માટે વાચકું તો શ્રીમદ્ભાગવત જ, શ્રવણ કરવી તો પ્રભુની લીલા જ, પણ તે વાચવા સમજવામાં અર્થનો અનર્થ ન થાય એ આવશ્યક છે. હિતગિત મતમનાંતરોને લીધે શ્રીમદ્ભાગવતનો શુદ્ધ અર્થ કોઈ સમજી શક્યા નહિ, માટે એ દિગ્ધ પુરુષ શ્રીકૃષ્ણે અગ્નિ-દેવને મનુષ્યદેહ ધારણ કરવા અને શ્રીમદ્ભાગવતનું વિવેચન કરવાને આજ્ઞા કરી, અને તે અગ્નિદેવે તે આજ્ઞાનુસાર જૂતલપર અવનરી બ્યાસરૂપ વિષ્ણુને પ્રિય શ્રીમદ્ભાગવતનો શુદ્ધ અર્થ પ્રકટ કર્યો.^૧

આ શ્રીમદ્ભાગવતનો શુદ્ધ અર્થ તે જ શ્રીસુભોધિની, એ અર્થની સરસતા, ઉત્તમતા, સુંદરતા, અને રસિકતા શ્રવણ કરનારને તરત જ સ્પુરે છે, અને બીજાઓએ કરેલા અર્થની અત્યથતા સ્પષ્ટ માલમ પડે છે. બોટા અર્થથી પુરુષોત્તમની લીલાનું જ્ઞાન થતું નથી, એટલું જ નહિ પણ વિપરીત ફલ થાય છે. અસંત દિલગીરીની વાત છે કે અત્યારસુધી શ્રીમદ્ભાગવતના આ શુદ્ધ અર્થ-શ્રીસુભોધિની-શુદ્ધ પ્રકટ કરવામાં આવ્યા નથી. સંસ્કૃતમાં જ શુદ્ધ છંદોવામાં આવ્યાં નથી તો ભાષાતર તો ક્યાં જ ? મને ગમે તેટલા દોષ મને હો, પણ હું પુણ્ય છું કે આપણા ગુરુ-મહારાજોની પ્રથમ ફરજ આ નથી કે શ્રીસુભોધિની એકદમ છંદોવા અને તેનું યથાર્થ ભાષાતર કરાવી વૈષ્ણવોને તે વાચવા સાલક્ષવાની સુગમતા કરી આપવી. વૈષ્ણવો શ્રીસુભોધિનીને માટે તકરો છે, આણુથી પણ પ્રિય ગણે છે, તે વૈષ્ણવોની આવી પવિત્ર જીતાસા તૃપ્ત કરી એ ગુરુમહારાજોની ફરજ નથી? શ્રીનાથદ્વારમાં સપ્રદાયના ઉત્તમશાસ્ત્રીદ્વારા શ્રીસુભોધિનીજીની કથા નિયમસર થતી ન જોઈએ ? કાકરોલીમાં પણ શું તેની અગત્ય નથી ? અરે ! મુખ્ય, સુરત કે અમદાવાદ જેવા મહોટા સહેરોમાં એક પણ મંદિરમાં શ્રીસુભોધિની વસાય છે? શ્રીસુભોધિનીજી ધણા બાંકોને ત્યાં બિરાજે છે, ભાષાતર કરનાર વિવેક શાસ્ત્રીઓ પણ છે, દ્રવ્યની પણ ખોટને બદલે તે તો પુષ્કળ મહે તેમ છે, તો પછી આવશ્યક વિના બીજું શું કારણ છે ?

શ્રીમદ્ભાગવતસુભોધિનીના પ્રથમ સ્કંધનું ભાષાતર ગોસ્વામી શ્રીનૃસિંહવાચક તંત્રી શાસ્ત્રી જગનનાથ અમરજીએ કરેલું છે, તેની મહત્ત્વથી શ્રીભાગવતના સ્તોત્રના શુદ્ધ અર્થ અને શ્રીસુભોધિનીને અનુમાર કાઢક દુઃખ વિવેચન કરવાનો આવશ્યકપ્રયાસ છે. સામાન્ય વૈષ્ણવો શ્રીમદ્ભાગવતનો શુદ્ધ અર્થ સહેલથી સમજે, અને શ્રીસુભોધિનીજીમાંથી પણ કાંઈ કાંઈ તેમના કર્ણપર પડે એ આ લેખકની હવ્વ છે. નિદાનો તો સંસ્કૃત શ્રીસુભોધિની વાચકો, પણ મારા જેવા અવપત જતા જ્ઞાસુ ભક્તિમાર્ગિય હૃદયને માટે જે કાંઈ મને જેવું સમજાય તેવું સહેતાઈથી સમજાવવા પ્રયત્ન અત્ર કર્યો છે.

૧. અયં તસ્ય વિગંભિતું નહિ વિમુર્ચ્ચાનગદ્વાકપતે -

રન્યસ્તન વિધાય માનુષતત્ત્વ મા ગ્યાત્તવચ્છેપતિ ।

વત્ત્રાજા ચ કૃપાવલ્લોક્નપદુર્વસ્માદત્તોહ મુરા

ગૂઢાર્થે પ્રવદીક્તોમિ પદ્મધા વ્યામસ્ય વિષ્ણો પ્રિયમ્ ॥

શ્રીસુભોધિની.

વિવેચન—જેમાં ગાયત્રીના પ્રારભથી ધર્મનું વર્ણન કર્યું હોય, અને જેમાં વૃત્તાસુરના વધની કથા હોય તે ભાગવત કહેવાય. જેમ વેદનું બીજ ગાયત્રી છે તેમ શ્રીમદ્ભાગવતનું બીજ પણ ગાયત્રી છે. ગાયત્રી બીજ, વેદ વૃક્ષ, અને શ્રીમદ્ભાગવત ફળ, માટે ફલવિના, શ્રીમદ્ભાગવતના યથાર્થ જ્ઞાન વિના, વેદરૂપ વૃક્ષ પણ વ્યર્થ છે.

આ^૧ શ્લોક ગાયત્રીના અર્થરૂપ જ છે.

ગાયત્રીના શબ્દો.

શ્લોકના શબ્દો.

તત્ત્વ.....સત્યં પરં (ચોથી પંક્તિ)

સવિતુજન્માદયસ્ય યતોઽન્વયાદિતરંતઃ (પહેલી)

વરેણ્યંતેજોવારિમૃદાં યથા વિનિમયો યત્ર ત્રિસર્ગો-
મૃપા (ત્રીજી)

મર્ગઃધાત્ત્વા સ્વેન સદા નિરસ્તકુહકં (ચોથી)

દેવસ્ય...અર્ચ્યમામિહ (પહેલી)

ધોમહિ.....ધોમહિ (ચોથા)

ધિયો યો નઃ પ્રચોદયાત્તેને દ્રઢ.....સૂર્યઃ (બીજી)

યતઃ=જેથી, એ શબ્દ અવ્યય છે, તેથી બ્રહ્મ જગતનું સમવાયિકારણ છતાં અવિકૃત છે એમ સૂચવે છે. જેમ દામધેનુ, કલ્પવૃક્ષ, ચિતામણિ, મંત્ર વગેરેમાંથી વિકાર થયા વગર વિવિધ પદાર્થો ઉત્પન્ન થાય છે, તેમ બ્રહ્મમાં વિકાર થયા વગર જગત્ ઉત્પન્ન થાય છે. જગતનું અલિપ્ત નિમિત્તોપાદાન કારણ બ્રહ્મ છે. પ્રથમ પંક્તિમાં રૂપાત્મક જગતનું કારણ બ્રહ્મ છે એમ કહ્યું, બીજી પંક્તિમાં નામાત્મક જગતનું પણ કારણ બ્રહ્મ છે એમ કહ્યું.

મુદ્ધાંતિ યત્ સૂર્ય. યત્ લૌકિક છે, માત્ર ક્ષણભંગી. વૈદિક છે એમ કહેનાર મીમાંસકો મોહ પામે છે, બ્રહ્મ જીવોનો માત્ર આત્મા છે એમ કહેનાર શાકર વેદાંતી મોહ પામે છે, સાંખ્યશાસ્ત્રી તથા યોગી વૈદિક નથી, પૌરાણિક છે, તે સત્ય માનનાર છે, તથાપિ તેના જ્ઞાનની સીમા કેવલ પુરુષપર્યંત જાય છે, પુરુષોત્તમપર્યંત જતી નથી, તેથી તેઓ પણ મોહ પામે છે, મોહનું કારણ એ જ કે તેમને ભગવાનની સરજાગતિ હોતી નથી, તેથી તેઓ નિર્ગુણ થઈ શકતા નથી ભગવાન અને ભગવદ્ભક્તજ નિર્ગુણ વેદાર્થને તરત જ ભણે છે.

૧. ગાયત્રી મંત્ર—તત્ત્વ સવિતુર્વરેણ્યં મર્ગો દેવસ્ય ધોમહિ । ધિયો યો ન પ્રચોદયાત્ ॥
પદાર્થ—તત્ત્વ=તે, જૂત, લવિષ્ય, વર્તમાન, ત્રણે કાલમાં સરખું । પરમ સત્ય.

સવિતુ = પ્રસવિતુ = પ્રસવ કરનારનું, જન્મ આપનારનું. (સર્વ જગતને જન્મ આપનારનું).

વરેણ્ય=વરણ કરવા યોગ્ય, સુદર, પસંદ કરવા યોગ્ય

મર્ગ=જુગ નાંખનાર, સર્વ અવિદ્યાનો નાશ કરનાર.

દેવસ્ય=દેવતાનું, સર્વજનું

ધોમહિ=ધ્યાન ધરીએ છીએ.

ધિય = શુદ્ધિ. ય = જે ન = અમારી પ્રચોદયાત્=પ્રેર.

શબ્દાર્થ—તે સવિતા દેવતાના વચ્ચે । અવિદ્યાનાશકનું (સ્વરૂપનું) ધ્યાન ધરીએ છીએ, જે સવિતા અમારી શુદ્ધિને પ્રેરે

આ ઉપરથી માલમ પડશે કે ગાયત્રીમાંનાં શબ્દોના અર્થના જ શબ્દો આ શ્લોકમાં છે.

તેજોવારિસૂદાં—માઝગાના જલમા-તેજમા-જલબુદ્ધિ થાય છે, રાત્રિએ જવાશયમા જલમા પૃથ્વીની બુદ્ધિ થાય છે, મણિ વગેરે પૃથ્વીમાં તેજની બુદ્ધિ થાય છે, કાંચ વગેરે પૃથ્વીમા જલની બુદ્ધિ થાય છે, કાલા વાદલામા આવેલા સદેત વાદલારૂપ જલમા ચંદ્રરૂપ તેજની બુદ્ધિ થાય છે, રાત્રિએ બાગીમા પાતા ચંદ્રકિરણમા-તેજમા-વજ્રરૂપ પૃથ્વીની બુદ્ધિ થાય છે, અને સરખેસરખામા છીપાણીમાં રૂપાની બુદ્ધિ થાય છે એ સર્વે બ્રમ જીવબુદ્ધિથી કર્મિત છે, મિથ્યા છે તે સર્વે પદ્ધતિઓ ખરા છે, પણ તેમા એકમીગતની બુદ્ધિ થતી તે દાદિગોપને લીધે છે, તેમ સર્વના આધારભૂત બ્રહ્મ સત્ય છે, પણ તેમા દેહે-દ્રિયાદિક અને તેના ધર્મો જીવોને પોતાના અજ્ઞાનદોષને લીધે જાણાય છે ભગવાનના અવતારોમાં દેહ, ઇન્દ્રિય, અત કરણ તથા તેના ધર્મો, સત્ત્વ, રજસ્ અને તમોગુણના કાર્યો, જીવ દૃષ્ટિથી કર્મિત-મિથ્યા-છે. કેટલાક ભગવાનના દેહેદ્રિયાદિક કાર્યોને તેનું ચિદાનંદપણ કહ્યું છે, કેટલાક ચિદાનંદમા દેહેદ્રિયાદિક કહ્યું છે, અથવા જગજીવનિર્ણયમા સામર્થ્ય કહ્યું છે, કેટલાક શરીરમા માયા અને માયાયુક્તનો અધ્યાસ કહ્યું છે, અથવા માયાનિશિષ્ટમા પોતાની ઇચ્છાવડે શરીરસંબંધ કહ્યું છે, તે સર્વેની બુદ્ધિ બ્રમિત છે બ્રહ્મમાં શરીરેન્દ્રિય-મંબુદ્ધિ નથી, માટે ભગવાનમા જગજીવતા ધર્મો કર્મિત છે, માયા અને તેના કાર્યના સંબંધનો લેશ માત્ર પણ નથી.

ધામ્ના સ્વેનસ્વસ્વરૂપથી જ અવિદ્યા નિવૃત્ત કરે છે, દેહેદ્રિયાદિકમા આત્મતત્ત્વની નિરૂપિત કરે છે, આ પ્રમેયબદ્ધ કહેવાય છે.

હવે જગશે ?

વૈષ્ણવો, હવે જગશે ? કેલકર્ણુ પણ આદ નિદામાથી ઉઠેતો હશે, તમે ઉઠશે ? આખી દુનિયાના સર્વ ધર્મમાત્રમાં તમારો ધર્મ શ્રેષ્ઠ છે, તે શ્રેષ્ઠતા સમજવાનો પ્રયત્ન કરશે ? એ શ્રેષ્ઠતા તમારા અધોમાથી તમને મલશે, તે અધો સાચવશે ? તે અધોના ઉદ્ધાર કરશે ? તે અધો પ્રકટ કરશે ? તે અધોના બાધાતર કરાવશે ? તે વાંચશે ? તે વચાવશે ? તમારી દોષતનો નાશ થઈ જાય છે, તે જાચવશે ? તમારા એકેક અયત્ન એકેક પાતું તે હન્યરહન્યરની પ્રોમિસરિ નોટકરતા વધારે કિમતી નથી ? શ્રીમદ્ભાગવતુ ક્રીથી પ્રકટ થઈ તમારે સાથે શ્રીસુખોધનીજી લખશે ? ક્રીથી શ્રીમદ્ભાગવતુ તમારે સારું સુંદર રસરૂપઅથો લખશે ?

પૂરણ પુરૂષ પ્રમાણુ પયા વ્યાખ્યાતા વેદાત,
અથ સર્વે રસરૂપ કીધા પોતાને ।સદ્ગત;
નસિક રસના રસિક વાણી જાણી નર નવખંડ,
હિર્ષ પથે સ્વયશ પ્રસયો વાધિયો બ્રહ્મા.

આ સ્વમાર્ગીય અધોમાં લખેલું તમે માનો છો ? તમને સત્ય લાગે છે ? પોતાનો સિદ્ધાન્ત સ્થાપન કરનાર રસરૂપ અધો કયા-એ તમારે માટે કયા, તે જીવની માફક સાચવવા, વાચવા, સિદ્ધાન્ત સમજવો, એ તમારી શ્રીમદ્ભાગવતુપ્રતિ પવિત્ર ફરજ છે એમ તમને કાષ્ઠક લાગે છે ખરું ?

કેટલાક મદમતિ બ્રમિતબુદ્ધિના મનુષ્યો બોલા વૈષ્ણવોને ખીવરાવે છે કે આપણા માર્ગના અધો તો પ્રકટ જ થાય નહિ, એમાનો રસ લોકો સમજશે નહિ અને નિંદા કરશે લાખ્યો, મારા બોલા બાદ્યો, સુસ વૈષ્ણવો, આ બ્રમ છે, ખોટું બહાનું છે. જો એમ જ હોત તો આપણા વિદ્વાન આચાર્યો આ અધો લખત જ શુ કરતા ? મર્ષ લોકો નિંદા કરે તે બીજી મિચારા વચનાસામલવાને ઉત્સુક વૈષ્ણવોને માટે અધો મેલવવાની સરલતા ન કરી

આપવી ? ત્યારામ, જ્યારેન વગેરે વૈષ્ણવ કવિઓના ગૂઢમા ગૂઢ લીલાના વર્ણન કરનારાં કાવ્યો પ્રકટ થયા છે, તેના ગુજરાતીમાં ભાષાતર પણ થયા છે, અને અધિકારી જન તે વાંચી, ગુણગાન કરી, ઉત્તમોત્તમ રસિકતાનું પાન પણ કરે છે. કેદાપિ વિષયગ્રસ્ત દુર્જનો નિંદા કરે તેથી શું ?

પણ 'નિંદા નિંદા' શું કરો છો? આપણા ધર્મની નિંદા થવામાં કાંઈ ખાટી રહી છે? તમારા ગદ્યના મંત્રને પણ ખોટાખરો દાખી, તેનો અનર્થ કરી, દુષ્ટ જનોએ કયા નિંદા કરી નથી ? એ દુષ્ટ જનોનું મ્હો બધ કરવાનો ઉપાય ગુપ્ત રાખવું એ નથી, પણ માથે અર્થ પ્રકટ કરી અધિકારી સંસ્થાનાની સંમતિ મેલવવી તે છે એજ ખરો ઉપાય છે, અને એ વિના બીજો કાંઈ પણ ઉપાય નથી.

માટે હવે જાગૃતો ? તમારા મંદિરોમાં તમારા ગ્રંથોના કાજા કાલા રોટલા ચર્ચ થયા છે, ઉધાર્ણઓએ કેારી ખાઈ આકા પાડી ચિત્રામણ ચિતર્યા છે. તમને શરમ નથી લાગતી? તમારી ત્રિજ્વેરીમાંની પ્રેમિસરિ મોરોની આ સ્થિતિ થવા દેશો કે ? પ્રેમિસરિ નોટની દ્વલત તમારી સાથે આવવાની નથી, પણ આ ઉત્તમ ગ્રંથોમાંનો ધર્મ જે તમે ખરાખર સમજો તો તે ધર્મ તમને પ્રભુ પાસે લઈ જઈ રસદાન આપી શકે એવો સમર્થ છે. એનું રક્ષણ કરો, આલસુ ચર્ચ, અધ ચર્ચ, એનો નાશ ન થવા દો.

સ્થિતિ બહુ ખારિક છે, વખત વિકટ છે. શ્રીમદ્ભાગવતજીએ શ્રીસુખોદિની ઉપરાત શ્રીમદ્-ભાગવતપર એક 'સક્ષ્મ ટીકા' લખી છે, એમ તેમના 'નિખધ'પરથી રૂપેટ માલમ પડે છે એ ટીકા મેલવવા મે પ્રયત્ન કર્યો, પણ હજુ સુધી નજ મલી, એ મેલવવાની મારી મતલબ એજ છે કે મારા વિદ્વાન મિત્રોની સહાયતાથી તે વાંચી સમજી તેનું સરલ ભાષાંતર કરી છપાવી મારા વૈષ્ણવ બાધવોને માત્ર પડતર લાવે તેનો લાભ આપવો ખસોત્રણસો રૂપીઆ છપાવવામાં આપવા પણ હું તૈયાર છું. પણ તે અમરેલી, જુનાગઢ, જામનગર, કે શ્રીગોકુલ એવે સ્થલે હોવા છતાં મલતી નથી. આ આપણું વૈષ્ણવોનું દુર્ભાગ્ય નહિ ? આ આપણા જ આવસ્થના, પ્રમાદના, માઠા કલ છે.

માટે ઉઠો, ઉઠો. નાના મોટા મહલો ચર્ચ, ગ્રંથો તથા તે છપાવવાને દ્રવ્ય એકઠા કરો. સસ્કૃત ગ્રંથો, જ્યાં મલે ત્યાંથી, જેવા મલે તેવા, લઈ આવો. વિદ્વાનો પાસે તે શુદ્ધ કરાવો, છપાવો, ભાષાતર કરાવો. દ્રવ્યનો આનાથી સુદર સંદુપયોગ બીજો તમ શો કરશો ?

જે મંદિરોમાં, જે આચાર્યો પાસે, જે વૈષ્ણવો પાસે, પ્રાર્થના ગ્રંથો હોય તેનો સુવ્યવસ્થા કરો, સુવ્યવસ્થા કરાવો, શોધાવો, છપાવો, ભાષાતર કરો, અને ભાષાતર કરાવો.

મુખ્યાર્ષમાં વિદ્યાવિલાસી ગુણનાની ઉત્તમ લાયબેરી છે, મહોટા મુગ કહેવાતા મનુષ્યો તેના દ્રસ્ટીઓ છે, તેઓ એક પછી એક ગ્રંથો છપાવવાની યોજના સરખી પણ કરી શકતા નથી એ અત્યંત આશ્ચર્યકારક નથી? શ્રીનાથદ્વારના, કાંકરોલીના, અમદાવાદના મંદિરોમાં પણ પુસ્તકભંડાર સારા છે એમ સાલનું છે તે દરેક તરફથી ગ્રંથો છપાવવાનું કામ સહેવથી થઈ શકે એમ છે, પણ કાંઈ થતું નથી, અને ગ્રંથો સડી જાય છે. આવી અધાધુધીથી આખમા આસુ આવે છે, વધારે લખવું નિર્ચક છે.

વૈષ્ણવો, જ્યાંસુધી તમને તમારા પ્રાચીન ગ્રંથોની કિંમત નથી, ત્યાંસુધી તમે વૈષ્ણવ નથી પણ બહિર્ણુ છો, તમારા ધર્મમાં, તમારા મંદિરોમાં જે ઘોટાલા ચાલે છે બહારના લોકો ખુલ્લેઆમ નામો દર્દીને આરોગ્ય મુક્તા કરતા નથી, એ સર્વ તમારા અજ્ઞાનના, તમારા આવસ્થના, તમારા દાકપિઝાણના, માઠા પરિણામ છે. પ્રભુ તમને સદ્બુદ્ધિ આપે.

વત્તિષ્ટત, જાગ્રત, ચરાન્પ્રાપ્ય નિવોદત.

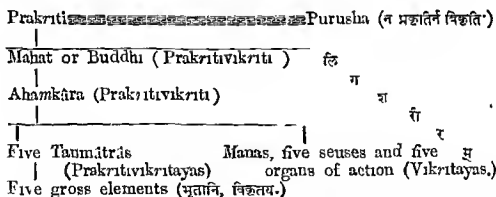
An Examination of S'amkara's Refutation of the S'mkhya Theory.

INTRODUCTION.

The S'mkhya theory is believed to be the earliest attempt on record, to solve from reason, the mysterious problems regarding the origin of the universe etc. The system existed in one form or another before the composition of the *Brahma Sûtras*. The empiric S'mkhyas had once been so powerful that they once claimed the Vedas and especially the *juânakînda*, as maintaining their doctrine of *Prakṛiti* and threatened even the claim of the *Aupamshadas*. This accounts for the immense trouble taken by the author of the *Vedânta Sûtras* to refute the S'mkhya tenets in the opening *Adhyâyas* of that immortal work. As a commentator of the *Uttara Meemânsâ*, S'amkara attempted to refute the S'mkhyas, but his line of argument does not in all respects correspond to that of the *Sûtrakâra*. That commentator has been too much led astray by his own doctrine of *Mâyâ*, and has not been able to follow the *Sûtrakâra* in dislodging the S'mkhyas from their firm but false position, and his refutation of the theory of the S'mkhyas is itself full of inconsistencies. We shall therefore, in the following pages, weigh his refutation of the S'mkhya theory, and point out the chief points in favour of that system as compared with the doctrine of *Mâyâ*, and finally meet the S'mkhyas on the lines of the *Sûtrakâra*.

Kapila's system may claim, observes Garbe, more than any other product of the fertile native mind, the interest of those thinkers, whose view of the universe is founded on the results of modern physical science. His synthetic system is based on reason. According to it, *Prakṛiti* and *Parusha* are two distinct principles and hence the theory is essentially dualistic. Accepting three kinds of proof *viz*—Perception (*dṛishṭam*), Inference (*anumānam*)—prior and posterior—and Valid Testimony (*âpta vachanam*), it traces by a correct philosophical method, the material universe, back to its first cause.

None of these proofs presents, to a human mind, an idea of an external Author of the Universe *Is'vara* therefore is not admitted as knowable. It appeals to human observation that cause and effect imply each other, and ends by stating that they are identical. It proves the causation of formal existence from four different grounds.¹ The system shows that all formal existence (except *Purushas*) have been evolved out of inanimate *Prakṛiti*, the root-less root. The effects are caused,² transitory, mobile, multiform, dependent, attributive, conjunct, and subordinate, while *Prakṛiti* is uncaused, external, universal, self-existing, one, and supreme. The cause and effect both possess *Gunas*. Both are indiscriminating, objective, generic, irrational, and productive.³ Evolution for the sake of *Purusha* is the nature of *Prakṛiti*, an equipoise⁴ of three *Gunas*. *Sattwa* is the principle from which all good evolves, *Tamas* is the source of all ignorance, and *Rajas*, of activities. When the equilibrium is disturbed, *Prakṛiti* begins to evolve out of itself *Mahat*⁵ etc as under:—

A mere involuntary union of *Prakṛiti* and *Purusha* brings out the regular development of *Prakṛiti* into *Mahat* etc without any extra instrumentality (*nimittam*). *Purusha* is only linked with *Prakṛiti* by means of a *Linga S'arira*, until final emancipation.

The psychology of the *Sāmkhyas* is really instructive. The five senses (*jñānendriyaṃ*) simply observe and receive impressions, the five organs of action (*karmendriyaṃ*) act according to their

1. Vide *Sāmkhya Kaumudī* 15, and *Sāmkhya Pravachana Sūtras* I. 130-132.

2. Vide *S P S I* 67. 3. Vide *S K*. 11. 4. Vide *S P. S I* 61-65.

5. Vide *S. K.* 3 and 22.

own functions, Manas is both a sense and an organ of action. It receives and arranges the impressions and presents them to Abamkāra as perceptions. Abamkāra individualises these impressions as "mine" Mahat distinguishes and discriminates and forms them into *concepts*. These distinctions are real, and these mental operations are purely of a scientific nature. Sensation is not purely a passive state, but implies a certain amount of mind-activity necessary to catch a sensation. Manas etc. are themselves material, nay, even elements emanate from the material Abamkāra. Again, there are five Tanmātrās, a clear apprehension of the truth that hearing etc. depend not only on some channel of communication between the ear etc. but on some modification of the material through which sound etc. are conducted.

The Sāṃkhyas differ from modern materialists, and assert that there are Purushas, independent of matter, and eternal though for a time linked with it. They prove their existence on five¹ different grounds. Against the school of Sāṃkara, the Sāṃkhyas believe in a boundless plurality² of Purushas. Purusha is neither cause nor effect.³ It is pure and simple intelligence, and free from Gunas. It is isolated, neutral, perceptive, and inactive by nature. It is not active (kartā) but merely an enjoyer (Bhoktā). Mahat etc. belong to the material part of man. The Sāṃkhyas are therefore constrained, by their rigid reasoning, to say that something more than Purusha migrates. They therefore hold that Linga S'arira, consisting of Mahat,⁴ Abamkāra, Tanmātrās, and eleven organs, migrates with the soul to inferior or superior regions according to vices or virtues committed here. The sufferings of existence are dependent on the apparent connection of Prakṛiti and Purusha.

The study of the Sāṃkhya philosophy develops Sattva. This Sattva points out the Purusha's indiscrimination (aviveka) and Prakṛiti then ceases from affecting that individual Purusha. The separation of Prakṛiti and Purusha is the proper aim of the Sāṃkhya system. The object of this philosophy is to relieve man from

1. Vide S.K. 17, and S.P.S. I 139-144. 2. Vide S.K. 18. 3. Vide S.K. 3.

4. Vide S.K. 19. 5. Vide S.P.S. III, 9.

three¹ sorts of pain. The inefficiency² of the Vedic rites has been emphatically declared, because they are impure, because they could not exempt man from all material conditions, and finally because all could not offer costly sacrifices. The leading principle is that absolute existence can never be regained by religious rites, that that knowledge³ alone which teaches the discrimination of Prakriti and Purusha is really efficacious

"Deliverance of Purusha" says Prof. Deussen, "consists merely in ceasing to mirror the sufferings of Prakriti, for Prakriti, on the other hand, in that its sufferings are no longer mirrored and consequently no more experienced, and cease therefore to be sufferings". Deliverance is an event that does not concern Purusha but Prakriti. Strictly speaking, then, discrimination (viveka) separates Prakriti⁴ and Purusha.

Even after a complete discrimination, Purusha, like a potter's wheel,⁵ resides in the body for a time. After this quietude of the liberated in lifetime (Jeevanmukti), final separation of Purusha and Prakriti comes at last.⁶ Prakriti ceases to act for that individual Purusha. Its purpose has been accomplished. Purusha attains abstraction from matter, and both continue to exist externally independent and isolated from each other.

अद्वन्ताममतानां सर्वथा निरहङ्कृतं ।

स्वरूपस्थो यदा जीव कृतार्थः स निश्चये ॥ [वाल्मीकि.]

Thus, the Sâmkhyas accept three sorts of evidence unlike Sâmkara who accepts six. They believe in twenty-five Tattvas and classify them into Prakriti etc. Sâmkara in *reality* accepts one Tattva only, viz. Atman, everything else being only phenomenal. Prakriti and Purusha, two distinct entities, are the bases of the whole existence according to the Sâmkhyas, but Sâmkara would accept in *reality* nothing except one Brahman.

The Sâmkhyas declare that inanimate Prakriti is the material cause and do not accept any instrumentality, mere vicinity of Purusha being sufficient. Sâmkara would however say that Brahman environed with Mayî appears to be the material cause, but really

1. Vide S K 1. 2. Vide S K 2. 3. Vide S K 62. 4. Vide S K 59-62.
5. Vide S K 67. 6. Vide S K 68.

there exists no universe. He accepts Brahman without attributes (*nirgunam*) to be the substratum (*adhiṣṭhānam*). Instrumentality is not quite denied by him. The Sāmkhyas would assert that in evolving itself *Prākṛiti* has a motive of obliging *Puruṣa*, S'ankara can assign no such motive to pure or *Māyā*-environed *Is'wara* (*māyā-s'abales'wara*). The Sāmkhyas are *Prākṛitiparināmavādins* and accept evolution of *Prākṛiti*, S'ankara is a *Brahmavivartavādin* in reality, but a *Māyāparināmavādin* in practice (*vyavahāra*). The Sāmkhyas believe in real and distinct existence of each individual *Puruṣa*, while with S'ankara, the individual soul *appears* to exist because of Nescience (*avidyā*), its distinct existence being merely *phenomenal*. The Sāmkhyas believe in a multiplicity of separate and distinct *Puruṣas*, with S'ankara they are all mere shadows (*ābhāsa*). The Sāmkhyas assert that the multifarious *Puruṣas* are all-pervading (*vyāpaka*), S'ankara would say that Brahman is all-pervading really, and that the individual soul (*Jeevātman*) is Brahman environed in Nescience, and is therefore all-pervading, but that a multiplicity of pervading *Puruṣas* is a logical absurdity. The Sāmkhyas are silent about the existence of the Supreme Deity, S'ankara sincerely accepts the existence of *Ātman* or Brahman alone, everything else being *vācārambhanamātram*.

We shall now proceed to weigh S'ankara's criticism on the Sāmkhya theory in necessary sections, and show that he has utterly failed in his object, essentially because he is not at all faithful to the *Sūtrākāra*.

The Pramāna Section

The Sāmkhyas clearly begin their philosophical investigation inductively. Prof. Garbe observes that "the genuinely philosophical spirit in which its method is manipulated of rising from the known factors of experience to the unknown by the path of logical demonstration and thus to reach a knowledge of the final cause, is acknowledged with admiration by all inquirers who have seriously occupied themselves with this system." A glance at the *Sāmkhya Pravachana Sūtras* is enough to show that the author proceeds to prove the causality of *Prākṛiti*, not by the Word-authority but by Inference.

three¹ sorts of pain. The inefficiency² of the Vedic rites has been emphatically declared, because they are impure, because they could not exempt man from all material conditions, and finally because all could not offer costly sacrifices. The leading principle is that absolute existence can never be regained by religious rites, that that knowledge³ alone which teaches the discrimination of Prakṛiti and Puruṣa is really efficacious

“Deliverance of Puruṣa” says Prof. Deussen, “consists merely in ceasing to mirror the sufferings of Prakṛiti, for Prakṛiti, on the other hand, in that its sufferings are no longer mirrored and consequently no more experienced, and cease therefore to be sufferings”. Deliverance is an event that does not concern Puruṣa but Prakṛiti. Strictly speaking, then, discrimination (viveka) separates Prakṛiti⁴ and Puruṣa.

Even after a complete discrimination, Puruṣa, like a potter's wheel,⁵ resides in the body for a time. After this quietude of the liberated in lifetime (Jeevaumukti), final separation of Puruṣa and Prakṛiti comes at last.⁶ Prakṛiti ceases to act for that individual Puruṣa. Its purpose has been accomplished. Puruṣa attains abstraction from matter, and both continue to exist externally independent and isolated from each other.

अहन्ताममतानां सर्वथा निरवच्छेदः ।

स्वहृत्पर्यो यदा जीव कृत्तारं स निगद्यते ॥ [बालबोध]

Thus, the Sāmkhyas accept three sorts of evidence unlike Sāṃkara who accepts six. They believe in twenty-five Tattvas and classify them into Prakṛiti etc. Sāṃkara in *reality* accepts one Tattva only, viz. Atman, everything else being only phenomenal. Prakṛiti and Puruṣa, two distinct entities, are the bases of the whole existence according to the Sāmkhyas, but Sāṃkara would accept in *reality* nothing except one Brahman.

The Sāmkhyas declare that inanimate Prakṛiti is the material cause and do not accept any instrumentality, mere vicinity of Puruṣa being sufficient. Sāṃkara would however say that Brahman environed with Māyā appears to be the material cause, but really

1 Vide S K. 1. 2. Vide S K. 2. 3 Vide S K. 62. 4 Vide S K. 59-62.
5 Vide S K. 67. 6 Vide S K. 68.

Nescience The Pramāṇas like Perception, Inference, and even Word teaching deliverance, are merely the product of Nescience Men and animals¹ follow the same course of procedure regarding the Pramāṇa and Prameya It is remarkable that in spite of similar observations, he practically admits as many as six² different sorts of evidence

Now this is a heap of inconsistencies. If all the Pramāṇas are but the outcome of Nescience, there is an end to all judicious enquiry, that about Brahman included, and the whole S'āstra becomes useless. When all the Pramāṇas are really due to Adhyāsa, how does Scripture enjoy superiority over Perception etc ? It remains a mystery how unreal Pramāṇas, products as they are of Nescience, can ever eradicate Nescience The equivocity of phenomenalitv (व्यवहार) and reality (वस्तुत्व) is hardly tenable Rational philosophical enquiry cannot tolerate such an equivocal aspect The position of the Sāṃkhya is certainly more reasonable

There is another remarkable feature of S'āṃkara which is similarly objectionable When he has to fight out his case against the Meemāṃsakas, he draws a difference³ between dependence on the energy of the person (पुरुषतन्त्रत्वम्) and that on the nature of the existing thing (वस्तुतन्त्रत्वम्), and admits that Atmavidyā is vastutantrī, and not puruṣatantrī like Karmavidyā But when the practical Sāṃkhyas take advantage of such a clear admission from S'āṃkara and urge the claims of reason on the same ground of Brahman's being an accomplished existing thing⁴ (परिनिष्ठितवस्तुतन्त्रत्वम्), S'āṃkara shifts his ground and observes that Brahman, being devoid of form etc. cannot be perceived, and as there are in its case no characteristic marks, it cannot be inferred Other means of right knowledge do not similarly apply to it, but like religious duty (धर्मवत्), it is to be known solely by means of Scripture⁵ After once advocating against the Meemāṃsakas, a clear distinction between religious duty (धर्मवत्) and

1 यत् समान पदवादिभिः पुराणा प्रमाणप्रमेयवद्भार B. S. S'. B अध्यातमाध्याम

2 Vide वेदान्तपरिभाषा

3 Vide अतो न पुरुषस्यापारतन्त्रा ब्रह्मविद्या । किं तर्हि ? प्रत्यक्षादिप्रमाणीयवस्तु-
ज्ञानवत् वस्तुतन्त्रेण ॥ B S S' B I 1 4.

4 Vide B S S'. B. II 1 4

5 रूपस्याभावात्प्राधान्यं प्रत्यक्षस्य विषय × × × आगममात्रसमाधिगम्य एव त्वयमर्थो धर्मवत्.
B S. S' B. II 1 4

Atmavidyā, he now disowns the same distinction against the Sāṃkhyas and observes that *Atmavidyā* is like religious duty (धर्मतत्त्व), both being solely known by Scripture. Such a glaring contradiction is hardly admissible. While making this fresh statement, he certainly loses the advantage gained over the adversary in B. S. S'. B I 14. Reason demands that when once the difference between परिनिष्ठितवस्तु-तत्रत्व and पुरुषतत्रत्व is drawn, he must, at all cost, stick to it in all places and at all times.

Again, when S'āṃkara has to attack his own opponents, he utilises all weapons. He then contrives to lay aside his sole stand on Scripture. But when the opponent attacks him, he assumes that his theory is solely based on Scripture, and that arguments cannot molest him. This is certainly unfair. If his theory is based on Scripture only (आगममात्रतत्त्वमयि), he forfeits all claims of rational discussion. If he takes shelter in *Agamamātra*, the other party would give a similar retort, and there being no common ground, all discussion comes to a summary end. If however he claims the privilege of advancing arguments against others, reason demands that the same privilege should be extended to his opponents likewise.

Moreover, when the authority of Scripture alone is insisted on, where lies the necessity of admitting ratiocination (*Tarka*) etc. ? If he were to answer that *Tarka* etc in harmony with Scripture (श्रुतिपरिवृद्धतत्त्व) are necessary, he contradicts his own statement¹ about the independent authority (निरपेक्षप्रामाण्य) of the Vedas.

Moreover no *Agama* teaches six *Pramāṇas*. *Manu*,² whose authority S'āṃkara never questions, supports the same three *Pramāṇas* accepted by the Sāṃkhyas. The six *Pramāṇas* can, again, be well included in three, Analogy (उपमान) and Apparent Inconsistency (अभासति) in Inference, and Negation (अभाव) in Perception.

After this general examination of *Pramāṇas*, we now consider the attitude of both the parties towards the Vedas.

The Sāṃkhyas accept among their three *Pramāṇas*³ Testimony (अतोपदेश) which includes the Vedas. They admit that the Vedas

1 B S S'. B. I 13

2 Vide *Manu* XII 105-106,

3 Vide S P. S I 101

are productive of right knowledge by themselves¹ (स्वतः प्रमाण) and add that the Vedas are not eternal (नित्या) because the S'ruti त्रयो वेदा अजायन्त² itself teaches so The Vedas however are not the work of a person (अपौरुषेया), because there is no Puruṣha who can be their Author. They are like sprouts not eternal (अनित्या), and yet अपौरुषेया, because they are wholly unpreceded by thought (अबुद्धिपूर्वका)

S'āṃkara also takes the Vedas as not eternal and quotes Br. II. 4. 10 in support The letters of the Vedas may be eternal, but Vedic words and sentences are not so. They are as anitya as human words and human sentences He holds that though Para-mātmā creates the Vedas, because he has acquired omniscience through the adjunct of beginningless Nescience, He is not at all independent, in as much as he has to give them out exactly as he did in the preceding Kalpas. This want of independence³ on the part of Is'wara (गुणसाक्षात्कार्य) in giving out the Vedas—though a Creator—is called apaurusheyatvam by him

This view of S'āṃkara is objectionable. He cannot take the creation of the Vedas (वेदजनन) in the same sense as the Vaiśeṣikas, for if he, like them, takes a Vedasambhāva as actually and voluntarily sitting down for composing the Vedas, he loses his superiority over his opponents He should therefore admit that the Vedas came forth from Is'wara involuntarily If then this involuntary coming forth of the Vedas be taken to mean their non-eternity, his troubles to prove that Is'wara is omniscient fail altogether. Involuntary coming forth can hardly mean *creation*. Nor can such an involuntary creation of the Vedas demonstrate that Is'wara is omniscient, because omniscience can strictly be acknowledged⁴ only when thought precedes the creation of the Vedas (बुद्धिपूर्वका) The S'mkhya's who base their system on reason can call the Vedas non-eternal, but it is simply a blasphemy in the mouth of one who prides himself as an *expounder of the final decision of the Vedas*

Again, if the Vedas be accepted to be non-eternal on the evidence of one set of S'rutis, how is S'āṃkara going to interpret

1 Vide S P S v 51

2 Vide S P S v 45

3 Vide Bhāmatī and Vedānta Paribhāṣā

4 Vide Jayatīrtha, I 1. 2

another set like वाचा विरूपनित्यता etc.? The passages like वेदो नाप्यवसाक्षात्, वेदस्य चेश्वरात्मत्वात् etc. are decidedly against him. The word "Vedas" in these passages does not mean only the Vedic letter, but the Vedas *as they are traditionally handed down*. These passages decidedly teach that not only the Vedic letters, but even the Vedic words and sentences are as fully eternal

Moreover, if *Is'wara* acquires omniscience through the adjunct of Nescience, either that omniscience is unreal, or the soul will, as well have to be called omniscient, even in his worldly condition (समारावस्था).

Further, if the adjunct of Nescience contributes to omniscience, there is no need of human efforts to eradicate ignorance

The argument of Purushaswātantryam, as he takes it, is not at all enough to demonstrate apauruḥyatvam of the Vedas. *Is'wara* then is no better than a Government officer reading out a royal declaration, and He ceases to be omniscient. Such an attitude, again, is contradictory to what he has himself observed¹ in B.S.S.'B. I. 1. 3. The position of the Sāṃkhyas admitting प्रत्यक्षाद्यनुवृत्तिशब्दः is *prima facie* safer than that of S'āṃkara admitting शब्दाद्यनुवृत्तिः प्रत्यक्षम् etc. Both S'āṃkara and the Sāṃkhyas accept the अर्वाहपेक्षितम् of the Vedas, but the idea of अर्वाहपेक्षितम् is not the same with both. It is manifest that the Sāṃkhya idea of अर्वाहपेक्षितम् excels that of their adversary.

S'āṃkara's acceptance of Word-eternity (शब्दनित्यता) itself deserves no admiration, because such an admission is worthless, so long as the eternity of Vedic words and sentences is not accepted by him.

Further, when the Vedas themselves are not eternal, how can they be accepted as *final* Authority?

Moreover, it is to be borne in mind that S'āṃkara takes the Vedas to be unreal, for nothing but Brahman is real. It is funny to observe that one who accepts the Vedas as *unreal* and *not-eternal* prides himself as the *only true interpreter of the Vedanta philosophy*.

Before S'ankara proceeds to point out inconsistencies in the Sāṃkhya philosophy, he should himself admit the realities of Pramāṇas and give up the manna of mītyāvāda. He should further accept the eternity of the Vedas as taught by the S'rutis,¹ Smritis,² Bīdarāyana and Jaimini,³ and also improve upon his meagre idea of Apaurusheyatva.

Once safe on the ground of one real and all-embracing Brahman, S'ankara may well point out to the Sāṃkhyas, their own inconsistencies of calling the Vedas Anitya and yet Apaurusheya. The Sāṃkhyas should be compelled to give up either of these two incompatible views. He should then show that if the Vedas are Anitya, they are like sprouts a product of Prakṛiti. If however they are not a *product*, they must be included in the Puruṣa category. The Sāṃkhyas being thus once for all dislodged, he may well point out that they may be free from such absurdities if they but admit one *really* omniscient Brahman. If S'ankara be truly *sincere* to the Vedas, he may then maintain that the Vedas are simply Brahman in the real capacity of its celestial and divine Breath,⁴ and refrain from reversely inferring from this and similar passages the non-eternity of the Vedas.

1. वेदेन नामरूपे व्याकरोद etc. 2. अनादिनिधना नित्या.
3. B. S. I. 31-28-30, B S. I 5. 4. अस्य महतो मृतस्य निःशसितम् Bri. II. 4-10.

another set like वाचा विदुषानित्या etc.? The passages like वेदो नार साक्षात्, वेदस्य चेश्वरात्मत्वात् etc. are decidedly against him. The two "Vedas" in these passages does not mean only the Vedic letter, but the Vedas as they are traditionally handed down. These passages decidedly teach that not only the Vedic letters, but even the Vedic words and sentences are as fully eternal

Moreover, if *J's'wara* acquires omniscience through the adjunct of Nescience, either that omniscience is unreal, or the soul will as well have to be called omniscient, even in his worldly condition (सत्तामरस्या)

Further, if the adjunct of Nescience contributes to omniscience, there is no need of human efforts to eradicate ignorance

The argument of *Purnahaswātantryam*, as he takes it, is not at all enough to demonstrate *apauruṣhyatvam* of the Vedas. *J's'war* then is no better than a Government officer reading out a royal declaration, and He ceases to be omniscient. Such an attitude again, is contradictory to what he has himself observed¹ in B.S.S.'B I. 1. 3. The position of the *Sāṃkhya*s admitting प्रत्यक्षाद्यनुवृत्तमात्रं. is *prima facie* safer than that of *S'ankara*s admitting नान्दादनुवृत्तं प्रत्यक्षं etc. Both *S'ankara* and the *Sāṃkhya*s accept the अपौरुषेयत्वम् of the Vedas, but the idea of अपौरुषेयत्वम् is not the same with both. It is manifest that the *Sāṃkhya* idea of अपौरुषेयत्वम् excels that of their adversary.

S'ankara's acceptance of Word-eternity (शब्दनित्यता) itself deserves no admiration, because such an admission is worthless, so long as the eternity of Vedic words and sentences is not accepted by him.

Further, when the Vedas themselves are not eternal, how can they be accepted as final Authority?

Moreover, it is to be borne in mind that *S'ankara* takes the Vedas to be unreal, for nothing but Brahman is real. It is funny to observe that one who accepts the Vedas as unreal and not eternal prides himself as the only true interpreter of the Vedanta philosophy.

1. विमुक्तस्य मनोऽवस्थासाधनेदादिप्रत्यक्षं etc. B.S.S.'B I. 1.3.

સ્વધર્મના મુખ્ય સિદ્ધાન્તો.

૧. જગત સત્ય છે.
૨. જગત, જીવ, અત્યામી, અદ્વર કલ્યાણના નિમિત્ત અને ઉપાદાન કારણ શુદ્ધ નિર્ગુણ બ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણપરમાત્મા જ છે.
૩. જીવે અવિદ્યાથી કલ્પેલો અહન્તામમતાત્મક મસાર મિથ્યા છે.
૪. જીવ અણુ છે, શુદ્ધ નિર્ગુણ બ્રહ્મનો અંશ છે, વ્યાપક નથી.
૫. પરબ્રહ્મ પુરણોત્તમ શ્રીકૃષ્ણનું ધામ અદ્વરબ્રહ્મ ગણિતાનંદ છે.
૬. સર્વોપરિ વેદાદિશાસ્ત્રે પ્રતિપાદિત પરમકાષ્ઠાપત વસ્તુ શ્રીકૃષ્ણ જ છે.
૭. શ્રીકૃષ્ણની સેવા એ જ અંશ જીવનો ધર્મ છે, એટલે વસ્તુતઃ સ્વધર્મ શ્રીકૃષ્ણસેવા જ છે.
૮. આત્મનિવેદન અને પ્રભુપ્રપત્તિ વિના અન્ય વિશ્વધર્મ હોઈ શકે જ નહિ.

વિદ્વન્મંડન.

(અનુવાદક:-નાનુસાલ નારાયણદાસ ગાંધી, M A, LL. B)

શ્રીમદ્ભગવાદગીતાના દ્વિતીય કુમાર શ્રીવિદુલેશ્વરપ્રભુચરણના 'વિદ્વન્મંડન' નામક ગ્રંથથી કયો વૈષ્ણવ અસાત હશે? 'પુષ્ટિભક્તિસુધા'ના વાચકોએ પુ. ભ. સુ. ના ઈગ્ન વર્ષના અકોમા તે ગ્રંથના તાત્પર્યનો અશતઃ અનુભવ કર્યો છે જ. માયાવાદના સર્પૂર્ણ ખડન સાથે સ્વનપ્રદાયના સિદ્ધાંતોનું ઉદ્ઘાટન, શ્રુતિ અને સુક્તિઓના અપૂર્વ ગદ્યથી સ્વસિદ્ધાંતોનું પોષણ જેવું આ ગ્રંથમા બેવામા આવે છે તેવું અન્ય ગ્રંથમાં નથી જ. પુષ્ટિમાર્ગના મામિક તાત્પર્યો સમજાવવાને માટે આ ગ્રંથ જેવો ઉપયુક્ત થઈ પડે છે, તેવો અન્ય નથી થઈ પડતો, દુકામાં એટલું જ કે આ ગ્રંથ એક જ વખત વાચીને તૃપ્ત નહિ થાઓ, પણ વારંવાર વાંચ્યા જ કર્યો. ભાષા સરલ છે. સાધારણ ગુજરાતી બાલ્યનાર પણ ઉચ્ચ સિદ્ધાંતોને આ ગ્રંથથી સમજી શકશે.

ગ્રંથ શેષલ-આકેષણ ૩૩ ફોર્મને છે, છતાં નોંધાવર માત્ર રૂ. ૧-૮-૦ રાખ્યું છે. ગ્રંથ ક્યારનો પ્રકટ થઈ ગયો છે.

મલવાનું ઠેકાણું:-

શા. ઉત્સવલાલ ગોપાલદાસની કંપની.

મૂલજ બેઠા મારકેટ, કામધેનુ ગલી.

મુજબ નં. ૨.

પુષ્ટિભક્તિસુધાના ગ્રાહકો તથા વાચકોને ખાસ વિગતિ

ચાર વર્ષ થયાં આ માસિક વૈષ્ણવોની મેચા કરી રહ્યું છે, પુષ્ટિમાર્ગનું, રસનું, અને શુદ્ધાદૈત બ્રહ્મવાદનું શુદ્ધ સ્વરૂપ સમજાવવા અત્યંત અવશ્યક કરી રહ્યું છે, અને માર્ગને નામે ચાલના ઘોડાળા અને પ્રતારણને ઉતારા પાડી અધમ વિવેચનના અધમતા બેધડક પ્રુદ્ધી કરી, શુદ્ધ સદર પુષ્ટિમાર્ગ શું છે તે સરલતાથી વાચકોને રહ્યું છે. આ માસિકના લેખો નિસ્વાર્થથી સર્વ લેખો લખે છે, અને કાર્યવાહકો દ્વ્ય, અને પ્રુદ્ધિથી સદાય કરે છે, તોપણ અમે બેધડક છીએ કે વૈષ્ણવો વાચવાને જના માન ૩. ૨) વર્ષદિવસે ભરી ગ્રાહક થતા નથી, માટે અમારો વિગતિ છે કે દ્રવ્ય વૈષ્ણવોએ ૫-૧૦ રૂપી લઈ મદદ કરવી. અને શુદ્ધ ધર્મ સમજવાની દ્રષ્ટિથી વૈષ્ણવોએ એક રૂપી તો અવશ્ય લઈ સદાય કરવી. બે કાષ્ટ પણ દ્રવ્ય બંધરો, તો માનું કદ વધારવામા, બેટ આપવામા, અથવા પ્રાચીન પુસ્તકો છપાવવામા ખર્ચવામા આ માસિકના શુભેચ્છકોએ-શુદ્ધ પુષ્ટિમાર્ગના શુભેચ્છકોએ-આ વિગતિ અવશ્ય પાળી ગળી માસિકની ઉત્તરિમા સદાય કરવી.

GRAHS.

The S'uddhādwaita Philosophy or 'System of Vallabhacharya' by Mr. Mulchandra T. Telivela, B. A. will be posted to any gentleman applying to

ISHVARDAS TRIBHUVANDAS VARSHEVANDAS SETH

Humam Street,

BOMBAY, I.

वर्ष ४ यु] श्रीमद्भाष्य ५१३६, पौ. ॥

पुष्टिसक्तिसुधा:

१९११, श्रीमद्भाष्य ४३६ अंक १०]

नायमात्मा प्रवचनेन लभ्यो न मेधया न बहुना श्रुतेन
 यमेवैष दृणुते तेन लभ्यस्तस्यैव आत्मा दृणुते तनुं स्माम् ॥ १ ॥
 नाहं वेदैर्न तपसा न दानेन न चेज्यया ।
 शक्य एवैविधो द्रष्टुं दृष्ट्वानासि मां यथा ॥ २ ॥
 भक्त्या त्वनन्यया शक्यः अहमेवैविधोऽर्जुन ।
 ज्ञातुं द्रष्टुं च तत्त्वेन प्रवेष्टुं च परंतप ॥ ३ ॥

तंवी तथा प्रकाशक

चारीजाल नगीनहास ग्राह,

अन ७५०

जी.जे. ओड्डेजीजी, पडी १, हाउसहार्ट.

मुद्रा

मोडायर ३१ २-०-०

७२६ अंकना ३१. ०-४-०

આવશ્યક નિવેદન.

૧. આ માસિકસંનધી મધ્યે પત્રવ્યવહાર પ્રકાશકને નામે કરવો.
૨. આ માસિક દરેક માસની ૬મીએ પ્રકટ થાય છે.
૩. આ માસિકમા છપાવવાને આવેલા લેખો લેવા ન લેવા તેમ જ તેમાં થેલ સુધારેવધારો કરવો પ્રકાશકની ઇચ્છાધીન છે.
૪. શ્રીમદ્વેદાન્તાચાર્યજીના સિદ્ધાન્તાનુસાર જ લેખ લેવામા આવશે.
૫. વર્ષનું તોજાનર પ્રથમથી લેવામા આવે છે.
૬. આ માસિકના પરિવર્તનમા જોમના તરફથી માસિક વા પત્ર મળશે તેમને વગર તોજાવરે આ માસિક મોકલવામા આવશે.
૭. કોઈ પણ પ્રાપ્તની પછત્ર મંગાવવી હોય તો જવાબને સાર દિફિટ ગિલ્ડી, તે સિવાય જવાગ આપવામા આવશે નહિ.
૮. આ માસિકમા કનહેર ખબર છપાવવી હોય કે દેખાવિલ વહેંચાવવા હોય તેમજ પ્રકાશકને લખતુ અથવા મસતુ.

પુષ્ટિભક્તિસુધાકારીસય,
પ્રિન્સ ઓર,
મુખ્યાઈ.

}

પ્રકાશક.

આનુક્રમણિકા.

વિષયો

લખકો

૧. હંપચોરેક ગુરુતિવત્તે વિચાર	ગોસ્વામી શ્રી ૬ મીમ્ બાપદ્મજીવાજી મદાગી
૨. સદ્ દેવ... ..	Mr. D. B. A. L. B.
૩. લીવાચિત્ત... ..	સ. ગીતાગોવલ્દ
૪. મન્દવાન અતે મધ્યાવાહ... ..	મ. રા. દગિયા ૬ મદાગી B. A.
૫. મેવસાવના... ..	Mr. D. B. A. L. B.
૬. કીર્તિ... ..	મ. મ. મધરસાસ્ત્રા

॥ श्रीहार्दिकशो जयति ॥

॥ दम्पत्योरङ्कगुरुशिष्यत्वे दोषाभावविचारः ॥

[लेखक-गोस्वामी श्री ६ श्रीमद् वालकृष्णलालजी महाराज]

आजकाल मंत्रोपदेश लेवेके विषयमें कितनेकनकुं 'एसी शंका होय हे जो दम्पतीकुं (पति और पत्नीकुं) एक हि गुरुसुं मंत्रको उपदेश लेवेसुं भ्रातृभगिनीको (भाईवहेनको)संबंध होय जाय हे, या दोषको खंडन सशस्त्र प्रमाणपूर्वक करिके, एक हि गुरुसुं मंत्रोपदेश लेवेमें शास्त्रकी आज्ञातें महत् फल होय हे यह सिद्धांत अखंडभूमंडलाचार्यवर्य श्रीमद्रत्नभाचार्यवंशावतंस महान् दिग्विजयी गोस्वामी श्रीगुरुषोत्तमजीमहाराजने ग्रन्थमें प्रसिद्ध कियो हे तदनुसार किंचित् लिखें हैं ॥

'यह शंका कदाचित् ब्रह्मवैवर्त पुराणके 'ब्रह्मखंडके १०मे अध्यायमें एक श्लोक हे' तापेसुं होती होय, परंतु यह केवल भ्रांतिमात्र हे, क्यों जो 'पंचैते पितरो नृणाम्' या वाक्यको आशय तो यह हे जो इन पांचनमें मनुष्य अपने पिताके समान पूज्य बुद्धि और पिताके तुल्य आदरभाव राखें, और वे अन्नदातादिक पांचो पूज्य हु अपने शिष्यादिकनमें पुत्रपुत्रीकी तरह हि वात्सल्य-भाव राखें, क्यों जो इन पांचोनको जो पितापनो हे सो अलौकिक संबंधको हे केवल लौकिक दैहिक संबंधको नहि हे, यादिसुं 'गुरुभिः' इत्यादि वाक्यमें पतिकुं पत्नीको गुरु लिख्यो हे, सो कछु पितृभावके लिये 'नाहे, किंतु ईश्वरवत् गुरुकी पूज्यता मानवेके लिये हे। रुद्रयामलनामके ग्रंथमें' अपनी साक्षात् विवाहिता पत्नीतांङ्कुं मंत्रोपदेश देनो पतिरु लिख्यो हे, अर्थात् उपदेश देवेवारो गुरु यदि संप्रदायपरंपरागतसिद्धमंत्रवारो होय तो वह अपनी निज पत्नीकुं मंत्रोपदेश दे सके हे, तथापि वह पत्नी पुत्रीके समान नहि गिनी जाय हे, तो जब अपनी निज पत्नीवक्तुं मंत्रोपदेश देवेसुं पितापुत्रीभाव नही होय सकेहे तो एक गुरुसुं उपदेश लिये भये अन्य दम्पतीको पतिपत्नीभाव मित्रके भ्रातृभगिनीको (भाईवहेनको) भाव कैसे होय सके ? सर्वथा नहि होय ! तासुं ओंओ अर्थ नहि करनो । यदि पंचैते पितरो नृणाम् या वाक्यसुं इन पांचोनमें साक्षात् पितृसंबंध मानोगे तो एकहि अन्नदाता अनेक पतिपत्नीको पोषण करे हे

१. अन्नदाता भयत्राता पत्नीतास्तथैव च । विद्यादाता जन्मदाता पंचैते पितरो नृणाम् ॥

२. गुरुमित्रिर्ज्ञातानां वर्णानां ब्राह्मणा गुरु । पतिरेव गुरु स्त्रीणां सर्वत्रान्यामतो गुरु ॥

३. मित्रमनो यदि पतिस्तदा एतौ स शिक्षयेत् । शक्तिर्येन वररोहि न च सा पुत्रिका भवेत् ॥

उन पतिपत्नीनको, तथा एक हि भयत्राता अर्थात् प्रजारसक राजा अपने प्रजा-
वर्गीय अनेक दंपतीनको रक्षक पिता हे बाकी सब प्रजाको, परस्परमें भाईवहने
संबंध माने जाते होय वो तो लोकयात्रा हि नष्ट होय जाय, ओर स्वधुरकुं हु साक्षात्
पिता मानें तो विवाहादि गार्हस्थ्यधर्म चलवेमे हु आपत्ति आवे । ओर मंत्रदाता
विद्यादाता गुरु हु यदि साक्षात् पिता हि माने जाते होय तो महाभारतके अश्वमेध
पर्वमें उत्तङ्कमुनिको आख्यान हे, वामे गौतममहर्षिने अपने शिष्य उत्तङ्ककुं
अपनी कन्या दीनी लिखी हे, महर्षि गौतमने उत्तङ्कशिष्यकुं कही जो में तुमारे
उपर प्रसन्न हों, तुम अब सोलह वर्षके युवा(जुवान) होय जाओगे, में अपनी कन्या
तुमकुं दऊं हूं, बाकुं तुमारी पत्नी करो, क्यों जो याके सिवाय ओर स्त्री तुमारी तेज
सहन करवेकुं समर्थ नहि हे, एसी गुरुकी आज्ञा होयवेसुं उत्तङ्कने गुरुपुत्रीसुं पाणि-
ग्रहण कियो, ओर अपनी सास अहल्यासुं प्रार्थना करी जो 'आज्ञापयस्व मां मातः'
'हे माता आज्ञा करो', एसे 'मातृ' संबोधन कियो हे, तो हु उत्तङ्कको बाकी
पत्नीके साथ भाईवहनेको संबंध नहि भयो, क्यों जो जामाताने (जमाईने) सासमें
मातृवत् पूज्यभाव मानिके 'माता' एसे संबोधन कयो हे । ओर हु कार्तिकमास-
माहात्म्यमे कयो हे जो 'गुरुकुं पुत्र नहि हतो तासुं उनने अपने चंद्रनामा
शिष्यकुं अपनी कन्या दीनी, ओर हु कितने हि प्राचीन इतिहासनमें अपने शिष्य-
सेवकनकुं अपनो धन तथा बेटी दियेको वृत्तान्त देखवेमे आवें हे । कदाचित् अत्र
कोई बादी यह शंका करे जो बृहस्पतिके पुत्र कचने अपने गुरु श्रुकाचार्यकी
कन्या देवयानीसुं विवाहको निषेध क्यों कियो ? या शंकाको उत्तर यह हे जो
कचने श्रुकाचार्यके खास उदरमें निवास करिके संजीवनीविद्या प्राप्त करी हवी ।
'हे देवयानि ! जिन श्रुकाचार्यके उदरसुं हूं भई हे बाही उदरमें मेने हु निवास
कियो हे' एसे कचने सादरभाव अर्थात् एक हि उदरको दैहिक संबंध होयवेसुं
विवाहको निषेध कियो हे । या कचके विषयकी शंकाको तो यह निवारण भयो ।
तथापि ओर हु कहें हैं, जो स्त्री ओर पुरुष यह संज्ञा हि दैहिक संबंधकी हे, ओर
जीव तो भगवद्दश होयवेसुं देहमात्रमें पुरुषरूप हि हे, ताहिसुं श्रीगीतानीमें

४. इत्येव परितुष्ट मा विजानीहि भ्यद्रदः । या योदशयसो हि यदय भविता मयान् ॥ इति
पत्नी पन्थो च स्या ते दुहितरं द्वित्र । एतामृतैश्चाना नान्या स्वस्तेजोऽर्हन्ति मेवितुः ॥ तत्रत्या
प्रतिजग्राह युवा भूया यन्मिमीन् ॥

५. अपुत्रं स च शिष्याय यदनामे दत्तं पुत्रम् ॥

६. यदेतिवर्त विनालाक्षि त्वया यदनेन मे । तत्रादनुप्राप्ते मे कुलं कायस्य मामिति ॥

भगवान्ने^७ अर्जुनसुं आज्ञा करी हे जो यावत् दैहिक वाङ्म धर्मनकुं देहके साथ छोड़के आंतर आत्मसंबंधसुं तुं मेरे शरण आव, यह हि आशय शरणमंत्रके उपदेशको हे । 'ओर आचार्य मां विजानीयात्' 'गुरुः साक्षात् परं ब्रह्म' इन वाक्यनसुं शास्त्रोक्तलक्षणलक्षित गुरु साक्षात् ईश्वररूप हि हे । सो जैसे जगन्मात्रके ईश्वर अलौकिक पिता^८ हे, श्रुतिस्मृतिवाक्यनसुं ईश्वर जीवमात्रके अलौकिक मातापिता^९ हे, वेसे हि भगवद्रूप होयवेसुं गुरु हु शिष्यमात्रके अलौकिक पिता हे, तासुं एक गुरुसुं मंत्रोपदेश लेवेसुं स्त्रीपुरुषनके पतिपत्नीरूप दैहिक संबंधमें कोई प्रकारको बाध नहि आवे हे, क्यों जो एक गुरुके शिष्य होयवेसुं भार्द-वहेनको संबंध नहि होय हे, किंतु 'सतीर्थ्य'^{१०} संबंध कहिवेमें आवे हे । शब्दकोशमें कह्यो हे जो 'तीर्थ' शब्दको अर्थ गुरु^{११} हे, तासुं एक गुरुके शिष्य होयवेसुं 'सतीर्थ्य' कहे जाय हे, उनमे परस्पर विवाहादिकको निषेध शास्त्रमे कहिभी देखवेमें नहि आवे हे, ओर चारो वर्णके स्त्रीपुरुषनकुं मंत्रोपदेश तो लेनी आवश्यक लिख्यो हे । मंत्रसारसमुच्चयनामक ग्रंथमें कह्यो हे जो 'चारो वर्णके स्त्री और पुरुष सवनकुं मंत्रोपदेश लेवकुं गुरुनके शरण अवश्य हि जानो, क्यों जो मंत्रोपदेश लेवेसुं भगवान्की विशेष कृपा होय हे, अन्यथा नहि, एसें स्त्री तथा पुरुष सवनकुं मंत्रोपदेशको समान अधिकार हे, ताहिसुं महर्षि वसिष्ठजी आवे सूर्यकुलके गुरु हते जो सब प्रकारको ज्ञानोपदेश और दीक्षा-दि^{१२} सवनकुं देते हते उन हि वसिष्ठमुनिनें उपवर्हणनामके गंधर्वकुं तथा वाकी स्त्री मालतीकुं, इन दोनो पतिपत्नीकुं, पुष्करक्षेत्रमे एक हि मंत्रको उपदेश दियो हे । ब्रह्मवैवर्त पुराणके ब्रह्मखंडके १९मे अध्यायमे कह्यो हे जो 'उपवर्हण-नामके गंधर्वकुं तथा वाकी स्त्री मालतीकुं प्रथम वसिष्ठजीने महापुरुषके स्तोत्र,

७ सर्वधर्मान् परित्यज्य मामेकं शरणं व्रज ॥

८ माता पिता धाता गतिर्नारायणः ॥

९ निनास शरणं मुहूर्त, पितासि लोकस्य चराचरस्य, पिताहमस्य जगतो माता धाता पिता-मह, सर्वयोनिषु कौंतेय मूर्तेषु सम्भवन्ति या तासां नमः महद्योनिरहं वीचप्रद- पिता ॥

१० यथा सतीर्थ्यास्त्वेकगुरुका ॥

११ दीक्षिताय विनयपणं प्रसीदेनान्यथा हारिः । ब्राह्मणं क्षत्रियो वापि वैश्य शूद्रोयवा पुनः । एव स्त्रियो वा यत्नेन गुरुमेव ममाग्रयेत् ॥

१२ महापुरुषस्तोत्रं च पूजां च कृत्वा मुनिम् । विस्मृतं बोधयामास स्वयं रहसि सुतत ॥ पुरा इत्तं वासिष्ठेन स्तोत्रपूजादिकं हरे ॥ गंधर्वाय च मालिन्यं मंत्रमेकं च पुष्करे ॥

पूजा, कवच, मंत्रको उपदेश दियो हतो सो उपवर्हण वाकुं भूल गयो, तब वाकी स्त्री मालतीने पाछो अपने पतिकुं स्मरण दिवायो, तब फेर दोनो वसिष्ठजीके शरण गये, त पुष्करक्षेत्रमे वसिष्ठजीने इन दोनोनकुं मंत्रोपदेश पुनः दियो, तासुं एक गुरुके शिष्य होयवेसुं कोइभी प्रकारको बाध वा दोष शास्त्रमें तो नहि हे, मृत्युत एक गुरुसुं मंत्रोपदेश लेवेसुं अधिक फल होय हे एसें पद्मपुराणके उत्तरखंडमें मंत्रोपदेश प्रकरणमे खास श्रीमहादेवजीने हि पार्वतीजीसुं आज्ञा करी हे । ^{१३} आचार, संप्रदाय, गुरु, मंत्र, देव जो इष्टदेव होय सो, पतिपत्नी, संतान, भृत्य (नोकर वगैरे) यह सब भेले होयके दास होयवेसुं महत् फल होय हे । नारदपंचरात्रग्रंथमे विज्ञानोपनिषत्-संहितामें कहो हे जो ^{१४} अनेक प्रकारसुं भिन्नरूप दिखते भये विष्णुतत्त्वसुं एक शुद्ध अद्वैत ब्रह्मरूप निश्चय करिके वाको उपदेश आखी पृथ्वीसुं करना यद् गुरुको धर्म हे, तो शरण आये भये स्त्रीपुरुषादिकनकुं उपदेश देनो यामें तो कहनो हि कहा हे ? अर्थात् शरण आये भये जीवमात्रकुं उपदेश देनो हि चाहिये, यामे आखी पृथ्वीसुं उपदेश देनो कहो हे, सो पृथ्वीमे तो स्त्रीपुरुष मात्र हि आय गये, तासुं निश्चय सिद्धांत यह हि हे जो दम्पतीसुं एक गुरुसुं मंत्रोपदेश लेवेमें कलु बाध नहि हे, ताहि सुं वैदिक संप्रदायमात्रनमे अनादि कालसुं आजपर्यंत यह हि व्यवहार चल्यो आवे हे, ओर यह हि शास्त्रसमत हे, भाईवहेनकी शंका निर्मूल केवल कपोलकल्पित हे । आचारो धर्ममार्गश्च, येनास्य पितरो याता येन याताः पितामहाः, अधाभ्याख्यातेषु ये तत्र ब्राह्मणाः संमर्शिनः, युक्ता आयुक्ताः, अलूक्षा धर्मकामाः स्युः, यथा ते तेषु वर्तेरन् तथा तेषु वर्तेयाः, एष आदेशः, एष उपदेशः, एषा वै उपनिषत्, महाजनो येन गतः स पंथाः, इत्यादि श्रुतिस्मृतिपुराणादिवाक्यनके सिद्धांतनके अनुसार कुलपरंपरागत एक हि गुरुद्वारा, पति, पत्नी, संतान, भृत्यादिकनकुं मंत्रोपदेश लेनो अधिक फलदायक ओर श्रेयस्करहे । धर्म्मरक्षणनामके ग्रन्थमें लिख्यो हे जो ^{१५} एक हि गुरुसुं एक हि समयमें दंपती अर्थात् पतिपत्नी मंत्रोपदेश ले, वस्त्रकी ग्रंथि बांधिके (अर्थात् गढ़जोडासुं) ले, तो अधिक पवित्रता ओर उत्त-

१३. आचारो धर्ममार्गश्च गुरुमंत्रश्च देवता दण्डवत्प्रणम्यार्चयन् कर्तव्यम् ॥

१४. विष्णुतत्त्व परिणाम एक धनैरुभेदयत् । दीक्षयेन्मेदिनीं सत्रीं त्रिमुनयोपसमताम् ॥

१५. दीक्षाकाले तथा काले तीर्थे स्त्रीपुरुषौ सदा । सुप्रवेदेन कान्तस्ये प्रणियुक्तां शुचीं मती ॥

બૃહદારણ્યક ઉપનિષદમાથી યાજ્ઞવલ્ક્ય અને મૈત્રેયીની સુંદર કથા.

યાજ્ઞવલ્ક્યને બે સ્ત્રીઓ હતી, મૈત્રેયી અને કાત્યાયની. તે બેમાની મૈત્રેયી બ્રહ્મવાદિની હતી, ત્યારે કાત્યાયની સ્ત્રીના કામમા કુસલ હતી હવે યાજ્ઞવલ્ક્યને અન્યટત (સંન્યાસ) લેવાની ઇચ્છા થઈ. (૧).

* યાજ્ઞવલ્ક્ય બોલ્યા “ મૈત્રેયી, અરે, આ સ્થાનમાથી જતા રહેવાની (સંન્યાસી થવાની) મારી ઇચ્છા છે, માટે તને અને કાત્યાયનીને જેલ્લા ભાગ પાડી આપુ. ” (૨).

તે મૈત્રેયી બોલી “ હે ભગવાન, આ સર્વ પૃથ્વી મારે માટે દ્રવ્યથી પૂર્ણ થાય, તો શું તેથી હું અમૃત થાઉં ? ” (૩).

યાજ્ઞવલ્ક્ય બોલ્યા “ ના, ના. જેમ સપતિવાલાઓનું જીવન (સુખી) થાય, તેવું તારું જીવન થાય. વિતતવડે કાંઈ અમૃતત્વની આશા રાખે નહિ ” (૩)

તે મૈત્રેયી બોલી “ જે વડે (દ્રવ્યવડે) હું અમૃત ન થાઉં તેને હું શું કરું ? તમે ભગવાન જે જાણતા હો તેજ (અમૃતત્વ) મને કહો. ” (૪).

તે યાજ્ઞવલ્ક્ય બોલ્યા, “ ખરે, તું અમારી પ્રિયા છે, સતી છે, અને અમારા રનેહની (આ વચનોવડે) વૃદ્ધિ કરી. વાહ ! તું શ્રવણ કરવાની ઇચ્છાવાસી છે માટે તને હું બ્યાખ્યાન કરું છું. તું મારાપર ધ્યાન આપ. ” (૫).

તે બોલ્યા “ અરે, પતિને માટે કાંઈ પતિ પ્રિય થતો નથી, પણ આત્માને માટેજ પતિ પ્રિય થાય છે. અરે, જ્યા (સ્ત્રી) ને માટે કાંઈ જ્યા પ્રિય થતી નથી, પણ આત્માને માટેજ જ્યા પ્રિય થાય છે અરે, પુત્રોને માટે કાંઈ પુત્રો પ્રિય થતા નથી, પણ આત્માને માટેજ પુત્રો પ્રિય થાય છે અરે, વિત્તને માટે કાંઈ વિત્ત પ્રિય થતું નથી, પણ આત્માને

અથ હ યાજ્ઞવલ્ક્યસ્ય દ્વે ભાર્યે યમુષ્ય તુ મૈત્રેયી ચ કાત્યાયની ચ તત્ત્વોર્ધ મૈત્રેયી બ્રહ્મવાદિની યમુષ્ય સ્ત્રોત્રાંશય તર્હિ કાત્યાયન્યથ હ યાજ્ઞવલ્ક્યોડન્યદ્વૃત્તમુપાકરિષ્યન્ ॥૧॥

મૈત્રેયીતિ દ્વોષાચ યાજ્ઞવલ્ક્ય પ્રવ્રજિષ્યન્વા ઓડદમસ્માત્સ્વાનાદસ્મિ દન્ત તેનયા કાત્યાય-
ન્યાન્ત કમ્પાણીતિ ॥૨॥

સા દ્વોષાચ મૈત્રેયી યન્નુમ ઇય મયોઃ સત્યો પૃથિવી વિત્તેન પૂર્ણા મ્યાત્સ્યા ન્યદ તેના-
ડડમૃતાડ હો ॥૩॥

નેતિ નેતિ દ્વોષાચ યાજ્ઞવલ્ક્યો યંયંયોષકરણવતા જીવિત તથેય તે જીવિત૫ સ્યાદમૃતત્વસ્ય
તુ નાનાસ્તિ વિત્તેન ઇતિ ॥૪॥

સા દ્વોષાચ મૈત્રેયી યેનાદ નામૃતા સ્યા વિમદ્ તેન કુર્યો યદેય મગપાન્વેદ તદેય મે
મૃદીતિ ॥૫॥

સ દ્વોષાચ યાજ્ઞવલ્ક્ય પ્રિયા ય મ્નુ નો અવર્તી મતી પ્રિયમટૃષદન્ત તર્હિ મયત્યેદ્યા-
મ્યામ્યામ્મિ તે ધ્યાનક્ષાન્ત્ય તુ મે નિદિધ્યામસ્વેતિ ॥૬॥

માટે જ વિત્ત પ્રિય થાય છે અરે, પશુઓને માટે કાષ્ઠ પશુઓ પ્રિય થતા નથી, પણ આત્માને માટે જ પશુઓ પ્રિય થાય છે અરે, બ્રાહ્મણુત્વને માટે કાષ્ઠ બ્રાહ્મણુત્વ પ્રિય થતું નથી, પણ આત્માને માટે જ બ્રાહ્મણુત્વ પ્રિય થાય છે અરે, ક્ષાત્રત્વને માટે કાષ્ઠ ક્ષાત્રત્વ પ્રિય થતું નથી, પણ આત્માને માટે જ ક્ષાત્રત્વ પ્રિય થાય છે અરે, લોકને માટે કાષ્ઠ લોક પ્રિય થતા નથી, પણ આત્માને માટે જ લોક પ્રિય થાય છે. અરે, દેવોને માટે કાષ્ઠ દેવો પ્રિય થતા નથી, પણ આત્માને માટે જ દેવો પ્રિય થાય છે અરે, વેદોને માટે કાષ્ઠ વેદ પ્રિય થતા નથી, પણ આત્માને માટે જ વેદો પ્રિય થાય છે અરે, પ્રાણીઓને માટે કાષ્ઠ પ્રાણીઓ પ્રિય થતા નથી, પણ આત્માને માટે જ પ્રાણીઓ પ્રિય થાય છે. અરે, સર્વને માટે કાષ્ઠ સર્વ પ્રિય થતું નથી, પણ આત્માને માટે જ સર્વ પ્રિય થાય છે અરે, આત્મા દ્રષ્ટ્ય (દર્શન કરવા યોગ્ય), શ્રોતવ્ય (શ્રવણ કરવા યોગ્ય), મન્તવ્ય (મનન કરવા યોગ્ય), નિદિધ્યાસિતવ્ય (ધ્યાન કરવા યોગ્ય) છે, હે મૈત્રેયી, અરે, આત્માનું દર્શન કરેથી, શ્રવણ કરેથી મનન કરેથી, વિસ્તાર થયેથી, અરે આ સર્વનું જ્ઞાન થાય છે, સર્વનું (જગતનું) જ્ઞાન થાય છે. (૬).

આત્માથી અન્યત્ર બ્રાહ્મણુત્વને જે જાણે તેનો બ્રાહ્મણુત્વ ત્યાગ કરે, આત્માથી અન્યત્ર ક્ષાત્રત્વને જે જાણે તેનો ક્ષાત્રત્વ ત્યાગ કરે, આત્માથી અન્યત્ર લોકને જે જાણે તેનો લોક ત્યાગ કરે, આત્માથી અન્યત્ર દેવોને જે જાણે તેનો દેવો ત્યાગ કરે, આત્માથી અન્યત્ર વેદોને જે જાણે તેનો વેદો ત્યાગ કરે, આત્માથી અન્યત્ર જૂતોને (પ્રાણીઓને) જે જાણે, તેનો પ્રાણીઓ ત્યાગ કરે, આત્માથી અન્યત્ર સર્વને જે જાણે તેનો સર્વ ત્યાગ કરે. આ બ્રાહ્મણુત્વ, આ ક્ષાત્રત્વ, આ લોકો, આ દેવો, આ વેદો, આ જૂતો, આ સર્વ જે આ છે તે આત્મા છે. (૭).

સ હોવાચ નવા અરે પત્નુ કામાય પતિ પ્રિયો ભવત્યાત્મનસ્તુ કામાય પતિ પ્રિયો ભવતિ । ન વા અરે જાપાયે કામાય જાયા પ્રિયા ભવત્યાત્મનસ્તુ કામાય જાયા પ્રિયા ભવતિ । ન વા અરે પુત્રાણા કામાય પુત્રા પ્રિયા ભવન્ત્યાત્મનસ્તુ કામાય પુત્રા પ્રિયા ભવન્તિ । ન વા અરે વિત્તસ્ય કામાય વિત્ત પ્રિય ભવત્યાત્મનસ્તુ કામાય વિત્ત પ્રિય ભવતિ । નવા અરે પશૂના કામાય પશવ પ્રિયા ભવન્ત્યાત્મનસ્તુ કામાય પશવ પ્રિયા ભવન્તિ । નવા અરે વ્રજ્ઞણ કામાય વ્રજ્ઞ પ્રિય ભવન્ત્યાત્મનસ્તુ કામાય વ્રજ્ઞ પ્રિય ભવતિ । નવા અરે ક્ષત્રસ્ય કામાય ક્ષત્ર પ્રિય ભવત્યાત્મનસ્તુ કામાય ક્ષત્ર પ્રિય ભવતિ । નવા અરે લોકાના કામાય લોકા પ્રિયા ભવન્ત્યાત્મનસ્તુ કામાય લોકા પ્રિયા ભવન્તિ । નવા અરે દેવાના કામાય દેવા પ્રિયા ભવન્ત્યાત્મનસ્તુ કામાય દેવા પ્રિયા ભવન્તિ । ન વા અરે વેદાના કામાય વેદા પ્રિયા ભવન્ત્યાત્મનસ્તુ કામાય વેદા પ્રિયા ભવન્તિ । નવા અરે મૃતાના કામાય મૃતાનિ પ્રિયાણિ ભવન્ત્યાત્મનસ્તુ કામાય મૃતાનિ પ્રિયાણિ ભવન્તિ । નવા અરે સર્વસ્ય કામાય સર્વં પ્રિય ભવત્યાત્મનસ્તુ કામાય સર્વં પ્રિય ભવતિ । આત્મા ના અરે દ્રષ્ટવ્ય શ્રોતવ્યો મન્તવ્યો નિદિધ્યાસિતવ્યો મૈત્રેય્યાત્મનિ સત્ત્વરે દૃષ્ટે શ્રુતે મતે વિજાતે इदं સર્વં વિદિતમ્ ॥૬॥

अथ त परादायोऽन्यत्रात्मनो ब्रह्म वेद क्षत्र त परादायोऽन्यत्रात्मन क्षत्र वेद लोकान्म परादुर्योऽन्यत्रात्मनो लोकान्वेद देवास्त परादुर्योऽन्यत्रात्मनो देवान्वेद वेदास्त परादुर्योऽन्यत्रात्मनो वेदान्वेद मृतानि त परादुर्योऽन्यत्रात्मनो मृतानि वेद सर्वं त परादायोऽन्यत्रात्मन. सर्वं वेदेद ब्रह्म वेद क्षत्रमिमे लोकान्मे वेदाइमानि मृतानीद & सर्वं यदयमात्मा ॥७॥

જેમ દુઃકુલિ (દોષ) વગાડવામાં આવે, ત્યારે બહારના શબ્દનું અહણુ ન થઈ શકે, પણ દુઃકુલિના અહણુવડે દુઃકુલિના આધાનના શબ્દનું અહણુ થાય છે તેમ જ આ (આત્મા) છે, જેમ શંખનાદ કરવામાં આવે ત્યારે બાહ્ય શબ્દનું અહણુ થઈ શકે નહિ, પણ શંખના અહણુવડે શંખનાદનું અહણુ થાય છે, તેમ જ આ (આત્મા) છે, જેમ વીણા વગાડવામાં આવે ત્યારે બાહ્ય શબ્દનું અહણુ થઈ શકે નહિ, પણ વીણાના અહણુવડે વીણાવાદના શબ્દનું અહણુ થાય છે, તેમ જ આ (આત્મા) છે, જેમ પામે મુકેલા લીલા લાકડાના અગ્નિના જુદા જુદા ધૂમ નીકળે છે, તેમ જ અરે, આ મહાભૂતના નિશ્વાસ છે. જે ઋગ્વેદ, યજુર્વેદ, સામવેદ, અંધર્થાગિરસ, ઇતિહાસ, પુરાણ, વિદ્યા, ઉપનિષદ, શ્લોકો, સૂત્રો, અનુશાખ્યાનો, વ્યાખ્યાનો, ઇષ્ટ (યજ્ઞેલુ), હોમ કરેલુ, ભોગ ધરેલુ, પાન ટરાવેલું, આ લોક, પરલોક, સર્વે આણીઓ છે તે આ સર્વે આના (આત્માના) જ નિશ્વાસ છે. જેમ સર્વે જન્મનું એ સ્થાન સમુદ્ર છે, તેમ જ એ છે. જેમ સર્વે સ્પર્શનું એક સ્થાન ત્વક્ (ચામડી) છે, તેમ જ એ છે, સર્વે ગંધોનું એક સ્થાન નાસિકા છે તેમ જ એ છે, સર્વે રસનું એક સ્થાન જીહ્વા છે તેમ જ એ છે, સર્વે રૂપનું એક સ્થાન ચક્ષુ છે તેમ જ એ છે, સર્વે શબ્દનું એક સ્થાન શ્રોત્ર છે તેમ જ એ છે, સર્વે સંકલ્પનું એક સ્થાન મન છે તેમ જ એ છે, સર્વ વિદ્યાનું એક સ્થાન હૃદય છે તેમ જ એ છે, સર્વ કર્મનું એક સ્થાન હસ્ત છે તેમ જ એ છે, સર્વ આનંદનું એક સ્થાન ઉપરથ છે (જનનેદ્રિય) છે તેમ જ એ છે, સર્વ વિસર્ગનું (મલશુદ્ધિનું) એક સ્થાન પાશુ દ્રિય છે તેમ જ એ છે, સર્વ માર્ગનું એક સ્થાન પગ છે તેમ જ એ છે, સર્વ વેદનું એક સ્થાન વાણી છે તેમ જ એ છે. (૧૨)

જેમ સિંધવધનનો આખો કટકો અતરૂણહિરૂણાવધી રહિત બધો રસપન જ છે, તેમ જ

સ યથા હન્દુમેઈન્યમાનસ્ય ન વાહ્યાઞ્છન્દાઞ્ઞવતુયાદ્મદ્વનાય હન્દુમેસ્તુ મદ્વનેન હન્દુખ્યા યાતસ્ય વા શન્દો ગૃહીત ॥૮॥

સ યથા શક્ત્ય ત્માયમાનસ્ય ન વાહ્યાઞ્છન્દાઞ્ઞવતુયાદ્મદ્વનાય શક્ત્ય સ્તુ મદ્વનેન શન્દધ્મસ્ય વા શન્દો ગૃહીત ॥૯॥

સ યથા ધીર્ણાયે વાયમાનાયે ન વાહ્યાઞ્છન્દાઞ્ઞવતુ ડ્રાહ્યના ધીર્ણાયે સ્તુ મદ્વનેન ધીર્ણાવાદમ્ય વા શન્દો ગૃહીતઃ ॥૧૦॥

નિ યર્વાર્દિષાનેરન્યાદિતસ્ય પૃથગ્વમા યિનિધરન્ત્વેષ વા ઔરકસ્ય મદ્વતો ભૂતસ્ય નિશ્વસિતમેતચ્છવેદો યજુર્વેદ સામવેદોઽયર્ગોદિતસ્ય ઇતિહાસ પુરાણ વિદ્યા ઉપનિષદ શ્લોકો સૂત્રાણ્યલુ વ્યાખ્યાનાનિ વ્યાખ્યાનાનીષ્ટ ૨ હુતમાદિત પાવિતમયથ લોક પરથ લોક સર્વાણિ ચ મૃતાન્ય ચ્યર્ગતાનિ સન્નાણિ નિશ્વસિતાનિ ॥૧૧॥

સ યથા સર્વાસામપાસસમુદ્ર દ્વાપરનમેષ ૨ સર્વેપા ૨ સ્પર્શના ત્વગેજાયનમેષ ૨ સર્વેપા ૨ મન્થાના નાસિકે દ્વાપરનમેષ ૨ સર્વેપા ૨ રસાના ત્રિહ્વગેજાયનમેષ ૨ સર્વેપા ૨ રૂપાના ચક્ષુરજાયનમેષ ૨ સર્વેપા શન્દાના ૨ શ્રોત્રમેજાયનમેષ ૨ સર્વેપા ૨ સંકલ્પાના મન દ્વાપરનમેષ ૨ સર્વેપા વિદ્યાના ૨ હૃદયમેજાયનમેષ ૨ સર્વેપા વર્ત્તમાના ૨ હસ્તામેજાયનમેષ ૨ સર્વેપામાનન્દાનામુપરથ દ્વાપરનમેષ ૨ સર્વેપા વિસર્ગાના પાશુરજાયનમેષ ૨ સર્વેપામજ્જાના પાદમેજાયનમેષ ૨ સર્વેપા વેદાનાવાગેજાયનમે ॥૧૨॥

અરે, આ આત્મા અંતર્યહિરુભાવથી રહિત આખો પ્રજ્ઞાનધન જ છે, આ પ્રાણીઓમાથી નિકલીને તેમની પાછલ જ તેનું અત્યંત અદર્શન થઈ જાય છે (પ્રયક્ દર્શન થતું નથી), દેહમાથી નિકલી ગયા પછી, અરે, તેની કાંઈ પણ સમ્પા રહેતી નથી, એમ હું તને કહું છું—આમ યાજ્ઞવલ્ક્યે કહ્યું.

તે મૈત્રેયી બોલી—અહિં જ ભગવાન તમે મને મોહમાં નાખી. અરે, હું આને (આત્માને) જાણતી નથી.

તે બોલ્યા—અરે, હું તને મોહ વદતો નથી. અરે, આ આત્મા અવિનાશી છે, અનુચ્છિન્ન—ધર્મવાન છે. (૧૪).

ત્યાં દૂત જોવા હોય ત્યા અન્ય અન્યને જુએ છે, ત્યા અન્ય અન્યને સુધે છે, ત્યા અન્ય અન્યનો રસ લે છે, ત્યા અન્ય અન્યને કથન કરે છે, ત્યા અન્ય અન્યને સાક્ષલે છે, ત્યા અન્ય અન્યનું મનન કરે છે, ત્યા અન્ય અન્યનો અર્શ કરે છે, ત્યા અન્યને અન્યનું જ્ઞાન થાય છે, પણ ત્યાં આનું સર્વ આત્મા જ થયું, ત્યા કોનાવડે કોને જુએ ? ત્યા કોનાવડે કોને સુધે ? ત્યા કોનાવડે કોનો રવાદ લે ? ત્યા કોનાવડે કોને કથન કરે ? ત્યા કોનાવડે કોનું અવજુ કરે ? ત્યા કોનાવડે કોનું મનન કરે ? ત્યા કોનાવડે કોનો અર્શ કરે ? ત્યા કોનાવડે કોનું જ્ઞાન લે ? જે વડે આ સર્વને જાણે છે તેને કોનાવડે જાણે ? તે આ નેતિ નેતિ આત્મા અગૃહ્ય છે, કારણ કે ગ્રહણ કરી શકાતો નથી, અશીર્ષ છે, કેમકે તેને કાપી શકાતો નથી, અસંગ છે, કેમકે તેને સંગ થતો નથી, અસિત છે, કેમકે તેને વ્યથા થતી નથી, તેનો નાશ થતો નથી અરે, માતાને કોનાવડે જાણવા ? આ મે તને કહ્યું છે, મે તને ઉપદેશ કર્યો છે મૈત્રેયી, અરે, આજ અમૃતત્વ છે, આમ કહી યાજ્ઞવલ્ક્ય વિદ્યાર કરી ગયા [આથી નીકળ્યા] (૧૫)

મ યથા સૈન્ધવઘનોડનન્તરીચાદ્ય કૃત્ત્વો રસઘન એવયના ઐડયમાત્માન્તરી સાદ્ય કૃત્ત્વન પ્રજ્ઞાનઘન એવેતેભ્યો મૃતેભ્ય સમુત્થાય તાન્યેવાનુ મિન્દયતિ ન પ્રેત્ય સજ્ઞાડસ્તીત્યરે ધ્રુવીમીતિ દ્વૈવાચ યાજ્ઞવલ્ક્ય ॥૧૩॥

સા હાવાચ મૈત્રેય્યૈવ મા મગવાનુમોહાન્તમાપીપિપન વા અદમિમ વિજ્ઞાનામીતિ સદ્વૈવાચ ન વા ઐડહ મોહ પ્રવીમ્યાવિનાશી વા ઐડયમાત્માડનુચ્છિન્નિધર્મા ॥૧૪॥

યઞ્ન હિ દ્વૈતમિત્ર મ્મતિ તદિતર ઇતર પદ્યતિ તદિતર ઇતર જિગ્રતિ તદિતર ઇતર ૨ રસઘતે તદિતર ઇતરમમિવદતિ તદિતર ઇતર ૨ શૃણોતિ તદિતર ઇતર મનુતે તદિતર ઇતર ૨ સ્પૃશતિ તદિતર ઇતર વિજ્ઞાનાતિ યઞ્ન ત્વસ્ય સર્વમર્મવામૃતત્વેન ક પચેત્તત્વેન ક જિગ્રેત્તત્વેન ક ૨ રસયેત્તત્વેન ક મમિવેત્તત્વેન ક ૨ શૃણુયાત્તત્વેન ક મન્વૈત તત્વેન ક ૨ સ્પૃશેત્તત્વેન ક વિજ્ઞાનીયોચ્યેન્દ ૨ સર્વ વિજ્ઞાનાતિ ત કેન વિજ્ઞાનીયાત્સ એવ નેતિ નૈત્યાત્માડનુચ્છિન્ન ન હિ શુદ્ધતેડશીર્ષ્યો ન હિ શીર્ષિતેડસદ્ગો ન હિ સંજ્યતેડસિતો ન વ્યથ્યતે ન રિષ્યતિ વિજ્ઞાતાત્મરે કેન વિજ્ઞાનીયાદિત્યુક્તાનુસાસનાસિ મૈત્રેય્યેતાવદરે સ્વઅમૃતત્વામિતિ દ્વૈવત્વા યાજ્ઞવલ્ક્યો વિજહાર ॥૧૫॥

લીલાવૈચિત્ર્ય.

બોધિતોપિ વહુસુક્તિવિસ્તરે ફિં ચલો જગતિ સજ્જનો ભવેન્ ?
સ્નાપિતોપિ વહુશો નદીજલૈર્ગર્દભ કિમુ હયો ભવેત્ ક્વચિત્ ?
વિદ્વાનુપાલમ્ભમઘાપ્ય દોપાન્નિવર્તેતેસૌ પરિતપ્યતે ચ ।
જ્ઞાતસ્તુ દોષો મમ સર્વથેતિ પાપો જન પાપતરં કરોતિ ॥

એનું કાણુ શું ? ‘ત્રિવેદી’ ઉપનામ ધરાવનારને પુષ્ટિમાર્ગ ઉપર સદજ દ્રેષ કેમ પ્રકટતો હશે ? ‘પુષ્ટિમાર્ગ’ કદિપત છે’ વગેરે કાપુરતકામાં પુષ્ટિમાર્ગ ઉપર અસત્ય આક્ષેપો કરનાર પણ ‘ત્રિવેદી’ ઉપનામ જ ધરાવે છે, અને હાલમાં પણ તે જ ‘ત્રિવેદી’ની પાસેની ગાદી ઉપર એક નવા ‘ત્રિવેદી’ સ્પુટી નિકળ્યા છે ‘ત્રિવેદી’ ઉપનામ ધરાવનાર પુષ્ટિમાર્ગનો પ્રચ્છન્નપરિષ્તી હોવો જ નેષ્ઠએ એમ મ. ઇન્દ્રજીરામવાલા ‘શુન્નરાતી’માં દેખાવ દર્ષને સિદ્ધ કર્યું છે. પહેલા ‘ત્રિવેદી’ તો પોતાને શાંકરાચાર્યના કારભારી અને શાંકર તરીકે જ ગણાવે છે, પણ આ નવા ‘ત્રિવેદી’ પુષ્ટિમાર્ગીયોથી ‘છેતરાયલા’ અને તેમને ‘અનુસરીને’ ચાલનારા છે, એમ તેમના લેખ ઉપરથી પ્રતીત થાય છે. રહેતું નથી. પુષ્ટિમાર્ગીયોથી પોતે છેતરાઈ ગયા, તેમણે તેઓ શોક-અલાપો-કરે છે, તો અમે તેમને તે શોક છોડી દેવાની સૂચના કરીને, શોકસાગરમાંથી તેમને ઉદ્ધાર કરીને સત્ય માર્ગનું દર્શન કરાવીશું.

વસ્તુસ્થિતિ આ પ્રકારની છે. મિ. મણિલાલ જાદવરાય ત્રિવેદી નામના ધંધુકા અને ઘોષાના ‘સખ જડજ’ છે તેમણે ‘શ્રીગાયત્રીભાષ્યભાષાપાતર’ નામનું એક ‘અમૂલ્ય’ (૧) પુસ્તક બહાર પાડ્યું હશે, તે પુસ્તક અવલોકનારે સર્વ પત્રકારોની માફક આ માસિકના તંત્રીની ઉપર પણ મોકલાવ્યું, જેનું નિષ્પક્ષપાત અવલોકન આ માસિકના તંત્રીએ શુદ્ધ બુદ્ધિથી ચાલુ વર્ષના ૫-૬ અંકમાં કર્યું છે. આવા પુસ્તકોનું અવલોકન બહુધા આ માસિકમાં કરવામાં આવતું નથી, પરંતુ જ્યારે અનુવાદકનો અવલોકનારે આગ્રહ જોવામાં આવ્યો, ત્યારે જ તેનું અવલોકન તંત્રીએ કર્યું. તેઓએ આ પ્રમાણે એક પત્ર લખ્યું હતું “આ સાથે શ્રીગાયત્રીભાષ્યભાષાપાતરનું પુસ્તક મોકલ્યું છે, તે અવલોકન કરી યોગ્ય સૂચના કરશે. આ ભાષાંતરને તટસ્થ રીતે જો કાંઈ ન્યાય મળશે તો જનસમાજ ઉપર ઉપકાર થશે એટલું જ નહિ પણ મારી કાંઈ ખામી હશે તો તેમાંથી કાંઈ જોવાની તક મળશે.” પુસ્તકનું વિચિત્રતમ સ્વરૂપ જોઈને તો તેના ઉપર અભિપ્રાય આપવાનું તંત્રીએ ઉચિત ધાર્યું ન હતું, કારણ કે તે પુસ્તક એટલું બધું અશુદ્ધ અને હાનિકારક છે, કે જો તેના પ્રસાર વધારે થાય તો ‘જનસમાજ ઉપર ઉપકાર’ થવાને બદલે અપકાર જ થાય, (હા, પ્રકટકર્તાની તો પ્રસિદ્ધિ થવામાં અડચણ આવે નહિ) પરંતુ જ્યારે અંધાવલોકન-માત્રથી સ્વાર્થગર્ભિત ‘જનસમાજનો ઉપકાર’ થવાના અને કાંઈક ‘ખામી’ જોવાના પટુ વચનો અવશ્યને અચકાવ ત્યારે તો તંત્રીએ અનુવાદકની સ્વાર્થમિશ્રિત લોબુપના તૂમ કરતી જ નેષ્ઠએ, અને તંત્રીએ તે માર્ગનું અવગંબન કરવામાં તેમને અન્યાય કર્યો

નથી જ. અવલોકન પ્રકટ થયા પછી મિ. ત્રિવેદીએ તા ૨૦-૧૦-૧૩ ના પત્રમા જ-
ણાવ્યું કે “આપે કૃપા કરી મારા ‘શ્રીગાયત્રીભાષ્યભાષાતર’ના પુસ્તકનું રીવ્ય લીધું છે, અને
તેમાં આપે માગેલા પ્રશ્નોના ઉત્તર મારે દેવા જ જોઈએ, જેથી સવેળા પ્રશ્નોના ઉત્તર
ફરીથી એકવાર રીવ્ય વાંચી આપી શકું” આ પત્ર મળ્યા પછી તેમની માગણીને અનુસ-
રીને આ માસિકની ૫-૬ અંકની એ કાપિએ તેમને ‘મફત’ મોકલી આપવામા આવી.
હારવાદ લગલગ ૧૧ માસમુધી એમના પ્રત્યુત્તરની રાદ જોવામા આવી, પણ તેઓએ
તો તે પ્રત્યુત્તર અન્ત શાક્તા બાદે ‘દયા’ સમામધ્યે તુ વૈષ્ણવા એ ન્યાયનું સંપૂર્ણ રીતે
પરિપાલન કરવામાં પંકાતા મ. ઇષ્ટારામના ‘ગુજરાતી’મા બારેબાર મોકલાવ્યું, અને
જીવનપ્રદાને નમ્રા એ ઉક્તિનેા દાખલો બેસાડવા જેવું કરવા પ્રયત્ન કર્યો જો તેઓએ પોતાનું
પ્રત્યુત્તર આ માસિક ઉપર મોકલ્યું હોત તો અમે તેને ચોગ્ય ન્યાય આપવામાં પાછલ ન જ
પડત. અસ્તુ હવે અમે તે લાઇએ ‘ગુજરાતી’ના લગલગ ત્રણ કૉલમો ચિતર્યા છે, તે
સમ્બાધન કરીશું તેઓ પહેલા નીચે મુજબ પ્રશ્ન કરે છે.

“કહેવત છે કે સત્તગજા ગુણદોષ મવન્તિ અમારા રૂઢિદીન ચર્ચના કાર્યને માટે બેદ દર્શાવનાર પ્રિય
હિતેશ્ચ પુણિસુવાના તરીને જણાવીશું કે તેમને એક ધર્મચુસ્ત વિદ્વાન સમજ અમારા તરફથી
ગાયત્રીભાષ્યભાષાન્તર કૃત અભિપ્રાયો જ મોકલ્યું હતું તેના તમારા તરફથી પ્રકટ થયેલા અભિપ્રાય
અપવાદસહ જોવા તમે માગેલા પુવાસા તમારી જ શ્રેણીએ પ્રકટ કરવામા આવે તો તેમા કાંઈ દોષ
ખરો કે ? કારણ કે સાચા મનુષ્યોના ચતા સ બધપ્રયોગમા એકબીજાના ગુણદોષ પ્રાપ્ત થવાનું પ્રતિપાદન
કરે છે.”

મિ. ત્રિવેદી પોતાનું કાર્ય ‘રૂઢિદીન’ ચર્ચનું માને છે, પણ તેમાટે તેમના ‘પ્રિય હિ-
તેશ્ચ’ અને ‘ધર્મચુસ્ત વિદ્વાને’ દર્શાવેલો ચોગ્ય બેદ તેમની વિશાલ દ્રષ્ટિમાં ખુબે છે !
રૂઢિદીન અને કેવલ કપોલકરિત કાર્ય માટે કોઈ સાક્ષર બેદ પ્રદર્શાવે તો વિદ્વાનુપાલમ્મમવાપ્ય
એ કથનાનુસાર પોતાના કાર્યમા સગીન સુધારો કરીને તે જ ‘ધર્મચુસ્ત વિદ્વાન’ના હસ્તથી
સારો અભિપ્રાય સંપાદન કરવો એ ગુણી જનનું કર્તવ્ય છે, પરંતુ કોઈ સત્યવક્તા અને નિ-
રપ્તી સાક્ષરે કહેલાં કહું પણ સત્ય વચનોથી છાજીને જાતસ્તુ દોષો સમ એ સ્ત્રોકના આ-
ધારે વર્તન ચલાવવું એ અપુરવતું જ કાર્ય છે, એ વાત મિ અનુવાદક નાકબુલ કરી શકે
તેમ નથી જ. વધી મિ.ત્રિવેદી અભિપ્રાય એટલે શું તે પણ સમજતા નહિ જ હોય
અમ એમના લેખ ઉપરથી જણાય છે. તેમના પુસ્તક ઉપર પુલ સુએ અભિપ્રાય જ
આપ્યો છે, તે સિવાય અન્ય કંઈ પણ અપ્રત્યુત્તર લખાવલું હોય તો મિત્રિવેદીને તે જાહેર
કરવાની સૂચના કરીએ છીએ મિ ત્રિવેદી એમ સમજતા લાગે છે કે અવલોકનમા ‘અનુ-
વાદક અથવા લેખક કોઈ મહોદી પદ્વી ધરાવતો હોય તો તેના ગમે તેવા ચિચરીયા પુ-
સ્તકના ખોટા જણુગા પુકારે ચોગ્યતાહીન લેખકને છેક ‘પિરેમિક્ટી ટ્રાય ઉપર ચડાવવો,’
પણ મિ.ત્રિવેદીને ખતર નથી કે સાચ્યા અવલોકનકારો કેટલા બધા સ્પષ્ટવક્તા હોય છે ?
પોતાના કે પોતાના સમીપીઓના વખાણો વાંચીને ખરો અવલોકનકાર પોતાની પવિત્ર ફરજ
ઉપર કદાપિ પાણી ફેરવતો નથી જે અવલોકનકાર મિથ્યા સ્તુતિવિવશ ચમ્પને પોતાના
સત્કર્તવ્યને તિલાંજલિ આપવા તૈયાર થાય છે, તેના તેવાં માખણીયા અવલોકનથી
‘જનસમાજ ઉપર ઉપકાર’ થવાની આશા સ્વભેમાં પણ રાખી શકાય નહિ, અવલોકનકાર

શુદ્ધ અને દોષનું સ્પષ્ટ નિરૂપણ કરે છે જ, અને તેથી જ જ કદ્યન જેવાઓન શરસાનો ભય તેને હોતો નથી. સ્વર્ગસ્થ સાક્ષર મણિલાલ નભુભાઈ કેવા સ્પષ્ટવક્તા હતા ? મ. ઇન્દ્રારામના પુસ્તકોનું અવલોકન તેમણે કેવી રીતે કર્યું હતું ? શું મિ ત્રિવેદી એવો બચાવ કર્યા તૈયાર છે કે પોતાની માફક મિ. ઇન્દ્રારામના દિવ્ય સ્વરૂપને તેઓ કદી શક્યા ન હતા, માટે મ. ઇન્દ્રારામના પુસ્તકોનું મર્યાદિત અવલોકન કરતા હતા ? અમે ધારીએ છીએ કે મિ ત્રિવેદી 'રિદ્દીન' કાર્યો કરવામાં મશગુલ થઈ ગયલા હોવા બેઠાએ, કેમકે તેમને અવલોકનની દિશાની પણ ખબર નથી. વધી મિ ત્રિવેદીને અમે પૂછીએ છીએ કે તમે જે ત્રણ કોલમો ચિતરી મારીને 'ખુલાસા' કર્યા છે, તે અવલોકનની જ શ્રેણીએ કર્યા છે ? અવલોકનમાં જે સમ્યક્તા અને ગાંભીર્ય દૃષ્ટિપથ થાય છે, તેમાંનો શનાશ પણ તમારા 'અમૂલ્ય' પુસ્તકમાં અને ૩ કોલમોના કોષ પણ અક્ષરમા નજર પડે છે ? પરંતુ નદીનું મિષ્ટ જલ દારોદધિના ઉદરમાં પ્રવેશીને જેમ અપેય થાય છે, તેમ 'અવલોકનસ્થ શુભો મસર્ગજા ગુણદોષા મવન્તિ એ ત્રિવેદિનિદિષ્ટ આપે દોષના રૂપમાં ફેરવાઈ ગયા હોય તો તે પ્રભુ બલો.

વળી મિ ત્રિવેદી હજે રહે " અમે સમજતા હતા કે તમે એક પૂર્ણ વૈષ્ણવી સ્થિતિ ભોગવો છો, પરંતુ એની અમારી અટકળ તમારા લેખે ખોટી પાડી છે વૈષ્ણવ તેમજ પુણિભક્તિસુધાના નેતા એવા મદાન તામરી ભોળખાતા હતાં તેમાંનું ચત્કિચિત્ત પણ સ્વાસ્થ્ય તમારામાં ઉતરેલું જણાઈ નથી એમ તમારોજ લેખ સાતી પુરે છે, એ શું આશ્ચર્યકારક નથી ? પુણિભક્તિસુધા એ એક સ્વ-માનુષિત માસિક છે પરમ ભાગવત ધર્મને પ્રતિપાદન કરી ઉચ્ચ શ્રેણીએ તેનું વલન કરવાને તેના ઉદ્દેશ છે. ભાગવત ધર્મને વલન કરનાર વ્યક્તિ પરમ વૈષ્ણવ હોવાય છે વૈષ્ણવ શબ્દ એ પરમ ભગવદીય છે. વૈષ્ણવને આચારવિચાર એક સરખો હોઇ ઈશ્વરાસિમુખ હેય છે. તેથી અન્યની નિદા અગર સ્તુતિને અવકાશ તેવા પુરુષમાં દોષો જરૂરેજ નથી, પણ મદાભાએને વિરે પૂજ્યશુદ્ધિ, સમાનને વિરે મિત્રતા અને કનિષ્ઠને વિરે તેમનામાં ઈશ્વરભાવિકન રહેવી છે. કદી વૈષ્ણવ મંથન પ્રકારનો દોષ તો પણ બીજાને વિરેના દોષનો ત્યાગ કરી શુભનેજ મદલ કરે છે એવા શુદ્ધયુક્ત વૈષ્ણવ શ્રેષ્ઠ છે, અને તેજ ભક્તિસુધાના નેતા વૈષ્ણવપદ લાયક હોય છે, બાકીના વૈષ્ણવપદને લભવાના હોય છે, જે ભક્તિસુધાનો આસ્વાદ લેવાની લવચેશ પણ યોગ્યતા કે સન્નિ તમારામાં નથી. એમ તમારોજ લેખ સાતીત કરે છે "

મિ ત્રિવેદી તંત્રીના લેખ ઉપર 'જડજમેટ' આપે છે ! આ 'જડજમેટ' એવી તો અગાધ-હડી-શુદ્ધિમાથી જન્મ્યું છે કે જેનો પતો જ ન લાગે ! પહેલા મિ ત્રિવેદી તંત્રીને 'પૂર્ણ વૈષ્ણવી સ્થિતિ' ભોગવનાર સમજતા હતા, અને એમના પુસ્તકની ઉપર અભિપ્રાન આપ્યા પછી તે 'અટકળ' 'ખોટી' પડી ગઈ છે ! મિ ત્રિવેદીને અમે પૂછીએ છીએ કે તમારા પુસ્તકના અવલોકન પહેલાં તંત્રીને પૂર્ણ વૈષ્ણવી સ્થિતિમાં રહેનાર તરીકે સાચી જાણ ? અને પછીથી ચક્ર એકદમ કેમ ફરી ગયું ? આનો જવાબ 'ના, જડજ સાદેમ' આપતા તમ્હી લેજો ? 'વૈષ્ણવોના તેના' એવી પદ્ધતિ તંત્રીને પહેલવહેલી જ 'પ્રિય દિલેશુ' (1) મિ ત્રિવેદીએ જ આપી છે, જે માટે તંત્રી મિ ત્રિવેદીનો જાહેરમાં ઉપદેશ નદિ માને તો ખચિનજ તેમની કૃતજ્ઞતામાં ન્યૂનતા ગણવાને 'ત્રિવેદી' ઉપનામથી આલખાતા ચૂંચે નવિ. પુ.ભ.સુ.ના નેતા તો તંત્રી છે, અને તેના નેતા હોવાનું માન વૈષ્ણવો આપે છે જ, તો કે તંત્રી તો પોતે તેના ખાસ નેતા તરીકે પોતાને માનતા જ નથી અને માનને પણ નદિ, કાંચુકે તેમ માનવું એ આ સંપ્રદાયના સિદ્ધાંતથી ઉત્કુ છે

તંત્રી તો નિમિત્તમાત્ર મથ સચ્ચસાચિન્ એ ભગવદ્વાક્યાનુસાર પોતાને નિમિત્તમાત્ર માને છે. પુ.ભ સુ. ના નેતાના નામથી જે ઓલખાય છે, તે પણ ભગવદ્વિષ્ણુથી જ, એટલે એ પદ-વીથી ઈર્ષ્યા ધરાવનારાઓને વાચિપાપ તો અકિંચિત્કર જ છે. મિત્રિવેદી ભગવાનથી પણ આગલ વધીને જણાવે છે કે તે પદ્મી ધરવામાં તંત્રીની ચોખ્ખતા જ નથી, અમને બીતિ રહે છે કે રખેને મિત્રિવેદી વૈષ્ણવોમાં પણ બલવો જગાડીને તંત્રીપાનેથી દુષ્ટાંદત પુ.ભ. સુ.નું નેતૃપદ પાલી લેવાની કોશેશ કરે. આ પ્રસંગે એક નીચેનો હાસ્યજનક શ્લોક અમરજીમાં આવે છે

આઘાતં પરિચુમ્બિતં પરિમુહુર્લંઢં પુનઃચર્ચિતં
ત્યક્તં વા મુવિ નીરસેન મનસા તત્ર વ્યયાં મા કૃપાઃ ।
હે સદત્ન તવૈતદેવ કુશલં યદ્વાનરેણાદરા—
દન્તઃસારવિલોકનવ્યસનિના સૂર્ણાકૃતં નાદમના ॥

‘પુષ્ટિકિતમુખા એ એક સ્વમતાનુરિત માસિક છે’ એ પદિતથી પ્રારંભીને વૈષ્ણવ ધર્મથી સો ગાઉ દૂર નાસનારા મિત્રિવેદી તંત્રીને ભગવત્ત્વધર્મને અને વૈષ્ણવધર્મને ઉપદેશ આપવા તૈયાર થયા છે એ પણ જ આશ્ચર્યકારક છે સદ્ભાગ્યે એટલું તો મિત્રિવેદી કલ્પક કરે છે કે પુ.ભ સુ.ના ઉદેશ ‘પરમભાગવત ધર્મને પ્રતિપાદન કરી ઉચ્ચ શ્રેણીએ તેનું વરન કરવાનો છે.’ અમે મિત્રિવેદીને પુત્રીએ છીએ કે ‘ભાગવત ધર્મ’ ઉપર પાણી ફેરવનાર કોણ પણ અગોચ્ય પુસ્તક વિષે અમુક પ્રકારના દમાજીને વશ થઈ સારા અભિપ્રાય આપવો એ ઉચ્ચ શ્રેણી કહેવાય કે ? સત્ય બોલવાથી “ઈશ્વરાભિમુખ” થવાય છે કે હાસ્યતા અસત્યનું અવતલન કરવાથી ? કોણને સત્ય માર્ગનું દર્શન કરાવવું એ નિન્દા કહેવાય કે ? અમિયસ્થાપિ તવ્યસ્ય શ્રેતા જતા વા દુર્લભ એ ઉદ્ધિના કથનારને ખચિત મુખ સંતાડવાનો જ સમય હાવમાં આવી પડેલોતો જણાય છે પુ.ભ સુ.ના તંત્રી પણ ‘મદ્દાત્માઓને વિષે પુન્યશુદ્ધિ’ રખે છે જ. દા., તે આગકાશના પ્રનાશુપ્રતીજી અને ‘મદ્દાત્માઓના નામને કલકિત કરનારા દબીઓને તો સ્વપ્નેમાં પણ માનતા નથી. ‘સમાન વિષે મિત્રના અને કનિષ્ઠને વિષે તેમનામાં ક્યા સ્વાભાવિક જ રહેશે છે’ એ લોકિક ન્યાયને સત્યપૂર્ણ લક્ષ્યમિંદુનો ભોગ આપીને પણ અનુસરતુ એવી તંત્રીની લોકિકા અંધમાન્યતા નથી વૈષ્ણવશબ્દની વ્યાખ્યા મિત્રિવેદીએ જેવી કરી છે, તેવી લુપ્તતુ ડુજન ન્યાયે સ્વીકારતા પણ નિવેદીની સ્વાર્થપરાપણાને આધાર મનતો નથી. ‘બીજાને વિષેના દોષનો ત્યાગ કરી શબ્દનું જ મદલ કરે છે એવા શુશ્રુષ્ઠ વૈષ્ણવ એક છે,’ એ વાત પણ મિત્રિવેદીને ટકા આપતી નથી, કેમકે દોષોના સંભાર નીચે દમાયવા એકાદ બે શુભા (સદ્ગુણા પણ નહિ), પ્રકાશના નથી, અનુવાદક એ કથનનો અરવીકાર કરી શકે તેમ નથી. તંત્રીએ તો અનુવાદકના પ્રતીયમાન શુભનો આશાસ કરાવ્યો છે. (જુઓ પુ.ભ સુ.ના અનુ વર્તનું ૧૩૭મુ પત્ર.)

અનુવાદક અનુરોધે છે કે—

“આવ’ એ સંજ્ઞા સંજ્ઞા પુસ્તકના સંજ્ઞા અર્થોએ જણાવેલા ઉદ્દાહરણો વગેરે પુષ્ટિ અને દોષ પકડી બેઠાંને થા વ નહિ લાગ્યા તે એક રીતે વાર્તાવિક છે. કેમ કે મારા એ ઉદ્દાહરણો તો આવ’ અ-થાના વાણીનો અનુવાદ છે, પરંતુ તેનું બે કાલ નૌત પ્રમાણ હોવ તો તે વખતે કદી ચોખ્ખા લાગત ? ”

લેખકે ઉપરનો ભાવાર્થ અથાવલોકનમાંથી તારવી દાઢ્યો છે, જે એમની અતિચંચલ ચિત્તવૃત્તિનો પરિચય કરાવે છે. અથાવલોકનમાં કોઈપણ સ્થલે એમ નથી લખવામાં આવ્યું કે ‘કોલધાતુ વિદ્યાના’ના કહેવાના ‘ઉદ્ગારો’ તત્ત્વ અયોગ્ય છે. એટલું તો ખરું કે તે ઉદ્ગારો ખાસ પોતાના જ હૃદયથી ઉત્પન્ન થયેલા છે, અથવા તો ગમે તેવા અન્ય ઉદ્દેશથી તેને મૂલ્ય સ્વરૂપમાં એટલે ગર્ભર્ષિ મનુના જ શબ્દોમાં મુકીને પત્રીથી પોતાની પાતાલતલસરપર્શિની અનુવાદશક્તિનો પરિચય કરાવ્યો હોત, તો કાષ્ઠક સતોષપ્રદ થઈ શકત આર્ષ અને સ્માર્ત ઋષિને અમે અપ્રમાણ નથી કહેતા એમ અમોએ તે જ અંકના (જેનું પણ ઉત્તર આપવાનું સાદસ કરવામાં આવ્યું છે) ૧૪૩મે પાને જણાવેલું છે, તે પણ તેનો ભાવાર્થ ઉપજાવેલો અને ‘દિલગીરી’ દેખાડવા નીકળી પડતું એ ઘલ સર્વપમાત્રાણ એ ન્યાયનું ઉદાહરણ પૂરું પાડે છે.

“ પણ અમે જણાવીશું કે તમારાથી હેનરાયલા જે અમે આજ પર્યં તમને અનુસરી તમે જેમ આર્ષ પ્રમાણેથી જ પુષ્ટિ શબ્દ સિદ્ધ કરો છો તેથી દોરાયા હતા. જેમ તમેએ પુષ્ટિ શબ્દનો અર્થ પોષણ તદનુસદ્ધ એ વાચ્યથી સિદ્ધ કર્યો છે તે કોઈ વેદ ઉપનિષદ બ્રાહ્મણ ભાગ કે કોઈ બીજી ક્ષુતિઓમાં છે? ક્ષુતિમાં તો તે કૃદિગોચર થતો નથી. ત્યારે તે પણ કોઈ ક્ષુલ્લે ખોચરેથી શોધી કાઢેલો મનવાદિ આર્ષ અથવા ક્ષુ તમેએ અપ્રમાણમાં ગણેલો છે? જો તેમજ હોય તો હવે અમારે વહ્ણી દિવગીરી દેખાડવી પડશે.

મિ.ત્રિવેદી ઉપરની પક્ષિતઓ લખીને પોતાના ચર્ચાર્થ સ્વરૂપનો પરિચય કરાવી દે છે. તત્રીએ તેમના મહાભારત (?) અથનું અવલોકન નવા સુધી કર્યું ન હતું ત્યાં સુધી ‘હેતુ-શાયદા’ થઈને તત્રીને ‘અનુસરીને’ ‘દોરાયા’ હતા, પરંતુ અવલોકન પ્રકટ થયા પત્રી તુરંત જ આ ‘મનોગાજનના માલિક’ના નેત્રો ઉઘડી ગયા છે. પુષ્ટિ શબ્દનો અર્થ ‘લગવાનું’ અનુગ્રહ’ થાય છે, એ અર્થ શ્રીમદ્ભાગવતમાંથી ઉપલબ્ધ થાય છે. વેદમાં યતા સશયોનુ નિગદરણ ગીતા, બ્રહ્મસૂત્ર, અને ઉપનૃદ્યુત્તમક પુગણોમાં ત્રેક શ્રીમદ્ભાગવતથી થાય છે વેદમાં ‘પુષ્ટિ’ શબ્દ ઘણે ઠેકાણે આવે છે, તે બધાનો અર્થ શું આર્ષ પોને પુષ્ટ બનતું એવો થાય છે? ‘પુષ્ટિ’નો અર્થ લગવાનું અનુગ્રહ એવો જ થાય છે. વેદમાં યતા સશયોનું નિરાકરણ ‘શ્રીમદ્ભાગવતથી થાય છે. વેદમાં પણ પુષ્ટિશબ્દનો અનુગ્રહ અર્થ કરવામાં આવ્યો છે, એમ મર્દૂમ પડિન ગદ્વાલાઈએ પોતાના ‘સત્સિદ્ધાંતમાર્તંદુરમાં’ સિદ્ધ કર્યું છે. પગિચિતિ એવી છતાં મિ.ત્રિવેદી ‘વેદ, ઉપનિષદ કે બ્રાહ્મણભાગ’માં પણ તેવો અર્થ દૃષ્ટિગોચર કરીને પોતાના ‘ચર્ચયનુને કૃતાર્થ કરી શક્યા નથી’ એ અતીવ આશ્ચર્યકારક છે. જો મિ. ત્રિવેદીને હતું પણ ‘ચર્ચયનુને કૃતાર્થ’ કરવાં હોય તો આ સપ્રદાયના ઋષિનો અભ્યાસ કોઈ એતન્માર્ગીય મુન વિશુધના સાદાપ્યથી કરવાની અમે મુચ્ચના કરીએ છીએ. આટલો શ્રમ લેના પણ જો તેમને ન જણાય તો મિ.ત્રિવેદીના જ શબ્દોમાં અમે કહીશું કે ‘સાહેબ! સૂર્યનો પ્રકાશ સર્વ જ છે છતાં ધુત્તને ન દેખાય તેમાં સૂર્યનો ગો વાક?’

ત્રિવેદી લખે છે કે—

“ મનુષ્ય જનનું પરમ રહસ્ય “ અમનેજ મુજારક દો ” એમ જણાવે છે. જો એમને દોષ તે પ્રથમથીજ અમને મુજારક વધ પછેતુજ દર્દ પણ ગાયરી જેવા જટન વિષયથી અજ્ઞાન મનુષ્યોના પરમ લેવને ખાતર બ્રહ્મજનનું એક કાવાના સાધનરૂપ ગાયરીનું” પરમ રહસ્ય પ્રમાણિત કર્યું છે. પરંતુ તે વિ-લગીરી માત્ર એટલીજ છે કે તમારા જેવા પર્મચુસ્ત કહેવડાવવા ટોળલાલ વિદ્વાનની સમજ જટાર દર્દ !

કારણ કે જ્ઞાનવાદ પ્રમાણે જ્ઞાન, સર્વત્ર સર્વરૂપે યથા રહે છે. અને દુરયમાના કાષ્ટપાપાણાદિ જડ વસ્તુઓમાં પણ તે જ્ઞાન ક્રીડા કરી રહે છે તેા વિચારા યથાનો શો અપરાધ કે તેમને જ્ઞાને અજ્ઞતા રાખ્યા ? ”

મનુષ્યજીવનનું પરમ રહસ્ય તે જીવજ્ઞાનનું ઐક્ય એમ મિત્રિવેદી અડાવે છે. પણ તે ઐક્ય કેવા પ્રકારનું ? શાંકર જેવું ઐક્ય માને છે તેવું કે તુતિ કહે છે તેવું ? શાંકરે જેવું નિર્ગુણ નિરાકાર અગડ્યંમ જ્ઞાન સાથે માયિક જીવનું માયામય ઐક્ય માન્યું છે તેવું ઐક્ય માનવા બંને ત્રિવેદી તૈયાર થયા હોય તો તેમને જ તે ‘સુખાગ્રહ હો’ એમ અમારા મનનો લાવાર્થ હતો, પણ જવાબ આપવાની ધૂનમાં જગતના ગુરુ કહેવાતા પોતાના પૂન્યપાદના મતની ઉપર પણ પાણી ફેરવવાનો પ્રયાસ ‘દષ્ટિગોચર’ થાય છે ! માયાવાદરૂપ તિમિરથી આવૃત્ત હૃદયમાં જ્ઞાનવાદનો પ્રકાશ સ્મરણનવૈરાગ્યવત્ ક્ષણવાર પણ પડે તો તે લાલદાયક ગણાશે ખરો ? કવિવર ભક્ત શ્રીશ્રીદયારામભાઈ સંપ્રદાયસાર અથવા નીચે પ્રમાણે લખે છે:—

શુદ્ધ કહન કો હેતુ યહ, સૌંચો ચિત્ત વિચારિ,
મિથ્યારૂપ મલિનતા, ચક્કર સઠ ઉચારિ
નિરાકાર શક્કર કહે, બ્રહ્મરૂપ કહે આપ,
અંશિ બ્રહ્મ જિય અંશ હે, સમતા યૌં હિ અલાપ.

ઉપરના કવિવરના વેદિક સિદ્ધાંત પ્રમાણે જ નો ‘મનુષ્યજીવનનું પરમરહસ્ય’ રેલાયું છે એમ ત્રિવેદી કહેશે તો અમે તેમને જ્ઞાનવાદનો સ્વીકાર કરવા માટે ધન્યવાદ આપ્યા નિના રહીશું નહિ.

વળી લખે છે કે “પણ અમે ભુલીએ છીએ, ગોરોક્ષમાં ગોપી યઈ વિલાસ કરવામાં જ પરમ રહસ્ય મનનારને જીવજ્ઞાનના ઐક્યરૂપ રહસ્ય ક્યાંથી સમજાય ? વળી રહસ્યમાં “સકળ શાસ્ત્ર અને બાયત્રીદેવી-ને સંટોવવાને સાદસ કર્યું તે અક્ષર્ય છે” એમ તમે કહો છો તો અમે તમને પુછીએ છીએ કે અક્ષર્ય તે આપનાથી કે વળી કોઈ ઈતર વ્યક્તિથી?”

ગોલોક શુ અને ગોપિકા શુ એ સમજવાની યોગ્યતા સ્માર્ત માયાનાદીઓની નથી, તે વાત તો માત્ર ભકતો જ જાણે છે. ભકતો મિત્રિવેદીના મોક્ષને તરછોડે છે, અને તેથી પણ ઉત્તમોત્તમ ફલ જે ગોલોકવાસ, તેને જ માગે છે કવિ નરસિંહમહેતાના કાવ્યોના અભ્યાસ-મીઠા પણ આ રહસ્યથી વંકિદ હરો જ મિત્રિવેદીને એ આજ્ઞા પણ જાણવાની ધૃત્તિ યતી હોય તો સમીપવર્તી પોતાના પુસ્તક ઉપર સારો અભિપ્રાય આપનાર ગોંડસના દિવાન રા ખટવારી પાસે જવું, નહિ તો એકવાર સમિત્વાણિ શ્રોત્રિય એ ન્યાયે દીનનાપૂર્વક આ માસિકના કાર્યાલયમાં આવવું. પ્રશ્ન કરવામાં આવ્યો હતો કે તેવું અફશાત રહસ્ય બાયત્રીના કથા અક્ષરમાથી નિઃક્રયુ ? તેના ઉત્તરના અખ્યાસ કરીને મિત્રિવેદી પુલ સુ ઉપર નિદા કરવાનો આરોપ મુકવા તૈયાર થયા છે

વળી લખે છે કે—“વળી જે લીલાલેખકે આપાઠ માસના અર્ધમાં અને આવલુના અર્ધમાં લીલાવૈચિત્ર્ય નામના મયાજાવાળા લેખદ્વારા પ્રુષ્ટિપત્તિ ચિત્રકાવિત ગુરુને, શ્રીસારવત્રિય દેવકીનંદનાચાર્યને કરવીર પીકના સ કરાચ થીને રિપે જે મિથ્યા પ્રજાપિ કર્યા છે તે શું ક્ષર્ય છે ? વળી કારનમાર્તદ વે. શા ગદુવા લગ્ન મદારાજ દુરાચલી હતો, અને એમણે પોતાના સ પ્રત્યને દાનિ પદોચારી છે એમ જણાવી તેઓશ્રીને

અસત્યાવશ બન કરાવનાર ગણ્યા છે, એ શું ક્ષમ્ય છે ? શ્રીકૃષ્ણદરશાવળનાં સાધણો ઉપર દારણ પ્રકાર, કરવીરપીઠના સ કરાચાચે ઉપર આરઠ અને શ્રીમદ્ જગદ્ગુરુ સ કરાચાચે શ્રી માનવ તીર્થ પ્રતિ મિથ્યા પ્રકાષ એ શું ક્ષમ્ય છે ? વળી આપણના અ કર્મા પણ એઓ પુછે છે કે “ અમેએ પુષ્ટિમાર્ગથી વિરૂદ્ધ કયાં લખ્યું ? આચાર્યોની નિંદા કયાં કરી ? ” અહો ! આશ્ચર્યની વાત છે કે પાછળ શું લખાયલું છે અને આગળ શું લખાય છે તેનું પણ ત ત્રીને લેશ માત્ર પણ લાન નથી ! ! જે પુષ્ટિભક્તિસુધા માસિક વૈજ્ઞાનાના સં-દાયરૂપે કલ્યાણમય હેતુવાળું હોયુ તેમજ તેની અ દર ન્યારે સ્વમતાનુસૂય અન્યમાર્ગો ધર્મો, વ્યભિચાર, અને સ પ્રદાયના ગુરુ પ્રતિ પણ દોષ આરોપણ અને સ્વચ્છ દે નિરુપદતા જણાવી શ્રીમદ્વૈકલ્પમાચાર્યના વચનામૃત ઉપર દડનાળ મારવાના ઉદ્દેશે શ્રીકૃષ્ણકાવતને ઓધ કરે (આપાદ) એ શું ધર્માવશ બીઓથી સ-હન થઈ શકે તેવું છે ? પણ સ્વમતાવતાથી પોતાના દોષ સમજવામા ન આવે એમા કાઈ નવાઈ નથીજ તેથીજ તે આગળ (પાને ૧૪૨) કહે છે કે “ સ્વલઃ સર્વપ માત્રાણિ પરચ્છિદ્રાણિ પરયતિ ” એજ ન્યાય તમોનેજ પ્રાપ્ત થાય છે. કેમકે તમે તરફથી પ્રકટ થતા માસિકનો કાઈ પણ એવો લેખ નથી જેવામાં આઠોડા કે જેની અ દર કલ્યાણમય હેતુ રહેલો દોષ દરેકમા અનેક પ્રકારે દોષાનુગેપણ, છિદ્રાનુ શોધન અને તેના ઉપર પાછી દૃત્વનતા બતાવવી એ તમે પુષ્ટિ પથના કહેવાતા નેતાનું કામ જણાય છે. ”

એક ‘બૅરિસ્ટર’ ની માફક કોની કોની નિંદા આ માસિકે કરી તેનું લાણુવચન વિરટ આપ્યું છે. દ્વેષભાવે ભગવાન બળે તો પણ મોક્ષ થાય એ ન્યાયે પુણ.સુ. ના વાચન માટે અમે લેખકના આભારી (?) છીએ. આ માસિકમા મહારાજશ્રીઓ માટે અને શકરાનુશાસીઓ માટે જે સમીક્ષા આવે છે, તેના શો ઉદ્દેશ છે, તે વિષે અમે ગત અકમા જણાવી ગયા છીએ અત્ર પિટ્ટપેપણુની જરૂર નથી, તથાપિ જણાવીએ છીએ કે અમે જે ાઈ લખ્યું છે, તેનું વાસ્તવિક ખડન હજી સુધી કોઈ પણ મનુષ્ય તરફથી કરવામા આવ્યું ાથી તેજ અમારા લેખની સત્યપૂણતાનો પુરાવો છે. મિ ત્રિવેદી અને તેમના જેવા બી; જઓ લખે છે અથવા તો કહે છે કે તમે મહારાજોની અને બીજા ધર્મોની નિંદાઓ કરો કા, પરંતુ ન્યારે અમે તે લોકોને કહીએ છીએ કે “ અમે મહારાજશ્રીઓની તમારા શ-દ્દેશમા કહીએ તો ‘નિંદા’ કરી, પણ તેમા અસત્યનો ભાગ કેટલો છે એ બતાવી આપવાની કદી લેશો ? ” ત્યારે તે લોકોને એમ કહ્યા વિના ચાલતું નથી કે ‘તમે અસત્ય તો નથી ૪ કહોતા’ પરંતુ તેઓ કહે છે કે “ આજના લોકો એ ટચનું સોનું નથી ચડાતા, લોકોને વિશુદ્ધ સત્ય નથી ગમતુ, માટે તેની તદ્દન સત્યને જ વજગી રહેનારી બાબતો બહાર પાડવી યોગ્ય નથી, ” ન્યારે અમે એમ માર્ગએ છીએ કે સત્ય વૃતાત પછી તેનો લોટમા ગમે તેવો ઉલટો અર્થ યાઓ, પરંતુ તે પકટ કરવામા કશી અડચણ નથી જ. આવા ઉદ્દેશથી જ પુણ.સુ. ચાલે છે અને હિંમતથી કહીએ છીએ કે સત્ય માર્ગનું સ પુર્ણ અવલબન કરનાર બે કોઈ પણ માસિક હોય તો તે પુષ્ટિભક્તિસુધા જ છે તિલકાયિતશ્રી અમારા પૂજ્ય છે, પરંતુ તેઓ અમુક વ્યક્તિના દયાણુથી અને સમયભયથી સ્વધર્મવિરૂદ્ધ ઉપદેશ કરે તો અમારે તેમને ‘ઉપદેશ’રૂપે નહિ, પણ વિનતિરૂપે કહેવું જ જોઈએ તિનકાયિતશ્રીના ચિ. લાવવાનાથીએ એવું કહ્યું હતું કે “ ચિદ્ગુરુ આપણા આચાર્ય છે, શિવજી કહે તે કરવું અને કરે તે ન કરવું. શિવજી તુલસીમાલા અને હર્ષપુષ્પ દારણ કરવાનું પુગણોમા કહે છે, માટે તેને અનુસરવું, પરંતુ પોતે ભરમગ્રાફ ધરે છે તે ન ધરવાં. ” અ! ભાવણ પ્રસિદ્ધ થઈ ગયા પછી તેના ઉપર કોઈ સ્માર્તે ‘મુઆહ મગાચાર’મા એક ચર્ચાપા લખ્યું હતું, જેમાં શિવજીએ ભરમગ્રાફ દારણ કરવાનો ઉપદેશ કર્યો છે, એમ કેટલાક

વાડ્યોના આધારે સિદ્ધ કરવાને પ્રયત્ન કરવામા આવ્યો હતો, જેનું ઉત્તર મહારાજશ્રી, કે લાલબાવાશ્રી, અથવા સપ્રદાયથી તદ્દન વિરુદ્ધ ભાવણ કરાવનાર તેમના આશ્રિત ભટ્ટ કે 'શુદ્ધદૈત્યપૂજણ'નો ખિતાબ મેળવનારાઓએ પણ આશ્ચર્ય ન હતું. આવી લીલાનો વિસ્તાર થયા પછી સત્યના પ્રકાશની ખાસ આવશ્યકતા હોવાથી અમારે તે વિષયમા કાંઈ પણ લખવાની ફરજ પડી હતી અને કહીએ છીએ કે 'અમારા લેખો અસત્ય છે અને અપ્રમાણ છે' એમ શાસ્ત્ર અને યુક્તિઓના આધારથી સિદ્ધ કરવા બન્યા સુધી કોઈ તરફથી પ્રયાસ નથી થયો ત્યાં સુધી અને નિશ્ચિત છોએ, અને મિત્રિવેદી જેવાઓના મિથ્યા વાગ્વિસ્વાસથી બિલકુલ અબાઈશું નહિ. બા. મા. વે. ભ. પદ્ધિત ગદ્ગદાલાળાએ સપ્રદાયને અમુક અશમા જેમ હાનિ પહોંચાડી છે, તેમ સપ્રદાયને તેમનાથી લાભ પણ થયો છે, એમ અને માનીએ છીએ. શ્રદ્ધિવધીન દનાચાર્યજી 'ભારતપ્રિય' હતા, પણ તેઓ જે કુલમાં પ્રકટ થયા અને જે ધર્મનો આશ્રય કરીને 'ભારતપ્રિય' પત્ની મેલવવા ભાગ્યશાલી બન્યા તે ધર્મનું શ્રેયસ્ તેઓશ્રીએ કેટલું કર્યું, તેનો વિચાર શું ન જ કરવો ? નેઓશ્રી લોકપ્રિયતાના પ્રવાહમા તથામને સ્વધર્મવરક દષ્ટિ સુદ્ધા કરે નહિ, તે શું 'ક્ષમ્ય' છે ? તેઓશ્રીના દાથે સપ્રદાયનું જે શ્રેયસ્ થયું જોઈએ, તે ન ચાપ તો તે માટે શું મોત જ સંખીતે બેસી રહેલું ? કરતીગપીકાના આચાર્ય ઉપર જેવા પ્રહાર શાકર ગણાતા 'યુગ્ગરતી'મા શાકર મનાતા ત્રિવેદીએ કર્યા છે, તેવા તો અને કર્યા નથી જ, પરંતુ તેઓએ પોતાનો ધર્મ 'લોકપ્રિયતા'ની વેદા ઉપર હોયો તે અને તેઓની સાથે જ આ સપ્રદાયની વ્યક્તિઓએ પોતાના ધર્મને તિલાંજલિ આપી, તેથી કાંઈ પણ તેની નોંધ લેવી જરૂરની છે, એમ ધારીને તે વિષયમા સત્યમાર્ગનું જ નિર્દેશન કરાવ્યું છે, શ માધવનીય, ઘડાદારની પરિષ્કૃતના જરૂરના સંપ્રદામાં કહીએ તો *opitragoeopv*-કનુપિત-લાજ વગરની-ટીકાઓ કરે તો તેને મિત્રિવેદી 'પુષ્પટ્ટિ' માને છે અને અમારા ચથાર્ય કથનને - મિથ્યા પ્રવાપ' કહે છે ! એમની ન્યાયશુદ્ધિને ધન્ય છે ! શ.માધવનીય સીધી તેમ જ આકાંક્ષી રીતે આ સપ્રદાય ઉપર જેવી ભાષામા હુમલાઓ કર્યા છે, તેથી શતાશે પણ અસમ્યતાનું સામ્ય નહિ મેલવનારી ભાષામા જ પુષ્ટિમાર્ગીયોએ લખ્યું છે, એ દુનીઆની બળજબદાર નથી અમારા સર્વ લેખોમા 'દોષાનુરોધણ, હિંદુનારોધન અને તેની ઉપર પાછી કૃતમતા' ત્રિવેદી જુએ છે, જ્યુ તે બતાવી આપવાની 'બહાદુરી' વાપરો નથી. અને તેમને ચેલેન્જ કરીએ છીએ કે તમે આલેખ કર્યા પહેલા સત્ય અને ન્યાયપૂર્ણ, પ્રમાણ-પુનઃસર લેખ લખીને અમારું લખેલું 'કલ્યાણમય હેતુતાલું' નથી એમ સાબિત કરી આપશે તો જ તમારા સામ્પ્રદિક અલેખો કાષ્ટક અશે સ્થિર થશે, નહિ તો જરૂર હવામા જ ઉડી જશે મિત્રિવેદી લખે છે કે 'શ્રામદ્વલ્લભાચાર્યના વચનામૃત ઉપર હજાલ મારવાના ઉદ્દેશો' વગેરે અને 'શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યના' પણ નહિ તો એક પણ 'વચનામૃત' 'સ્વમતાધતાથી' મિત્રિવેદીએ ટાકી બતાવ્યું હોત તો ઠીક ચર્ચ પડત.

વળી મિ. ત્રિવેદી લખે છે કે—

સદ્ગત સામર કષ્ટારામ સૂર્યારામ ત્રિવેદી અને મૂર્ખતા (૧૫૦ પાને) તમે વગર કેલસૂચવે ? અને તેમના સુશી પુત્રો પ્રતિ પિતાની વથેલી કહેવાતી ભૂલો સ્વભાવ કરાવવા અને ક્ષમા આંગી પથાતાપ કરાવવા માટે એ તમારા જેવા બાહોશની જ બહાદુરી કે પણ તમે જણાવો છો કે "જનતાના ગુરુ વધ બેઠાલા મત પ્રમાણે તે ૨૬૨૪ રેડાપુ છે એમ લખત તો ઠીક પડત" પણ તમે તરીને ખબર નથી કે

કેવળ પશુ પદ્ધતી ધારણ કરવી એ પોતાના હાથમાં નથી અને મદાન જગદ્ગુરુ (આચાર્ય)ની પદ્ધતી આખા જગતની માન્યતા કબુલ હોવા વગર ધારણ યથ શકતી નથી. આ કાઠી વ શાપરંપરાની પદ્ધતી નથી પણ મહાકાર્યના સંભોગથી પુરી પ્રતિકાતિદ્વારા, દુષ્ટાચાર, નાસ્તિકતા, અને પાખંડ ધર્મનો વિધ્વંસ કરવાની પરાયણતાનું એક મદાન પદ્ધતી લોગવે છે.

ખરી વાત, કાંઈ ન સૂચવે. જેઓ માખણખાસ થ ને પ્રસિદ્ધ થવાની લાલસા રાખે છે, તેઓ ક્યાંથી સૂચવે? મિ.દુરજારામને શુદ્ધ વૈષ્ણવોને જલવાલા અને મૂર્ખ કહેવાનો હક્ક છે, પણ વૈષ્ણવો ને એમને છત્રી અને મૂર્ખ કહેવા તત્પર થાય તે તેમના (વૈશ્યના) બ્રાહ્મણ એલા છછણી ઉઠે, એ પણ કલિનું કૌતુહલ જ કહેવામાં શકે. બહારથી નાસ્તિકોનું ખંડન કરવાનો પ્રયાસ કર્યો છે, પરંતુ 'ત્વચ્છ મહાવાહો મોહશાસ્ત્રાણિ કારણ' એ ભગવદ્ગોષ્ઠીના સાર માયાવાદ ઉપખનવીને નાસ્તિકતામાં ઓર વધારો જ કર્યો છે, તેથી દેટલાકો તેમને જગતના કે તેથી પણ પેસેપારના શુરુ બનાવે તેમાં કંઈ આશ્ચર્ય થી જ.

વળી વહે છે કે "એ તમને સારી રીતે યાદ છે કે જ્યારે પુષ્ટિપથમાં અનર્થરૂપ અતિ દુષ્ટાચાર રાજ-દરબાર સુધી પહોંચ્યા હતા પુષ્ટિપથ સુધરતો જગદ્ગુરુ નહિ ત્યારે શ્રદ્ધાળુ વૈષ્ણવ પ્રજાના કષ્ટાણુ સાર શ્રીમાન જગદ્ગુરુ માધવતીયે પોતાનું યૌન સ્વયં દરેક વૈષ્ણવને ભગતિમા લાવવા ધર્મની ધરમ દેશે દિશા. એમાં ફરકાવી ધર્મનું" અરે રહસ્ય બહાર પાડી ને કાંઈ પુષ્ટિપથને લાસ આપ્યા છે, તે શ્રીમાધવતીય જગદ્ગુરુને જ આભારી છે છતાં તેઓશ્રીનો આભાર નહિ માનતાં મિથ્યા પ્રવાપ કરવા એ દુર્નનુજ્ઞ કામ છે."

'આર્યેસમાજ' સ્માર્તનામધારી માયાવાદીઓનું ખડન કરે છે માટે તેમનો જાહેરમાં ઉપકાર માનવાનો આડખર પણ મિ.ત્રિવેદીના જગતના ગુરુએ કે મિ.ત્રિવેદી જેવા બીજાઓએ કરેલો અમારી ધ્યાનમાં નથી, તેમ હો , તે અમે શ્રી.માધવતીયનો અને તેના ધર્મનો 'દાંડો' પંડીને ચાલનારા ત્રિવેદી જેવાનો ઉપકાર માનવાનો, વિચાર કરવાને તત્પર થાત. 'પુષ્ટિપથમાં અનર્થરૂપ અતિદુષ્ટાચાર રાજદરબાર સુધી પહોંચ્યા તે જોઈને શ્રી.માધવતીયે વૈષ્ણવોનું કષ્ટાણુ કરવા વૈષ્ણવોને જગત કયાં એવો લાવાર્ય અત્યાર સુધીની શ્રી.માધવતીયની લીલામાંથી મિ.ત્રિવેદી તારવે છે. શ્રી.માધવતીયના હૃદયમાં તેથી લાગણી છે કે નહિ, અરે તેનો સંભવ પણ હે ઈ શકે કે નહિ, એનો વિચાર અમે તટસ્થ વિવેચકોને મોપીએ છીએ તેની સાથે જ મિ.ત્રિવેદીને પ્રશ્ન કરીએ છીએ, કે જેવો લાવાર્ય તમારા કહેવાતા જગદ્ગુરુ'ની લીલામાંથી તારવી કાઢવાનું સાહસ તમે કર્યું છે, તેવું જ સાહસ અમારા લેખ માટે કેમ ન કર્યું? તેવો લાવાર્ય શું અમારા લેખમાંથી નથી નિકળતો? 'જગદ્ગુરુ'ને માટે જુદો ન્યાય અને બીજા માટે જુદો ન્યાય? શ્રી.માધવતીયે 'શ્રદ્ધાળુ વૈષ્ણવ પ્રજાના કષ્ટાણુ સાર વૈષ્ણવોની શ્રદ્ધાનું અનન્ય સ્થાન, વૈષ્ણવોનું સર્વસ્વ, વૈષ્ણવોના પરમસ્નેહના આધાર પ્રભુ શ્રીનાથજીના રમ્ય ઉપર અસલ શબ્દપ્રહાર કરે છે, એ વાત મિ.ત્રિવેદી ક્યૂંલે છે? જે પુસ્તક ઉપર સ્માર્તનામધારી બ્રાહ્મણોનું ગુજરાન ચાલે છે, તેવા અઘોષિત વેદલાભક શ્રીમદ્ભાગવતના 'રુકેટદુષ્ટા' દરીને નદીમાં નાખવાનું દહે, તેમાં વૈષ્ણવોનું શું કષ્ટાણુ સમાયું છે, તે 'પ્રિય દિતેષ્ઠુ' (!) જળાવશે? અત્ર વિવેચક વાચકનું હૃદય ખેંચીએ છીએ કે, શ્રી.માધવતીયે 'પુષ્ટિપથને લાભ આપ્યો છે' એમ મિ.ત્રિવેદી દહે છે, પરંતુ તે કેવા માર્ગથી અને કેવી પદ્ધતિએ, એ જલ્પમાં લીધા પછી અમારા લેખો તરફ નજર કરતી

અને પૃથક્કરણ કરવું કે શંભાધવતીર્થની રીતિ વૈષ્ણવોનું કલ્યાણ કરનારી છે કે અમારી ? જે બાબતો લખવા માટે અમારા ઉપર નિહાનો આરોપ પોતાની દૃષ્ટિથી ત્રિવેદી સુકે છે, તેથી પણ વધારે સખત બાબતો લખવા માટે મિ.ત્રિવેદી શંભાધવતીર્થને આ માર્ગના કલ્યાણ કરનાર કહે છે ! આથી વધારે પદ્મપાતિની દૃષ્ટિ ડાહ્ય પણ ડેકાણે જોવામ આવી છે ?

“વળી સર્વ સાત્ત્વ જન્યત્વના અભિમાને પુલ્કવામા આળ્યું છે કે “કેટલા સાત્ત્વો ભેષા ને શેષા તે રહ-
સ્થ હજારી રહેલું છે” પણ ત્રી સાદેખ ! શૂર્યનો પ્રકાશ સર્વનું છે છતાં ધ્રુવને ન દેખાય તેમાં સૂર્યનો શો વાક ! જેને પોતાનો સ પ્રકાશ સંપ્રદાસોજ સ પ્રકાશો માને નથી, તેમ સ પ્રકાશોનો નિયમ પુષ્ટિપ થને હાથ નથી એમ મનાવી એઓ યોગુ માન સમજે છે (આત્મ) તેને ઉપર માંજીવુ રહસ્થ અને ગાયત્રી ઉ-
પરનું સાકરભાષ્ય બતાવવાથી કું કું ! એઓ પુષ્ટિસ પ્રકાશના શૂર્યએને પણ શૂર્યપે ન માને, તેમનાં વચ-
નેનો પણ અનાદર કરે તેઓને બીજ ઉપર કેવી આસ્તિકતા હોય વાક ! જેને સ્વધર્મ ઉપર પ્રીતિ નથી, સ્વભવિસ રસાર થયા નથી અને નિ સાધનતાનેજ પ્રાનરૂપ ગણનારા છે તેવા દ્વિજજીવ પુરો ગાયત્રીને સર્વોત્કૃષ્ટ નદિ માનતા હોવાથી “મૂલ નામ્તિ કુલ્ત. ગ્રાહ્યા” એ ન્યાયે અનધિકારી પુરો આજીવ વૈ-
દિક મંત્રોની ચર્ચા કરવી પણ બર્ધ છે એટલું નદિ પણ નિયે હોવાથી અનર્થરૂપ છે. ક્રીમ્ન કરાયા-
યંતા રચેના બાબ્બને ભેધ સમજવા આદેશ કરતા “અધારની દૃષ્ટિ સ કુચિત નથી” એમ મર્મર્થ કરી
તમે જણાવો છે પણ એટલું સમજી ચકતા નથી કે ચરમા બેઠીને દૃષ્ટિને માથેથી સુ ટી પહોચડાવાની કાંઈ
જરૂર નથી પણ જે બહાર ભેવાની ફીણ થયેલી દૃષ્ટિને આતર એકજ શુદ્ધમા આઝાય તત્ત્વરે (ગજન
સરથ) રહેલા ધર્મર તરફ અભિમુખ કરવામા આવે તો સર્વ ભ્રમનું (ભ્રમણ) નિવારણ થાય. પછી
કોણ કોના ઉપર શરણ કરે અમેએ શ્રીમદ વહીલાચાર્યજીએ વિરચિત “ગાયત્રી નિરૂપણ” છે એમ જ-
ણાવી કૃતજ્ઞતા માની હતી કે પુષ્ટિ સ પ્રકાશના મહાન શૂરના નામનું અવશોકન
થતા તેમના અનુયાયી ગાત્રી મનભાવને તે માન્ય યરો અને તેહવા માર્ગ પ્રેરુ
પણ તેઓને મોઝીવા હતા તથાપિ પ્રત્યુત્તર મળ્યો નહોતો શી ખબર કે આવી વિષમતા પુષ્ટિપ થ
પરિવહના વિદ્વાન નેતા અને પુષ્ટિસંક્રિતસુધાના ત્રીને વિષે રિચત હરો ? “શીનાયજ્ઞના ચિત્રથી વૈષ્ણવ
જાદાણેને મોઢ ઉપલવીને જાણવાંદ વિરહ ગાયત્રીકલ્પ સરુતમા આપેલું છે એમ તમે કહો છો. પણ
જણવા નથી કે સમાર્ત વૈષ્ણવ જાદાણે તો કદી મોઢ પામેજ નદિ. કેમકે તેઓ ગાયત્રી દેવીની કપાસના
હમેશા કર્યો જ કરે છે, કારણ કે તે સ પ્રકાશસિદ્ધ છે પણ પુષ્ટિપ થના જાણણે કદી મોઢ ન પામે તેને વારતે
તમારે તમારે સાવચેત-ભરૂન રહેડ ભેધએ જાણીત મહાત્મા પૂર્ણન દજની પ્રતિકૃતિ વારતે જે વચન
પ્રકટ કરેલા છે, તત્ત્વસંભવે કું કહેડ ? જે માણસ સ્વધર્મનિષ્ઠ થયો નથી, સ્વસિદ્ધાન્તના રહસ્થને સમ-
જતો નથી, સ્વચિદ્ભૂતોના પ્રસ મમા આળ્યો નથી, સુભાવિત મશેનુ અવશોકન કર્યું નથી, તે મનુષ્યને,
જાત ઉપર અનેક મનુષ્યોના ઉદ્ધાર કરવા વિચારતા મહાત્માની શી ખબર ! તે તો કુંવ
“બુદ્ધિ કર્માનુમારિણી” એ ન્યાયે સ કલ્પવિરહપત્રે ઉઠેલા મનોરાજ્યનો મારીક થઈ ગમે તેમ જણવા
કુ કી મિથ્યા તર્કની ભજમા લસાડ નવ તે તેની છંદીજ બહિદારી છે. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ ઉદરજ પ્રત્યે
આજીવત-૧૧-૧૪-૮ માં કહે છે કે —

યામિર્મૂતાનિ મિદ્યન્તે ભૂતાનાં મતયસ્તથા
યથા પ્રકૃતિ સર્વેર્વાં દિવ્રા વાચ સ્વચન્તિ હિ ।
एवं प्रकृति वैचित्र्याद्भिद्यन्ते मतयो नृणाम्
पारपयैण केषांचित्पाखडमतयोऽपरे ॥ इत्यहं

કોઇ પણ શ્રુતિસૂત્રમાં શંકરનું મત દષ્ટિગોચર નથી થતું. જો કે તે મનુષ્યશુદ્ધિની પરિસીમાને પહોંચાડનાર હશે, પણ તે ઔપનિષદ પુસ્તક વૃત્તમાં એ વાક્યને અનુસરનારાઓને કદાપિ માન્ય થઈ પડશે નહિ. તેથી જ, કોઇ પણ શ્રુતિસૂત્રના અભાવે વાગ્મિવાસ કરીને જ શંકરના મતની ઉચ્ચતા બતાવવાનો અતિસરસ માર્ગ ગ્રહણ કરવો પડ્યો છે. પુણ્યમાર્ગ સંપ્રદાય અથવા વાડો નથી, તેમ જ અમુક જ વર્ષનો પણ નથી. તેનું દષ્ટિમિંદુ અતીવ વિશાલ છે, તે નિત્ય છે, પ્રાચીનમાં પ્રાચીન છે, અને તેના જેવો સમયાનુકૂલ માર્ગ તો એક નથી. અમે મિ.ત્રિવેદીને પૂછીએ છીએ કે તમે બ્રાહ્મણ છો, ગાયત્રીનું રહસ્ય સમજવાનો દાવો કરો છો, શુભ, શાસ્ત્ર ઉપર શ્રદ્ધા હોવાનું જણાવો છો, તો આવા સુગોપ્ય ગાયત્રીમંત્ર અને તેનું રહસ્ય કેમ પ્રકટ કરો છો ? શું ગાયત્રીમંત્ર છપાવીને પ્રકટ કરવો અને ગમે તેવા અનધિકારીને પણ તે આપવો એમ તમારા રૂમાર્તો કહે છે ? સ્મૃતિમાં જણાવ્યા પ્રમાણે ગાયત્રીમંત્રને આવી રીતે જાહેરમાં મુકવાથી તમને પ્રાપ્તિ લાગે કે નહિ ? તમે હાલના સમયમાં કેટલા જનસંસ્કારો કરો છો ? બાલ્યોના પ્રાચીન સાધનો-માથી કેટલા સાધન સિદ્ધ થયાં ? સવ થયાં છે, એમ કહેશો તો તમારું તે વર્ચસ્વ ક્યા છે ? પ્રાચીન કાલમાં જેવું બ્રાહ્મણ હતું તેનો શતાશ પણ તમારામાં છે ? તમે બીજાને અનધિકારી કહો છો, પણ તમે પોતે કેટલા અધિકારી છો, એના જવાબ આપશો ?

ગાયત્રી ઉપર શંકરાચાર્યનું ભાષ્ય છે તો મિ.ત્રિવેદીએ કેમ પ્રકટ ન કર્યું ? શુ પ્રમુખજીના સિદ્ધાંતના અધિકારી મિ.ત્રિવેદીએકલા જ છે ? તેમના જેવા બીજા કોઇ દુનિયામાં નથી ? તત્ત્રીને તે ભાષ્યાભાસના અનધિકારી ગણ્યા છે, તે તો તેમ છે જ અને ગણીને ધણ જ સારું કર્યું, પરંતુ તે ભાષ્યાભાસના લાન જૂલનારાઓને માટે તો તે પ્રકટ કરવું જોઈતું હતું. તત્ત્રી ભાષ્યાભાસના અનધિકારી છે એટલું જ નહિ, પરંતુ વૈદિક મંત્રના પણ અધિકારી છે, એમ મિ.ત્રિવેદી જણાવે છે. અત્ર અમે એમને પૂછીએ છીએ કે તમે તો 'ત્રિવેદી' એ ઉપનામથી બ્રાહ્મણ હોવાનો દાવો કરો છો, તો શાસ્ત્રજારામ જેવા અનુપનીત વૈશ્યને શા માટે આપો અન્ય અર્પણ કર્યો ? શુ મિ.શાસ્ત્રજારામ બ્રાહ્મણ હતા ? શુ તેઓ યજોપવીત ધારણ કરીને શ્રાવ ધર્મ કરતા હતા ? કે શુ ટૈલાસવારી થયા એટલે એકદમ 'દિવ્ય' બની જઈને ગાયત્રીના અનધિકારી બની ગયા ? શુ 'સર્વજ્ઞતાના ડાલવાણુ વિદ્વાન' તેમનો નવો અવતાર જોઈ આવીને તેમને દ્વિત્વેકવેષ ગાયત્રી ભાષ્ય અર્પે છે ? અત્ર બીજી પણ નોંધ લેવી આવરયક ધારીએ છીએ કે 'શુન્દરોત્તી'ના આધુનિક તત્ત્રી પણ મહંમ તત્ત્રીની માફક પૂર્વપરાનુસધાનરહિત યઈ ગમે તેમ લખી મારે છે તેમણે કોઇએ પ્રકટ કરેલા ગાયત્રીપદનું અવલોકન કરતા જણાવ્યું હતું કે આવા વૈદિક મંત્રોના ચિત્રો બાહ્ય પાડવાથી તે ગમે તેના હાથમાં જાય છે, માટે આવા ચિત્રો બહાર ન પડે તો સાફ તે જ તત્ત્રી પ્રસ્તુત પુસ્તકનું અવલોકન કરતા પોતાના ચિતાના બેટક વખાણના પ્રવાહમાં ડુબીને પૂર્વની સચના ઉપર તિલાંજલિ અર્પે એ કંઈ ઘોડી નવીનતા ન જ કદી શકાય. બીજું મિ.ત્રિવેદીને જણાવીએ છીએ કે તત્ત્રી પણ જો તમારા 'અમનાધનાથી' હારેલાં ચર્મ અતુ'માં 'અનધિકારી' હતા તો અવલોકનારે પુસ્તક શા રતાર્યે મોટું ?

વધી મિ.ત્રિવેદીએ એટલું બધું અશુદ્ધ છાંયું છે કે તેના અનુવાદકની અનુવાદ શક્તિમાં પણ સંશય જાય છે. બીજું કંઈ નહિ પણ ગાયત્રીમંત્ર પણ અશુદ્ધ જ

છાપી માર્યો છે. ધન્ય છે, અધિકારી બ્રાહ્મણ ત્રિવેદીને !

‘ગાયત્રીનિરૂપણ’ને નામે શ્રીયશ્વભાગ્યાર્યજ્ઞના લાંબાને રા. શાસ્ત્રિકૃત અનુવાદ અશુદ્ધ છાપ્યો છે, પણ તેમા મિત્રિવેદીએ પોતાનું તફકારી કરવાનું પણ અચાતુર્યમાત્ર દેખાડ્યું છે. એમનામા કૃતજ્ઞનાનો ગંધ પણ નથી તે આથી સચ્ચ થાય છે. કાઠના લેખના જ ઉતારા કરવા અને તેના લેખક તરીકે ખખ્ખુ એ ન્યાય તો મિત્રિવેદીને ત્યા જ હશે શાસ્ત્રીજી મમજ્ઞાત પોતાના લેખ ઉપર પોતે કેમ અભિપ્રાય આપે ? આ બધી બાબત અમે અવલોકનલેક્ષાએ જણાવેલી છે, પણ તેનું ઉત્તર તો મિ. ત્રિવેદી ગડપ જ કરી ગયા છે ? બીજા પણ કેટલાક ધેરેમાફ એવા છે કે તે અમુક પત્રમાથી ઉપાડી લીધેલા છતાં, તેનું નામ કે નિશાન જણાવવાની આ મનોરાજ્યના માનિકે તસ્દી લીધી નથી.

આટલું રેકૉટન કર્યા પછી આશા છે કે કાઠ પણ વૈષ્ણવ આવી દુનિયામાં ચાલતી મૂઢ વ્યામોહલીલાથી મુગ્ધ નહિ જ બને. મિત્રિવેદીને અમે પૂછીએ છીએ કે તમારા ‘ધોષાવાસ’ બ્રહ્મલીન (?) મદદમાએ તમારા જેવા કેટલાનો ‘બતલ ઉપર’ ‘ઉદ્ધાન’ કર્યો તેનું લિમ્ટ મોકલશો ?

સમાપ્તિમા મિત્રિવેદી શ્રીમદ્ભાગવતના મ્નોકા આપે છે, પણ તે સર્વ એમને જ લાગુ પડે છે જે મ્નોક એમણે આપેલા મ્નોકો પાછી આવે છે, તે એમના જેવા મારે બહુ ઉપયોગી હોવાથી અમે તે મ્નોકોથી ઉપસહાર કરીશું.

મન્માયામોહિતધિયઃ પુરુષાઃ પુરુષર્પભઃ ।

શ્રેયો વદન્ત્યનૈકાન્યાદ્ યથાકર્મ યથારુચિ ॥

અર્થ—મારી માયાથી મૂઢ બનેલી શુદ્ધિવાલા પુરુષો, હે પુરુષશ્રેષ્ઠ ! કર્માનુસાર અને રમ્યનુસાર બલિયારિલાવથી કદ્યાણુ માને છે

સ્તુત્ય સેવા.

૧ આ અક્રમા અગ્ર લેખ નૃતીયપીઠાધીશ્વર શ્રીમદ્ગોસ્વામી શ્રીમાતૃકૃષ્ણજી મહારાજ તરફથી અમને મલેસો છે આધુનિક સમયમાં બહુ વાર શંકા કરવામા આવે છે કે પતિ અને પત્નીને એક શુરુ મતદાન કેમ કરી રાકે ? એક જ શુરુ બને પતિ અને પત્નીને મત્રાપદેશ કરે તો ઉભય એક જ શુરુના શિષ્ય હોવાથી બ્રાતૃભગિનીનો સબધ થાય, અને તેથી ધર્મશાસ્ત્રાદિનો બાધ આવે. આવી રીતિની બીતિ ઘણાએને થતી, અને તે સંબંધી મહારાજનેને પ્રશ્ન ધર્મશાસ્ત્રમા કાદક નિરાતાર વૈષ્ણવો વારવાર પૂછતા, અને તેનું નિરાકરણ પણ તેઓશ્રીઓ કરતા. પરન્તુ આ પ્રશ્નનો જણાવેલપૂર્વક લેખ અઘાપિપર્યન્ત ગુજરાતી ભાષામા પ્રકટ થયો હતો નહિ, જો કે સરકૃતમા એવો લેખ ૨૩૭ ગ્રન્થના ગુટકામા પ્રકટ થયતો જોવામા આવે છે. શ્રીમાતૃકૃષ્ણવાસજ્ઞને આ લેખની પ્રશ્નિત કરવાનું એક પ્રયોજન મ’યું ક્ષાત્રધર્મપરાયણ ઉદયપુરના મહારાણા એઓશ્રીના ગૃહના સેવક છે, ત્યાંના મહારાણીને બ્રહ્મસંબધોપદેશ લેવાનો હતો, પરન્તુ ઉપર દર્શાવેલા ધર્મશાસ્ત્રના બાધના ભયથી મહા-

રાજાશ્રી ખ્યાતા હતા. ક્ષાત્રધર્મપરાયણ મહારાજાની શંકાનો પરિહાર કરવાનો આ લેખનો મુખ્ય ઉદ્દેશ છે, પરંતુ એથી અન્ય એવા જ વૈષ્ણવોની શંકા દૂર થશે અને જેટલે અંશે તે વૈષ્ણવોના મન દૃઢ થશે તેટલે અંશે મહારાજશ્રીએ સંપ્રદાયની સેવા કરી કહેવાશે. પરંતુ મહારાજશ્રીને અમારી નમ્ર વિનંતિ છે, કે આવા લેખમાત્રથી સંતોષ ન માનવો. ઉક્ત પ્રશ્ન તો અમને ગૌણ લાગે છે. શુરુમાં યોગ્યતા હોય તો ગમે તેને મત્રાપદેશ કરી શકે. જે લોકો મત્રાપદેશ લે તે લોકો સ્વશિષ્ય હોવાથી સાધારણ બ્રાતૃધર્મ તેમને સ્વીકારવો પડે છે, પણ તેથી સેવાપયોગી પતિપત્નીના ધર્મને બાધ આવતો હોય એમ અમને તો લાગતું નથી, અને તેથી ઉક્ત લેખ માત્ર બાહ્ય શરીરના ધર્મના અવતરબન કરનારાઓની શંકા નિવૃત્ત કરવાને વારંતેજે ભક્તિમાર્ગમાં આત્મધર્મ પ્રધાન છે, શરીરધર્મો ગૌણ છે, એટલે ઉક્ત લેખ એક માત્ર બાહ્ય ધર્મશાસ્ત્રાદિ આચાર વિરુદ્ધ નથી એમ તેઓએ દર્શવવાને ઉપયોગી છે. ચતુર્થ પંક્તિપદના સમેલન પછી મહારાજશ્રીએ આ જ એવા સંપ્રદાયની કરી છે તે સ્તુત્ય છે. આત્મધર્મની શક્યો પ્રાચીન ગ્રંથોની પ્રસિદ્ધિ દ્વારા પરિહાર કરવાનું સામર્થ્ય શ્રીદારિકાધીશ એઓશ્રીને દાન કરે એ જ પ્રાર્થનીય છે. ઉપસહારમા એમની આ સ્તુત્ય સેવાની પ્રશંસા કરીને હવે ૪૫ વર્ષની વયે પણ એવા જ, અને એથી પણ ઉચ્ચતમ ભગવદ્ધર્મ પ્રવર્તાવવાની સવિનય પ્રાર્થના કરનામા આવે છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમા જે દુરાશ્રય શુદ્ધિથી સ્વકીય રૂપાપાત્ર શિષ્યોનો અને શાસ્ત્રીઓનો વેનિયોગ કર્યો તેથી પણ અત્યંત અધિકતમ વિનિયોગ ભગવદ્ધર્મમાં તે શુદ્ધિનો ધાય એ જ પ્રથમા અભીષ્ટ છે.

૨ પુલસ્તીના ગ્રાહકોને ભરૂચના ભગવદ્ધર્મપરાયણ વૈષ્ણવ જેડીશનદાસ ક્રીસનદામનું નામ સુવિદિત જ હશે. ઉક્ત સદ્ગૃહસ્થે આજથી એક વર્ષ ઉપર આ માસિક પત્રિકાને ૩ ૧૦૦) નું કોષ્ટ પણ સરત કે સ્વાર્થ વિના દાન કર્યું હતું, અને એઓની આડીથી સંસ્કૃત વાદ ગ્રંથો અને શ્રીગુણામૃતના સંસ્કૃત પત્રો આ જ પત્રિકામાં પ્રકટ થયા હતા આ ભાઈની સેવા નિસ્વાર્થ હોવાનું કારણ એ છે કે આ સર્વ ગ્રંથો સંસ્કૃતમાં જ હોવાથી એમા એમને તો કંઈ ખાસ સમજવાનું ન હતું, છતાં પણ સાપ્રદાયિક સાહિત્યનો કંઈ ઉદ્ધાર થાય એવા વિદેશી જ ઉક્ત રકમનું દાન એમણે કર્યું હતું.

લાલમા એ જ સદ્ગૃહસ્થે શ્રીહરિરાયજીની 'સહસ્રીમાવના' નો મુદ્રણખર્ચ આપવાનું સ્વીકાર્યું છે ઉક્ત ગ્રંથ સંસ્કૃતમાં છે વૈષ્ણવોને પરમધર્મ પ્રબુસેવા છે તે લક્ષમાં ગણી ઉક્ત ગ્રંથનું ભાષાન્તર રા. રા. ધીરજલાલ સાંકલીઆએ કરવા માડ્યું છે, અને તે ભાષાન્તરના પ્રથમ ૪૦ શ્લોક આ અંકમાં પ્રકટ કર્યા છે. જેવી ગતિ શ્રીહરિરાયજીનાં શિક્ષાપત્ર ઉપયોગિ છે તેવી જ રીતે પ્રબુસેવાનો સાક્ષાત્ અનુભવ કરવામાં, અને તેનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજવામાં આ ગ્રંથ ઉપયોગી છે, તેથી ભાણુક વૈષ્ણવો આ ગ્રંથનું મનન કરી પ્રબુભાવના દૃઢ કરે એ જ પ્રાર્થના છે.

૩. જેડીશનદાસની માફક અન્ય વૈષ્ણવ સજ્જનોને જો સાંપ્રદાયિક સેવા કરવાની કાંઈ અવિલાપા યાય તો અમને લખી જણાવેથી તેની યોગ્ય વ્યવસ્થા કરી આપવામાં આનંદ માનીશું.

મહાશિવરાત્રિ.

વૈષ્ણવો તરફથી વારંવાર પૂછવામા આવે છે કે શિવરાત્રિનું વ્રત આપણે કરવું કે નહિ ? આ પ્રશ્નનું પ્રત્યુત્તર સાપ્રદાયિક ગ્રંથોને આધારે નીચે પ્રકારે છે. આ વ્રતસંબંધી ચર્ચા પ્રથમ કરનાર દશદિગ્ગન્તવિગ્રથી ગૌસ્વામી શ્રીમત્પુરુષોત્તમજી મહારાજાધિરાજ છે. એઓશ્રી-નાજ મતનું અવલંબન આધુનિક સમયમા સદ્ગત પદ્ધિત ગદ્દસાહિત્યે પ્રાય સ્વકૃત સંસ્કૃત ગ્રંથ સત્સંદ્ધાન્તમાર્તંદુકમા આ વિષયમા કર્યું છે.

ઉત્તવપ્રતાનનામક ગ્રંથમા શ્રીપુરુષોત્તમજી (૧જ) કા'ચુનકૃષ્ણના વ્રનાદિનો નિર્ણય કરી અન્તર્માં શિવવતાદિસંબંધમા ચારી ચર્ચા કરે છે—અર્થાત્ પ્રસંગાદિદ્ વિચાર્યંતે, શિવરાત્રિવ્રત વૈષ્ણવાના કર્તવ્ય, ન કર્તવ્ય એતિ ? શિવરાત્રિવ્રત વૈષ્ણવોએ કરવું કે ન કરવું ? એમ વિષય પ્રારંભીતે, પૂર્વપક્ષ તરીકે કરવુંજ જોઈએ એવા કેટલાક શ્લોકો ઉદ્ધૃત કરે છે, પછી કેટલોક બ્રહ્મપોદ્ધ કરી અન્તર્માં એવો નિર્ણય આપે છે કે 'વ્રત તુ ન કાર્યમેવ' અર્થાત્ શિવરાત્રિવ્રત વૈષ્ણવોએ કરવું ન જ જોઈએ આ નિર્ણયના આધારમા શ્રીમદ્ભાગવતના ચતુર્થસ્કંધના દ્વિતીયાધ્યાયના શ્લોક છાકે છે, જેનો અર્થ નીચે પ્રકારે છે.

“જેઓ શિવના વ્રતને ધારણ કરે છે, તથા તેઓને જે અનુસરે છે તેઓ પાપદી અને સત્સંગ સાચી વચ્ચે ચાલવાવાલા થઈને નજરથી, મૂંઝી, જટાભરમ હાથા ધારણ કરવાવાલા, શિવદીક્ષામા પ્રવેશ કરે, કે જ્યાં મુરારસ્ય દિવ્ય મનાય છે. અનુષ્ઠાના સેતુના વિધારણ જાદવી અને જાદાશ્રુતી તમે નિન્દા કરો છો, તેથી પાપદીઓ છો. હોહોનો કમ્પાણ્કારી પપ આજ સનાતન છે, જેનું અનુક્રાન પૂર્વજોએ કર્યું છે, એનું પ્રમાણ જનાર્દન-વિષ્ણુ-જે. પરમશુદ્ધ વેદરૂપ સાધુઓના સનાતનમાર્ગની તમે બહાં (નિંદા) કરી છો, તેથી તમે પાપદી થાઓ, કે જ્યાં ભૂતોના અધિપતિ તમારા દેવ છે.”

આ જ શિવપ્રતિ ભૂચુશાપના શ્લોકો ટાકીને પંડિત ગદ્દસાહિત્ય પણ નિર્ણય આપે છે કે ‘અન્યથા શિવદીક્ષાવ્રતવ્રતપ્રદેને પાપાદિત્વ સ્વાત્ એટલે કે શિવરાત્રિવ્રત કરવામાં પાપાદિત્વ પ્રાપ્ત થાય, માટે વૈષ્ણવોએ ઉક્તવ્રત અવશ્ય ન જ કરવું’.

આ વ્રતના નિર્ણયના સંબંધમા શ્રીપુરુષોત્તમજી કેટલું વિશેષ પણ કહે છે. શિવવ્રત-

૧ મન્વન્તપરા ય ચ તાન્ સમતુવતા ।

પાવાદિનસ્તે મન્વન્તુ સપ્તઞ્ચપરિપથિન ॥

નજ્જીવા મૂંઝિયો જટામસ્માસ્તિધારિણ ।

વિશન્તુ શિવદીક્ષાયા યન્ન દૈવ મુરારસ્યમ ॥

બ્રહ્મ ચ બ્રાહ્મણર્થેવ યશ્ય પરિવિંદ્ય ।

સેતું વિધારણ પુસ્તામત પાપદમાશ્રિતા ॥

એવ એવ દિ લોકાનાં સિવ યથા સનાતન ।

પૂર્વે ચાતુમન્તરપુર્યત્વમાણ જનાર્દન ॥

તદ્ભ્રમ પરમ શુદ્ધ સત્તા વર્ત્ત સનાતનમ્ ।

વિગર્હ્ય યાત પાવદ દૈવ કો યન્ન મૂતરાહ ॥

ના આધારમા પૂર્વપક્ષમા જે શ્લોકો દાંડલાઃછે, તે શ્લોકોથી વૈષ્ણવોને વારતે એ વ્રતની નિત્યતા સિદ્ધ થતી નથી, અર્થાત્ એ શ્લોકોના આધારથી વૈષ્ણવોને એ વ્રત કરવાનું આવશ્યક નથી. એ શ્લોકોમા જે વ્રતની નિત્યતા દર્શાવી છે તે તો માત્ર જેઓ અર્ધેષુવર^૨ છે, શૈવો છે, તેમને માટે જ છે.

માધ્વ^૨ વૈષ્ણવો શિવને જીવકોટિપ્રવિષ્ટ ગણે છે, અને તેથી શિવરાત્રિવ્રત ન જ કરવું એમ અત્યાગ્રહપૂર્વક માને છે, પરંતુ શ્રીપુરુષોત્તમજી શિવને જીવકોટિમાં ગણતા નથી. એઓ-શ્રીના મતે શિવ ઈશ્વરકોટિમા છે. ‘અહંકારાધિષ્ઠાતુ જોગત્વેઽપિ ગુણાવતાગ્સ્યેશ્વરઃકોટિત્વાત્ ।’ + + + ‘તસ્માર્જીવત્વં અતુચ્ચિતમેવ’ અહંકારાધિષ્ઠાતા હોવાથી શિવને જીવત્વ છે, તોપણ ગુણાવતાર શિવને ઈશ્વરકોટિમા ગણવા બેધએ, અર્થાત્ મૂનસ્વરૂપ નહિ હોવાથી જેમ ‘અક્ષર’ મુખ્યજીવ છે તેમ શિવ મૂલસ્વરૂપ નહિ હોવાથી જીવત્વથી મુક્ત નથી, પરંતુ શિવ પરમેશ્વર-પુરુષોત્તમ-તો નાહ જ

શિવનું વ્રત નહિ કરવાથી શિવનો દ્વેષ^૩ ક્યો એમ કોઇ કહે તો તેનો પણ પરિહાર શ્રીપુરુષોત્તમજી ઉક્ત ગ્રન્થમા કરે છે. શાસ્ત્રવાક્યનો અનુવાદ કરવામા શિવનો દ્વેષ ક્યો એમ કહેવાય નહિ. શિવનું^૪ વ્રત ન કરવાનું કારણ એ જ છે કે એ શાસ્ત્રમા નિષિદ્ધ છે તેથી જ, નહિ કે શિવદ્વેષથી. જૈનમંદિરમાં પ્રવેશ નહિ કરવાનું કારણ શાસ્ત્રનિષેધ જ છે, બે એમ ન હોય તો જિન પણ અવતાર હોવાથી તન્મંદિરમા પ્રવેશ કરવામા દોષાપત્તિ ન થાય પણ તેમ કંઈ નથી, તેથી શિવજી ગુણાવતાર હોવાથી, (ગાર્ગ્યોદિક-શાસ્ત્રીય) વૈષ્ણવમા મુખ્ય હોવાથી, વૈષ્ણવધર્મના ઉપદેશ હોવાથી, વેદરૂપ હોવાથી, સર્વવિદ્યેશ્વર હોવાથી, સર્વદેહીના શાસ્ત્રા હોવાથી નમસ્ત-નમસ્કાર કરવાયોગ્ય માન્ય હોવાથી શિવરાત્રિનું^૫ વ્રત તો નિન્દિત હોવાથી વૈષ્ણવોએ કરવું^૬ ન જ બેધએ.

પંડિતગદ્દલાશાજી પણ; અન્ય શબ્દોમા^૭ આ જ સિદ્ધાન્તનું પ્રતિપાદન કરે છે શિવરાત્રિનું વ્રત નહિ કરવાથી, અથવા શિવાચારાદિનાં શાસ્ત્રોદિત દૂષણોના અનુવાદથી શિવની નિન્દા થઈ જતી નથી

આ મંકારે સાપ્રદાયિક પ્રાચીન જ તેમ આધુનિક પણ પંડિતોના મતે શિવરાત્રિવ્રત વૈષ્ણવોએ ન કરવું એમ મિદ્ધ થાય છે.

૧. ‘વૈષ્ણવેભ્યો યે મિતા તેપમિવ નિત્યમ્ ।’

૨. ‘માધ્વાસ્તુ શિવ જીવકોટી ગણન્તોત્તમત્તુ મુતરા ન કુર્વન્તિ’

૩. ‘ન ચ શિવદ્વેષાપત્તિ, અતુવાદિત્વાત્, અતઃ પરાત્પરતર યાન્તિ નાગયણપરાયણા । ન તે તત્ર ગમિષ્યન્તિ યે દ્વિપન્તિ મહૈશ્વરમિતિયાચયોક્તો દોષોઽપિ ન ।’

૪. ‘વ્રતાકરણ વ્રતસ્ય નિષિદ્ધત્વાદેવ, ન તુ શિવધિદ્વેષાત્, જિનમંદિરપ્રવેશયત્, અન્યથા જિન-સ્થાવતારત્વેન તન્મંદિરપ્રવેશોપિ દોષાતુલ્યપ્રિયસ્રગ, તત્પ્રમાદ શિવપ્રસ્થાવતારત્વાત્, ‘વૈષ્ણવમુલ્કત્વાત્, ‘વૈષ્ણવધર્મોપદેશત્વાત્, વેદરૂપત્વાત્, સર્વવિદ્યેશ્વરત્વાત્, સર્વદેહીશક્તિત્વાચ નમસ્ત એવ, માન્ય એવ, વ્રતં તુ નિન્દિતત્વાદેવ અચરણીયમિતિદિદ્ ॥’

૫. અતઃ સ્વયં તદ્દર્મોનાચરણમાત્રેણ શામસિદ્ધતદોષાતુવાદેન યા ‘નય નિન્દકત્વગચ્ચશ્યાદિ આપત્તિ । સત્સિદ્ધાન્તમાર્તઙ્ડ. ૨૨૨-૨૨૩.

અન કંઠ વક્તવ્ય છે, વૈષ્ણવોએ અવસ્થ યાદ રાખવું જોઈએ કે તેઓ જે પ્રભુની સેવા કરે છે તે કાષ્ઠ દેવીદેવતા નથી, પરંતુ મુવસ્વરૂપ શ્રીકૃષ્ણ છે. એ સ્વરૂપમાં ઈષદ-નરો પણ આનન્દની ન્યૂનતા ધાય કે તે છરકાટિમાં ગણાય, અર્થાત્ કૃષ્ણથી અલિપ્ત હોવા છતાં પણ તે લિપ્ત કાટિ પ્રાપ્ત કરે છે, બ્રહ્મા, શિવ અને વિષ્ણુ એ સર્વે ગુણાવતાર હોવાથી મૂલસ્વરૂપ તો નથી જ તેથી ન્યારે મૂલસ્વરૂપની જોડે આપણા સર્વોચ્ચ નિત્યસિદ્ધ છે અને ન્યારે એ મૂલસ્વરૂપની મેવા નિરોધપૂર્વક, મૂલસ્વરૂપવિના દત્તર સર્વની વિસ્મૃતિપૂર્વક, કરવાની છે, તો પછી અન્ય સર્વની વિસ્મૃતિમાં શિવાદિની પણ સદૃશ વિસ્મૃતિ ધાય છે. એ વિસ્મૃતિ યવાથી અને મૂલસ્વરૂપની સ્વત ઉત્કટ સ્ફૂર્તિ યવાથી, શિવાદિનો વિદેષ પણ થતો નથી, તેમ અનન્યા-અપને કાષ્ઠ પણ પ્રકારે બાધ પણ આવતો નથી માટે કૃતિમાં કહ્યું છે તે પ્રમાણે નિજ પરમ દેવન શ્રીકૃષ્ણની સેવાનો દાણબર પણ મનવાણીકર્મથી, તનુથી, ચિત્તથી કે મનથી, ત્યાગ કરવો નહિ એ અનન્યતાનો ત્યાગ ન થાય ત્યારે જ કૃતાર્થતા સપાદન ધાય સ્વપ્રભુ શ્રીકૃષ્ણની મેવામાં વ્યુત્તિ યવાથી પાપીયાન યવાય છે, તેથી જેમ સાધ્વી સ્ત્રીને અવપતિ જ અર્પવ્ય છે, નમસ્વ્ય છે, માન્ય છે, પૂજ્ય દત્તાદિ છે, અને સ્વપતિથી દત્તર ગમે તે હોય તે તરફ ઉદામીનતા છે, તેમ વૈષ્ણવોએ સર્વથા સર્વપ્રકારે પ્રભુમેવામાં નિરંતર પરામણુ રહીને કાષ્ઠ પણ પ્રકારના અન્યાયયથો સર્વથા દૂર રહેવું, નહિ તો 'અન્યસવ્યવગ્ન્યોપિ કન્ધરામૈવ વાધને' એ શ્રીમદ્પ્રભુચરણપ્રોક્ત વાક્યનું ફલ પણ સહન કરવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત ધાય.

હોલિકા.

આપણા મદિરામાં તેમાં પણ ખાસ કરીને ન્યા ગોસ્વામિનાથકો વિરાજમાન હોય ત્યાં, અને વિજયેડરીને મુખપના, શ્રીજહારતા અને વજના મદિરામાં એક દુષ્ટ-રિવાજ એવો ધુસી ગયો છે કે જેની વિરુદ્ધ લખતાં પણ આપણને ગ્લાનિ આવે છે. હોલિકા કેટલાક સ્ત્રિસ પહેલા અદિના મુખ્ય મદિરામાં સૂરદાસાદિ મહાનુભાવી લોકોના કીર્તનોનું ગાન ગીણુ થઈ જાય છે, અને તેને બદલે આધુનિકોના જોડેલા બીભત્સ પદો ગવાય છે. આ પદો એટલા તો બીભત્સ હોય છે, કે પ્રભુની સનિધિમાં આરા અધમ પદોનો નિર્વજ્જનતાથી ઉચ્ચાર કરવાથી પ્રભુ પ્રસન્ન થતા હશે એ માનવું કેવલ અધમ વૃત્તિ સૂચવે છે અમને એ રિવાજ સર્વથા સપ્રદાયથી પ્રતિકૂલ લાગે છે, તેથી અત્ય મહારાજને નમ્ર વિનંતિ છે કે સપ્રદાયના હિતાર્થે એના અધમ રિવાજનો સત્વર અન્ત લાવવો.

ખરી વાત છે કે વસન્તઋતુ ઉ-માદ્ધારક છે, પરંતુ એ ઉ-માદની પણ કાષ્ઠક સીમા છે. આપણે ત્યાં સદૈવ પ્રભુની મેવા ધાય છે એ પ્રભુની સનિધિમાં જો કંઈ અવસિક અ-યવા રસાભાસ જોવું કરવામાં આવે, તો ત્યાં પ્રભુ વિરાજે ખરા? શું સૂરદાસાદિના અને શ્રીદરિયાયજ્ઞના આ જ સમયના માધુર્વમય ચોગ્ય પદો નથી? શું આધુનિકોની યોગ્યતા અને કવિત્વશક્તિ તથા ભાવ તે મહાનુભાવીઓના કરતા પણ ચઢી ગયા. કે તેમને સ્થાને બનાવડી અધમ પદોનો ઉચ્ચાર ધાય? અમારો નિશ્ચય છે કે અત્ય મહારાજે હૃદયથી આ

રિવાજને સંમતિ તો નહિ જ આપતા હોય, તો પણ આ અધમ અને અર્વાચીન રિવાજ બંધ કરવામા શો પ્રતિબંધ હશે? સરદાસાદિના કીર્તનોથી સ્પષ્ટ માલુમ પડે છે કે આ રિવાજ આચીન નથી, પરંતુ અધમવૃત્તિના આધુનિકાનુ જ સ્વેદસ્વાદ્ય ધર્તિગ છે. આ ધર્તિગનો જેમ જલદીથી નિર્બેધ થાય, તેમા જ સપ્રદાયની નીતિને અને પ્રતિષ્ઠાને લાભ છે.

આ અધમ ગીતો ઉપરાત બીજો દુરાચાર ઉક્ત દિવસોમા યવનવત્ વેપ લેવાનો છે. મહારાજોના આગ્રિતો જે અનેક પ્રકારના અનીતિમય વેપ લે છે, અને સ્વમુખથી ખીલત્સ ગીતોનો ઉચ્ચાર કરે છે તેની અધમતા દર્શાવવાને યોગ્ય શબ્દ અમને શોધ્યા જડના નથી.

કહેવામા આવે છે કે નિર્જુયસિન્ધુ વગેરે ધર્મગ્રન્થોમા હોલિકાસમયમા ખીલત્સ સન્ધાનો ઉચ્ચાર કરવાનું વિધાન છે તે ખરી વાત હશે તે તે સમયના લોકોને લગે મુજબ રહ્યો હો. અમારે તેની જોડે કંઈ સંબંધ નથી શ્રીરસેશ પ્રભુની સેવામા સર્વત્ર રસિકતા જોઈએ, મલીનતા ન જ જોઈએ. મહારાજોને સ્મરણમા તો હશે જ કે ભ્રમરગીતમા શ્રીગોપિ-કાવ્યોએ પ્રભુને જે વચનો કહ્યા છે તે રસિક છે, કામલ ભાવથી પ્રેરિત છે, છતાં પણ શ્રીમદાચાર્યજીએ તો એને મતાતરીય ભાષા જ કહી, સમાધિભાષા કહી નહિ અર્થાત્ શ્રીમદાચાર્યજીના મતે આ હોલિકાનો પ્રચલિત રિવાજ સર્વથા હોય જ છે વૈષ્ણવો અને મહારાજો સત્વર આ કુષ્ટ અનાચારનો ત્યાગ કરશે, અને તેમ કરવામા સર્વશુદ્ધિપ્રેરક કૃષ્ણ એમને અપેક્ષિત સામર્થ્યનું દાન કરેા એજ અભ્યર્થના છે. અમારી નમ્ર પ્રાર્થના લક્ષ્મી લઈ જો આ અધમ રીતિ મહારાજશ્રીઓ સ્વમંદિરોમા બધ પાડશે તો સપ્રદાયઉપર મહાઉપકાર થયો કહેવાશે.

બ્રહ્મવાદ અને માયાવાદ.

(અનુસંધાન, પત્ર ૧૩૧.)

માયા સગુણ બ્રહ્મની શક્તિ છે એમ વિવર્તવાદી કહેવા ધૃષ્ટતા કરે તો તે અત્યંત અયુક્ત છે. એ તો સ્પષ્ટ પ્રધાપમાત્ર છે. કામ કવિના મુખમા કદાચિત્ એ શબ્દો બહાર કારે શોભે પણ તત્ત્વજ્ઞાનીના મુખમા તો કદાપિ નહિ સગુણ બ્રહ્મ તો વિવર્તવાદીને ત્યાં માયાનું કાર્ય છે. બ્રહ્મ માયાની ઉપાધિથી બદ્ધ થાય ત્યારે જ તે માયિક દેશરત્ન અને જીવત્વ પ્રાપ્ત કરે છે. વિવર્તવાદમા ઈશ્વર માયાનું પ્રથમ કાર્ય હોવાથી તાત્ત્વિક દારણના ઈશ્વરને નહિ પણ માયાને પ્રાપ્ત થાય છે માયા જ ન્યારે બ્રહ્મને દેશરત્ન છે તો પગી બ્રહ્મ માયાનો દેશર કે માયા બ્રહ્મની દેશરી? અને? પરમાર્થદષ્ટિથી જોઈએ તો જીવ છે જ ક્યા? એ તો માયા છે, શકરની માયા છે, ભાન્તિ છે, જીવ છે. દેશરનું માહાત્મ્ય બૂલીને માયાના ભગવાન અધ્યક્ષ છે, પતિ છે, માયા દેશરત્ન છે, માયાના ભગવદ્ગીતાનો નિર્દેશ બુદ્ધીને ભગવાનને પણ આકૃત મનુષ્યવદ્ બનાવી દે છે, માયાના સ્વાભાવિક ધર્મેને મિથ્યા વા આગ-તુક કંઈમા એ જ માયાવાદીનું કાર્ય નાસ્તિક છે. ભગવાનતા ગુણો પર છે, દિવ્ય છે, અલંકારિક છે, એ વિશે જરૂર થીમદભગવદ્ગીતાનાં વાક્યો નવમા તેમ જ તેવા અન્ય અધ્યાયોમાથી પણ ફરીથી જોજો. કંઈક નવું તેમાં દેખાય છે કે કેમ? માયામાં છેક જ તટીન અને પદ્મપાતી ન થતા તે જોવા પ્રયત્ન કરજો. બ્રહ્મનું

પ્રસ્થાનો વારંવાર વળુવે છે, અને સ્વતંત્ર વાદમાં કદપેલી માયામાં તેમ કરવામાં આવતું નથી. વલી પરમાત્મામાં, અસૌક્યિકસામર્થ્યવત્ જ્ઞાનમાં જે વિરુદ્ધ ધર્મો દેખાય છે તે કેવલ (impossibility કે absurdity નથી) અસંભવ નથી, કારણ કે material objects અને spirit એ બેના ધર્મો જ વિરુદ્ધ છે spirit એકી વખતે નહાનામાં નહાનો અને મહોટામાં મહોટો થઈ શકે છે. વલી જ્ઞાનશબ્દ જ પૂર્ણતા બતાવનાર છે જ્ઞાન અપરિમિત છે, એટલે 'માયી ગમે તેટલા જ્ઞાનક્રિયાનો સર્ગ થાય તોપણ જ્ઞાન તેવું અને તેવું જ રહે છે, આજુમાત્ર મહારસ-યૂનાધિક થતું નથી, તેથી તેને અબ્યય કહ્યું છે. ગમે એટલા વિચાર-પરિણામાદિ-એ ગીતોનો થાય તોપણ આત્મા તદ્વત્ અવિક્ષિપ્ત જ રહે છે. આવું હોવાથી આત્મતત્ત્વ અ-કહેકે. material bodies જડપદાર્થ સાથે તેની તુલના થઈ શકતી નથી. એથી કંઈ જાણે છે. absurdity પરમાત્મામાં છે એમ ક્ષણિત થતું નથી. વલી આ યુક્તિ પણ કેવલ બારક હો. અ. છે, અથવા એ અમારા ધરની છે એમ નથી, પણ ઉપનિષદ્માંની છે. જરા જોઈએ, મશીનાંમદ પૂર્ણમિદ પૂર્ણત પૂર્ણમુદયતે પૂર્ણસ્ય પૂર્ણમાદાય પૂર્ણમેવાવશિષ્યતે' આ ઉપર કાઓએ પ્રભુને પાર કરો. શ્રુતિએ જ્ઞાને તેવું જ કહેલું છે, છતાં તમે શા માટે દુરાગ્રહ કરી ચાર્યજીએ તો એ વિક્ષિપ્ત થવાની અને વિરુદ્ધ ધર્મોથી 'Logically absurdity' ગ્રાસ થવાની મતે આ હોલિક રાખો છો? જ્ઞાનસૂત્રમાં જ સ્પષ્ટ કહ્યું છે કે 'આત્મનિ ચૈવ ત્રિવિત્રાથ દિ' દુષ્ટ અનાચારને જરા પણ હાર્દ સમજે અહિં આત્મામાં વિચિત્ર ધર્મો કલા છે એટલે ત-મર્થનું જ્ઞાન કેવલ જ્ઞાની કર્ષનાનો તો અવકાશ જ નથી. નિરવયવત્ અથવા કૃત્ત્રપ્રસક્તિ રીતિ મહારાજના જ્ઞાતિક પદાર્થમાં ગ્રાસ થાય છે, તેવી રીતે આત્મામાં થતા જ નથી, અને તેમાં પણ કાંઈ જ છે, કેવલ તર્ક નહિ, એ પણ તે પ્રકરણના જ્ઞાનસૂત્ર સ્પષ્ટ કહે છે, આ પણ આપને વિચારણીય છે. લીલા પણ કૈવલ્ય છે એ પણ એ જ સ્થલે કહ્યું છે જ્ઞાના-વતાર શ્રીઆસજીએ તત્ત્વજ્ઞાનના નિર્ણયમાં બોલેલા શબ્દોથી સંતોષ ન પામતા જ્ઞાનુ નિર-વયવત્ વગેરે સિદ્ધ કરવા, પારમાર્થિક દૃષ્ટિથી શુદ્ધ જ્ઞાન તો સચળજ્ઞાનથી ભિન્ન છે, વ્યવહારજગદાર છે વગેરે મતભજની કર્ષના લાવો છો એ કંઈ ઝોડી ધૂણતા નથી. વ્યા-સજીને વેદાન્તનું એ હાર્દ સમજવવા જે શબ્દો મલી ન આવ્યા એટલે માયાવાદીએ પૂરો પાડ્યા ! પણ ભાઈ ભાવ્યકારે જે કંઈ મહેનું હોય તેવું સ્પષ્ટીકરણ જ કરવાનું છે, નવી વાત લાવવાની નથી આખા પ્રકરણનો આગ્રહ પાછળનો સંગ્રહ જોતાં જે કંઈ કહેલું છે તે માત્ર વ્યાવહારિક છે એમ કર્ષના કરવાને કંઈ પણ સંતોષકારક કારણ તમારાથી હજી સુધી આપી શકાય છે ? આવી રીતે જ્ઞાનમાં અશુદ્ધતાનો ભ્રમ લાવવાનું કારણ નથી, છતાં તમે તો નિર્ણય જ્ઞાન અને સચળ જ્ઞાનના ભેદ 'પોતાના ધરના' લાવી મૂકો છો, અને તેમાં વલી સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિનું મિથ્યાભિમાન રાખો છો તે વાસ્તવિક નથી Elaborate interpretationને લીધે કેટલી બધી વેદગાઢ પરિભાષા તમારે કાઢવી પડી છે ? અધ્યારોપ અને અપવાદ, સચળ અને નિર્ણય જ્ઞાન, વેદગ્યાસની શારીય દૃષ્ટિથી ભિન્ન એવી 'પારમાર્થિક' દૃષ્ટિ આ બધું વાગવનલ ઉઠાવ્યા પછી પણ અંતે દોષોમાંથી Logically તમારો મોશ તો થતો નથી પછી તમ રી સૂક્ષ્મ શુદ્ધિને સુ નામ આપવું તે દ્વં સમજ શકતો નથી. માયામાં સર્વે વિરુદ્ધધર્મોઓ ઉપભવવા કરતાં જ્ઞાનમાં અચિન્ત્ય ધર્મો સજ્જમાજીથી મલી આવે છે તેવું જ મહણ કરો, 'શ્રુતેનુ શબ્દમનુશ્ચ' એ સૂત્રમાં જ્ઞાનમાં કૃત્ત્રયાવ અને સર્પરિણામ

કહ્યા છે, પરિણામ છતાં અવિકાર એક અશ્રમાથી પરિણામ છતાં નિરવયવ છે, એવા વિરદ્ધ ધર્મો દોષરૂપ નથી, એમ સિદ્ધાન્ત નિરૂપવાને માટે શ્રુતિ શબ્દનું જ પ્રમાણ આપે છે, છતાં માયાવાદીને બ્રહ્મની શુદ્ધતાને માટે શબ્દપ્રમાણ રચતું નથી, પ્રત્યુત બ્રહ્મમા દોષ લાવી તેને સચુણ બનાવી આત્મતત્ત્વ તો અત્યન્ત અધર્મિ, પણ પ્રકારની દિવ્ય વિષ્ણુતિથી પણ રહિત, કદ્યે છે, અને સર્વ પ્રપચનું સમાધાન માયામા આપે તેથી શુ સમાધાન થાય છે તે તો માયાવાદી જ જાણે !

બ્રહ્મ નિત્યશુદ્ધશુદ્ધમુક્ત તેમ જ ઈશ્વરને શ્રીરામવૈરાગ્યાદિ ૫ ગુણયુક્ત તો માનો છે, ત્યારે પૂર્ણજ્ઞાન હોવા છતાં તેમા માયાવિશિષ્ટત્વ કેવી રીતેનું ? સોપાધિક બ્રહ્મની પણ પાછી શુદ્ધતા તો માનવાની રહી જ, ત્યારે શુદ્ધ આત્મપરત્વે જ સર્વ કથન છે એમ માનવામા નમારી શી ક્ષતિ છે ? સચુણ બ્રહ્મમા પણ નિત્યત્વ, શુદ્ધત્વ, શુદ્ધત્વ, મુક્તત્વ, તેમ જ વૈરાગ્ય, પૂર્ણકામતા વગેરે શુણે તમે માનો છે, ત્યારે વતી તેવા સોપાધિક સચુણને લીલાની શી જરૂર છે ?

શ્રીહરિગાયત્રીકૃત સેવાભાવના.

શ્રીમદ્વાચાર્યજીનું ચરણારવિદ્ધ, જે સર્વ દેહીનું શરણ-રક્ષક છે, અને જે સવ દોષનું દહન કરવાવાહું છે તે, મારા મસ્તકપર બિરાજે (૧) પ્રાત કાલથી આરજીને ભગવદ્ભાવનાનું નિરૂપણ કરવામા આવે છે, જેથી કરીને સેવામા માનસીપણ સિદ્ધ થાય. (૨). શ્રીકાકુરંજ પ્રાત કાલમા શયનપર બિરાજેલા છે, કેસિથી (રમણચી) અમિત થયલા છે, ત્રિપાળ સાથે જ છે, આદ્યસ્થી નયન મિત્રાયલા છે, કપાલ કેશથી દકાવકુ છે, (૩) દર શ્વાસથી નાસિકા જેમની ઉચી થાય છે, ત્રિપાળનોની સાથે દ્વારય કરી રહ્યા છે, ત્રિપાળના રકધની ઉપર શ્રીહસ્ત મુકેલા છે, જગરેણુવડે આદ્યસ્થાન છે, (૪) જેમનું સ્વરૂપ રતિચિહ્નથી અંકિત થયતું છે, જેમની પીઠિકા ક કણથી અંકિત થયલી છે, જેમનું વદન બગાસા ખાવા માટે છે, જેમની સુંદરતા કામદેવથી પણ અધિક છે (૫) અનેક યુવતિઓના વદમા પોતે બિરાજેલા છે, વ્રજના ધંદ છે, રહસ્યલીલા જેમણે શુભ રાખી છે, શ્રીયશોદાજીએ જેમને જગાડ્યા છે, (૬) માતૃશ્રીના ઉત્સગમા પોતે ભરખ ગયા છે, પોતાનું મુખકમલ દેખાડે છે, શ્રીયશોદાજી જેમના મુખને યુબન કરે છે, નમ્રાચજી વગેરે પોતાના ઉત્સગમાં લાડ લાડાવે છે, (૭) અને પોતાના બાલમિત્રો ગોપાલો જે ગુણુનિધિનું ગાન કરી રહ્યા છે, વ્રજસ્ત્રીઓના વદના રસિક કટાણેથી જેમનું સર્વ પ્રકારે પૂજન થઈ રહ્યું છે (૮) ઉત્તમ આસનના ઉપર બિરાજેલા શ્રીયશોદાજીના ઉત્સગનું પોતે જૂથ છે, દ્વિધ અમાવેકુ દ્વિ વગેરે રસ આણી મુકેલા છે, તે રસનો પોતે ભોગ કરે છે. (૯) સાકરવાકુ તાજી નવનીત મુખારવિદ્ધમા આવી રહ્યું છે, બાલકીડામાં પોતાનું ચિત્ત લાગી રહ્યું છે, માતૃશ્રી વગેરે જેમની પ્રશંસા કરી ગ્લા છે, (૧૦) આ રાજ્યુત્ર મારે છે, મારા ઘરનો દીપક છે, મારા નયનનો આનંદ છે, મારું નિર્ધનનું ધન છે, (૧૧) સર્વ ગોકુલનો શૃંગાર છે, પોતાના પિતાને મુખદાયક છે, બાલકીડાને લીધે લાડ લગવવા કઠિન થઈ પડે છે, એમના કર વેણુથી શોભી રહ્યા છે, (૧૨) મારી (યશોદાજીની) આજ્ઞા પાલવામા તત્પર છે, કમલસરખા એમનાં નેત્ર છે, વિવિધ પ્રકારની લીલાથી મારું શોક નિવારણ કરે છે (૧૩) પોતાના

માતૃશ્રીનુ જ્ઞાન છે, સર્વ લોકના ગર્વરૂપી સ્તંભના કૃષ્ણવર્ત્મા (અગ્નિવત્) વિનાશ કરવાવાલા છે. કંસાદિ શત્રુઓના હૃદયના અગ્નિ છે, પોતે કૃપાના નિધિ છે, (૧૪) માતૃશ્રીનુ જન્મ એમણે સફલ કીધું છે, પોતાને રતિ (રમણ) પ્રાણથી પણ અધિક પ્રિય છે,

આ પ્રકારના પોતાના માતૃશ્રીના વચનોથી જે બોજન કરે છે, (૧૫) માતૃશ્રી વાર્તા કહે છે તેનું પોતે શ્રવણ કરે છે, પોતાના નેત્ર ચક્રિત થઈ રહ્યાં છે, હાણુશણમાં ડોક ઉઘી કરે છે, જરા જરામાં ઉઠવા માડે છે, (૧૬) શ્રીયશોદાજી જેમ તેમ કરીને બહુ બહુ પડાવે છે અને તેથી પોતે બોજન કરે છે, નદરાયજીની દામી અને પોતાના માતૃશ્રીના સખી ત્યા જલપાત્ર લાવે છે, (૧૭) અને તેમાંથી પોતાને જલપાન કરાવે છે, મુખકમલ લુછી નાખે છે, પાનના બે બીડા આપે છે, તે ખાતા પોતે આનંદ આપે છે, (૧૮) અધરપર પાનનો રસ સ્રવે છે તેથી પોતે અત્યત શોભે છે, સખીવૃદ્ધ આર્તિ (નીરાજન) લાવે છે, તેથી પોતે બહુ વિરાજે છે, (૧૯) પોતે દર્શનમા આનંદ આપે છે, દીપકના પ્રકાશથી મુખ હમી રહ્યું છે, આ પ્રકારે નિત્ય મંગલાઆર્તિ સુધી લાવના કરી. અથવા પ્રાત કાલમા પ્રભુને જગાડવાની લાવના નીચે પ્રકારે કરવી

શ્રીયશોદાજી પોતાના પ્રિય પુત્રને પ્રાત કાળમા જગાડે છે. (૨૧).

સૂર્ય ઉગ્યો છે, દીપની જ્યોતિ ઝાખી ચર્ચ ગર્ચ છે હે ગોકુલાધીશ, શયનમાંથી ઉઠી આપના મુખકમલના દર્શન કરાવો. (૨૨) હે બાલ, તને તુખ લાગી હશે, પર્લગપરથી ઉઠે, વેલ્સ, મારો બોલ તે કોઇ દિવસ ઉઘાડ્યો નથી, અને હમણા આલસચવાન કેમ થઈ ગયો છે ? (૨૩) અહિ સુવર્ણના પાત્રોમા (આવર્તિત) કંઠેલુ દુધ, બાધેલુ દધિ અને મિષ્ટ નયનીન સુદર રોતે ગોઠવી મુકેલાં છે. (૨૪) આ બધુ તારે માટે જ છે, તારાવિના ખીન્નું કોઇ એને અડકરાનું નથી તારા મુખારવિદમાં મુકાને મારો મનોરથ પૂર્ણ કર (૨૫) જગ જગ જલદી જગ, ગોપીઓ તને લલિત પ્રસ્નો કરવા આવી છે હે પુત્ર, તારુ મુખારવિદ દેખાડ એમના દીન નેત્રોને ઠાર (૨૬) પોતાનું ધરદામ છોડીને, હે બાલ, સરે ગોપીઓ તારા મુખકમલનું દર્શન કરવા આવી છે, તેમનો મનોરથ સફલ કર (૨૭) પોતાના માતૃશ્રીના આવા વચન શ્રવણ કરીને સ્વામિજીનીરક્ષ દષ્ટિયુક્ત પોતાના નેત્રો ઉઘાડીને પાછા બધ કરીને શ્રીગોકુલાધીશ ફરીથી પોદી ગયા (૨૮)

હે સખીઓ, મારા ચતનથી પ્રભુ જગતા નથી, હું શુ કરું ? માટે તમે આવો, તમારા પ્રયત્નથી જગે તો જગાડો, (૨૯) ગોપીઓ આ પ્રકારના વચન સાંભળીને અતીવ પ્રમદ થયાં. પોતાના સ્વામીએ એમને જેવા કામદેવથી એમના હૃદય આકર્ષ્યા પોતાના મનમા ઘણા વખતથી ઇચ્છા હતી તે પ્રકારે કર્યું. (૩૦) પોતાના ઉભયે શ્રીહસ્તથી પ્રભુને બેઠીને પ્રભુના શ્રીહસ્ત પોતાના કંઠમાં નાખ્યા, “હજુ આવસ્ય કેમ ભરાઈ રહ્યું છે ?” એમ કહીને તે સખીએ પ્રભુના ઉભયે કપોલઉપર સુર્વન કર્યું (૩૧) તમારા કપોલ તો બહુ દામણ છે, તેના ઉપર આ દાત કયાથી પડ્યા ? હજુ તો તમે બાલક છો, સુવાવસ્યા તો થઈ નથી, બાલપણમા આવો અનર્થ કયાથી ? (૩૨) હે સખીઓ, ખરે તમારા હસ્તના સ્પર્શથી જ આ થયું છે હું તો નિદ્રિત હતો, એટલે તમે શુ કર્યું તે મને ખમર પડી નહિ (૩૩) “હે

૧. અહિ અલૌકિક કામ સમજને માગેથી ભ્રષ્ટ થયુ નહિ, ભક્તિમાર્ગમા કામચળનો અર્થ ભજવાને અર્થે ભક્તના અત કરણમા અમર્ષ સમાજમની અસિલાવા થાય છે.

नायं, नयथी कंछ आ ययु नथी, आ तो हातना हंस छे ” “ त्पारे हुं निद्रामा हतो त्पारे
 थु थु ययुं ते तमने भयर छे ? ” (३४) “ जे आ अने कसुं होत तो भयत्र (तानु)
 देआत, पथु आतो कछ सुकछ गयलु छे माटे रात्रिमा ययु छे समन्ता ” (३५) “ हे स-
 भीआ, तमे कहे छे के रात्रिमा ययु छे पथु दल सनार क्या पडी छे ? हनु तो गाढ
 रात्रि छे जे ऐभ न होय तो कहे, मारा हाथमा डेढही रेआ छे ? (३६) हे कपटी छेला
 रहो, तभारी गच्छीनी यातुरी अमे समन्ता अधा दोड़ना सालसता आवा वयनो कुल
 स्त्रीअने कहेवाय ? (३७) “ हा, हा, मारे ऐकतमा न कहेबु जेधये ते डीक कहु. तारा
 भननो लाय भने भयर नहोत, तेथी हे अगने, माराथी कहेवाछ गयु ” (३८) पत्नी, हे
 गोकुलाधीश मारे मुझे तभारा यरित्र हवे सालसो तभारा शुल यरित्र सई प्रकट यशे
 (३९) तभारा नीयसा ओधपर कण्ठ कथाथी वलथु ? नेत्रमा पाननो रग कथाथी
 लाये ? अन्ते गात्रपर आसा यक नेवां गोत्र चिन्ह देआय छे । ४०

होलीके पद.

राग धनाधी.

छोप जिन जैयो हो वनवारी खेलन आई हे वृजनारी ॥
 वहां सुगंध लाई अगेलामनि निकसी चतुर खेलारी. ॥ १ ॥
 बां दीन तुम यो बोली नाही ले सुगंध आंखिनमे डारी ॥
 मांहों मांढे बीन जानन देहो मूरप्रभु सों हतिहारी. ॥ २ ॥

॥ काफ़ी. ॥

मोहन मुनी व्हें आपे हो ॥

हो ललना सवनको मन हरि लेत ॥१॥

रसमसी चाल चले अलेवलो अंग चढाय विभूति ॥

कानन कुंडल मुकुट विराजत पीतांबर ओढे पीत. ॥१॥

दंड कपडल गद्दी जपमाला आसन लोयो हें बनाय ॥

कोटि जतन राधा पचिहारी मुख बोलते मुसकाय ॥२॥

जगजीवन जोगी व्हें आये अरसपरस लीये ग्वाल ॥

मानो कोटिक भान उदित ससि एस वने नंदलाल ॥३॥

धींग धींग येई येई येई धुन बाजे ईत गोपी उतलाल ॥

आनंदभरी सकल व्रजवनिता बोलत वचन रसाल ॥४॥

ब्रह्मादिक इंद्रादिक मुनिवर देखत कोटि तेतरीस ॥

गोपीनाथ एक ख्याल बनायो सब रचनाको ईस ॥ ५ ॥

जान्यो भेद भदनमोहनको मुख मांढयो सकल सुवास ॥

जेजेकार करत मुर गन सब वरखत कुसुम आकास ॥६॥

नवलको सोर कहाँलो वरनो सोभा कहा न जाय ॥

मूरदास बल लाल छबीलको निगम नेति नेति गाय ॥७॥

इमन.

एरी चलहु सखी तहां जैये ॥

नव निकुंजमें खेल मच्योहे रंग रंगनि रंगैये ॥ १ ॥

तनि अभिमान समुझ मन सखीरी श्याम मीले सुख पैये ॥

अरसपरस आलिंगन लैये चुंबन ओठ लगैये ॥ २ ॥

करो सिंगार सुभग तन थोरो मोतिन मांग भरैये ॥

सारी स्वेत पहेरे तन सुखकी आळी गुलाल भरैये ॥३॥

रसिक प्रीतम प्यारीसों मीलीये अंतरभाव जनैये ॥

यह विधि फाग सोहाग सखीरी आनंदसिंधु बढैये ॥४॥

॥ राग धनाश्री. ॥

इत माधो उत राधिका ॥ नंदलालन हो ॥

खेलत यमुना तीर ॥ मोहन मूरतिं नंदलालनहो ॥ टेक. ॥

काहुके माथे रोचना ॥ नंद० ॥

काहुके बक्षोत अवीर ॥ मोहन० ॥ १ ॥

मोहन माथे अरगजा ॥ नंद० ॥

गोपिन बहोत गुलाल ॥ मोहन० ॥ २ ॥

काहु कर पीचकारीया ॥ नंद० ॥

काहुके केसर भाला ॥ मोहन० ॥ ३ ॥

चोवा चंदन छीरकही ॥ नंदा० ॥

बूका चंदन धूर ॥ मोहन० ॥ ४ ॥

शेष पाताले मोहीयो ॥ नंद० ॥

मोहे चंदा मुर ॥ मोहन० ॥ ५ ॥

डिफें दुंदुभी सोहावनी ॥ नंद० ॥

ताल मृदंग छपंग ॥ मोहन० ॥ ६ ॥

गोकुल तैं गोपी चली ॥ नंद० ॥

वजावत बीन अरु चंग ॥ मोहन० ॥ ७ ॥

सूर सुमन वरखा करे ॥ नंद० ॥

लीला देखन आय ॥ मोहन० ॥ ८ ॥

जुगल चरण रज पायके ॥ नंद० ॥

आसकरन बल जाय ॥ मोहन ॥ ९ ॥

સ્વધર્મના મુખ્ય સિદ્ધાન્તો.

૧. જગત સત્ય છે.
૨. જગત, હવ, અતર્કીય, અદ્વૈત દૃષ્ટાન્તિ નિમિત્ત અને ઉપાધાન કારણ શુદ્ધ નિર્ગુણ બ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણપરમાત્મા જ છે.
૩. હવે અવિદ્યાથી કલ્પેલો એક-તામત્તાત્મક સસાર મિથ્યા છે.
૪. હવ આત્મ છે, શુદ્ધ નિર્ગુણ બ્રહ્મનો અંશ છે, વ્યાપક નથી.
૫. પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ શ્રીકૃષ્ણનું ધામ અદ્વૈતબદ્ધ ગણિતાનંદ છે.
૬. સર્વોપરિ, વેદાદિશાસ્ત્રે પ્રતિપાદિત પરમકાળાપન વસ્તુ શ્રીકૃષ્ણ જ છે.
૭. શ્રીકૃષ્ણની મેવા એ જ અંશ હવનો ધર્મ છે, એટલે વસ્તુતઃ સ્વધર્મ શ્રીકૃષ્ણસેવા જ છે.
૮. આત્મનિવેદન અને પ્રભુપ્રપતિ વિના અન્ય નિષ્કર્મ હોઈ શકે જ નહિ.

વિદ્વન્મંડળ.

(અનુવાદક - નાનુલાલ નારાયણદાસ ગાંધી, M A, LL. B)

શ્રીમદ્દક્ષીણીશ્વરના દ્વિતીય કુમાર શ્રીવિદુલેશ્વરપ્રભુચરણના 'વિદ્વન્મંડળ' નામક ગ્રંથથી કયો વૈષ્ણવ અજ્ઞાત હશે? 'પુણિભક્તિસુધા'ના વાચકોએ પુ. ભ. સુ. ના ખીલ વર્ણના અકેશ તે ઇંચના તાત્પર્યનો અંશતઃ અનુભવ કર્યો છે જ. માયાવાદના મંપૂર્ણ ખંડન સાથે સ્વન્યપ્રદાયના સિદ્ધાંતોનું ઉદ્ઘાટન, શ્રુતિ અને શુક્તિઓના અપૂર્વ ગણધી વૃક્ષસિદ્ધાંતોનું યોગ્ય જેલુ આં અથમા નેવામા આવે છે તેલુ અન્ય અથમાં નથી જ. પુણિમાર્ગના ભામિક તાત્પર્યો સમજાવવાને માટે આ અથ જેલો ઉપયુક્ત થઈ પડે છે, તેલો અન્ય નથી થઈ પડતો, દુકામા એટલુ જ કે આ અથ એક જ વખત વાચીને તૃપ્ત નહિ થાઓ, પણ વારવાર વાચ્યા જ કરશે ભાષા સરલ છે. સાધારણ ગુજરાતી જાણનાર પણ ઉચ્ચ સિદ્ધાંતોને આ અથથી સમજી શકશે.

ગ્રંથ-રેચલ આડપેલુ ૩૩ ફોર્મનો છે, છતાં નોંધાવર માત્ર રૂ. ૧-૮-૦ રાખ્યું છે. ગ્રંથ ક્યારનો પ્રકટ થઈ ગયો છે.

મૂલવાનું ઠેકાણું:-

શા. ઉત્સવલાલ ગોપાલદાસની કંપની.

મૂલજી બેઠા મારકેટ, કામધેનુ ગલ્લી.

મુદ્રાંશ ન. ૨.

પુષ્ટિભક્તિસુધાના ગ્રાહકો તથા વાચકોને ખાસ વિજ્ઞાપિત.

આર વર્ષ થયાં આ માસિક વૈષ્ણવોની સેવા કરી રહ્યું છે, પુષ્ટિમાર્ગનું, રમતું, ભક્તિનું અને શુદ્ધાદિતે પ્રજાવાદનું શુદ્ધ સ્વરૂપ સમજાવવા અનવરત પ્રયત્ન કરી રહ્યું છે, અને પુષ્ટિ-માર્ગને નામે ચાલતા ઘોંટાળા અને પ્રતારણાને ઉઘાડા પાડી અધમ વિષયગ્રસ્ત મનુષ્યોની અધમતા બેધડક ખુદલી કરી, શુદ્ધ મુદર પુષ્ટિમાર્ગ શુ-છે તે સરલતાથી વાચકોને દર્શાવી રહ્યું છે. આ માસિકના લેખકો નિસ્વાર્થથી સર્વ લેખો લખે છે, અને કાર્યવાહકો દ્રવ્ય, સમય, અને બુદ્ધિથી સહાય કરે છે, તોપણ અમે જોઈએ છીએ કે વૈષ્ણવો, વાચકોને આતુર છતાં માત્ર રૂ. ૨) વર્ષદિવસે બરી ગ્રાહક થતા નથી, માટે અમારી વિનંતિ છે કે દ્રવ્યવાન વૈષ્ણવોએ ૫-૧૦ રૂપી સંઈ મદદ કરેલી, અને શુદ્ધ ધર્મ સમજવાની ઇચ્છાવાન દરેક વૈષ્ણવે એક રૂપી તો અવશ્ય સંઈ સહાય કરવી જોઈએ કાંઈ પણ દ્રવ્ય બચશે, તો 'માસિક-નું' કદ વધારવામાં, બેઠે આપવામાં, અથવા પ્રાચીન પુસ્તકો છપાવવામાં અર્થવામાં આવશે આ માસિકના શુભેચ્છકોએ-શુદ્ધ પુષ્ટિમાર્ગના શુભેચ્છકોએ-આ વિનંતિ અવશ્ય ધ્યાનમાં રાખી માસિકની ઉત્તરિમા સહાય કરવી.

નિવેદન.

પુ. ભ. સુ. ના જે ગ્રાહકોએ ચાલુ વર્ષનું નોંધવર હજી સુધી નથી મોકલી આપ્યું, તેઓને તે મોકલી આપવાની સવિનય સૂચના કરીએ છીએ જો નહિ મોકલી આપવામાં આવે તો છેલ્લે ૧૨ મો એક વી. પી. થી મોકલવામાં આવશે.

જે ગ્રાહકોએ પુ. ભ. સુ. ના આઠ એકા, લખેને વી. પી. મોકલવાના પત્રનો જવાબ પણ ન આપતાં વી. પી. થી મોકલેલા એકા નહિ સ્વીકારીને આ નિરુપાર્થિ ધાર્મિક કાર્યમાં વિશ નાખવા જેવું કહ્યું છે, તેઓએ કૃપા કરીને નોંધવર મોકલી આપવું અથવા ૧૨ મો એક વી. પી. સ્વીકારવા તરફી લેવી.

वर्ष ४ यु] श्रीकृष्णाय ७६ पौ ३६, भाष-शालुन

पुष्टिभक्तिसुधा.

पृष्ठ ११, श्रीनृसिंहाय ४३६ अंक ११-१२.]

नायमात्मा प्रवचनेन लभ्यो न मेयया न बहुना श्रुतेन
यमेवैष वृणुते तेन लभ्यस्तस्यैष आत्मा वृणुते तनुं स्वाम् ॥ १ ॥
नाहं वेदैर्न तपसा न दानेन न चेज्यया ।
शक्यं एवंविधो द्रष्टुं दृष्टवानसि मा यया ॥ २ ॥
भक्त्या त्वनन्यया शक्यः अहमेवंविधोऽर्जुन ।
शातुं द्रष्टुं च तत्त्वेन प्रवेष्टुं च परंतप ॥ ३ ॥

तन्वी तया प्रकाशक

वाडीवाल नगीनदसि शाह,

पी.जे. जे.जे.पी., पंडीप, हाउस ६६.

मुंबई.

प्र १ ७५०

मोठावा ३१. २-०-०

१२६, अहमदाबाद ३१. ०-४-०

આવશ્યક નિવેદન.

1. આ માસિકસંબંધી સત્તા પત્રવ્યવહાર પ્રકાશકને નામે કરવે.
2. આ માસિક દરેક માસની કૃષ્ણ એકાદશીએ પ્રકટ થાય છે.
3. આ માસિકમાં હાવાવાને આવેલા લેખો લેવા ન લેવા તેમ જ તેમાં ચોક્કસ સુધારોવધારો કરવો પ્રકાશકની ઇચ્છાથી ન છે.
4. શ્રીમદ્વેદાન્ટાચાર્યજીના સિદ્ધાન્તાનુસાર જ લેખ લેવામાં આવશે.
5. વર્ષનું નોંધાવર પ્રથમથી લેવામાં આવે છે
6. આ માસિકના પરિવર્તનમાં જેમના તરફથી માસિક વા પત્ર મલશે તેમને વગર નોંધાવરે આ માસિક મોકલવામાં આવશે
7. કોઈ પણ બાબતની ખગર મંગાવવી હોય તો જવાબને સાથે ટિકિટ જિલ્લી, તે સિવાય જવાબ આપવામાં આવશે નહિ.
8. આ માસિકમાં જાહેર ખગર હાવાવી હોય કે દેવગણિત વહેંચાવાની હોય તેમણે પ્રકાશકને લખવું અથવા મલવું.

પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ, મુંબઈ,
મિ-સેમ સ્ટ્રીટ
મુંબઈ.

પ્રકાશક.

અનુક્રમણિકા.

વિષયો.

લેખક.

1. મેત્રેયી અને ગાનવદ્યની સુંદર કથા ..	Mr. D. B. A. L. B.
2. અલ્પવાદ અને માયાવાદ... ..	રા. રા. દરિયાદ જી. મોહારી B. A.
3. નરસિંહ મહેતા	રા. રા. દેવીવાલા. B. A.
4. ગિ. નિવેદને બે બોલ... ..	રા. રા. શાસ્ત્રીયસ નારાયણસ કલાન. B. A. L. B.
5. સીતાવૈયિય.	રા. લીલાસોયક.
6. An Examination of S'ankara's Refutation of the Sāṃkhya System.	Mr. M. G. Sastri. M. A.

યાજ્ઞવલ્ક્ય અને મૈત્રેયીની સુંદર કથા.

વિવેચન—બ્રહ્મવાદનું આ કથામા ધણું સુંદર વર્ણન છે. મૈત્રેયીને બ્રહ્મ શું છે તે સમજવાની ઉત્કટ પ્રત્યા હતા તે પ્રથમથી જ કહ્યું છે. યાજ્ઞવલ્ક્ય મુનિ પોતાની બે સ્ત્રીઓ સાથે અરણ્યમા રહેતા હતા, ત્યારથી સન્યાસ લઈ ચાલી જતા પહેલા પોતાની સ્ત્રીઓને ભાગ પાડી આપવાનો વિચાર કરી, સ્ત્રીઓને તે વાત કરી ઘરકામમા બાંધી કાઢવાની તો બિચારી થ ગયે. પણ ચતુર મૈત્રેયી બોલી કે 'મારા શિરના છત્રરૂપ તમે સાલ્યા જાઓ છો તો કંવે દ્રવ્યથી મારું શું વળવાતું છે?' તમે અમૃતત્વ પ્રાપ્ત કરવાને અમને અને સસારને છોડીને જાઓ છો તો તે અમૃતત્વ શું તે અમને પણ સમજાવો, જે જાણવાથી તમે અમારો ત્યાગ કરો છો, તે વસ્તુ-અમૃતત્વ-અમને સમજાવો.' યાજ્ઞવલ્ક્ય મુનિ પ્રસન્ન થયા, અને શુદ્ધ અદૈત બ્રહ્મનાદ પોતાની પત્નીને ઔપનિષદ સ્મરણથી સમજાવ્યા પત્ની, પુત્ર, પિતા, પશુઓ, બ્રાહ્મણત્વ, ક્ષાત્રત્વ, લોક, દેવો, વેદો, પ્રાણીઓ સર્વ આત્માને માટે જ પ્રિય થાય છે એમ કહી આત્મા દ્રષ્ટ્ય, જ્ઞાત્ય, મતત્વ, નિદિધ્યાસિતવ્ય છે એમ કહ્યું, અને આત્માનું દર્શન, શ્રવણ, મનન, નિદિધ્યાસન કરવાથી, આત્માનું વિજ્ઞાન થવાથી, સર્વનું વિજ્ઞાન થાય છે એમ સમજાવ્યું.

હવે આત્મા તે શું તે આગમ સાતમા પેરેઆશ્રમા સમજાવે છે બ્રાહ્મણત્વ, ક્ષાત્રત્વ, લોક, દેવ, વેદ, પ્રાણી સર્વ આત્મામાં છે, અન્યત્ર નથી, અન્યત્ર જે જાણે, તેનો બ્રાહ્મણત્વ, ક્ષાત્રત્વ, લોક, દેવ, વેદ, પ્રાણી સર્વે ત્યાગ કરે. આ ઉપર કહેલા સર્વ આત્મામા છે એટલું જ નહિ, પણ આ સર્વ જે છે તે સર્વ આત્મા છે.

અહિં અપરો અટકી વિચાર કરવાનો છે. અહિં જીવાત્માની વાત છે કે પરમાત્માની વાત છે? એક જીવને આત્મા કહ્યો છે કે સર્વને આત્મા કહ્યો છે? લોક, દેવ, વેદ, પ્રાણી સર્વને ધણી રપષ્ટ રીતે આત્મા કહેવાથી, આત્માથી સુંદર બ્રહ્મવાદ ફલિત થતો નથી. આમાંથી માયાવાદ ફલિત થાય છે શું? આમાંથી જગત્ મિથ્યા છે એમ ફલિત થાય છે કે જગત્ આત્મા છે, બ્રહ્મ છે, એમ ફલિત થાય છે? જગત્માંના બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, લોક, દેવ, વેદ, જૂનપ્રાણી, એ સર્વ આત્મા છે, તો પત્ની મિથ્યા અથવા માયિક શું રહેશે? ના, ના, આ સર્વ માયિક નથી, પણ બ્રહ્મ છે, સર્વે સ્વલું રૂપ બ્રહ્મ એમ અગુણિથી બતાવાને શ્રુતિ કહી રહી છે, અને આ સર્વ મિથ્યા છે, માયિક છે, એમ કહેનારને આ સુંદર શ્રુતિ ખોટા પાડે છે, ધણી રપષ્ટ શબ્દોમાં ખોટા પાડે છે. શ્રુતિનો અર્થ રનાભાવિક, સરસ અને રપષ્ટ છે, માટે નિષ્પદાપાતી વાચકે આ શ્રુતિ પાચી, સમજ, મનન કરી, તેનો નિદિધ્યાસ કરી, મિથ્યાવાદનો, માયાવાદનો, સર્વથા ત્યાગ કરવો, ધણી વર્ષથી હૃદયમા આરુઢ થયેલો

રીતે કરેલું છે. શ્રુતિ દુદ્ધુલિ, શંખ, વીણા અને લીલા કાષ્ટના અગ્નિના દષ્ટાંત આપે છે. ચાતુરદય મુનિ કહે છે કે હે મૈત્રેયિ, તારે આત્માને સમજાવે હોય તો બાહ્ય વસ્તુઓને પકડવાથી આત્માનું સ્વરૂપ સમજાશે નહિ, પણ ચાલે જ પકડ આ સર્વ જગત્ દુદ્ધુલિના આધાર જેવું, (ટાલના અગ્નિ જેવું), શંખના નાદ જેવું, વીણાના વાદ જેવું, લીલા કાષ્ટના અગ્નિમાયી નીકળતા ધૂમ જેવું છે. તે દુદ્ધુલિના આધારને પકડવાથી, શંખના નાદને પકડવાથી, વીણાના વાદને પકડવાથી, જેમ દુદ્ધુલિ, શંખ કે વીણા પકડાતી નથી, પણ દુદ્ધુલિ, શંખ અને વીણા પકડવાથી તેમના શબ્દો તુરંત પકડાય છે, તેમ આ આત્માને પકડવાથી-મુક્તને પકડવાથી-આ સર્વ જગત્ પકડાય છે, સમજાય છે. જેમ દુદ્ધુલિ અને તેનો આધાર તેમ ઘસ અને સર્વ જગત્, જેમ શંખ અને તેનો ધ્વનિ તેમ ઘસ અને સર્વ જગત્, જેમ વીણા અને તેનો નાદ તેમ ઘસ અને સર્વ જગત્. દુદ્ધુલિનો આધાર, શંખનાદ અને વીણાનાદ કાંઈ મિથ્યા નથી, પણ એ સર્વ દુદ્ધુલિ, શંખ અને વીણાના પરિણામ છે, વિવર્ત નથી, તેમ જ આત્મા અને આ જગત્ છે. જેમ લીલા કાષ્ટનો અગ્નિ અને તેનો ધુમાડો, તેમ જ આત્મા અને જગત્. જેમ ધૂમ લીલા કાષ્ટના અગ્નિનું પરિણામ છે તેમ જગત્ અવિદ્યન ઘસનું પરિણામ છે.

દશુ કાઈ મિથ્યાવાદ મનમાં ભરાઈ રહેતો હોય તો શ્રુતિ કહે છે કે ઋગ્વેદ, યજુર્વેદ, સામવેદ, અથર્વાગિરસ, ઇતિહાસ, પુરાણ, વિદ્યા, ઉપનિષદો, શ્લોકો, સૂત્રો, અનુશાસનો, બ્યાખ્યાનો, યજુર, હોમ કરેલું, ભોગ કરેલું, પાન કરાવેલું, આ લોક, પરલોક, સર્વપ્રાણીઓ આ સર્વ આ મહાશૂન્યતા નિશ્ચય છે, (મિથ્યા નથી).

આનાથી વિશેષ સ્પષ્ટ કેમ કહેવાય ? આ વાચ્યાપત્ની, સમજ્યાપત્ની પણ કાલનાદ ન રચતો હોય, અને માયાવાદ જ હજી હોય તો તેવા ાચકને પ્રજ્ઞામ છે, વિશેષ કહેવું નિરર્થક છે. માત્ર એટલું જ કે આ આખા પ્રસંગમાં શ્રુતિમાં માયા કે મિથ્યા શબ્દ પણ નથી જ ! આત્મા, ઘસ વગેરે શબ્દના મૂલનો વિચાર કે શો તો પણ તેમાંથી આ સર્વ જગત્ સ્વાભાવિક રીતે થાય છે, જેમ માલમ પડશે. આત્મ ાત્મ ધાતુ છે અત્ એટલે પ્રસરતુ. ઘસનું મૂલ વૃદ્ધ છે. વૃદ્ધ એટલે વધતુ. આ પ્રસરતુ, વધતુ વગેરે આત્મા અને ઘસના અર્થોનું અનુસંધાન ઉપલા દુદ્ધુલિના આધાર, શંખનાદ, અને વીણાનાદના દટાંતો સાથે કરી લેતું. જેમ તે સર્વ પ્રસરે છે તેમ આત્મા પણ પ્રસરે છે, જેમ દુદ્ધુલિ-આધાર પ્રસરવા પ્તાં દુદ્ધુલિ અવિદ્યન રહે છે, જેમ શંખનાદ પ્રસરવા પ્તાં શંખ અવિદ્યન રહે છે, જેમ વીણાનાદ પ્રસરવા પ્તાં વીણા અવિદ્યન રહે છે, તેમ જ આત્મા સર્વ જગત્પરે પ્રસરવા પ્તાં આત્મા અવિદ્યન રહે છે.

અસ્ય મહત્તે મૂતસ્ય નિશ્ચાનતમ્-આ શબ્દો પણ બહુ વિચારવા જેવા છે. આત્માને મહત્તમૂત કહ્યો છે, અત્યંત નિર્ધર્મક, vacuam કહ્યો નથી. આ જ પ્રસંગમાં આગમ જેતિ જેતિ કરી બાહ્ય વસ્તુઓથી નકાર કર્યો છે એટલું જ. આપત્ની પરિણામરૂપ, ભૌતિક દિવિયોથી મદજ કરી રાક્ષય નહિ જ, કારણ કે તે સર્વનું મૂલરૂપ છે, પણ આત્મા અત્યંત નિર્ધર્મક કે vacuam નથી, મહત્તમૂત છે એ ન મદજ થવામાં કારણ પરિણામરૂપ મન શુદ્ધિ વગેરે વસ્તુઓની અવસ્થિ છે, યઃ જ્ઞાની જ નિર્ધર્મકતા નથી. મર્યાદાંતરેય, સૂત્રમાં

કંચુ છે કે આત્મા તો સર્વધર્મવાન છે, સર્વરૂપવાન, સર્વશક્તિમાન છે, કેમકે તે સ્વરૂપ, સર્વકારણનું કારણ મહાશૂન છે

એમ આત્મા મહાશૂન હોવાથી દેશકાલથી પરિવિષ્ણ થઇ જશે, એવી શકા પણ ન કરવી. દેશકાલ વગર વિચાર થઇ શકેજ નહિ એ પણ મનુષ્યના મનની ખામી છે, આમાની નથી. એ ખામી કેમ દૂર કરવી અને ક્યારે દૂર થાય તે કોઇ અન્ય પ્રસંગે કહીશ. ધંદા, વસ્તુ, યમ વગેરે દેવતાઓ પણ આપણી ભૌતિક ધંદિયોથી દ્રશ્ય કે ગ્રાહ્ય નથી, માટે દેવતાઓ નિર્વર્મક કે *parapara* છે એમ કહેવાય * જો એમ કહીએ તો એનો અર્થ એ જ કે આપણે દેવતાઓનું અસ્તિત્વ જ સ્વીકારતા નથી તેમજ જાહને અત્યંત નિર્ધર્મક માનનાર જાહને માનતો જ નથી એ સિવાય એનો કોઇ અર્થ થતો નથી

આ મહાશૂનનો-આત્માનો-નિશ્વાસ તે આ સર્વ જગત આ વિવિધ પદાર્થોવાળા જગતનું મૂલ તેમ જ સ્થાન જાહેર છે, તે દર્શાવતા શ્રુતિ આગ્રહ કરે છે કે જેમ સર્વ-જાહનું સ્થાન સમુદ્ર છે, સર્વસ્પર્શનું સ્થાન ત્વડ છે, સર્વમધનું સ્થાન નાસિકા છે, સર્વરસનું સ્થાન જીભ છે, સર્વરૂપનું સ્થાન ચક્ષુ છે, સર્વગ્રન્થનું સ્થાન શ્રોત્ર છે, સર્વસંકલ્પનું સ્થાન મન છે, સર્વવિદ્યાનું સ્થાન હૃદય છે, સર્વકર્મનું સ્થાન હસ્ત છે, સર્વઆનંદનું સ્થાન ઉપરથ છે, સર્વવિસર્ગનું સ્થાન વાયુ છે, સર્વમાર્ગનું સ્થાન પગ છે, સર્વવેદનું સ્થાન વાણ છે, તેમ જ સર્વનું સ્થાન આત્મા છે

વાચક, આ ઉપરથી એ જ ફક્ત યાચ છે કે સર્વનું મૂળ, આદિ કારણ આત્મા છે, તેમ જ સર્વનો આધાર પણ આત્મા જ છે કારણ અને કાર્ય બંને સત્ય છે મિથ્યા સદમત એવી અનિર્વચનીય માયા કારણ નથી, અને મિથ્યાભૂત જગત કાર્ય નથી, પણ સત્ય જાહનું -આત્માનું કાર્ય સર્વ જગત સત્ય છે

* આ આત્મા કેવો છે ? અતરૂપહિભાવથી રહિત રસવન છે, પ્રજ્ઞાવન છે, ત્રણે દોષથી રહિત છે, અપિનાશી છે, ઉગ્રછેદ ન થઇ શકે એવા એનામા નિત્યધર્મ છે

હવે શુદ્ધ જાહવાદનું અમૃતત્વ યાત્રવસ્થા મુનિ કહે છે. હે મૈત્રેયિ, ત્યાગુધી, આ સર્વ જગત આત્મા છે એવો અનુભવ થતો નથી, ત્યાગુધી દૈત ભામે છે, અને અન્ય અન્યને ભુએ છે, સુધે છે, વગેરે, પણ જ્યારે આનું સર્વ આત્મા જ થઇ ગયું, (માયા કે મિથ્યા નહિ), [યત્તુ અસ્ય સર્વમાત્રવામૃત] ત્યા સર્વ શુદ્ધ અદ્વૈત જાહ હોવાથી કોણ કોનાવડે કોને ભુએ ? કોનાવડે કોને સુધે ? વગેરે. આ જ શુદ્ધ અદ્વૈત જાહસ્થાન, આ જ અમૃતન્ય.

આ પ્રમાણે આ સુંદર શ્રુતિમાં યાત્રવસ્થા મુનિએ મૈત્રેયીને અમૃતત્વ પ્રાપ્ત્યુ વાચક સારી રીતે સમજાવે. હશે કે અદિ આત્માનો અર્થ જાહેર અથવા પરમાત્મા છે વેદમા આત્માનો અર્થ જીવ થતો નથી પણ ત્રણ જ યાચ છે અદિ માત્ર જીવને આત્મા કહેવા નથી, પણ દેવ, વેદ, પ્રાણી, લોક, સર્વને આત્મા કહ્યા છે, માટે અદિ માત્ર જીવની વાત નથી તેમ જ “આત્માને માટે સર્વ પ્રિય યાચ છે” એમ કહેવાથી “સ્વાર્થ”ને માટે ને સ્વર્ પ્રિય યાચ છે, એવો અર્થ પણ નથી, માટે શકર આ સુંદર શ્રુતિને “લોકપ્રસિદ્ધપ્રવચન”

(નવું સ્વાર્થને માટે વહાણ લાગે છે એમ લોકમા પ્રસિદ્ધ છે તેના અનુવાદ કરનારી) કહે છે તે ખોટું છે. અહિં આત્મા એટલે સ્વાર્થ કે જીવ નથી જ, એ તો સુચ વાચક સરલતાથી સમજી શકે છે, તેમ જ શકર બૃહદ્દારણ્યકોપનિષદના ભાષ્યમાં જીવ અને આત્માનો જે વિસ્તાર કરે છે તે પણ અનર્થ જ છે. મૈત્રેયી કાંઈ મૂર્ખ ન હતી કે લોકપ્રસિદ્ધ સ્વાર્થ તેને યાગ્યવલ્ક્ય મુનિ સમજાવવા બેસે બ્રહ્મવાદજ્ઞાસિની મૈત્રેયીને બ્રહ્મ અમૃતત્વ-શુ તે સમજાવે છે. જ્યાં સુધી અમૃતત્વ શુ તે સમજ ન પડે ત્યાં સુધી દ્રવ્ય વગેરે કાંઈ જ ન જ્યે, એ તો મૈત્રેયીએ પોતે જ કહ્યું છે, અને તેથી જ દ્રવ્યની દરકાર ન કરતાં અમૃતત્વ માગ્યુ, તે અમૃતત્વ તે આત્મગોચર, પ્રતિગોચર જ, જીવગોચર નહિ, જીવના કારણનું જ્ઞાન જેમ લોક, વેદ, દેવ ભૂતો સર્વે આત્મામાંથી નીકળે છે, તેમ જીવ પણ આત્મામાંથી વ્યુત્પન્ન પામે છે, અને લોક, વેદ, દેવ, ભૂત, જેમ આત્માનું અવિકારી પરિણામ હોવાથી આત્મા છે, તેમ જીવ પણ આત્માનું અવિકારી પરિણામ હોવાથી આત્મા છે, પણ તે મૂલ કારણરૂપ આત્મા નથી જ. જીવ ઉપરાંત બીજો કાંઈ આત્મા જ નથી એમ કહેવામાં શકરે સજ્જડ બૂલ કરી છે, કેમ કે ત્યારે જીવને બ્રહ્મભાવ પ્રાપ્ત થાય ત્યારે પણ આત્માના, બ્રહ્મના, સર્વે શુણ્ણુ જીવાત્મામાં આવના નથી, એમ તો શકરને પોતાને જગદ્વ્યાપારવર્જ એ સત્ત્વમાં કહેવું પડે છે. છેલ્લે તાત્પર્યમાં એટલું જ કહેવાનું કે આ સુદર શ્રુતિ કહે છે કે સર્વ જે છે તે બ્રહ્મ છે, સર્વે સર્વોદયે વ્રહ્મ; એમ નહિ કે જગત્ મિથ્યા છે માટે જગત્તર્માના સર્વ લોક, વેદ, દેવ, પ્રાણીને મિથ્યા, માયા ગણવા, અને બાકી રહ્યું તે વ્રહ્મ. આ જ વ્રહ્મવાદ અને માયાવાદનું તારતમ્ય જન્માદય યત્ શાસ્ત્રયોનિત્વાત્, તત્તુ સમન્વયાત્ વગેરે મુત્રામાં પણ શ્રીવેદ્ધ્યાસ જગત્તુ સમવાયિ અને નિમિત્ત કારણ બ્રહ્મ કહે છે. ગીતામાં શ્રીકૃષ્ણ પણ વાસુદેવ દ્વદ્ધ સર્વ એમ કહે છે, મિથ્યા કહેતા નથી. આવા સદ્બ્રહ્મ પ્રમાણે છતાં માયાવાદી સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિની સર્વ શ્રુતિઓને માત્ર અચિન્તાદ-ખેદી કહે છે. આમ ઉંધુ માનવાનું કારણ તપાસતા અમને નમોગુણ અને તેથી ઉદ્ભવતા અહંકાર જ લાગે છે. ત્રીજા મેધાના મધ્યી મદોન્મત થયેલા વિમુખ જીવ દીનતાસ્થિત થઈ જાય છે, અને એમ માને છે કે હું પોતે જ બ્રહ્મ-સર્વનું કારણ છું માટે રુદ્રના અવતાર શકરેની તામસ શુદ્ધિથી ન અંગતાં શુદ્ધ અર્મ સમજવા પ્રયત્ન કરેલા એ આપણું આવશ્યક કર્તવ્ય છે.

સર્વત્ર બ્રહ્મભાવ જ્યારે જીવને પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે ગીતામાં શ્રીકૃષ્ણ કહે છે કે તેમ

ब्रह्मभूतं प्रसन्नात्मा न शोचति न काङ्क्षति ।

સમ સર્વેપુ મૂતેષુ મદ્મર્તિક લમતે પરમ્ ॥

સર્વત્ર બ્રહ્મભાવ પ્રાપ્ત થવાથી આત્મા પ્રસન્ન થાય છે, શોક રહેતો નથી, ઇચ્છા રહેતી નથી, સર્વ ભૂતમાં મમતા અનુભવાય છે—આ અમૃતત્વ, આ બ્રહ્મી સ્થિતિ થવા પછી શું થાય તે આ શ્રુતિનો વિષય નથી, તે છતાં કામક દિગ્દર્શન કરવું ઉચિત છે. શ્રીકૃષ્ણ કહે છે કે બ્રહ્માનંદ પ્રાપ્ત કર્યા પછી મદ્મર્તિક લમતે પરમ્; સર્વ બ્રાહ્મ પ્રેમયને બ્રહ્મરૂપ મમત્વા પછી આત્મસ્થિતિ થઈ જાય છે અને ભક્તને પૂર્ણ પુરુષોત્તમના દર્શન થાય છે. પુરુષસ્તુ પર પાર્ય મત્તયા લખ્યસ્ત્વનન્યાયા, અને તેની પરાભક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે.

માયાવાદથી ભુરકાયલા છતાં યારા સ્વાભાવિક દીનતાવાદ અને દીનતાથી ઉદ્ભવતી

શુદ્ધ ભક્તિમાન હતો. પણ “ભક્તિ કોની કરવી ? મહ વ્રજાસ્મિ”. આવા પ્રશ્ન ધણીવાર કરે છે, જે પ્રશ્નનું યોગ્ય ઉત્તર ન મળતાં કવચિત્ મોહતા વમળમા પડેલા એવા હોયોનો વનાશ પણ થાય છે.

શ્રીવલ્લભાચાર્યે નિખધર્મા કલ્યુ છે કે—

બુદ્ધાવતારે ત્વધુતા દરો તદ્વગ્ના સુરા ॥
નાનામતાનિ વિપ્રપુ મૂલ્કા કુર્વંતિ મોત્તમ ॥
યથારુચિત્ કૃષ્ણસ્ય મગ્નનં ચારયતિ હિ ॥
અયમવ મહામોહો દંદમેવ પ્રતારણમ્ ॥
યત્કૃષ્ણ ન મજેત્ પ્રાજ્ઞ શાસ્ત્રાન્યાતપર કૃતો ॥
તેષા કર્મવજાના હિ મવ એવ કાલિષ્યતિ ॥

અર્થ — હમણા આ કલિયુગમા હરિએ બુદ્ધાવતાર ધારણ કરવાથી તેને અધોન દેવતાઓ જાણણોમા અવતાર લઇ અનેક મત પ્રવર્તારી મોહ ઉપન કરે છે, અને ગમે તે પ્રકારે કૃષ્ણના ભજનને અટકાવે છે. આ જ મહામોહ છે, આજ પ્રતારણા (ટાંગ) છે કે પ્રત્યાવાન શાસ્ત્રાભ્યાસમાં મગ્ન અને સુકૃત કરનાર છતાં પણ કૃષ્ણનું ભજન કરતા નથી. એવા કર્મવશ મતુષ્યોને પુનર્ભવ એ જ દસ પ્રાપ્ત થશે.

મોટું જીવે દીન થઇ બહાલાવ પ્રાપ્ત કરી, પોતે બહાના, પરમાત્માના અશ હોવાથી પરમાત્માની સેવા કરી. આ શ્રુતિ કહે છે કે યો યદશ સ ત મજેત્, વાચક, જે તુ જીવને બહા માનતો હોય તો તુ જે બહાનો અશ છે તે બહાને ભજ પણ જે તું જીવને મિથ્યા માનતો હોય તો માયાના અધારા ખાડામા તુ જરૂર પડશે, કેમકે તુ પોતાને મિથ્યા આભાસ કે પ્રતિબિંબ માને છે, અને બહા અત્યંત ધર્મરહિત તારા માનવા પ્રમાણે હોવાથી કોણ કોનુ ભજન કરશે ? સર્વત્ર માત્ર અધારે પ્રસરો રહેશે અધારમા ગોયા ખાતો મોહાન્મત જીવ આ શ્રુતિ તો વ્યવહારદશાની, અને આ તો પરમાર્થદશાની, એવા મન કલ્પિત વિભાગ કદાપી સર્વવિરલ્લવ કરતાં પણ ચુકતો નથી આવા ઉધા પાટા બાધવા બાધવાનું તાત્પર્ય શું ? પરિણામ શું ? ભક્તિનો ઉત્કેષ મહ વ્રજાસ્મિનો ઉપેા અર્થ કરી મોહાન્મત બનનાર કોની ભક્તિ કરે ? વળી માયાવાદનો ઈશ્વર પણ માયાવી, માત્ર માયાનુ પ્રાયિક પુતળુ. એવા પુતળા જેવા ખોટા ઈશ્વરની ભક્તિ કરવાનું કોને મન થાય ? માયાવાદીએ માત્ર અહિં જ ઘોટાળો કર્યો છે એમ નથી, પણ સર્વત્ર માયાવાદનો અધકાર પ્રસારવાને ખોટા અર્થ કરવા પડ્યા છે. તત્ત્વમણિનો અર્થ કરતાં માયાવાદી કહે છે કે તત્ત્વ બહામંથી બહાના સર્વ ગુણ (બહામા ગુણ માયાવાદીનો સિદ્ધાંતમા છે જ નહિ છતાં) કાઢી નાખવા, અને ત્વમ્ જીવમાથી જીવના સર્વ ગુણ કાઢી નાખવા, પછી જે કેવલ ચૈતન્ય રહ્યું તે આત્મા, તે બહા આ પ્રમાણે જદ્વજ્જદશણ કરી નાગા જીવ અને નાગા બહાનું એક્ય સાધે હવે એ અર્થ તપાસવાને મોટું આપણે એ પ્રસંગ લઇશું.

વ્રહ્મવાદ અને માયાવાદ.

(અનુસધાન પત્ર ૨૪૩ થી).

વળી પાછા તમે જો કરી બેસીને કહેશો કે મિથ્યા વિશિષ્ટત્વ એ તો અજ્ઞાનમા પાર-માર્થિક દૃષ્ટિથી, માયાવિશિષ્ટત્વ વા સચુણ ધૃત્વરને સદ્ભાવ જ કયા છે ? ત્યારે ભાઈ તમને કહીએ છીએ કે તત્ત્વદૃષ્ટિથી જ તત્ત્વજ્ઞાનાર્થે જ પૃષ્ઠીએ છીએ, કે તત્ત્વદૃષ્ટિથી આ સર્વ પ્રપચનુ-જડ જવાતમક જગતનું સત્ય સ્વરૂપ શું છે ? પ્રત્યુત્તરમા જો તમે કહેશો કે માયા છે, સર્વ પ્રતીતિ સત્ય નથી, અવિદ્યા છે, તો અર્થાત્ પારમાર્થિક દૃષ્ટિથી તમેએ અવિ-દ્યાને ખર કારણ માન્યુ, તેને તમે અમત્ કેમ કહી શકો ? આવો મોહ ઉત્પન્ન કરવાની જેની શક્તિ છે, તે અવસ્તુ હોય, એમ સભાવે જ નહિ. અર્થાત્ માયાને તમે સદૃષ જ માનો, તત્ત્વર્થ કે તે અભાવરૂપ સર્વથા ન જ હોઈ શકે. દવે આ માયા શુદ્ધ નિર્ધર્મક બ્રહ્મથી ભિન્ન છે કે અભિન્ન છે. તે પણ તમે સ્પષ્ટ કરતા નથી. એ વળી કેવું ત્રિચિત્ર અને વેદથી વિપરીત વિરુદ્ધધર્માશ્રયત્વ.

જો કહેશો કે માયા સત્ય છે, બ્રહ્મ જ છે, બ્રહ્મસ્વભાવ છે, બ્રહ્મથી અભિન્ન છે, તો પછી સંપૂર્ણ રીતે માયાવાદને તિલાંજલિ આપી, માયાને બ્રહ્મનું સ્વરૂપ વા બ્રહ્મના ધર્મ તરીકે સ્વીકારવાથી, બ્રહ્મવાદી અર્થાત્ શુદ્ધાદ્વૈતવાદી યદ્દ જશે, પણ જો ભિન્ન કહેશો તો તમે દ્વૈતવાદી થશો, તમારું અદ્વૈત જ મિથ્યા છે, અધીક છે, અને તેથી કેવવાદ્વૈત પણ અનુપપન્ન થાય છે. વળી પારમાર્થિક દૃષ્ટિથી બ્રહ્મથી માયાને ભિન્ન કદખો, તેથી વાસ્તવિક રીતે માયાથી સર્વ બ્યવહાર સમજાવવાનો તમારા તત્ત્વજ્ઞાનનો ઉદ્દેશ છે, તો માયાનો-અવિદ્યાનો-સંબધ કેવલ શુદ્ધ બ્રહ્મને ક્યાંથી થયો ? જો કહેશો કે વાસ્તવિક ગતિ ચતો જ નથી, તો અમે કહીએ છીએ કે આ મિથ્યા પ્રતીતિ વા ભ્રમ જો તમે કહો છો તેનો વાસ્તવિક નિર્ણય તમે કરી આપો. સંબધ તમે ભ્રમ અશક્ય છે તમારા આભાસવાદ-મિથ્યપ્રતિભિજ્ઞવાદ તો કંઈ પણ સંતોષકારક; સમાધાન આપી શકતા નથી, અને જો તેમ હોય તો તમારા સાધને તત્ત્વજ્ઞાનનું નામ યોગ્ય છે કે કેમ, તે પણ વિદ્વાનોને 'ચિન્ત્ય' છે, તત્ત્વજ્ઞાનનો (philosophy) ઉદ્દેશ વિશ્વનું (Cosmos) વાસ્તવિક સ્વરૂપ-કારણ બતાવી આપવું એ જ છે, એ તો આપને સુવિદિત છે, તો તમે આ સઘળી વિશ્વરચના વગેરેનું કાંઈક તત્ત્વદૃષ્ટિથી સ્વરૂપ સમજાવો. પણ હુ બૂલુ છુ, તમે એમ કહેતા લાગો છો કે માયાની આ તો અમત્કૃતિ છે, અને તેના પ્રમા-વધી યુષ્ટિનો આવો ભાસ થાય છે, તો પણ તમે તો માયાને અવસ્તુ કહો છો, અર્થાત્ તમે શન્યવાદી છો. શન્યવાદી સર્વ વિશ્વાદિની ઉત્પત્તિ સ્વીકારો છો, એટલે અન્ય મનવાલા તમને શન્યવાદી તરીકે કે પ્રચન્ન બ્રાહ્મ તરીકે ધણા લાંબા વખતથી કહેતા આવ્યા છે, તે પણ સર્વથા વાસ્તવિક છે.

વિજ્ઞાનવાદી બ્રાહ્મમા અને તમારામા એટલો જ ભેદ છે કે તેઓ બાહ્ય પદાર્થને માત્ર મિથ્યા માને છે, પણ આત્મજ્ઞાનને મિથ્યા કહેવાની ધૃષ્ટતા ધરાવતા નથી; પણ સત્ય માને છે, પરંતુ તમે તો તેનાથી આગળ વધીને આત્મ-બાહ્ય, સર્વ જ્ઞાનને મિથ્યા-માયાકૃત-અવિદ્યા કાર્ય-અસત્ય માનો છો. તમારું નાસ્તિક્ય Bishop Berkley અને Hobbes થી

પણ વધે છે, અને કાંઈક અંશે તમોને પૂર્ણ *Septide* ની પકિતમાં યુક્તિ આપે છે.

માયાવાદીના દૃષ્ટિબિંદુથી બૌદ્ધની સાથે વેદાન્તીનો વાદ જ વ્યાસ સૂરમા કાષ્ટ વિચિત્ર રૂપ પકડે છે, વિતરણવાદનું જ રૂપ ધારણ કરે છે. તત્ત્વદૃષ્ટિથી જો બાહ્ય પદાર્થો સત્ય નથી, તે જ બાહ્ય પદાર્થને સત્ય છે, સ્વપ્નવત્ નથી, એમ બ્રહ્મ-સૂત્રના અર્થાનુસાર શકર સ્થાપન કરે છે, શકરની દૃષ્ટિથી એમા શી સ્વાભાવિકતા છે તે અમને દૃષ્ટિગોચર થતી નથી, કાંઈક વિપરીત અવસ્થા જ પ્રતિપાદન થાય છે.

માત્ર વિવાદની ઇચ્છાથી જ બીજાને ખોટા પાડવાને પોતાને કાવતું સલા માયાવાદીઓએ અગીયાર કરી લીધું છે, 'બૌદ્ધમતનું' ખડન કરવાનું' સ્વરૂપ પણ માન તત્ત્વસૂત્રોની તરફ નજર કરતાં તો માયાવાદીને ઘટતું નથી, પણ સર્વ સત્યવાદીને જ ઘટે છે.

શકરના દૃષ્ટિબિંદુથી બૌદ્ધને અને પોતાને જો વિવાદારપદ છે, તે એટલું જ કે શકર વિજ્ઞાનને અખડ-એકતા ધારારૂપ માને છે, અને તેને આત્મા કહે છે, જ્યારે બૌદ્ધ પ્રતિક્ષણે વિજ્ઞાન લિન્ન લિન્ન માની તેની માલતી (series ને) 'આત્મા' તરીકે સં-બોધે છે જન્મેમાથી એક પણ બાહ્ય પદાર્થ સત્ય છે એમ સ્વીકારતા નથી તો સૂત્રકારનું અને માયાવાદીનું દૃષ્ટિબિંદુ એક જ હોત તો આ બૌદ્ધ મતની સાથે મુખ્ય વિવાદારપદ વસ્તુ પરત્વે જ સૂત્રના અક્ષર યોગેલા હોત, પરંતુ તેમ નથી, તેથી જ માયાવાદી મીમા-માનો ખરો *Interpreter* નથી એ સિદ્ધ થાય છે. માત્ર બૌદ્ધ સાથે એવું છે એમ નહિ પણ વૈશેષિકાદિ મતો સાથે પણ તેમજ છે.

શુણુ તથા ગુણીનો, અથવા ધર્મ અને ધર્મીનો, એ બેનો સમવાય સબધ માની નૈ-યાયિક જો બેદ માને છે, તેની વિરુદ્ધ વેદાન્તી શુણુ ગુણીનો કંઈ પણ બેદ સ્વીકારતા નથી, અને બન્ને એક જ છે એમ સિદ્ધ કરે છે. અન્યોન્ય વિના એક ખીજાનું અસ્તિત્વ અસ-ભવિત છે

પણ માયાવાદીની પરમાર્થિક દૃષ્ટિબિંદુથી કેમ તે ચિન્ત્ય છે. તેઓ માત્ર વિનષ્ટવાદ જ કરે છે. વાસ્તવિક રીતે ધર્મધર્મી શુણુગુણી એ પરિભાષા માયાવાદીને અશક્ય બાસે છે. એક નિર્ધર્મક, નિર્વિશેષ તત્ત્વ જ સત્ય છે. માત્ર કોઈ વાદી શુણુગુણીનો બેદ અગીયાર કરે તો તેને જૂરો પાડવાની ખાતર જ શુણુ અને ગુણી એક છે એમ પણ કહેવું, હસ્તિ-દત્તવત્ અને સાથે એમ પણ માનતા જવું કે એ સર્વ અસત્ય છે પ્રકૃતિકારણવાદી પ્રતિ પણ તમારો વાદ તેવું જ રૂપ પકડે છે. માયાવાદીનું નિર્વિશેષ બ્રહ્મ અને માયા અને પ્રકૃતિપ્રણવાદ એ બેમા એવો શો ફેર છે કે એકથી વિશ્વરચનાની-સર્ગની-અને મોક્ષની અશક્યતા થાય છે, ત્યારે ખીજાથી તે એકદમ શક્ય થઈ જાય છે.'

પ્રકૃતિકારણવાદમાં જો દોષો રહે છે, તે અવાસ્તવ માયા અને માયાથી વિલિન્ન બ્રહ્મ માનનારને ત્યાં પણ તદ્વચ્ચ જ રહે છે, તે સ્તિવાય કોષ્ટપણુ રીતે આ પ્રપચનુ વિશેષ ઉદ્ઘાટન તમારા વાદથી યદ્ય શક્યું નથી, અન્તમા સર્વવાદીઓમા માયાવાદીની પારમાર્થિક દૃષ્ટિથી વેદાન્તસૂત્રો (દ્વિતીય અધ્યાયના પ્રથમ બે પાદમા) વિતરણવાદનું જ રૂપ પકડે છે. બ્યાવહારિક દૃષ્ટિથી જ સર્વશાસ્ત્રો સાથે તેમને ખોટા પાડવા વાદ ઉપરિચય થયેલો છે,

અને જે જે મતો (positions) ત્યાં ગ્રહણ કર્યા છે, તે તે પારમાર્થિક દૃષ્ટિથી માન્ય નથી, એમ માનવા કરતાં, અર્થાત્ નિઃપ્રયોજનવાદને તિલાંજલિ આપીને સૂત્રાનુસાર વાસ્તવિક તત્ત્વાર્થજ વાદ કરવો શું આધિક યોગ્ય નથી? અન્યની પ્રતિના વાદમા સત્યવાદી, અને નિજસિદ્ધાન્તનું ઉદ્ઘાટન થતાં તમે મિથ્યાવાદી-માયાવાદી થાઓ છો. આવી તમારી વિચિત્ર પ્રકારની વિવાદ શૈલી માટે જે અમારા આચાર્યોએ જે પ્રકારના દત્તવાલા ગજેન્દ્રની ઉપમા તમને આપી છે તે અક્ષરથ યોગ્ય લાગે છે. પ્રારંભમા વેદોન્ત સૂત્રાનુસાર અર્થ કરવાનો ડાળ કરીને પછીથી નવુ.... નવ હિમેરીને તે સર્વને ખોટું સિદ્ધ કરો છો, તેથી તમેને 'મિથ્યા પ્રલાપવાદી' કહ્યા છે. બ્રહ્મના અલૌકિક ધર્મ-સામર્થ્યનો-તિરસ્કાર કરીને, તેમા અશુદ્ધતા આવવાની નમને ભીતિરૂપ કુતર્ક થયો છે, અને તેથી કેવલ શુદ્ધ તર્કથી માયાવાદ ઉપજાવ્યો, તેથી જ તમેને 'તસ્કર' પણ કહ્યા છે. અણુમાત્રમપિ અન્યથા કલ્પને દોષ સ્વાત્ એમ વેદાદિકના વાક્યપર પૂર્ણ શ્રદ્ધાવાલા, વૈદિક યુક્તિઓને પ્રાયશ સત્ય માનવાવાલા, તેમજ ત્રૈવા તર્કજ મતિરાપનેયા એમ જાણનારા સસવાદીઓએ તમને અન્યથા સન્તમાત્માન યોગ્યથા પરિકલ્પતે (પ્રતિપચતે) । કિં તેન ન વૃત્ત પાપ ચોરેનામાપહારિણા ॥

એ ન્યાયથી જ એવું નામકરણ કર્યું છે, વળી તમે જગતને અસલ માનો છો, અને પારમાર્થિક દૃષ્ટિથી ઈશ્વરને પણ સત્ય માનતા નથી, તેથી તમેને અસુર પણ કહ્યા છે, એમ અમારી ધારણા છે અત્યવમપ્રતિષ્ઠ તે જગદાદુરનીશ્વરમ્ એમ આસુરી ભુદ્ધિવાલાને સમોદીને ગીતામા શ્રીમુખોક્તિ છે. સપૂર્ણ શ્રદ્ધા અને ચિત્તશુદ્ધિ વિના વેદવાક્યના તત્ત્વાર્થ માટે જે મિથ્યાભિમાન ધારણુ' એ જ વૃથા છે ભગવદશ્રવણિના રમ્યપાર્યમાત્રથી જ તત્ત્વાર્થ પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયત્ન કરવાવાલાને ક્લેશ અને વિશેષ કરી મિથ્યાચાર પ્રાપ્ત થવાનો જ સંભવ છે, કહ્યું છે કે મામેવ ય પ્રપદન્તે માયામેતા તરન્તિ તે । પણ શ્રદ્ધા વિના આવા લોકોને શબ્દપ્રમાણુ પણ પૂરતું નથી. ભગવાન તો સાતમા અધ્યાયમા નિજ ત્રિશુચાત્મક માયાથી પોતાને 'પર' કહ્યા છે, એટલે ગુણાતીત કહ્યા છે, એ સ્પષ્ટ છે, તથાપિ મંદમનિ તેને પણ 'સગુણ' કહે છે, એમ કહેવામાં પ્રચાતોનાં પ્રમાણુભૂત પણ વાક્યોમા શ્રદ્ધાની ખામી અને નાસ્તિક્ય શિવાય બીજી કાષ્ઠપણુ દૃષ્ટિગોચર થતું નથી. ભગવાન-શ્રાદ્ધુ પોતે અજ અને અવ્યય છે, તોપણ પોતાની યોગમાયારૂપ શક્તિથી પોતે શ્રમ થઈ પોતાના ધર્મો સર્વને દર્શાવના નથી, તેથી તેવા મંદમનિઓ તેમના પરલાવને, કે જે સર્વ વસ્તુપર પોતાનુ સામ્રાજ્ય ચલાવવા શક્તિમાન છે તેને, ઝાળખતા નથી પોતાના અલૌકિક ગુણાતીત ધર્મોને નહિ જાણનાર પણ જિજ્ઞાસુને શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાના સાતમા, નવમા વગેરે અધ્યાયોમાં તેમજ ક્રુતિઓમા પણ બ્રહ્મને જ કેવલ નપુસક ડિગમાં જ ઉદ્દેશીને નહિ, પણ પુલ્લિગમાં પણ આત્મા વા પુરુષના એક અંશમાર્થી સર્વ બ્રહ્મણ્ડોની ઉત્પત્તિ દીને 'કેવલ' બ્રહ્મથી સગુણ બ્રહ્મનો બેદનિર્દેશ કર્યા વિના જ ગુણાતીતત્વ તેમજ દિવ્યધર્મોપેતત્વ પ્રતિપાદન કરેલું છે, તો પછી અત્ર વિશેષ દેવોનું પ્રયોજન જ રહેતું નથી.

મિ. શ્રોદ્ર વળી બીજી આક્ષેપ શુદ્ધાદૈત વાદપર મૂકે છે કે તે 'જડવાદ' છે. સામાય છે, મિ. શ્રોદ્ર તમારી ભુદ્ધિને! જડ વસ્તુને સર્વવિશ્વનું કારણ માન્યુ હોત તો તમારી વાળીનું ગ્રહણ કરવાને ધણા લોકો દોડી પડન, પણ તેમ તો બિલકુલ જ નથી. અમે બ્રહ્મને સમિચ્છાનદ સ્વરૂપ માન્યુ છે, અર્થાત્ તેમાં સત્, ચિદ્ અને આનંદનો સમાવેશ

ચાય છે, જ્યારે આનંદાંશ તિરોબૂત હોય છે, અને જડ પદાર્થોમાં ચિદ તથા આનંદાંશ ઉભયે તિરોબૂત હોય છે, અને માત્ર સત્ ધર્મ વ્યક્ત રહે છે. પણ આમાં તમેને જડત્વનો ક્યા આભાસ થયો? શું સત્તા જડમાં જ સભવે? સત્તા અને જડત્વ એ બે આપની ભાષામાં પર્યાયા હશે? આપના વાદમાં સદ્ બ્રહ્મ જડ છે? જરા ધ્યાન આપો જડ પદાર્થો પણ બ્રહ્મનું રૂપરૂપાન્તર, વા પરિણામમાન છે, અને તેમાં સત્તાધર્મ અભિવ્યક્ત હોઈ, ચિદ, અને આનંદાંશ તિરોબૂત છે. આ જ અમારા મનનો અભિપ્રાય, એમાં તમને અમારું બ્રહ્મ જડ છે એવું ક્યાથી સ્પર્ધુ? શું આત્મામાંથી આકાશાદિ બૂતોનો જન્મ કુર્તિમાં વર્ણવ્યો નથી? આત્મન આકાશ સમૂત વગેરે શ્રુતિને બુદ્ધિએ. તેથી શું આત્મા જડ પ્રતિપાદન ચાય છે? અને તો તમારી પેઠે મિથ્યાવાદી નહિ, તેમ જડવાદી પણ નહિ, પરંતુ સમ્મિદાનંદ કારણવાદી, અથવા તો ચેતનકારણવાદી કહેવા લેખએ, કારણ કે ચેતનમાં પણ સદશન છે જ અને તો જડ પદાર્થોને પણ કાષ્ઠક અંશે ચેતન માનીએ છીએ, માત્ર ચેતન તેમાં તિરોહિત (latent) છે, તેથી ચેતનનો તેમાં અજ્ઞાન નથી (આ સિદ્ધાંત એક પદાર્થ વિદ્યાની-ડા. બોલે સમિત કર્યું છે.) આટલું જ નહિ પણ પદાર્થ માત્ર આનંદરૂપ પણ છે જ, પરંતુ તે ચૈતન્ય અને આનંદ જડમાં માત્ર તિરોહિત છે, શુભ છે. સર્વ ચરાચર વસ્તુ અખડ-પૂર્ણ, સર્વ શક્તિમાન બ્રહ્મનું જ સ્વરૂપ અમારા વાદમાં મનાય છે ત્યાં તમારી બુદ્ધિને હિતે જડતા ક્યાંથી સ્પર્ધી?

શ્રીનૃસિંહ સ્વરૂપ સ્તંભમાંથી પ્રગટ થયું તે ત્યાં હતું જ નહિ એમ નહિ, પરંતુ આત્ર બ્રહ્મની અમુક શક્તિઓ ત્યાં શુપ્ત હતી તે નિજેચ્છા માત્રથી આવિર્ભાવ પામી. પણ તમે તો આ પૌરાણિક કથાને પણ યુગતુષ્ણકાવત્ માનતા હોશો તમારી અશ્રદ્ધા જ તેમ સૂચવે છે, જે જે ભાવ અમુકરૂપે અસત્ છે, તે પાછા તેજ રૂપે સત્ પણ થઈ શકે છે, જે કાષ્ઠ સદ્ વા અસત્ છે તે બ્રહ્મ પોતે જ છે સર્વ વસ્તુ બ્રહ્મરૂપ છે એમ સમજવું છોડી કેવલ ‘તું બ્રહ્મ છે’ વા ‘માત્ર જીવ જ બ્રહ્મ છે’ એટલું જ માનીને જડ છે તે પણ બ્રહ્મ છે, એ શ્રીત ઉપદેશને તમે કેમ છોડી દીધો? શ્રુતિમાં તો સર્વ જલુદ્દ વ્રહ્મ (આ સર્વ ખરે બ્રહ્મ છે) એવો ઉપદેશ છે. નહિ કે સર્વ જલુદ્દ મિથ્યા એવ વ્રહ્મ સ ય જીવથ (આ સર્વ મિથ્યા છે, બ્રહ્મ સત્ય અને જીવ છે એવો તો કાષ્ઠ ઉપદેશ નથી. વકનગ્ય એટલું જ છે કે સરળ પ્રામાણિક રીતે જોતા તમારા માયાવાદનો ઉપદેશ ત્રણે પ્રસ્થાનમાં કાષ્ઠ પણ રચ્યો નથી અધ્યારોપ, અપવાદ, બ્યાવહારિક દ્રષ્ટિ અને પારમાર્થિક દ્રષ્ટિ, કાષ્ઠ શ્રુતિ ભાગનો ત્યાગ, કોઈનો અનુગ્રહ, એમ ક્યાં વિના તમારા માર્ગનો ૨૫૬ ખુલાસો, અને તત્વત તો કાષ્ઠ પણ ૨૫૬ટીકરણ થતું જ નથી.

આ સત્યું કહ્યા પછી, માત્ર એટલું જ વકનગ્ય રહે છે કે બ્રહ્મનું ત્રિગુણાતીતત્વ, નિર્ગુણત્વ, અત્રિક્રિયત્વ, અવ્યયત્વ, સર્વોપેતત્વ, ત્રિચિત્રશક્તિમત્વ વગેરે દિગ્ધ ધર્મ તમે અગીકાર કરો, માયાને બ્રહ્મની શક્તિ માનીને પરમાર્થત ધર્મધર્મોની એકતા સ્વીકારો, માયાને બ્રહ્મથી પૃથક્ ન માનશો, એટલે શુદ્ધાદૈત અને કેવલાદૈવ વચ્ચે વિશેષ અતર ન રહે આથી પ્રસ્થાનત્રય સરલ થઈ જશે અને પ્રાચીન પુરાણો વિશે પણ તમને કાષ્ઠક ન્યુનતાનો વિચાર હશે તે પણ અનંજ નષ્ટ થશે.

પરબ્રહ્મનું સર્વશક્તિમત્વ, તેનું માહાત્મ્ય, તેના સધળા ધર્મોમાં તેમજ મનુષ્યના અંતઃકર્ણમાં અંકુરરૂપે સ્વભાવત રહેલું છે. બૌદ્ધ વગેરે નાસ્તિક લોકોમાં અને અજ્ઞાની જગલી લોકોમાં પણ એમજ છે કાંઈ દિવ્ય શક્તિમત્વ વસ્તુને માની, તેની કામ પણ પ્રકારે રતુનિ વા ભક્તિ કરવાની સ્વાભાવિક વૃત્તિ જોવામાં આવે છે, એ જ મત્તઃ નસ્તિ પર કિંચિત્ એમ ઉપદેશ કરનાર ભગવાનની વિશ્વૃત્તિ અને તેનું સામ્રાજ્ય દર્શિત કરે છે. શુદ્ધ અંતઃકર્ણથી યથા તથા ભગવાનને શરણે જઈ, આસુરી પ્રકૃતિ તરવાનો પ્રયત્ન થશે તો જ યોગમાયાવડે દેહાવધા ભગવાન પોતાનું સ્વરૂપ દર્શાવી શુદ્ધિને નિર્મલ કરીને, પોતાનો આનંદ જે નિજેચ્છાથી ગુપ્ત કર્યો છે, તેજ નિજેચ્છાથી તે પ્રકટ કરશે.

આ Evolution અને Involution ની theory અને વળી તે kinetic and potential energy ના દૃષ્ટાંતથી એક energy માત્ર નહિ પણ સર્વ પદાર્થ માત્રનું conservation માનનાર સત્ય મતનું ત્યારે ત્યારે પણ સામ્રાજ્ય થયા વિના રહેનાર નથી.

નરસિંહ મહેતા.

‘નરસિંહ મહેતા’ શીર્ષકનો લેખ પ્ર. ભ. મુ.ના ગત અંક ૫-૬ માં પ્રકટ થયો હતો. ઉક્ત લેખમાં નરસિંહ મહેતાના વાક્યો ટાકીને, તત્ત્વત્રિપાદિત વિચારોનું પુષ્ટિમાર્ગના જોડે સામ્ય છે તે દર્શાવીને, એ કાષ્ઠક અંશના વિચારસામ્યને આધારે વૈષ્ણવો નરસિંહ મહેતાને પુષ્ટિમાર્ગના વર્ધાપક ત્રીસા ‘વર્ધયા’ તરીકે માને છે તે યોગ્ય છે એમ સિદ્ધ કર્યું હતું. આ અનુમાન ‘શુજરાતી’ પત્રકારને રમ્યુ નહિ, તેથી કોધાવિષ્ટ થઈને, અમે જે વાક્યોથી ઉભયનું સામ્ય દર્શાવ્યું હતું તેનું ખડન કર્યા વિના જ, ‘જોષાત્ મજાતે સમોદ્ધઃ, સમોદ્ધાત્ વુદ્ધિવિષ્રમ’ એ ગીતાવાક્યાનુસાર શુદ્ધિવિષ્રમ થયાથી, યદાનન્દા લખીને શુદ્ધિવિષ્રમ જ વિશેષન સિદ્ધ કર્યો છે. એ શુદ્ધિવિષ્રમપ્રેરિત લેખમાં જે ઉત્તર યોગ્ય છે તેટલું જ ઉત્તર અત્ર આપીશું, અને જે પદો તે શ્લેષે દર્શિયા છે, તે જ પદોથી સિદ્ધ કરીશું કે “વૈષ્ણવો નરસિંહ મહેતાને પુષ્ટિમાર્ગનો ‘વર્ધાપક’ કહે છે તેનું કાળજી માત્ર એટલું જ કે શ્રીવત્સભાચાર્યજીના ઉપદેશ જેવો ઉપદેશ નરસિંહ મહેતાએ એમના પહેલા કાષ્ઠક અંશે કર્યો ” તદ્દુપરાંત શ. છન્દશાસ્ત્રે જાપેલા નરસિંહ મહેતાના કાવ્યસંગ્રહમાંથી અન્ય પદો પણ ઉમેરીને ‘શુજરાતી’ પત્રકારને વિચાર કરવાનું મોંઘીશ કે ઉક્ત માત્ર સીટીયો જ નહિ પણ પદો પુષ્ટિમાર્ગના મિદ્ધાન્તને ‘પુષ્ટિ આપે છે કે કેમ ?’ વાચકવર્ગને ન્યાય કરવાનું સાધન મલે એવા ઉદ્દેશે પ્રથમ ‘શુજરાતી’નું કથન અક્ષરશ ટાકીશું અને પછી અમારું વક્તવ્ય કથીશું.

૧ “એ ‘પુષ્ટિભક્તિસુધા’ કે ‘નિન્દાપુષ્ટિભક્તિસુધા’ ? કાંઈ એક મી. દ્વેષવાળાએ ‘નિન્દાપુષ્ટિ-સુધા’માં દેખાવ દીધો, અને યદાનન્દા બકાતો કીધો છે એ મી. દ્વેષવાળાનું પોતાનું નામ કે બાપનું નામ જ નથી, એટલે દ્વેષવાળામાં કોને સમજવો ? દ્વેષમાં રહેનારા દેહા, ભગી, અમાર, કાળી, કાળિયા, જાદુજી, વાલિયા, જોષી, ડોસી, મુસલમાન એ બધા શું દ્વેષવાળા ન ગણાય ? તો પછી એમાં કોણ દ્વેષવાળો સમજવો ? મુખારાજાઓ કહે છે કે ગુણકર્મથી જ ભક્તિ માનવી તો તે નિયમાનુસાર આ નિદાપુષ્ટિસુધાના નિદા કરનારાઓને કથી ભક્તિમાં મૂકવા ? ”

અત્ર પ્રત્યુત્તર આપવાની જરૂર નથી. ડોહવાલાની ભતિ તો જે છે તે છે જ 'પુષ્ટિ-ભક્તિસુધા'ને 'નિન્દાપુષ્ટિસુધા' એ વિદ્વતિનામ આપવામાં એટલી બધી ગહન શુદ્ધિનો ઉપયોગ થઈ ગયો છે કે નિન્દા પુષ્ટિ અને સુધા (અમૃત) એ ત્રણની અસંગત સંગતિ કરવામાં આવી છે. (એ ગૃહસ્થના પુછવા પ્રમાણે) નિન્દાપુષ્ટિસુધાના (એટલે પુષ્ટિભક્તિસુધાના) નિન્દા કરનારાઓને કયો ભતિમા મૂકવા ? પ્રત્યુત્તર એટલું જ કે જે ભતિમા મૂકવા આપને શોભે તે ભતિમા નિન્દાપુષ્ટિસુધા નામ કાપીને પુષ્ટિભક્તિસુધાના નિન્દા કરનારાઓની ભતિ વિશે તો આપને જ ખબર ન ખબર હોય તો સત્યકામવત્ સ્વમાતૃશ્રીને પૂછવું.

૨ એ મા ડોહવાળા એમ કહે છે કે નરસિંહ મહેતાના કેટલાંએક પદોમાં પુષ્ટિમાર્ગના સિદ્ધાન્તો મળી આવે છે, માટે તે શ્રીવલ્લભાચાર્યના સપ્રદાયનો વર્ધયો છે ! ! કારણ કે નરસિંહ મહેતાએ પુષ્ટિમાર્ગના જેવા સિદ્ધાન્ત શ્રીવલ્લભાચાર્યની પૂર્વે જણાવેલો છે ! ! અર્થાત્ જે કાઠીનામાં શ્રીવલ્લભાચાર્યના સપ્રદાયના પુષ્ટિમાર્ગના સિદ્ધાન્ત જેવા સિદ્ધાન્ત મળી આવે તેને પુષ્ટિમાર્ગનો વર્ધયો માનવો જ ! નરસિંહ મહેતાના સમયમાં ઇરાન અને ઉત્તર હિંદમાં ચલતા કેટલાક ક્ષત્રી સુરી કવિઓમાં પણ પુષ્ટિમાર્ગના જેવા વિચારો કાઠ કાઠ જગ્યાએ મળી આવે છે તો તેમને પણ પુષ્ટિમાર્ગના વર્ધયો શું ન ગણવા ?

મી. ડોહવાળા એમ કહે છે કે નરસિંહ મહેતાના કેટલાક પદોમાં પુષ્ટિમાર્ગના સિદ્ધાન્તો મળી આવે છે, માટે તે શ્રીવલ્લભાચાર્યના સપ્રદાયનો 'વર્ધયો' છે આમાં ડોહવાળાએ ખોટું શું કહ્યું ? શું ડોહવાળાએ ઉલ્લેખનું સામ્ય દર્શાવનારા પદો ટાક્યા ન હતા ? જો તે ટાકેલાં પદોમાં પુષ્ટિમાર્ગના સિદ્ધાન્તો નથી એમ ગુજરાતીએ સિદ્ધ કર્યું હોત તો જૂદી વાત. પરંતુ નિન્દાની છત્છાથી માત્ર વદાત્તક જ લખી માર્યું છે. જે ઉક્ત પદોમાંથી પુષ્ટિમાર્ગના સિદ્ધાન્તો મળે છે તો પછી નરસિંહ મહેતાને પુષ્ટિમાર્ગનો વર્ધયો કહેવામાં શો અનંતરાય તે ગૃહસ્થને નડે છે ? જેને અંગ્રેજીમાં 'Forerunner' કહે છે તેને જ ગુજરાતીમાં 'વર્ધયો' કહે છે જેમ અમણ સર્પનો વર્ધયો છે, તેમ નરસિંહ મહેતા પુષ્ટિમાર્ગનો વર્ધયો છે. જેમ અરણ્યમાં સર્પના સર્વ શુભ નથી હોતા, છતાં ઉદય પામતા સર્પનો સૂચક છે, તેમ નરસિંહ મહેતામાં શ્રીવલ્લભાચાર્યજીના સર્વ સિદ્ધાન્તો ન હોય તોપણ કર્મક અંશે સામ્ય હોવાથી તદુદયનો સૂચક છે. ભરતખંડના જે ભાગમાં શ્રીવલ્લભાચાર્યજીનો સપ્રદાય વિશેષ અસંગત છે તે ભાગના અન્ય મહાપુરુષો પણ શ્રીકૃષ્ણના જ એકાન્ત ભક્ત હોય અને જેમના દાસ પછી તરત જ શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીનું પ્રાકટય થયું હોય, તેવાઓને પણ અશત 'વર્ધયો' માનવામાં અમારી ક્ષતિ નથી જોમાન વલ્લભાચાર્યજીની વધાર્ધ તેમના જ સપ્રદાયના પ્રાન્તમાં હોઈ શકે, વ્યતિરિક્તમાં નહિ. નરસિંહ મહેતામાં શ્રીવલ્લભાચાર્યનાં સર્વ સિદ્ધાન્તો ન હોય તોપણ કદાચ એ શ્રી સામ્ય હોવાથી તદુદયનો સૂચક છે વર્ધાપક છે, તેમાં અમલ ગ. ડોહવાળાએ શું કહ્યું ? આ અનુમાનને વ્યતિરેક રીતે મૂકવાનું પ્રયોજન જ નથી, તથાપિ નરસિંહ મહેતામાં અને પુષ્ટિમાર્ગમાં સામ્ય એટલું બધું છે કે જે પદો ગુજરાતી પત્રકારે માયાવાદના માની ટાક્યા છે તે જ પદોમાંથી પુષ્ટિમાર્ગનું તત્ત્વ એમને ન સ્ફૂર્યું તે ઉપરથી એમ અનુમાન ચાલ્યો છે કે જેમ રા. છત્છારામ નરસિંહના કાબોએ ઓપવા છતાં નરસિંહના સિદ્ધાન્તના અગ્રાની હતા તેમ આધુનિક ગુજરાતી પત્રકાર પણ અગ્ર છે, અને પણ કર્મક વિશેષ અ શ્રી આ વાત આગલ સ્પષ્ટ થશે.

૩. “હવે ત્યારે ‘નિદ્રાપુષ્ટિસુધા’ના મહાન્ લેખકચાર્ય મી. ડોહાઈવાળાને હું પૂછું છું કે નરસિંહ મહેતાનાં પદોમાં શ્રીમન્ જગદ્ગુરુ ચંદ્રચાર્યનાં સિદ્ધાન્તોનાં નીચેનાં પદો છે તેનું શું? હું તો કહું છું કે નરસિંહ મહેતા માયાને તરી ગયા હતા અને તેને પુષ્ટિમાર્ગ કે પુષ્ટિભક્તિ કયા સાથે સંબંધ ન હતો. મી. ડોહાઈવાળાની જેઠે તે મતાધ ન હતો. નીચેની લીધેલો પુષ્ટિમાર્ગના સિદ્ધાંતને પુષ્ટિ આપે છે કે કેમ તે મી. ડોહાઈવાળા કહ્યો તે બસ છે.”

અહિં ‘ગુજરાતી’ના લેખકના અજ્ઞાનની અમને દયા આવે છે. બિચારાને નથી માયાવાદનો ગંધ કે નથી પુષ્ટિમાર્ગનો સુવાસ ચંદ્રચાર્યનું મત જો ખમર હોત તો આવા પુષ્ટિમાર્ગનો ઉપદેશ કરનારાં પદો ન જ ટાકત. એ પૂછે કે નીચેનાં પદોનું શું? તો એનું ઉત્તર એ જ કે એ પદો બ્રહ્મવાદ અને પુષ્ટિમાર્ગના ચોપક છે, માયાવાદના નહિ જ. જો નિશ્ચય ન થતો હોય તો આ લેખનું મનન કરજો, અને તેથી પણ સતોષ ન વળે તો રા. મન્નલાલ શાસ્ત્રી અથવા તો માયાવાદના મર્મજ્ઞ રા. દ્વિગલાલ ટ્રાંકની પામે જજો નરસિંહમહેતા માયાને તરી ગયા હતા તેની ડોહાઈવાલાએ ના ક્યારે કહી હતી, તેમ તે ‘મતાધ’ હતા તેનું પણ ક્યારે કહ્યું હતું? કેવલ સમતાધનાથી અન્યપર મતાધતાનો આરોપ કરવો, તેના કરતા કંઈ નરસિંહકાવ્યનો જ વિશેષ અભ્યાસ કર્યો હોત તો કીક પરિણામ મળત, પણ પ્રસંગ આવ્યો છે, તેથી એમણે ટાંકેલા પદો માયાવાદ નથી શિખરતા તે સિદ્ધ કીંગીજી, પંડી ઉક્ત પદો માયાવાદને “પુષ્ટિ આપે છે કે કેમ તે મિ. ગુજરાતીના લેખક કહનાં તે બસ છે.”

૪. “ભગીને જોઈ તો જગત્ દિશે નહિ, ઉઘમા અટપડાં ભોજ શાસે,
ચિત ચૈતન્ય વિલાસ તદ્રૂપ છે, જપ્ત લટકાં કરે જપ્ત પાસે.
પંચ મહાભૂત પરબ્રહ્મવિષે ઉપન્યા, અણુ અણુ માંદી રહ્યો રે વળગી,
ફૂંડે ફલ તેતો વૃક્ષનાં ભજવા, યડ યડી ડાળ તે નહિ રે અજગી.
વેદ તો એમ વદે, સુતિ રમુતિ સાખ દે, કનક કુરુષ વિષે ભેદ નોષે,
શાટ શક્યા પછી નામરૂપ ભૂજવા અન્તે તો દેખનું દેખ દોષે.
જીવ ને ચિત્ત તો આપ હજીએ યથા મહી પ્રપન્ચ ચૈદ લોક ક્રીના,
ભણે નરસૈયો તે જ ઈ, તે જ ઈ, એને સમર્થાથી કઈ સન્ત સીધ્યા.”

આ પદમાં માયાવાદનો ગંધ નથી, પ્રત્યુત બ્રહ્મવાદ પ્રતિપદ ઝલકે છે. નરસિંહ કહે છે કે ત્યારે હું ભગીને અર્થાત્ નિદ્દેશમાં જોઈ છું ત્યારે આ જગત્ જગદ્રૂપ નથી દિસતું, પરન્તુ બ્રહ્મરૂપ દેખાય છે, અર્થાત્ અજ્ઞાનદશામાં જ જગદ્ બ્રહ્મથી લિન્ન લાગે છે; આનું અવલ સૂત્ર છે. આ પ્રથમ પંક્તિ યદ્યપિ બહુ ગ્રંથ નથી, તો પણ ત્યાર પંડીની સર્વ પંક્તિઓમાં શુદ્ધ સનાતન બ્રહ્મવાદ જ પ્રકાશે છે. આ ચિત્તચૈતન્યવિલાસ તદ્રૂપ અર્થાત્ બ્રહ્મરૂપ જ છે, દારણ કે બ્રહ્મ બ્રહ્મની પામે લટકા કરે છે, જગદ્રૂપે બ્રહ્મ ખેડે છે આ સ્લોકમાં જગત્નું મિથ્યાત્વ સિદ્ધ થતું નથી, પ્રત્યુત આગલી શ્લોકમાં પ્રકટ ઉપદેશો દારણ અને કાર્યનું, અચિન્ત અને અંશનું અનન્યત્વ, જેનું બ્રહ્મવાદમાં મનાય છે તેનું જ, અને તે જ દશાન્તોથી, નરસિંહે વર્ણવ્યું છે. આ પ્રકારના અનન્યત્વનું ખંડન સાંકરભાષ્યના ૨-૧-૧૪ સૂત્રમાં જોઈ લેવા રા ગુજરાતીના લેખકને સૂચના છે આ પદમાં માયાવાદનો ગંધ માયામંથિતશુદ્ધિને જ આવે. પંચમહાભૂતની-અર્થાત્ સકલ જડ પદાર્થની ઉપપત્તિ

પણુ બ્રહ્મા (બ્રહ્મવિષે જ), બ્રહ્મ એ સર્વમાં કારણરૂપે અનુસ્યૂત છે “અણુ અણુ માહી રે રહ્યા રે વળગી,”. આ સકલ જડજીવાત્મક પ્રપચ બ્રહ્મથી લિન્ન નથી, અનન્ય છે, તે દર્શાવવાને દર્શાન્ત આપે છે કે વૃક્ષની યડથી કાંચ જૂદી નથી, ફૂલ અને ફલ પણ વૃક્ષનાં જ છે, વૃક્ષથી લિન્ન નથી, અનન્ય છે. આ સિદ્ધાન્ત પ્રામાણિક છે, તે દર્શાવવાને શ્રુતિ અને સ્મૃતિની સાક્ષિતા આપે છે, આ સિદ્ધાન્ત બ્રહ્મવાદ-વૈદિક છે દર્શાન્તથી વિશેષ કથે છે કે કનકની (કારણી) અને કુંડલની (કાયની) વચ્ચે ભેદ નથી, જેમ કનક કુંડલરૂપે પરિણમવા છતાં કનક જ રહે છે, તેમ બ્રહ્મ જગદ્રૂપે પરિણમવા છતાં અવિકૃત જ રહે છે, બ્રહ્મરૂપ જ રહે છે વાચકે વિવેકથી જોવું કે આ તે અવિકૃતપરિણામવાદ કે માયાવાદ ? સુવર્ણના ધાટ ધડાય છે ત્યારે જૂલ જૂલ નામ અને રૂપ પ્રાપ્ત કરવા છતાં કુંડલાદિ સુવર્ણ જ છે, તેમ બ્રહ્મને જગદાદિ લિન્ન લિન્ન નામ અને રૂપ હોવા છતાં જગદાદિ બ્રહ્મરૂપ જ છે, જગદાદિ આમ બ્રહ્મરૂપ હોવાથી સત્ય છે, મિથ્યા નહિ. શ્રીમદ્વલ્લભાર્યજીવત નરસિંહ પણ કનક કુંડલનું શ્રીમદ્ભાગવતોક્ત દર્શાન્ત આપે છે તે પણ અમ્મદુક્ત જ મિદ્ કરે છે. વળાં છેલ્લી તુકમા સપ્રદાયમા મનાતું બ્રહ્મનું ઐશ્વર્યક પરિણામ પણ નરસિંહ દર્શાવે છે, નહિ કે માયાવાદમા મનાતું માયાનું પરિણામ, વા બ્રહ્મને વિવર્ત. જીવ ચૈદ લોક વગેરે આપ જ, બ્રહ્મ જ, આપની ઇચ્છાથી યમા આ પ્રકારનું બ્રહ્મમાહાત્મ્યગાન કરતા કરતા કેટલાક સુનિઓ સિદ્ધિને પામ્યા. ‘તે જ તું’ ‘તે જ તું’ મા એક સદ્ગત લેખકે કહ્યું છે તેમ ‘તત્ત્વમસિ’ તું તાત્પર્ય નથી, પરન્તુ ‘તું હિ’ ‘તું હિ ના જેવો ભક્તનો જ ઉદ્ગાર છે, અહિ નરસિંહ સમયે છે કે જે બ્રહ્મ અવિકૃત રહીને સ્વેચ્છાથી જીવજગદાદિરૂપે થયા તે તું અદ્વિતીય જ છે, અને ભગવન્-માહાત્મ્યનું ગાન કરે છે આવો ભક્ત પદનો સરલ વાક્યાર્થ છે. સાર્વત્રિક વાચકને માલુમ પડશે કે આ પદમા જેને માયાવાદનું દર્શન થાય છે, તે કેવલ શકિરમાયાના અધ્યારોપથી જ જો આ વિવેચનથી એ અધ્યારોપનો અપવાદ યજો તો આ ચર્ચા પણ ક્ષત્રપ્રદ યર્ષ ગણાશે ધ્યાનમા રાખવાનું છે કે નરસિંહ મહેતા શકિરમતમાં મનાતા ‘તત્ત્વમસિ’ ના બ્રાન્ત અર્થમાં પોતાને બ્રહ્મ કહેવડાવવા કે થવા નથી મુચ્છતા, પરન્તુ ‘एकमेवाद्वितीयम्’ શ્રુતિ પ્રમાણે બ્રહ્મ તો એક જ અને અદિતીય છે, તેથી આનન્દથી ‘તે જ તું’ ‘તે જ તું’, અર્થાત્ ‘તું હિ’ ‘તું હિ’ નો ઉચ્ચાર ભગવન્-માહાત્મ્યગાન કરતા કહે છે

૫. અત્યા બૂલ મા બૂલ મા ભક્તિ બૂધવતણી કારમી માયા નેઈ કા રે દરખો,
સ્વપ્નની વાતમા કું રે રાખી રહ્યો, પ્રેમટુહિ કરી દરિને નિરખો.
રાને તે દેહ ધરી, સમરને શીદરિ, આળેશ સ સારમા કું રે કરવા,
માયાની ભજમં મોહ પામી રહ્યો, અવનિપર અવતર્યો સાર બરવા.

આ પદમાં શકિરમતનું ખાસ શુ છે તે દર્શાવવા રા. ‘ગુજરાતી’ લેખકે પ્રયત્ન કર્યો હોત તો ફીક થાત. આ પદમાં ‘કારમી માયા’ અને ‘માયાની ભલમા મોહ પામી રહ્યો’ એ શબ્દો મોટા અક્ષરે લખ્યા છે, તે ઉપરથી એમ અનુમાન થાય છે કે આ શબ્દોથી શકિર મત સિદ્ધ થાય છે એમ રા. ‘ગુજરાતી’ લેખક માનતા હશે. પરન્તુ આ પણ બ્રાન્તિ છે. અત્ર નરસિંહ જણાવે છે કે, બૂધવતની-કૂણની-કારમી-દુસ્તર-વ્યામોહક માયા-નેઈ તે શુ દરખે છે, હે જીવ તું બૂધવતણી-કૂણની-ભક્તિને જીવીશ નહિ. આ સ્વપ્ન જેવી વાતમા-સંસારમા-તું

શું મોહ પામે છે ? માયામોહ-સાંસારિક સુખનો-સાગ કરીને પ્રેમદષ્ટિથી (જ્ઞાનદષ્ટિથી નથી કહેતા તે ધ્યાનમાં લેવું) દરિયું દર્શન કરે. પ્રભુનું દર્શન પ્રેમથી થાય છે. આ સંસારમાં તે દેહ શાને વારતે ધર્યો છે ? શ્રીહરિનું સ્મરણ કરે. જો એમ, હે જીવ, તું નહિ કરે તો દુસ્તર એવી પ્રભુમાયામાં તું મોહ પામતો પૃથ્વી ઉપર ભારરૂપ છે. અત્ર સંસારની મોહકતા દર્શાવીને પ્રેમદષ્ટિથી પ્રભુનું દર્શન અને સ્મરણ કરવાનું નરસિંહે જે ઉપદેશ્યુ છે તેથી માયાવાદ તો સિદ્ધ થતો જ નથી, કારણ કે માયાવાદમાં જીવ સ્વયં બ્રહ્મ જ હોવાથી પ્રેમદષ્ટિથી વલી ખીજા કયા શ્રીહરિનું દર્શનસ્મરણ કરવાનું તેમાં હતું ? માયાવાદની દષ્ટિથી તો આ પદ કેવલ અસંગત જ કરે છે.

૬. પ્રેમ પામે કરી બુદ્ધિ પાછી ફરી પરહરી યહ શું ડાળે વળ થો,
ઈશને ઈર્ષ્યા છે નહિ જીવપર આપણે અવશ્યે રહોરે અજગો,
પ્રપચ પરહરો, સાર હૃદયે ધરો, ઉચરો દરિ મુખે અચલ વાણી,
નરસૈયા, દરિતણી ભક્તિ બૂલીય મા, ભક્તિ વિના ખીજુ પૂરવાણી.

નરસિંહ ઉપદેશ છે, હે જીવ, તારા પ્રેમ પાપથી તારી બુદ્ધિ પ્રભુથી પાછી ફરી છે, હે જીવ તું યહ-મહસ્ત્વરૂપ-કૃષ્ણને પરહરીને-વ્યજીને-કાલને-શિવાદિ-વિશ્વમૂર્તિને શા મરે વલગી રહ્યો છે? અર્થાત્ તું મહસ્ત્વરૂપ કૃષ્ણનું ભજન કર ઈશને-કૃષ્ણને-જીવ ઉપર ઈર્ષ્યા નથી, પ્રભુ તો દયાલુ છે, પરંતુ તારા પોતાના અવશ્યુથી તું પ્રભુથી અલગો-દૂર-રહ્યો છે. હે જીવ લૌકિક ખટપટરૂપ પ્રપચનો ત્યાગ કર, અને મુખમાં અચલ-નિત્ય-હરિનામનો ઉચ્ચાર કર. એજ સાર હૃદયમાં ધર. હે જીવ હરિની ભક્તિવિના અન્ય સર્વ રૂઝવાણી છે, અર્થ છે. આ પદમાં માયાવાદ ત્યા પદમાં ઝલકે છે તે તો ગુજરાતીના લેખકનું હૃદય જ જાણે, આ જ પદનો ભાવાર્થ મહુણ કરીને નરસિંહના ઉપદેશને જો એ અનુસર્યા હોત તો અમો નિશ્ચયથી કહીશું કે પ્રભુના નિત્ય નામોચ્ચારથી એમનું પણ ગાઢ તમસ દૂર થયા વિના રહત જ નહિ.

૭ ધ્યાન ધર દરિતણુ અદ્યપમતિ આજસુ જે યજી જન્મના દુ ખ નથે,
અવર ધરો કરે, અર્થ ફરે નવ સરે, આજા દેખાણે મુજુ વાદે.
પટક માયા પરિ અટક ચરણે દરિ, પટક આ વાત મુણવાજ સાચી,
આયનું બવન આકાસ સુધી રચ્યુ નર એ નૃપથી ભીત કાચી.
અંજ ભેળન મધું, પસિત પિંજર થયુ, તોષ નથી દોહો નીકુમ્મ કહેનું.
ચેતરે ચેત દિન ચાર છે લાસના વિંજુ દોહાવતા રાજ લેવું.

મરસ ગુણુ હરિતણા જે જને અનુસર્યા, તેતણા મુજશ તો જગમ્ બોલે,
નરસૈયા રકને ખીત પ્રભુયું ઘણી, અવર લેપાર નહિ ભજન તોલે.

આ પદમાં નીચે કાલિસમા મૂકેલી જે પંક્તિ ગુજરાતીના લેખક કેમ લખના નથી ?
શુ નરસિંહ મહેતાના ઉપદેશથી જે પ્રભુભજનવિનાનો, પુષ્ટિભક્તિસુધાને નિદાનો, વ્યાપાર પોતે માંગ્યો હતો તેની જ્ઞાનિ આવી ? નરસિંહ મહેતા ખરૂં જ કહે છે જે લોકો હરિના સરસ રસપૂર્ણ ગુણોને અનુસર્યા છે તેનો આ જન્મમાં સુચરાજ ગવાય છે. આ સમગ્ર પદમાં દરિભક્તિની ચેત કેન પ્રકારેણ આવરણતા દર્શાવી છે, અને સાંસારિક સુખની ઈર્ષ્યકતા દર્શાવી છે. આ પદમાં માયાવાદના વિગેવ ગુણો ક્યાં છે ? માયાવાદમાં જીવસ્વયં

બ્રહ્મ હોવાથી, વડી ભક્તિની આટલી જાંઘી આવશ્યકતા દર્શાવવામાં નરસિંહ મહેતાએ રા. ગુજરાતીના લેખકના મત પ્રમાણે અક્ષમ્ય બૂલ નહિ કરી કહેવાય શું ?

૭. 'ભત્તી રહેશે જીવાનીને પણ યાશે દાનિ,
છાનામના જમડા આરો લેઈ જશે તાણી.
મદિ તમે માયા સજીને થાએને જ્ઞાની,
નરસીસનો સ્વામી સાચો દુનિયા દિવાની '

આ પદમાં પણ વૈરાગ્યનો ભેદ છે માયાવાદનું અન્યત્ર કાઢ નથી. 'માયા ત્યજ્યાએ ને જ્ઞાની' આ શબ્દો મોટા અક્ષરે છાયા છે, તેથી ગુજરાતીના લેખકને અહિં સંશય છે એમ લાગે છે, તો તેનું નિરાકરણ કરીએ. અત્ર માયાશબ્દનો અર્થ મમતા-મોહ-જેવો થાય છે, તે મમતાનો ત્યાગ કરીને પ્રભુનું જ્ઞાન મેળવે.

આ ચાર પાંચ પદોમાં માયાશબ્દ આવે છે તે ઉપરથી, ગુજરાતીના લેખક એવું માનતા લાગે છે કે જ્યાં જ્યાં માયાશબ્દ આવે ત્યાં ત્યાં માયાવાદ જ છે. પરંતુ 'માયા' શબ્દથી કંઈ માયાવાદ સિદ્ધ થતો નથી. માયાશબ્દ અનેકાર્થ છે. ભારતકાર્યાર્થ માયાશબ્દથી પ્રસિદ્ધશબ્દ 'અર્થ' સમજે છે, રામાનુજચાર્ય આશ્ચર્યવિશેષ સમજે છે, શકરાચાર્ય સદસત્-અનિર્વચનીય-કંઈક સમજે છે, અને શ્રીમદ્ધાર્મ સર્વભવનસામર્થ્ય સમજે છે. માયાશબ્દ વિશેષ વિશેષ બહાપોહ જાણવાની ઇચ્છા હોય તો રા. ગુજરાતીના લેખકે પુ. ભ. સુ. ના પ્રથમ વર્ષના અંક ૧૧-૧૨ જોવા, તે ઉપરથી સ્પષ્ટ સમજાશે કે માયાશબ્દથી પાશ્વિભાષિક માયાવાદ માનતા જનું એ કેવલ જ્ઞાન્તિ છે મમ માયા દુરચર્યા છતાં સ્થલોમાં પ્ર. માયાને સ્વ-શક્તિ તરીકે વર્ણવી છે, અને તે જ અર્થ સૂચવત છે. પ્રભુએ સ્વનીતા આપી હશે એવા આશયથી સ્વમાયાને દુસ્તર કરી છે. એ પ્રભુની માયાને શાકર સદસત્ અનિર્વચનીય માયા સાથે સ્વરૂપાંશિ પણ સંબંધ નથી.

૮. નરસિંહ મહેતા ગુરુની પણ ભક્તિ કરવાનું કહે છે -
ભવસાજામારે ગુરુ નાવે હું ચરણે
ગોવિન્દથી અધિકારે સદ્ગુરુ શુશ્રિણિરે '

આ પદમાં તો માયાવાદ જ છે એમ રા. ગુજરાતીના લેખક કહેતા હોય તો ધન્ય છે એની જીદને ? ચોક્કસ ગુરુની ભક્તિ કરવામાં પ્રુષ્ટિમાર્ગના વૈષ્ણવો કોઈ પણ પ્રકારે ન્યૂનતર નથી. માયાનાદમાં તો સ્વપ્રવૃત્તિવિષયક ગુરુવંદના વ દૂષણાત્ સ્વપ્રવૃત્તિ માત્ર માયાજન્ય સદસત્ હોવાથી શન્યવત્ છે, અને યુવાદિક મિથ્યા હોવાથી તેમની ઉપાસનાદિ પણ મનિક જ છે આ પ્રમાણે કેટલાક પદો દાખી રા. ગુજરાતીના લેખક આલાપે છે કે—

'આના એક નહિ પણ અનેક પદો અને વાક્યો નરસિંહ મહેતાના પદોમાં છે તેનો ખુલાસો એ મી. ડોમોઈ વાળા શું કરેછે મી. ડોમોઈવાળા પોતે પ્રુષ્ટિભક્તિના જ્ઞાનમાં અ ધબનેડા એટલે તેમનીનજરે નરસિંહમહેતાનું સત્યસ્વરૂપ લલટુ બાસે છે. નરસિંહ મહેતામાં જ્ઞાનનું અભિમાન હવ નહિ, અભિમાન એ અ વકાર છે, અને જ્ઞાન એ તેજ છે, એ જોના એક રર્થને સંભવ નથી નરસિંહમહેતાને અભિમાન તો હવે જ નહિ તે પરમજ્ઞાની હતા મોટેજ ડેડને ત્યાં લજન જાવા જયા દતા, વળી તેની ભક્તિ એકદેશી નહિ પણ સર્વદેશી હતી તે પણ ગુરુને સેવવાના ઉપદેશથી જણાય છે. નરસિંહમહેતાનો એક જ હેતુ હતો કે જો તે જા.થી ઈશ્વરને બળે. મી. ડોમોઈવાળા જણાવે છે કે નરસિંહમહેતા વિશુદ્ધ પરમ

શ્રીકૃષ્ણને ઉપાસક ભક્તજ્ઞાની નહોતો, પણ ગોપિકાના જેવો જ્ઞાનના અભિમાનથી રૂબ રૂ વલસાઈ હતો ! આ ભેદનું આરોપણ પ્રશિક્ષાર્જના સિદ્ધાન્તોનું નરસિંહમહેતાનાં ચારિત્ર્યમાં આરોપણ કરવાને થયેલું છે, બીજું કંઈ નથી નરસિંહમહેતાને તો જન્મત મિથ્યા હતું, માટે માણેકમહેતાનો સ્વર્ગવાસ થયો ત્યારે તેણે ગાયુ કે ' ભણુ થયું ભાગી જન્મલ દરે ભણું શ્રીગોપાલ '.

૩. ગુજરાતીના લેખકે આપેલાં પદોમાં માયાવાદ નથી જ, પરંતુ ધ્રાવણાદ અને ભક્તિમાર્ગ છે એમ અને દર્શાવી આપ્યું છે. હજી પણ બીજાં પદો હોય તો અમારાં કને લાવવા વિનંતિ છે. અને એમનો નિશ્ચય કરી આપીશું કે નરસિંહમહેતાના પદોમાં ક્યાંદિ પણ માયાવાદ દૃષ્ટિગોચર થતો નથી. ' અમારું કહેતું છે કે આવા એક નહિ પણ અનેક પદો અને વાક્યો નરસિંહ મહેતાનાં કાવ્યોમાં છે તેનો ખુલાસો ' એ રા. ગુજરાતીનો લેખક શો કરે છે ! એ પદો નીચે અને ટાકીશું. રા. ગુજરાતીના લેખક પોતે માયાવાદના અજ્ઞાનરૂઢે "અંધ" બનેલા છે એટલે તેમના નજરે નરસિંહ મહેતાનું સત્ત્વ સ્વરૂપ પણ ઉલટું ભાસે છે. નરસિંહ મહેતાને જ્ઞાનનું અભિમાન હતું, અથવા નરસિંહ દેવને ત્યાં ભજન કરવા નહોતા ગયા, એવું કમોઝવાસાએ ક્યારે કહ્યું છે? સનાતનીના વર્ણાશ્રમના અને મિથ્યા જ્ઞાનના અભિમાનથી 'શૂન્ય' એમ કહીને નરસિંહને દીન ભક્ત કલા છે. વહી, નરસિંહે ગુરુભક્તિનો ઉપદેશ કયો એટલે તે સર્વ દર્શી છે, તો પછી પ્રશિક્ષાર્જમાં ગુરુને પુરુષોત્તમ માનીને સેવાનો ઉપદેશ છે તે સર્વદર્શી કેમ નહિ? એનો ખુલાસો રા. ગુજરાતીનો લેખક કરશે કે? શુ ગુજરાતીના લેખક એમ તો નહિ કહેતા હોય કે પ્રશિક્ષાર્જમાં ગુરુભક્તિ કરવાનો ઉપદેશ નથી ! વહી, ઉપાસક ભક્તજ્ઞાની અને જ્ઞાનાભિમાનશૂન્ય ભક્ત એ બેદ રા.ગુજરાતીના લેખકને નરસિંહના ચારિત્ર્યાશ ઉપર મિથ્યા આરોપણરૂપ લાગે છે, પરંતુ એ પણ મૂર્ખજ્ઞદિપ્ત છે. 'તત્ત્વનું ટુંપણું તુચ્છ લાગે' એ પદથી નરસિંહ મહેતા દર્શાવે છે કે જ્ઞાન તુચ્છ છે, અને 'ભક્તિવિના બીજું પૂલખાણી' એ પદથી ભક્તિવિના ઇતરનું પલખાણીપણું દર્શાવે છે તે ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે નરસિંહને બહવારીય જ્ઞાન હોવા છતાં પણ તે જ્ઞાન તુચ્છ લાગવાથી કેવલ ભક્તિથી જ પ્રભુભજન કરવાનું તેમણે સ્વીકાર્યું. વહી, 'ગમે તે ભાવથી ઈશ્વરને ભજો એ જ હેતુ નરસિંહનો છે.' તો, તેની ના કમોઝવાસાએ ક્યારે કહી? પરંતુ એ તો 'ન દિ વલ્લ્યાનઠત્ કવિદ્ દુર્ગતિ તાત વચ્ચતિ' એ શ્રીમુખના વાક્યાનુસાર ચોક્કસ જ છે, તથાપિ જો પ્રભુનો રસ જ અનુભવનો હોય, આનન્દમય રમેશનો અનુભવ કરવો હોય, તો તો નરસિંહ મહેતાના શબ્દોમાં 'રસથર્થ ગ્વણ નાય નેહરા કરે તે નહિ નારી અવતાર પાખે' દર્શાવ્યા પ્રમાણે ગોપિકાના જેવો જ્ઞાનાભિમાનથી શૂન્ય પ્રેમભાવ પ્રાપ્ત થાય ત્યારે જ થઈ શકે. વહી, લેખક લખે છે કે 'નરસિંહમહેતાને તો જન્મત મિથ્યા હતું,' પરંતુ તેના તાત્પર્યનો વિચાર કરવાનું લેખક બૂલી ગયા છે, તે અત્ર દર્શાવીશું. ઉત્કટ વૈરાગ્યને લીધે અને પ્રભુમાં અત્યન્ત નિરોધને લીધે નરસિંહને જન્મત સ્વરૂપાનંદની અપેક્ષાએ મિથ્યા લાગ્યું હોય તો તેમાં અમને પ્રતિજ્ઞ નથી. જન્મત સ્વસત્તાથી સમ્પન્ન નથી, પરંતુ પ્રભુસત્તાથી જ સત્ત્વ છે. આ પણ હુણ્ણત દુર્વતઃ એ ન્યાયથી કહીએ છીએ. બાકી નરસિંહ મહેતાના રા. હજીરામના હાપેલા પદસંગ્રહમાં એવું એક પદ પણ દૃષ્ટિએ પડ્યું નથી કે ત્યાં નરસિંહે જન્મતે મિથ્યા કહ્યું હોય. પણ તેમને તો મિથ્યા પ્રતાપજ કરેલો છે. ત્યારે સસારજંધનનો નાશ થયો ત્યારે પ્રભુભજનમાં અનંતરાય થતો અટકે છે તે દર્શાવવાને નરસિંહે માણેક મહેતાના ઝોફધરાસ થયે ગાયું કે 'ભણુ થયું ભાગી જન્મલ સુખે ભણું

શ્રીગોપાલ, ' આમાં સસારની બધી લાગવાયી મુખેથી લગવાનું લગશે એટલું જ તાત્પર્ય નીકળે છે, શકરપથમાં મનાતું જન્મનિમિત્તપથ નથી નીકળતું.

' વૈષ્ણવના લક્ષણ આપતા કહે છે કે —

' હારે વૈષ્ણવજનના કીચરે લક્ષણ છાયા તિલક તુલસીની માતારે '

તેમ બીજી જગ્યાએ તે એમ પણ કહે છે કે—શકર તુલે રે ભાગા શકર તુલે

X X X

ધનમાન્ય તે કમો નિરખુ, શીલદાશિવ ચતુરે;
જન્માધરને ગોકુલપતિમાં ને કાઈ નહિ ભેદ રે
ભણે નરસિંહી વૈષ્ણવ નહિ એ અધમ બલ કહે વેદ રે.

X X X

નયા સગી આત્મા તત્વ ચિન્થો નહિ, ત્યા સગી સાવના સર્વ છૂટી,

X X X

શું થયું તપને તીર્થ ક્રીડા યજ્ઞ, શું થયું માલ મઠી નામ લીધે,
શું થયું તિલક ને તુલસી ધાર્યું ધજી, શું થયું જગ જગપાન કીરે,
એ છે પ્રપન્થ સદૃષ્ટ ભરવા તણા, આત્મારામ પરબ્રહ્મ ન જોધો,
ભણે નરસિંહી કે તત્ત્વદર્શન વિના, રત્નચિન્તામણિ જન્મ જોધો.

આ પદો ટાકવાનું શુ પ્રયોજન હશે તે ૨૫૯ મમજનું નથી, આ પદોમાં શિવસબધી પદો બાદ કરતાં, અવશિષ્ટ પદોમાં પ્રતિષ્ઠાન કરેલો સિદ્ધાન્ત પુષ્ટિમાર્ગને સર્વથા સમત જ છે પ્રમુદર્શનવિના આ સર્વેન્ધ્યાપૂરક જન્મ જ વૃથા છે, તો પડી વૈષ્ણવોના બાહ્ય ચિહ્નો, તિલકમાલા વગેરે, પ્રભુમાં આસક્તિને અભાવે આડબરમાત્ર હોય એમાં શુ આશ્ચર્ય.' પ્રભુમાં આતર પ્રેમ, આસક્તિ, અને વ્યસન મિદ્ધ યરામાં જ બાહ્ય અગમ્ય તિલકમાલાનો ઉપયોગ છે. તિલકમાલા તિલકમાલાને જ માટે નથી, પરંતુ પ્રભુની આતર ભક્તિને માટે છે આત્મતત્ત્વ પણ જીવાત્મા નહિ, પરંતુ પરમાત્મા, જ્યાસુધી હૃદયમાં પરમાત્મા નથી વિરાજતા ત્યાસુધી સર્વ સાધન વૃથા જ છે. અત્ર નરસિંહ મહેતા ખરેખર શુદ્ધ પુષ્ટિનો જ ઉપદેશ કરે છે

હવે, શિવત્રિવે પ્રજ્ઞના પ્રત્યુત્તરમાં નરસિંહ મહેતાના જ પદો ટાકીશું, ને તે પણ ગુજરાતીવાલા રા. હસ્તાગમના ગોપેશ અને તત્પુત્ર રા. મણિલાલે પ્રકટ કરેલા કાવ્યસંગ્રહમાં થો જ, તે પદોમાં નરસિંહ મહેતા જાતે જ ગોકુલપતિ-કૃષ્ણ અને ગિરના બેદ દર્શાવે છે. એને ખુલાસો રા. ગુજરાતીનો લેખક કરશે તો ઉપદાર થશે.

૫૪ ૬૧૦, ૫૬ ૧૦૩

ગોહડી મીઠડી ગોકુલાધીશની, અવલ સુલતા પરમપ્રેમ ભગે,
સકલ સિદ્ધાન્તનું સાર કૌણક કથા, સર્વથા સ દેદ ભાગે,
ભણે પડિત લણા લા કરી ગાગરી પાંચલી છુડ પડે કરે રચાં;
કે કહે ધંશ (મહાદેવ) આરાધના સાધના, કોક ગેજાનન કો અખ અચાં
વેદાર્થ તે વરે, ધર્મ નવ અણુ હરે, સાચ સિદ્ધાન્ત સુપને ન ભણે,
તકને ખીર ભેમ, લીરને કુચક હોય, ચરમને ચીર સરખા વખાણે
તેને કારણુ એકો મને નવ અર્થે, મન રમણુ ગોકુલાધીશ ચાણે
લાગે નરસિંહી એ વાતો વતા આજ પપાળ કેમ થરે કરણે

આ પદમા ઈશ, ગજનન, અંજા, સર્વને દીન દર્શાવી ગોકુલાધીશને પરમ શ્રવણના વિષય તરીકે સ્તીકાર્યા છે.

૫૪. ૫૮૬.

નરસેવાચો સ્વામી ભક્તવત્સલ, હર અઘાદિક ન કળીયોરે.

૪૭; પૂર્ણ પુરોહિતમ, નવરંગી ત્યજી, અન્ય દેવે જેહું મન મેહિ,
કોટિ ચિન્તામણી કામધેનુ ત્યજી મહિષિના પુત્રનું દૂધ દોહિ;
ગર્ભેથી જ્યાં ગાય જેનો સદા નારદ નામ ગુપ્તી ન મૂર,
તે જલ દ્વાર આવેને સમજાવે, ગોપિકા સુખ ભવાને હુંકે.
અજ ભવ સુરપતિ સ્વપ્ને પેખે નહિ, નેતિ નેતિ કહી નિગમ વામે,
/ નરસેવા ૧૬ જ્યાં ગાળે રીઝે સહસ્ર સુખે શેષ પાર ન પામે.

આ પદમા જ અજ (અઘા) ભવ-(શિવ) સુરપતિ-(હંદ્ર) એ સર્વને, અને વેદને પણ, પૂર્ણ પુરોહિતમ કૃષ્ણનું સ્વરૂપ અગમ્ય છે એમ કહ્યું છે. અહિં શિવનો અને ગોકુલાધીશનો બેદ નરસિંહે દર્શાવ્યો છે કે નહિ? જુઓ તમારૂં પોતાનું જ પ્રસિદ્ધ કરેલું ભાગવતનું ભાષાતર સત્તત્ત્વપરમેષ્ઠિપુરોગા પરમલ ચતુર્તનિશ્ચિતતત્ત્વા । આ પદમાં પ્રથમ પંક્તિથી અનન્યાશ્રયનો ઉપદેશ નરસિંહ કરે છે તે વિસ્મરણ ને ધ્યે

૪૭૭. અરે ગોકુલાધીશથી તો શું પણ ગોપીના ચરણરજની ઉપાસના શિવાદિ કરે તો ૫૪ ગોપીપતિની જોડે શિવનો તો બેદ રખેજ ન છે.

સારમાં સાર અવતાર અખલાતલો જે બહે બલભદ્રવીર રીઝે,
પુરુષ પુરોહિતન શું કરે હે સખી, જેથી નહિ માહર કાજ સીજે.
મુક્તિપર્યન્ત તો પ્રાપ્તિ છે પુરુષને, સત્ય જો સેવકસાચ રાખે,
સસંકુલ રોપરસજી, નાથ નોહરા કરે તે નહિ નારી અવતાર પાખે.
મંદ્ર આદિક અજ ઈશ ને મહામુનિ ગોપિકા ચરણરજ, તેહ બદે,
ગોપીથી આપનું અધમપણુ લેખવે નરપણું નવ રુચે આપ નદે.
વેદ વેદાન્ત ઉપનિષદો ખટ મલી જે મથીને રસ પ્રકટ કાધો,
તે રસ ભાગ્યનિધિ ભામિની ભોગવે, અદોનિય અનુભવ સંગ લીધો.

૩૧૨ ૫૬-૧૬૭.

શિવને વિદ્યાથી રે મહા મોહા મુનિ રે જેને નવ જડ્યો એકનો પાર.

૩૧૩. ૧૧૪.

શિવ સનકાદિકને રે સ્વપ્ને નહિ આવ્યા દરિ રે, તે દરિ રમે હમારી સાથ
જે પ્રભુ શિવ સનકાદિકને સ્વપ્ને નથી આવના તે પ્રભુ અમારી (ગોપિકાની) સાથે
જોતે છે. જ્યાં ગોપીથી પણ અધઃકક્ષા સિવાદિની, નરસિંહે જણાવી, તો ૫૪ ગોકુલાધીશથી કેટલો ઉત્કર્ષ નરસિંહે દર્શાવ્યો દેવતાય.

શિવનાથી ઉત્કર્ષ દર્શાવનારાં ૫૪ આ પ્રકારે ચોક્કસ અવ દર્શાવ્યા છે. વિશ્વેશ્વરનાસા-
વાળા વાયકોએ નરસિંહદાસ્યસમદ વાગ્યે: અઘાદિકનાથી ઉત્કર્ષ પણ તેવી જ રીતે નરસિંહે
દર્શાવ્યો છે. ટાંકેલા ૫૪માં પ્રથમ ૨ નન્યાશ્રય ઉપદેશો છે, દ્વિતીયમાં કૃષ્ણનું અનન્યાશ્રયવત્

વડે વેદાતીતત્વ ઉપદેશે છે, તૃતીયમા કૃષ્ણરસ પ્રાપ્ત કરવાને પુરપની અનધિકારતા અને સ્ત્રીત્વની આવશ્યકતા ઉપદેશે છે, અને તે ત્રણે પુષ્ટિમાર્ગના પૌપક છે આ પદો ઉપરાત જ્ઞાનથી ઉત્કર્ષ પ્રતાવનારા અને પુષ્ટિભક્તિ અને બ્રહ્મવાદબોધક પદો નીચે આપ્યા છે આ પદો વાચવાથી વાચકને નિશ્ચય થશે કે રા ગુજરાતીના લેખક કેવલ દુર્ણામયુક્ત મિથ્યા પ્રવાપ જ કરે છે. તે પદો ટાકતાં પહેલાં એક પદ એમણે આપેલું છે તે પણ નિચારી લઈએ.

૧૦. ' નવધામા તો નહિ નરવેરો, દશધામા દેખારો
અચલ રસ છે એની પામે, તે શ્રીમીજનને પાદોરે
અદૈત બ્રહ્મ અનુપમ લીલા અસ પ્ય યુગને એવોરે,
ચોલ યજ્ઞ જપ તપ મુનિ દુર્લભ, માને તેવો મેવોરે.
જ્યા હજી જ્યમ છે ત્યમને ત્યમ છે, વધે શે નહિ વડાચોરે.
આવે ના જાએ, જાએ નહ આવે નહિ બધો નહિ કાલોરે
પૂર્ણાનન્દ પોતે પુરુષોત્તમ, પરમ જનિ છે એનીરે
એ પદ દ્વાર અક્ષરની ઉપર તમે બે બે ચિત્તમા ચિતીરે
હું હું જરો ફગાવો ટળશે નિર્ભય મારો નિરખોરે
બસ મહ્યો નરસૈવાચો સ્વામી, હું હૈમા હરખોરે '

આ પદને ટાકેલું જોઈને રા ગુજરાતીના લેખક ઘટકુટ્ટીપ્રભાતન્યાયને અનુસરતા હોય એમ લાગે છે નરસિંહ મહેતાના પદમા શ્રીમદ્વલ્લભાર્થજ્ઞનો સિદ્ધાન્ત નથી અને માયાવાદ જ છે એમ દર્શાવવા પ્રયત્ન કરવા છતાં, પ્રત્યેક પદમાથી બ્રહ્મવાદ અથવા પુષ્ટિમાર્ગ નિકળે છે, તેમાં વધી આ પદ તો પુષ્ટિમાર્ગને અત્યન્ત પોષે છે. આ પદમાં ' અદૈત બ્રહ્મ અનુપમ લીલા ' એ શબ્દોને તેમણે મોટા ટાઇપમાં છાપ્યા છે; તે ઉપરથી એમ અનુમાન થાય છે કે ગુજરાતીના લેખકને આ શબ્દોમા કાંઈક માયાવાદનો ગંધ આવતો હશે, પરંતુ આ પણ એઓની ક્ષાન્તિ છે. માયાવાદમા બ્રહ્મ તો કેવળ નિર્ગુણ, નિરાકાર, નિરવયવ, નિરજન, ઇત્યાદિ છે, તે બ્રહ્મને વધી લીલા કેવી ? વરુન આ શબ્દો દર્શાવે છે કે બ્રહ્મ અદિતીય છે, અને તેની લીલા પણ તેના જેવી જ અનુપમ છે. એ બ્રહ્મ (કૃષ્ણ) ક્ષર અને અક્ષર બ્રહ્મથી પણ પર છે ક્ષરાક્ષરાતીત પુરુષોત્તમ અનુપમ લીલાવિશિષ્ટ છે, તે નવધા લક્ષિતથી પ્રાપ્ત થતા નથી, યોગ, યજ્ઞ, જપ, તપ, મુનિ વગેરેને પણ દુર્લભ છે. એ પૂર્ણાનન્દ પ્રભુ તો કેવલ પ્રેમૈકભ્ય છે. તદસ્તુ પાન પ્રેમી જનથી, ગોપિકાગેતાથી, જ યજ્ઞ શકે છે. પૂર્ણાનન્દ પુરુષોત્તમ ક્ષરાક્ષરાતીત અનુપમ લીલાવિશિષ્ટ કૃષ્ણને નિરખરો ત્યારે અભય પ્રાપ્ત થશે, અહતા મમતા ટલશે આવા પ્રભુ ' આવે નહિ જાય પણ નહિ ' અર્થાત નિત્ય છે. ' વધે નહિ તેમ ઘટે પણ નહિ '—પૂર્ણ છે આ ઉપરથી વાચકને સ્પષ્ટ પ્રતીત થશે કે જેમ જેમ ગુજરાતીના લેખક અધિકારિક શકા કરે છે તેમ તેમ અધિકારિક પુષ્ટિમાર્ગ અને બ્રહ્મવાદ નરસિંહ મહેતાના પદોમાથી નીકળે છે. આથી આપણે આશીર્વાદ આપીશું કે ગુજરાતીના રા સકારીલ લેખક ચિરંજીવ રહેા અને આવી શકા કરતા રહેા કૃષ્ણને નરસિંહ ક્ષર અને અક્ષરથી અતીત કહે છે, તે માયાવાદથી વિરુદ્ધ, હોવાથી સંશ્લિષ્ટાવ નનુભાષ ધુષ્ટતાથી ' યસ્માદ ક્ષરમતીતોઽહમક્ષરાદિ ચોત્તમ અતોઽસ્મિ લોકે વેદે પ્રથિત પુરુષોત્તમ ' એ ગીતા શ્લોકના અર્થને મચડવાનો મિથ્યા પ્રયાસ કરે છે તે પણ વિચારણીય છે.

૧૧ ગુજરાતીના લેખકની એક બે આનુષંગિક શંકા નીચે પ્રમાણે છે.

૧. મી. ડોમોઈવાળાનો ખીલે એક અકાવડતાણવ આ વીરમી સદીમાં નેધવા ભેલા છે તે. રાજેશી જણાવે છે કે “ સ્ત્રી સિવાય પ્રભુનો રસ કોઈથી અનુભવ શકાય એમ નથી. ” જેવું પિંડે તેવું જાણાવે. માત્ર મારો પ્રશ્ન એ છે કે પુષ્ટિમાર્ગના સ્થાપક સ્ત્રી હતા કે કેમ ? જો તેમ નહિ હોય તો તે-એમ સ્ત્રીનો અનુભવ કેમ જાણ્યો હશે ? અને ખાસ કરીને દાદમા મી. ડોમોઈવાળાએ કેમ જાણ્યું હશે ? તેમને એનો અનુભવ થયો છે ખરો ?

૨ નરસિંહ મહેતા તો મી. ડોમોઈવાળાથી લલટુ જ કહે છે તે નીચેના પદ પરથી જણાવશે.

ધન વૃન્દાવન ધન એ લીલા, ધન એ વજના વાસી,
અથ મદાસિદ્ધિ આગણિયેરે લબી, મુક્તિ છે એમની દાસી.
એ રસનો સ્વાદ શંકર જાણે કે જાણે શુક જોગીરે,
કાંઈ એક જાણે વજનીરે ગોપી, જાણે નરસૈં થો ભોગીરે

નરસિંહ મહેતા તો કહે છે કે પ્રભુનો રસ તો પુરુષ સકર કે શુક જોગી વરાવર જાણે, પણ વજની ગોપી તો માત્ર કાંઈ એક જાણે. સાચો અનુભવ કેનો ? મી. ડોમોઈવાળાનો કે ‘ નરસિંહ મહેતાનો ? આવા ખોટા વક્ષા કરનારા પ્રેમલાભીને હું નરસિંહ મહેતાનો જ શપ્થોર્થ કહીશ કે

‘ રજડવી રાડના રડનડતા ઘોડા, કોઈ ચિંતા દૂધ ઠોર આણે,
અથ શુકએ વળી નિરધ ચેલા કર્યા, બદાની વાત તે શુરે જાણે
ભરમે ભૂલા કરે, આન દે આયડે, પૂર્ણ જાણે પોતે ન જાણે.
રસખાનુ સુખ સાચુ કરી લેખને પાસેથી પ્રભુને દૂર વખાણે -
નૂરખ મમતા કરે ભૂલક ભમતા કરે, એને રીતય તે કમ કાંડે.
શ્રીમન્વતુ સુખ નિર્ધનને ન મળે, વાદ કરે ને વિષે વખાણે,
નિર્ણય નાથને નિરખી તે નવ શકે, સચુણને સરતે ન જાણે
ચેતન નિ દા કરે જડની વંદના કરે અચેત ભૂલ્યા કરે ભિન્નભાવ આણે,
અગમ શુક થકી નિગમ ચિથ્થ નીપજ્યા, છુપની વાતનો કોઈ જાણે.
પાસેથી અન્ય અજગો રે દેવે નહિ નરસૈં થો પાસુ તે કોણ તાણે. ’

આ બે શંકાનું પ્રત્યુત્તર ઉપરની ચર્ચામાં આવી ગયું છે. તથાપિ ગુજરાતીના જિ. લેખકને વિશેષ બોધ થાય એવા ઉદ્દેશથી સહજ લખીશું. ‘ સ્ત્રીસિવાય પ્રભુનો રસ કોઈથી અનુભવી શકાય એમ નથી ’ આ રા. ડોમોઈવાળાના વાક્યમાં ઉક્ત લેખકને ગદ્યન સંદેહ નહોતો છે, તો તેનું નિરાકરણ નીચે પ્રકારે છે ઉક્ત વાક્ય ‘ રસભર્યુ રસણુ નાથ નોહરા કરે તે નહિ નારી અવતાર પામે ’ એ નરસિંહ મહેતાની પક્તિના વિવરણરૂપે લખાયું હતું. નરસિંહ મહેતાનું મત એવું હોય, અને તે રા. ગુજરાતીના લેખકને ન રહે તેમાં રા. ડોમોઈવાળા શું કરે ? નરસિંહ મહેતા તો કહે છે (ઉક્ત પક્તિની પૂર્વ પંક્તિઓમાજ) કે

‘ સારમા સાર અવતાર અજલા તણો, જે બલે બલભદ્ર વીર રીડે,
પુરુષપુરુષાવન શુ કરું હે સખી, જેથી નહિ આદર કાળ સાને.
મુક્તિ પર્વન્ત તો પ્રાપ્તિ છે પુરુષને, સત્ય જે સેવકભાવ રાખે,
રસભર્યુ રસણુ, નાથ નોહરા કરે, તે નહિ નારી અવતાર પામે.
ઈન્દ્ર આદિક અજ ધરને મદામુનિ, ગોપિકા - જુરજ તેલ વદે,
ગોપીથી આપનુ, અધમણુ, લેખને નરપણુ - વચ્ચે આપ નદે ’

પક્ષી,

મારીને મુક્તિ આપી હજાર હૈયને, દાની વિદ્યાની બહુ મુનિરે જોગી,

પ્રેમ ને જોગ તો મજાતણી ગોપિકા અવર વિરલા કોઇ ભક્ત ભોગી

x x x x x

મેં ગ્રહા હાથ ગોપીનાથ ગરવાતણા અવર બીજી કાંઈએ ન ભાવે,
નરસૈયો મદામતિ, ગાય છે ગુણ કથી, જતિ, સતીને તો સ્વપ્ને ન આવે.

ઉક્ત પદોથી એટલું તો સિદ્ધ થાય છે કે નરસિંહના મતે પુરુષ જો પ્રભુમા સત્ય સેવકભાવ-
દાસભાવ-રાખે તો એની મતિ મુક્તિપર્યન્ત છે, પરન્તુ ચતુર્મુક્તિથી અતીત પૂર્ણાનન્દ કૃષ્ણના
રસાનુભવપર્યંત તો નથી જ આ જ કારણથી ધન્ધ, મહાદેવજી, બ્રહ્માજી વગેરેને નરપણુ ક્યંતું
નથી, અને કૃષ્ણરસનો અનુભવ થતો નથી, તેથી ચોતાતું ગોપીથી અધમપણું પણ હોય
છે, એટલું જ નહિ, પરન્તુ તે મહાનુભાવિનીઓ ગોપીઓની ચરણરજને વદન કરવામાં કૃતાર્થતા
માને છે. કૃષ્ણપ્રેમને ચોગ્ય તો કેવલ મજગોપિકા જ છે, તે સિવાય અન્ય કોઇ હોય તો તે
કોઇ વિરલ ભક્ત જ (અને તે પણ શ્રીગોપીજનના અંશ હોય તે જ) હોઈ શકે. નરસિંહ
મહેતાને ગોપીનાથ-કૃષ્ણ-સિવાય અન્ય ભાવતું નથી. જે કૃષ્ણરસ બીભાવથી પોતે અનુભવે
છે, તે યતિને નામ સન્માસીને અને મતીને તો એના મતે સ્વપ્ને પણ આવતો નથી.

શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજીએ કૃષ્ણરસનો અનુભવ કેવી રીતે કર્યો તે વૈષ્ણવોને સુપરિચિત છે,
એટલે તેના વિવેચનની અહિં આવશ્યકતા નથી. રા ગુજરાતીના લેખકને જિજ્ઞાસા હોય તો
શ્રીમુરલીધરદાસવિરચિત શ્રીવલ્લભાચાર્યચરિત, અને શ્રીમદ્વિક્રમારગ્રોક્ત સર્વોત્તમસ્તોત્રનું તેમજ
અનુસંધાન કરવું.

બીજી શંકા 'ધન વૃન્દાવન' પ્રસાદિ પદની છે. ઉક્ત પદની છેલ્લી પંક્તિ ૧૫-૨-૧૪
ના ગુજરાતીમાં જણાવ્યા પ્રમાણે અશુદ્ધ છે. તેમાં જણાવ્યું છે કે છેલ્લી પંક્તિ 'કાંઈએક
ગણે મજની રે ગોપી, ભણે નરસૈયો ભોગી રે' એમ નથી, પણ 'કે ગણે છે મજની નારી,
કે ગણે નરસૈયો ભોગીરે' કદાચિત પ્રથમ દર્શાવેલી પંક્તિ શુદ્ધ હોય તો પણ ઉપર છાપેલા
પદોથી ગુજરાતીના લેખકે તેના કરેલો અર્થ અશુદ્ધ જ છે. ઉક્તપંક્તિનો અર્થ એમ થાય
છે એ રસ તો મજની ફેટલીએક (સ્વર્વ નહિ) ગોપીઓ ગણે છે, કે નરસૈયો ગણે છે.
આ જ અર્થ મુક્ત છે, કારણકે શ્રીગોપીજનમાં પણ માતૃભાવવતી શ્રીયશોદાદિને પણ
શ્રીરાધાદિ ગોપિકાઓના જેવો રસાનુભવ નથી.

વાચકવર્ગને હવે નરસિંહનું સત્ય સ્વરૂપ સ્પષ્ટ થયું હશે. પુરુષ સકરનું જે ૫૬ ટાક્યુ
છે, તેથી વિરલ નરસિંહના અનેક પદો ટાક્યા છે, અને સિદ્ધ કર્યું છે કે શિવાદિને એ
રસનો અનુભવ નથી, એટલું જ નહિ પણ એ અનુભવની ન્યૂનતાને લીધે શિવાદિને 'નરપણુ'
ચયતું નથી, અરે નદરાયજીને પણ ક્યંતું નથી, માતૃભાવથી શ્રીયશોદાદિને જે અનુભવાનન્દ
મહે છે, તે પિતૃભાવ કરતા અધિક છે માટે

ધન્ધ આદિક અજ ઈશને મદામુનિ ગોપિકાચરણજ તેહ વડે,
ગોપીથી આપતું અધમપણું લેખવે નરપણું નવ કયે આપ નદે

આ ચર્ચાની અન્તમાં કહેવું જોઈએ કે નરસિંહ મહેતાને આરભમાં શિવદ્વારા કૃષ્ણ-
સંકિત પ્રાપ્ત થઈ હશે, અને તેથી જ રા કમોદવાતાએ લખ્યું હતું કે 'કષ્ટક અંશે'

‘સર્વાશે નહિ’, નરસિંહે શ્રીવદ્ભભાચાર્યના જેવો ઉપદેશ કર્યો. જેમ જેમ નરસિંહની કૃષ્ણ-ભક્તિ વૃદ્ધિ ગત થઈ અને ત્યારે કૃષ્ણરસનો પરમ અનુભવ થયો ત્યારે એને લાગ્યું હોતું જોછએ કે કૃષ્ણ જ પરમવસ્તુ છે, શિવાદિને પણ પૂર્વ દર્શાવ્યા પ્રમાણે એની ગમ નથી, શુદ્ધાદૈત જ્ઞાન પણ તત્ત્વનું તુચ્છ દુપણ છે, અને કૃષ્ણરૂપ પરમકલના અધિકારી તો કેવલ વ્રજની ગોપિકા જ છે, તેથી જો જે રસનો અનુભવ ગોપીઓએ કર્યો તે રસનો અનુભવ કોઈએ કરવો હોય તો પુરવાભિમાન ત્યજી, ગોપવધૂનું હૃદય અનુભવી, પ્રભુ કૃષ્ણને હૃદયમાં પધરાવવા, તેમ કરવાથી નરસિંહવત્ વિરલભક્તગોમાનત પાતી થવાશે નરસિંહના પદોમા શુદ્ધ બ્રહ્મવાદનું વર્ણન કરેલું છે, અને તે જ જ્ઞાનને પણ પાછું તત્ત્વનું તુચ્છ દુપણ કહ્યું છે, તે ઉપરથી સમજાશે કે સદ્ગત ઇન્દ્રારામે કરેલું અનુમાન કે નરસિંહ પ્રથમ ભક્ત હતો અને પછી જ્ઞાની થયો તે અસંગત ઠરે છે. રા. ઇન્દ્રારામનું અનુમાન કેવલ વાયોવિગ્નાપન છે, કારણ કે જો નરસિંહ અન્ત સમયે જ્ઞાની હોત તો જ્ઞાનને તત્ત્વનું તુચ્છ દુપણ ન કહત, તેમ ભક્તિનો પણ ઉત્કર્ષ ન ગાત. જુઓ.

પ્રેમરસ પાને હ મોરના પિંછવર, તત્ત્વનું દુપણ તુચ્છ લાગે,
દુબળા ટોરનું, ફૂંસકે મન થયે, ચતુર્ધા મુક્તિ તેઓ ન મારે
પ્રેમની વાત પરીક્ષિત પ્રીંછયો નહિ, શુક્રએ સમજ રસ સતાડયો,
જ્ઞાન વેરા થ કરી ગ્રન્થ પૂરો કર્યો, મુક્તિનો માર્ગ રૂનો દેખાડયો
મારીને મુક્તિ આપી વણા દૈત્યને, જ્ઞાની વિજ્ઞાની બહુ મુનિરે જોગી,
પ્રેમને જોગ તો વ્રજ તણી ગોપિકા અવર વિરલા કોઈ ભજા ભોગી,
પ્રેતન મુક્તિ તો પરમવશ્વસ સદા હેતુના જીવ તે હેતુ તુટે,
જન્મોજન્મ લીંકારસ ગાવતા લદાણના વદાણ જેમ દ્વાર ધટે.
મે શ્રદ્ધા હાય ગોપીનાથ ગરવા તણો અવર બીજું કાંઈએ ન ભાવે,
નરસિંહો મદામતિ ગાય છે ગુણ કથી જતિ સતીને તો સ્વપ્ને ન આવે.

સદ્ગત ઇન્દ્રારામના અનુમાનનું ચૂર્ણીય ખંડન કરવાને તેમ પ્રતિપદ પુષ્ટિમાર્ગને અનુ-સરતુ છે તે સિદ્ધ કરવાને પણ આ પદ પૂરતુ છે.

અત્ર કહેલું જોછએ કે નરસિંહ મહેતાગા શ્રીવદ્ભભાચાર્યજીના સર્વ સિદ્ધાન્તો મરી આવતા ન હોય તો પણ એના પદોમાથી પ્રકટ થતું તાત્પર્ય શ્રીમદ્વદ્ભભાચાર્યજીના સિદ્ધાન્તને અડધા મલતુ આવે છે, અને તે સ્ત્રત્ય તે સમયનું ભારતવર્ષમા સર્વત્ર બ્રહ્મવાદ અને શુદ્ધ કૃષ્ણભક્તિનું સામ્રાજ્ય સમયે છે નરસિંહ પોને બ્રહ્મવાદી હતા, નહિ કે માયાવાદી, કૃષ્ણરૂપ અમતત્ત્વને માયાવાદિવત્ કેવલ શુશ્રુશ્ચ નહોતા માનતા, પણ અલૌકિક શુશ્રુના નિધિ અને પ્રદૂત શુશ્રુશ્ચ માનતા હતા. જુઓ,

મન વચન સાવન ચાતુરી અને અગમ અગ્રોચર નેહ છે,
બ્રહ્મવાદ નિર્બોધ છે તેને સમજશે તે કાણ છે.
એવો રતનકોષ છે નિધાન શુણનો, નિજમે નિર્ગુણ બાખીયે,
વેદ તિહાં વિધિભેદ બોલે દ્યાનિધિ કરી દાખીયે
રેનેહ કીરણ મદાસરી શીતલ શ્રીરત અગે સંજયે,
તે જ તનયા તારણીશું રખ રજે શું રમયે

તારણિ કાટિક તેજ રસમા મધક મદામતિ પરસહો,
સહેજ કતૌબ કામ ભેદે કારજ કારણ નવ લહો.
નવપરિવ ભોવન શીવજ્ઞાવન તેની શોભા શ્રવણે ન સમાવ,
સ સારમા સન્મુખ ક ! સ્તુતિ ટળી નિન્દા યાવ

આ અને આવા અનેક પદો છે કે જે ઉપરથી નિષ્પદ્ધપાતી બુદ્ધિમાન વાચક સમજી શકશે કે નરસિંહ મહેતા બુદ્ધિમાર્ગને કેટલો મક્કો આવે છે ? ઉભયની વચ્ચે અન્તર છે, અને તે આ છે કે સપ્રદાયમા શ્રીમદ્વાચાર્યના ચરણદ્વારા શ્રીકૃષ્ણભક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યારે નરસિંહને આરંભમા શિવદ્વારા કૃષ્ણભક્તિ પ્રાપ્ત થઈ હશે, પણ તે આરંભમાં જ, કારણ કે અન્ય પદોમાં એ દર્શાવે છે કે ગોપીઓએ અનુભવેલો રસ શિવાદિને પણ સ્વપ્ને નથી મળતો (બુદ્ધો ઉપર દાકિલા પદો) હવે પણ જો ગુજરાતીના લેખકને સતોષ ન થતો હોય તો જે પદથી એમણે સિદ્ધાવલોકનનો ઉપસહાર કર્યો છે, તેજ નરસિંહના પદનું અનુસધાન કરી, નરસિંહના કહેવા પ્રમાણે સસારાસકિતનો ત્યાગ કરી, નરસિંહકાવ્યનો શુદ્ધ ભાવથી અભ્યાસ પુન આરંભવો, એટલે તત્ત્વ મ્વત સ્પુરશે પરતુત નરસિંહ ગુજરાતી કવિ છે, અને શ્રીમદ્વાચાર્યજી તૈલગ બ્રાહ્મણ છે, એટલે એક બીજાના વિચાર વાચીને મદહણ કરવાનો કાઠ પણ પ્રકારે સજવ નથી, તેમ શ્રીમદ્વાચાર્યજી જેવા સમર્થ માયાવાદકરીન્દ્રદર્પદ્વન વેદ-વેદાંતના ભાષ્યકાર અને સરકૃત પડિન ગુર્જર નરસિંહના કાળો વાચીને પોતાનો સિદ્ધાન્ત નિર્ણય કરે તે પણ અસંગત અને અસ્વાભાવિક છે, પરંતુ ઉભયનું વિચારસામ્ય તે સમયનું ભારતવર્ષમાં સર્વત્ર પ્રસરી રહેલું બ્રહ્મવાદ અને કૃષ્ણભક્તિનું સામાન્યજ સિદ્ધ કરે છે આથી ગોવર્ધનરામની કહંપના (I) કે 'નરસિંહના બીજાપ ઉપરેશને શ્રોવણભાચાર્યે વિકસાળો' કે એક અન્ય સાહિત્યરતનવાલા શેડયુએટની કંપના કે 'એ વર્ષના આલક શ્રોવણભાચાર્યને નરસિંહના વિચારો માર્ગદર્શક થઈ પડ્યા (I) એ ઉભય કહંપના અસંગત કરે છે. નરસિંહની વિચારદિશા શ્રીમદ્વાચાર્યજી જેવી ખરી, પરંતુ ઉપકાર તો સર્વથા નહિ નરસિંહ મહેતા, દ્વારામ, નિર્લયરામ ભટ્ટ, રા કૈશવનાથ મુવના પૂર્વજ નાગજીભાઈ વગેરે નાગરાની પરમ ગતિ શ્રીકૃષ્ણમાં જ હતી, તેથી સિદ્ધ થાય છે કે તા. ૧૫-૨-૧૪૮૦ ગુજરાતીનો દાસાનુદાસ-નામક ચર્યાપત્રી લખે છે કે 'નાગરાને શિવ સિવાય અન્ય ગતિ નથી' એ પણ બ્રાહ્મિન્યુતક છે, કૃતિદાસનું એ લેખક ખેલકારક અજ્ઞાન પ્રકટ કરે છે.

વળી બુદ્ધો,

સદસ મુખ કરી ગોપીને, જમઈ જમઈ નીત નીત બોલે,
તે વદાજાને તે' વરપર રાખે, કમજાજ નહિ તુજ તોલે
સામલીઓ વર અલિસય જલીયો, તુજ આગલ દીન કહાડે
ધન ભાગ્ય ધન ભોવન તાર વણ તેડયો ઘર આવે
અનન્ત કાટિ જહાડતલ્લો પતિ સુરીનર સ્વપ્ને ન આવે
શિવ વિરયિ જેનું ધ્યાન ધરે ર તે તુજને લાડ લડાવે.
પ્રેમ વિના પુરયોત્તમ કૂંડલ કાટિ જન્મ તપ સામે
જનોા જન્મ સૈયો રે જપતો એ લગની પ્રેમરસ વારે.

સેજ તણુ સુખ કહુ નવ જાયે જે પીયુષ પ્રેમ ધરી તે
જેનું ધ્યાન ધરે જ્ઞાદિક તેણું રગ રમી જે.
ફળન કેરું કાપે ન ચાલે, જેને સન્મુખ સ્વામીરે
નરસૈયાયા સ્વામીશું રમતાં અગણા આનન્દ પામી.

X X X X
વિવિધનો વિનોદ કરતી મનમું. ગોપીનાથ વશ છોડે રે,
જે રસ શિવ સનકાદિક ફલભા, તે નેત્ર ભરી પાડે રે.

X X X X
કાઠિ કંઈપણે ફાં એવા હરિ જૂતવ ભોગીનું રૂપ લીધું
કામની કેદ કરવા કસિ કાલમા અધમ જનને અભયદાન દીધું
ચાર યુગને વિષે સુકિત નહિ નારને જીવત નાણી એમ વેદ બોલે
પ્રજ તણી નાર વિધિયાર (વ્યકિયાર ?) ભાવ (વે ?) ભવે (જે ?)
X X X X
અધમ ઉદારવા અવતર્યા શ્રી હરિ એવું નાણીને જે જ્ઞાન કરશે.

X X X X
નીચને ઉચતું ત્યાં નથી પારખું, પ્રેમ દીઠા તેને રહો રે ઝાલી.
નંદનંદન તમો કહયા ન જાઓ, લીલા ન જાણે વેદ વદતા.
જ્ઞાદિકને સ્વપ્ને ફલભ તે સગમરસ મહાધુ રે

આ ઉપર ટોચાં પદોમાં પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણનું વેદાતીતત્વ, પ્રેમૈકસમ્યક્ત્વ, સ્પષ્ટ કહેણું છે
જે રસ ગોપીઓએ અનુભવ્યો છે તે શિવાદિકને ફલભ છે, કૃષ્ણની લીલા પણ તદ્વત
વેદાતીત છે, કૃષ્ણ અધમોદારક છે, જાઓના વિશેષ દિતકૃત છે. પ્રભુ પ્રેમને વશ છે, નીચ
અને ઉચ્ચનો ભેદ પોતે નથી રાખતા, પરંતુ જે કોઈ કૃષ્ણને પ્રેમથી ભજે છે, તેનો કદાપિ
ત્યાગ કરતા નથી, ઝાલી રહે છે. નરસિંહ મહેતાનાં પદો બહુધા પુષ્ટિમાર્ગને મનતાં આવે
છે, એ શ્રી ક્રમોપનાશાનુ કથન કેટલું સુયોગ્ય છે તે શ્રુદ્ધિમાન વાચકને હવે તો સમજાય હશે.
સ્થૂળપ્રખનનન્યાયે હનુ પણ કેટલાક પદો ઉમેરીશું.

નિત્ય સેવા નિત્ય કીર્તન ઉત્સવ નિરખવા નંદકમાર રે
અત્ર કૃષ્ણની સેવા, કીર્તન, ઉત્સવ અને દર્શનાદિ નિત્યત્વ ગાય છે.

ક્રમ લક્ષિત માટે શ્રી કૃષ્ણ લીલા કરે નિરખની નૌતમ નિત્ય કલી.
અત્ર કૃષ્ણલીલાનું પુષ્ટિમાર્ગવત્ નિત્યત્વ નૂતનત્વ અને નિત્યત્વ નરસિંહ ગાય છે.

જે જામે જગદ્ગુરુદેવ જગદીયને તે તણે ખરખરો ફેંક કરવા,
આપણે ચિન્તનપૈ અર્થ કાઈ નવ સરે લગરે એક ઉદ્દેશ ધરવા.
હું કરું હું કરું એજ અજ્ઞાનતા, રાકરો ભાર જેમ ધ્યાન તાણે,
સુષ્ટિમ ગણ છે સર્વ એણી ચેરે, જોગી જોગેયરા કોણક ભણે.
નિપજે નરથી તો કોઈ ન રહે હું ખી, યતુ આરીને સૌ મિત્ર રાખે
રાય અને રક, દૃષ્ટ અવિ નહિ ભવનપર ભવનપર છત દાખે.
ઋતુલતા પત્ર ફલ આપે ચયા માનવી મૂર્ખ મન વ્યર્થ રોયે,
જેહના ભાવમા જે સમે જે લખ્યું તેહને તે સમે તે જ પહેચે.

સુખ સંસારી મિથ્યા કરી માનજે, કૃષ્ણ વિના બીજું સર્વ કાંચ.
યુગલ કર જોડી કરી નરસૈયો એમ કહે, નન્ય પ્રતિનન્ય દરિને ન મન્ય.
માખુની પૂતલી કોટિ મરકા કરે મકાંટ માનવી ચાહી નચાવો.
અખિલ જહાડમા એક છે નાથ તુ, પુણ્યને પાપ નામ કહાવો.

આ પદમા પરબ્રહ્મ કૃષ્ણનું સર્વવિધ કર્તૃત્વ, ફલદાતૃત્વ, અને જીવમાત્રનું તદ્વિચીત્રને અધીનત્વ, સંસારનું મિથ્યાત્વ, નરસિંહ ઉપદેશે છે. તે નચાવે છે તેમ સર્વ જીવો નાચે છે. પ્રભુનું સર્વ પ્રકારનું કર્તૃત્વ સ્પુરવાયી, અને પોતાનું કર્તૃત્વ પણ તદાદાને અધીન થવાયી, જીવની કૃતિ માત્ર અપ્રાકૃત થાય છે, અને પાપ અને પુણ્ય તે જીવના સજ્જમા નામમાત્ર કહેવાય છે, પાપ પુણ્યની જગત્પદારી એને શિર રહેલી નથી. ‘અખિલ જહાડમા એક છે નાથ તુ’ એ વાક્યથી કૃષ્ણનું અદિતીયત્વ અને સર્વોત્કૃષ્ટત્વ સિદ્ધ થાય છે.

પ્રભુનું ભજન કરવામા લોકલંકાર ન રાખવી જોઈએ તે પણ નરસિંહ ઉપદેશે છે

લોકની લાજ મયાંદ તે પરદરે, નિર્ભય થઈ દરિયુલ જાવો

સૂત્ર વ્યાપી પ્રભુ પોતે જ છે, તેથી ‘સોહમ્’ શ્રુતિનો અનુવાદ કરીને કૃષ્ણની તુલ્ય કોઈ નથી એમ દર્શાવીને, સ્વામશેષા ભુક્તિને અગ્રમ્ય છે એમ કહીને, ઉત્સવની અનન્તતા ઉપદેશીને, પ્રભુનું પ્રેમરસરૂપત્વ અને તેજોમયતા દર્શાવીને વિરુદ્ધમાર્ગમત્વ પ્રતિપાદન કરે છે. એવા પ્રભુ અર્ધા અને બર્ધની માહે કાલે છે, વ્યાપિત્રૈકુંઠમા અને શ્રીમદ્ગોકુલમા બેવે છે એ પ્રભુ સર્વવ્યાપક હોવા છતાં દેવસ્ય પ્રેમબંધનથી જ પ્રદુષ્ટ કરી રક્ષાય છે, અર્થાત્ સર્વવ્યાપકરૂપે નહિ, પરન્તુ એક જ સ્થલે દર્શન દઈને, ગોપી વગેરે સાથે ક્રીડા કરે છે

નિરખને ગગનમા મણુ ધુમી રહ્યો, તેજ હું તેજ હું રાખદ બાંધે,
સ્થામના ચરણમા ધમ્મકું છું મરણુ રે, અહીયાં કોઈ નથી કૃષ્ણ તોણે
સ્થામ શોભા ચણી, સુદ્ધિ ન સફે કળી, અનન્ત ઉત્સવમા પય ભળી,
જડ ને ચેતન, રસ કરી ભણવો પકડ પ્રેમસ જીવન મૂળો
જલદલ જપેત જહોત રવિ કોઠમા હેમની કોર જ્યા નીસરે તોણે
સમ્યક્તાનંદ આનંદ ક્રીડા કરે, સોનાના પારણા માહી છૂટે
બસિ વિણ તેવ વિણ, સૂત વિણ એ વળી, અચલ જળકે સહ અનવ લીરે,
નેત્ર વિણ નિરખવો, રૂપ વિણ પરખવો, વણ જીવવાએ રસ સરસ પીરો
અકલ અવિનાશી એ, તવ જાણે કલેષો અરધા ઉરધની માહે મદાલે
નરસૈયાચો સ્વામી સકલ વ્યાપી રહ્યો, પ્રેમના તન્તમા સન્ત કાચે

વધી જહાવાત્વત્ કૃષ્ણનું એકત્વ અને સર્વરૂપત્વ નીચના પદમા પ્રતિપાદન કરે છે.

અખિલ જહાડમા એક તુ શ્રી દરિ, જાજવે રૂપે અનન્ત લાસે,
દેહમા દેવ તુ તેજમા તરવ તુ શન્યમા શબ્દ થઈ વેદ વાસે

પવન તુ, પાણી તુ, ભૂમિ તુ સૂક્ષ્મ, વૃક્ષ થઈ પૂરેશો આઘારો,
વિવિધ રચના કરી અનેક રસ લેવાને સિવ યજ્ઞ જીવ યજ્ઞ એજ આસો

વેદ તો એમ વહે શ્રુતિ રમૃતિ યાગ દે કનક કુંડલ વિરો બેદ ના હોય,
લાટ લડયા પડી નામરૂપ ભૂજવા અન્તે તો હેમનું હેમ હોય.

x x x x

વૃક્ષમાં બીજ તુ, બીજમાં વૃક્ષ તુ, જેડે પટતરો એજ પાસે,
ભણે નરસૈયા એ રાન તણી ચોનના, પ્રીત કર પ્રેમથી પ્રકટ થાયે

અહિં પણ ઉપર દર્શાવેલુ અલ્પવાદનું જ્ઞાન એ મનતણી શોધના છે, જ્ઞાન ચિત્ત શુ-
દ્ધિને માટે છે, બાકી પ્રભુ તો પ્રેમથી પ્રકટ થાય છે, તેથી તેની જોડે પ્રીતિ કરવી એમ
ઉપદેશ કરે છે.

વક્ત્રી, કૃષ્ણ આદિ મધ્ય અને અવસાન છે. એ પ્રભુ એક જ અદિતીય છે, વેદાતીત
છે, સચ્ચુ છે, નિર્ગુણ છે જે પ્રભુ શિવસનકાદિકને માત્ર ધ્યાનમાં જ પરોક્ષ પ્રાપ્ય છે. તે
પૂર્ણ પુરુષોત્તમ ત્રજતણી પ્રેમદાઓની સાથે ભાવથી નિત્ય સાક્ષાત્ ખેલે છે આથી ગોપિ
કાઓનું અહોભાગ્ય વર્ણવ્યુ છે

આલ્લ ઇ મધ્ય તુ, અન્ય ઇ ત્રિકા એક તુ એક તુ એક પોતે,
અખિલગો અલ્પ અલ્પાદિક નન લહે બુરયા માનવી અન્ય ગોતે.

રવિશસિ કોટિ નખચ દ્વિકામાં વસે દૃષ્ટિ પહોચે નહિ બોલ બોલે,
અર્કે લ્લોત જ્યમ દિગિર લાસે નહિ નેતિ નેતિ કહી નિગમ રોલે.

કોટિ અલ્પાડના ઈશ ધરણીધરા, કોટિ અલ્પ એક રોમ જેતુ,
મમ્ સમન્થા વિના ભ્રમ લાગે નહિ, સચ્ચુ સ્વરૂપ નિર્ગુણ એનું
એ નથી એકલો વિશ્વથી લેણો સર્વવ્યાપક છે શક્તિ રતુલ્ય જેની,
અખિલ ચિત્ત આલ્પ આનન્દમય કૃષ્ણ તુ સુદરી રાવિકા ભક્તિ તેની
વેલની વાતનો બેદ લખે નહિ તેતું દારદ તે કોક ભણે.

શિવસનકાદિક દેવ મુનિ નારદ, પૂરણુ અલ્પનું ધ્યાન આણે

તે પૂર્ણ પુરુષોત્તમ પ્રેમદાશુ રમે, ભાવે શુ લાભિની અંક લીધો.

જે રસ ત્રજતણી નાર પિલસે સદા, સખીરૂપે તે નરસૈયે પાવે

પ્રભુનું માહાત્મ્ય કેતુ છે તે દર્શાવવાને નરસિંહ દર્શાવે છે કે અનન્તકોટિ અલ્પાડ તેના
એક રોમમાં વસે છે. નરસિંહે પ્રભુરસ પણ પુરુષરૂપે નહિ પણ સખીરૂપે પીધો છે તે
વિસ્મરતું ન જોઈએ ‘ એક તુ એક તુ એક પોતે ’ આ સખેા ‘ તે જ તુ ’ ‘ તે જ તુ ’
ના અમે કયેલા અર્થની ઉપપત્તિ દર્શાવે છે.

વક્ત્રી, શિવાદિકને ધ્યાનમાં પણ જે પ્રભુ અગમ્ય છે તે પ્રભુ ત્રજવધૂઓ સાથે સાક્ષાત
એલે છે.

શિવઅલ્પાદિક મહામુનિ તેને ધ્યાને ન આવે,

ધન્ય ભાગ્ય ત્રજનારતું વલ્લભો લાડ લડવે

વક્ત્રી, શુદ્ધ પ્રતિભક્તિમાં મનાતું એક અદ્ભુત રહસ્ય પણ નરસિંહ ઉપદેશે છે.

‘ અખિલ અલ્પાડનું અમૃત લઈ ચુવતિવદને પીધું,

અદ્ભુત ભલ આપું અખળને, નરવર કાયર અગેરે

હસલુ વનવેલીને આપ્યુ, કોઠિલા સ્વર મકરદેરે,
ગેગ વિમુખજન મર્વને આપ્યુ, લેંગભક્તિ ભગવાનરે

શ્રુતિમાં ઉપદિષ્ટ 'તત્ત્વ દાય પુત્રા ઉપયન્તિ સદ્દ સાધુકૃત્યા, દ્વિપન્ત પાપકૃત્યામ્' રહસ્યના
બેલુ રહસ્ય પણ નરસિંહ ઉપદેશે છે ભગવદ્વિમુખજનને રોગાદિ આપ્યુ, અપલાને અદ્ભુત
બલ આપીને સનકા બનાવી, અને તે યુવતિવદનથી અભિલ છઠ્ઠાંકનુ અમૃત પીધુ, પુરપની
ભગવદસ પાન કરવાકરાવવાની અયોગ્યતા, અને સ્ત્રીની ચોખ્ખતા, એવી સુદર રીતે ભક્ત
નરસિંહે દર્શાવી છે કે રઘુરામદુરહિન વાચકને તો નરસિંહકાવ્યનુ શ્રીવત્સભાચાર્યજીના સિદ્ધાન્ત
સાથે સામ્ય રવત રપુરશે

વર્ણાશ્રમ ધર્મ ગૌણ છે અને ભગવદ્ધર્મ પ્રધાન છે, ભક્તિમાર્ગમાં કર્મ અન્તરાયરૂપ છે,
સર્વ સાધનમાત્ર હરિનામ આગમ તુચ્છ છે, ઇત્યાદિ નરસિંહ જણાવે છે, તે પણ શ્રીમત્-
પ્રભુચરણે ઉપદિષ્ટ દેહધર્મનુ વર્ણાશ્રમધર્મનુ ગૌણત્વ, અને આત્મધર્મનુ, ભગવદ્ધર્મનુ અન્ત-
રંગત્વ અને પ્રધાનત્વની સાથે બહુધા મલતું આવે છે

વર્ણના ધર્મ તે કર્મ કરવા ટલ્યા મર્મ બળેલા ત્યારે ભર્મ ભાગ્યે,
શ્રી રાધિકા કૃષ્ણ ભજ સન્નિયતાનન્દને તેથી નથી કોઇ ધર્મ આવે
મનુષ્યને કર્મ કરવા થટે ન્યા લગી ત્યા લગી ભક્તિનો ભેદ અજગો,
ભાવે ગોવિન્દમય, ભજન ભેદી રહે એક ઉપાસનાને વળગો
જમને ભેગ જમન નરથી ટલ્યા, ભૂખ વેડી સીદ પ્રત કરતો,
તીર્થની શોચના, મેલ મનથી પરિ દેહ દેશીને મા ભજન કરતો.
સકલ સાધનનુ શ્રીહરિનામ છે, પાર પામ્યા કોઇ સર્વ પુરા,
સાક્ષરપી એ સમુદ્ર તરે નેટલા ભવ કાપી ગયા જન શર
મારે તો આરાસો એક હરિ નામનો છેક આગેા મ્હે કયારે જઇએ
ભણે નરસેશો એ નામને આસારે નામને મૂર્તિમાં લીન રહીએ

નરસિંહને એક કૃષ્ણનો જ આગ્રય છે. એની દૃઢ ઇચ્છા પ્રભુના નામ અને સ્વરૂપમાં
જ તહીન થવાની હતી, તે માયાવાદને કોઇ પ્રકારે પોષતી નથી, પરન્તુ પુષ્ટિમાર્ગને જ
પોષે છે યત્ન, યોગ, વ્રત, તીર્થ સર્વ વ્યર્થ છે પ્રભુનામથી હેડ છે ભાવથી કૃષ્ણનુ ભજન
કરો, અને તેની જ ભાક્તને વલગી રહેા. અત્ર પણ પુષ્ટિમાર્ગનુ જ સામ્ય પ્રકાશે છે,
માયાવાદનુ નહિ

પુષ્ટિમાર્ગમાં નિ સાધનના અને દીનતા એ જ સાધન છે. ગમે એટલો પ્રયત્ન જીવ
પ્રભુને રીઝવવાને કરે, પરન્તુ પ્રભુને તો તેનો અન્નિકાર 'પત્ર પુષ્પ ફલ તોયમ્' ન્યાયે જ
કરવાનો છે. સ્વનિસાધનતા અને દીનતા દર્શાવતા અને પ્રભુનુ માહાત્મ્ય ગાતા નરસિંહ
ઉચ્ચરે છે કે,

૨ હરહરતા માયાવાદી અને પુષ્ટિમાર્ગીયનુ અખાનાં કાવ્યમાં શ્રીમદ્ભગવાદના જલવાદનુ
દર્શન નેટલુ અસંભવિત છે, તેટલી જ નરસિંહમહેતાના કાવ્યમાં માયાવાદનુ અસંભવિત છે, છતાં
જલવાદી ભક્ત નરસિંહના કાવ્યમાં પ્રતિષ્ઠ રઘુરિત જલવાદ અને ભક્તિનો ન્યકાર કરીને તેમાં માયા
વાદનો અધારોપ કરવો એજ દુરાગ્રહ, ને સંપ્રદાયમ જન્મ ય તે સંપ્રદાયના ઉત્કર્ષનુ તમેામૂલક
અસદન એ દુરાગ્રહનો હેતુ જણાય છે

તારી કેમ કરી પૂજા કરે શ્રીકૃષ્ણ કૃપા નિધિ અકલ આનન્દ કલ્યાણ ન જાયે,
 સ્થાવર જંગમ વિધ વ્યાપિ રહેા, કેશવા કહીયે કેમ સમાચો.
 બાર મેઘ કરી સ્નાન શ્રીપતિ કર્યા સખી ધારે હરી કેમ રીઝયા,
 ઝોજણ પચાસ તુને વાયુ બળન હરે સૂક્ષ્મ વાયુ તુને કેમ ગમીયા.
 સૂક્ષ્મરૂપે કરી તણ ત્રિલુપન તખ્યાં ચન્દ્રરૂપે કરી અમૃત ઠાર્યા,
 મેઘરૂપે વરસો મે વિહૃલા, વાયુરૂપે કરીને વધાર્યા.
 અઠારભાર વનસ્પતિ હરનિસ પીમણે, માળા તે પાનરી શરીરે લાવે
 શુભા ચ દન કરી પ્રભુ તુને પૂજ્યે અ જના બેઠકની દુષ્ટ ના'વે.
 તારે નિત નિત અવનવા નેવે કમવા કરે સૂક્ષ્મ નેવે કેમ તુલ્ય આવે.
 ભણે નરસૈ થો, જેને કૃષ્ણરસ, ચાખીયો પુનરપિ માતને અર્જન ના'વે

પ્રભુનું વિરુદ્ધભાવનું દર્શાવતા લગવ-આહારન્યુ ગાન કરવામા નરસિંહનું અહોભાગ્ય છે ! આટલું પ્રત્યક્ષ સામ્ય છે, છતાં જો કોઇ ન સ્વીકારે તો તેને આપણે ખીજું શું કહીશું ? માત્ર 'મનન્તો ધન્યા'. સામ્ય સ્વીકારતા છતાં નરસિંહ પુષ્ટિમાર્ગનો "વધૈયો" છે એ કોઇ પૃથગ્જનને ન સ્મરતું હોય તો આપણે શું કરીએ ? દયારામાદિ અસખ્ય વૈષ્ણવો એવું માનતા આવ્યા છે અને માને છે, તેને આપણી અરચિની શી પડી છે ?

આ સિવાય પણ નરસિંહના અનેક પદો છે કે જેમા અહવાદ અને પુષ્ટિમાર્ગના જેવો ઉપદેશ નરસિંહે કર્યો છે. નરસિંહના પદોમાં માયાવાદ તો ક્યાહિએ દૃષ્ટિગોચર થતો નથી, જે પદો શુભરાતીના લેખકે ટાક્યા છે તેમાં પણ નથી, પ્રત્યુત પુષ્ટિમાર્ગસદૃશ ઉપદેશ તો છે, જે અમે અનેક પદો ટાકીને સિદ્ધ કર્યું છે. આ પ્રગરે નરસિંહ મહેતા પુષ્ટિમાર્ગને બહુધા મક્કતા આવે છે તેથી, અને શ્રીવલ્લભાચાર્યની તરત જ પૂર્વ થયલા હોવાથી જો વૈષ્ણવો એને પુષ્ટિમાર્ગનો "વધૈયો" માને તો તેમણે અપરાધ કર્યો નહિ કહેવાય. એ માન્યતા આટલા બધા સખ્ય પ્રમાણોથી સિદ્ધ હોવા છતાં ન સ્વીકારવી, અને નથી તેરેા માયાવાદનો અશ નરસિંહકાવ્યમાથી કલેશથી કાઢવા પ્રયત્ન કરવો એ જ કેવળ દુરાગ્રહનું સ્વરૂપ. અત્ર કહેવું જોઇએ કે નરસિંહ કેટલી જગ્યાએ શિવાદિને કૃષ્ણસ્વરૂપ દર્શાવ કહે છે, અને કેટલીક જગ્યાએ પ્રાપ્ત પણ કહે છે, તે ઉપરથી એમ અનુમાન થાય છે કે કેટલીક (જેવી કે બાલલીલા) કૃષ્ણલીલા શિવાદિને ગમ્ય હશે, બ્યારે કેટલી લીલા (જેવી કે રાસાદિલીલા) અગમ્ય હશે, અથવા કમિતુ શબ્દસૌચિત્ય પણ હોય, ગમે તેમ હોય, અજ્ઞ નાસ્માકમાગ્રહઃ વતો ન કિચ્ચિદેતત્ !

શ્રીકૃષ્ણાર્પણમસ્તુ ।

૧. જેણે વાચનશ્રેય વિશાલ છે તેને અન્ય ધર્મમાં તો શું પણ અનેક મહાપુરુષના જન્મમાં પણ વર્ધાપકત્વના અનેક દૃષ્ટાન્ત સુવિદિત હશે.

૨. શ્રીશુક શ્રીમદ્ભાગવતશાસ્ત્રના પ્રવર્તક છે, પુરાણમાં શ્રીશુકને શિવાવતાર માન્યા છે, અને શ્રીમદ્ભાગવતમાં પણ પ્રસ્તુત થયના ઉત્કર્ષસૂચનના પ્રસંગમાં વૈષ્ણવતાના યથા શંકુ. એવું વાચ્ય દૃષ્ટિગોચર થાય છે, તેથી શિવરૂપ અને શુકરૂપ ઉભયે (યકરાચાર્ય નહિ) માર્યાદિક વૈષ્ણવ હોવાથી માર્યાદિક ભગવદ્લીલા અનુભવે, પરંતુ ચક્રવર્ત્તપરમેષ્ઠિપુરોગા કથાદિ શ્રીમદ્ભાગવતના દસમસ્કંધીય યુગલગીતીય શ્લોકમાં વેળાના પ્રવર્તિત રાસાદિક લીલામાં શિવાદિને મોઢ વધેા સૂચ્યો છે, તેથી શિવને કે શુકને કોઈને પણ પુષ્ટિમાર્ગીયત્વવશત રાસાદિલીલાનો તો સ્વર્ગને પણ અનુભવ નથી.

પુષ્ટિભક્તિસુધાકરને બે બોલ લખનાર મી. ત્રિવેદીને બે બોલ.

(આ લેખ માટે લેખક પોતે જવાબદાર છે)

“ ઠાઠી સાસરે જાય નહીં, અને નાડીને શીખામણુ આપે ” તેવા ઘાટ મી. ત્રિવેદીએ ધી ‘ગુજરાતી’ તા ૨૫-૨-૧૪ ના અક્રમાં લેખ લખી વર્તન કરી દેખાડ્યું છે. એક તરફથી સુધાકરે ગાલિ પ્રદાનનો ધધો આદર્યો માટે મી. ત્રિવેદીએ શીખામણુના બે બોલના પદાને બીજી તરફથી પોતે જ એક મુખ્ય વૈષ્ણવ સંપ્રદાયના પૂજ્યપાદ શ્રીમદ્ આચાર્ય તરફ ફૂતકો અને અમાનસીક લજ્જાવીને ગાલિપ્રદાનનો વરસાદ વરસાવ્યો. આટલા માટે તે મી. ત્રિવેદીને પણ બે બોલ લખવાની જરૂર જણાઈ છે

ગુજરાત સવસંપ્રદાન પાને ૧૩૪ ઉપર જણાવવામા આવ્યું છે કે ગુજરાતમા ત્રણ સંપ્રદાય અને ત્રીસ ઉપરાત પંથો છે આ ત્રણ સંપ્રદાયમાંના આ લેખમાં ફક્ત બે સંપ્રદાય (૧) પૂજ્યપાદ શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યનો એક અને (૨) શ્રીશંકરાચાર્યનો બીજો-એવા બે માટે જ આપણે લખવાનું છે ગુજરાત મર્વસંપ્રદાન જે સંપ્રદાયો અને પંથો માટે લખવામાં આવ્યું છે તેની ધરેણ જણનારાઓની માહિતી માટે મી. વીલસન કૃત હિંદુઓના ધર્મની બાબતમા જે નિબંધો અને લાપણોના સંગ્રહ છ સ. ૧૮૬૨ ની સાલમા પ્રકટરેન્ડોલ્ડ રોસ્ટે પ્રકટ કર્યો છે ને વાચવાની ભલામણુ કરીએ છીએ. તેના પાને ૩૧ થી ૩૩ ઉપર સંપ્રદાયો અને પંથોની નોંધ કરી છે. ઉપર જણાવેલા બે સંપ્રદાયમાંના એકનો હેવાલ રૂઢ સંપ્રદાય ઉરફે પૂજ્યપાદ શ્રીમદ્ વલ્લભી સંપ્રદાયનો-તે અચના પાને ૧૧૬ થી ૧૩૬ સુધી છાપેલો છે અને બીજાનો હેવાલ ડંડી અને દયાનામીના મયાળા નીચે પાને ૧૬૧ થી તે પાને ૨૩૭ સુધી છાપેલ છે આ અચના ઉપયોગી-મી. ત્રિવેદીએ જે આધારોથી પૂજ્યપાદ શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યની જ્ઞાત માટે ફૂતકો મુઠ્યા છે તેના કળા ચડીયાતા અચના આધારથી શ્રીશંકરાચાર્યની જ્ઞાત માટે મી. ત્રિવેદીના જ સિદ્ધાંતો અદ્યુ કરવામા આવે તો તે કેવી હોવી જોઈએ તેનો તર્ક કરવાનું કામ મી. ત્રિવેદીને અને ગુજરાતી પત્રના અધિપતિ જેનું વલણ પૂજ્યપાદ શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યની વિરુદ્ધ હોય તો તેને અને વાચકદુ-દને સોંપીએ છીએ

મી. ત્રિવેદી શ્રીશંકરાચાર્યના સંપ્રદાયના હોવા જોઈએ, અને સુધાકરના લેખકો પૂજ્યપાદ શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યના સંપ્રદાયના હોવા જોઈએ ધી ગુજરાતીના અધિપતિનું વલણ ઉપર જણાવવા પ્રમાણે શ્રીશંકરાચાર્ય સંપ્રદાય તરફમા અને પૂજ્યપાદ શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્ય સંપ્રદાય વિરુદ્ધ હોતું જોઈએ, કારણ કે શ્રીશંકરાચાર્યના અનુયાયીએ પૂજ્યપાદ શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યને “વાદાલ” વિગેરે અનુમાન કરી સંગ્રા આપીને મોઝલેલો લેખ પોતાના જાપામા જાપના જરાપણુ આવકો આધો નહી, પણ જે સિદ્ધાંતોથી તેરી સંગ્રા મી. ત્રિવેદી આપવાને જાપા માં લખવા ભાગ્યશાળી થયા તેજ સિદ્ધાંતોનો ઉપયોગ મી. વીલસન કૃત ગ્રંથમા શ્રીશંકરાચાર્યના જન્મની કેરલ ઉત્પત્તિની ક્તકથાના સિદ્ધાંત સાથે મેળવી તેરી સંગ્રા શ્રીશંકરાચાર્ય માટે ઉત્પન્ન થાય માટે તે પ્રકટ કરવા તે પત્રના અધિપતિએ પાછી પાની કરેલી હોવાથી એ લખ આ પત્રમા પ્રકટ કરાવવાની હમોને ઘણી કડવી ફરજ પડી છે.

એક સંપ્રદાયના અનુયાયીએ શંકરાચાર્યના સંપ્રદાયના સ્થાપક માટે અધિકૃત લખ્યું તો તે સંપ્રદાયના ધુરધર (૧) અનુયાયી મી. ત્રિવેદીએ લખનારના સંપ્રદાયના મુળ સ્થાપક

માટે ખરા અને ખોટાનો લક્ષણર પથુ વિચાર ન કરતા “ બે બોલના ” નામે લખતા “ ચાંડાલ ” વિગેરે શબ્દોનો પ્રયોગ કરતા કોઇ જાતની તેને કપારી છુટી નહીં અફસોસ !!! ચાંડાલ શબ્દોના પ્રયોગ કરવાના સાહસનુ કારણુ મી. ત્રિવેદીનો નીચે જણાવેલો (Syllogism) ન્યાય છે.—

Major premise } સન્યાસીમાથી ગૃહસ્થ ચનારને ધર્મશાત્રમા “ વાતાસિ ”
પ્રધાન સાધન } (એ કેલુ ખાનાર) તથા “ આહુતપતિત ” કહેવાય છે.

Minor premise } શ્રી લક્ષ્મણભટ્ટ પરદ્યા બાદ સન્યાસી થયા હતા. અને
ગૌણ સાધન } સન્યાસીમાથી ગૃહસ્થ થઇ સસાર ભોગથી પ્રજા ઉત્પન્ન
કરી હતી.

Inference } શ્રી લક્ષ્મણભટ્ટ “ વાતાસિ ” તથા “ આહુતપતિત ” કહેવાય.
માટે અનુમાન નં. ૧. }

મી. ત્રિવેદીનો—Syllogism—ન્યાય નગર બે નીચે પ્રમાણે તેમના તરફથી અપાયેલો છે

Major premise } સમૃતિના વાક્યોમા કહ્યું છે કે
પ્રધાન સાધન } (૧) સન્યાસીથી ઉત્પન્ન થયેલી પ્રજાને
(૨) જ્ઞાતિથીએ શુદ્ધ થકી પેદા કરેલી પ્રજાને, અને
(૩) સગોત્રની કન્યામા પેદા કરેલી પ્રજાને
ચાંડાલ કહી છે.

Minor premise } પૂન્યપાદ શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્ય સન્યાસી લક્ષ્મણભટ્ટની પ્રજા
ગૌણ સાધન. } છે

માટે Inference ... } ગૌણ સાધનમા જણાવેલા આચાર્ય—કહેવાય.
અનુમાન નંબર ૨. }

આવી રીતના મી ત્રિવેદીના બે અનુમાનો થી ગુજરાતીમા પ્રકટ કરવામા આવ્યા છે, અને તેના આધારમા કાશી—મનારસના સખ જગજી શ્રી ચંદ્રપ્રસન્નો પરદેશગમનની બાબતમા આપેલો ફેસલો “ કવિ રત્ન ” “ મહારાજ લાઇનલ કેસ ” “ મહારાજોનો પથ ” અને વર્ણસંકરનામી Black-t-Andand જ્ઞાકટાનદ—[જેનુ નામ બે શબ્દોમાના એક ધ્રુવિજ અને બીજા દેશી એ બે શબ્દોના લગનની પ્રજા—વર્ણસંકર—જ્ઞાકટાનદ] ના ગ્રંથો નોધવામા આવ્યા છે.

કાશી બનારસના સખજગજો જે ફેસલો આપ્યો છે તે અપીલમા હાજર ચયજો જણાય છે તે અપીલની સુનાવણીનો રીપોર્ટ સાજ વર્તમાનના તા. ૨૨-૧-૧૪ના અંકમા જે હેવાલ પ્રગટ થયો છે તેમા અલાહાબાદ હાઇકોર્ટના ધ્રુવિજ ન્યાયમૂર્તિએ કહ્યું છે કે ચંદ્રપ્રાસુએ સંસાર સુધારાની લલ્લત સુકાલમાં લાવવી જોઈતી ન હતી તે “ સદંતર અસંબદ ” છે તેને માટે ‘ સુકાલમા બીલકુલ સ્થાન નથી. ’ આ ઉપરથી જણાશે કે મી ત્રિવેદીએ જનસમાજને ભુલાવામા નાખવા માટે ઉપરનો ફેસલો જે અપીલમા ચર્ચાતે પાત્ર છે તે ટાક્યો છે. તેમાં ન્યાય આપનાર ન્યાયાધીશ માટે તેના ઉપરીએ ઉપર પ્રમાણે અભિપ્રાય જણાવ્યો છે.

હવે મહારાગ્ન લાઇબ્રેરી કેસ નં ૬. સ. ૧૮૬૨માં સુધારાયો છે તે સુધારાવાળાઓને અને આ પૂજ્યપાદ શ્રીમદ્ વજ્રી સંપ્રદાયના દુરમનોને એક બાઇબલ-કિવા કુરાન રૂપે માનીતો ઘર્ષ પડ્યો છે પણ હમોને અભ્યર્થના એ થાય છે કે એ કેસમાં મુદ્દા ઉપર આપેલા અભિપ્રાય શિવાય બાકીના ખાનગીજ અભિપ્રાયો સમજવાના છે, અને તે પણ તેજ કામના પદાકરોને બંધન કરતા છે. છતાં તે ન્યાયમુર્તિએ આપેલા સુકાદા તરીકે ઘુસાડ વામાં આવે છે. આખા સંપ્રદાયને તે કોઇ રીતે બંધનકારક નથી આ સંપ્રદાયનો મુખ્ય પાયો “ભક્તિ” અને ઇશ્વર પ્રત્યેના પ્રેમ “Love towards God” “amor Dei” છે અને તેનું રહસ્ય અન્ય વૃત્તિવાગ્દાને ભાગ્યેજ સમજી શકે છે આધારણ રીતે વૃત્તિઓ શૂંગાર રહસ્ય તરફ વલખા મારે છે તેવી વૃત્તિઓને આ “પ્રેમ સાગર” સૂઝાર સાગર જણાય છે તેમાં સ્વેચ્છા દેતો વાર ‘સુતાનું મન બાવળીએ’ એવો ઘટ ઘટ પડ્યો છે. લાડીન બાપામાં લખાયેલા શાસ્ત્રોમાં “Amor Dei” ઇશ્વર પ્રત્યેના પ્રેમનું લક્ષણ બુદ્ધિય યિતરાયણ છે. આજ બે શબ્દોના અર્થ જુદા જુદા રૂપમાં કરવામાં આવ્યા છે. કોઇ કહે છે કે “ઇશ્વરનો પ્રેમ” બીજા તરફ અથવા બીજાઓનો “પ્રેમ ઇશ્વર પ્રત્યે” આમાં જેને જેનું કાવે તે તેવો અર્થ કરી માનસિક વૃત્તિઓને તૃપ્ત કરે છે.

મહારાજોનો પથ નામનું પુસ્તક કોઇ રીતે શાસ્ત્રીય ગણાય નહીં. તેના લેખક કોઇ પણ ગણનીનો હોય તેમ જણાયુ નથી. મહારાજ લાઇબ્રેરી કેસનું તે અમુકનું હોયુ બોધ્યે માટે એ આધાર તરફ ક્યો ધર્મશાસ્ત્રીય જ્ઞાનનો અભિભાષી નજર કરે? નીંદાખાનાનો તે સમ્મદ કહેવાય છે. તેમાં એક પણ વાત જાનની હોય તેવી તો દં. ૧ મળી આવી નથી બ્રહ્મકટાનંદના પુસ્તકો પણ ગટરના કીડાને જ કામમાં હોય એમ જણાય છે. આ લેખક પોતાનું નામ ધારણ કરવામાં ધણી ખુબી વાપરી છે એક ઉદાહરણ. Blackwoodજી, અને બીજા ટેલી ગ્રાફ “આજુદ”. એમ બેના પીછાચ લખ કરીને તેની પ્રજા “બ્રહ્મકટાનંદ” એટલે દુહાપણું કરવામાં આજુદ પામનાર એમ ઉત્પન્ન થયેલી જણાય છે. આ નામ વર્ણસકર ગણાય. આવાની લેખણી તે કેવી હેવી બોધ્યે? એના નેત્રોમાં રોપની જુદાજ પ્રકારની સુ-કાયલી જણાય છે. કસને કીડીયુ ભગવાન જુદાજ સ્વરૂપમાં દર્શાવે પડેલા, ગોપીઓને પણ જુદાજ સ્વરૂપમાં, જગેદ્વારને પણ જુદાજ સ્વરૂપમાં-દર્શન થયા આમાં તેમના અનુભવોનો હોય. કીનાથજીની મૂર્તિ સંહીના મોટા ભાગને એક સ્વરૂપમાં જણાય છે તો આ બ્રહ્મકટાનંદને બેરવરપે જણાય છે. જેનું જેનું પ્રારબ્ધ લેલા અને મજનુ-રેમિઓ અને ભુધીલટ-એકબીજાને જે નેન અને ભાવથી નીરખતા તેજ નેન અને ભાવથી તેની આસપાસનો જનસમાજ નીરખવા નિષ્ફળ થયેલો. આ બ્રહ્મકટાનંદ ઘણું કરીને બેરવરપેનો ઉપાસક હોવો બોધ્યે. જેનેનો ઉપાસક તેને તેના દર્શન આવાના લેખ ઉપર મી. ત્રિવેદી પોતાની મનવજ પાર પાડ્યા ભને આધાર રાખે પણ તે આ રરે રૂકત કવચ લખવાના જરનાજ જેવો સમજવો. ગમે તે હોય પણ આટલી વાત મી. ત્રિવેદીએ પૂજ્યપાદ શ્રીમદ્ વજ્રી આર્ચને નીચ વૃત્તિથી ભંદ્ય માટે જેવા આધારોનો ઉપયોગ કરેલા જણાય છે તેવી રીતે બે તેના સાથી પદમણિ કોઇ એવીજ રીતની દંતકથાનો આધાર લખને ત્રીયકથામાં માટે પ્રગટ કરે તો મી. ત્રિવેદીનું કૃપ “ખાડો બેદરે તેજ પડે” તેના જેવું ઘટનડી પડે? દશાય એમ જણવે “લેને ગર્ભ પુન તે બોધ આપ અસમ.” બે એમ થાય તો તે

ધણી દયાને પાત્ર થતા જોઇએ.

આવી દયામણી સ્થિતિ મી. ત્રિવેદીની ચચલી દેખાડવા માટે હમે ઉપર જણાવેલા વીલસનકૃત ગ્રંથના પાન ૧૯૮ ઉપરના છેલા પેરેઆફની નોંધ લખે છે.

“ With regard to the place of birth of Sankaracharya and the tribe of which he was a member, most accounts agree to make him a native of Kerala or Malabar, of the tribe of Nimburi Brahmans and in mythological language of the sect an incarnation of Sive. According to other traditions he was born at Chidambaram, although he transferred his residence to Malabar; whilst the Keral-Utpati recognizes him the offspring of adultery, for which his mother Shri Mabadevi was expelled her caste ”

એટલે—“ ધણા હેતુઓ ઉપરથી જણાય છે કે શંકરાચાર્યની જન્મભુમી કેરલ ગામ અથવા મલબાર હતી અને જાતે તે નિજુરી બ્રાહ્મણ હતા, અને પુરાણોક્ત ભાષામાં કહીએ તો શીવનો અવતાર હતા બીજી દંતકથાઓ એમ જાહેર કરે છે કે તે સ્વીદ્યર્મમા જન્મ્યા હતા, જે કે પોતાનું રહેઠાણ મલબાર લઈ ગયા હતા. “ કેરલ ઉત્પત્તિ ” માને છે કે તેની જન્મભુમી મલબાર છે અને તેમની માતૃશ્રીએ—‘ઝીનાળું’ કરેલું તેમથી તે પેદા થયેલા, જે ઈનાળા માટે તેમની નાતે તેમની માતૃશ્રી માહાદેવીને નાત બહાર કાઢી મુકી હતી. ”

મી. ત્રિવેદીના સિદ્ધાંતો ઉપર દર્શાવવામાં આવ્યા છે તે પ્રમાણે શ્રીશંકરાચાર્ય “વર્ણ-સકર ” ગણાવા જોઇએ, અને તેની માએ જે કોઇ શુદ્ધ સાથે ઈનાળું કર્યું હોય તો તે ચાઢાલ કહેવાય હાય અફસોસ !!! આ દંતકથા જે ખરી હોય તો આ મી. ત્રિવેદીના સપ્રદાયના મુળ સ્થાપકની જાન અને ઉત્પત્તિ માટે શું કહેવાય વાઝ ? મી. ત્રિવેદીનો Syllogism ન્યાય આ બાબતનો નીચે પ્રમાણે મુકાય —

Major premise પ્રધાન સાધન	{ “ સ્મૃતિના વાક્યોમાં કહ્યું છે કે પોતાના ધણી રીવાજ બીજથી ઉત્પન્ન થયેલી પ્રજા વર્ણસકર કહેવાય છે, અને જે શુદ્ધી બ્રાહ્મણીએ પ્રજા પેદા કરી હોય તો તે પેદા કરેલી પ્રજાને ચાઢાળ કહેવાય છે. ”
Minor premise ગૌણ સાધન	{ કેરલ ઉત્પત્તિની દંતકથા પ્રમાણે શ્રીશંકરાચાર્યની માએ ઈનાળું કરીને શંકરાચાર્યને જન્મ આપ્યો હતો, જે માટે તે નાત બહાર મુકાઈ હતી. ”
Inference અનુમાન	{ માટે, શ્રીશંકરાચાર્ય વર્ણસકર કહેવાય.

આ માહાદેવીએ ઈનાળું કંઈ જાતના પુણ્ય સાથે કરેલું તે દંતકથા જણાવતી નથી. એ બ્યલિચારે માહાદેવીએ પોતાની જાતના બ્રાહ્મણ સાથે તો નહીં જ કરેલો હોવો જોઈએ કારણકે જે તેમ હતે તો નીજુરી જાતે તેને પણ માહાદેવી સાથેજ નાતબહાર મુકેલો હોવો જોઈએ અને જે તેમ હતે તો દંતકથા જાહેર કરતે. નીજુરી જાતનો શુદ્ધ તરફ ધણોજ

કદો-તીખો તીરકાર હશે અને તે એટલે સુધી કે તેને જાણે પડ્યો હોય તો તેઓ સચેત્ત સ્નાન વીધી કરી શુદ્ધ થતા. આ બાબતમાં વધારે તકો ચવાવવાની કાંઈ જરૂર નથી. કાંધે ધોવાથી કાદવજ નીકળે ઉપરનો ફરો ટાકવા હમો ઘણાજ દીલગીર મીએ કારણકે હમો શ્રીશકરાચાર્ય માટે માન ધરાવીએ છીએ. ફક્ત મી, ત્રિવેદીના કુતર્કોનું અવલોકન કરતા ઉપર લખેલી ફજ અદા કરવી પડી છે.

હવે પૂજ્યપાદ શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્ય માટે મી. ત્રિવેદીનાજ સીનોગલમ (Syllogism) ન્યાય પ્રમાણે જણાવેલી સગા બીલકુલ લાગુ પડતી નથી. મી વીલસનકૃત ગ્રંથના પાન ૧૧૯-૧૨૦ પ્રમાણે " The original teacher of the philosophical tenets of this sect is said to have been Vishnu Swami, a commentator on the texts of the Vedas x x He was succeeded by Jnana Deva who was followed by Nama Deva and Trilochana, and they, although whether immediately or not does not appear-by Vallubh-sswami, the son of Lukshman Bhutt, a Tailanga Brahmin, who taught in the 16th century. "

અર્થ—એમ કહેવાય છે કે આ સમ્રાજ્ય (વલ્લભી) ના તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતોના પ્રથમ વિશ્વસ્વામિ શિક્ષક હતા, જેણે વેદ ઉપર ટીકા કરી છે. સારપત્રી જ્ઞાનદેવ યથા ત્યાર પછી નામદેવ અને ત્રીલોચન યથા અને તેમની પછી તરતજ કે કેટલોક વખત પછી વલ્લભસ્વામી—જે એક તેજગા બ્રાહ્મણ શ્રી લક્ષ્મણજીના ચિરંજીવી યથા જેઓ ૧૬મા સદ્કામા તે સિદ્ધાંતોનું શિક્ષણ આપતા હતા. "

આમા તેમના પ્રાકટ્ય માટે શ્રીશકરાચાર્ય માફક લખવામા આવ્યું નથી મી ત્રિવેદી પણ કહેતા નથી કે તેમની માતૃશ્રીએ અન્ય સાથે બહેવાર (માહાદેવી માફક) કરીને તેમને ઉત્પન્ન કર્યા તેઓનું કહેતું એટલુંજ છે કે તેમના પિતાશ્રી પ્રથમ સન્યાસી હતા તે સન્યાસ છોડીને ગૃહસ્થાશ્રમમા દાખલ થયા, અને આ આશ્રમમા રહીને પ્રજા ઉત્પન્ન કરી. આથી ખુલ્લું છે કે પૂજ્યપાદ શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્ય શ્રીલક્ષ્મણજીની ધર્મપત્નીના પુત્ર શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્ય છે. તો મી ત્રિવેદીના સિદ્ધાંત પ્રમાણે તે વર્ણસંકર ગણાય નહીં. તેમના પિતાશ્રીની ગૃહસ્થાશ્રમ સ્થિતિમા આગ્રા પછી તેમનું પ્રાકટ્ય થયું એટલે તે સન્યાસીથી પેદા થયલા પણ ગણાય નહીં જો લક્ષ્મણજી સંન્યાસી આશ્રમમા રહીને પોતાની સ્ત્રી સાથે બહેવાર કર્યો હતો અને બાળકને જન્મ આપ્યો હતો તો મી ત્રિવેદીના સિદ્ધાંતને કાંઈ લુલો લગડો ટેકા મળતે તેમ પણ જન્મ્યું નથી. માટે કાંઈ જાતનો દોષ મી ત્રિવેદીના લખતા પ્રમાણે પૂજ્યપાદ શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યને લાગુ પડતો નથી. શ્રી લક્ષ્મણજીજી જે અર્થમા સન્યાસી શબ્દ ધર્મશાસ્ત્રમા સમજવામા આવે છે તેવી રીતે કદી પણ સન્યાસ ગૃહણ કર્યો ન હતો આ વાત બ્રહ્મકટાનંદના ગ્રંથોનું ખડન કરનાર રચક જણાવેલું છે તો શ્રી લક્ષ્મણજીજી સન્યાસી ધર્મશાસ્ત્રના સીદ્ધાંતો પ્રમાણે ન થયા હોય તો તે સન્યાસી પણ કહેવાય નહીં માટે તેની પૂજને કાંઈ જાતનો દોષ લાગે નહીં. આ ઉપરાંત આ બાબત વધારે લખવાની જરૂર જણાતી નથી. હમોએ લેખ લખવાની બીલકુલ પણ દરકાર કરી

નદી હોતે પણ સારાની સારાસ એ નરસાને કાપી જવાનું સ્થાન હોય છે તેનું મ્યાન આપવું નદી' એ હમારો ધર્મ સમજીએ જીએ.

મી. ત્રિવેદીએ પ્રશ્ન કરેલો છે કે તેણે જે અથો ઉપર આધાર રાખ્યો છે તે અથો શા સાર જમ કરાવ્યા નથી તથા તેના લેખકોને શા સાર ન્યાયની કોર્ટમાં ધસડ્યા નથી. આનો જવાબ એટલો જ છે કે કીચડમાં પથ્થર નાખવાથી જાંટા કાઢે છે વાત ? તેમ જ જે પાણી ને કચરાનો સંગમ થાય તો કચરો ધોવાશે નહીં અને ધોનાશે તો પણ તે પાણી મેલ થવાનુંજ.

બીજા એવું કહેવાયલું કહે કે

“ નથી ન્યાયને હાય પગ, જેમ તેમ ગબડી જાય; ”

“ અરે ! અદાલત એ યદ્ધા, દિવાની કહેવાય. ”

ત્રીજા કારણ એ છે કે હક્ક અને નીચ વૃત્તિના આદર્મીઓ એમ માની લે છે કે બીજાની નિંદા કરીશું તો પ્રસિદ્ધિમાં આવીશું અને જે હમારો ઉપર કામ ચલાવવામાં આવશે તો આપણે તો કાંઈ ખોટું નહીં પણ એથી વધારે પ્રસિદ્ધિમાં આવીશું. આવો દેવુ ઓતો પાર ન પડે માટે જ શદ્દાણીઓ આવી નીચ વૃત્તિઓને બીજકુલ ઉત્તેજન આપના થી તેમ તેમને કોર્ટદારે ધસડતા નથી. આવા નિંદાખોરોને પોતાના મિત્ર ગણે છે અને ઓ દોષ આપુય ભોગવે એવી ઇચ્છા ધરાવે છે. કારણ કે—

“ નિંદા હમારી ને કરે, મિત્ર હમારા સોય; ”

“ સાથુ લેવે ગાંઠકા, મેલ હમારા ધોય. ”

આવી બાજતમાં હમોએ વીલસનના અંથનો ઉપયોગ શા સાર કર્યો છે ? શા સાર કોઈ શાસ્ત્રીય ઇતિહાસનો ઉપયોગ કર્યો નથી ? તેનો જવાબ એટલોજ કે મી. ત્રિવેદીને આજ અનુકૂલ છે. શ્રીયંકરાચાર્યના માયાવાદનું મહત્ત્વ વધારવા હિંદુ વિદ્વાનોના નામોનો—મેશમુલર વિગેરેનાં ઉપયોગ કરે છે તેઓ તે વિદ્વાનોના મનના શોખીન જણાતા હોવાથી હમારે મી. વીલસનના અંથનો ઉપયોગ કરવો પડ્યો છે.

ઉપરના અનુમાને હમારા પોતાના નથી, કરેલ ઉત્પત્તિમાં જે દક્ષીકૃતો મળ્યા આવી છે તેના મી. ત્રિવેદીના સિદ્ધાંતોસાથે શુ અનુમાનો તર્ક સાસ્ત્રના નિયમો પ્રમાણે નીકળે તે જેમ મી. કીવેદીએ અનુમાનો વૈષ્ણ સમ્રાટના મુખ્ય સ્થાપક પૂન્યપાદ શ્રીમદ્રામાચાર્ય માટે જનસમાજ આગળ ગુજરાતી તા. ૨૫. ૧. ૧૯. માં પ્રગટ કર્યા છે તેમ તેના તર્કશાસ્ત્રનો ઉપયોગ કરી મુકવામાં આવ્યા છે, માટે કોઈએ પણ એમ ન સમજવું કે એ અનુમાનો ને અભિપ્રાયો અમારા પેનાના છે.

જુલે ૨૨ લાયસેરી

તા. ૧૧-૩-૧૪

{

જી. કારીદાસ નારણદાસ દલાલ.
બ. નં. એલ. એલ. બી. વકીલ દાઈકોર્ટ.

લીલાવૈચિત્ર્ય.

ચાલુ વર્ષ શ્રીવલ્લભકુલના વિસ્તાર અર્થે ધણુ જ લાભલાયક છે, એમાં કશો સંશય નથી. પુ. ભ. સુ. ના ગતવર્ષના તૃતીય અક્ષના ૪૫ માં ૫૪માં એલુ લખવામાં આવ્યું હતું કે “શ્રીદારિકાધીરાજની કૃપાથી એઓશ્રીને સાં ત્રણ લાભનું પ્રાકટ્ય થયું છે, અને ચતુર્થનું પણ થશે.” આ વાક્યનો અર્થ અનુભવ કરવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયેલા જોઈને અમને અત્યંત દયા છે. તૃતીયપીઠાધીશ્વર ગોરવાશ્રી શ્રી ૬. શ્રીમદ્બાલકૃષ્ણલાલજીમહારાજને ત્યાં ચતુર્થલાભનું પ્રાકટ્ય થયું છે, એ જાણીને પુ. ભ. સુ. ના વાર્તા ખચિત જ આનંદિત થયા હશે. મહારાજશ્રી હાલમાં અમદાવાદમાં મિરાજે છે, અને ત્યાં શ્રીમદ્ધાર્મચરણ અને અન્ય તેમના વરપોએ નિર્મિત ગ્રંથોનું ત્રજલાયામાં વ્યાખ્યાન પણ કરે છે, અને તેના લાભ લાના વૈષ્ણવ ગણના સદગૃહસ્થો લે છે. આ સમયે મહારાજશ્રીને અમારું નમ્ર સ્વગ્ન છે કે-અનંતવાદ જેવા દ્રવ્યસપત્ત વૈષ્ણવસંપ્રદાયના નગરમાં એત-માર્ગીય ગ્રંથોનું મુદ્રણ કરવા માટેની એક સંસ્થા જે સ્થાપવામાં આવશે તો ખચિત જ તેથી આ સંપ્રદાય ઉપર આપનો મહાન્ ઉપકાર થયેલો ગણાશે મહારાજશ્રીને ત્યાં પણ આવા શુભ પ્રસંગો ઉપર હૃદયથી શીખ્યાનું અર્થ થાય છે, તેની સાથે આ નામમેવા તરફ જો ધ્યાન આપવામાં આવે તો અમે નથી ધારતા કે એ કાર્ય અશક્ય થઈ પડે વળી મહારાજશ્રીએ ઉત્તરાવધ્યામાં આચારવિચાર અને અવહારથી વૈષ્ણવોઉપર ઘણી સારી છાપ બેસાડી છે, તો આશા છે કે તેઓશ્રી અતિ અગત્ય ધરાવતા નામસેવાના પ્રસંગોને ભૂલી જશે નહિ અને સંપ્રદાયની યથાશક્તિ સેવા કરવાની સ્વકર્તવ્યતા વિરમશે નહિ જ.

ચોરબદરવાળા મુપ્રસિદ્ધ શ્રીજીવનલાલજીમહારાજના લાલખાવા શ્રીરણુહોડલાલજીને ત્યાં પણ એક લાભનું પ્રાકટ્ય થયું છે. શ્રીદેવકીનંદનાચાર્યજીની પેઠે શ્રીજીવજીલાલજીમહારાજે પણ પુસ્તક દ્રવ્ય સંપાદન કર્યું છે, અને તેઓશ્રી તો આપ્રદાયિક ગ્રંથોનું મુદ્રણ કરાવવાનો ઉચ્ચાદ પણ ધરાવે છે ખરા, તો આવા અપૂર્વ આનંદલાયક પ્રસંગે તેઓશ્રી પણ જો કંઈ રકમ નામસેવાનિમિત્તથી અલગ કાઢે અને અપ્રસિદ્ધ ગ્રંથોનું સત્વર મુદ્રણ કરાવે તો સંપ્રદાયને લાભ થયા સિવાય રહે નહિ. વળી શ્રીજીવનશ્યામલાલજીમહારાજે જે વીસ કરેલું છે, તેમાં શ્રીમુખોધિનીજીનાં મુદ્રણની આજ્ઞા પણ કરેલી છે, તેમની એ હસ્તાન્ પરિણાસ શ્રીરણુહોડલાલજીએ અવસ્ય કરતું જ જોઈએ, એમ અમારું નમ્ર મન છે.

તૃતીયલાભનું પ્રાકટ્ય મુગતવાળા શ્રીમજરેન્દ્રાલાલજીમહારાજને ત્યાં થયું છે તેઓશ્રી હજુ સ્વસ્થથરક છે, પરંતુ તેઓએ કાંઈ આશુનિઃ કેશવજી લીધેલી હોવાથી, તેઓશ્રીને પણ ઉપરની સ્વગ્ન કરીએ છીએ, અને તેની આ જમાનામાં કેટલી આવરવકતા છે, તે વિચાર કરીને આવા આનંદલાયક અને યાગ્ય પ્રસંગોમાં તેને લગની યોજના પ્રકટ કરીને આપ્રદ કરીએ છીએ.

આ વર્ષમાં શ્રીગમનવર્ષીના વ્રતસંબંધે મહાન મતભેદ છે. શ્રીનાથદ્વારાની ટિપ્પણીમાં ચાષ્ટમી અને શનિવાર વ્રતનો નિર્દેશ છે, જ્યારે શ્રીનૃસિંહલાલજી મહારાજની ટિપ્પણીમાં નવમી અને રવિવારનું વ્રત કરવાનું લખ્યું છે, તે સંબંધમાં શ્રીમ.પ્રભુચરણે (શ્રીગુણાદિગ્રંથો) એક નિર્ણય લખેલો છે, જે અત્ર મૂલસ્વરૂપમાં આપવામાં આવે છે તે ઉપરથી ક્યો પક્ષ યાજ્ય છે એનો નિશ્ચય વિદ્વદ્ગણ કરી લેશે.

શ્રીહરિર્જયતિ ॥ અગસ્યસંહિતાયાં—‘ચૈત્રે શુદ્ધા તુ નવમી પુનર્વસ્યુતા યદિ ॥ સૈવ મધ્યાહ્નયોગેન મહાપુણ્યતમા ભવેત્ ॥ વિદ્ધા ચેદક્ષસંયુક્તા વ્રતં તત્ર કથં મયેત્ ? વિદ્ધાનિપેધશ્રવણાત્ નવમી ચેતિવાક્યતઃ ’ ॥ અત્ર નિર્ણયમાહ—નવમી ચાષ્ટમી વિદ્ધેત્યાદિના । ‘નવમી ચાષ્ટમી વિદ્ધા ત્યાજ્યા વિષ્ણુપરાયણૈઃ । ઉપોષ્ણં નવમ્યાં વૈ દશમ્યામેવ પારણમ્’ । નનુ વ્રતસ્ય પારણાન્તત્વબોધક પ્રમાણેનૈવ વ્રતવિધ્યન્યથાનુપપન્ન્યા ચૈકાદશીપૂર્વદિનપ્રાત્તેર્દશમ્યામેવેતિવચનૈવપર્ય સ્યાદતો નિયમવિધિરયમ્ । તેન નવમી સત્ત્વેપિ દશમીક્ષયે વિદ્ધૈવ કાર્યેતિસિદ્ધમ્ । ન ચ નિપેધવાગનુરોધેન નૈવં વાચ્યમિતિવાચ્યં, દશમીવૃદ્ધિવિષયત્વાત્ તસ્યા इति चेન્મૈવં, નિપેધવિધિવદુક્તાનિયમવિધિરાપિ ચૈષ્ણવમાત્રવિષયકોથવા સાધારણ-જનવિષયકઃ ? ઉપક્રમાનુરોધાદાય एवाभिमतश्चेत्तदોपोषणं नवम्यामितिर्व्य-मुत्પत्तिर्वाक्यત્વાभावात् । વિદ્ધાનિપેધવિધિમારભ્યાધીતત્વાત્ । સામાન્યપ્રાપ્તૌવેવ વિશેષવિધિનિપેધયોઃ સમ્ભવાત્ । તથાચ વિદ્ધાનિપેધે સત્યુત્તરદિનકર્તવ્યત્વે પ્રાપ્તે સતિ યત્ પુનર્વસૂપાંપણવિધાનં, તત્રાપિ નિશ્ચયવાચકાહ્યયકથનેન નિયમ-કથનપૂર્વકં, તેન દશમ્યવૃદ્ધાયપિ નવમીવૃદ્ધૌ તસ્યામેવોપોષણં કાર્યં, નવમ્યવૃદ્ધૌ તુ વિદ્ધૈવોપોષ્યેત્યવસીયતે । અન્યથા દશમીપારણાનિયમવિધિનૈવ નવમ્યુપોષણ-સ્યાપિ પ્રાપ્તેઃ પુનસ્તદુક્તિર્વ્યર્થા ઈત્યાત્ । યદ્યપ્યેવં પારણવિધૈર્વૈયર્થમાયાતિ તથાપ્યુપોષણવિધેર્મુલ્યત્વાત્ પારણવિધિ વાક્યસ્યામુલ્યત્વેનૈકાદશીપૂર્વદિન-પરત્વં કલ્પ્યતે । ’

॥ इति श्रीविद्वक्त्रेश्वरविरचितः श्रीरामनवमीनिर्णयः ॥

Before S'ankara proceeds to point out inconsistencies in the Sāṃkhya philosophy, he should himself admit the realities of Pramāṇas and give up the mania of Māyāvāda. He should further accept the eternity of the Vedas as taught by the S'rutis,¹ Smritis,² Bādarāyaṇa and Jaiminī,³ and also improve upon his exceedingly meagre idea of Apaurusheyatva.

Once safe on the ground of *one* real and all-embracing Brahman, S'ankara may well point out to the Sāṃkhyas, their own inconsistencies of calling the Vedas Anitya and yet Apaurusheya. The Sāṃkhyas should be compelled to give up either of these two incompatible views. He should then show that if the Vedas are Anitya, they would be like sprouts a product of Prakṛiti. If however they are not a *product*, they must be included in the Puruṣa category. The Sāṃkhyas being thus once for all dislodged, he may well point out that they may be free from such absurdities, if they but admit one *really* omniscient Brahman. If S'ankara be truly *sincere* to the Vedas, he may then maintain that the Vedas are simply Brahman in the *real* capacity of its celestial and divine Breath,⁴ and refrain from reversely inferring, from this and similar passages, the non-eternity of the Vedas.

THE PRAMEYA SECTION.

We shall now begin the discussion about Prakṛiti and examine (1) whether the doctrine of Prakṛiti is supported by scriptural passages, (2) whether S'ankara's interpretations of such passages are correct, and (3) whether he has been able to refute the doctrine of Prakṛiti on purely speculative grounds.

Let us commence with S'ankara's Chatuṣsutree. In the Adhyāśa Bhāṣya, he incidentally refers once or twice only to the Sāṃkhyas as he is engaged in establishing his own "Inexpressible Apprehension" (Anirvachaneeyakhyātih). After promising an enquiry of Brahman, he observes as an introduction to the next Sūtras that there

1. वाचा विरूपनित्या etc. 2. श्रद्धाया मुदुवेधिस् etc Bhagavata XI 21 35-13.
3. B S. I. 3.28-30, B S. I 15. 4. अस्य महतो मृतस्य नि शसितम् Bri II 4 10.

is a diversity of opinion regarding the peculiar characteristics of Brahman, and mentions a few such diversities, that of the Sāṃkhyas—that that being is only enjoying but not acting, included as well. To refute this diversity, he utilises the second Sūtra (Janmādyasya yatah etc.), and observes that *Brahman* is the omniscient and omnipotent cause, from which proceed the origin etc. of the universe, differentiated by names and forms, implying of course that the universe is an unreal outcome of Māyā—enviromed *Is'wara*. He then observes that Prakṛiti cannot be the cause, because the universe (1) is differentiated by names and forms,¹ (2) is replete with agents and enjoyers, (3) is the substratum of actions and their results having definite places, times and causes, and (4) the nature of whose arrangement cannot even be imagined by the mind. The cause of such an universe should be *Is'wara*. S'ankara finally concludes that the Sūtra in question is meant rather to set forth a Vedānta text² (Vedāntavākya-pradarsanam) He then proceeds to give two interpretations of the next Sūtra (1) that Brahman is the source of scriptures and (2) that scripture is the only source to know it from. In the fourth Sūtra, he is greatly anxious to show that the Vedānta texts converge towards his own doctrine of Māyā.

Let us now examine this S'ankara's Inexpressible Apprehension is incompatible, because there is no such thing existing. Nothing is known, except what exists or what does not exist³ The Sāṃkhyas would here maintain their own 'Apprehension of something real and something unreal' (Sadasat-khyātih) by observing that it is disproved and not disproved⁴ (Sadasatee khyāyete) S'ankara could have completely silenced the Sāṃkhyas and many others, if he would have observed that the universe is itself a form of Brahman, because the universe is Sat+potential Chit+potential Ananda of Brahman, and as such entirely real, but that the *sense* of Ego (Abantā) and Meus (Mamatā) superimposed on that universe, is entirely false, and that this worldly Apprehension of Ego and Meus is therefore unreal. S'ankara ought to have rather explained superimposition as a false

1. अथ जगत्ते नामरूपाभ्या व्याकृतस्य जन्मादि सर्वज्ञात् सर्वज्ञते कारणाद् भवति तद् ब्रह्म
B. S. S'. B. 1.1.2

2. Tait. 111. 2.

3. S. P. S. V. 54.

4. S. P. S. V. 56

but distinct Apprehension (Anyakhyātib). He ought rather to have observed पूर्वोक्तव्यासुभवस्य सत्कारात्मना स्थितस्योद्बोधने प्रापत्ये मायिकार्थाकारवती बुद्धि-
वृत्तिर्मायया यदि क्षिप्यते तदा सा पुरोवर्तिन सर्वतो वागतो ब्राह्म्य बहिरवभासत इति मायिक-
स्यान्यस्यैव ह्यानादन्यव्यातिरित्यत्र न्यवहियते¹

Again the Sāṃkhya do not deny that the universe including names and forms is differentiated. They do call it differentiated, but just as he calls undifferentiated and unreal Māyā to be the cause of the universe, they would call undifferentiated but real Prakṛiti to be the cause. The difference then lies in the *meaning* of the word undifferentiated (Avyākṛitam) rather than in the *line of argument* Prakṛiti is as undifferentiated as Māyā-environed Is'vara. The activity of Prakṛiti to emanate the universe is real, and therefore stronger than the *unreal* activity of S'āṃkara's Is'vara. S'āṃkara here presupposes in his second argument that some higher soul like his Is'vara alone can be active. The Sāṃkhya would here retort that activity belongs to Prakṛiti and enjoyment to Puruṣa, and also add that *pure* life (chit) even according to S'āṃkara, cannot be active. They would not admit his presupposition of Is'vara, especially when that itself is unreal, and the argument thus cannot have any force against them. His third argument is that Prakṛiti cannot be the organising agent. They however would here refer him to the *very nature* (Svabhāva) of Prakṛiti. The fourth argument is the celebrated argument of *design* which we shall have to discuss later on in detail. They may even urge that the Brahman in Tat II I. is not Māyā-environed Is'vara but Prakṛiti, since from *it* everything evolves *really*. The etymology too of Brahman may perhaps be shown by them to be in their own favour. Again, the Chāt--ntree itself is strongly against the doctrine of Māyā. S'āṃkara says that omniscient and omnipotent is the cause of the universe, but Is'vara according to S'āṃkara himself is neither, for omniscience and omnipotence are only *phenomenal*, if not altogether *fictitious*. His commentary on the second sūtra has again been a source of confusion and perplexity to his *own* adherents, who interpret it in a variety of divergent² ways.

S'āṃkara would have easily freed himself from all similar

1. व्यातिवाद

2. Vide Siddhāntaleśa pp. 9-10, Vizayansgara series.

imputations, if he could have but remained faithful to the Sūtra-kāra and accepted *pure* Brahman itself to be the cause of the universe. In this case, he would have of course to give up his doctrine of Māyā and subscribe himself to the doctrine of *Pure* Brahman. But if he brings in his superimposition and sublation (Adhyāropa and Apavāda) in the causality of Brahman, and regards Brahman to be active only phenomenally, in such a case, it is best to answer him by the following succinct refutation given in the Anu Bhāṣya and the Tattvadeepa Nibandha

उत्पत्तिस्थितिराशाना जगतः कर्तृव्यं वृद्धत् । वेदेन बोध्यते तद्वि नान्यथा भाषितु क्षमम् ॥
न हि श्रुतिविरोधोऽस्ति कर्तव्योऽपि न विरुध्यते । सर्वभावसमर्थत्वाच्चिन्त्यं सर्ववृद्धत् ॥

A B 112

फेचिदत्रातिविमलप्रज्ञा श्रुतार्थराधनम् । कृत्वा जगत्कारणता दूषयन्ति परे हरि ॥
अनाद्यविद्या न ह्यद्वय तत् क्रिड कारणम् । व्याविद्या समरति मुक्तिः करिष्यतत्रावयत ॥

x x x x x x

ज्ञानास्यत्यसिद्धयर्थं यदेतद्विनिर्मुक्तम् । तदन्यथैव संसिद्ध विद्याविद्यानिरूपणात्¹ ।
यन्मायिकरूपरूपं पुराणेषु प्रहस्यते । तदेन्द्रजालपक्षेण मतान्तरमिति ध्रुवम् ॥
नास्ति श्रुतिषु तद्वार्ता दृश्यमानासु कुत्रचित् । वाचार्थमणवाक्यानि तदनन्यत्वयुधनात् ।
न मिथ्यात्वाय कल्पन्ते जगतो व्यासगौरवात् । ज्ञानार्थमर्थवादश्चेच्छ्रुतिः सप्रत्यादिरूपिणी ॥
अनगौरवणाद्युक्त विधिमाहात्म्ययोर्न तत् । अपवादार्थमेवैनदारोपो वस्तुतो नहि ॥
हृदप्रतीतिमिद्वयमिति चेन्न युज्यते । मुख्यार्थराधन नास्ति कार्यदर्शनतः श्रुते ॥
ऐन्द्रजालिकपक्षेऽपि तत्कर्तृत्वं नटे यथा । मुक्तिस्तदातिनष्टा स्यात् स्वप्नदृष्टमज्ञोषेव ॥

मायादीनां च तत्तत्त्वं श्रुतिसूत्रविषयायते ॥

रामवृत्तिविधातेन गुणादीनां च दूषणात् । मायावादे न मतव्य सर्वव्यामोहकारक² ॥
अकर्तृत्वं च यत्तस्य माहात्म्यनापनाय हि । विरुद्धधर्मबोधाय न युक्त्यिरस्य कारणम् ॥
मायिकरूपं पुराणेषु वैराग्यार्थमुदीर्यते । तस्माद्विद्यामात्रत्वरूपं मोहनाय हि ॥
असत्यमप्रतिष्ठं ते जगदाहारीश्वरम् । अपस्परसमृत्तिमन्यत् कामैर्हतुकम्³ ॥
अखण्डद्विगतमाने तु सद्यः सर्वव्ययं नान्यथा । ज्ञानाद्वैरूपवृद्धिस्तु वाच्यते न ररूपत ॥

(T. D. N. I 80-92.)

After promising an enquiry of the Supreme Brahman in the first sūtra, the second sūtra becomes inconsistent, if applied to the *Lower* (Aparam) Brahman. Dr. Thibaut observes "As soon as, on the other hand, we discard the idea of a two-fold Brahman, and

1. ब्रह्मवर्ति विद्याविद्ययोस्त्वयोरपि तद्विज्ञातृत्वम् । Tattva Dīpa Nibandha 1 35.

2. Vide Tattva Dīpa Nibandha Prakāśa I, 89

3. Vide BhagavadGītā xvi 8.

conceive Brahman as one only, as the all-enfolding being, which sometimes emits the world from its own substance and sometimes retracts it into itself, ever remaining one, in all its various manifestations, a conception which need not by any means be modified in all its details on the view of Rāmānuja, the definition of Brahman given in the Sūtra becomes altogether unobjectionable”

Again, after translating the word “Asya” in the Sūtra as “of the universe” (*Jagatah*), the *third* Sūtra becomes useless, for Scripture is *included* in the universe. At any rate the Tvāt of the third sūtra (S’āstrayonitvāt) becomes altogether redundant, for S’āstrayoni would have been quite sufficient, if S’āmkara’s meaning was *at all* intended by the Sūtrakāra. To believe that the proposition is mentioned in two distinct sūtras, is indeed astounding. Again, from his commentary of the fourth sūtra, it would appear that by Scripture (S’āstram) he really means the Upanishads. This is limiting the meaning of that word once for all decided by himself in B S S’. B I.13

The word Samanvayah in the fourth sūtra does not mean convergence by means of collation (*Adhamparyam*), because Samanwaya in that sense is yet *to be* proved (*Sādhyab*) and cannot at this stage be granted as proved (*Siddhah*). Such a Samanwaya cannot be called proved (*Siddhah*) until the Sūtrakāra has at least reached the end of the first Adhyāya. If *samany* is taken to be (*Siddhah*) here, the first Adhyāya would become useless. Even admitting that Samanvayah is a reason, and at the same time a proposition to be proved further on (*Pratijagarbhatetuh*), S’āmkara cannot gain anything, for we do not at all observe in the following Sūtras the Samanwaya leading to the doctrine of *Māyā*.

After observing the causality of Brahman on the evidence of Scripture, it is but natural and legitimate that the Sūtrakāra would teach that Brahman is not merely the instrumental cause (*Nimittam*) but that it is actually the *material*¹ cause of the universe.

१. समन्वयो नाम सम्यगनारीपितानामनुज्ञेन रूपेण सर्वं लक्ष्यीकृत्यानुवर्तमानत्वम् । अस्ति-
भारतप्रियत्वेन समिदानन्दत्वरूपेणान्वयात्, नामवयो कार्यत्वात् ।

He would thus be able to show thoroughly and satisfactorily that Brahman (and not Prakṛiti, Atoms, Māyā, Nescience etc.) is the cause. In fact, the material cause of the universe must be pointed out first, otherwise the greater part of the Upanishads would be useless. Śaṅkara, anxious to fight out his case, against the Mīmāṃsakas, forgets this natural process, and has somehow to explain away Samanvaya in a sense not intended by the Sūtrakāra and not entirely suitable to himself. After saying that Brahman is the cause of the universe on the authority of Scripture, his *first* object would be to show that though in some passages¹ Brahman is described as the author of the universe and in others² as *pure* existence, thought and bliss, yet both the sets of S'rutis mean one and the same thing, and that Sachchidānanda Brahman itself, and nothing else,³ is the cause of the universe. The Sūtrakāra in the Samanvayādhikarana teaches that Brahman in the capacity of pure existence (sat) is the author of the universe. In the next two Adhikaranas, he will similarly show that Brahman in the capacity of thought and bliss is the cause of the universe. The Sūtrakāra in the opening sūtras ought to establish his own theory rather than directly begin the refutation of others. To suppose that he begins, leaving aside that great object of his, the refutation of the Sāṃkhya at once, is only indirectly pointing out a grave defect in that immortal work. He must satisfactorily show that Brahman and Sachchidānanda Brahman itself, and none else,⁴ is the material cause, and that ether, breath etc. are mentioned as the cause, only because they are looked upon as aspects, phases, or forms of Brahman itself. It is only after completely establishing his own theory in the first three pādas of the first Adhyāya, that he takes up the direct refutation of the Sāṃkhya in the fourth pāda of the opening Adhyāya.

1. Tait. III 1. etc.

2. Tait. II. 1. etc

3. प्रकृतेरापि प्रत्यक्षेण समवदन्तम । 'आसीदज्ञानमयो ह्ययं' 'एकमेवाद्विचित्रमित्यात्मन्य-
'वाङ्मनोगोचरातां द्विधा समवदद्ब्रह्म । तयोरेकतरे ह्ययं प्रकृतिः सोमयात्मिका । ज्ञान एवम-
तमो माय- पुरुष सोमियोयत'इत्यादिश्रोमायतेरादरास्तथोपप्रमुखावयात् । अज्ञानात् पारलौक-
त्रियत्वे । ज्ञानेन साधुर्ज्ञानात् । ज्ञानात्वे त्वेच्छिकमेव । अद्वैतोयान्तर्धीमर्षैर्कैरिन्द्राग्नाह्यात् ।

Anubhāshya Prakāś'a, I 1.3

4. In doing this, the Sāṃkhya theory with many others will incidentally be refuted as a matter of course.

S'ankara is thus wrong with many others to see in *Ikshater-nis'abdam* etc. the direct refutation of the Sāṃkhyas. We shall yet examine his arguments independently and point out that the attacks against the Prakritivāda apply with equal force to his *own* doctrine. The *Ikshatyadhikarana* is a very important Adhikarana from S'ankara's point of view. He shows here that Prakṛiti is (As'abdam) not taught in the Vedas, because they teach that the author of the universe is *Ikshanakartā*, possessed of the quality of seeing, that Prakṛiti cannot, being inanimate, possess that quality, and that therefore it is As'abdam. By *Iksh* is meant not that verb alone, but any verb having a cognate sense. S'ankara manages to meet the objections urged against him by the Sāṃkhyas by his usual recourse to "Imputed quality" (*Upahitārthaka*)

The Sāṃkhyas may in the first place point out that omniscience is possible in the Sattva aspect of Prakṛiti, and that an inanimate effect may well proceed from inanimate Prakṛiti. Again, the very illustration of the *inanimate* sun mentioned by S'ankara to show the eternity of knowledge in *Is'vara* may be shown by them to be more in their favour than S'ankara's. The defenders of the Sāṃkhyas may here remark that the Sāṃkhya theory cannot be called As'abdam, since the Sāṃkhyas do accept the Vedas (s'abdah). Nor can the Sūtrakāra call their theory to be As'abda from his own standpoint, because in S'vet IV 5 etc, Prakṛiti is actually taught.¹ Nor is there any necessity to imagine something else by Ajā, because the difference in the interpretation of Ajā is more nominal than essential. Prakṛiti has been taught by the Vedas (śrāi) as a *power* in S'vet IV 5 etc, and it must be admitted in that capacity to be the material cause on the evidence of inference based on numerous Smritis.² Without Prakṛiti there will ever remain a want.³ The passages like S'vet IV 10 etc. are misinterpreted by S'ankara. S'vet IV 10 is to be read in connection with S'vet. IV 9, and it is obvious that Māyā there is *nothing else than*

1 Vide Jayateertha, I. 1. 5

2 Vide Bhikṣu, 115

3 This is certainly not the Sūtrakāra's view, for, according to him, Brahman is all embracing and in want of nothing

real Prakṛiti or creative power of pure Brahman. Māyā again never means "the Superimposition of silver on mother-of-pearl (S'ukti-rajatādhyāśah) People rather use Māyā in the sense of "power". If in spite of such retorts from the Sāṃkhya and their defenders like Bhikṣu etc, S'āṃkara persists in maintaining his ground, his *own* Brahman equally becomes *As'abdam*, since he himself calls it to be beyond speech (*avāchyam*) on the doubtful evidence of Tait II.9, and similar S'rūti, and when Brahman is really *avāchyam*, as S'āṃkara thinks, the enquiry of Brahman is of no avail, for no evidence, *s'abda* included, can reach Brahman, if it *were* really and entirely beyond speech.

Again, S'āṃkara is not consistent, if he says that Brahman is *Ikṣhanakartṛi*, because according to him it is only *Ikṣhanam* (seeing). And if he were to assert that *Ikṣhanakartṛitvam* can be reconciled in Māyā-environed *Is'wara*, he may be reminded that the enquiry is about Brahman, and not about *Is'wara* Brahman, and not *Is'wara*, is the cause of the universe. Māyā-environed *Is'wara* is, besides, not desired to be the object of enquiry, because its knowledge would be of no utility. Brahman, moreover, cannot be *Ikṣhanakartṛi* according to S'āṃkara, for then it can as well be seen (*dṛiśyam*), and therefore it would cease to be *avāchyam*. Nor can *Ikṣhanakartṛitvam* be looked upon as figurative (*gaunam*), for that would be possible even in Prakṛiti, and S'āṃkara then gains nothing.

Rāmānuja here observes that S'āṃkara's doctrine (*Nirvis'esa* Brahmanavāda) of Brahman without attributes is also refuted in this *Adhikarana*, because Brahman referred to in the Sūtras is (*Tijñāyam*) an object of knowledge, and its seeing (*Ikṣhanam*) is real (*Pāramārthikam*). With S'āṃkara, however, this seeing is unreal. The *Ikṣhatsūtra* establishes that Brahman is really intelligent and not *merely* intelligence. "Intelligent" means "possessed of the *quality* of intelligence". If Brahman's *Ikṣhanam* is not real, Brahman is really without the quality of intelligence. Again if its *Ikṣhanam* is not real, it is, like Sāṃkhya Prakṛiti, without the quality of seeing (*Ikṣhanagunavi-rahitam*), and S'āṃkara's *Is'wara* is thus no better than the Sāṃkhya Prakṛiti. Again, if Brahman is absolutely without attributes, light (*Prakāśah*) becomes inconsistent in it, because light is an *attribute*

A substance without attributes can neither enlighten others nor be enlightened itself. Brahman would in that case be no better than a vessel without quality. And if he has to observe that Brahman has the potentiality of prakāśa (Tatkāśyam), this "potentially" means "power" (Samarthyam), and Brahman does become possessed of attributes (Swiśeshanam) in spite of S'ankara. Further, if one attribute of prakāśa is admitted on the evidence of S'ruti, why not admit all the attributes on the same authority, and bid farewell to the doctrine of Māyā altogether?

Again S'ankara contradicts himself when he resorts to implication (Lakṣaṇā) in interpreting the word Ikṣateḥ in the fifth sūtra after once admitting in B. S. S' B 112, that the sūtras have merely the purpose of stringing together the flowers of the Vedānta passages etc. (vedānta vākyaḥ kṣumgrathanān it vedāntam)

As a matter of fact this Adhikāraṇa has no direct concern with the Sāṃkhya theory, since, as stated above, the Sūtrakāra is primarily engaged here to establish his own system. If the Sūtrakāra really intended to refute the Sāṃkhya claim on the S'rutis in this Adhikāraṇa, he would have brought in here the Anumāna and similar Adhikāraṇas as well, and at once set up a chain of arguments against them. Refutation in detached Adhikāraṇas can hardly be called a scientific process of meeting a strong adversary.

S'ankara's arguments in the sixth and other sūtras go against himself. The causality is not metaphorical (gāṇam) as of Is'wara, but real and principal (mukhyam), because there is the word 'Atinānam' in the text. If Māyā-envisioned Is'wara be the cause, the worshipper of such a phenomenal Is'wara would gain nothing but phenomenal existence only, and not deliverance. The worshipper of the author of the universe however does gain deliverance, and the cause of the universe is therefore not unreal Is'wara, but real and all embracing Brahman. Again, if the cause of the universe be figurative (gāṇam) only, a denial (apavādaḥ) would follow, but there is no statement of its having to be set aside (heyatvam). Not only do the passages teaching creation refer to pure Brahman, but even those teaching complete sleep (Sushuptiḥ) and deliverance (muktiḥ) directly refer to pure Brahman, because Brahman is only one, and

all the passages refer to it alone and nothing else. The Sūtra S'rutatwāṭcha based on Pūrnamadah etc. distinctly says that *pure* Brahman, and not Māyā-environed Is'wara, is the cause of the universe. S'ankara can however easily extricate himself from all those attacks, if he but becomes *faithful* to the Sūtrakāra and accepts like him one Brahman only "as the all-enfolding being which sometimes emits the world from its own substance and sometimes retracts it into itself, ever remaining one in all its various modifications." Pure Brahman can safely be the author of the universe, and Māyā its real power, entirely subordinate to and dependent on the same pure Brahman. Nor will the right non-duality of Scripture suffer in that case, for power is only a voluntary (Aichchikam) and real (Vāstavikam) aspect or form (rūpam) of the powerful Substance itself.

The Sūtrakāra now proceeds further and shows in the Anandamayādhikāraṇa that Brahman in the capacity of Ananda also is the cause of the universe. Brahman in all its three aspects of Sat, Chit, and Ananda is now fully established to be the cause. It is now conclusively demonstrated that Tait II.1, Tait. III 1, etc refer to one and the same Brahman, same in form, same in essence. After taking a positive view that Brahman as Ananda is the cause, the Sūtrakāra reviews the whole subject negatively, and shows that nothing *but* pure Brahman can become the cause. After dismissing the claim of the soul, since it is Chit but not manifest Ananda, he proceeds to dismiss the claim of the material substance (Jadam) in B S I.1.18-19. The former Sūtra literally means "there is no requiring of inference (anumānam) because of desire (kāmaṭ)" The next Sūtra means "and moreover Scripture teaches the joining (Tadyogah) of the individual soul in that "Anandamaya". Both the sutras go against all Jadvādin, and therefore against the Sāṃkhyas too.

Let us now see how S'ankara manages to interpret these sutras Bhāskara, Rāmānuja, Madhwa, Nimbārka, Vallabha and Bhikshu, all accept the reading Anumānapekshā, but S'ankara reads Anumānapeksha instead, and translates Anumānah by Anumānikah and observes that Anandamaya does not refer to inanimate Prakṛiti, because the latter has no Kāma.² The Ikshatyadhikāraṇam had been

used by him to repudiate the claim of the Sāṃkhyas on the Vedas, and he is here compelled to add a lame defence of the Sāṃkhya refutation repeated here, observing that "a favourable opportunity presents itself, and the Sāṃkhya tenet is refuted here a second time on the basis of the Scriptural passage about the use of the universe feeling desire¹". In the next sūtra Śaṅkara is more concerned with the reconciliation of his own inconsistent gnānas, and says nothing remarkable against the Sāṃkhyas.

Now Anumānāpekṣhā gives a very good sense, and there was not the slightest necessity to take Anumānāpekṣhā, especially when the published Bhāṣyas take Anumānāpekṣhā. Again, the root āpekṣh was already taken by him to signify any verb having a cognate sense, and it would therefore signify desire too, and the sūtra ātmatṛāṇa etc. would therefore be redundant. The Sūtrakāra however adds it a distinct sūtra, and it is clear that he did not therefore mean 'I take all verbs having a cognate sense. Moreover "a favourable opportunity" (prasaṅgāt punarnirākaraṇam) is not a satisfactory answer. There is no favourable opportunity for Śaṅkara at any time, for, from his own observation in the latter part of B.S.S.B. . 19, it is obvious that desire (kāmaḥ) is impossible in Nirguṇa Brahman, as it would then be one *feeling* desire (Sakāmaḥ) and therefore *possessed* of attributes (sagunam). Desire according to Śaṅkara is then only figurative, and his position would thus be no better than that of the Sāṃkhyas. Again, even admitting for a moment that these two sūtras present a favourable opportunity, Śaṅkara cannot take advantage of them, for all such opportunities have already been once for all simultaneously answered away, on Śaṅkara's own admission, in the Ikṣatyadhikaraṇam.

Again, Śaṅkara should observe that the Sūtrakāra from his mention of Kāma in the Anandamaya Adhikaraṇam seems to believe that desire (Kāmaḥ) is a property, neither of the inanimate Substance (achit) nor of the Soul (chit), but of Ananda *essentially* Brahman's desire (kāmaḥ) of evolving the universe should not of course be confounded with the petty desires of the Individual Soul (jīvātman) fettered with the sense of Ego and Meus. Kāma is

sometimes taught to be a property of *Buddhi*, but it is essentially a property of *Ananda*, and *Buddhi* too primarily inherits it only from the *Anandamaya Paramâtman*. After the *Ananda* of the Individual Soul is involved, he becomes a victim of desire through *Buddhi*.

Again, the next *sûtra* is a grave difficulty for *Śaṅkara*. He does not accept a union (*sāyujyam*) in *Brahman*, but a mere disembodied existence (*kaivalyam*), and the word *Tadyogah* in the *sûtra* is certainly very hard for him. The *Sāṃkhyas* would here maintain against almost all the schools of the *Vedānta* philosophy that *Anandamaya* is *Prakṛiti* in the aspect of *Sattwa*. They would urge that *Âtman* cannot have the head¹ (*Śīras*) etc, and *Âtman* in that passage is merely figurative (*gaunah*). *Ananda* means happiness, and it is therefore, they would continue, a property of *Sattwa*. The passage therefore does not refer to *Âtman*, but to *Prakṛiti* in its *Sattwa* aspect. The *Sûtrakāra* however silences them by observing that such an inference is not required, because before one comes to that inference after a long chain of reasoning, the word *kāma* immediately decides the question in favour of the *Anandamaya Brahman*. Desire cannot surely be a property of any inanimate object primarily.

In the *Antaryāmiyadhikaraṇa*, there is a *sûtra* *Na ccha smṛtam* etc where the word *Smṛtam* seems to refer to the *Sāṃkhya Prakṛiti*. The discussion refers to *Bṛih Up VII 22*. The *Purva-pakṣin* is supposed to believe that *Antaryāmin* is not *Paramâtman*, but some deity presiding over the earth etc. *Śaṅkara* answers that *Antaryāmin* is not a presiding deity (*Abhimānu Devatī*), because that deity has not self-hood (*âtmatwa*), immortality (*amṛitatwa*), the quality of being known to the earth-deity (*Prithvyādyajñātatawa*) and similar other qualifications. *Antaryāmin* is therefore *Mâyā*-envioured *Is'vara*.

Śaṅkara's arrangement of this *Adhikaraṇa* is in the first place faulty. That the internal ruler (*Antaryāmin*) is real *Paramâtman* has already been decided in the *Antaryāmi Brâhmanam*. In that *Brâhmana*, four remarkable truths are taught (1) *Brahman* exists in everything, and yet it is not affected by that thing or the properties of that thing. (2) *Brahman* exists in everything, and yet

સ્વધર્મના મુખ્ય સિદ્ધાન્તો.

૧. જગત સત્ય છે.
૨. જગત, જીવ, અત્યંતી, અક્ષર દેવતાદિનાં નિમિત્ત અને ઉપાદાન કારણ શુદ્ધ નિર્ગુણ બ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણપરમાત્મા જ છે.
૩. જીવે અવિદ્યાથી કલ્પેલો અદ્વૈતામભતાત્મક સંસાર મિથ્યા છે.
૪. જીવ અજ્ઞ છે, શુદ્ધ નિર્ગુણ બ્રહ્મનો અંશ છે, વ્યાપક નથી.
૫. પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ શ્રીકૃષ્ણનું ધામ અક્ષરબ્રહ્મ ગણિતાનંદ છે.
૬. સર્વોપરિ વેદાદિશાસ્ત્રે પ્રતિપાદિત પરમદાડાપદ વસ્તુ શ્રીકૃષ્ણ જ છે.
૭. શ્રીકૃષ્ણની સેવા એ જ અશ જીવનો ધર્મ છે, એટલે વસ્તુતઃ સ્વધર્મ શ્રીકૃષ્ણમેવા જ છે.
૮. આત્મનિવેદન અને પ્રમુગ્ધપ્રાપ્તિ વિના અન્ય વિધિધર્મ હોઈ શકે જ નહિ.

વૈષ્ણવોને મિથ્ય નિવેદન.

૧. અર્ચના વર્ષથી શ્રીમદ્વલ્લભાષ્યનુ જાપાન્તર પુષ્ટિભક્તિમુદ્રામા પ્રતિભાસ આપવાની યોજના કરવામા આવી છે.
૨. વૈષ્ણવોએ પાંચમા તર્કનું નોંધાવર જન્માદ્યમી પહેલા મોકલવાની કૃપા કરવી, કારણ કે જન્માદ્યમી પછીથી મોકલનાર પાસેથી રૂ. ૨-૦-૦ નોંધાવર લેવા મા આવે છે, જે આઠ આના વિશેષ આપના કેટલાકને (આ.અમારૂં કાર્ય ધાર્મિક અને નિરાશને છે એમ જાણવા છતાં) ઉદ્દેશ થાય છે.

વિદ્વન્મણ્ડન.

(અનુવાદક.—નાનુ લા નારાયણદાસ ગાંધી, M A L L B.)

શ્રીમદ્વલ્લભાધીશ્વરના દિર્ઘાય કુમાર શ્રીવિદુસેશ્વરચુલ્યજીના 'વિદ્વન્મંડન'નામક ગ્રંથથી કેવો વૈષ્ણવ અસાત હશે તે 'પુષ્ટિભક્તિમુદ્રા' ના વારકોએ પુ જા સુના બીજા વર્ષના અંકોમાં તે ગ્રંથના તાત્પર્યનો અસન અનુભવ કર્યો છે જ માયાવાદના સંપૂર્ણ ખડન સારે સ્વસમગ્રયના મિદ્ધાતોનું ઉદ્ધાટન, યુનિ અને યુક્તિના અપૂર્વ ગલથી સ્વસિદ્ધાંતોનું પોષણ જેવું આ ગ્રંથમા જોવામા આવે છે તેનું અન્ય ગ્રંથમા નથી જ. પુષ્ટિમાર્ગનાં આર્મિક તાત્પર્યો સમજાવવાને માટે આ ગ્રંથ જેવો ઉપયુક્ત થઈ પડે છે, તેવો અન્ય નથી થઈ પડતો, હુકામાં એટલું જ કે આ ગ્રંથ એક જ વખત વાંચીને તૃપ્ત નહિ થતાં વારંવાર વાંચ્યા જ કરશે. બાપા સરસ છે. સાધારણ ગુજરાતી જાણનાર પણ ઉચ્ચ સિદ્ધાંતોને આ ગ્રંથથી સમગ્ર સફરો ગ્રંથ ગણવ આકર્ષે છે. ૩૩ ફોર્મનો છે, છતાં નોંધવર માત્ર રૂ. ૧-૮-૦ મુખ્ય છે એમ ક્યારનો પ્રકટ થઈ ગયો છે.

મલવાનું ટેકોલું —

શા. ઉત્સવજાલ ગોપાલદાસની કંપની.

મુદ્રણ જેઠા મારફેટ, કામધેનુ ગલી—મુમબ નં. ૨

પુષ્ટિભક્તિસુધાના ગ્રાહકો તથા વાચકોને ખાસ વિજ્ઞપ્તિ.

ચાર વર્ષ સમાપ્ત થયા આ માસિક વૈષ્ણવોની મેવા કરી રહ્યું છે, પુષ્ટિમાર્ગનું, રસનું, ભક્તિનું અને શુદ્ધાદૈત્ય બલવાદનું શુદ્ધ સ્વરૂપ સમજાવવા અનવરત પ્રયત્ન કરી રહ્યું છે, અને પુષ્ટિ-માર્ગને નામે ચાલતા ઘોંટાલા અને પ્રતારણાને ઉવાડા ખાડા અધમ વિષયગ્રસ્તો મનુષ્યો, ક્રિ અધમતા ભેધક ખુદશી કરી, શુદ્ધ સદૃશ પુષ્ટિમાર્ગ શું છે તે સરલતાથી વાચકોને દર્શાવી રહ્યું છે. આ માસિકના લેખકો નિસ્વાર્થથી મર્વ લેખો લખે છે, અને કોર્પોરાલો દ્રવ્ય, સમય, અને શુદ્ધિથી સદાય દરે છે, 'તોપણ અમે જોઈએ છીએ કે વૈષ્ણવો વાચવાને આનુ-છતા માત્ર ૧ ૨) વર્ષદિવસે ભરી ગ્રાહક થતા નથી, મારે અમાને વિજ્ઞપ્તિ છે કે દ્રવ્યવાન વૈષ્ણવોએ ૫-૧૦ કોપી લઈ મદદ કરેવી. અને શુદ્ધ ધર્મ સમજવાની હિન્દુવાદના દરે વૈષ્ણવે એક કોપી તો અવશ્ય લઈ સદાય કરવી જે કાંઈ પણ દ્રવ્ય બચશે, તો માસિક નું ૬૬ વધારવામાં, બેટ આપવામાં, અથવા પ્રાચીન પુસ્તકો છપાવવામાં તે ખર્ચવામાં આવશે આ માસિકના શુભેચ્છકોએ-શુદ્ધ પુષ્ટિમાર્ગના શુભેચ્છકોએ-આ વિજ્ઞપ્તિ અવરૂપ ધ્યાનમાં રાખી માસિકની ઉત્તિમાં સદાય દ્રવ્ય.

પુષ્ટિભક્તિસુધાકાર્યાલયમાં મલતી પુસ્તકો.

૧. શ્રીગાયત્રીભાષ્ય	...	...	૮-૧-૦
૨. શ્રીમદ્ભગવાદગીતા	...	...	૦-૮-૦
૩. શ્રીમદ્ભગવાદગીતા.	...	...	૦-૧-૦
૪. મય્યાનરત્નાકર	...	...	૦-૮-૦
૫. અધિકરણસંગ્રહ	...	...	૦-૪-૦
6. System of Vallabhnacharya	...	...	Free